KYRKLIG TIDSKRIFT

I SAMVERKAN MED

UPSALA TEOLOGISKA FAKULTET

UTGIFVEN

AF

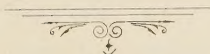
F. A. JOHANSSON och OSCAR QUENSEL

Redaktionssekreterare: HJ. DANELL

Ny serie af Tidskrift för Kristlig Tro och Bildning

Tredje årgången — 1897

UPSALA
REDAKTIONEN AF KYRKLIG TIDSKRIFT

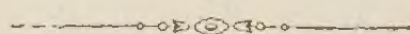
UPSALA 1897
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTR.-AKTIEB.

INNEHÅLL.

Uppsatser:

Anmälningar och granskningar af utkomna skrifter:

Vid årsskiftet.

Det år, som nyligen gått till ända, har, hvad vårt fädernesland och dess kyrka angår, i stort sedt varit ett fridens och den lugna utvecklingens år. I politiskt afseende har detta dock måhända varit lugnet före stormen. De unionella förhållandena äro långt ifrån tillfredsställande, och den vapenhvila, som en tid ägt rum i tvisterna med broderlandet, torde aflösas af en så mycket bittrare kamp, när en gång resultatet af unionskommittéens arbete blir bekant. I det längsta må man dock hoppas, att allt till slut skall ordna sig, om ej på ett i allo tillfredsställande, så dock på ett drägligt sätt, och den fara, som i motsatt fall kommer att hota Nordens självständighet, undvikas. Huruvida detta hopp skall förverkligas, beror på den hållning, som de bägge rikenas representationer komma att intaga. Betänkliga element finnas i dem bägge, dock framförallt i Norge, där en radikalism af det mest hänsynslösa slag länge arbetat på att, sina partisyften till godo, åstadkomma en ödesdiger söndring mellan de båda folken. Den radikala klick i vår riksdags andra kammare, som, behärskad af ultra-demokratiska och republikanska idéer, troget understödt de norska partikularisterna, har icke saknat god vilja att bringa förhållandena hos oss i samma läge som i Norge, och om förmågan icke motsvarat viljan, så har detta icke berott på bristande mod och ansträngning, värda en bättre sak, utan därpå, att vår statsförfattning i förening med sundt förstånd hos riksdagens majoritet bildat ett allt för starkt bålverk mot försöken att föra statsmaskinen in på orätt spår. Att likväl

socialdemokraterna lyckats få in en representant i riksdagen, är ett tidens tecken, som är tydligt nog, ehuruväl äfven här vid lag kan sägas, att »en svala gör ingen sommar».

Den socialdemokratiska rörelsen torde för öfrigt under det förflutna året icke ha vunnit någon större framgång, och den skulle knappast ha lyckats få in sin förnämste märkesman i riksdagen, om den ej understödts af det s. k. liberala partiet, som sett sig nödsakadt att vid den konservativa stämning, som f. n. råder i landet, gifva sig i lag med socialisterna för att icke förlora allt inflytande. På riksdagens förhållande till de kyrkliga frågorna torde emellertid de nya valen så mycket mindre komma att inverka, som i det hela taget det konservativa partiet genom dem snarare vunnit än förlorat.

Efter det vid 1894 års riksdag gjorda, men misslyckade försöket att omintetgöra kyrkomötets vetorätt kan man hoppas, att inom representationen några anlopp mot kyrkan ej så snart skola förnyas. Ett sådant anlopp kan, enligt min mening, ej anses hafva skett genom det på första kammarens motstånd strandade förslaget att medgifva ateister och andra från allt hvad religiös öfvertygelse heter bortkomna personer rätt att utträda ur kyrkan. Hvilka kyrko*politiska* skäl man än må ha för vägrandet af denna rättighet — äfven dessa skäl torde vid närmare granskning icke finnas hållbara — visst är, att det är en kränkning af kyrkans, ur hennes väsen härflytande rätt, då hon tvingas att inom sig kvarhålla dem, hvilka förneka ej blott hennes tro, utan tron på hvarje religiös sanning och bland andra uttryck af fientlighet också begabba henne för hennes ifver att få behålla stödet af statens tvångsmakt. Och att under sådana förhållanden tala om kyrkotukt, hvilken, om eljest *någon* sanning skall kunna tillerkännas den, väl i första hand måste vända sig just mot dessa uppenbara gudsförnekare, det är en motsägelse, som gränsar till hån. Att denna »oegentlighet» snart måtte upp-

höra, äfvensom att kyrklig vigsel måtte medgifvas döpta, men icke konfirmerade kyrkomedlemmar, det är en förhoppning, som jag i all anspråkslöshet vågar uttala.

Vid 1896 års riksdag förekom en annan fråga, som var ägnad att ådraga sig mycken uppmärksamhet, af genomgripande betydelse som den är ej blott för prästerskapet såsom sådant, utan äfven för hela kyrkan. Jag syftar på herr A. P. Danielsons bekanta motion angående prästerskapets löneförhållanden. Att dessa i åtskilliga hänseenden äro otillfredsställande, och särskildt att prästlönerna trycka mycket ojämnt på lönegifvarne, är obestridligt, och det är i hög grad önskligt, att häri rättelse sker. Men den omtalade motionen sätter yxan till roten på ett sätt, som måste förefalla hvar och en, som förstår sakens innebörd, mycket betänkligt. Herr D., för hvilken »statskyrkans präster icke äro annat än statens ämbetsmän», föreslår nämligen, att prästerskapets aflöning helt och håller öfvertages af staten. För prästerna blefve denna anordning tvifvelsutan rätt bekväm, såsom de ock sluppe åtskilliga med det nuvarande lönesättet förenade personliga obehag, hvarjämte alla tiondegifvare finge en kanske ej obetydlig lättnad, men sedt från principiell synpunkt och på grund af den radikala omgestaltning kyrkans och statens förhållande till hvarandra genom motionens antagande skulle undergå, är förslaget ödesdigert. Genom dess upphöjande till lag skulle prästerna verkligen blifva det, som de, trots herr Danielsons påstående, dock icke äro, nämligen endast och allenast statens ämbetsmän i likhet med länsmän, fiskaler och häradsskrifvare, och deras förhållande till församlingarna skulle helt och hållet förryckas. Att staten komme att »sekularisera» alla boställshemman, synes blifva en självklar sak, och med hvad rätt församlingarna skulle hafva inflytande på tillsättande af sina herdar, är svårt att inse. Om nu kyrkan sålunda blefve en statsinstitution af renaste vatten, månne det

ej snart skulle kännas såsom en »oegentlighet», att hon skulle ha en särskild representation, och det till på köpet med rätt och makt att omöjliggöra lagar, som riksdagen för sin del antagit och hvilka konungen ej skulle tveka att sanktionera? Om man redan nu arbetar på att fråntaga kyrkomötet allt lagligt inflytande i kyrkorättsligt afseende, hvad skulle det ej blifva, om det Danielsonska förslaget trängde igenom? Kyrkomötets slopande blefve endast en tidsfråga och kyrkan, bunden till händer och fötter, utlevererad till riksdagen, i hvilken socialdemokrater, judar och andra kristendomsfiender ej skulle försumma att efter förmåga söka »göra henne oskadlig». Tvifvelsutan torde många anse dessa farhågor vara i hög grad öfverdrifna, vara att se spöken på ljusa dagen, men hvar och en, som känner principers och konsekvensens makt, kan ej annat än bekymras inför de utsikter, som öppna sig från synpunkten af det tillstånd, som den i fråga varande motionens antagande gifvetvis komme att skapa. Huru länge de lefvande krafterna, de verkligt troende, skulle kunna härda ut inom kyrkan, det är naturligtvis ej lätt att säga, men att de finge det tungt, det är mer än sannolikt, liksom att en frikyrkobildning af helt andra dimensioner än den nuvarande inom kort skulle komma till stånd. Herr Danielsons motion afslogs emellertid denna gång. Måtte den, åtminstone i den form och i det omfång den nu hade, för alltid vara begrafven!

Hvad för öfrigt prästlönerna angår, så ha komministrarnes svåra läge ej heller under det gångna året tillvunnit sig de maktägandes uppmärksamhet. Enskilda röster ha dock kraftigt framhållit nödvändigheten af att deras sak behjärtas, och det vore dock alltför upprörande, om den icke i en snar framtid blefve föremål för allvarligt öfvervägande.

Länge har frågan om, huru kyrkans präster borde förhålla sig med afseende på de talrika s. k. lekmannadopen förorsakat bryderi. Olika praxis har därvidlag ägt rum, i det

några, som ej velat eller kunnat anse dessa mot kyrkans ordning stridande dopförrättningar såsom verkliga dop, utan snarare såsom missbruk af dopet, i kyrkoböckerna antecknat de sålunda döpta barnen såsom icke döpta, under det att andra, troligen de flesta, antecknat dem såsom döpta men af lekmän. Af de sistnämnda torde en och annan ha gått tämligen lättvindigt till väga, och endast på grund dels af muntlig uppgift af barnens målsmän, dels af några ord på en papperslapp af »dopförrättaren» gjort den nämnda anteckningen. Klart är, att den förvirring, som härigenom uppkommit, ej blott för närvarande medfört oro och obehag, utan äfven för framtiden kan gifva anledning till ett trassel, som kan blifva betänkligt nog. Man har därför varit angelägen att erhålla en föreskrift, huru man härvidlag borde förhålla sig. Det senaste kyrkomötet gjorde ingenting till saken. Detta är så mycket mindre att undra på, som kyrkomötet svårligen på annat sätt kunnat taga initiativet till frågans lösning än att ingå till K. Maj:t med anhållan, antingen om förbud för lekman vid straffpåföljd att, utom i nödfall, förrätta dop, eller om åtgärders vidtagande för åstadkommande af ändring i kyrkolagens föreskrift om dop i riktning af, såsom det heter, »dopets frigifvande». Såsom det förra alternativet är en uppenbar orimlighet, så vore det senare det samma som att begära upplösning af all kyrklig ordning, och därmed kan väl allraminst kyrkomötet taga befattning. Kom så efter mycken tvekan, såsom det vill synas, K. cirk. den 13 sistlidne juni. I detta cirkulär fäster K. Maj:t »vederbörande prästerskaps uppmärksamhet på nödvändigheten af att tillse, att dop, som af lekman utan nödfall förrättas, icke blifver i födelse- och dopboken kol. 16—18 antecknadt, med mindre än tillförlitlig kännedom vunnits därom, att de för dopet såsom sakrament oundgängliga beståndsdelar varit för handen, i hvilket afseende de i kyrkohandboken i fråga om nöddop gifna an-

visningarna äro att beakta, börande därvid, förutom hvad angående själfva dopförrättningen och därvid närvarande vittnen m. m. kan böra i födelse- och dopboken på vederbörliga ställen införas, särskildt i kol. 18 angifvas, att dopet varit lekmannadop, samt i kol. 21 göras anteckning, därest dopet blifvit af präst bekräftadt.» — Mycket kunde vara att om detta nådiga cirkulär säga. Då det dock helt nyss i denna tidskrift utförligt behandlats, torde icke vara af nöden att i denna öfverblick åter upptaga frågan till närmare behandling.

Vid tal om anteckning i kyrkobok föres tanken till frågan om, huru långt rättigheten eller skyldigheten för präst att tillåta anteckning ur kyrkobok angående afkunnade lysningar till äktenskap m. m. sträcker sig. Kyrkoherden M. Ullman i Varberg blef år 1895 på grund af afslag på begäran om sådan anteckning anmäld hos justitieombudsmannen, som förordnade om åtal inför vederbörande domkapitel; detta dömde kyrkoherden U. till varning. Utslaget stadfästes af hofrätten, men högsta domstolen, hos hvilken målet fullföljdes, förklarade, att domkapitlet varit orätt forum, hvadan domen annulerades. Saken fullföljdes då hos världslig rätt, och då denna frikände U., har justitieombudsmannen förordnat om öfverklagande af detta utslag. Så står saken f. n. Den saknar icke sin vikt, och det är att hoppas, att vid målets slutliga afgörande klarhet skall vinnas i det omtvistade spörsmålet.

Frågan om Hernösands stifts delning föll visserligen denna gång i andra kammaren, men med så ringa majoritet, att grundadt hopp finnes, att denna för Norrland ytterst viktiga angelägenhet skall vid innevarande års riksdag bringas till ett godt slut. Orimligheten af yrkandet på sammanslagning af tvenne stift såsom villkor för delningen af Hernösands synes allt mer ha insetts och torde knappast vidare komma på tal.

Beklagligen har under det gångna året i flera stift prästbrist yppat sig. Orsaken därtill är ej någon minskning i de teol. studerandes antal, utan hufvudsakligen dödsfall hos den ännu tjänstdugliga delen af prästerskapet. Klagomålen öfver den långa studietiden, hvilkas delvisa berättigande ej kan nekas, ha ej heller haft sin grund i farhågan för en växande prästbrist, utan snarare i oron för följderna af de blifvande prästernas, af den långa studietiden härflytande betänkliga skuldsättning. I själfva verket är den ekonomiska ställningen hos en stor del af vårt prästerskap i hög grad tryckande, och man måste med bekymmer fråga, hvarthän detta skall leda, om ej en förändring till det bättre i detta hänseende snart inträder. Vid universiteten har man gjort hvad man kunnat för att bereda studenterna ekonomisk lindring, bland annat genom upprättande af s. k. studenthem, där »familjelif», rum, spisning, eldning och uppassning åtnjutes för en i möjligaste måtto låg afgift. Beklagligen synes deltagandet å allmänhetens sida för dessa hem vara tämligen ljumt. De frivilliga gåfvorna till dem ha nämligen så godt som alldeles upphört, åtminstone hvad Upsala beträffar. Följden däraf har blifvit, att studenternas afgifter dels måst ökas, dels ej kunnat sättas så lågt, som önskligt varit.

Under sommaren ha prästmöten hållits i Göteborg, Växjö och Skara. Berättelserna om dessa möten ha, när detta skrifves, ännu ej utkommit, men att döma af tidningarnas referater, har vid dem rådt en strängt kyrklig anda. De predikningar, tal och diskussioner, som förekommit, ha likasom de föreskrifna afhandlingarna burit prägeln af sakkunskap och allvar. Biskoparnes ämbetsberättelser ha väl ej innehållit något egentligt nytt, och tillståndet inom församlingarna, sådant det af dessa berättelser skildrats, har ej företett någon större förändring i religiöst och sedligt hänseende, men de biskopliga framställningarna ha dock varit väckande

och vägledande för prästerskapet, såsom de ock utvisat, att våra stiftschefer taga sin viktiga uppgift på allvar.

Ett annat möte, icke officiellt, men likväl »allmänt», har ägt rum genom den »sjette allmänna sv. lutherska prästkonferensens» sammanträde i början af september. Intresset för dessa konferenser synes fortfarande vara lifligt både å prästernas och allmänhetens sida. Trenne biskopar voro denna gång aktiva deltagare i mötet, och flere skulle ha infunnit sig, om de icke varit hindrade af ämbetsgöromål. Liksom sina föregångare var äfven denna konferens utmärkt af sakrika och instruktiva föredrag, rörande sig dels om teoretiskt-teologiska dels om kyrkligt praktiska ämnen, äfvensom af rätt lifliga diskussioner. Af den oro och spänning, som med anledning af frågan om de devterosymboliska böckernas bindande kraft delvis präglade den näst föregående konferensen, förmärktes denna gång ingenting; meningsbrytningarna voro utan all bitterhet, och ingenting, som tydde på något vacklande i afseende på bekännelseståndpunkten, förekom. Detta omdöme jäfvas icke däraf, att, efter hvad som försports, de medgifvanden, som i ett föredrag delvis gjordes åt den moderna bibelkritiken, föreföllo en och annan något vågade, ej heller däraf, att några, inom hvilkas synkrets åtskilliga tidsfrågor ännu icke trädt, mähända funno sysslandet med dessa frågor mindre tilltalande. För öfrigt, ehuru dessa konferenser icke hafva något direkt inflytande på den kyrkliga lagstiftningen, lärouppfattningen och praxis, så äro de dock ganska betydelsefulla, i det de icke blott förmedla ett hälsosamt närmande af de olika stiftens präster till hvarandra, utan äfven medföra välbehöfliga väckelser till och vederkvickelse i ett arbete, som, om något, kräfver lika mycken hänförelse som visdom och tålamod samt bereder tillfälle för deltagarne att få sina vyer vidgade och sina erfarenheter supplerade eller korrigerade.

Som vanligt ha äfven föreningen »Kyrkans vänner», Ev. Fosterlandsstiftelsen och Missionsförbundet jämte andra kyrkliga eller okyrkliga föreningar under sommaren hållit sina möten. Dessa ha såsom alltid varit talrikt besökta och haft den för hvardera af dem särskiljande karakteren. Något väsentligt nytt och anmärkningsvärdt har därvid icke förekommit.

Det behof af en verksam församlingsdiakoni, som sedan någon tid börjat behjärtas, synes under det förflutna året föranledt åtskilliga, icke utan framgång gjorda försök i denna väg inom större stads- men äfven landtförsamlingar, och där saken redan hunnit en relativ fasthet, har den vidare utvecklat sig. Ej blott församlingsdiakonissor ha på flera ställen anställts, utan äfven anordningar ha vidtagits i syfte att genom användandet af inom församlingarna befintliga gåfvor och krafter söka afhjälpa eller lindra det sociala och sedliga eländet, samt väcka de från allt kristligt och kyrkligt lif bortkomna fattige till medvetande och behjärtande af sin kristliga kallelse. Allt är därvidlag visserligen ännu blotta begynnelser, men dessa äro löftesrika, och om prästerskapet med nit, tålamod och praktiskt förstånd griper saken an, så kan man med allt skäl hoppas, att i församlingarna icke skall saknas offervillighet eller tillgång på för verket kvalificerade personer. Viktigt är dock, att i de stora stadsförsamlingarna ett tillräckligt antal varmhjärtade och dugande präster anställas, så att de måtte räcka till för det alltmer vidgade arbetet. Finnas ej flere än som behöfvas för ett nödtorftigt skötande af de »officiella» plikterna, så är det icke värdt att tänka på något kraftigt initiativ å deras sida för åstadkommande af en välsignelserik församlingsdiakoni och ännu mindre på någon stadigvarande ledning af det däri ingående, månggestaltade arbetet. Men där ett tillräckligt antal begåfvade präster finnes, där kan, såsom bland annat framgår af den i n:o 47 i

»Kyrka och Skola» lämnade skildringen af de kyrkliga förhållandena i Gefle, ej så litet uträttas. Om de ansatser i den nu berörda riktningen, som särskildt under det flydda året i några Stockholmsförsamlingar gjorts, torde ännu vara för tidigt att yttra sig, men nog synes den lätthet, hvarmed man åtminstone i en församling vunnit bifall till förslaget att anställa s. k. diakonpräster och medel till deras aflönande, båda godt för framtiden.

Icke utan skäl kallar man vårt århundrade för missionsårhundradet. Aldrig har sedan apostlarnes dagar nitet för kristendomens utbredande bland icke-kristna folk varit så lifligt som nu. Äfven hos oss har missionsintresset år efter år vunnit i styrka, ehuru visserligen den i så många fall gedigna kyrkliga riktning, som flerstädes härskar i den västliga delen af vårt land, ännu förhåller sig kritiskt till detta verk. Beklagligen råder, såsom i allt annat, äfven i missionsverksamheten splittring, låt vara att denna omständighet synes ha det goda med sig, att i en tid, då så många religiösa meningar och tycken göra sig gällande, de olika åsikterna få tillfällen att vända sig med sitt deltagande åt det håll, där de finna motsvarighet. Så ha kyrkan och Evang. Fosterlandsstiftelsen, att nu ej tala om Missionsförbundet, hvar sin krets af för missionen nitälskande vänner, hvilka skulle vara tämligen likgiltiga för hela saken, om de ej hade tillfälle att sluta sig till den missionsverksamhet, hvilken tilltalade speciellt deras kyrkligt-religiösa skaplynne. För öfrigt har svenska kyrkans och Fosterlandsstiftelsens missionsarbete fortgått i samma länder, som förut, och om än långsamt och under mycken kamp går verket framåt i välsignelse. Kyrkan, som i fröken Goës förlorat en trogen arbeterska, har utsändt två nya missionärer till sitt sydafrikanska missionsfält. I Indien verka samma arbetare som förut. Fosterlandsstiftelsen har utsändt en ny missionär och dessutom fyra nya kvinnliga

arbetare och en missionshandtverkare till sina bägge missionsfält, och Missionsförbundet, som med stor ifver ägnar sig at missionssaken, har i synnerhet i Kongo ett arbetsfält, som trots de stora offer det ohälsosamma klimatet kräfver (under de 10 år förbundet där missionerat har det mistat 17 af sina arbetare) och andra svåra hinder odlas med synbar framgång.

Den månggestaltade verksamhet i den kristliga människokärlekens tjänst, som bär namnet »inre mission», har under året icke företett någon förändring. Talrika föreningar arbeta fortfarande på att afhjälpa eller minska den andliga och lekamliga nöden, och man har sökt förekomma de ofta skadliga följderna af den enskilda, mera af välmening än af insikt ledda välgörenheten, genom bildande af sällskap för denna verksamhets ordnande (»De fattiges vänner» i Stockholm, Upsala, Lund o. a. st.). Stilla och anspråkslöst men med allt större omfattning och allt rikare välsignelse gör diakonissverksamheten sin ädla gärning. Med framgang arbetar ock i flera utländska hamnstäder sjömansmissionen för att lämna andlig och lekamlig hjälp åt dessa hafvets söner, som i sitt oroliga, af mödor och faror för kropp och själ uppfyllda lif förut varit och delvis ännu äro såsom får utan herde. Den fria predikande lekmannaverksamheten synes däremot så småningom inskränkas och lämna rum för de förut antydda bemödandena att åstadkomma en ordnad församlingsdiakoni.

Af genomgripande betydelse för kyrkans lif äro de tvenne arbeten, som anförtrotts åt psalmboks- och bibelkommissionerna Af dessa har den förstnämnda afslutat sitt värf. Vid bedömandet af det grannlaga arbetets resultat måste utslaget blifva olika alltefter den synpunkt, från hvilken det betraktas. Bedömdt från synpunkten af biblisk fullhet och renlärighet torde den anmärkningen ej vara oberättigad, att kommittéen väl mycket skattat åt deras smak, hvilka just i de svagaste

wallinska psalmerna se höjden af religiös diktning. Kommittéen har nämligen till det tämligen stora antalet af sådana psalmer, som funnos i det först framlagda förslaget, lagt ännu flera. Men för så vidt man betraktar saken från synpunkten af kommitterades uppgift att erbjuda församlingen en väsentligen förbättrad upplaga af den wallinska psalmboken, som kunde ha utsikt att blifva antagen, då måste man utan tvifvel säga, att kommittéen på ett ganska lyckligt sätt fullgjort sitt uppdrag. Många förträffliga psalmer af äldre och nyare psalmdiktare äro tillagda, med lätt hand äro rättelser gjorda i flera af de förut befintliga psalmerna, och i allmänhet ha alla anmärkningar mot det första förslaget blifvit samvetsgrant pröfvade och i många afseenden påaktade. Gärna hade undertecknad, och tvifvelsutan många med honom, sett, att ett ännu större antal af de svaga psalmerna, än som strukits i det första förslaget, blifvit i det nu utkomna uteslutna, men detta hade varit att afstå från all tanke på en psalmboksförbättring, och en sådan är dock det nu föreliggande förslaget i så hög grad, att den svenska församlingen borde känna sig tacksam därför. Det bästa är ofta den största fienden till det goda, det ordspråket må man i förevarande fall lägga på hjärtat.

Efter en tämligen lång väntan har öfversättningen af det gamla testamentets historiska böcker utkommit. Ännu har väl knappast någon hunnit ägna den ens den flyktigaste granskning, men det sätt, hvarpå kommitterade på vårt språk återgifvit Moseböckerna och i allt väsentligt äfven psaltaren, gifver grundad anledning till hoppet, att det på denna viktiga skriftdel nedlagda arbetet skall visa sig motsvara alla billiga fordringar, ja, måhända öfverträffa förväntningarna hos dem, hvilka i bibelöfversättningsfrågan intaga en nära nog pessimistisk ståndpunkt.

Några svenska teologiskt-vetenskapliga arbeten, med un-

dantag af en eller annan för allmänheten ej egentligen ämnad akademisk afhandling, ha ej under 1896, mig veterligen, utkommit. De gamla tidskrifterna och tidningarna ha i samma riktning som förut fortgått. Striden om den ritschlska teologien har tystnat, åtminstone för närvarande. Den lilla efterdyning däraf, som förmärktes i den af licentiaten Fries utgifna biografien öfver framlidne pastor primarius F. Fehr, har icke haft någon betydelse. Några predikosamlingar, som under 1895 börjat utgifvas, ha under året fullbordats. Det främsta rummet af dem torde kyrkoherden J. Ternstedts predikningar öfver sön- och högtidsdagarnes evangelier intaga.

Vända vi oss slutligen till det, som kan synas anmärkningsvärdt i det egentliga församlingslifvet, sådant det framträder i nådemedlens bruk, i kyrklig sed och i personlig fromhet, så torde ej mycket vara att säga, som ej gällt om flera föregående år. Naturligt är, att förhållandena i dessa hänseenden delvis gestalta sig olika i olika trakter, hvadan ett fullt träffande generellt omdöme svårligen kan gifvas. Så mycket torde dock med anspråk på tillförlitlighet kunna sägas, att bruket af Guds ord på alltför många ställen har inskränkt sig till deltagande i uppbyggelsesammankomster, som ofta nog snarare haft karakteren af ett slags religiösa folknöjen än af ett sammankommande inför Guds ansikte; att husandakten, sedan lång tid nästan öfverallt försummad, icke under år 1896 kommit mera i bruk än förut; att nattvardsgångarne icke i nämnvärd grad tilltagit, hvarvid särskildt den smärtsamma erfarenheten, att på många ställen den konfirmerade ungdomens första nattvardsgång varit den sista, icke lämnat rum för en motsatt iakttagelse, och att dopet, ehuru dess vikt synes ha blifvit något mer än förut behjärtad, dock långt ifrån i församlingarnas medvetande erhållit den betydelse, som enligt evangelisk-luthersk åskådning tillkommer det. Egendomligt är, att under det att den kyrkliga seden allt

mera slappats och gudstjänsterna flerstädes äro ytterst fåtaligt besökta, ifvern för kyrkors byggande och restaurering synes vara i tillväxt. Äfven under det förflutna året hafva restaureringar af icke så få kyrkor verkställts. Hvad åter det personliga fromhetslifvet angår, så kan det under den jämförelsevis korta tiden af ett år knappast ha visat någon i ögonen fallande höjning eller sjunkning eller ha skiftat karakter. I de delar af landet, där det utmärkts af kärlek till kyrkan, har det väl ännu denna klarhet i förening med en stilla, mera inåtvänd ande, som plägat skilja det från den lifligare, mera utåtvända, för separatism benägna andligheten. Att den senare i det hela taget äfven under den sista tiden behållit sitt skaplynne, äfven om ett oeh annat tecken till en viss trötthet vid den nästan febrila rörligheten börjat visa sig, synes icke kunna bestridas.

Under det att Ev. Fosterlandsstiftelsen fortfarit att arbeta i anslutning till kyrkan, har Missionsförbundet fortgått på sin en gång inslagna väg. Dess lösen är frikyrklighet, hvarmed det förstår full frihet att inom kyrkan ordna ett särskildt församlingslif af indepedentistisk art. Fortfarande söker förbundet att hålla församlingarna tillsamman på grundvalen af »lifvet» i Kristus och tolererar inom sig en hel mängd ganska divergerande åsikter och meningar. Emellertid torde man ej taga mycket miste, om man antager, att det band, som håller alla dessa olika element någorlunda tillsamman, är arbetet för den yttre missionen, som med nit och offervillighet bedrifves. Huru länge detta band skall hålla, är naturligtvis omöjligt att säga, men så länge det håller, kommer nog förbundsfrireligiositeten inom kyrkan att blifva vid lif. Det var ock tvifvelsutan farhågan för fullkomlig upplösning, som var orsaken eller åtminstone kraftigt medverkade till upptagandet af missionsverksamheten på förbundets program. Ty det är nu en gång så, att en blott inre enhet i

delaktigheten af samma lif i Kristi tro icke förslår till bildande af en äfven i det yttre framträdande församlingsgemenskap, utan därtill fordras ock en i det yttre framträdande enhetspunkt, en fana, omkring hvilken man kan församla sig. Och då Missionsförbundet ej vill ha denna fana i en, låt vara vid, dock bestämdt formulerad bekännelse, så måste det söka den i något annat, och det har sökt och funnit den i hednamissionen. Trots detta synes man dock ha svårt att få de många disparata elementen att någorlunda trifvas tillsamman. Ty under allt bemödande att »göra så litet affär som möjligt af de olika meningarna» och att »låta visdom och kärlek utjämna dem», klagas dock öfver »fördärfliga läror», mot hvilka man måste vara på sin vakt samt i detta hänseende särskildt iakttaga varsamhet i fråga om meddelande af tillåtelse att predika*. Man synes allt klarare inse, att den beprisade menings- och lärofriheten innebär betänkliga vådor, såsom ock »predikanterna» ej torde ha så lätt att hålla rätt kurs i de med hvarandra kämpande åsikternas svallvågor. Så småningom söker man därför att gifva församlingarna en fastare organisation, naturligtvis utan att på något sätt vilja »inskränka deras frihet». Ett uttryck för detta bemödande är den alltmer erkända nödvändigheten att, med inskränkande af resepredikantsverksamheten, anställa så många fasta lärare som möjligt. I sammanhang härmed har man nödgats släppa de ideala fordringarna på församlingslifvets renhet. Man medgifver, att det kristliga lifvet på flere ställen mattats, att många brister i sedligt hänseende yppat sig, och att, väsentligen i följd af åtskilliga predikanters ensidiga betonande af vissa kristendomslifvets yttringar på bekostnad af andra, man flerstädes idkeligen löper på andliga sammankomster, men icke är så noga med troheten i den jordiska kallelsen, redbarhet i handel och vandel m. m. Att under sådana för-

* Jfr. Sv. Morgonbladet n:r 39 för 1896.

hållanden kyrkotukten icke kan vara synnerligt allvarlig, är tydligt. Man framhåller också, huru man äfven vid grofva och uppenbara syndafall bör handla med den felande i kärleken för att söka föra honom till rätta. Denna mildhet, mot hvilken, rätt förstådd och praktiserad, alls intet är att invända, synes dock understundom gå väl långt inom kretsar, hos hvilka kyrkotuktens nödvändighet och konsekventa genomförande gent emot statskyrkans slapphet i detta hänseende betonats på ett sätt, som gifvit oss rätt att vänta något så när mönstergillt i helig nitälskan mot allt hvad synd heter inom dessa församlingar, som sägas stå så högt öfver »världskyrkan» med dess många ogudaktiga präster, orenade nattvardsbord och annan uselhet.

Man har med rätta klandrat de frireligiösa för deras samverkan med den politiska radikalismen och de kristendomsfientliga partierna, med hvilkas hat till statskyrkan de sympatiserat. Att döma af flere i Sv. Morgonbladet under året förekommande uttalanden synes denna samverkan hafva upphört eller skola upphöra. Detta är något glädjande, ehuru den liberalism, hvaraf åtminstone de frikyrkliga, som i den nämnda tidningen se exponenten för riktningens karakter, berömma sig, nog mången gång förer bra nära intill dem, som ej vilja veta af Gud och kristendom.

Ofvanföre är taladt om cirkuläret af den 13 juni förra året. För den händelse en del, kanske många, präster komma att såsom förut begagna sin frihet att neka anteckning af lekmannadop, har de frireligiöses ställning i denna sak ej genom det k. cirkuläret blifvit en annan än förut. Deras förhållande till kyrkan torde då ock i längden blifva ohållbar. Skall det fortgå såsom hittills, så blir och förblir detsamma ett kroniskt trassel. Att komma ifrån detta på den kyrkliga lagstiftningens väg, blir ej gärna möjligt, och den enda utvägen till klarhet i situationen är, att de frireligiöse bilda ett eget

legaliseradt samfund, såvida de ej skulle föredraga att i likhet med baptisterna alls icke fråga efter kyrkan och hennes dopanteckningar, utan blott anmäla sina barns födelse och således icke yrka på att få deras dop betraktade såsom verkliga dop med alla de följder i socialt hänseende detta medför. Genom den sistnämnda utvägen undanskjutas likväl svårigheterna blott till en tid. Att de frireligiöse skulle afstå från sitt döpande eller att de skulle begära kyrklig bekräftelse på sina dop, det är ej, f. n. åtminstone, att hoppas.

Så kvarstår då såsom ett arf från förra år vid detta års ingång denna sorgliga schism inom kyrkan, och att den ej blir botad under den närmaste framtiden, det är lika säkert, som att den icke har framtiden för sig. All halfhet och hållningslöshet är på förhand dömd och en mera hållningslös och motsägelsefull företeelse på det kyrkliga området än Missionsförbundet kan knappast tänkas. Må den såsom allt annat af samma slag lända oss till varning och väckelse. Vi behöfva både det ena och det andra.

Af öfriga inom vårt land befintliga kristliga samfund åtnjuter metodismen fortfarande den största aktningen. Den har ställt sig och står fortfarande på lagens grund, har en fast församlingsordning och har genom några predikanter af framstående begåfning tilldragit sig en rätt liflig, för densamma gynnsam uppmärksamhet från flere håll. Den synes dock lika litet som baptismen kunna reda sig utan pekuniärt understöd från trosförvanter i utlandet. Att såväl metodismen som baptismen vinner tillväxt bland vårt folk, är sannolikt; de åtgärder för byggandet af flere kyrkor eller församlingslokaler i Stockholm, som, enligt tidningarnas meddelande, äro påtänkta, visa, att åtminstone i hufvudstaden de ha att glädja sig åt en icke ringa framgång.

Samma förhållande äger rum angående frälsningsarméen. Dess arbete för de nödställdas och moraliskt sjunknas hjälp

har beredt dem mångas sympatier, och huru hänförelsen hos salvationisterna, långt ifrån att ha slappats, har växt, synes af resultaten af deras s. k. försakelseveckor. År efter år ha de genom denna försakelse åstadkomna summorna ökats. Så har ock skett under det sista året, då försakelseveckan gaf 100,000 kr. mot 80,000 år 1895. Besinnar man, att detta betydliga belopp har åstadkommits därigenom, att till största delen mindre bemedlade människor ha under en veckas tid inskränkt sina förnödenheter till det minsta möjliga, så måste man erkänna, att i denna armé, trots dess besynnerligheter, osmakligheter och rena förvändheter så i ett som annat afseende, innebor en offervillighet och kraft att för högre ändamål försaka, som är beundransvärd. Att emellertid häraf draga den slutsatsen, att frälsningsarméen äger sanningen i kanske högre grad än något annat kristligt samfund, vore mycket förhastadt. Hvarje idé, sann eller falsk, som griper och bemäktigar sig en människa, kan tända en entusiasm, mäktig af gränslösa offer. Så har jesuiterorden, med hvilken för öfrigt frälsningsarméen med sin strama militäriska organisation och äfven delvis i afseende på medel och vägar har en slående likhet, under alla tider haft att berömma sig af heroer i nit och själfuppoffring, men svårligen faller det någon evangelisk kristen in att påstå eller medgifva, att jesuiterna äro typer för sann kristendom. Icke utan intresse är det i öfrigt att jämföra våra frireligiösas »förbund» med frälsningsarméen. Bäggedera fästa de intet afseende på renhet och enighet i lärouppfattning, och den senare går därvid ännu längre än det förra, i det att den alls icke bryr sig om sakramenterna, bäggedera lägga de ock uteslutande vikt på »lifvet», men under det att de frireligiösa bilda en endast lösligt sammanhängande skara af individer, som hvar för sig göra anspråk på största möjliga frihet, så sammanhålles frälsningsarméen till en kompakt enhet genom subordinationen under en enda

vilja, som alla lyda lika obetingadt, som soldaten lyder sin befälhafvare. Framtiden skall visa, hvem af de båda riktningarna har den längsta lifskraften.

Huru andra, mindre betydande religiösa partier inom landet under sistlidet år gestaltat sig, känner jag icke så noga. Att ej blott adventister, helgeaner, »Franssons pojkar» och »Kihlstedts flickor», utan äfven mormonerna fortsatt sina försök att hvar på sitt sätt uppbygga det andliga Sion, är dock visst; om med samma framgång som förut, lämnas därhän. Under en så religiöst upprörd tid som vår är det ej att undra på, att äfven de vidunderligaste sekter med understundom rent af vanvettiga läror kunna vinna en efemär tillvaro. De hafva emellertid såpbubblans natur.

En sådan natur tyckes dock den romerska kyrkan icke ha, trots det att äfven hon har och förkunnar läror, inför hvilka ett af den heliga skrift närdt och upplyst sinne måste baxna. Ännu alltid och i viss mån mer än förut, inverkar hennes fasta organisation, hennes tvärsäkra ofelbarhet, hennes estetiskt mystiska gudstjänst och hennes skrytsamt framhållna kärleksverksamhet på de lynnen, som, under saknad af personligt djup och vilja och förmåga att kämpa sig fram till en självständig tro, dock ej kunna undvara en stämningsfull religiositet och behöfva hvila vid en auktoritet, som besparar dem besväret att själfva tänka. Af sådana själar finnes alltid ett stort antal, och då därtill kommer, att det romerska prästerskapet, med dess medhjälpare af barmhärtighetssystrar och skolor, med stor klokhet och tålamod arbetar på sin kyrkas utbredande i de evangeliska länderna, så må man ej undra på, om dess verksamhet krönes med framgång. I hvad mån den lyckats hos oss, är ej lätt att veta, ty den bedrifves i största möjliga tysthet. Dock torde man med tämlig säkerhet kunna antaga, att äfven under 1895 öfvergångar till Rom ägt rum, om ock proselyternas antal lätt

kan räknas. Ett visst uppseende väckte en af dessa öfvergångar i följd af proselytens rykte såsom framstående författarinna. Det vill för öfrigt synas, som om äfven hos oss den förnäma kvinnovärlden och fattiga barn, hvilka sistnämnda tagas om hand i skolor med kostnadsfri undervisning och andra fördelar, erbjuda det tacksammaste fältet för den romerska propagandan. Denna kommer utan allt tvifvel att med växande energi och jämförelsevis betydliga resultat fortgå. Rom har ännu ej fyllt sina synders mått. Visserligen kan, hvad läroutvecklingen angår, man tycka, att detta har skett genom ofelbarhetsdogmen, men äfven denna tål ännu en tillspetsning: först när Guds och Kristi ståthållare förklaras vara Parakletens inkarnation, han som enligt skriften är den ende fullkomlige utläggaren af Kristi ord och ledaren till hela sanningen, först då är spetsen af den pyramid af falska läror uppnådd, på hvilken den falska kyrkoanden under sekler arbetat.

Höga gå tidens vågor. Den politiska horisonten är molnhöljd, och spänningen och slitningarna inom andens värld blifva allt intensivare. En ångestfull väntan på hvad som skall komma uppfyller alla hjärtan, som ej låta sig hänföras af lättsinnets jubel öfver tidens härlighet. Som vanligt under sådana förhållanden höjas röster, som profetera om närheten af den stora katastrof, som vid Herrens tillkommelse skall medföra domen öfver den nuvarande världen och blifva början till en ny tingens ordning. Man räknar ut år och dag för denna väldiga tilldragelse, och man är särskildt viss på och ense om, att de sista åren af detta sekel ej skola förflyta, utan att de påtagliga tecknen till Människosonens dag skola synas och — *kännas*. Vi lämna dessa spådomar i sitt värde. Men om en sak böra vi alla vara angelägna: om den, att vi, Herren må komma snart eller dröja, måtte öfva den trohet i verkandet af Guds verk, som mer än allt grubbel öfver tider

och stunder, dem Fadren har fastställt genom sin egen makt, utvisar, att vi rätt förstått ordet om Herrens stora dag. Vår evangeliska kyrka har undfått mycket; af henne skall ock fordras mera. Det tillhör hvar och en af hennes medlemmar och särskildt oss, som fått oss ombetrodt ämbetet att föda Guds hjord, att behjärta, det vi äro meddelaktige af hennes ansvar och hennes lön. Måtte det år, som ingått, genom Guds barmhärtighet medföra åt oss just det, som vi hafva af nöden för att kunna »verka med allvar och flit, så länge oss dagen förunnas»!

Carl Norrby.

Filip Melanchton.

Född den 16 februari 1497, död den 19 april 1560.

Fyrahundra år tillbaka i tiden, under renaissancepåfvedömets djupaste moraliska förnedring, då Rodrigo de Borgia under namnet Alexander VI satt på Petri stol, och samma år som den väldige dominikanerpriorn af San Marco i Florens Girolamo Savonarola trots påfligt bann och interdikt eldade Florens' borgare till en kort tids hänförelse för kyrkans och Italiens pånyttfödelse genom Kristi evangelium och utgaf sin skrift: *Korsets triumf*, Olai Petri och kanske äfven Gustaf Vasas födelseår, såg *Filip Melanchton, præceptor Germaniæ*, dagens ljus den 16 februari i den lilla vänligt belägna staden Bretten vid Rhen i Nedre Pfalz.

Det berättas, att kejsar Maximilian, då han en gång i ett tornerspel blifvit af en djärf italienare Claudio Bataro utmanad till tvekamp, utan svårighet besegrat sin motståndare tack vare den konstfulla vapenrustning, som en vapensmed från Heidelberg förfärdigat, och såsom ett bevis på sin be-

undran och tacksamhet gaf han den konstförfarne mästaren ett familjevapen föreställande ett lejon hvilande på hjälm och sköld med tång och hammare i sina klor. Denne konstnär, som äfven af de pfalziske kurfurstarne Ruprecht och Filip var högt uppskattad, hette *Georg Schwarzerd*. Han skildras såsom en i hög grad fridsam och gudfruktig man, som under hela sitt lif aldrig haft någon process, aldrig varit drucken och aldrig svurit. Ifrig i gudaktighetens öfning stod han ofta i midnattstimme upp ur sin säng, föll på knä och bad. Med sin hustru *Barbara*, som var dotter af amtmannen Johan Reuter i Bretten och systerdotter af den berömde Johan Reuchlin och som var en from, klok och välgörande fru, lefde han i ett lyckligt äktenskap. Hon skänkte honom två söner och tre döttrar. Äldst i barnakretsen var Filip, som en gång skulle smida den andliga vapenrustning, i hvilken ett evangeliskt Tyskland skulle bestå i tvekampen med italiensk hierarki [1].

Länge fick ej Georg Schwarzerd följa sin Filip här på jorden. Då han år 1504 i kriget mellan Baiern och Pfalz såsom ett slags »ingeniör och artillerikommissarie» åtföljde kurfursten Filips armé, fick han sin hälsa undergräfd genom att dricka ur en af fienderna förgiftad brunn. Efter ett långsamt aftynande dog han den 27 oktober 1507 blott 49 år gammal. Med faderlig ömhet talade han två dagar före sin död med sin lille Filip, anbefallande honom åt den himmelske Faderns beskydd och manande honom till lydnad för hans bud. »Jag har», tillfogade han aningsfullt, »upplefvat många och stora förändringar i världen; men ännu större skola följa, i hvilka Gud må leda och regera dig. Följ honom och håll fast vid det goda!»

Filip Schwarzerd fick sin första undervisning i Brettens

---

[1] Det fäderneärfda familjevapnet utbytte han mot en symbol af kristligt religiös betydelse: ormen på korset.

skola och flyttades sedan till skolan i Pforzheim, där han fick ett hem hos Reuchlins syster Elisabeth. Reuchlin själf ledde hans uppfostran och besökte honom ofta i Pforzheim. Vid ett af sina besök satte han sin doktorshatt på den elfvaårige gossens hufvud och skänkte honom värdefulla böcker. Af tacksamhet instuderade gossen jämte några kamrater en af Reuchlins latinska komedier och utförde den vid hans nästa besök. Då gaf Reuchlin honom det grekiska namnet *Melanchton*, som han sedan bar[1]. Vid tolf års ålder kom han till universitetet i Heidelberg, begaf sig 1512 till Tübingen, där han studerade under förträffliga humanistiska lärare och sedan 1514, då han blef magister artium, verkade såsom lärare, en »filolog i ordets skönaste betydelse» med sinne och intresse ej blott för grammatiken utan ock för antikens anda och lifsåskådning. Han tolkade från lärostolen Virgilius, Terentius och Cicero samt grekiska auktorer och bildade ett slags filologiskt seminarium. Med ungdomlig hänförelse ställde han sig på Reuchlins sida i fejden mot Pfefferkorn och dominikanerna i Köln och beslöt att utgifva »den äkta Aristoteles», genom filologisk kritik befriad från »sofisternas» omklädnad. Hans rykte växte, och Erasmi ord om honom: »Den ungersvennen skall ställa mig i skuggan» gick från mun till mun. Sommaren 1518, samma år som han utgaf sin grekiska grammatik, kom han på Reuchlins rekommendation till Wittenberg anställd såsom professor i grekiska därstädes. Han hade tvekat att mottaga denna hedrande kallelse, men underordnade sig den faderlige vännens vilja: »hvart du sänder mig», skref han, »går jag, och hvad du vill göra af mig, det blir jag.» »Ja», skref Reuchlin tillbaka, »gå ut ur ditt land och din faders hus! En profet gäller intet i sitt fädernesland.»

Så var magister Filip i Wittenberg. »Den lille svage mannen» eller rättare ynglingen, som ännu såg ut som ett

[1] Sedan 1531 skrifver han sitt namn: *Melanthon.*

barn, men hvars höga och fria panna och stora blåa ögon, fängslande genom sin »underbara skönhet, klarhet och skärpa», läto ana hvad som bodde inom honom, vann snart allas hjärtan och väckte en allmän hänförelse för det grekiska studiet. Luther själf blef hans lärjunge [1], men så fick han ock såsom den ännu mycket större gengåfvan en ny syn på evighetslifvets djupaste frågor. Utan tvifvel upplefde han då, hvad som sedan går såsom en röd tråd genom alla hans religiösa skrifter under alla skiftningar för öfrigt, erfarenheten af huru det öfver sin synd förskräckta hjärtat genom att tro syndernas förlåtelse för Jesu Kristi skull lefvandegöres och pånyttfödes, så att det kan förtrösta på Gud såsom sin försonade fader, åkalla honom i all nöd och i tålamod bära hvad han pålägger. Så blef Luthers sak hans sak. Hans intresse för »den äkta Aristoteles» förbleknade för den nya uppgiften att framställa den äkta Kristus, och Luther släppte honom ej heller förr än han fick honom till teolog. Så vann han den 9 september 1519 baccalaureatet i teologi genom försvarandet af teser, i hvilka han intager en ännu mer avancerad ståndpunkt än Luther själf vid den tiden.

För en man med Filip Melanchtons anläggning blef det dock ej möjligt att åsidosätta »bonæ artes», de klassiska studierna, som varit hans ungdoms första ideal, och i sin utomordentligt betydelsefulla verksamhet såsom universitetslärare delar han sig mellan teologisk och humanistisk undervisning. »Vita scholastica» betecknar han själf såsom sin egentliga kallelse och utbrister på en senare tid stundom i vemodig klagan öfver, att han ständigt ryckes från sin stilla verksamhet såsom lärare ut i det offentliga lifvets stormar. Styrkan i hans begåfning ligger ej, såsom hos Luther, i genial, blixtlik

[1] Luthers beundran, sedan han hört hans inträdestal d. 29 aug. 1518: "de corrigendis adolescentiæ studiis" kan ej finna nog starka uttryck. Han benämner sin Philippus en "beundransvärd människa, i hvilken nästan allt är öfvermänskligt", en man, "der viele Martine aufwiegen werde" etc.

intuition och kraft att skapa nya idéer, eller, såsom hos Calvin, i tanke- och viljekraftens oryggliga konsekvens, utan i en lätt och rörlig intelligens, som inordnar hvarje nyförvärfvadt kunskapsstoff på dess rätta plats, ett starkt minne, en förmåga af historisk uppfattning och en sällsynt klarhet i framställningen. Med ett auditorium, som stundom steg till 2,000 — en större åhörarekrets än de yppersta lärarne i Sorbonne kunde berömma sig af — utöfvade han ett utomordentligt inflytande när och fjärran. Han blef den egentlige skaparen af den lärda skolan i det protestantiska Tyskland och vida utom dess gränser[1]. Det var han, som framför allt lade sin samtid den lärda skolans nödvändighet på hjärtat, som tillsamman med Luther gaf den dess normalplan med det klassiska studiet såsom bildningsgrund, som författade läroböcker, utbildade lärare och genom sina vidsträckta relationer beredde dem passande platser. Från hans omedelbara undervisning och ledning utgingo den tidens mönsterpedagoger: Johannes Sturm i Strassburg, i hvars hus sedermera den berömde danske historieskrifvaren, rikskanslären och skolherren till Herlufsholm, Arild Hvitfeldt, fick sin grundläggande lärda bildning, Valentin Trozenberg i Goldberg, Michael Neander i Nordhausen, Hieronymus Wolf i Augsburg m. fl. Melanchtons skapande inflytande sträckte sig på skolans område öfver mer än ett århundrade och medelbart ända in i vår tid. Det är så han förvärfvat det ärofulla namnet: *Præceptor Germaniæ*. Det är dock icke såsom sådan vi här skola söka att skildra honom, utan det är *teologen* Melanchton i hans olika utvecklingsskeden vi skola försöka att följa.

* * *

[1] Georg Norman, Luthers och Melanchtons lärjunge, ger i sina Articuli ordinantiæ af år 1540 eller 1541 ett kort utkast till en svensk skolordning efter det melanchtonska mönstret. Laurentii Petri utförliga skolordning i 1561 års handskrifna och 1571 års tryckta kyrkoordning är som bekant en efterbildning af den sachsiska.

Det var en svår tid i Wittenberg, då Luther var på Wartburg. Visserligen blomstrade studierna trots Wormser-ediktet, men den svärmiske ifraren Carlstadt ville taga ledningen öfver sina kolleger Melanchton och Amsdorf m. fl. och yrkade jämte augustinerbrodern Gabriel Zwilling reformer, hvilkas brådstörtade genomförande hotade den evangeliska saken med ödeläggelse. Midt i denna farans och jäsningens tid i december 1521, samma månad som Luther gjorde ett hemligt besök hos sina vänner för att råda, styrka och förmana, utgaf Melanchton såsom frukten af sina föreläsningar öfver Romarebrefvet, under hvilka han metodiskt ordnat kristendomens praktiska grundläror, sina *Loci communes rerum theologicarum seu hypotyposes theologicæ,* d. v. s. Teologiens hufvudstycken eller teologiska utkast. Med den friska omedelbarheten i de från Luther mottagna lifsimpulserna framställer han i den klassiskt fina form, i hvilken han var en mästare, den evangeliska frälsningserfarenheten och det evangeliska lifsidealet såsom det specifikt teologiska lärostoffet. Kritiskt vänder han sig mot den riktning teologien fått genom den filosoferande Johannes Damascenus och den kompilerande Petrus Lombardus och fordrar, att man framför allt skall fatta klart i sikte teologiens mål (scopus theologiæ), som är att känna Kristus d. v. s. hans välgärningar. Några af de gamle, framförallt Augustinus, ha fullföljdt detta mål med moderation och besinning (parce quidem ac sobrie), men ganska tidigt har t. ex. i fråga om den fria viljan den kristna läran försvagats genom inblandning af platonsk filosofi, liksom man i en senare tid »omfattat Aristoteles i st. f. Kristus». »Så har det skett, att utom de kanoniska skrifterna inga ouppblandade (sinceræ) skrifter finnas i kyrkan.» I skriften är det framför allt Paulus, som för oss in i kunskapen om Kristi välgärningar. Skolteologernas undersökningar angående »de högsta lärostyckena»: Guds treenighet, skapelsens mysterium och sättet för Guds

människoblifvande, afvisar han såsom till stor del ett »pladder» om »universalia» och »formalia» och såsom »stultæ disputationes», genom hvilka Kristus och hans välgärningar undanskymmas. Själfva de nämnda mysterierna böra rättare tillbedjas än utforskas. Det sistnämnda sker ej utan stor fara, såsom äfven helige mäns exempel visar. Men styckena om synd, lag och nåd äro de, om hvilka ingen kristen får vara okunnig.

Till följd af det anförda blir det antropologiska och soteriologiska lärostoffet innehållet i 1521 års Loci. Med kritisk skärpa och klarhet utreder han särskildt de evangeliska begreppen *nåd* och *tro*. *Nåden* är ej, såsom skolastikerna säga, en kvalitet i de heliges själar, utan Guds goda vilja emot oss och bör enligt den paulinska terminologien särskiljas från *gåfvan* (donum per gratiam), den helige ande, som pånyttföder och förnyar hjärtat genom tron. *Tron* är ej en blott historisk åsikt (illa Sophistica fides, quam vocant tum informem, tum acquisitam, qua sic adsentiuntur historiæ Evangelicæ impii, ut solemus vulgo Livianæ aut Sallustianæ, non fides, sed opinio est, hoc est incerta, inconstans et fluxa animi cogitatio de verbo dei), utan en förtröstan (fiducia) till Guds barmhärtighet. Den begynner först, då människan med ett bekymradt samvete tror löftet om nåden i Kristus, att Kristus är för henne utgifven och utplånar hennes synder. Lagens verk är att visa oss, att vi »alltid äro syndare och alltid synda», sålunda att döda och fördöma. Evangelium är nådelöftet (promissio gratiæ). Vi rättfärdiggöras genom tron allena, då vi »genom tron hänga vid Kristus, icke tviflande, att Kristi rättfärdighet är vår rättfärdighet, Kristi tillfyllestgörelse vår försoning (expiatio), Kristi uppståndelse vår uppståndelse, korteligen icke tviflande, att våra synder äro förlåtna och att Gud nu är oss huld och vill oss väl». »Emedan vi genom denna tro inplantas i Kristus, fördenskull rättfärdig-

göras vi, d. v. s. fördenskull vill han räkna oss såsom rättfärdiga.» Men där sådan tro är, intager Guds helige ande hjärtat, så att sannskyldigt goda verk, som äro att med barnasinne frukta och älska Gud och förtrösta på honom m. m., måste följa. Lagen, d. v. s. dekalogen, är upphäfd (abrogata), men kristlig frihet är icke att icke göra hvad lagen kräfver, utan att frivilligt och af hjärtat, såsom om ingen lag funnes, vilja och åtrå hvad lagen bjuder. Men här i lifvet äro sådana verk ofullkomliga, hvarför de sakna berömmelsen af förtjänst. Så länge vi äro på jorden, är det därför blott genom tron vi bli rättfärdiga. Sakramenten — såsom sådana räknar han blott dopet och nattvarden — äro tecken till och vittnesbörd om Guds goda vilja mot oss, hvilka utan tro ej rättfärdiggöra, men såsom underpanter på Guds barmhärtighet stödja och stärka tron i dess svaghet.

Såsom grundläggande sätter han i spetsen för det hela ett stycke om den fria viljan, hvilket mynnar ut i de dristiga deterministiska satserna: »1) Om man hänför den mänskliga viljan till den gudomliga förutbestämmelsen, så finns ingen frihet hvarken i de yttre eller i de inre verken, utan allt sker enligt gudomlig bestämmelse; 2) om man hänför viljan till de yttre verken, så synes enligt det naturliga omdömet en viss frihet finnas; 3) om man hänför viljan till affekterna, så finns äfven efter det naturliga omdömet platt ingen frihet; 4) där affekten börjar rasa och svalla, kan den ej afhållas från att bryta ut.» I sammanhang härmed utvecklar han i det följande stycket läran om synden. Han ogillar benämningarna peccatum originale och peccatum actuale, emedan äfven arfsynden är aktuell. Synden är den medfödda onda benägenheten eller begärelsen, hvars frukter äro alla de onda lustar och begär, af hvilka människan drifves, och som vållar, att äfven de, som lefva till skenet dygdigt, dock äro syndare inför Gud,

hvarför alla människor af naturen äro syndare och alltid synda[1].

Sådana äro i sina grunddrag de idéer, som med ungdomlig djärfhet framställas i 1521 års Loci. Det var en 24-årig ynglings verk och dock det mest epokgörande teologiska arbete sedan Augustini tider. Luther jublade. Han benämnde det en »invictum libellum, non solum immortalitate sed canone quoque ecclesiastico dignum». Att det dock icke i längden skulle tillfredsställa särskildt författaren själf, var dock att förutse. Sedan under åren 1521—1525 17 upplagor utkommit, afstannar utgifvandet för en tid af tio år[2]. Orsaken är säkerligen att söka i den vändning, som försiggick både hos Luther och hos honom själf och som var nödvändig, om reformationen skulle kunna frambringa ett evangeliskt kyrkolif. De demoner, som släpptes lösa i Carlstadts excesser och i vederdöpareofoget, kunde blott Luthers mäktige ande besvärja, men minnet däraf var outplånligt. Under året 1523 följde moderata ansatser till evangelisk gudstjänst och församlingsorganisation. Då Tyskland sedermera blödde under bondekrigets fasor, öppnades Luthers ögon för nödvändigheten af sedelagens inskärpande hos folket med hotelser af straff för dem, som öfverträda, och löften om nåd för dem, som hålla dess bud, och denna uppfattning, enligt hvilken dekalogen ej endast har till uppgift att döda och fördöma, blef äfven Melanchtons. Sorgliga voro ock de erfarenheter, man gjorde under visitationerna. Sålunda fann Melanchton vid

[1] 1521 års Loci innehåller följande stycken: De hominis viribus adeoque de libero arbitrio; De peccato; De lege; De divinis legibus; De consiliis; De monachorum votis; De iudicialibus et ceremonialibus; De humanis legibus; De Evangelio; De vi legis; De vi Evangelii; De gratia; De iustificatione et fide; De fidei efficacia; De discrimine veteris ac novi testamenti, item de abrogatione legis; De veteri ac novo homine; De peccato mortali et quotidiano; De signis; De baptismo; De poenitentia; De privatis confessionibus; De participatione Mensæ domini; De caritate; De magistratibus; De scandalo.

[2] Af Spalatins tyska öfversättning utkommo tvänne upplagor ännu 1526.

visitationen i Thüringen, huru man blott predikade syndernas förlåtelse, men icke bot och bättring; i en del sockenkyrkor blef nästan intet läst eller sjunget och ingen högtidsdag hållen, och folket menade, att den kristliga friheten gåfve rättighet att gifta sig inom förbjudna led och att ej betala skatt och att det nya lifvet bestod blott i att man finge äta kött hvar dag och ej mer behöfde bikta o. s. v. Här behöfde i sanning kyrklig ordning och tukt återupprättas. Trots Johan Agricolas häftiga protester, men med Luthers lifliga bifall inskärper han därför i sin »Unterricht der Visitatoren» af år 1528 nödvändigheten af lagens predikan i kristlig anda och de goda gärningarnas betydelse.

I samma mån som det etiska intresset stärktes, hade äfven Melanchtons gamla kärlek till Aristoteles återuppvaknat. Men framför allt genom ett grundligare bibelstudium kom han att inse falskheten af den predestinatianska åsikten. Hans förändrade uppfattning af den fria viljan framträder först i hans kommentar till Kolosserbrefvet 1527.

Men äfven den i 1521 års Loci iakttagna begränsningen till det blott antropologiska och soteriologiska lärostoffet och till i hufvudsak den paulinska lärotypen, särskildt sådan den föreligger i Romarebrefvet, kunde näppeligen hålla stånd i samma mån man ytterligare fördjupade sig i skriften och i kyrkofäderna. Särskildt genom de häftiga striderna om nattvarden lärde sig Luther inse nödvändigheten af att gå utöfver hvad man hittills ansett såsom teologiens hufvudstycken. Han upptager från skolteologien satser om Kristi naturers förhållande till hvarandra dock med en för honom egendomlig syn på dessa satsers innebörd, och — hvad som för Melanchtons framtida teologiska ståndpunkt blef af stor betydelse — han åberopar *die lieben Väter, consensus ecclesiæ.* Genom Marburger- och Schwabacherartiklarne öfvergick reformationen från en blott territorialkyrklig till en konfessionskyrklig utveckling,

och genom de viktiga händelserna 1530 lades hufvudsakligen i Melanchtons händer det arbete, som gaf lutherska kyrkan hennes fundamentalbekännelse. *Confessio Augustana* blef icke blott såsom det af Melanchton redigerade Torgauerbetänkandet en apologi för de kursachsiska reformerna angående ceremonier och kyrkobruk, utan en hela reformationsarbetet i sig samlande bekännelse, som framlägger den evangeliska menighetstron, visserligen i territorialkyrklig infattning, men med klart medvetande om dess allmänkristliga grund, art och befogenhet.[1]

Såsom den 33-årige mannen har Filip Melanchton författat Augsburgiska bekännelsen, en af de härligaste skapelserna i kyrkans historia, ensam tillräcklig att tillförsäkra honom odödlig ära. Visserligen känner han sig vid dess redigerande blott såsom »ein armer Schüler», hvars koncept skall mästras och rättas, och visserligen är han bunden ej blott vid förut affattade artiklar, utan ock vid teologers och statsmäns om-

[1] Man har i en senare tid ofta framhållit de yttranden af Luther, som förekomma i bref under Augsburgerriksdagen och i hvilka han förklarar, att Aug. Conf. går alltför fogligt fram mot papisterna, och benämner den en "Leisetretterin". Men man bör ej förbise, att alla dessa yttranden dikterats af farhågan för, att de evangeliske skulle göra ytterligare eftergifter. I brefvet af den 15 maj, då han ej ansåg sig behöfva uttala någon sådan varning, säger han helt enkelt: "Ich hab M. Philippsen Apologia uberlesen: die gefället mir fast wohl, und weiss nichts dran zu bessern, noch ändern, wurde sich auch nicht schicken; denn ich so sanft und leise nicht treten kann". Detta omdöme är i själfva verket intet klander, utan beror af hans konstanta uppfattning af åtskillnaden mellan hans och Melanchtons gåfva och uppgift, samma uppfattning, som framträder redan i ett yttrande af år 1520: "Ich habe M. Philipps Bücher lieber denn die meinen, sehe auch lieber dieselben, beide im Lateinischen und Deutschen, auf dem Platze denn die meinen. Ich bin dazu geboren, dass ich mit den Rotten und Teufeln muss kriegen und zu Felde liegen; darum meine Bücher viel stürmisch und kriegerisch sind. — — — — Aber M. Philipp fährt säuberlich und stille daher, bauet und planzet, säet und begiesset mit Lust, nachdem ihm Gott gegeben seine Gaben reichlich." Hvad Aug. Conf. vidkommer, så har han också under Augsburgerriksdagen benämnt den en "confessio plane pulcherrima". 1541 kallar han den "die liebe Confession" o. s. v.

dömen, men under allt det tryck han kände, och ej minst trycket af ansvaret för alla de följder, detta verk skulle medföra för kristenheten och för det tyska riket i synnerhet, frammanades alla hans andes rika krafter och samlade sig i frambringandet af ett andligt konstverk, prägladt af underbar finhet och skönhet. Står han i 1521 års Loci såsom den oförskräckte ynglingen, som ger det djärfva utkastet till en ny paulinsk-augustinsk teologi, så står han här såsom den erfarne mannen, som vägande hvarje ord uttalar hvad de evangeliska menigheterna tro och yrka och som med klar bevisning försvarar deras hemortsrätt inom den ena, heliga, allmänneliga kyrkan. Och med hvilken dialektisk skärpa uppvisar han ej sedan i 1531 års Apologi haltlösheten i konfutatorernas angrepp, skoningslöst blottande motsatsen mellan evangelisk tro och romersk skolteologi samt mellan en på Kristi ord hvilande evangelisk kyrkomakt och en evangelii bekännare förföljande hierarki, hvilken, för så vidt den med själftagen myndighet tvingar samveten under nya ordningar och lagar, ej kan vara den rätta kyrkan! Med ädel måttfullhet och afvisande tomma spekulationer utvecklar han lärostyckena om arfsynden och den ursprungliga fullkomligheten, rättfärdiggörelsen, kärleken och lagens fullbordan, sakramentens begrepp och antal, mässans betydelse, förhållandet mellan sakrament och offer m. m., idel lifskraftiga idéer, bärande för en evangelisk teologi. På detta sitt lifs stadium kunde han tydligtvis ännu mindre än förut vara till freds med 1521 års Loci. I föreläsningar 1533 har han föredragit ett allt igenom omarbetadt koncept. Vi känna det genom det Bugenhagenska fragmentet (Corp. Ref. XXI s. 254—331). Men först 1535 utgaf han en ny upplaga, utvidgad och så helt omarbetad, att den är att betrakta såsom en ny bok.

Den då varande situationen var ägnad att äfven i andra hänseenden inverka på gestaltningen af Melanchtons teologi.

För reformationen öppnade sig utsikter af en mera universell räckvidd. Redan tidigare hade man i Wittenberg med glädje förnummit, huru kraftigt den gått fram i den skandinaviska norden. Nu ser det ut, som om Europas bägge mäktigaste härskare näst kejsaren, konung Frans i Frankrike och konung Henrik i England, skulle kunna besluta sig för en kyrkoförbättring. Bägge vände sig vid denna tid till Melanchton med anhållan om råd och inbjödo honom till förhandlingar eller rådslag. Luther själf var vänligt stämd mot denna plan, och endast kurfursten Johan Fredriks bestämda förbud hindrade Melanchtons afresa till Paris. Till England kom han ej heller. Men Frans hade väl upptagit hans reformationsbetänkande, och till Henrik sände han sina Loci af år 1535 med en dedikationsskrifvelse. Härtill kom, att Melanchtons ställning i nattvardsfrågan undergått en modifikation. Oecolampadii »Dialogus» af år 1530 hade öfvertygat honom om, att fäderna ej enstämmigt voro på den lutherska sidan; och förhandlingarna med Bucer hade åstadkommit ett vänligt förhållande mellan Strassburgarne och Wittenbergarne, t. o. m. mellan Bucer och Luther, ett förhållande, som år 1536 ledde till Wittenberger-konkordian, genom hvilken för en tid söndringen inom det protestantiska lägret häfdes. Vidare hade särskildt Michael Servets angrepp på treenighetsläran[1] gjort det till en nödvändighet att ej utesluta dithörande lärostycken. Vederdöparnes framfart, särskildt senast i Münster, gjorde det nödigt att behandla läran om barndopet och om Kristi rikes andliga art. Här voro synpunkter, om hvilka alla upplysta kristne kunde ena sig. Det såg ut, som om de europeiska nationernas flertal skulle kunna sluta sig samman om en kyrkoförbättring på gammalkyrklig grund med evangelisk uppfattning af tro och gärningar, i hvarje fall med bortrensande af

[1] De trinitatis erroribus libr. VII per Michaelem Serveto Anno 1531 och Dialogorum de trinitate libr. II etc. Per Michaelem Serveto Anno 1532

de gröfsta kyrkliga missbruken. Skulle icke kejsaren själf kunna befinnas villig att sluta sig till en sådan sakernas vändning? Och skulle väl påfven längre kunna bibehålla sin falska härskareställning? Skulle åtminstone icke drägligare villkor kunna beredas de evangeliske kristne, som befunno sig inom hans maktsfär? I själfva Italien pågick ju en evangelisk rörelse.

I betraktande af det anförda är det klart, att Melanchtons ståndpunkt i *Loci communes theologici recens collecti et recogniti* år 1535 är en annan än i 1521 års Loci. På ett betecknande sätt framträder detta redan i förordet till den studerande ungdomen. Under det att författaren i sina äldre Loci endast tillfälligtvis omnämner Nicænum och yttrar, att han tror på Nicænum, emedan han tror på Kristi gudom såsom betygad i den heliga skrift, så framställer han här den evangeliska läran såsom den allmänneliga kyrkans gemensamma tro. »Tueor ac sequor, ut omnes pios decet, consensum Catholicæ Ecclesiæ Christi, nec ab eo unquam discessurus sum, nec ullam unquam fanaticam opinionem damnatam certis testimoniis Ecclesiæ comprobabo.»[1] Han vägrar ej att underkasta sig de frommes och lärdes censur så väl på andra orter, om de få lof att döma fritt, som ock framför allt i »våra kyrkor», hvilka han vet vara Guds kyrka. Den allmänneliga kyrkans consensus är nämligen den i de profetiska och apostoliska skrifterna öfverlämnade läran, med hvilken instämma de bepröfvade vittnesbörden från de apostoliska tiderna och de närmast följande samt af en del mera upplyste skriftställare, om de rätt uppfattas. Men då motståndarne det oaktadt beskyllde de evan-

[1] Jfr härmed äfven Luthers yttrande i brefvet till hertig Albrecht af Preussen 1532 (De Wette IV, s. 354): "Om det vore en ny artikel och vore den icke från den heliga kristliga kyrkans begynnelse eller hos alla kyrkor eller i hela kristenheten så endräktigt hållen, vore det icke så farligt eller förskräckligt att tvifla därpå eller att tvista om det vore rätt. Men nu är den endräktigt hållen från begynnelsen och så vidt hela kristenheten är. Den som nu tviflar härpå, han gör därmed så mycket som att han ej tror en helig kristlig kyrka" etc.

geliske för afvikelse från kyrkan, emedan de ej godkände »turbam recentium», så låter han sig ej däraf rubbas. Ty »kyrkan är en församling, som lyder detta oföränderliga bud af den evige Fadern, som han ej har ingräft i sten- eller koppartaflor, utan med tydlig stämma kungjort från himlen och genom den helige ande inskrifvit i apostlarnes hjärtan då han sade: Denne är min älskade son, *honom hören.* Denne lärare vare kritiker och domare öfver alla skrifter», i synnerhet som det är förutsagdt, att ett stort mörker skulle följa och Paulus äfven om de fromme säger, att somliga bygga med strå på grunden! Det hvilar öfver dessa hans ord en ekumeniskt kristlig lyftning och tillförsikt. Man märker, att författaren känner sig stå midt uppe i en rörelse, som ej är blott sachsisk eller tysk, utan europeisk. Reformationen har fått världshistorisk betydelse.

I sin anordning af det teologiska stoffet förklarar han sig vilja följa samma ordning som den i skriften framställda uppenbarelsen (oeconomia) eller nästan samma ordning, som förekommer i »symbola fidei». Han börjar med lärostycken om Gud, att Gud är en och att det finns tre personer i gudomen, om skapelsen och om orsaken till synden, hvarefter den gamla planen med ett stycke om människans krafter och den fria viljan vidtager. Dock äro de flesta rubrikerna förändrade och nya artiklar tillagda, t. ex. om goda gärningar, om predestinationen, om barndopet, om offer, om kyrkomakten och nycklarne, om kyrkan, om Kristi rike såsom ett andligt rike, om de dödas uppståndelse, om korset, om bönen, hvarjämte i några senare upplagor har i slutet gjorts ett tillägg: om änglarne. Innehållet är så godt som genomgående nytt, stundom såsom i fråga om kyrkan, sakrament och offer, hämtadt från Apologien. Det som står kvar från de gamla Loci är själfva den evangeliska grunderfarenheten och bestämmandet af nådens och gåfvans begrepp samt af begreppet tro såsom

»fiducia misericordiæ promissæ propter Christum», hvarvid framhålles, att denna förtröstan äfven omfattar »notitiam de Christo filio Dei et voluntatis seu habitum seu actionem, qua vult et accipit promissionem Christi atque ita acquiescit in Christo». Den oklarhet, som ännu i Apologien förekommer om begreppet rättfärdiggörelse, är häfd: »iustificatio significat remissionem peccatorum et reconciliationem seu acceptationem personæ ad vitam æternam. Nam Hebræis iustificare est forense verbum, ut si dicam: Populus Romanus iustificavit Scipionem, i. e. absolvit seu iustum pronuntiavit.» Vid bestämmandet af evangelii begrepp gör han den sedermera klandrade afvikelsen från sitt första lärosätt, då han nämligen med åberopande af Luc. 24: 47 definierar evangelium såsom *concio poenitentiæ et promissio remissionis peccatorum.* I fråga om lagen framhålles dess »tria officia»: 1) att åstadkomma borgerlig tukt, 2) att visa oss våra synder, 3) att undervisa de genom tron rättfärdige, hvilka gärningar som behaga Gud.

Det som väckte största uppmärksamhet var hans behandling af läran om goda gärningar. Han skrifver härom till sin förtrogne vän Joachim Camerarius den 30 juni 1536 (Corp. Ref. III s. 193 f.): »Nihil mihi obiicitur, nisi quod dicor plusculum laudare bona opera. Hoc eo fit, dum has controversias proprie et diserte explico et ad methodum revoco, quædam minus horride dico, quam ipsi, quæ certe et vera et utilia sunt.» I det stora hela är denna framställning också blott en närmare utveckling af Augustanas: »quod fides illa debeat bonos fructus parere, et quod oporteat bona opera mandata a Deo facere propter voluntatem Dei» samt af grundtankarne i Apologiens lära om kärleken och lagens fullbordan. Med klarhet utreder han, att det här blott är fråga om den rättfärdiggjordes gärningar, hvilka ej äro blott borgerliga dygder, utan andliga rörelser: fruktan för Gud, åkallan, kärlek och liknande rörelser, att de äro i detta lifvet ofullkomliga

och att de äro Gud behagliga blott därför, att personen är försonad och för Kristi skull upptagen till evigt lif. »Itaque non datur vita æterna propter dignitatem bonorum operum, sed gratis propter Christum. Et tamen bona opera ita necessaria sunt ad vitam æternam, quia sequi reconciliationem necessario debent.» Som bekant blef uttrycket: »goda gärningar äro nödvändiga till det eviga lifvet» mycket klandradt, men i det sammanhang, hvari det här förekommer, är det tydligtvis fullkomligt riktigt. Med klarhet framställer han ock åtskillnaden mellan peccatum mortale och peccatum veniale och framhåller det oeftergifliga etiska krafvet, att dödssynd, som är att handla mot samvetet, ej kan bestå tillsamman med den rättfärdiggörande tron.

Samma etiska intresse behärskar ock hans från 1521 års Loci så skarpt afvikande lära om den fria viljan. Han reproducerar den i Conf. Aug. art. 18 gifna framställningen. I människonaturen är efter syndafallet kvar en viss förmåga af omdöme och val med afseende på de ting, som äro underkastade förnuftet eller sinnet; öfrig är jämväl förmåga af val med afseende på de verk, som tillhöra det borgerliga lifvet. Detta är den fria vilja, som filosoferna med rätta tillägga människan och hvilken äfven den heliga skrift medgifver. Men å andra sidan är fördärfvet så stort, att den mänskliga viljan ej kan utan den helige ande frambringa andliga affekter: sann fruktan för Gud, sann förtröstan m. m. Men författaren inskränker sig ej här till att såsom i Aug. ange dessa gränslinjer, utan han ger sin framställning en praktisk tillämpning genom att varna för att afskräcka människorna från sträfvandet att lyda eller att tro. Tvärt om böra de förmanas att, då ordet förkunnas, sträfva efter att lyda det och att betrakta evangelii löfte, som gäller alla (est universalis). Om viljan här kämpar mot sin svaghet och håller i med ordets betraktande, så vinner den tröst, ty den helige ande är verksam

genom ordet och hjälper vår svaghet (Rom. 8: 26). Däraf framgår den sedermera så mycket omtvistade satsen, att här »äro förenade dessa orsaker: ordet, den helige ande och viljan, icke den overksamma (otiosam), utan den mot sin svaghet kämpande viljan». Denna svaghet fortfar under hela lifvet på jorden. Men Kristus lofvar, att Gud skall gifva den helige ande åt dem, som bedja honom (Luc. 11: 13). Detta löfte gäller icke dem, som äro overksamma, dem, som förakta ordet, eller dem, som icke kämpa mot sin svaghet. Slutligen förkastas »deliramenta Manichæorum, qui prorsus nullam voluntati actionem tribuebant, ne quidem adiuvante Spiritu sancto, quasi nihil interesset inter statuam et voluntatem».

I sammanhang härmed står ock den förändrade framställningen af synden. Han godkänner nu indelningen i peccatum originale och peccatum actuale och bestämmer arfsyndens begrepp i öfverensstämmelse med Aug. Conf. art. 2, dock med tilläggande af »ignoratio Dei» såsom det första momentet. I motsats till den skolastiska läran definierar han arfsynden såsom ej blott tillräknande af Adams synd (imputatio seu reatus culpæ Adami), utan äfven ett människonaturens fördärf, genom hvilket vi ej kunna lyda Guds lag och vara utan synd. Detta fördärf är ej en »actus», utan en »perpetuus morbus», som andra kalla än »defectus», än »concupiscentia», än »inordinatio appetitus». Ty »defectus est ignoratio Dei, vacare metu, fiducia, amore Dei».

Vida utförligare än i 1521 års Loci är stycket: »De coena Domini» och dock i konfessionellt afseende tämligen obestämdt. Hufvudsynpunkten är, att vi i nattvardens åtnjutande erkänna Kristi välgärning, som betygas oss genom den pant, som meddelas. Nattvarden är det nya testamentets tecken, men det nya testamentet är löftet om syndernas förlåtelse och försoning för Kristi skull. Vidare heter det: »Multæ autem et horribiles de hoc Sacramento controversiæ extiterunt. Dispu-

tatur de verbis coenæ, an sit in his verbis metaphora, Hoc est corpus meum. Quæritur de Missa, an sit quædam oblatio facienda et applicanda pro aliis vivis et mortuis, ut mereatur eis remissionem peccatorum» etc. »Hæ controversiæ et aliæ his vicinæ facile diiudicari possent, si non esset mutata vetus Ecclesiæ consuetudo in hac ceremonia tractanda.» »Ego nec auctor nec assertor ullius novi dogmatis esse volo, quod non habet Ecclesiæ veteris probata testimonia.» Hufvudsumman af sin nattvardslära uttalar han därpå med åberopande af 1 Kor. 10: 16: »Itaque datis his rebus, pane et vino in coena Domini, exhibentur nobis corpus et sanguis Christi. Et Christus vere adest sacramento suo et efficax est in nobis, sicut Hilarius inquit, Quæ sumpta et hausta faciunt, ut Christus sit in nobis, et nos in Christo. Mirum profecto et ingens pignus summi erga nos amoris, summæ misericordiæ, quod hac ipsa coena testatum vult, quod se ipsum nobis impertiat, quod nos sibi adiungat tanquam membra, ut sciamus, nos ab eo diligi, respici, servari.»

Melanchton vill, såsom han uttryckligen yttrar i brefvet till Veit Dietrich af den 23 april 1538 (Corp. Ref. III s. 513 f.) ej gå utöfver consensus patrum i denna punkt. Han vill ej vara med om någon »inclusio» af Kristi lekamen och blod i bröd och vin eller någon »physica coniunctio». »Nec ego, mi Vite, inveham has disputationes in Ecclesiam, eoque tam parce dixi in *Locis* de hoc negotio, ut a quæstionibus illis iuventutem abducerem.» För honom är det nog att säga: »datis his rebus, Christum vere adesse et efficacem esse».

Då nu vidare Wittenberger-konkordian af år 1536 går i samma riktning och till följd däraf Strassburgarne upptogos i Schmalkaldiska förbundet, så har Melanchton antagligen trott sig vara i sin goda rätt, då han i 1540 års upplaga af Conf. Aug. gjorde den bekanta ändringen: »quod cum pane et vino vere exhibeantur corpus et sanguis Christi» i st. f.:

»quod corpus et sanguis Christi vere adsint et distribuantur». Betänkligare blir ändringen genom uteslutandet af: »et improbant secus docentes». Anmärkningsvärdt är dock, att Luther visserligen ogillat en sådan ändring af ordalydelsen i en bekännelseskrift ur formell synpunkt, men i realitetsfrågan ej funnit den Melanchtonska formeln klandervärd. Åt Melanchtons Loci äfven i deras nya skick har han för öfrigt gifvit det härligaste vitsord i ett år 1540 fälldt yttrande, som anföres af Mathesius (i predikan 12): »Leset jr Locos communes Philippi, neben der Biblia, das ist das schönste Buch, darinn die reine Theologia richtig und ordentlich zusammen bracht ist».

Melanchtons Loci communes theologici i dess nu angifna skick utkom i 14 latinska upplagor 1535—1541, hvartill kommo några upplagor af en af Justus Jonas gjord tysk öfversättning. De strider, i hvilka Melanchton genom religionssamtalen i Worms och Regensburg 1540 och 1541 invecklades med de papistiska teologerna: Eck, Cochlæus, Gropper m. fl., och de hätska angrepp, som från detta håll riktades mot den lutherska kyrkan, gåfvo honom emellertid anledning att åter omarbeta och »på nytt låta diktera sina Loci communes» samt att »tre år före Luthers död låta utgifva dem i tryck». Så utkom 1543 hans *Loci theologici recens recogniti*, äfven dessa, såsom hans vänner ha framhållit, af Luther lästa och »godkända». Denna nya edition, hvilken utkom i 44 latinska upplagor (34 separatupplagor 1543—1595, 8 gånger i Corp. doctr. 1560—1580 och 2 gånger i första delen af Op. Vittb. 1562 och 1580, hvarjämte en tysk öfversättning utkom i åtskilliga upplagor), är mycket utförligare än de föregående. Under det att 1521 års Loci i Corp. Ref. XXI omfattar s. 82—228 och 1535 års s. 342—558, så omfattar ifrågavarande edition s. 602—1106.[1]

---

[1] Melanchtons Loci öfversattes på italienska, franska m. fl. språk. Till svenska öfversattes det af Joh. Spangenberg utgifna kompendiet däraf: *Mar-*

Hela situationen är en helt annan 1543 än 1535. De storartade utsikter, som då tycktes öppna sig för reformationen, hade i hög grad förmörkats. Visserligen hade reformationsverket blifvit infördt i den skandinaviska norden, men i Frankrike och England såg det mörkt ut för protestanterna. I Italien hade reaktionen genom Caraffa besegrat den evangeliska fraktionen, och hvad man hade att vänta från Roms sida, hade tillräckligt tydligt visat sig under Regensburgerförhandlingarna 1541. Visserligen hade allt flere och flere af Tysklands furstar och städer slutit sig till reformationen, men det protestantiska Tyskland stod ej längre såsom en man. Landtgrefven Filip af Hessen, reformationens sorgebarn, hade genom sitt tvegifte 1540 föranledt förhållanden, genom hvilka Schmalkaldiska förbundet allt mer isolerades och undergräfdes, och man kände liksom i luften, att man gick en katastrof i möte. Härtill kom, att Melanchton ej kunde undgå att märka, att äfven inom teologiens läger en söndring forestod. Förebud härtill förspordes. Utom Johan Agricola, som angripit Luther så väl som honom, hade han häftiga vedersakare i Jacob Schenk, som i viss mån gick i samma riktning som Agricola, och Conrad Cordatus, hvars nit gaf sig ett så våldsamt uttryck, att han med sina fötter trampade 1535 års Loci. Under sådana förhållanden är det ej att undra öfver, att öfver den till »den fromme läsaren» ställda dedikationen af 1543

garita theologica. Märkligt är för öfrigt att spåra, hvilket anseende och inflytande Melanchtons Loci under alla dessa tre skeden haft äfven i Sverige. I ett bref af år 1533 från Laurentius Andreæ till hans vän biskop Sven i Skara omnämnes, att biskopen angående exkommunikationen åberopat mag. Philippus, hvarvid mäster Lars anmärker, att Philippus ej uttryckt sig fullt så, som biskopen menar. I sina Art. Ord. hänvisar Georg Norman predikanterna till Melanchtons Loci communes. Själf utarbetade han ett (ännu otryckt) försök till ett dogmatiskt kompendium. Laurentius Petri anbefaller i sin kyrkoordning studiet af Melanchtons Loci eller af den "förswenskade" Margarita. I den danska kyrkoordningen af år 1537 förekommer bland de åt sockenprästerna anbefallda böckerna äfven Melanchtons Loci. Ett kompendium däraf utgafs af Niels Hemmingsen: *Enchiridion* etc. (1568).

års Loci hvilar en helt annan stämning än öfver förordet till 1535 års edition. Det är ej samma glada och förhoppningsfulla tillförsikt, det är snarare en känsla af smärta och betryck. Men denna känsla har dock ingalunda verkat ofördelaktigt. Dels har den nämligen bidragit till att det konfessionella sinnet fördjupats och att författaren i än högre grad användt sin eminenta lärdom och begåfning till apologetisk bevisning för den »Wittenbergska kyrkans» lära, dels har den alstrat en ödmjukhet och bönestämning, som går igenom dessa Loci och som ger sig uttryck i brinnande böner för kyrkans välfärd.

Han angifver såsom anledningen, hvarför han i ordning uppställt de fasta och tydliga vittnesbörden om den kristna lärans artiklar, att han för eget bruk samlat dem till följd af de inre och yttre strider, som för de fromme äro nödvändiga trons öfningar. Och då dessa teologiens hufvudstycken kommit i mångas händer, har han ansett sig böra revidera och utvidga dem. Det har ej skett af stridslystnad eller af månhet om egen ära, utan för att stödja de fromma studierna. Han har funnit »utvecklandet af kyrkans dogmer mycket svårt», men har försökt så noggrannt som möjligt utforska kyrkans lära. Sin kyrkliga ståndpunkt angifver han på följande sätt: »Non gigno novas opiniones, nec aliud maius scelus esse in Ecclesia Dei sentio, quam ludere fingendis novis opinionibus et discedere a Prophetica et Apostolica scriptura et consensu vero Ecclesiæ Dei. Sequor autem et amplector doctrinam Ecclesiæ Witebergensis et coniunctarum, quæ sine ulla dubitatione consensus est Ecclesiæ catholicæ Christi, id est, omnium eruditorum in Ecclesia Christi.» Han erkänner sina skrifters torrhet och ojämnhet (maciem et squalorem). Han hade ofta önskat, att andra, som öfverträffade honom i lärdom och omdöme, skulle åstadkomma ett verk omfattande de förnämsta styckena af kyrkans lära. Detta borde i synnerhet i så förvirrade tider ligga fromme och vise furstar om hjärtat.

Men han betänker ock, »att kyrkan styres ej genom mänskliga rådslag», och vänder sig därför i bön till Gud, att han själf ville samla, styra och bevara sin kyrka. Slutligen ställer han en maning till den studerande ungdomen, att den må besinna, att den utgör »Guds kyrkas plantskolor», ur hvilka den på Guds högra hand upphöjde Guds son skall taga herdar och lärare; den bör därför utforska och älska sanningen och i ofördärfvadt skick öfverlämna den till kommande släkten.

1543 års Loci äro i det stora hela det fullmogna resultatet af Melanchtons teologiska utveckling. Bibehållande grundplanen i 1535 års edition, dock med ändrande af en del rubriker, stundom äfven af ordningen, infogar han dels mycket utförligare och grundligare bibelbevisning, dels stycken afseende den praktiska undervisningen, såsom t. ex. vidlyftigare utläggning af buden och Fader vår, hvarjämte han, för att öka användbarheten af sina Loci såsom allmän teologisk handbok, tillägger i 1552 års upplaga o. f. ett bihang angående äktenskapsrätten med koncisa regler för svårare fall, hvartill i 1553 års upplaga o. f. kommer ett andra bihang med förklaringar och definitioner af i teologien förekommande begrepp och ord.[1]

Liksom i Conf. Aug. art. 1 ger han en definition af begreppet *person* i dess trinitariska betydelse. Den bestämning, han här ger och hvilken i hufvudsak äfven förekommer

[1] Hufvudstyckena i 1543 års Loci äro följande: 1) De Deo; 2) De creatione; 3) De caussa peccati et de contingentia; 4) De humanis viribus seu de libero arbitrio; 5) De peccato; 6) De lege divina; 7) De evangelio; 8) De gratia et de iustificatione; 9) De bonis operibus; 10) De discrimine veteris et novi testamenti; 11) De discrimine peccati mortalis et venialis; 12) De ecclesia; 13) De sacramentis; 14) De prædestinatione; 15) De regno Christi; 16) De resurrectione mortuorum; 17) De spiritu et litera; 18) De calamitatibus et de cruce et de veris consolationibus; 19) De invocatione Dei seu de precatione; 20) De magistratibus civilibus et dignitate rerum politicarum; 21) De ceremoniis humanis in ecclesia; 22) De mortificatione carnis; 23) De scandalo; 24) De libertate christiana. En del kapitel, t. ex. 1, 5, 6, 8, 9, 12, 13, ha flera eller färre genom särskilda rubriker angifna underafdelningar.

i 1535 års Loci, hvilar på den af Boëthius införda förklaringen och har sedermera i något skiftande formulering ingått i den lutherska dogmatiken: »Persona est substantia individua, intelligens et incommunicabilis.» En ansats till fin spekulativ uppfattning af trinitetslifvet i augustinsk-thomistisk riktning med utgångspunkt i det mänskliga själslifvet finna vi i följande yttranden: »Mens humana cogitando mox pingit imaginem rei cogitatæ, sed nos non transfundimus nostram essentiam in illas imagines, suntque cogitationes illæ subitæ et evanescentes actiones. At pater æternus sese intuens gignit cogitationem sui, quæ est imago ipsius, non evanescens, sed subsistens communicata ipsi essentia.» Om den helige ande heter det vidare: »Ut autem Filius nascitur cogitatione, ita Spiritus sanctus procedit a voluntate Patris et Filii; voluntatis enim est agitare, diligere, sicut et cor humanum non imagines, sed spiritus seu halitus gignit.» Han förklarar dock uttryckligen, att dessa stycken ligga utöfver det mänskliga begripandet här i tiden och att hvad han anför blott är reflexioner öfver de svaga spår af treenighetens mysterium, som kunna skönjas i analogier inom det skapades område.

Hans kristologiska framställning är i fråga om bibelteologiskt och dogmhistoriskt material mycket rikhaltig. Med afseende på kenosis ansluter han sig till Irenæi ord: »Christum crucifixum et mortuum esse requiescente verbo, ut crucifigi et mori posset», hvilket han förklarar så: »natura divina non est quidem lacerata aut mortua, sed fuit obediens Patri, quievit, cessit iræ æterni Patris adversus peccatum generis humani, non est usa sua potentia, non exeruit suas vires». På liknande sätt förklarar han Filipp. 2: 6 ff.[1] Under det att han i 1535

[1] "Qui cum esset in forma Dei, id est, sapientia et potentia æqualis Patri, non rapuit æqualitatem Dei, id est, cum missus est, ut obediret Deo, in passione non fecit contra vocationem, . . . sed se ipsum exinanivit, id est, non exeruit potentiam suam, et humiliavit se formam servi accipiens, id est, induens cum humana natura mortalitatem, habitu inventus ut homo, id est,

års Loci blott i korthet, men godkännande, omnämner den i skolorna brukliga »regula de communicatione idiomatum», så inlåter han sig här närmare på de idiomatiska satserna, så vidt de äro ett uttryck för den kristliga grundsanningen, att den person, som lidit och dött för världens synder, är Guds son. Däremot saknas det i den lutherska dogmatiken förekommande s. k. genus majestaticum, hvilket ligger till grund för Luthers i nattvardsstriden utvecklade lära om Kristi mänskliga naturs delaktighet i den gudomliga ubiquiteten. Melanchton håller sig äfven här strängt till consensus ecclesiæ: »Fugiamus studium cavillandi, et formas receptas gravi et vera auctoritate retineamus».

Liksom i de äldre Loci saknas äfven här ett särskildt lärostycke om återlösningen. Men liksom i de föregående går igenom det hela tron på Kristi lidande och död såsom den tillfyllestgörelse, på grund af hvilken vi ha en försonad fader. Med särskild klarhet framhåller han ock här upprepade gånger i behandlingen af läran om Sonen, huru denne kände Guds vrede öfver människosläktets synder utgjutas öfver sig, »perinde ac si ipse sese omnibus horrendis sceleribus polluisset»; »agnoscit et dolet Deum vere et horribiliter offensum esse propter peccata generis humani, et luctatur cum tentatione de abiectione». Olikheten mellan den bäfvan, som därvid uppfyllde Kristus, och den, som af andra förnimmes, angifver han så: »Christus fert terrores sine indignatione adversus Patrem, et agnoscit esse obediendum Patri. Ideo hæc trepidatio est sine peccato et non est vitiosa.» Samma evangeliska meditation af återlösningslidandet framlyser i stycket om åtskillnaden mellan gamla och nya testamentet, då det heter om de gammaltestamentliga offren: »tota illa pompa

affectibus, pavore, tristitia, dolore" etc. Det är tydligt, att Martin Chemnitz' berömda kenosislära, hvilken man i Konkordieformeln sökt sammansmälta med den schwabiska typen, har sitt ursprung från detta Melanchtons fint tecknade utkast.

sacrificiorum veterum significat unum sacrificium Filii Dei, qui pro nobis victima factus sustinuit iram Dei effusam in se, quasi ipse peccata nostra admisisset.»

Hvad beträffar den fria viljan och de goda gärningarna är Melanchtons ståndpunkt oförändrad. Hans behandling af den fria viljan är utförligare än i 1535 års upplaga, och han förklarar sig godkänna beskrifningen af den fria viljan såsom »facultas applicandi se ad gratiam». Angående goda gärningar har han en mera metodiskt utförd framställning, i hvilken han behandlar fem frågor: 1) Quæ opera sint facienda; 2) Quomodo fieri possint; 3) Quomodo placeant; 4) Cur facienda sint; 5) Quod sit discrimen peccatorum, cum necesse sit fateri, quod in hac vita maneant peccata in Sanctis. Det stycke, hvari förekommer uttrycket: »bona opera necessaria sunt ad vitam æternam», saknas.

Det som ger 1543 års Loci ett särskildt intresse är författarens här till full mognad utvecklade uppfattning angående kyrkan, ordinationen, dopet och nattvarden, punkter, till hvilkas framställning vi nu vilja vända oss.

Under det att 1521 års Loci icke alls har något stycke om kyrkan och 1535 års edition ställer artikeln: De Ecclesia efter styckena om sakramenten och nycklarne, så har 1543 års Loci De Ecclesia före De sacramentis. I 1535 års upplaga utgår författaren från en tvåfaldig betydelse af ordet kyrka. »Kyrkan betecknar i skriften stundom församlingen af alla, som bekänna evangelium och icke äro bannlysta, i hvilken församling finnas goda och onda utan åtskillnad (promiscue), såsom då himmelriket liknas vid en not, som kastas i hafvet.» De onda, som icke äro bannlysta, äro nämligen »efter den yttre sammanlefnaden och de yttre tecknen medlemmar af kyrkan». Men »egentligen och principiellt (proprie et principaliter) är kyrkan församlingen af de rättfärdige, som verkligen tro på Kristus och helgas af Kristi ande, och denna

kyrka har såsom yttre kännetecken Guds rena ord och sakramentens stiftelseenliga bruk».

I 1543 års Loci utgår författaren från Pauli ord: »Dem han hafver utvalt, dem hafver han ock kallat». Häraf följer, att, så ofta vi tänka på kyrkan, må vi betrakta de kallades församling (coetus vocatorum), som är den synliga kyrkan (Ecclesia visibilis), och icke må vi drömma, att de utvalde finnas annorstädes än just i denna synliga församling. Ty Gud vill hvarken åkallas eller kännas annorlunda, än han uppenbarat sig; och han har icke annorlunda uppenbarat sig än i den synliga kyrkan, i hvilken allena evangelii röst ljuder. Definitionen blir då denna: »Ecclesia visibilis est coetus amplectentium Evangelium Christi et recte utentium Sacramentis, in quo Deus per ministerium Evangelii est efficax et multos ad vitam æternam regenerat, in quo coetu tamen multi sunt non renati, sed de vera doctrina consentientes[1].» Den sanna kyrkans

[1] Med all önskvärd klarhet är samma uppfattning af kyrkan äfven uttalad dels i *Confessio Saxonica*, dels i en del af de aforismer, som under titeln: *Propositiones Melanthonis* finnas aftryckta i Corp. Ref. XII s. 399 ff. Sedan han i satsen II bekänt sig omfatta hela den lära, som är öfverlämnad i profeternas och apostlarnes skrifter och sammanfattad i Symb. Apost., Nic. och Athan., säger han i sats III: "Et iuxta hanc doctrinam credo esse aliquam veram Dei Ecclesiam, quæ est coetus visibilis amplectens Evangelium" etc. I sats IV heter det: "invoco Deum cum tota Ecclesia recte sentiente, quam non fingo ideam Platonicam, sed dico coetum visibilem esse, in quo sonat vox Evangelii incorrupta, cuius coetus membrum est hæc ipsa Ecclesia harum regionum, in quibus vivo, etsi in hac quoque magna est infirmitas." En intressant bevisning för detta kyrkobegrepp förekommer i en Melanchtons oration af år 1560: *De Ecclesia Christi.* (Corp. Ref. XII s. 365 ff.) Han har valt detta ämne, emedan vissa personer börjat "skrika" om att kyrkan vore osynlig, af hvilket tal följer anarki och mångfaldig ovisshet om läran m. m. "Si enim nulla est visibilis Ecclesia in hac vita, quomodo agnoscentur et ministri Evangelii et auditores? et quæ Ecclesiæ iudicia erunt, de quibus scriptum est: *Dic Ecclesiæ?* Quæ erit testimoniorum autoritas, de temporibus? de receptis libris? de controversiarum iudiciis" etc. "Cum igitur certitudo quærenda sit, recte de his tantis rebus homines docendi sunt. Primum constituenda est definitio Ecclesiæ visibilis in hac vita, congruens cum imaginibus, quæ a filio Dei traditæ sunt, de Sagena, in qua sunt boni et mali pisces, et cum hac appellatione: Dic Ecclesiæ." Detta Melanchtons kyrkobegrepp är i grunden

åtskillnad från den falska består sålunda i lärans renhet och sakramentsförvaltningens stiftelseenlighet. I kyrkan måste finnas ett offentligt ämbete, men hon är ej bunden vid »ordinaria successio Episcoporum et collegiorum». En församling kan ha den biskopliga successionen och dock vara affallen från evangelium och sålunda vara en falsk kyrka. Däremot upphäfves ej, såsom Donatisterna, Wiclif[1] m. fl. ha menat, nådemedlens kraft af den förvaltandes ovärdighet, så vida han ej försvarar falsk lära, i hvilket fall »själfva ämbetet förvandlas».

Kanske mer än på någon annan punkt afspeglar sig Melanchtons utveckling från en uppfattning, som tangerar ultraprotestantismen, till den mogna ståndpunkten af äkta kyrklig åskådning i hans olika framställning af *ordinationen*. I 1521 års Loci frågar han: »Quid autem in mentem venit iis, qui inter signa gratiæ Ordinem numerarunt? cum non aliud sit ordo, quam deligi ex Ecclesia eos qui doceant, baptizent, mensæ benedicant, et eleemosynas partiantur egenis.» I grunden betraktar han detta allt såsom »funktioner», hvilka »äro tillåtna för alla kristna» (omnibus Christianis licent), ehuru för yttre ordnings skull deras förvaltande uppdrogs (demandabatur) åt vissa personer. Han öfvergår därefter till en utredning af det allmänna prästadömets idé. I 1535 års Loci säger han: »Maxime autem placet mihi, Ordinem, ut vocant, inter Sacramenta numerari, modo ut intelligatur et ipsum ministerium Evangelii, et vocatio ad hoc ministerium docendi Evangelii et porrigendi Sacramenta.» Ordinationens betydelse framhålles

äfven de lutherska kyrkoordningarnas. Det framlyser jämväl i Konkordieformelns: "Ingens discrimen est inter baptizatos et non baptizatos." I denna belysning förlorar äfven åtskillnaden mellan Melanchtons och Konkordieformelns lära om den fria viljan all betydelse i praktiskt afseende.

[1] Att Wiclif haft en donatistisk uppfattning, är ett ganska vanligt, men felaktigt påstående. Han säger uttryckligen i sin skrift: *De ecclesia*, att han anser, det en präst, som befinner sig i dödssynd, "ministrat fidelibus, licet sibi damnabiliter, tamen subiectis utiliter sacramenta". Han anför Bileam och Kaiphas såsom exempel på att en ovärdig kan profetera riktigt.

såsom *kallelse* till predikoämbetet, hvarvid bör betänkas, »att Gud godkänner de af kyrkan kallade och vill vara närvarande vid deras tjänst». I 1543 års Loci ägnar han en utförlig utredning åt ordinationen (s. 850—853), hvarvid han ej blott framhåller de härliga uppdrag och löften, med hvilka Gud har smyckat det kyrkliga ämbetet, till hvilket personer genom prästvigningen kallas, utan ock ger en förträfflig framställning af *handpåläggningens* betydelse. Handpåläggningen har städse varit »signum rei destinatæ ad cultum Dei» och »signum benedictionis». Så betyder handpåläggningens ritus i ordinationen, att »öfversteprästen Kristus lägger händer på dem, det är, utväljer dem genom kyrkans röst, välsignar dem och smörjer dem med sina gåfvor, såsom skrifvet står: Han har uppfarit och gifver människorna gåfvor, profeter, apostlar, herdar, lärare, hvilka han smyckar med lärans ljus och andra gåfvor.»

Dopet framställes i 1521 års Loci i korta, koncisa drag såsom ett »signum Dei voluntatis». Orden: »I Faderns, Sonens och den helige Andes namn» betyda nämligen, att det är Fadern, Sonen och den helige Ande, som genom ordets tjänare döpa, och att således den döpte har sina synder förlåtna af Fadern, Sonen och den helige Ande, liksom också själfva handlingen betecknar den gamla människans dödande och en ny människas uppväckande. I 1535 års upplaga urvecklar han närmare den evangeliska betydelsen af: »Baptizo te in nomine», etc. Det betyder: »Genom detta tecken ingår jag med dig det förbundet och betygar (tecum paciscor ac testor), att du nu är försonad med Gud, att du upptages af Gud, som är Fader, Son och helig Ande.» »Så ligga i själfva döpelseorden de största och viktigaste löften och evangelii summa.» Därjämte ger han ett utförligt försvar för barndopet. I 1543 års edition gifves en vidlyftigare framställning så väl af dopet i allmänhet som ock af barndopet. Ett betydelsefullt tillägg är särskildt hans utredning af *dopförbundets ömsesidighet*.

Sedan han först framhållit det löfte och den tröst, döpelseorden innehålla, vänder han sig nämligen till dessa ords fordran på tro, den förbindelse de innehalla. Han åberopar här 1 Petr. 3: 21 och ger af detta ställe den tolkning, som både bäst motsvarar hela den gammalkristliga åskådningen och är ur språklig synpunkt mest tillfredsställande: dopet är »stipulatio bonæ conscientiæ erga Deum per ressurrectionem Christi», således ett ömsesidigt förbund. Den som döpes förbinder sig till ett godt samvete i förhållande till Gud, d. v. s. att rätt känna och åkalla Gud såsom sin Fader genom Jesu Kristi uppståndelse, eller med andra ord, att erkänna, att försoningen är honom skänkt för Jesu Kristi skull.

I 1521 års Loci ägnar författaren blott en half sida åt framställningen af »delaktigheten i Herrens bord». I 1535 års upplaga intager han, som förut blifvit nämndt, en till consensus patrum sig inskränkande ståndpunkt. 1543 års edition innehåller en mycket utförlig framställning af artikeln: De coena Domini. Han ställer först Herrens nattvard under synpunkten af de gudstjänsthandlingar (ritus), genom hvilka den enskilde förvissas om syndernas förlåtelse och åminnelsen af Kristi frälsningsgärning så mycket vissare fortplantas till alla kommande släkten, och hvilka utgöra nerven i de offentliga kultsammankomsterna. Därefter betraktar han: 1) nattvardens stiftelse, 2) hvilka dess åtnjutande gagnar, 3) hvilka som böra admitteras, 4) sakramentets missbruk. Den lutherska nattvardslärans grundtanke uttryckes i orden: »Nec est inane spectaculum, sed Christus revera adest dans per hoc ministerium suum corpus et sanguinem manducanti et bibenti.» Bland bevisställen anför han äfven det i Apologien citerade stället ur Cyrillus: »Christum non solum per dilectionem in nobis esse, sed etiam naturali participatione, id est, adesse non solum efficacia, sed substantia.» En betydelsefull tanke uttalar han

för öfrigt genom orden: »Non aliter audias verba huius Coenæ, quam si ipsum Christum coram tecum loquentem audires.»

1543 års Loci utgöra, såsom blifvit nämndt, i det stora hela det afslutande resultatet af Melanchtons teologiska utveckling. Dess grundtankar återfinnas i hans Examen ordinandorum, i Enarratio Symboli Niceni af år 1550 och den efter hans död utgifna Explicatio Symboli Niceni 1561. Till 1543 års Loci ansluter sig ock nära, t. ex. i artiklarne om kyrkan och sakramenten, den år 1551 författade *Confessio Saxonica*[1]. Endast i de punkter, hvilka behandlades i den Osiandriska striden, d. v. s. om återlösningen och rättfärdiggörelsen, behöfver den Melanchtonska lärotypen, sådan den föreligger i Loci, kompletteras. Striden mot Osiander föranledde nämligen viktiga uttalanden, hvilka förefinnas dels i hans *Antwort auf das Buch Herrn Andr. Osiandri von der Rechtfertigung des Menschen*, dels i de förutnämnda *Propositiones Melanthonis*.

I sitt »Antwort» förklarar han, att det är sant och visst, att Gud bor i de troende, men att detta är en frukt af rättfärdiggörelsen, som består i syndernas förlåtelse, hvilken vi mottaga genom tron för Kristi skull. I sina »Propositiones» utvecklar han med stor klarhet den paulinska rättfärdiggörelseläran och uppställer bl. a. mot Osiander den satsen (XXXIV): »Ita necesse est discerni iusticiam essentialem, quæ est in filio, a iusticia nobis communicata per imputationem et effectionem» etc. Vidare särskiljer han rättfärdiggörelsens bägge moment: syndernas förlåtelse och personens upptagande i

[1] I denna förträffliga, trosfasta och besinningsfulla bekännelseskrift, afsedd att framlämnas vid Tridentinska mötet, ställer Melanchton alla kontroverser mellan de evangeliske och papisterna under tvänne hufvudsynpunkter, nämligen artikeln: "Jag tror syndernas förlåtelse" och artikeln: "Jag tror en helig, allmännelig kyrka." Själf angifver han dess karakter såsom blott en *Repetitio Confessionis Augustanæ*. Den undertecknades af ett stort antal sachsiska teologer och pastorer (bland dem Bugenhagen), äfvensom mansfeldiska, strassburgiska, pommerska och ansbachiska andlige.

nåd, t. ex. då han (sats XXXV) yttrar angående Rom. 4: »Ibi etiam nominat imputationem iusticiæ, ut ostendat non solum remitti peccata, sed etiam recipi personam propter alienam iusticiam imputatam, scilicet mediatoris, Dei et hominis, ut postea dicetur, Per unius hominis obedientiam iusti constituentur multi, Rom. 5.» Slutligen förekomma betydelsefulla aforismer angående återlösningen. »Significat redemtio talem liberationem, quæ fit aliqua compensatione, seu precio, seu merito. Voluit enim Deus iusticiæ suæ hoc modo satisfieri, ut poena derivaretur in aliquem, qui esset æquivalens precium» (sats LXIII). Kristus är därför återlösare ej blott efter den mänskliga, utan äfven efter den gudomliga naturen[1]. Såsom hufvudbegrepp framträder hans *lydnad,* visserligen närmast den *lidande,* men dock så, att äfven den *görande* framskymtar (i satsen LXIV): »Est igitur Dominus noster Iesus Christus redemtor, quia tota ipsius obedientia, in hac visibili conversatione, est precium pro nobis» (jfr sats XXXIV: »De redemtione manifestum est, dici de merito seu de obedientia filii Dei, quæ fuit precium pro nobis»). Det är tydligt, att Konkordieformelns framställning af dessa stycken, vida mer än man vanligen antagit, hvilar på Melanchtons utredning.

* * *

I sin oration öfver Bugenhagen år 1558 benämner Melanchton den tid, som inträdde med Schmalkaldiska kriget, en »ferrea ætas, in qua multæ confusiones ex Principum et Theologorum bellis ortæ sunt». Universitetet upplöstes, och Melanchton måste flykta med sin familj och Luthers änka

[1] I sats LXXII förekomma grundlinjerna till läran om Kristi öfversteprästerliga ämbete, dock så, att äfven det profetiska tänkes ingå däri. Såsom öfverstepräst a) förkunnar han Guds fördolda råd om syndernas förlåtelse, b) utgifver sig själf såsom offer, c) beder för oss. I förkunnandet af Guds råd framträder han närmast såsom Gud, i offret närmast såsom människa, i förbönen såsom Gud och människa, då han på den enskilda människan tilllämpar det offer, han i mänsklig natur en gång framburit.

och barn. På universitetets återställande genom kurfursten Moritz följde emellertid en period, då Melanchton ensam utgjorde dess ledande personlighet. Studierna särskildt i den klassiska filologien, historien och den aristoteliska filosofien uppnådde under dessa sista tolf år af hans lif en sällsynt blomstring, och Wittenberger-universitetet har troligen aldrig stått så högt som då i humanistiskt hänseende. Dock betraktar han denna tid såsom en järnålder. Det var särskildt »dissidium Flacicum», som hade gått Bugenhagen och honom till hjärtat. Under Augsburger- och Leipzigerinterims sorgliga tider hade under den kraftige, men fanatiske f. d. Melanchtonslärjungen Flacii fana i Magdeburg samlats en unglutherskfraktion, som genom tallösa flygskrifter och smädedikter framkallade en folkopinion, i hvars ögon Wittenbergarne, som hellre ville ge efter i »adiafora» än se de evangeliska menigheterna ödelagda, voro misstänkta. Från dessa s. k. gnesiolutheraners krets, till hvilken äfven den gamle Amsdorf slöt sig och som betraktade magister Filip med andra ögon än Luther och Bugenhagen hade gjort, framgingo de våldsamma angreppen på de s. k. filippisterna, angrepp, hvilka visserligen, såsom visar sig särskildt i de kryptokalvinistiska striderna, ingalunda saknade befogenhet, men sköto betydligt öfver målet. Dessa teologernas »krig» förbittrade Melanchtons sista år. Han fick sålunda föga glädje af det politiska lugn, som inträdde genom 1555 års religionsfred. Alla hans försök att återställa endräkten voro fruktlösa, såsom då han gent emot Weimarianerna gaf vida mer efter i fråga om adiafora, än hans standpunkt strängt taget syntes böra medgifva, eller då han å andra sidan med anledning af den kryptokalvinistiska striden i sitt hemland Pfalz uti ett på kurfurstens anmodan afgifvet betänkande tillrädde en förmedlingsformel på basis af 1 Kor. 10: 16, hvilken dock, långt ifrån att ena de stridslystne, fast mer gjorde söndringen och förvirringen vida svårare än förut. Under sådana

hans själslugn störande strider närmade sig Filip Melanchton sitt lifs slut. Hans stämning framträder klart i de ord, han några dagar före sin död nedskref med öfverskriften: »Causæ cur minus abhorreas a morte»: »Discedes a peccatis, Liberaberis ab ærumnis et a rabie Theologorum. Venies in Lucem. Videbis Deum. Intueberis Filium Dei. Disces illa mira arcana, quæ in hac vita intelligere non potuisti: *Cur sic simus conditi; Qualis sit copulatio duarum naturarum in Christo.*»

Då han befann sig i Heidelberg efter Wormserkolloquiet 1557, mottog han genom Joachim Camerarius budskapet om sin hustrus död[1]. Denne berättar, huru han då uttalade sitt Vale! till den bortgångna, tilläggande, att han snart skulle följa henne efter. I slutet af mars 1560 begaf han sig till Leipzig för att där examinera stipendiaterna. På återresan den 5 april blåste en kall nordanvind, och den 8:de inställde sig hos den alltsedan ungdomen svage mannen feber med hosta och astma. Dock fortfor han, när febern upphörde, med sina föreläsningar och öfriga arbeten. Skärtorsdag, den 12 april, åtnjöt han nattvarden med församlingen. Långfredag höll han sin sista betraktelse öfver Jes. 53. Natten därpå sof han lugnt, och då han vaknade, förekom det honom som om han sjöng såsom han en gång som barn sjungit i kyrkan: »Jag har med mycken åstundan begärt äta detta påskalammet

[1] Med sin hustru Katarina, dotter af borgmästaren i Wittenberg Hieronymus Krapp, hade han då lefvat i ett 37-årigt lyckligt äktenskap, i djupare mening lyckligt äfven då de hade smärtsamma pröfningar att dela med hvarandra. Den äldsta dottern Anna, hans älsklingsbarn, som gifte sig med den äfventyrlige poeten Georg Sabinus, dog redan 1547. Den lille sonen Georg, som äfven varit faderns "fröjd och lust", dog redan vid två års ålder. Den äldre sonen Philippus f. 1525 gjorde honom ej alltid glädje. Han blef emellertid universitetsnotarie och konsistorialsekreterare i Wittenberg och dog 1603. Den yngre dottern Magdalena f. 1531 blef gift med den framstående läkaren Caspar Peucer. Deras lyckliga familjelif beredde fadern mycken vederkvickelse. Han slapp att upplefva den hårda pröfningen att se sin måg kastad i fängelse såsom hufvudman för de sachsiska kryptokalvinisterna. Magdalena lefde blott 2 år sedan denna olycka träffat hennes make.

med eder.» Han gjorde sedan sitt påskprogram färdigt och bar det själf till tryckeriet. Men natten därpå inträdde febern på nytt. Den 19 april betogs han af en svår vanmakt. Alla professorerna kommo nu till hans hus, under det att en stor skara studenter stod utanför för att få underrättelser om den älskade lärarens tillstånd. Superintendenten Paul Eber m. fl. föreläste för honom några stycken ur bibeln, hvarpå han sade, att de orden lågo honom mest på hjärtat: »Alla dem, som honom annammade, gaf han makt att blifva Guds barn, dem som tro på hans namn.» Därefter bad han länge, och man hörde honom några gånger framhviska orden: »på det att de alla skola vara ett, såsom vi äro ett». Alla de närvarande lågo på knä och bådo med honom. Då hans måg Caspar Peucer frågade honom, om han önskade något, svarade han: »Intet annat än himlen! Lämnen mig i ro att bedja! Min lefnads slut är icke långt borta.» Kort före kl. 7 om aftonen, samma timme som han blifvit född till världen, afsomnade han. Den 21 april ägde likbegängelsen rum. I slottskyrkan fick han liksom Luther sin hviloplats[1].

Den 16 februari 1497 — den 19 april 1560! Hvilket rikt lif hade ej fyllt denna tidrymd! Det kom tider, då Filip Melanchton blef djupt misskänd – året 1660 gick förbi, utan att det protestantiska Tyskland firade hans minne. Det kom andra tider, då hans stjärna lyste klar i den teologiska världen. Men aldrig har det efter hans dagar funnits någon tid, då lutherska kristne icke med Luther betraktat den Augsburgiska bekännelsen såsom »die liebe Confession».

»Vnum opus eximium est: Fidei confessio sanctæ,
Ante tuos, Cæsar Carole, lecta pedes»,

säger Camerarius i det epitaphium, som upphängdes i Wittenbergs slottskyrka. Och vid fyrahundraårsdagen af Melanch-

[1] Luthers graf är på sydsidan nära invid predikstolens fot, Melanchtons midtemot vid den nordliga väggen.

tons födelse känna vi väl alla något af den stämning, som är uttryckt i epitaphiets slutord:

»Sancte vir et salve pater optime. Nos tua semper
Te soboles merita relligione colet.
Doctrinæ nobis veræ tu doctor et autor,
Hæc, tua, claræ ætas munera laudis habet.
Salve iterum atque iterum. Tua nos immota manebit
Semper apud memores gloria, nomen, honos.»

Otto Ahnfelt.

Några bilder från Vadstena klosterlif på 1400-talet.

Tack vare Vadstena klosters litterära anläggning och de senaste decenniernas forskareflit kunna vi numera följa detta klosters dagliga lif in i dess minsta detaljer. Det är några bilder af detta egendomliga lif, hvilka synts oss kunna påräkna intresse äfven utanför den egentliga historieforskningens trånga krets, vi här vilja meddela. De äro hämtade omedelbart ur klostrets egna urkunder.

Dessförinnan dock ett drag af Birgittas egen bild. Ty så sammanvuxen var denna märkliga kvinna med sin skapelse, både i ondt och i godt, att det skulle förekomma mycket onaturligt att skrifva om Vadstena kloster utan att låta en erinran om henne gå förut. Och till en sådan erinran föredraga vi att välja ett enkelt bref från henne till sonen Birger framför någon af hennes ekstatiska syner och förutsägelser. Ty vi hålla före, att hvardagslifvets oreflekterade uttalanden och smådrag mera tillförlitligt angifva personlighetens verkliga väsen än hänförelsens stora stunder.

Sancta birgitta skreff sin soon tiil aff room her byrier wlffson lagman i näricke.

»Lof, heder och ära vare Herren Jesus Kristus, enkannerligen för den bittra pina, han led på korsets galge för vår skull!

Allra käraste son, åstundar du den rätta kärleken till Gud, din skapare och återlösare, bär då städse hans pina i ditt hjärta och red dig att ofta gudligen anamma hans heliga lekamen efter din skriftefaders råd. Vidare, ehvar du är, hör du om fattige, hjälp dem efter din förmåga. Gud skall väl löna dig. Item betala väl dem, som hafva arbetat för din skull och näps skäligen dina underlydande med mildhet och haf ingen gudsföraktare i din tjänst. Item när du uppstår om morgonen, antvarda Gudi själ och lif och bed honom beskärma dina tankar, ord och gärningar. Gör korstecknet på ditt ansikte och på ditt hjärta och säg: Jesus Kristus nazarenus, judarnes konung, förbarma dig öfver mig! När du hör mässa, tänk då på vår Herres allsvåldiga makt, hårda pina och dina egna synder. Item då du sitter till bords, haf gudeligt och höfviskt snack. Vakta dig för Sveriges sedvänja. Många gå sällan från bordet i menig mans hus förr än de äro såsom grymtande svin. Item nämn icke gärna djäfvulen. Item när du skall tala eller svara, gör korstecknet på ditt hjärta och säg: Jesus Kristus! Jesus Kristus! Jesus Kristus! Då får du skäligen ord både till att tala och svara. Frukta Gud i alla dina gärningar. Då du sitter till doms, betänk granneligen dina ord, innan du framför dem. Döm så din medkristen, som du själf vill svara inför Guds stränga dom. Om någon gör dig orätt, fly till Sveriges lag. Hämnas icke i din vrede. Är det så, att dig icke sker rätt af ditt öfverherrskap, gif dig till freds och antvarda din sak åt vår Herre Jesus Kristus. Tvifla icke. Han skall bättre förhjälpa dig till din rätt, än du någonsin kan tänka. Härmed anbefaller jag dig med lif och själ åt den heliga trefaldighet, jungfru Maria och alla helgon i himmelen!» (ur *Arvid Trolles Lagbok*).

Såsom vi höra, är det mindre det exalterade helgonet än den världserfarna, gudfruktiga matronan, som här talar. För öfrigt torde denna egendomliga dualism af innerlig, gedigen fromhet och »sensuell svärmiskhet», som var utmärkande för

Birgittas andlighet, vida längre vetat bevara sig i det fördolda inom Vadstena kloster, än man gemenligen antar. Tränger man nämligen något djupare in i birgittinerlitteraturen, möta ständigt, vid sidan af mycken osund öfverspändhet, nästan evangeliska drag af innerlig hjärtefromhet. Så är — för att endast anföra ett exempel ibland otaliga — från en af klostrets allra mörkaste tider följande rörande klagan ur djupet af en munkcell ännu bevarad: »*Deinde miserrimus in peccatis meis, veni Vadstenum ad ingressum ordinis ibidem. Nescio utrum laudo vel non. Deus scit. Hæc est ætas mea in peccatis consumta. Unum dicere possum: heu me, quia incolatus meus prolongatus est, habitavi cum habitatoribus Kedar. Hæc dixi quia caritas refriguit in fratribus et in conventu*» (*Chronologia brevis* 1442). Och lik ett stilla eko från nunnekonventet midt emot ljuder ungefär samtidigt följande bönesuck ur *En vadstenanunnas bönbok:* »O min allra käraste Herre Jesus Kristus! Jag beder dig, att du af din mildhet ville vända ditt blida anlete till mig, syndiga människa, att jag måtte dig en gång få skåda i himmelen. Amen.»

I.

Vi börja med en **nunnevigning**. Denna högtid firades med stor omständlighet och gällde såsom märkedag i klostrets annaler. Ritualet är af desto större intresse, som det är författadt af Birgitta själf enligt öfverskriften: *Hær byrias Regula sancti saluatoris hwilghen som jhesus christus diktedhe medh sin eghen vælsignede mwn Oc gaf syne brudh sancto birgitto synne vælsignado modhir jomfru marie til hedhir.*

Redan ett år i förväg skulle den blifvande nunnan formligen anmäla sin önskan att intagas i *Sancti Saluatoris ordinis claustrum.* Befanns hon då innehafva den föreskrifna åldern (minst 17 år), svarade abbedissan: »kom tillbaka till oss efter tre månader, skola vi under tiden tänka på dig». Härmed

hade *annus probationis* tagit sin början. När så novisen efter denna tid åter infann sig inför abbedissan, skulle hon tillsporjas om skälen till sitt beslut samt meddelas följande varning: »Dotter, stundom gömmer sig falskhetens snara under det, som godt synes; och kommande ting besvika ofta öfverilade beslut. Kom därför tillbaka till oss om några månader och upprepa för oss din åstundan, om den ännu då är beståndande i det goda.» Vid denna tredje ansökan skulle stränga ord talas om försakandet af värld och anhörige. Vidhöll hon icke desto mindre sin föresats, skulle saken hänskjutas till konventets afgörelse, och utföll denna jakande, fastställdes vigningsdagen.

Så inbröt till sist den ödesdigra dagen! Med afklippta lockar fördes nu profsystern framför kyrkdörren, där hon, lik en bannlyst, hade att under högmässan förblifva »j nachrom quæmelichom stadh».

Efter högmässans slut går biskopen till kyrkdörren, där följande samtal äger rum: »Är du fri och lös af alla kyrkliga hinder, såsom äktenskap, klosterlöfte och bann?» Svar: »Jag är fri.» »Nödgar dig ingen blygsel eller sorg eller världslig motgång till renlefnad, eller drifver dig icke någon skuld, som varit dig för stor att gälda?» Svar: »Ingaledes har någon sorg eller blygd uppväckt mig härtill utan Kristi brinnande kärlek; och all skuld har jag efter förmåga gäldat.» »Beder du om inträde i denna renlefnad i Jesu namn och hans helga moder, jungfru Maria, till heder?» Svar: »Jag beder.»

Sedan ledde biskopen henne in genom dörren, sägande: »Nu går hon värdeligen in i denna renlefnad.» Framför henne bars en röd fana med Kristi bild å ena sidan jämte öfverskriften: *Lär tålamod och fattigdom!* samt jungfru Marias å den andra med öfverskriften: *Lär kyskhet och ödmjukhet!*

Präktig måste den syn varit, som nu tedde sig för den unga Kristus-brudens blickar. Ty utan tvifvel utvecklade

klostret vid dessa tillfällen sin hela gudstjänstliga prakt. Och denna var sannerligen icke ringa, trots sancta Birgittas flitiga förmaningar och bestämmelser i motsatt riktning. Urkunderna tala om »kar af kristall med ädla stenar», altarkläden »i grönt och blått med djur af guld», kåpor med rika pärl- och guldbroderier o. s. v. Med sina 13 altaren, så utstyrda, måste Vadstena klosterkyrka en sådan dag, trots sin mörka färgton, företett en lysande anblick, helst som nog den prästerliga lyxen uppblandades med mänget drag af tidens brokiga riddareprakt.

Redan vid tröskeln stannade dock tåget. Här skulle nämligen *benedictio annuli* samt ett slags vigselceremoni äga rum. Biskopen säger härvid: »Du skall lofva Gud och mig å hans vägnar att lyda dina förmän och lefva efter sancti Augustini och sancti Saluatoris regula.» Svar: »Jag syster Kristina eller Katarina bekänner och lofvar lydnad åt Gud allsmäktig och jungfru Maria och sancto Augustine och sanctæ Birgittæ och dig biskop å deras vägnar och abbedissan och dina efterträdare att lefva utan ägodelar och i renhet enligt sancti Augustini och sancti Saluatoris regel intill min död.» Biskopen: »Sammaledes bör du trolofva dig Gud och lofva, att ingen älska såsom din Gud; med sådan åstundan skall du nu gifva honom ditt ja.» Svar: »Jag svarar min Gud *ja* af allt hjärta och all håg, offrande mig honom i all hjärtats enfaldighet.» Biskopen: »Och jag svarar dig *ja* å allsmäktige Guds vägnar och hans ende sons, vår Herre Jesu Kristi. Den allsmäktige Gud, Jesus Kristus, sann Gud och sann människa, som värdigats nedfara i jungfruns kved! han stadfästes i din själ och du i honom. I namn fadrens, sonens och den helige andes. Amen.» Härpå fästade biskopen guldringen på hennes högra hand, sägande: »Jag viger dig till Guds brud och till hans evärdeliga egendom. I namn fadrens, sonens och den helige andes. Amen.» Alltså en formlig vigsel!

Äfven följde härpå, alldeles såsom vid vanliga bröllop, den s. k. »brudmässan», hvarvid den vigda, företrädd af tvenne bloss, framträdde till »sanghusit» (d. ä. ingången till koret). Här stannade hon intill *offertorium*, då hon skulle framträda till altaret att där offra. Hon återvände dock strax till sin plats under triumfbågen.

Nu följde den högtidliga påklädningsakten, omedelbart efter offertorium. Först framburos kläderna, hvilka af biskopen vigdes med denna bön: »Herre Jesus Kristus, som icke vill någon syndares död utan att han får efter bättring från sin synd! vi bedja, att du af din mildhet värdigas välsigna dessa kläder, hvilka denna din tjänstekvinna ämnar bära till ett tecken af ödmjukhet och syndabättring. I det hon nu öfverger världens fåfänglighet, må hon vara värdig ikläda sig dem i sann ödmjukhet. I namn fadrens, sonens och den helige andes. Amen.»

Härefter framkallades novisen till altaret, dit hon barfota skulle framträda. Framkommen afklädde hon sig öfverkläderna, behållande blott en hvit underklädning. Öfver denna ikläddes hon först »reghlo kiortel» (en grå klädning, som bars öfver den hvita), under det att biskopen läste denna bön: »Gud allsmäktig gifve dig sann syndabättring i ditt samvete och fullkommen ånger i ditt hjärta. I namn fadrens etc.» Sedan påtog hon skorna, hvarvid biskopen sade: »Vår Herre Jesus Kristus göre vägen rät för dina fötter och låte dig så vandra den hälsosamma vägen, att du aldrig mer lyder synden! Han gifve dig sann bättring för gångna synder och bevare dig för kommande synder! I namn fadrens etc.» När hon iföres »kwghulin» (kapuschong, hufvan), säger biskopen: »Herre Jesus Kristus, alla kristtrognes hopp, gifve dig hopp och tröst i din hag, att du aldrig mer lyder synden, och att du så hoppas på Guds barmhärtighet, att du icke glömmer hans rättfärdighet, och att du så fruktar hans vrede, att du icke glömmer

hans mildhet och godhet. I namn fadrens etc.» Nu kom turen till manteln, som var grå till färgen, »vtan rynkio oc margha faalla» (veck), och ej fick vara längre än »ena span» från marken (längden mellan tummen och lillfingret, utspända) samt hopfästades öfver bröstet med en träknapp. Den hade jämväl ett rödt, fingerlångt kors nära hjärtat till ett tecken af systrarnes innerliga gudskärlek. Under mantelns påtagande bad biskopen: »Herren Gud allsmäktig, den sanna trons upphof, styrke och stadfäste din själ i sann tro och gifve dig nåd att tro de ting, som tro skolas, och att stadeligen bestå i det goda, som du begynt hafver, allt intill ditt lifs ände! I namn fadrens etc.» Och vid sammanknäppandet med träknappen: »Vår Herre Jesus Kristus, som för sin stora kärlek, med hvilken han älskade oss, blef fästad vid korset och utstod den bittraste död, han fäste dig och genomstinge din själ med sin pinas åminnelse, att din kärlek brinne för Gud allena! Den gudomliga kärlekens eld omfamne dig och gifve dig hvila i sina välsignade armar, i hvilka alla helgon hvila! I namn fadrens etc.»

Återstodo nu blott »hwifw» (en hufvudbindel, som äfven delvis betäckte panna och kindben) och slöjan af svart lärft. Vid ombindandet af bindeln, som biskopen själf fästade med en nål, sade han: »Vår Herre Jesus Kristus vare din själ till skugga och svalka, att intet skadligt må skada dig! I namn fadrens etc.» Och vid dokets påläggande: »Herren Jesus Kristus gifve ditt förstånd andligt ljus och insikt, att alla jordiska ting och allt, hvad kan vara din själ till skada, må vara döda för dina ögon och i stället vägen, som leder till himmelen, må vara ljus för din själ, att du må se och känna honom, som utvalde dig. I namn fadrens etc.»

Så iklädd sin ingalunda vackra skrud, återvänder den nya systern till sin förra plats och förblir där, till dess biskopen hunnit till *Sanctus*, det ställe i mässan, där brudparet

plägade välsignas. Här kallas hon åter fram till altaret, där biskopen nu sätter en »krona» på hennes hufvud (enligt Rietz »en lapp af hvitt lärft med 5 röda fläckar, som skulle beteckna blodsdroppar», enligt Schoonebeek »une certaine espèce de ruban en forme de croix, qui a à chaque bout et au milieu un petit point rouge»). Formeln härvid lydde: »Vår Herre Jesus Kristus stadfäste sitt tecken uti dig, hvilket jag nu sätter på ditt hufvud, och styre han din vilja i allt, hvilken du nu har lofvat att vara trofast och beständig. Han låte dig krönas med glädjens krona efter sitt milda behag, att din själ må oskiljaktigt vara bunden vid hans, som är en Gud i tre personer. I namn fadrens etc.» Samt vid fästandet med nålen: »Jesus Kristus binde din själ och ditt hjärta med sin kärlek, att det icke rädes något frestelsens styng. I namn fadrens etc.»

Under återstoden af mässan förblir hon på sin gamla plats. Men vid dess slut kallas hon en sista gång fram till altaret, nu med den högtidliga formeln: »Kristi brud, stig fram till Kristi altare!» Ännu var nämligen det invecklade ceremonielet icke till ända. Hela litanian återstod, under hvars läsning biskopen och prästerna föllo på knä och den vigda böjde sig djupt ned till jorden. Härefter uttalade biskopen aflösningen öfver henne och meddelade henne »myn lykama» (såsom det i texten heter).

Nu öppnas dörren till nunneklostret, och fyra systrar bortbära den jordbeströdda likbår, som under hela gudstjänsten stått framför denna dörr, troligen till tecken, att man endast såsom död för världen kunde genom den ingå. Hit begifver sig nu biskopen, följd af den vigda, som bär tvenne bloss, under det att prästerna uppstämma: *Veni creator spiritus*. Vid dörren mötas de af abbedissan, som där väntar med de nu från galleriet nedstigna systrarna. Åt henne öfverlämnas den nya systern af biskopen med dessa ord: »In-

för Gud och alla helgon och uppenbarligen i den heliga kyrkan öfverantvardar jag denna Guds bruds själ i dina händers vård; och om hon för din glömskas skull faller i synd, skall hennes brudgumme Jesus Kristus utkräfva henne af dig. Göm och bevara därför denna Guds egendom, som blifvit dig anförtrodd, att, då räkenskap skall göras, du må än heligare återgifva henne, som du helig mottog.» Hvarpå abbedissan svarar: »O käraste fader, detta är ett svårt uppdrag och ett vanskligt värf, och icke räcker blott min kraft härtill. Om jag dock varder af dina böner hulpen, tröstar jag på Guds hjälp och vill göra, hvad du bjuder.»

Härefter följa de betydelsefulla orden: »och sedan Guds tjänstekvinna blifvit inledd, skall dörren strax stängas». Detta var signalen till uppbrott. Biskopen med »sina klerker» begaf sig nu till sakristian att aflägga sina skrudar. Munkarne återvände till sitt konvent genom den med galler försedda gång, som förenade detta med kyrkan; de 8 »leekmæn», hvilka skulle med sitt arbete »thiæna kleerkomen j vidherthorftelikom thingom», till »hionagaardhin»; de 4 »steckirhws quinnor», som skulle »rökta eldin oc bæra in widh oc watn oc kasta wt oreenlicheet», till »kökshuset» och »borgarstugan» o. s. v.

Det anförda ritualet är i 3:ne hänseenden märkligt: 1:o på grund af den uteslutande användningen af *modersmålet*, en afvikelse icke blott från allmän romersk plägsed på denna tid utan äfven från klostrets egen rituella praxis för öfrigt, pekande tillbaka till Birgittas omedelbara redaktion; 2:o därför att jungfru Marias namn blott 2:ne gånger nämnes och ingen gång i 2:dra person; och 3:o på grund af vigningens mycket realistiska uppfattning såsom formlig *brudvigsel*, äfven det ett äkta Birgitta-drag.

För öfrigt är det kanske det enda ritual i världen, som gör anspråk på att in i sina minsta enskildheter vara ord för ord affattadt af Frälsaren själf. *Oscar Quensel.*

Kyrkomötesförordningens legislativa karakter.

Är kyrkomötesförordningen af kyrkolags eller allmän civillags natur? Utgör hon föremål för konungens, riksdagens och kyrkomötets gemensamma lagstiftningsrätt, eller faller hon uteslutande under konungens och riksdagens beslutanderätt? Denna fråga är en kyrkans lifsfråga, ty hon innesluter bland annat de rättsliga garantierna därför, att synoden förblir ordnad i öfverensstämmelse med kyrkans egenskap att vara en personlighetsorganism, eller med andra ord att de i det lutherska kyrkobegreppet grundade krafven på en harmonisk samverkan mellan ämbetet och synodens öfriga medlemmar blifva tillgodosedda, så att, med undvikande af de romerska och reformerta kyrkornas motsatta ensidigheter, hvarken ämbetsfaktorn undertryckes af församlingsfaktorn eller tvärt om.

Frågan är emellertid icke blott viktig, utan har äfven synts tvistig. Sedan kyrkomötesförordningen utfärdades den 16 nov. 1863, har dess legislativa karakter flera gånger varit i riksdagen omtvistad. Frågans oklara beskaffenhet framgår exempelvis äfven däraf, att den nuvarande professorn i statsrätt vid Upsala universitet yttrat sig däröfver ganska sväfvande, i det han inskränkt sitt uttalande till följande förklaring: »Med afseende på kyrkomötesförordningen har kyrkomötet icke fått sig något veto uttryckligen tillerkändt[1].» Så må då frågan göras till föremål för en undersökning, i synnerhet som hon för närvarande äger ett aktuellt intresse.

Senast vid sistlidet års riksdag gaf denna fråga om kyrkomötesförordningens legislativa karakter anledning till ett hetsigt angrepp mot regeringen, nämneligen justitieministern. Då Kongl. Maj:t, i samband med propositionen om Hernösands stifts delning, framlade förslag till lag om ändrad

[1] *K. H. B.*(lomberg), art. Kyrkomöte i Nordisk Familjebok.

lydelse af §§ 2 och 5 i kyrkomötesförordningen, angafs i ingressen, att »kyrkomötet för sin del godkänt» denna ändrade lydelse. Vid lagförslagets remitterande till lagutskottet uppträdde riksdagsmannen Ad. Hedin och beskyllde regeringen för att vilja på smuggelväg genom småningom vunnen häfd gifva kyrkolagsnatur åt en lag, som tillkommit i den för stiftande af allmän civillag i grundlagen utstakade ordning, som aldrig erkänts tillhöra annat lagstiftningsområde och som följaktligen fölle uteslutande under konungens och riksdagens beslutanderätt[1]. »Kyrkomötet har icke något veto mot förändring i eller ens mot fullständigt upphäfvande af denna förordning», förklarade han. Till stöd för denna mening åberopades, dels att vid 1862 års riksdag doktor Sondén förgäfves sökte genom en i prästeståndet väckt motion vinna en förklaring, att kyrkomötesförordningen ägde kyrkolags natur, dels ock att vid samma riksdag de prästerlige reservanterna mot den föreslagna representationsförändringen anmärkte såsom någonting synnerligen betänkligt, att kyrkomötesförordningen icke utrustade kyrkomötet med veto mot ändringar i själfva den förordning, af hvilken kyrkomötets tillvaro skulle bero. Därjämte anmärktes af Hedin, att den kyrkolagskommitté, som år 1873 framlade förslag till ny kyrkolag, väl försökte få kyrkomötesförordningen »förvandlad» till kyrkolag och således »underkastad hägnet af kyrkomötets veto», men att detta försök misslyckades.

Granska vi dessa Hedinska anmärkningar, väcker det till en början förvåning, att den bekante riksdagstalaren förväxlat tvenne helt olika frågor, nämligen hvad som hör till grundlag och hvad som hör till speciallag, namneligen kyrkolag. Att kyrkomötets kompetens icke är i kyrkomötesförordningen fullständigt beskrifven, utan att viktiga, ja de viktigaste lagbestämmelser rörande kyrkomötets befogenhet i stället

[1] Andra kammarens protokoll den 17 mars 1896.

fått sin plats uteslutande i grundlagen, nämneligen regeringsformen §§ 87, 88 och 114, detta må ur kyrklig synpunkt beklagas såsom innebärande en fara för kyrkomötets själfständighet och en brist på nödiga garantier för en kyrkolagstiftning i luthersk ande. Däraf följer nämligen, att kyrkomötets rätt att deltaga i den kyrkliga lagstiftningen, för att icke säga kyrkomötets existens, kan upphäfvas genom *grundlags*stiftning, hvari kyrkomötet icke deltager (jfr regeringsformen §§ 81 och 82)[1]. Men däraf framgår *icke,* att konungen och riksdagen ensamme äga att besluta en ändring i kyrkomötesförordningen eller m. a. o. att denna är af allmän civillags, icke kyrkolags natur.

Hvad denna sistnämnda fråga vidkommer, må till en början såsom grundlöst stämplas det påstående, som gjorts icke först af Hedin, utan redan af en reservant i ofvannämnda kyrkolagskommitté, afl. riksarkivarien Nordström, att kyrkomötesförordningen har tillkommit i den för stiftande af allmän civillag i grundlagen utstakade ordning. Det förhåller sig nämligen så, att år 1862, då kyrkomötesförordningen antogs, var det ingen skillnad i formellt afseende på det sätt, hvarpå riksdagen antog civillag och kyrkolag, eller på det sätt, hvarpå Kongl. Maj:t lämnade sitt godkännande af förslaget och därpå utfärdade lagen. Lagstiftningsformen för dessa olika arter af lagar var alldeles densamma, hvilket ock gent emot Hedin framhölls af justitieministern Annerstedt vid sistlidet års riksdag.

Att rikets ständer voro fullt medvetna därom, att det var en kyrkolag, de då antogo, framgår tydligt af förhandlingarna vid 1862 års riksdag. Då t. ex. doktor Sondén, som synbarligen funnit frågan oklar, motionerade, att kyrkomötesförordningen skulle förklaras äga kyrkolags natur, yttrade lag-

---

[1] *Aschehoug,* Den nordiske Statsret (Nord. Retsencyklopædi) 1885 s. 360. Jfr. *Naumann,* Sveriges statsförfattningsrätt, III, s. 454.

utskottet utan meningsskiljaktighet, att ett sådant förklarande vore alldeles öfverflödigt, emedan något tvifvel därom icke skäligen kunde uppstå». Mot denna lagutskottets mening gjordes icke inom något af de fyra riksstånden någon invändning. Till yttermera visso må erinras därom, att lagutskottet beträffande doktor Sondéns motion, att de samtidigt föreslagna stadgandena i regeringsformen §§ 87 och 88 skulle införas i kyrkomötesförordningen, anmärkte, att »de af motionären föreslagna stadganden äro af ren grundlagsnatur och att de följaktligen icke utan olägenhet kunna inrymmas i en *kyrkolag(!)*».

Oriktigt är Hedins påstående, att de prästerlige reservanterna mot det De Geerska förslaget till representationsförändring »anmärkte såsom någonting synnerligen betänkligt, att kyrkomötesförordningen icke utrustade kyrkomötet med veto mot ändringar i själfva den förordning, af hvilken kyrkomötets tillvaro skulle bero». Här har Hedin stympat reservanternas ord och däri inlagt den förväxling af kyrkolag och grundlag, som genomgår hans ofvan anförda yttrande i riksdagens andra kammare. Reservanterna uttalade intet tvifvel därom, att kyrkomötesförordningen låge inom den kyrkliga lagstiftningens område. Detta var nämligen af ingen bestridt. Men de ansågo, att kyrkomötets befogenhet borde i denna förordning fullständigt beskrifvas, så att kyrkomötet uttryckligen tillerkändes veto äfven gent emot förslag till kyrkomötesinstitutionens upphäfvande eller afskaffandet af dess s. k. vetorätt.

Då Hedin vidare yttrade, att genom 1873 års kyrkolagsförslag ett nytt försök gjordes att »få kyrkomötesförordningen förvandlad till kyrkolag», men att detta försök strandade mot Högsta domstolens vaksamhet, framträder äfven i denna anmärkning samma *quid pro quo*, som ofvan påpekats. Väl gjordes af Högsta domstolen invändning däremot, att i kyrko-

lagen upptagits föreskrifter, hvilka redan funnos i grundlag. Kyrkolagskommittén hade nämligen i kap. 27 § 9 (andra stycket) infört hvad regeringsformen i §§ 87, 88 och 114 föreskrifver rörande kyrkomötets kompetens. Men ehuru Högsta domstolens ledamöter, namneligen justitieråden Carleson och Lindhagen, skarpt uppdrogo gränserna mellan det borgerliga lagstiftningsområdet och det kyrkliga och sökte noggrant värna det förra mot hvarje försök att kringskära detsamma, höjdes inom Högsta domstolen ingen röst däremot, att ett kapitel om allmänt kyrkomöte upptagits i kyrkolagen. Rörande kyrkomötesförordningens legislativa karakter rådde således ingen meningsskiljaktighet mellan landets högsta lagskipande myndighet och kyrkolagskommittén.

Också har faktiskt hvarje förändring, som kyrkomötesförordningen hittills i någon punkt undergått, skett i den för ändring af kyrkolag i grundlagen stadgade ordning. Så skedde år 1893, då §§ 2, 4 och 5 erhöllo delvis ändrad lydelse (Lag d. 6 okt. 1893).

Då justitieministern Annerstedt vid sistlidet års riksdag bemötte Hedins under remissdebatten gjorda anmärkningar, yttrade han, att »sakens egen natur kräfver, att kyrkomötesförordningen är kyrkolag[1]». Ja, obestridligt är, att kyrkomötet utgör en väsentlig del af kyrkans författning, huru mer eller mindre vidsträckt och ingripande dess befogenhet än må bestämmas. Vi erinra t. ex. därom, att lagutskottet vid 1862–63 års riksdag motiverade behofvet af den af Kongl. Maj:t föreslagna kyrkomötesförordningen med behofvet af »*ett särskildt organ för kyrkan*, ostördt verkande för dess höga mål, tolkande dess önskningar och pröfvande dess behof». Men då ligga också lagbestämmelserna om kyrkomötet inom den kyrkliga lagstiftningens område.

Denna sats är väl så självklar, att den torde hart när

[1] Andra kammarens protokoll d. 29 april 1896.

kunna betraktas såsom axiomatisk. Den har dock blifvit bestridd, senast af Hedin och Ljungman vid sistlidet års riksdag. Man har därvid åberopat den oklarhet, som i brist på uttrycklig bestämmelse ännu alltjämt omgifver regeringsformens kyrkolagsbegrepp.

Erkännas må, att hvad som skall förstås med *kyrkolag* i statsrättslig mening är ej bestämdt angifvet i 1809 års regeringsform, som uttryckligen förklarade allmän kyrkolag skola stiftas i samma ordning som allmän lag. Grundlagen har undvikit definitioner och nyttjat orden enligt språkbruket i stundom sväfvande betydelse, öfverlämnande åt rättsutvecklingen att fastställa begrepp, hvilkas noggranna fixering vid tiden för grundlagsstiftningen varit af mindre praktisk vikt. Intill 1866 års representationsförändring, eller så länge svenska kyrkan representerades på riksdagen genom prästeståndet, hade behofvet af en laggild förklaring af ordet kyrkolag i statsrättslig mening ännu icke framträdt så aktuellt, som skett efter representationsförändringen. I sammanhang med denna undergick nämligen lagstiftningsformen för hvad grundlagen kallade kyrkolag en ändring genom de i regeringsformen §§ 87 och 88 intagna bestämmelserna till kyrkomötets förmån. Nu först började olägenheterna af kyrkolagsbegreppets sväfvande betydelse att göra sig gällande. En fortfarande sammanblandning af de kyrkliga och borgerliga lagstiftningsområdena, hur oskadlig den ock må hafva förefallit under den tid, då de kyrkliga och borgerliga representationerna voro förenade, kan nämligen icke undgå att medföra svårlösta och under vissa omständigheter ytterst farliga förvecklingar, i den mån de numera skilda representationerna göra sig till målsmän för stridiga intressen. Då en sådan sakernas gång ligger i deras natur, framträder nu mer än någonsin med oafvisliga anspråk på ett klart och tydligt svar den frågan: Huru bör kyrkolagsbegreppet fattas?

Man har därvid hänvisat till den vid grundlagsstiftningen gällande *1686 års kyrkolag*. Till »kyrkolag» i den betydelse, detta ord har i regeringsformen §§ 87 och 88, skulle då räknas nämnda lagkodex jämte de lagar eller författningar, som supplerat, ändrat eller upphäft någon del däraf, så vida ej i senare fallet ämnet i och med detsamma förklarats vara ifrån kyrkolagstiftningen skildt[1]. Denna begreppsbestämning kan icke erkännas vara adekvat och giltig. Regeringsformen använder begreppet kyrkolag i inskränktare betydelse. Detta framgår redan däraf, att någon del af lagstiftningen rörande kyrkliga ärenden obestridligen tillhör konungens ekonomiska lagstiftningsmakt och således faller under regeringsformen § 89. Det framgår ock däraf, att 1686 års kyrkolag hade till syfte, på sätt inledningen tillkännagifver, att inbegripa både kyrkolag och »ordning vid gudstjänstens förrättande och allt öfrigt, som i någon måtto rörer och angår kyrkoväsendet och meroståndet». Den innehåller till stor del föreskrifter, som aldrig varit af lagstiftningen betraktade och behandlade såsom kyrkolag i statsrättslig mening. Begreppet kyrkolag måste således begränsas å ena sidan mot s. k. *kyrkostadgar* d. v. s. sådana kyrkoväsendet beträffande, inom den kyrkliga lagstiftningens område liggande stadganden, som tillhöra konungens lagstiftningsrätt allena, å andra sidan mot *det borgerliga lagstiftningsområdet*.

Det sätt, hvarpå sistnämnda begränsning sker, är afgörande för kyrkomötesförordningens legislativa karakter. I detta afseende följde 1873 års kyrkolagskommitté en till sin giltighet obestridd grundsats, då hon i sitt förslag till ny kyrkolag uteslöt sådana i 1686 års kyrkolag förekommande, ännu gällande stadganden, som »*antingen icke röra kyrkan*

[1] Se en uppsats af —RGR—, "Angående begreppet Kyrkolag i 87 § 2 mom. R. F." (Naumanns Tidskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning 1870, s. 100 ff.)

eller åtminstone icke skulle kunna tänkas från henne utgående[1]». Dessa stadganden af *rent eller öfvervägande borgerlig natur* voro nämligen, ehuru formellt kvarstående i 1686 års kyrkolag, under rättsutvecklingens lopp öfverflyttade till allmän civil- och kriminallag eller till konungens borgerligt-ekonomiska lagstiftning[2].

Om vi med ledning af denna grundsats uppdraga gränsskillnaden mellan de ämnen, som äro af kyrkolags eller allmän civillags natur, blir kyrkomötesförordningens legislativa karakter höjd öfver allt tvifvel. Därmed bekräftas justitieministerns af Hedin hånfullt tillbakavisade ord: »sakens egen natur kräfver, att kyrkomötesförordningen är kyrkolag». Hvem vågar nämligen bestrida, att kyrkomötet, den kyrkliga synoden, är ett moment i kyrkans organisation såsom yttre samfund? Men huru skulle då förordningen därom kunna hänföras till de stadganden, som »antingen icke röra kyrkan eller åtminstone icke kunna tänkas från henne utgående?»

Den slutsats, hvartill vi komma, bekräftas ock af den utländska lagstiftningen, ty i alla de landskyrkor, där synodalförfattning blifvit införd, äro bestämmelserna om den kyrkliga synoden intagna i *kyrkolagen*[3].

H. W. Tottie.

---

[1] Förslag till kyrkolag och kyrkostadgar d. 2 okt. 1873, s. III.

[2] Jfr. *G. Thulin*, Om konungens ekonomiska lagstiftning, I, s. 92 f.

[3] Jfr. *E. Friedberg*, Lehrbuch des katholischen und evangelischen Kirchenrechts, andra uppl., s. 158 ff.

Wilhelm Norlén.

Morgonen den 31 sistlidne oktober kom med bud om hastigt uppbrott från detta lif till en man, hvars lifsgärning varit af stor betydelse för svenska folkskolan och folkbildningen. Det var rektorn vid Uppsala folkskollärareseminarium Magnus Wilhelm Norlén, som utan föregående sjukdom, ehuru efter en mångårig, genom öfveransträngning ådragen sjuklighet, aflöstes från sin post, på hvilken han mer än 30 år stått, och därvid ådagalagt en trohet och skicklighet, som man icke finner hos alltför många här i världen. Född den 23 mars 1826 blef han efter fullbordade studier, som mycket hindrats genom ett mångårigt konditionerande, år 1859 prästvigd, hvarefter han några år tjänstgjorde som past.-adjunkt och skollärare i G. Uppsala och därefter till år 1865 såsom domkyrkoadjunkt i Uppsala. Sistnämnda år blef han tillförordnad lärare vid Uppsala folkskollärareseminarium, året därpå tillförordnad rektor och slutligen 1867 utnämnd rektor vid samma läroverk. Dessa äro de yttre enkla konturerna af hans lif och verksamhet, men detta lif och denna verksamhet hade en innebörd och betydelse, som står i omvändt förhållande till yttersidans anspråkslösa gestalt, ty flere generationer af lärjungar ha under hans rektorstid från seminariet i Uppsala utgått, att såsom skollärare arbeta för vårt folks intellektuella och religiöst-sedliga bildning, och hvad de blifvit och det goda de verkat och verka, det är, näst Guds nåd, väsentligen att tillskrifva Norléns oförtröttade nit, eminenta begåfning som lärare och pedagog och den djupt kristliga anda, som var själen i hans arbete. En plikttrognare man har icke funnits. Hans arbetslust syntes snarare tillväxa än minskas med åren, och

med sin hänförelse för sitt kall förenade han en kärlek till sina lärjungar, som gjorde honom i många afseenden till en fader för dem. Af några fick han härför världens vanliga lön: otack, men de allra flesta af hans »gossar» (så plägade han kalla sina seminarister) voro fästade vid honom med band af djup vördnad och innerlig tillgifvenhet. Men icke blott såsom lärare, utan äfven såsom författare har Norlén gagnat den sak, för hvilken han lefde och verkade. Hans förträffliga »Kristendomsundervisning i folkskolan» åtföljdes 1893 af »Handledning vid katekesundervisningen», som visar, huru de i den förra skriften framställda principerna böra tillämpas. Därjämte har N. tillsammans med rektor Fr. Lundgren utgifvit en mycket spridd lärobok i biblisk historia, hvartill kommer en värderik afhandling om »Undervisningen i vårt modersmål», och en för barn affattad »Lärobok i modersmålet», tvenne häften »Sånger för folkskolan» och »Pedagogikens historia», den sistnämnda tryckt som manuskript.

Hos Norlén fanns en lycklig förening af kärleksfull mildhet och en fasthet i viljan, som gjorde honom särdeles passande för den uppgift, han såsom styresman för ett läroverk hade att lösa. Med det djupa kristliga allvaret förenade han en lekande humor, som ännu i ålderdomen ej förlorat sin friskhet, och som gjorde det förtroligare umgänget med honom angenämt och ljust. Mycket ringa tänkte han om sig själf och sitt arbete, men när det gällde att stå för något, som han ansåg vara rätt, då hindrade hans verkliga ödmjukhet honom ej att tala och handla på ett sätt, som inför dem, som ej närmare kände honom, understundom kunde få skenet af rätthafveri. — Hans lifsverk är slutadt, men hvad han varit och hvad han verkat skall under långa tider fortlefva såsom en välsignelse öfver en ej ringa del af vårt folk. Är det någon, som förtjänar ett »tack för god vakt», så är det han.

C. Norrby.

K. L. Anjou.

Endast några veckor efter det Norlén lagt sina ögon tillhopa kom budskapet om ett annat dödsfall, som ytterligare beröfvade våra folkskollärareseminarier en kraft, som långt ifrån hörde till de vanliga. Den 8 dec. f. å. kallades nämligen rektorn vid Linköpings folkskollärareseminarium fil. d:r Kristoffer Ludvig Anjou till hvila efter en lång arbetsdag, kännetecknad af en sällspord trohet och duglighet ej blott inom området af hans egentliga kallelse, utan äfven i utförandet af flere viktiga ärenden, som vissheten om hans stora förmåga och redbarhet anförtrodde honom. Sålunda var han ej blott under många år folkskoleinspektör, utan äfven ledamot af flere kommittéer med uppdrag, som angingo ordnandet och utvecklingen af folkskoleväsendet, äfvensom af kyrkomötet alla de gånger, det sammanträdt, och af riksdagen (1887). Och i mångt och mycket intog han därvid en inflytelserik ställning. Så i fråga om utarbetandet af folkskolans läsebok och af folkskolestadgan (1882), om normalplanens för folkskolan upprättande, om afgifvande af förslag till normalritningar för sem.-byggnader och till undervisningsmaterial för folkskolan m. m. Hans litterära verksamhet var omfattande. Under åren 1866—81 redigerade han »Tidning för folkskolan», utgaf under en följd af år »Tidskrift för folkundervisningen» och offentliggjorde tillsamman med bröderna Kastman »Bidrag till pedagogik och metodik». Genialiskt anlagd och i besittning af en grundlig humanistisk bildning var rektor A. äfven musikaliskt begåfvad och verkade med lifligt intresse för höjandet af sången såväl inom skolan som kyrkan. Ett vittnesbörd härom är den af honom tillsamman med musikdirektör

I. F. Törnvall utgifna koralboken. Han var ock ledamot af Musikaliska akademien.

Rektor Anjou var en from, vår kyrkas bekännelse innerligt tillgifven man, hvars hela verksamhet uppbars af en djupt kristlig anda. Denna satte ock sin prägel på hans personlighet, hjärtevinnande genom sin blygsamhet och sitt okonstlade väsen, på samma gång den ingaf aktning genom sin lugna fasthet. En förträfflig rektor och skolinspektör tillvann han sig i hög grad ej mindre sina medlärares förtroende och tillgifvenhet än sina lärjungars vördnad och kärlek. Till folkskolans utveckling på kristlig och kyrklig grund har han kraftigt medverkat, och sent skall hans ädla, fruktbärande lifsgärning glömmas. Han var vid sin död 75 år gammal och hade 32 år varit sem.-rektor.

C. Norrby.

Granskningar och anmälningar.

NORRBY, CARL, *De nya högmessotexterna, bearbetade för homiletiskt bruk.* Andra årgången. Lund 1896. C. W. K. Gleerups förlag. 8 häften till 1 krona.

I dessa dagar har det i sitt slag betydande arbetet, som för endast några få veckor sedan började framträda, nått fullbordan, alltså med en ganska ovanlig snabbhet, hvartill vi skulle lyckönska både förläggaren och författaren, om icke en ännu ovanligare brist på noggrannhet i den icke sällan anförda grekiska grundtexten, särskildt vid användningen af accenter och spiritus, häraf torde hafva blifvit en för läsaren mycket störande följd. Skulle, såsom vi önska och hoppas, detta arbete komma att framträda i en eller flere nya upplagor, måste bemälta fula lyte, som ofta rent af hotar att för åtlöje utsätta det heliga, nödvändigt aflägsnas. Det må vara i och för sig en bisak, men utan betydelse är det dock icke att se det man vördar utstyrdt i en löjlig dräkt.

Rikta vi åter vår blick till hufvudsaken, befinnes det hela godt och värdefullt. För själfva slaget af författarskap hysa vi icke synnerligt förtroende, enär det har i sig för mycket af vetenskaplighet, för att skänka omedelbar uppbyggelse, och för litet däraf, för att tillfredsställa större vetenskapliga kraf. I senare afseendet känna vi icke något enda liknande verk af inhemskt eller främmande ursprung, som håller profvet, utom A. NEBE's *Evangelische Perikopen.* I det förra däremot intager bland de af oss kända verken i denna väg *Saatkörner aus den Evangelien des Kirchenjahres* af A. SPÄTH främsta rummet. Men visserligen är icke den såsom vetenskapsman högt stående Nebe direkt uppbyggande eller Späths sagda för lifvet rikt gifvande alster af egentligen vetenskaplig halt. Norrby hör i det föreliggande bokalstret afgjordt till den klass af perikopbehandlare, för hvilka vetenskapens fordringar gälla mindre än det afsedda lifsintresset.

Däraf följa bokens både förtjänster och fel. Bland de förstnämnda ställa vi i främsta rummet den sant och djupt kristliga anda, som genomgår och bär allt. På hvarje punkt möter här en kunskap och, hvad mer är, en erfarenhet, grundad och rotad i den heliga skrift, hvars kärna och stjärna äfven är denna boks, nämligen Kristus Jesus, som har blifvit för oss till visdom från Gud och till rättfärdighet och till helgelse och till förlossning, på det att, såsom det är skrifvet: Den som berömmer sig, han berömme sig i Herren. I sällsynt grad har författaren satt å sido sin egen ära, äfven författareäran, som onekligen påkallat mer hänsyn till de logiska krafven på klara begreppsbestämningar, delarnes inbördes förhållande och det helas relativa fullständighet, samt framför allt på aflägsnande af de synnerligast mot slutet talrikt förekommande upprepningarna, som alldeles icke tjäna till att stärka, utan fastmer till att försvaga intrycket, och hvilkas förefintlighet således äfven ur praktisk synpunkt äro att beklaga.

Framställningens gång är vid hvarje perikops behandling följande. Efter ett kort angifvande af textens förhållande till evangeliet och den andra nya seriens motsvarande text — hvarvid E. G. BRINGS lilla förträffliga arbete *Om det kyrkliga*

perikopsystemet erbjudit en erkännansvärd vägledning — följer under namn af »Exegetiska anmärkningar» en mer eller mindre knapphändig, sporadisk textförklaring, som utmynnar i en med J. L. SOMMER'S »Homiletische Verwerthung» analog sammanfattning af den grundtanke eller de grundtankar, som i texten innehållas. Detta är något som i M. JOHANSSONS *De nya evangelieperikoperna* saknas och ger, redan det, åt förevarande arbete användning jämte det sistnämnda välbekanta verket. Men förnämligast skall detta Norrbys arbete vinna burskap vid sidan af det Johanssonska likartade arbetet genom de »Homiletiska vinkarna», hvaruti det förra genom sin utförlighet och andekraft äger ett lika afgjordt företräde, som det trots sin vida större tankerikedom står tillbaka för det senare i den sista afdelningen »Predikoutkasten» på grund af de ofvan antydda formella bristerna, som naturligtvis där verka mest störande.

Arbetets värde ligger alltså väsentligen i bemälta *homiletiska vinkar* eller *antydningar*, hvilka icke blott utgöra malmrika grufschakt utan merendels i afsevärd grad gifva en sammanhängande helbild af textinnehållet, och detta i ett varmt, till hjärtat gående språk. Här lägger författaren i dagen ett andligt förstånd, en andlig både insikt och mognad, som äro äfven i verkliga predikningar mycket sällsynta och böra för både gammal och ung vara af stor betydelse, vare sig till de andliga vyernas vidgande och fördjupande af insikten i det gudomliga ordet eller till meddelande af heliga intryck, uppfordran och uppmuntran till ett himmelskt mod och sinne. Författaren visar sig som få förstå att lägga ut på djupet, då han kastar sina nät ut till fångst, visar sig hafva för egen del trängt in i bibelordets anda och vara däraf behärskad, hvadan ock hans ord äga en ovanlig fullviktighet och förmåga att gripa andra i själens innersta och liksom med våld drifva dem ut ur den sömnaktiga oafgjordhetens lifsfarliga ide. Huru varder icke vid läsningen af dessa vinkar andelifvets rykande veke antänd, hjärtat värmdt och upplyst, enär i orden förnimmes inneboendet af Guds Ande, hvarigenom de äga makt att öfverföra och förmedla det eviga lifvet till vår ändliga värld och sålunda utföra det, som är predikans högsta

berömmelse, nämligen att budbärarens ord, just därför att det blifvit ett med det af Herrens egen mun utgångna ordet, icke skall återkomma till honom fåfängt — såsom med jordisk vältalighets yppersta flöden så ofta är fallet — utan göra det Herren täckes och hafva framgång, i ty han själf är den som utsänder det. Mången gång vet författaren att låta det gudomliga budskapet äfven i dess enskildheter framträda på ett sätt, som kommer nya gnistor att ur gudsordets eld framspringa, hvilka, hvarhelst de nedfalla i ett inför Gud vaket mänskligt samvete, skola tjäna till sanningens uppenbarande från någon ny sida. Författaren är lika stark uti framdragandet i ljuset af de gudomliga rikstankarne och i afslöjandet af det mänskliga själslifvets gömslen. Han är en god psykolog, på samma gång som hos honom röjes en sällspordt fri och öppen blick för det planmässiga och allt igenom ändamålsenliga i den heliga historiens skilda, skenbart osammanhängande moment.

Men nu ock något om de arbetet vidlådande bristfälligheterna! Hvad då till en början angår författarens *exegetiska anmärkningar* eller tillämpande exeges, låta vi några exempel på mindre väl begrundade utsagor vara tillfyllestgörande. Kan författaren — fråga vi — verkligen stå för sin utsaga sid. 5, rad 22 f., att vid gamla testamentets anförande i det nya, »meningen i den ursprungliga texten och i citatet alltid är densamma»? Att någon olöslig motsägelse mellan den förra och det senare icke förefinnes, är obestridligt; men icke följer väl däraf, att meningen i båda alltid är densamma. C. A. HULTKRANTZ säger fastmer i sin skarpsinniga afhandling *Om ebreerbrefvets citater ur det gamla testamentet* träffande: »Vid sådana anföranden af andras ord och uttryckssätt, som icke afse att återgifva deras mening, utan blott att låna uttryck för egna tankar och föreställningar, är sammanhanget mellan det citerade uttrycket uti dess ursprungliga mening och det, om hvilket det citeras, nästan intet.» Ja, äfven där, hvarest en verklig motsvarighet äger rum och ett inre sammanhang förefinnes mellan det föremål, som omtalas i citatet, och det, till hvilket citatet hänföres genom citeringen, händer ofta, att »det citerade stället handlar i mer eller mindre mån om någonting annat, än det som utgör föremålet för den citerandes behandling». Jfr t. ex. Matt.

2: 15, 18, 23. — Är det tänkbart, att, såsom författaren sid. 23 säger, »Herrens elända aldrig skulle få erfara korsets kraft»? Den tanken är hvarken bibliskt grundad eller med det kristliga hoppet förenlig, icke ens med afseende på vandringen i främlingsskapet här nere. — Har månne författaren tagit tillbörlig hänsyn till Apostlagärningarna 3: 21, då han sid. 35, rad 7 gör van Oosterzee's ord om ἀποκατάστασις πάντων till sina? Icke kan författaren mena, att aposteln Johannes lär något annat än aposteln Petrus? Hade det varit fråga om den ἀποκατάστασις τῶν πάντων, som på näst sista sidan af A. E. Norbeck's *Lärobok i teologien* omtalas, kunde vi hafva instämt både med författaren och hans sagesman; men icke få väl »tiderna för alltings återställelse», hvarom Gud af ålder har talat genom sina heliga profeters mun, och hvilka kristenheten såsom »tider af vederkvickelse» på fullgiltig biblisk grund väntar skola komma från Herrens ansikte, då han sänder den åt oss utkorade, Jesus Kristus, hvilken himmelen måste intill dess upptaga, identifieras med den slutliga restitutio omnium, som vår ev.-lutherska kyrka enligt Augsburgiska bekännelsens sjuttonde artikel med alla kristtrogna städse förkastat, nämligen att »djäflarne och de fördömda människorna icke skola hafva evig pina och eviga kval», eller att »före de dödas uppståndelse idel heliga fromma skola besitta ett världsligt rike och utrota alla ogudaktiga»? — Förbjuder icke motsättningen Luk. 3: 5 mellan πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται å ena sidan och πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται å den andra att, såsom författaren sid. 45 rad 15 nedifrån gör, låta det förra beteckna »fyllandet af den andliga okunnighetens och säkerhetens hålor med en tillämpande kunskap af Guds ord», under det att med det senare skulle afses »egenrättfärdighetens nedslående i både dess gröfre och finare form»? Måste icke mot öfvermodet sättas missmod eller klenmod? Icke må väl teoretiska och praktiska bestämningar blandas så om hvarandra, som författaren här gjort. — Ett exegetiskt spörsmål af öfvervägande historiskt kritisk natur är det ju, huruvida den af Josef valda formen för skilsmässa verkligen lämnade hans trolofvades rykte oförkränkt, såsom författaren sid. 70, rad 5 nedifrån förklarar; men att hennes ära först genom

Herrens ingripande vann upprättelse ur sedelagens synpunkt, lär väl vara höjdt öfver allt tvifvel.

Vi anse onödigt att fortsätta dessa i och för sig föga betydande påvisningar af fel, som ofta torde mer bero på ovarsamhet i uttrycket än oriktighet i tanken, och öfvergå till hvad som kan vara att mot författarens *predikoutkast* erinra. Att emellertid härvid ingå på en närmare belysning af det redan antydda bristfälliga i deras disposition, förefaller oss likväl icke så litet motbjudande, då författaren tydligtvis icke lagt någon vikt vid dispositionen, ur formell synpunkt sedd, utan satt sitt mål och lagt sin styrka uti ämnets reella behandling, såsom redan af inledningen framgår. »Huru skall jag behandla denna text?» frågar han sig, hvarpå svaret lyder: »Genom *meditation* öfver texten», hvarvid predikanten har att beakta, »1:o huru denna text är att förstå, och 2:o huru det skall öfver honom predikas, om det skall predikas *ur* honom, så att Guds församling därigenom i sanning varder uppbyggd.» I stället för att logiskt analysera författarens utkast, vilja vi därför väsentligen från den af honom själf sålunda angifna hufvudsynpunkten granska hans tillvägagående i ett eller annat fall. Enligt författarens likasom vår åsikt bör alltså predikan först och främst vara hvad man plägat med ett enda ord kalla *textuell;* men skall det predikas »så, att Guds församling därigenom i sanning varder uppbyggd», måste tillika behörig hänsyn tagas till *dagens plats i kyrkoåret.* I sak är det ju merendels ett och detsamma vi hafva att predika: synd och nåd eller Kristus för oss död och uppstånden; hvaremot olikheten företrädesvis ligger i den olika tanke, som ena eller andra gången utgör framställningens underlag, hämtad ur textens bildspråk eller föreställningssfär eller ock från karakteren af en viss kyrklig högtid såsom nära förestående, förhandenvarande eller omedelbart efter dess firning i samband därmed.

Hvad vi åsyfta träder i begge dessa afseenden klart fram redan i det första utkastet. Adventet är inne. Hela församlingen sitter där i spänd väntan på advents-budskapet: »Sägen till dottren Zion: Se, din konung kommer till dig, saktmodig». Allas ögon vändas i glad förbidan mot predik-

stolen. Då träder predikanten fram, och från hans läppar ljuder: »Klandrande(!) säger han till dem» o. s. v. enligt Ebr. 8: 8—10. Hvarför ej låta hellre Herren själf i källordet Jer. 3: 31—33 hälsa den längtansfullt efter honom sig sträckande, högtidsfirande skaran? Visserligen är adventstiden af ålder jämväl en bottid; men huru angelägen vår kyrka varit att undanröja allt, som kunde störa det hufvudsakliga festintrycket, framgår däraf, att hon låter den föreliggande perikopen uppenbarligen just för den skull stanna midt i versen. En härligare adventstext kan ej heller tänkas än den ifrågavarande Luk. 4: 16—22[a]. Huru begagnar sig då författaren däraf? Ämnet är lofvande: »Vår Herre Jesu Kristi konungsliga nåd.» Det är visserligen icke textens grundton, som härmed anslagits, utan högtidsdagens, dock i lycklig förening med hufvudtanken i denna text. Men sedan? Först i tredje delen kommer texten till sin rätt, under det att genom de båda föregående delarne, särdeles den andra, klinga helt andra toner. Ej ens den sista delens formulering tilltalar oss fullständigt, i det att ett annorstädes ifrån lånadt uttryckssätt präglar äfven den, då likväl friåret, Herrens behagliga år, lika fulltonigt, men mer textenligt, uttrycker hvad författaren benämner Guds barns härliga frihet. »Nu slutad är den träldom svår, Nu är det rätta fria år»: se där den stämning, som borde efter vårt förmenande prägla behandlingen af förevarande text, gå såsom en oafbruten elektrisk ström genom det hela.

Vända vi oss till den andra söndagen i advent, så saknas i flere af de där förekommande utkasten just detsamma, nämligen den rätta röda tråden. Denna synes oss allt ifrån början icke funnen. Ty icke är den väl helt och fullständigt uttryckt hvarken genom hvad som säges före textbehandlingen eller efter densamma? På förra stället heter det allenast, att »den andra årgångens text betonar det lidande, som Herrens lärjungar under sin långa väntan på sin mästare och vid den öfverhandtagande syndasäkerheten och ondskan skulle komma att utstå». Och på det senare angifves såsom textens grundtanke, att »han, som full med nåd och sanning i tjänaregestalt kom att upprätta sitt rike i människornas hjärtan, men då förkastades af sitt folk, han skall återkomma i härlighet för

att bringa sitt rike till seger, sedan världen, som såsom Israel förkastat honom, i otro och syndasäkerhet mognat för sin dom». Detta är ju allt sant och rätt; men tyngdpunkten tyckes oss icke vara lagd, där den bör läggas. Denna dag är enligt vår uppfattning det kristliga hoppets stora högtid i hänblickande till Guds rikes stundande härlighets uppenbarelse, likasom den första adventssöndagen ställer i förgrunden den tacksamma trostillägnelsen af det i tidens fullbordan uppenbarade gudsriket på jorden. Stöd däråt gifva begge söndagarnes epistlar, såsom man helt visst i allmänhet har att i detta afseende från epistlarne hemta beaktansvärd fingervisning. Här angifves den ifrågavarande söndagens syfte vara, såsom det heter i epistelns början, »undervisning, att vi genom tålamod och genom skrifternas tröst må hafva hoppet», att, såsom fortsättningen lyder, hos alla folk frammana tack, lofsång, glädje, lof och pris till Guds ära både för hans trofasthet med hänsyn till de åt fäderna gifna löften och hans barmhärtighet mot hedningarna, hvilket allt sammanfattas och får sitt krön i dessa slutord: »Hoppets Gud uppfylle eder med all fröjd och frid i tron, på det att I mån öfverflöda i hoppet genom den helige Andes kraft».

Ingalunda saknas anknytningspunkter för nämnda grundåskådning hvarken i evangeliet eller i den text, hvarom här närmast är fråga. I den förra kännetecknas människosonens kommande i skyn med makt och stor härlighet såsom en förlossning, och hans lärjungar uppfordras att i de förfärliga katastrofer i naturen och människolifvet, som skola omedelbart föregå denna hans ankomst, se vårbrytningar, som bebåda sommarens annalkande. Det förefaller, som om författaren skulle hafva fördröjt sig på vägen, i det han lägger hela tonvikten på detta: »Vaken för den skull alltid och bedjen»; men målet, vaksamhetens och bönens innehåll, bör ock utfå sin rätt: »att vi måtte aktas värdiga att undfly allt detta, som skall komma, och att ställas inför människosonen», såsom evangeliitextens slutord lyda. Därför manas ju lärjungarna att, då detta begynner ske, resa sig upp och upplyfta sina hufvud, d. ä. vara frimodiga. Gärna må medgifvas, att sagda idé icke lika klart och otvetydigt gifver sig tillkänna i den text, till hvilken för-

fattaren haft att ansluta sin framställning. Men är synpunkten en gång genom dagens ursprungliga texter bestämdt angifven, så lär den utan svårighet låta sig äfven på den ifrågavarande textens behandling använda. Om Guds rikes tillkommelse säges där med stort eftertryck, att den sker icke på utvärtes, sinnligt förnimbart sätt, utan att det riket allt igenom är af inre, andlig natur. Hvarför skulle då icke en texttrogen predikan äfven däröfver kunna mer direkt, än som vi af dessa utkast anvisas att göra det, låta »glädjenes Ande komma att oss hugsvala, med hoppets röst i lefvernets bekymmer till vår ande tala», och sålunda denna söndag få behålla, äfven den, sin adventsstämning? Författaren har ju själf sid. 24, rad. 20 ff. medgifvit, att människosonens i texten omtalade ljungeldslika uppenbarelse syftar icke blott eller ens förnämligast på det hotfulla i ljungelden, utan fastmer på det strålande, klara, härliga i denna företeelse. Ligger ej häri en uppfordran att icke stanna med sin betraktelse vid hvad som »först måste ske» och som utmynnar i mistningen af det lif man söker att behålla, utan att fortgå till betraktelsen af detta andra, ingalunda mindre viktiga, att »hvilken som mister lifvet, han skall rädda det»?

De flesta af de Norrbyska utkasten på andra söndagen i adventet gifva anledning till ett slags repetition af hvad som utmärker och tillhör den kort förut firade domssöndagen ur synpunkten af det förskräckande däruti. Redan detta förefaller oss otillfredsställande; men säkerligen skulle mången med oss känna sig ännu mer besviken, om han finge på en adventssöndag höra en predikan, utförd enligt det sista af dessa utkast (Ämne: *Den köttsliga säkerheten*. 1. Dess beskaffenhet. 2. Dess grund. 3. Dess följder) — hade det än skett med en Norrbys anda och kraft.

Med den tredje söndagen i adventet riktas blicken mer direkt fram mot den med stora steg sig närmande julhögtiden. Men man får genomläsa 6 sidor predikoutkast, innan till sist på några få rader en antydan sker om det för denna högtid egendomliga annalkandet af ärans konung, som vill förvisso draga in, att människan må se hans frälsning. Hvad som för öfrigt i alla utkasten för denna adventssöndag säges, kunde lika

gärna vara sagdt på nästan hvilken söndag i kyrkoåret som helst. Det *sanningens ord,* hvarom i det första af dem talas, är icke speciellt det personliga ord, som vardt kött och bodde bland oss, full af nåd och sanning, han som icke blott fullständigare och mer ingående än någon profet bragte världen det gudomliga fridsbudskapet, utan själf var detta budskap, den i och genom hvilken Guds egen mun, Guds eget hjärta upplåtit sig för människorna, så att de fingo se Gud in i hjärtat och i egentligaste bemärkelse lära personligen känna honom. I det andra utkastet på sagda dag är fråga om *röjandet af Herrens väg;* men intet finnes där utsagdt om denna människohjärtats längtan och trängtan efter honom, som står för dörren och klappar, hvars väckande dock utgör den speciella julvägröjningen, och som äfven är antydd i textens sista ord, hvari hela dess mening framträder koncentrerad såsom i en brännpunkt: »Så var då folket i väntan, och alla tänkte i sina hjärtan angående Johannes, om han möjligen kunde vara Kristus». Utkasten III och V utgöra variationer af det sist anförda utkastet, i och för sig goda, men lämnande ringa uppslag till någon verklig adventspredikan. Och allra minst är detta händelsen med n:r IV öfver ämnet: *Flyn den tillkommande vreden,* där i ännu ringare grad än vid de förutnämnda förslagen till adventspredikningar man förnimmer något af textens ljufliga julperspektiv, att »allt kött skall se Guds frälsning».

Dessa korta antydningar lära förslå ett exemplifiera, hvad vi i detta arbete sakna. Den förnämsta grunden till hvad som således här synes oss brista har författaren, säkerligen oafsiktligt, angifvit i det *Förord till senare delen,* som vi i sista häftet finna intaget. »Huruvida arbetet skall medföra något gagn i vidsträcktare kretsar, vet jag ej», säger där författaren; men min bön till Gud är, att den botens ande, som man torde finna genomgå detsamma, måtte allt mera väckas och fördjupas i vår från så många håll trängda kyrka och i hela vårt folk. Endast så skall den lättfärdighet och tuktlöshet, som så fruktansvärdt synes gripa omkring sig i alla stånd och äfven på mångfaldigt sätt besmittar vårt folks religiösa lif, kunna öfvervinnas. Och endast så skola vi kunna

påräkna välsignelse af honom, som gifver de ödmjuka, och blott de ödmjuka, nåd.» I den af författaren själf med spärrad stil framhållna *botens anda* torde lösningen ligga, att såväl en viss formell vårdslöshet som en viss reell ensidighet vidhäfta detta för öfrigt förtjänstfulla arbete, ur hvilket både unga och gamla homileter tvifvelsutan skola hafva att hemta fruktbara väckelser, intryck och idéer till varaktigt och omfattande gagn. Det är författarens brinnande nitälskan för Herrens ära gent emot tidens fruktansvärda lättfärdighet och tuktlöshet, som kommit honom att emellanåt åsidosätta såväl en sträng logiks fordringar såsom något underordnadt som allt annat, som kunde på något sätt skymma undan eller låta träda i bakgrunden, hvad som för honom, likasom för en Luther och Johannes döparen, ja för hvarje rätt Guds ords förkunnare, måste vara det första: *Gören bättring.* Hvar helst detta bättringsrop med sannskyldigt allvar ljuder, där kan det ej heller blifva utan välsignelse, synnerligen då, såsom i detta verk är fallet, fortsättningen af döparens och reformationens botpredikan visst icke fattas, om än understundom för litet uttryckligt framhållen, nämligen förkunnelsen om att *himmelriket är nära.*

G. v. S.

EWALD, D. PAUL, ord. Professor der Theologie in Erlangen, *Uber die Glaubwürdigkeit der Ewangelien,* 25 sid. Erlangen u. Leipzig, Deichert, 1897. Pris Mark 0:75.

En liten läsvärd skrift angående den svåra och för hvarje kristen så maktpåliggande frågan. Från kritiskt håll göras i vår tid svåra anmärkningar mot evangeliernas trovärdighet. Och dessa anmärkningar äro delvis åtminstone af den art, att de ej kunna tillbakavisas blott med en axelryckning och en utkastad förebråelse för otro hos kritici. Nej, de måste bemötas med en allvarlig och opartisk forskning, som, Gudi vare lof, ledt till och, såsom vi fullt hoppas, alltfort skall leda till för den bibeltrogne goda resultat.

Svårigheter i fråga om evangeliernas trovärdighet har man bl. a. sökt dels i olikheten mellan Johannes och synop-

tikerna, dels i dessa senares inbördes olikheter. Det är särskildt dessa ting, som författaren yttrar sig om. Han går ut ifrån, att Lukas måste lefvat och skrifvit vid en tidpunkt, då det ännu var fullt möjligt att förskaffa sig säkra underrättelser om Jesu lif, och att Johannes' evangelium måste vara skrifvet af ett åsyna vittne. Detta gifver starka grunder för tron på dessa evangeliers trovärdighet till att börja med. Men en sådan kan ock på goda grunder tillerkännas Matteus och Markus. Vidare fäster han uppmärksamheten på, huru Johannes ev. för att blifva fattbart nödgar oss att liksom komplettera det med synoptiskt stoff och huru synoptikerna nödvändigt föra tanken på Johannes såsom innehållande komplettering af dem. Äfven erinrar han om de olika evangeliernas olika uppgift, som betingar ett relativt olika material. De äro ej blott historiska urkunder. De äro ock »predikan».

F. A. J.

LUNDIN, C. Fr., *Kyrkohistoria för hemmet.* Första häftet. Gamla tidens kyrka. 186 sid. Pris 2:50. Stockholm. P. A. Norstedt & Söners förlag. 1896.

Ofvanstående arbete, hvars första häfte härmed anmäles, är en populärt hållen framställning af Kristi kyrkas historia. I färdigt skick beräknas det komma att omfatta sex häften af det föreliggandes storlek. Före utgången af 1899 torde arbetet i sin helhet vara utkommet.

Såsom själfva titelbladet ger vid handen, är denna nya kyrkohistoria närmast afsedd för de svenska hemmen och vill där intaga samma hedersplats som den Baum-Geyerska i tyska hem. Lundins kyrkohistoria har ock mottagit åtskilliga impulser från det tyska arbetet, med hvilket den enligt vår mening, så långt vi våga döma af detta första häfte, är i alla delar fullt jämförlig, i vissa delar bestämdt öfverlägsen.

Det är icke ett kompilationsarbete i vanlig mening, som erbjudes den svenska allmänheten, där namn fogas till namn, händelse till händelse utan annat sammanhang än det, som gifves af år och paragrafer. Hela framställningen hvilar på samvetsgrann, eftertänksam forskning, hvarunder författaren

tydligen rönt en hälsosam påverkan af de modernaste kyrkohistoriska arbetena. Med vaken blick följer författaren de inre kausalitetsförhållandena i utvecklingen och söker på grund däraf gifva åt såväl händelser som personer deras rätta plats och rätta värde. Det historiskt-objektiva låter författaren likaledes komma till sin rätt. På samma gång är skildringen hållen i en varm och ädel, af personligt intresse genomandad ton, så att den måste lämna intryck, måste öfvertyga. Den kan ur denna synpunkt sägas vara i god mening tendentiös.

Taga vi så med i beräkningen det i allmänhet taget klara, enkla språket, de väl valda, fint utförda bilderna samt den i öfrigt tilltalande utstyrseln, så våga vi hoppas, att detta förträffliga arbete skall lyckas finna vägen in i många svenska hem, många studerkammare, både äldres och yngres.

Med allt detta sakna vi icke anledning att framställa några anmärkningar. Det torde kunna sägas om författaren, att hans starka sida tillika är hans svaga. Med sin lofvärda benägenhet att framhålla det organiska sambandet mellan händelserna kommer han på mer än ett ställe konstruktionen nära. Ett exempel härpå möter oss vid skildringen af Julianus. Någon hednisk reaktion, som förbereddes i tysthet och som blott väntade på sin ledare för att öfvergå till handling (s. 107), kan man knappast tala om. Författaren nödgas ock straxt därpå (s. 109) erkänna, att blott få af hedningarne ännu hyste någon kärlek till de gamla gudarna. Det var ju ock bland annat den omständigheten, att Julianus stod ensam, som gjorde, att han misslyckades. — Likaledes synes det oss, som om författaren kommer gränsen af det historiskt riktiga och måttfulla väl nära genom sin framställning af munkväsendets idé (s. 128). Hela detta tal om de djupa lagrens protest mot den kyrkliga hierarkien, om lekmännens häfdande af sitt allmänna prästadöme synes oss alltför vågadt, om det skall fattas som ett uttryck för hvad som rörde sig inom den tid, som skildras. — Detta såsom exempel.

Ännu en sak måste påpekas. Om än författarens stil i allmänhet taget är ren och klar, så hindrar det icke, att den i vissa fall felar just i detta stycke. Vi gå förbi en del exempel af mindre omfattning och värde. Däremot måste vi

stanna vid den framställning, som författaren gifvit under öfverskriften »Rikskyrkans författning» (s. 113). Här hade det varit författarens uppgift att närmare utreda och bestämma de begrepp, med hvilka han rör sig, såvida han velat göra sig begriplig. Hvad är stat? hvad är kyrka? hvad är statskyrka? hvad är kyrkostat? hvad menas med världsligt och hvad med andligt? Att en närmare utredning här varit nödvändig, framgår med önskvärd tydlighet däraf, att författaren i ofvannämnda afdelning exempelvis använder ordet världslig i tvåfaldig mening, orden statskyrka och kyrkostat i annan mening än den annars vanliga samt själfva begreppet kyrka i annan betydelse än den han (s. 4) fastställt för detta arbete.

Hvad vi i dessa rader anmärkt, må företrädesvis fattas som några anvisningar, som möjligen kunna få betydelse för arbetet i dess fortsättning. *Otto Norberg.*

BORNEMANN, JOHANNES, Pastor zu Clenze, *Die Taufe Christi durch Johannes* in der dogmatischen Beurteilung der christl. Theologen der vier ersten Jahrh:e. Leipz. 1896. J. C. Hinrichs'sche Buchhandl. 87 sid. Pris 2: 40.

Det är en stridsskrift, vi här ha framför oss. Och stridsfrågan är närmast *liturgisk.*

Prof. H. Usener har nämligen i sina *Religionsgeschichtliche Untersuchungen* äfven inlåtit sig på *epifaniasfestens* historiska ursprung. Han kommer härvid till det resultat, att festen är af gnostiskt ursprung, och att kyrkan först i andra århundradet från detta håll öfvertog den. Dess tidiga förbindelse med tanken på Jesu födelse förklarar han så, att från gnostisk synpunkt föddes *människan* Jesus först i dopet till *gudsson.*

Mot detta resultat opponerar sig pastor Bornemann, som tidigare af Giessens teol. fakultet prisbelönts för ett likartadt arbete. Medelst en vidlyftig, lärd undersökning försöker han bevisa, att epifaniasfesten, »das erste christliche Fest, das ohne Anlehnung an ein jüdisches Fest entstanden ist», från början varit en *kyrklig* fest, ursprungligen till minne af *Kristi dop:* senare (särskildt efter julfestens uppkomst) förallmänligad till

åminnelse af *Jesu gudoms härlighets första offentliga uppenbarelse* (ἐπιφανεία), hvilken tanke samtidigt kompletteras medelst evangeliiperikoperna om de vise männens hyllning och Kanaundret — allt i tidig förening med minnet af Jesu födelse. Härtill uppvisar författaren medelst rikliga patristiska citat, huruledes mycket tidigt inom urkyrkan dopets kristologiska betydelse undanträngdes af dess typiska betydelse såsom urbild och instiftelse af det nytestamentliga dopet öfver hufvud (så redan Ignatius).

Detta är nu intet annat resultat än det, till hvilket redan Neander i hufvudsak kommit. Dock har det genom pastor Bornemanns mycket grundliga och uttömmande undersökning ytterligare bekräftats, på samma gång ohållbarheten af prof. Useners bevisning ådagalagts på ett sätt, som synes svårligen kunna motsägas.

Men om än denna fråga är stridens utgångspunkt, så är den icke därför dess hufvudsak för vår författare. Han är tydligen mer patrolog än liturgiker. Och därför ägnar han också den vida öfvervägande delen af sin afhandling till vederläggning af sin motståndares textkritiska och dogmhistoriska »bevis». Dessa äro äfven mycket egendomliga. För prof. Usener har något Kristi dop aldrig ägt rum. Detta moment af den bibliska berättelsen är blott en uppfinning af en senare dogmutveckling för att bibliskt sanktionera den gnostiska läran om människan Jesus' gudomliga adoption. Man har i detta syfte uppdiktat doptilldragelsen och på denna öfverflyttat förklaringens vittnesbörd, hvilket enligt Usener (med stöd af en mycket svag, allmänt förkastad läsart) bör lyda: ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.

Att vederlägga denna rad af djärfva negationer, blir naturligtvis för pastor Bornemann ej en svår sak. Hans polemik är dock alltför vidlyftig och detaljerad, för att vi i den skulle här kunna följa honom. Mest träffande synes oss den vara i sin förklaring af Marcion-evangeliets tystnad angående Kristi dop (Useners hufvudstöd) och i sitt framhållande af orimligheten i det antagandet, att kyrkan skulle sanktionerat en af sina erkefiender gnostikerna uppfunnen och skismatiskt tolkad fest. Oaktadt därför pastor Bornemanns tämligen negativa

ställning till den nytestamentliga kanon för öfrigt (särskildt till Johannes-evangeliet) böra vi dock vara honom tacksamma för att åtminstone i denna punkt med värme och kraft hafva fört den mer positiva bibelteologiens talan.

Ofta hafva vi under läsningen af det lilla häftet erinrats om Börnes ord: »unsere Zeit hat so viel mit Lichtputzen zu thun, dass sie gar nicht an's Sehen kommt».

O. Q.

GREER, DAV. H., *D. D., The preacher and his place.* The Lyman Beecher Lectures on preaching, delivered at Yale university. Febr. 1895. New York 1895. Charles Scribner's Sons. 263 sid.

När vi här i Sverige tala om amerikanske predikanter och amerikanskt predikosätt, sker det vanligen med mer eller mindre misstro. Att dock denna misstro, för så vidt den gäller all amerikansk predikan, icke är berättigad, utvisar ofvannämnda, oss tillsända arbete. Ty många af de tankar, som här uttalas om predikan, äro så sunda och träffande, att de väl må sättas i jämnbredd med det bästa, som om den moderna predikan yttrats. Och detta ehuru framställningen tydligen icke är alldeles fri från ritschlianska inflytelser, såsom när t. ex. dogmen tillerkännes endast en finalt (icke ordagrant) bindande auktoritet eller då den enskilda åsiktens praktiska värde framhälles såsom ett slags dess sanningskriterium. Detta tyckes dock vara mer biinflytelser. I grunden framstår d:r Greer i föreliggande arbete såsom en väl något fri men ingalunda negativ bibelteolog, med klar blick för tidens kraf och varmt hjärta för dess många blödande sår.

Författaren klagar öfver, att vi i våra predikningar tala för mycket *i allmänhet*, icke nog direkt till just de åhörare, med hvilka vi stå ansikte mot ansikte. Vi hafva i vår förberedelse just *dessas* mödor och sorger och frågor för litet i sikte. Predikanten skall därför mer lefva bland sina åhörare — icke »springa omkring i husen med tillkännagifvanden och försöka öfvertala folk att gå i kyrkan» (detta har alltid förekommit förf. »såsom något omanligt och prästen ovärdigt»)

men väl helt naturligt umgås med dem »såsom man med män». Och om härvid en skillnad icke kan undvikas: må den då bestå i en än större sinnets manlighet och karakterens upphöjdhet, »icke i prästrocken och prästlaterna».

På frågan: »hur skall jag komma till visshet om att vara kallad att blifva predikant?» — svaras med dessa motfrågor: »är det, att predika Kristi evangelium, hvad du högst af allt i världen åstundar? är detta den tanke, hvilken såsom intet annat förmår att upptända dig och sätta ditt inre i rörelse?»

Författaren betonar med mycket allvar den grundliga förberedelsen. Med något af amerikansk humor omtalar han, hurusom han alltid på frågor, hvilken dag han är ledigast, svarar *söndagen;* »ty liksom det är vida lättare att *äta* en middag än att *koka* en middag, så är det ock vida lättare att *hålla* en predikan än att *förbereda* en predikan». Han tillägger följande välbetänkta erinran: »kom ihåg, att icke blott predikan utan också *gudstjänsten* kräfver sin förberedelse».

Äfvenledes varnas för att i våra predikningar alltför skarpt draga gränsen mellan helig, uppenbarad sanning och s. k. profan sanning, liksom vore ej all sanning helig, liksom vore ej äfven natursanningen i viss mening uppenbarelse. Och likaså på det praktiska området. Vi skilja alldeles för mycket mellan heligt och världsligt arbete, liksom funnes en *objektiv* gräns dem emellan.

I de tvenne sista kapitlen lämnar författaren sitt ämne och ingår i stället på några rent pastorala frågor, äfven de mestadels förträffligt behandlade.

D:r Greers föreläsningar äro rika på friska tankar, af hvilka vi anfört några såsom exempel på amerikansk uppfattning af den moderna predikans uppgift. *O. Q.*

CREMER, HERMAN, *Das Wort vom Kreuze.* Ein Jahrgang Predigten. Zweite Aufl. Gütersloh, Bertelsman, 1894.

Förf., som är teologie professor i Greifswald och åtnjuter stort anseende såsom vetenskapsman, har senast gjort sig känd hos oss genom sitt inlägg i apostolicum-striden, riktadt

mot professor Harnack (Bidrag till striden om den apostoliska trosbekännelsen, öfvers. af Hj. Danell). I den ofvan nämnda predikosamlingen, hvars andra upplaga vi här anmäla, har han dokumenterat sig som en ypperlig homilet af den strängt lutherska observansen »för att äfven på den vägen betyga, att det ej gifves något annat evangelium än det, som våra fäder hafva trott, ej någon annan Kristus än bibelns och den apostoliska förkunnelsens Kristus». Det egendomliga i denna samlings anordning är, att förf. för hvarje sön- och helgedag under kyrkoåret valt texter, som återspegla ifrågavarande dagars i evangeliet fixerade kyrkliga betydelse, men endast undantagsvis behandlat evangeliet självt; t. ex. Dav. ps. 23 på andra söndagen efter Påsk eller Dav. ps. 95, v. 6—11 om »Guds vrede och Guds kärlek» på tionde söndagen efter Trefaldighet o. s. v. — Han bekänner, att han mer än andra fått kämpa med ordet för att så återgifva det, att det ej måtte förlora något af sin kraft, utan kunna under Andens ledning verka den tro, »der nicht ein Denken über das Christenthum ist und nicht aufgeht in Motiven und Zwecken, sondern der ein *Haben* ist des ewigen Gutes. Allein aus Gnaden, allein durch den Glauben, allein, aber auch wirklich, das ist der Grundton, den ich anzuschlagen versucht habe »

Oss vill det synas, som om förf. synnerligen väl löst sin uppgift att tala ett kraftigt och dock kortfattadt Guds ord i kyrklig riktning till vår tids ungdom. Predikningarna hafva antagligen hållits närmast för de studerande vid den högskola, där förf. tjänstgör. Ämnet angifves i några korta ord och behandlas mest i enkel tvådelning. Samfundstanken är genomgående, utan att därvid den individuella uppbyggelsen försummas.

Arbetet torde väl lämpa sig att läggas till grund för fria bibelstunder, i synnerhet där man äfven vid dessa önskar bibehålla sammanhanget med kyrkoåret. Äfven är det i hög grad ägnadt att stärka vårt evangeliskt-lutherska trosmedvetande, som genom de myckna reformerta uppbyggelseskrifterna på många håll hotar att utslockna. »Om» — för att nyttja en af våra vördade biskopars ord från den sista allmänna prästkonferensen — den predikan är mest tidsenlig, som klart och

kraftigt framhåller Kristi kors och ödmjukar den syndiga människan och låter Gud blifva den ende store», så torde det om dessa predikningar kunna sägas, att de äro i eminent mening tidsenliga, alldenstund de »i denna tid af social jäsning och massornas inträde i historien» med full kraft insätta det gamla, dyra evangelium om Kristi kors såsom den enda och verkliga hjälpen. *E. H.*

NIELSEN, FREDRIK, d:r, professor ved Kiöbenhavns universitet, *Kirkeleksikon for Norden.* 1 Hefte.

Det är ett arbete af särskildt intresse, som här bjudes prästerskapet och den teologiskt intresserade allmänheten i de nordiska landen. Det vill genom mindre artiklar och notiser, ordnade i alfabetisk följd, tjäna till att orientera läsaren inom kyrkans och teologiens alla väsentliga områden. Utgifvare är den kände ansedde kyrkohistorikern prof. Fr. Nielsen i Köpenhamn, hvilken värfvat en skara medarbetare i alla de fyra nordiska landen, Sverige, Norge, Danmark och Finland.

Betydelsen af ett sådant verk är uppenbar. Den inses af det allmänna förhållandet, att det ju är högst fördelaktigt att inom ett lifsområde, hvilket det än må vara, ha allt det hufvudsakliga af vetandet därom i sammandrag samladt på en punkt. Kyrkolexikonet blir ett slags lärobok i hela teologien i sammandrag, där hvar och en kan lätt och behändigt förskaffa sig en nödig upplysning eller en allmän inblick i en teologisk fråga.

Hvad beträffar materialets omfattning skulle man kunna tänka sig, att man i stället för *detta* kyrkolexikon utgifvit ett sådant, som blott innehållit redogörelser för de kyrkliga förhållandena och de teologiska egendomligheterna inom de nordiska landen, för hvilka det utgifves. Då hade det blifvit mindre omfattande och billigare. Detta skulle kunnat ske, då vi i konversationslexika och teologiska encyclopedier, t. ex. Herzog, hafva tillgång till underrättelser om andra lands kyrkliga och teologiska förhållanden. Dock måste det erkännas och betonas, att det är både praktiskt och fördelaktigt att få ett lexikon, som rör sig inom kyrkans hela område.

Det är en lycklig idé att utgifva ett kyrkolexikon, som är ämnadt för alla de nordiska landen, hvilka ju stå hvarandra särskildt nära och ha så mycket gemensamt inom kulturarbetet. Men här måste vi dock göra en anmärkning. Det utkomna första häftet visar, att man ämnar utgifva lexikonet på danska språket, utgifvarens språk. Men inom de nordiska landen finns det ett annat viktigt språk än det danska och det detta nära stående norska, nämligen det svenska. Vi inse visserligen värdet af, att ett litterärt arbete utgifves på ett enda språk, men då detta arbete nu författas af män från alla de nordiska landen och är ämnadt för dem alla, så hade det varit godt, om de af svenska och finska författare skrifna uppsatserna utgifvits på svenska språket. Då man i Sverige och Finland gärna läser de af danska och norska författare skrifna artiklarne på deras språk, så kunde danskar och norrmän väl läsa våra artiklar på svenska. Det skulle bidraga till närmare kännedom om de olika språken i de olika landen. Det skulle ock förskaffat lexikonet flere subskribenter i Sverige och Finland. — Visserligen medgifves, att detta skulle medfört vissa praktiska olägenheter, t. ex. vid ordnandet efter bokstafsföljd, men vi anse dessa dock ej för oöfvervinneliga.

Det nu utkomna första häftet borgar för att arbetet blir godt och pålitligt. Artiklarne röja pietet mot luthersk tro och bekännelse, och tillika röja de i allmänhet kännedom om vetenskapens nuvarande ståndpunkt på de olika teologiska områdena. Visserligen saknar man understundom en och annan viktig sak, som bort vara med, t. ex. i den för öfrigt väl skrifna artikeln om Abraham, men det är sannerligen ingenting lätt att i några korta drag få med alla en saks viktiga moment.

Kyrkolexikonet kommer att omfatta ungefär 150 ark och utkommer häftesvis med 3 ark i hvarje häfte. Priset är 85 öre häftet. Subskriptionen är bindande för hela verket.

F. A. J.

PIEHL, KARL, *Bilder från Egypten.* Stockholm. W. Billes bokförlagsaktiebolag 1896. 178 sid.

Professor Piehl, som i fjol utgaf »Från Nilens stränder»,

har således med ett nytt arbete velat sätta allmänheten i tillfälle att få kännedom om det gamla Nillandets underbara hemligheter. Det är en synnerligt god idé att popularisera vetenskapens resultat i mån som de framstå som säkra, d. ä. verkligt vetenskapliga. Och lyckligt är det, när vetenskapsmännen själfva taga detta arbete om hand, hvilket lätt fuskas bort i dilettanternas händer. Och lyckligt är det, när vetenskapsmannen äger förmåga att själf popularisera sin vetenskaps resultat. En sådan förmåga äger prof. Piehl i hög grad. Detta gör, att läsningen af denna bok såväl som af »Från Nilens stränder» bereder läsaren en synnerligt stor njutning. Ty en bok, som i hvarje ord röjer den ansedde fackmannens sakkunskap och är skrifven på ett klart och lättfattligt språk, måste alltid gifva en egendomlig njutning. Det är en njutning att veta, att man här känner sig trygg för humbugen och det osäkra famlandet. Det är en njutning att känna bokens innehåll genom enkla och sköna former liksom flyta in i ens egen själ.

Då man läser dessa böcker, känner man, att det är den grundlärde egyptologen som talar. Man får alltjämt vetenskapens resultat till lifs. Men ingenstädes besväras man af de lärda undersökningarna. Lagad gifves maten, såsom det bör vara i ett populärt arbete. Framställningen röjer den lyckligt utrustade språkmänniskan, som ej blott inträngt i de gamla egyptiernas tungomål utan äfven förvärfvat sig skicklighet att röra sig på sitt modersmål på ett elegant och understundom lekande sätt.

»Bilder från Egypten» innehåller en serie af högst intressanta målningar: ett fornegyptiskt tempel, om hieroglyfer, en utflykt i den thebanska grafregionen, ett blad ur den fornegyptiska litteraturens historia, om obelisker, om vidskepelse och skrock i det forna Egypten, om egyptiska personnamn och en gammal saga.

Egyptologiens resultat hafva en stor betydelse för kulturen i allmänhet, men ej blott det. De hafva en särskild betydelse för präster och teologer, då de kasta nytt ljus öfver viktiga punkter i den h. skrift. Vi vilja därför varmt rekommendera professor Piehls populära skrifter åt alla bildade och särskildt åt präster och skollärare. *F. A. J.*

Det nya psalmboksförslaget.

Efter ett sexårigt arbete utgaf den kommitté, som af Kongl. Maj:t blifvit tillsatt för nuvarande svenska psalmbokens revision, sitt första Förslag till ny psalmbok för svenska kyrkan. Det bär tryckåret 1889. Öfver detsamma afgåfvos officiella utlåtanden af rikets samtliga domkapitel och de båda teol. fakulteterna i Upsala och Lund. Åtminstone ett och annat af de insända domkapitelsutlåtandena var därjämte åtföljdt af genom stiftsstyrelsen infordrade yttranden från det i församlingarna tjänstgörande prästerskapet. Likaledes blef Förslaget föremål för skärskådning och bedömanden i dagspressen och tidskriftslitteraturen. Och slutligen ägnades af några författare t. o. m. ganska digra böcker åt granskningen af det nya Förslaget. Den korta summan af alla dessa uttalanden blef att — med allt erkännande af åtskilliga, kanske icke så få eller små, förtjänster hos Förslaget — det dock icke kunde, sådant det nu förelåge, anses värdigt att ersätta svenska kyrkans ännu gällande psalmbok. Förslagets allmänna förhållande till nuvarande psalmboken vore alldeles för radikalt kritiskt såväl i fråga om uteslutande af hela psalmer eller psalmdelar som ock hvad anginge tilläggen och ändringarna i de behållna numren. Af dessa hardt när tallösa ändringar vore vidare en betydlig del hvarken ur saklig eller formell synpunkt tillfredsställande, dessutom icke heller med någon som helst konsekvens genomförda. Och ändtligen bjöde Förslaget i sina nytillsatta nummer visserligen åtskilligt, som borde tacksamt mottagas såsom af stort värde

för en svensk psalmbok, men också en mängd nummer, hvilka icke blott i intet stycke vore bättre än de utmönstrade utan öfver hufvud taget icke med rätta kunde göra anspråk på att i ordets egentliga mening kallas psalmer.

All denna ur större eller mindre sakkunskap framgångna och med mer eller mindre profhållig bevisning understödda granskning har gifvit kommittéen ett drygt arbete. Först under hösten 1896, således efter sju års arbete i det tysta, har kommittéen sett sig i stånd att i tryck framlägga ett andra Förslag till reviderad svensk kyrklig psalmbok. Knappt en månad gammalt gjordes det till föremål för långa, kritiska tidningsartiklar. Och sedan har »granskningen» af och till tagit i anspråk välviljan både hos den läsande allmänheten och hos redaktionerna icke mindre för de dagliga tidningarna än för den periodiska pressen. Kommittéen har — bortsedt från de förarbeten af allehanda art, som åtskilliga af dess medlemmar långt förut gjort — ansett sig behöfva 13 år — 1883–1896 — för att bli färdig med det nu erbjudna Förslaget. Och — oftast anonyme — granskare bli färdiga med Förslagets värdering på några dagar eller veckor! För fot gevär *kan* åtminstone vara en både värdigare och för den slutliga segren betydelsefullare ställning än det hejdlösa marsch-marsch. Säkert är i hvarje fall, att de, som känna sig kallade att mera offentligt uttala sig om det nya psalmboksförslaget, göra väl både mot sig själfve och mot den viktiga sak, som är i fråga, om de besinna, att ett vederhäftigt och fruktbärande omdöme om ett så digert och innehållsrikt Förslag, som det förevarande, icke tillskapas på en eller annan eftermiddagsstund, under hvilken man i godt mak förtöjd på soffan och med pipa i mun bläddrar här och där i boken eller som flyktigast drar igenom den. I sammanhang med denna erinran kunna vi icke undertrycka ett beklagande däraf, att det icke ansetts nödigt att äfven för detta andra Förslag tillsätta en officiell

granskningsnämnd. Af den 1883 utsedda pröfningsnämnden lefver blott ärbebiskopen, sedan biskop Strömberg dött redan innan det första och biskop Andersson innan det andra af kommittéens Förslag hunnit bli synligt i tryck. En granskningsnämnd, som haft tillgång till Förslagets *manuskript* hade otvifvelaktigt tillskyndat arbetet stora fördelar såväl hvad vidkommer många enskildheter som framför allt, när det gällt att gifva Förslaget den konsekvens icke mindre i dess kritiska än i dess nydaningsarbete, som kunnat och bort åt det hela förläna karakteren af ett verk aus einem Guss. När vid ett kommittéarbete ingen af de samverkande förmått att åt arbetet gifva denna personlighetens prägel, som t. ex. hos den Wallinska psalmboken så starkt och omedelbart framträder, då måste den oeftergifligt nödvändiga enhetligheten i behandlingen af det mångskiftande materialet åstadkommas på granskningens långt anspråkslösare väg. Allra hufvudsakligast och helst en granskning af det ännu otryckta Förslaget. De i Kongl. Biblioteket förvarade vidlyftiga handlingarna från 1819 års psalmboksarbete lämna i detta afseende många synnerligen intressanta meddelanden.

Ett rätt väl motiveradt omdöme om det nya Förslaget ställer på sin man stora fordringar redan därigenom, att det icke kan afgifvas annorledes än under ständigt tagen hänsyn till dess föregångare från 1889. Lägga vi de båda Förslagen jämsides hvarandra under fasthållande för tanken af de hufvudanklagelser mot det äldre, som ofvan blifvit resummerade, så lärer väl ingen — i sin möjliga förkärlek för Wallins verk gent emot allt hvad revisionsförslag kan komma att heta — vilja undanhålla kommittéen ett ärligt och tacksamt erkännande däraf, att de sju åren blifvit väl använda: arbetets frukt är icke en Lea, där vi haft rätt att vänta att få möta en Rachel. Fasthellre ådagalägger 1896 års Förslag sig själf såsom i hvarje afseende bättre och mera än det

förra i öfverensstämmelse med sunda principer för en »med lätt och varsam hand företagen» revision af den psalmbok, vi f. n. äga. Hvad kommitterade själfva i detta afseende sett sig föranlåtna att i förordet till senare upplagan af sitt arbete antyda, bekräftas till alla delar af Förslaget. Den långt större konservatismen gent emot 1819 års psalmbok, som kännetecknar det andra Förslaget, kommer till synes redan därigenom, att det af våra 500 psalmer bibehållit icke mindre än 467 mot 430 förra gången; men ännu mer därigenom, att af de bibehållna hafva *alldeles oförändrade* intagits *304 nrs*, under det att man 1889 icke ansåg sig kunna utsträcka en sådan sin välvilja till flere än 135 nrs.

Säkrast torde en orientering i det förevarande sakläget stå att vinna på grundvalen af efterföljande jämförande tabeller:

I.

Ur vår nuvarande psalmbok utslötos 1889, men *återupptagas 1896* följande psalmer — numren angifva deras plats i nuvarande psalmboken:

5. 6. 8. 13. 15. 18. 19. 27. 31. 32. 37. 41. 70. 71. 72. 78. 83. 130. 255. 259. 262. 278. 281. 284. 286. 287. 295. 317. 357. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 483.

Summa 37 nummer.

II.

Ur vår psalmbok *hafva båda Förslagen uteslutit:*

2. 4. 30. 38. 39. 42. 43. 74. 87. 95. 126. 169. 202. 218. 236. 256. 279. 283. 290. 293. 296. 336. 349. 351. 353. 355. 359. 393. 397. 398. 437. 449. 475.

Summa 33 nummer.

III.

De fall, i hvilka 1896 års Förslag inskränkt ändringen till *blott en enda strof* och låtit den bestå oftast i blott ett enda ords utbyte mot ett annat, dock så att ändringen *städse varit af uteslutande språkligt* intresse och därjämte mestadels

föga märkbar, angifvas genom följande efter nuvarande psalmbokens nummerordning uppställda serie:

13 (380). 27 (369). 33 (371). 46 (2)*. 71 (303)*. 73 (9). 105 (87)*. 121 (141). 133 (95). 137 (99). 140 (161)*. 152 (178)*. 155 (180)*. 167 (240)*. 171 (261)*. 178 (250)*. 183 (246)*. 187 (248)*. 205 (282)*. 213 (284)*. 219 (276)*. 227 (142)*. 230 (290)*. 253 (321)*. 267 (395)*. 270 (389). 271 (393). 274 (332)*. 277 (329). 281 (341)*. 285 (334)*. 289 (336)*. 294 (346)*. 298 (323)*. 305 (437). 315 (195)*. 324 (204). 346 (415). 410 (29)*. 425 (484). 427 (489)*. 448 (522)*. 471 (537)*. 479 (545). 490 (230)*. 499 (569).

Summa 46 nrs[1].

IV.

Ändringar i 1896 års Förslag, hvilka likaledes inskränkts till *en enda strof*, ofta blott ett ord, *men* som dock, ehvad de företagits i blott formellt eller i sakligt intresse, *medfört någon nyansering af originalets tanke*, möta oss i numris:

3 (396). 9 (104). 14 (370). 31 (373)*. 35 (122)*. 41 (300). 76 (52)*. 83 (49). 86 (51)*. 99 (70). 109 (80)*. 113 (90)*. 154 (184). 160 (191). 164 (237). 174 (255). 179 (251)*. 184 (259)*. 194 (262). 198 (267)*. 208 (313). 220 (277)*. 242 (364)*. 280 (339). 287 (338). 288 (335). 310 (444). 331 (214). 337 (223). 365 (428). 372 (465). 380 (456). 400 (471). 461 (523).

Summa 34 nrs[1].

Sammanräknas dessa tvenne gruppers nummer, i hvilka ändringen stannar inom en enda strof, så erhålles slutsumman 80, hvilken i 1889 års förslag motsvaras af antalet 101.

V.

1896 års ändringar, som sträcka sig öfver *två strofer*, men likväl i de flesta fall äro ganska lindriga:

15 (268). 34 (124). 60 (13)*. 98 (68)*. 110 (81)*. 144 (163)*. 153 (186). 173 (257)*. 182 (243)*. 200 (272). 214 (279)*. 224 (327)*. 231 (288). 238 (357). 245 (365). 276 (328). 309 (443). 312 (446). 314 (194). 332 (215)*. 339 (397). 412 (31). 493 (413).

Summa 23 nrs[1].

[1] Om asteriskens betydelse i denna tabell se längre fram.

Af detta slags ändringar har kommittéen 1889 vidtagit mer än tre gånger så många eller rörande 75 nrs.

VI.

Ändringar, som träffa *ett flertal strofer* enligt 1896 års upplaga:

a) lindriga, föga märkbara revisionsåtgärder möta i nrs:

28 (376)*. 47 (312). 61 (14). 115 (88). 163 (236). 180 (244). 188 (254)*. 199 (273). 206 (310). 207 (311). 223 (296). 241 (359)*. 254 (320)*. 257 (322). 265 (384). 282 (342). 292 (345)*. 297 (347)*. 300 (439). 308 (442). 342 (402). 373 (447). 374 (448). 430 (490). 442 (509)*. 451 (524)*. 455 (519)*. 464 (527). 465 (529). 467 (530). 491 (229). 492 (227).

Summa 32 nrs[1].

b) ändringar, genom hvilka psalmen blifvit delvis eller helt omarbetad, påträffa vi i psalmerna:

26 (517). 62 (17)*. 84 (50)*. 112 (79)*. 158 (187). 162 (192). 318 (198). 320 (225). 347 (416). 402 (152).

Summa 10 nrs[1].

Vid denna grupp, som under sjuårsperioden hunnit nedgå till 42 nummer ifrån att vid dess början ha kunnat räkna en styrka af icke mindre än 119 psalmer, blir den gjorda frontförändringen rent af förvånansvärd och vittnar på det erkännansvärdaste om i hvilken omfattning kommittéen funnits beredd att offra sitt tycke och smak för hvad som gifvit sig tillkänna såsom den svenska församlingens önskan i denna del. Denna offervillighet synes oss också böra både hos granskarne och den stora allmänheten bjuda dess mer respekt och tillvinna sig ökadt förtroende för de ändringsförslag, som efter en så skoningslös sofring af det första försöket till sist funnits oundvikliga.

För att balansera den ofvan från 1889 angifna siffran 119 ha vi likväl skyldighet att taga med i beräkningen

[1] Om asteriskens betydelse i denna tabell se längre fram.

VII.

Ändringar år 1896, genom hvilka

a) *strofer blifvit omflyttade:*

172 (256). 191 (268). 217 (125)*. 246 (358). 411 (30)*.
Summa 5 nrs.

b) *strofer* — en eller flera — *blifvit uteslutna:*

40 (233). 75 (43)*. 175 (258). 192 (264)*. 354 (218). 356 (217). 358 (406). 375 (449). 463 (326).
Summa 9 nrs.

c) *strofer* — en eller flera — *blifvit tillsatta:*

211 (317). 235 (260). 424 (483). 443 (508).
Summa 4 nrs[1].

Härefter vända vi vår uppmärksamhet till de partier af de båda Förslagen, som äro hämtade annanstädes ifrån än ur den Wallinska psalmboken. Att dylika måste i kommittéarbetets båda årgångar förekomma, beror på faktiska förhållanden, som af hvarje för det kyrkliga lifvet i Sverige intresserad och vid den svenska psalmboken med kärlek fästad församlingsmedlem torde vara så erkända som kända. Vi hänvisa till hvad härom är under debatten om 1889 års Förslag skrifvet.

Under det att gent emot de sånger, som redan tillhöra vår kyrkliga samling, det senast utgifna Förslaget funnit skäligt att pålägga sin ändringsifver tvånget af en mycket kraftigt verkande hämsko, så har samma Förslag däremot i någon liten mån gifvit friare tyglar åt sina bemödanden att rikta vår församlingssång med nya tillgångar, förvärfvade i öfvervägande grad medelst lån från systerkyrkorna i Skandinavien, Finland och Tyskland. Denna grupp — de nyinsatta psalmernas — hade förra gången 97 nrs inregistrerade, men mönstrar nu med 103. Den föga betydliga tillväxten beror förnämligast på den insedda plikten att fylla en del luckor i de

[1] Om asteriskens betydelse i denna tabell se längre fram.

kyrkliga helgdagarnas årsring, som 1889 råkat lämnas öppna. Jämväl i denna del af sitt arbete har kommittéen visat sig behörigen mottaglig för intrycken från de erinringar, dem en hofsam och välvillig granskning haft att göra. En tredjedel af de nyföreslagna ha nämligen återtagits. Men än mer tacknämligt är, att lotten att försvinna ur det öfverarbetade Förslaget i allmänhet drabbat just de nya sånger, som af hvarjehanda skäl rönt det minst gunstiga mottagandet.

Vi hugfästa alltså

VIII

huruledes af de 1889 föreslagna *nya* psalmerna 1896 hafva *uteslutits* följande (nrs afse 2:a uppl. af 1889 års Förslag):

12. 18*. 20. 21. 36. 52*. 63. 96. 97. 140. 141. 146. 149. 163. 202. 208*. 314*. 344. 352. 360. 361. 376. 377. 378. 384. 388. 409*. 419. 426. 440. 520. 523.

Summa 32 nrs[1].

IX.

Gemensamma för båda Förslagen äro följande efter 1896 års edition anförda *nya* psalmer:

7*. 20. 24. 41. 55. 58. 60. 69*. 78. 83. 89. 93. 103*. 126. 127. 140. 146. 147. 151*. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 170. 175. 177. 181. 182. 200. 209. 216. 220. 221. 224. 235. 270. 271. 274. 278. 295. 306. 307. 375*. 392. 401. 404. 438. 451. 462. 463. 467. 473. 476. 480. 485. 488*. 499. 503. 556*. 558. 559*. 560. 566.

Summa 67 nrs[1].

Vid denna tabell bör för noggrannhetens skull nämnas, att de båda nrs 274 och 451 angåfvos 1889 blott såsom öfverarbetningar af vår psalmboks nrs 220 och 303, men upptagas 1896 å registret såsom sånger, de der icke tillhört 1819 års samling.

X.

I stället för såväl de ur Wallinska psalmboken som de

[1] Om asteriskens betydelse i denna tabell se längre fram.

ur det tidigare kommittéförslaget aflägsnade psalmerna ha 1896 följande *nya* erbjudits oss:

18*. 19*. 75. 84. 107*. 115. 116. 117. 119. 120. 121. 138. 139. 150. 167*. 172. 174. 176. 199, 202*. 226. 344. 349. 429. 430. 431. 432. 464*. 469. 500. 506. 507. 515. 548. 554. 555.

Summa 36 nrs[1].

Till tjänst för dem, som vid sitt omdöme om det förelagda Förslaget icke anse sig ha rätt att rådfråga och låta regera sig blott af de intryck och stämningar — sympatiska eller antipatiska, som mera tillfälligtvis påträffade enskildheter i detsamma väckt hos dem, utan önska äga en så vidt möjligt fullständig och klar öfversikt öfver det hela, meddela vi till sist i denna afdelning af vår redogörelse ännu en tabell

XI

upptagande samtliga de nummer i vår psalmbok, som blifvit i 1896 års förslag på något sätt ändrade. Dessa äro:

3 (396). 9 (104). 13 (380). 14 (370). 15 (368). 26 (517). 27 (369). 28 (376). 31 (372). 33 (371). 34 (124) 35 (122). 40 (233). 41 (300). 46 (2). 47 (312). 60 (13). 61 (14). 62 (17). 71 (303). 73 (9). 75 (43). 76 (52). 83 (49). 84 (50). 86 (51). 98 (68). 99 (70). 105 (87). 109 (80). 110 (81). 112 (79). 113 (90). 115 (88). 121 (141). 133 (95). 137 (99). 140 (161). 144 (163). 152 (178). 153 (186). 154 (184). 155 (180). 158 (187). 160 (191). 162 (192). 163 (236). 164 (237). 167 (240). 171 (261). 172 (256). 173 (257). 174 (255). 175 (258). 178 (250). 179 (251). 180 (244). 182 (243). 183 (246). 184 (259). 187 (248). 188 (254). 191 (268). 192 (264). 194 (262). 198 (267). 199 (273). 200 (272). 205 (282). 206 (310). 207 (311). 208 (313). 211 (317). 213 (284). 214 (279). 217 (125). 219 (276). 220 (277). 223 (296). 224 (327). 227 (142). 230 (290). 231 (288). 235 (360). 238 (357). 241 (359). 242 (364). 245 (365). 246 (358). 253 (321). 254 (320). 257 (322). 265 (384). 267 (395). 270 (389). 271 (393). 274 (332). 276 (328). 277 (329). 280 (389). 281 (341). 282 (342). 285 (334). 287 (338). 288 (385). 289 (336). 292 (345). 294 (346). 297 (347). 298 (323). 300 (439). 305 (437). 308 (442). 309 (443). 310 (444). 312 (446). 314 (194). 315 (195). 318 (198). 320 (225). 324 (204). 331 (214). 332 (215). 337 (223). 339 (397). 342 (402). 346 (415).

[1] Om asteriskens betydelse i denna tabell se längre fram.

347 (416). 354 (218). 356 (217). 358 (406). 365 (428). 372 (465). 373 (447). 374 (448). 375 (449). 380 (456). 400 (471). 402 (152). 410 (29). 411 (30). 412 (31). 424 (483). 425 (484). 427 (489). 430 (490). 442 (509). 443 (508). 448 (522). 451 (524). 455 (519). 461 (523). 463 (526). 464 (527). 465 (529). 467 (530). 471 (537). 479 (545). 490 (230). 491 (229). 492 (227). 493 (413). 499 (569).

Summa 163 nrs.

Mot denna siffra svarar i 1889 års Förslag talet 295. Omaket att taga kännedom om de i ofvanstående tabeller lämnade faktiska uppgifter medför såsom belöning en omotsäglig öfvertygelse därom, att 1896 års Förslag på alla punkter lagt i dagen en långt större hänsynsfullhet mot vår af menige man i de svenska församlingarna så högt älskade psalmbok än hvad det närmast förutgångna kommittéförslaget kan berömma sig af. Att uppvisa och såsom oomtvistligt fastslå detta sakförhållande bör städse vara den första hufvuduppgiften för hvarje granskning, som icke företages i det ofruktbara syftet af en uteslutande negativ kritik utan sträfvar mot det positiva målet att i sin ringa mån bidraga till att hjälpa närmare sin lyckliga fullbordan det nu redan decennier gamla arbetet på att skaffa vår svenska kyrka en psalmbok, som genom sitt innehåll icke mindre än sin form ännu bättre än den från århundradets början stammande kan i hemmet, skolan och templet gifva uttryck åt de andens religiösa behof och stämningar, som just i denna tiden begära att i helgad sång och ton vinna frigörelse.

Att förutsäga det öde, Förslaget vid det slutliga afgörandet kan komma att få, är ett så pass vågadt företag, att vi icke ha lust inlåta oss därpå. Nog synes oss psalmbokskommittéen i mer än ett afseende vara tillkommen under en gynnsammare stjärna än t. ex. den senaste handbokskommittéen, hvars alster dock — tämligen oväntadt — lyckades förvärfva sig kyrkomötets ynnest och bifall. Men menighetens känslighet

är finare och hennes misstänksamhet mot det nya lättare väckt, när det gäller hennes mest brukade uppbyggelsebok, helst den bundna formen i sin tur icke litet binder med vanans makt både minne och sinne. Dock kunna vi icke föreställa oss annat än att den fråga om psalmbokens revision, hvilken snart sagdt är årsbarn med psalmboken själf, har genom 1896 års Förslag tagit ett stort steg fram mot en lösning, af hvilken vår folkkyrka skall hämta båtnad och glädje. —

För den, som är hemmavand i sin psalmbok, äro de förutskickade tabellerna icke helt enkelt rader af döda siffror, som stirra emot en. Hvar och en af dem öppnar fastmer genom sina egendomliga sammanställningar nya inblickar i den verkstad, därifrån arbetet utgått färdigt. De äga hvar sitt intresse.

Stanna vi då inför tab. I, så se vi kommitterade sysselsatta med att revidera de proskriberades lista från 1889. Resultatet blir, att mer än halfva antalet tages till nåder. Och icke blott detta; utan af 37 återupptagna införas ända till 28 i det nya Förslaget utan ringaste ändring. Denna sistnämnda åtgärd är otvifvelaktigt välbetänkt. Kommittéen har verkligen i fråga om nästan hvar och en af de till denna grupp hörande psalmerna stått inför valet mellan »allt eller intet». Dessa psalmer äro nämligen öfver hufvud taget icke blott i poetiskt och tekniskt afseende både »felfria» och åtskilligt därutöfver utan än mer och framför allt helt igenom så karakteristiska för den tids religiösa lynne, som sett dem födas, att det vid försöken att revidera dem lätteligen kommit att gå så, som ofta händer, när man företager sig att restaurera gamla hus: de falla snarare samman än fördraga nya infogningar och anpassningar. En psalm är nu en gång för alla aldrig detsamma som kyrkolära — i rytm och rim —, hur innerligt förhållandet än dem emellan både bör vara och städse varit. Kanhända kan kommittéen just i dessa psalmers återupptagande finna ett af sina bästa svaromål gent

emot den möjligen än en gång förnyade tillvitelsen att icke tillbörligen ha haft den antydda åtskillnaden klar för sig. Näppeligen kan nämligen nekas, att icke få af dessa 37 psalmer — deras förtjänster i öfrigt oantastade — äro något, hvad man plägar kalla, tunna i tonen, och att såväl den dogmatik som — icke mindre — den etik, som i dem uttalar sig, ingalunda alltid förmår att inför evangeliskt luthersk troserfarenhet nöjaktigt styrka sin äkthet. Att dessa psalmer dock nu förordas till bibehållande i kyrkans samling, är en af de vinningar, som denna stora församlingsangelägenhet hämtat af den öfver kommittéarbetet förda diskussionen. Att återupptagningsåtgärden bör betraktas såsom välgrundad, synes oss visst. Säkerligen vill icke kommittéen ha sina ord förstådda såsom ett urskuldande »coactus feci», då det i nya Förslagets förord heter: »Komitén har sålunda instämt i deras mening, som hålla före, att den kristna psalmen icke endast är ett uttryck för dem, som kommit till ett fullgånget troslif eller åtminstone stå i ett bestämdt sökande efter Guds rike, utan äfven har sin uppgift i hänsyn till dem, som ännu måste sägas stå utanföre, kanske dock på det allra första begynnandets ståndpunkt.» Det låter fastmer såsom ett ärligt tack till kritiken: »Vi hafva lärt oss mera än förut behjärta den kristna psalmens förberedande, andeligt pedagogiska betydelse.» I hur vidsträckt mån denna nyvunna insikt bringats till användning, därom afgifves törhända det mest — vi våga ty värr icke säga: bäst — talande vittnesbördet af den psalm, som å tabellen intager sista platsen. Psalmbokens nr 483 »En fridens ängel ropar: kom!» är visserligen i poetiskt afseende icke allenast jämnbördig med utan öfverlägsen mängden af de griftkväden, som likt vinddrifna, vissna blad pläga regna öfver våra likföljen; men dess betraktelser, utrop och försäkringar äro så helt blottade på kristlig halt och salt — vår Herres Kristi namn förekommer också, fullständigt

à propos, först i slutraden —, att man med förvåning under denna »psalm» läser samma författarenamn, som under den nästföljande, härliga: »Så skön går morgonstjärnan fram». På dödslägret är situationen alldeles för allvarlig, att någon »trogen själs glädje att skiljas hädan» — se öfverskriften till psalmgruppen i fråga! — skulle finna på att uttala sig i denna sångs matta deklamationer. Och för dödspsalmernas »pedagogiska betydelse» — i sanning stor och gripande ha vi bättre och sannare uttryck. Ett för mycket är lika otillåtligt som ett för litet, äfven när det gäller att taga hänsyn till i sig berättigade yrkanden.

Stanna vi nu inför tab. II, så erhålla vi besked om hvilka bland 1819 års psalmer kommittéen icke ens under inflytande af den längst gående lust till skonsamhet kunnat anse förtjänta af en plats i en reviderad psalmbok. Att äfven den varsammaste hand dock till sist *måste* sätta det svarta korset i marginalen framför mer än ett af de 500 numren i vår nuvarande psalmbok, så framt eljest handen styres af verklig insikt om hvad en kyrklig psalm vill säga och af pliktbestämd önskan att inom ändamålsenligt begränsadt utrymme bjuda församlingen det bästa möjliga psalmförråd, det lär väl ändå icke kunna bestridas ens af de hängifnaste vännerna till Wallins psalmverk. Den som skulle ha mod att begära att äfven i den reviderade svenska psalmboken få se intagen t. ex. nr 293:

»Salig den, hvars hjärta lågar
Blott af renade begär» o. s. v.

lider af en idiosynkrasi, som utan allt tvifvel gör honom omottaglig för hvarje skäl. Af honom torde icke heller vara att vänta, det han skall finnas villig att hämta någon lärdom om hvad en psalmboksrevision nödvändigt kommer att innebära af den siktning och sållning, som 1819 års män kände sig lika berättigade som pliktiga att låta gamla svenska psalm-

boken vidkännas. Är man däremot på det klara med att någon — men lindrig — gallring varit af behofvet påkallad, så lär det icke vara förenadt med oöfvervinneliga svårigheter att förvissa sig om, att kommittéen denna gång öfver hufvud taget i denna del träffat det rätta. De vädjade målen — 33 stycken — äro icke flera än att hvar och en, som på objektiva eller blott subjektiva grunder kan vilja gälla såsom högre instans, bör kunna medhinna deras sorgfälliga pröfning. Han torde därvid, äfven om han är mycket väl bekant med sin psalmbok, ganska säkert komma att göra den upptäckten, att de flesta af dessa psalmer äro honom så okända, att han förundrar sig öfver, att de verkligen i 80 år, så nära, ha tillhört hans kära psalmbok. Så fullkomligt betydelselösa ha de varit så väl för hans egen religiösa fostran som ock för församlingens andliga utveckling, att han rörande de flesta af dessa nummer knappt kan erinra sig en enda gång ha användt dem eller minnas sig i hela den asketiska litteratur, han känner, ha funnit ett spår af dem. Skulle detta än icke i lika grad gälla om alla de uteslutna, så äro de dock alla så svaga, att saknaden icke bör bli vare sig djup eller långvarig. Ett enda undantag anse vi oss dock i detta afseende tvungna att göra. Vi tänka på psalmen 95. Undantaget sker icke för det Ödmannska poemets egen skull utan fastmer dels därför, att det icke fått någon ersättning bland de nyföreslagna psalmerna, dels emedan det behandlar ett ämne — Jesu ord från korset —, som icke får förbigås i en kyrklig psalmbok. De årliga passionsbetraktelser, som den svenska församlingen hör eller läser, sysselsätta sig icke litet med detta moment af Kristi pinas historia. Och åtminstone tvenne af de i vårt land kanske allmännast och flitigast brukade bönböcker, nämligen den af M. F. Roos och den af würtembergerprelaten Kapff, hafva synnerligen gripande böner, byggda just på de sju orden från korsaltaret.

I hvarje fall blefve det således för den enskilda och husliga andakten en kännbar förlust, om den i fråga varande psalmen utan vidare uteslötes ur den kyrkliga samlingen. Ödmanns förevarande psalm är icke heller så svag, att den icke ganska afgjordt öfverträffar åtskilligt af hvad man från ett och annat håll tänkt sig och verkligen också förordat såsom ersättning t. ex. nr 71 i det bekanta Försök till psalmboksförslag, som från Nyköping utgifvits af några psalmboksvänner, eller nr 63 i den 1893 från Lund af Aug. Hammar och C. E. Sandgren utsända »Samling af Evang.-lutherska Psalmer». Th. Strömberg har i »Andliga Sånger, lämpade till kyrkoårets högmässotexter» lämnat en vacker sång för långfredag, hvilken dock icke heller rätt väl ägnar sig att träda i stället för den utdömda af Ödmann. Landstads »Salmebog» bjuder en af Kingo: »Gak under Jesu Kors at staa». Men den nog mycket naiva tonen och den alltigenom ålderdomliga språkformen hos denna psalm torde icke vara gynnsamma för försöket att öfverflytta densamma till vår reviderade psalmbok. Synnerligen svår är ju också i och för sig den uppgift, som är ställd på en psalm öfver Kristi ord från korset. Att inom ramen af några få strofer gifva ett värdigt och hjärtat bevekande uttryck åt ett innehåll, hvars särskilda delar, hvar för sig tagna, bjuda det rikaste stoff åt både predikanten och den religiöse skalden! Enklast löses nog frågan genom att upptaga Ödmanns psalm antingen oförändrad — detta förbjudes af intet hos densamma — eller också lindrigt öfverarbetad. I senare fallet skulle den kunna framträda t. ex. i denna dräkt:

Vi följt i dag med heta tårar
Till korset våra själars vän.
Och fast Hans åsyn djupt oss sårar,
Vi dröja där. Han andas än.
Han kämpar där med dödens smärta,
Men vi få lyssna till hans röst,

Som till det sista åt vårt hjärta
Vill bjuda nådens rika tröst:

För dem, som Dig till döden föra.
»Förlåt dem, Fader», beder Du,
»De veta icke, hvad de göra».
För mig Du bedje så ännu!
Det hjälpe mig min synd begråta
Och, såsom Gud förlåter mig,
Min ovän utan agg förlåta
Och i min kärlek likna Dig.

Vid eget kval, hur hett det bränner,
De dinas Du ej glömma kan.
Din mors, din broders sorg Du känner
Och anförtror dem åt hvarann.
När mig, o, Jesu, Du skall finna
Så ensam under korset stå,
Ack, låt mig då den lisan vinna,
Som är i bröders krets att få.

Den nåd, som röfvarn fick erfara
Utaf Ditt ord: »i dag med Mig
Skall Du i paradiset vara»,
O, låt den äfven sträcka sig
Till mig, när snart min lefnad ändas,
Att, fast mitt samvet lider ve
Vid lagens hot, min blick må vändas
I tron till min Försonare.

Från oss, så brottsliga som svaga,
Är straffet, Jesu, vändt mot Dig:
»Min Gud, min Gud», Du höres klaga,
»Hvi har Du öfvergifvit mig?»
När jag får straff och tuktan bära
Och kämpar med ett ängsligt mod
Och tviflans frestelse är nära,
Mig styrk och trösta, Jesu god.

Du var en mänska, som vi alla,
»Mig törstar», man Dig sucka hör;
Och man med ättika och galla
En svamp mot dina läppar för.
O, kärleksfulle, när Du lider
För Dig en vattendryck ej finns!

När jag på plågans läger kvider,
Gif, att din sista stund jag minns.

För bröder Du ett offer vorden,
Ditt kärleksverk till slut har bragt;
Försoningen är skedd på jorden:
»Allt är fullkomnadt», har Du sagt.
På synd och värld och död Du vunnit
Och mig beredt en evig frid;
Till fadershuset, dit Du hunnit,
För mig Du öppnat dörren vid.

När sist ditt hufvud ned Du böjer
Och vinkar döden till Dig fram,
Din röst ännu en gång Du höjer
Och ropar upp från korsets stam:
»O, Fader, uti Dina händer
Min ande Jag befaller nu».
När jag till dödens portar länder,
I Fadrens famn mig före Du!

Slutstrofen i Ödmanns psalm kan helst undvaras. Den faller ur psalmens ton och försvagar intrycket af den egentliga finalen.

Innan vi lämna denna afdelning, meddela vi namnlistan på författarne till de uteslutna psalmerna. Den upptager: Ödmann — 9 original och en bearbetning —, Wallin — 7 original och två bearbetningar —, Åström — 4 nrs —, Adlerbeth — 3 nrs —, Gyllenborg, Lenngren, Hjärne, Fant, Kock, Nyström och Sondén — hvardera ett nummer.

Tab. III måste för en välvillig granskare af Förslaget bjuda mindre intresse än de föregående. Här visar sig revisionen nämligen icke i det hela taget från sin mest fördelaktiga sida. I icke mindre än 30 af de hithörande psalmerna — dessa betecknas i tabellen med en asterisk efter siffran — synas oss de vidtagna ändringarna alldeles onödiga. Kommittéen — eller kanske rättare den ene eller andre af kommittéledamöterna — har råkat glömma den avis au lecteur, som innehölls i departementchefens skrifvelse från 1883, där-

om att »poesien alltid och på alla tungomål haft frihet att begagna språkformer och konstruktioner, som i prosan skulle vara oriktiga och föråldrade». På denna punkt af arbetet gör sig kanske mer än annars bristen af en i förväg granskande nämnd märkbar. Näppeligen skulle en sådan pröfningsnämnd underlatit att erinra kommitterade därom, att sådana ordformer som »ho», »thy», (relativpron.) »den» o. s. v. icke vare sig äro i sig oriktiga eller ännu försvunna ur den svenska prosastilen, där de fasthellre mycket ofta förekomma, så snart språkframställningen vill ikläda sig det högtidligare talets dräkt. Att det hvardagligaste samtalsspråket icke betjänar sig af dessa ordformer är obestridligt; men den observationen bör icke kunna bringas till användning vid en psalmboksrevision. Oanmärkt bör dessutom icke lämnas den, mången gång alldeles oförklarliga, inkonsekvens, hvarmed de nu i fråga komna förbättringsåtgärderna blifvit företagna. Det är nämligen icke blott så, att de nämnda ordvändningarna och med dem likartade i somliga psalmer fått lugnt kvarstå, men omsorgsfullt bortplockats ur andra, där äfven öfriga vidtagna ändringar komma oss att gissa till en annan bearbetare än vid de förra fallen. Inkonsekvensen möter icke heller blott i särskilda psalmer, som dock i Förslaget läsas på sidorna *näst intill hvarandra;* se t. ex. sidan 138 rad. 11: »Och såleds' ordet göra», jämförd med sidan 139 rad. 1, där det bekanta: »Såleds är vår kyrkogång» förvandlats till: »Alltså har vår kyrkogång». Nej, metoden »ett upp och ett i minne» öfverraskar oss flerstädes i samma psalm, t. o. m. *samma strof.* T. ex. Förslagets nr 261: 9:

»O, Gud, *hvem* märka kan, hur ofta här han bryter?
Gack ej med mig till doms» o. s. v.

eller på en och samma sida i Förslaget; t. ex. sid. 240 rad. 1 står:

»Sjung, läs och *gack* på Herrens vägar»,

men rad. 5 läses:

»Den vedervärdighet, som *hårdt* mig *arme* trycker».

Denna senast anförda psalm — Förslagets nr 357 — är ett mycket förträffligt illustrationsprof på nytt och gammalt i brokig omväxling. Begynnelseraden har fått offra sitt »mig eländan»; men strof 2 har fått behålla sitt:

»Den därtill sätter lit, blir först i faran bragt»,

ehuru säkerligen ingen svensk prosaförfattare och knappast någon poet nu för tiden finner på att bruka ordet »först» så som här skett. Strof 5 sjunger:

»Det är min fasta borg, därvid min själ sig tryggar»,

ehuru på många andra ställen »därvid» gjorts till »hvarvid» eller något dylikt. Men i strof 6 har purismen åter varit framme och tvingat ett oskyldigt »ho» att helt anständigt förvandla sig till ett »hvem», under det att slutligen i strof 8 arkaismen »ty» fått kvarstå, för en säkerhets skull t. o. m. på två ställen.

Samtliga de ändringar, om hvilka nu senast varit tal, äro i sig obetydligheter. Men ett ordspråk, värdt att minnas, säger: »det är ofta de små tufvorna, som välta de stora lassen». Vännerna till Förslaget och än mer nitälskarena för en snar och god psalmboksrevision hade därför varit kommittéen tacksamma, om de sluppit frukta, att densamma genom dessa och likartade bagateller, för hvilka kommittéen i grunden bort vara allt för förnäm, själf reducerat utsikterna för arbetets slutgiltiga godkännande. Erfarenheten gifver nämligen vid handen, att sådana här småting, som dock lätteligen sticka i ögonen på just den flyktige bläddraren eller den för själfva saken mera intresselöse eller fördomsfulle granskaren, snart nog kunna samla sig till ett skickelsedigert Mene-Tekel, hvarmed den allmänna opinionen dömer det hela. De ledsamma småaktigheterna såväl som oberäkneligheten i

deras anbringande inskränka sig ingalunda till de jämförelsevis få nummer, som utgöra den grupp, vi nu närmast granskat, utan förefinnas litet hvarstädes i Förslaget.

Fortskrida vi så till tab. IV, så serverar kommittéen till att börja med en och annan »omelette», som påminner om det nyss affärdade slaget. Hit är att räkna, när i nr 31 v. 7 »måttlig» bytes mot »tacksam»; i nr 35 v. 5 »O, Herre Gud, var mild och god» blir: »O, Herre, var oss mild och god»; i nr 76 v. 1 »Jesu, du för mig är död» göres till: »Jesu, du för mig vardt död»; nr 109 v. 4 »mörkrets käftar» vändes till »mörkrets fästen»; i nr 113 v. 2 »min ömma bön» förbättras till »mitt hjärtas bön»; i nr 184 v. 2 »nattvard» ersättes af »måltid». Glädjen öfver sådant är — måttlig; och tacksamheten blir — frukta vi — därefter!

Redan har läsaren märkt, att denna tab. upptager åtskilliga af våra allra yppersta, skönaste och käraste psalmer. Till dem, vi ofvan anfört, kunna läggas ännu några. Nr 86 v. 2 har — tydligen för att aflägsna det falska rimmet — »Den fasansfulla nöden» trädt i stället för »De fasansfulla öden»; och — af samma anledning? — orden: »Dock, rörd af vårt elände, Du kvalen snart ej kände» utbytts mot: »För vår skull fick Du känna, Hur afgrundskvalen bränna».

Nr 179 v. 1 har 1896 års Förslag vidtagit en ändring, som man 1889 icke vågat sig på: slutraden skulle nu komma att lyda:

»Fräls mig ur min själafara».

Men genom den ändringen, som föga passar i sammanhanget, har den kontrastverkan, som åstadkommes genom det nuvarande:

»Ryck mig ut ur *världens* snara,
Öppna mig din *himmel* klara.»

onödigtvis och utan vederlag gått förlorad.

Nr 198 v. 4 har det gamla:

»Mitt lifslopp Du bäst styra kan,
Att det förargar ingen man»

ersatts af:

»Mitt lefverne Du styre så,
Att ingen jag förarga må»,

en ändring, som nog kunde locka till dogmatiska funderingar, men som antagligen helt enkelt har det något gammalmodiga »lifslopp» att tacka för sin tillkomst.

Nr 220, som i förra Förslaget helt omarbetades efter det tyska originalet — en omarbetning, som lyckligtvis influtit äfven i det nya Förslaget *jämte* 1819 års »öfversättning» — har nu återupptagits alldeles oförändrad, så när som strof 6:

»Men i det goda, som jag gör,
En skatt, den jag ur tiden för».

Dessa rader ha nu fått vika för ett förslag, som svårligen låter sig i bibelteologiskt afseende försvaras:

»Men om i dig min skatt jag har,
Den skatten ingen från mig tar» (?).

Nr 242 v. 3 har Förslaget släpat med sig från 1889 en ändring, som icke förtjänt sin sjuåriga lifslängd, ty den innehåller ett omotsägligt misstag. Förslaget vill, att vi sjunga:

»Men töcknet skingras efter hand,
Och full blir *dagen* i det land,
Där hoppets skörd skall mogna».

Hos Wallin står: — — — — — — — —

Och full blir dagern i det land,
Där — — — — — —

hvilket är det enda riktiga, enär sammanhanget alls icke talar om motsatsen mellan dag och natt, utan mellan mulen och klar dag (= full dager).

Vi stanna vid dessa psalmer, vid hvilkas nummer i tab. en asterisk står för att utmärka, att här företagna ändringar synas oss till sakens fromma böra återtagas. Knappt kunna

vi nämligen föreställa oss, att församlingen vare sig önskar eller ens är sinnad att utan vidare fördraga någon som helst ändring i psalmer sådana som 35, 76, 86, 109, 113, 184, 198 m. fl.

Däremot förtjänar kommittéen varmt erkännande för många andra ändringsförslag i denna afdelnings psalmer, förslag, som äro lika påtagliga förbättringar, som de — åtminstone en del af dem — varit länge och ifrigt påyrkade. I detta afseende hänvisa vi till hvad som skett med nrs 154, 164, 174, 194. Alla dessa fyra psalmer förekomma mycket ofta vid den allmänna gudstjänsten och hafva nu med icke blott lätt och varsam hand utan ock genom synnerligen lyckliga grepp af handen blifvit befriade från dödkött. Äfven de öfriga hithörande psalmerna torde genom de undergångna små förändringarna hafva hulpits att ännu bättre än förr häfda sitt rum i vår psalmbok.

De ändringar, som möta oss i psalmer tillhörande vår tab. V, vilja vi för bekvämligare öfversikts vinnande uppdela i trenne grupper. Den första blir då den grupp af ändringar, om hvilka vi med stöd af under diskussionen om 1889 års Förslag hämtad erfarenhet ha skäl frukta, att det ännu en gång kommer att heta: non possumus. Bland vår psalmskatt finnes ett antal psalmer, som genom sin anderikedom och ursprunglighet, till form icke mindre än till innehåll, på det bestämdaste utmärka sig framför alla andra. Man plägar angifva deras företräde genom beteckningen: evangeliska kärnpsalmer eller något likartadt uttryck. Vid dessa psalmer gälla de föreslagna ändringarna självfallet aldrig innehållet, utan blott språkformen. Men de göra på läsaren nästan utan undantag — och detta dess mer ju mera omedelbart religiöst han umgås med psalmen — ungefär samma intryck, som ett sundt och oförvilladt sinne skulle röna vid att se en ädelt och kraftigt mejslad Mosesfigur eller en rätt karakte-

ristiskt målad Johannesbild iförda kläder, som tillskurits, låt vara med mästarhand, men dock efter dagens växlande mode. Vi neka icke, att *åtskilliga* af de ändringar, på hvilka vi nu tänka, äro bra gjorda och från en abstrakt formell synpunkt sedda böra erkännas vara förbättringar. Men dels äro de icke obetingadt nödvändiga för psalmens fulla brukbarhet äfven i den mest bildade församling. Dels och framför allt understödjes lätteligen genom detta fjäskande med formen hos den psalmboken brukande menigheten den allmänna mänskliga benägenheten att förväxla bisak och hufvudsak. Vi förmå icke med bästa vilja fatta det verkliga värdet af sådana ändringar som

Nr 60: 3, där det nu skulle heta:

»De lofvade Gud med glädje och tröst,
Med helig och jublande tunga:
Pris vare Gud i himmels höjd,
På jorden vare frid och fröjd,
Guds välbehag hon funnit.
Ja, pris ske Gud för nåd och fred,
Som Sonen, den Han sände ned,
Åt oss för evigt vunnit.

Hit höra ock de nästan löjligt småaktiga moderniseringarna i den härliga passionspsalmen nr 98, där v. 4: »Oss syndare bör slikt ej se» nu skulle lyda: »Vi syndare Må slikt ej se»! och v. 12, där formen »trone», som på många andra ställen fått stå kvar, ersättes med: »Vi Dig i tron nu bedje» — är sådant verkligen värdt sin möda?

Vid vår gamla, sköna påskpsalm nr 110 kvitteras tacksamt, att den våldsamma omstöpning, som 1889 företogs med v. 9, för att skona oss i fortsättningen från det något betänkliga rimmet »förandra», nu blifvit återtagen och strofen lämnad orörd. Men hvarför skall då v. 4:

»Ur grafven Jesus hastat
Sin frälsta värld till hopp»

förvandlas till:

»Ur grafven Jesus hastat
Och skänkt oss frid och hopp»?

Likaledes frågas, hvad ändringen i v. 6 tjänar till:

»Hans tagna rof bortförde»?

I den mycket brukade psalmen nr 144 är en liten rytmisk knagglighet i v. 3 afhulpen genom en menlös ändring. Men när vi i v. 5 se orden

(»Den som i hans försoning fann»)
»En väg till nådastolen»

ändrade till:

»Sin syndaskuld afplanad»,

då står vårt förstånd stilla, och vi mäkta icke pejla djupet af de funderingar, som här låta höra sitt orakelspråk.

I lutherspsalmen nr 182:

»Ur djupsens nöd, o Gud, till dig»

ha vi i v. 1 första och sista raderna två små språkrensningar — båda lika betydelselösa — samt i v. 5 å nyo tvenne gåtor att gissa: hvarför är »gladelig», som bytts mot »innerlig», omöjligare än »nåde» och »våde», som i samma v. stå kvar? Och i hvad afseende är det orådligt att hädanefter som hittills sjunga:

»Som all min synd förlåt*it* mig»?

(Förslaget säger: »förlåter mig»).

Den andra gruppen af hithörande ändringar förekommer i psalmerna 173, 214, 224, 332. Dessa psalmer äga visserligen icke alldeles samma höga rang, som de närmast föregående. Men de äro dock både verkligt goda och flitigt brukade psalmer. De föreslagna ändringarna däremot äro icke alltid afgjorda förbättringar, men utan undantag obetydliga. Såväl dessa som den första gruppens nummer ha vi i tabellen ofvan utmärkt med * i hopp om att vid slutuppgö-

relsen om Förslaget få se dessa små ändringar komma att höra historien till.

Tredje gruppen — utgörande tabellens återstående 14 nrs — bjuder däremot ändringar, som synas böra godkännas och mottagas. Här påpeka vi blott, att nr 245 nu fått i v. 2 vidkännas en ändring, som den undgick 1889, men till ersättning återfått — med en lindrig retouchering — v. 3, som den gången ströks; likaledes att nr 493 förra gången accepterades utan erinran, men nu fått gälda sin inträdesbiljett med att tillåta åtskilliga jämkningar i vv. 2 och 3. Synnerligen stor vinst af revisionen har psalmen 276 haft, hvars fjärde och femte strofer blifvit för ett nyktert kristligt sinne brukbara, hvilket de knappast äro i sin nuvarande form.

När vi härefter öfvergå till tab. VI, vilja vi inledningsvis fästa uppmärksamheten på hurusom den valda metoden att sammanställa Förslagets rikhaltiga material i vissa schemata har en stor fördel med sig för den kritiska betraktelsen och värdesättningen. Fördelen är, att det blir lättare att ådagalägga — och svårare att fördölja eller neka — att ett kommittéarbete, äfven af så stora förtjänster som det förevarande, näppeligen någonsin blir helt frigjordt från karakteren af ett mosaikstycke. De ord, med hvilka vi ofvan beledsagade den tab., med hvilken vi nu i ordningen ha att syssla, äro icke tomma artighetsbetygelser, utan gifva uttryck åt den förutsättning, med hvilken en uppmärksamt aktgifvande och välvillig jämförare af de båda Förslagen anser sig vara pliktig gå till granskningen af den nu föreliggande specialafdelningen af arbetet. Men när vi så redan i tabellens första nr: psalmen 28, finna icke blott hvarje strof (utom den sista) ändrad, utan också de vidtagna ändringarna till stor del icke vara nödvändigare eller värdefullare än åtskilligt af hvad vi i de öfriga afdelningarna förehaft till skärskådning, så kan detta svårligen förklaras annorledes än så, att icke alla de

samverkande kommittenterna varit lika genomträngda af en äkta konservatismens ande, som — just därför, att den aldrig i onödan bjuder nyheter — utan vidare tilltvingar sig godkännande af de nyheter, som föreslås såsom nödvändiga. Äfven här ha vi därför sett oss tvungna genom en asterisk vid en del af tab:s nrs gifva tillkänna vår öfvertygelse därom, att återtagandet af de föreslagna ändringarna skulle bäst motsvara den hållning, som *i det stora hela* så fördelaktigt utmärker fjolårets kommittéförslag. Detaljgranskningen af tab:s grupp a) må öfverlåtas åt läsaren att själf göra. I gruppen b) finna vi trenne psalmer, som vi — sanningen att säga — icke väntat att äfven denna gång se reviderade. Det offentliga omdömet om det förra Förslagets restaureringsförsök med sådana psalmer som nrs 62, 84 och 112 utföll icke gynnsamt, men afgafs däremot med en påfallande röstöfvervikt. Och ändå komma försöken nu igen, t. o. m. — hvad de två senare nrs angår — i sällskap med ytterligare förslag, som icke för sju år sedan hunnit fram.

Många tusen fromma kristna i vårt land älska den sköna julpsalmen nr 62 så innerligt, att hvarje dess ord för länge sen och för alltid blifvit tillvarataget af deras minne såsom af deras hjärta. Kom nu och säg dessa många, att »oss till stor mon» v. 2 på ren svenska heter »oss till stor förmån»; att »begripa» v. 3 icke numera bör nyttjas i betydelsen af »rymma, innesluta»; att v. 4 rad. 2 har en oriktig rytm; att enligt versläran samma ord icke bör användas i rimstafvelsen, v. 5 rad. 1 och 2 — så bli de kraftigt uppbyggda! Och glöm inte, att undervisa dem om, att ändringarna i v. 3 redan varit föreslagna i »Öfversedda Psalmboken»; så ock senare strofhalfvan 4, hvilken därjämte har den dubbla förmånen af att vara ett trognare återgifvande af tyska grundtexten samt att återfinnas redan i »Then Swenske Psalmeboken 1567» — så känna de sig till freds och tacksamma? Det

vore dem olikt, om de icke skulle svara: psalmen var, sådan vi haft den ett århundrade snart, så skön, att hvarken verslära eller tyska originaltexter o. d. kunna göra den bättre.

Sak samma med den oförlikneligt härliga passionspsalmen: »Min Frälsare, hvad själave». Nu ha ändringar gjorts i alla stroferna, af hvilka 1, 2 och 6 blifvit hardt när omskrifna. Vi påpeka af allt detta blott tvenne ändringar.

V. 2:

»Om det blott möjligt vore nu,
Då allt jag skall försona,
Att från den kalk» o. s. v.

Tror verkligen någon af oss, att Herren Kristus i den stund, hvarom här är fråga, deklamerat de kursiverade orden eller något i samma väg? Öfver hufvud talade Han aldrig på det sättet, som här föreslås.

Hvad vidare v. 6 vidkommer, så må nu »trösteande» passa något bättre i psalmens ton än »glädjeande», »själ» vara elegantare än »sinn'» och de nya rimmen »bedröfvelse» och »lidande» vara — lika suspekta som de, som för närvarande stå i strofen. Men hvad som är säkert och visst är, att ändringen af

»Att jag i mitt *Getsemane,*
I mitt bekymmer, kval och ve» o. s. v.

till Förslagets:

»Att jag i min bedröfvelse,
I ångest, kamp och lidande»,

hvarigenom den oändligt innehållsrika både likheten och olikheten mellan Kristi och de kristnes lidande förlorat sitt för *denna* psalm — Getsemanepsalmen framför andra — egendomligt gripande uttryck, innebär såväl i religiöst som poetiskt afseende en så i ögonen fallande försämring, att man förvånas öfver dess tillkomst.

I nr 112 ha denna gång alla de sju första stroferna mer eller mindre berörts af språkrensningens fläktar. Men för den konservatism, som redan i Förslagets nästföljande nr (sid. 53) låtit »uppstånda» vara orördt (jämf. äfven sidan 68 rad. 23), borde det icke kostat för stor själföfvervinnelse att äfven i denna gamla psalm vara skonsam mot ett eller annat ålderdomssvagt uttryck.

I denna grupp påträffa vi ytterligare några psalmer, som blifvit nästan helt och hållet omarbetade. I fråga om dessa ville vi gärna erinra om, att bearbetarens namn borde vara utsatt, ty i intet af de i fråga varande fallen räcka de eller det namn, som 1819 års psalmbok ditsatt, till för att gifva den eljest vanliga antydan om psalmens genomgångna öden. Vi tänka synnerligast på Förslagets nrs 152, 198 och 517, i hvilka det sannerligen icke är så lätt att igenkänna nuvarande nrs 402, 318 och 26. Hvad särskildt angår den första och tredje af dessa psalmer, så synes den vidtagna omarbetningen ha berott antingen på en helt ny uppfattning af dessa båda lutherspsalmers ursprungliga karakter eller också på önskan att genom en revision möjliggöra deras användande för församlingsuppgifter, som bättre behöfde deras rika innehåll, än de, åt hvilka de 1819 anvisades. Inför detta alternativ ställas vi genom att aktgifva på den alldeles nya plats i »systemet», som de fått.

Hvad angår de små psalmgrupper, som sammanförts i tab. VII, så synas de revisionsåtgärder, som vidtagits, vara välbetänkta, deras motivering lätt funnen och deras gagn icke svårt att inse. De ha gjort tankeförbindelsen mellan stroferna både korrektare och äfven för den mindre bildade fattligare; de ha riktat den kyrkliga psalmboken med en del psalmstrofer af stort värde, hvilka ursprungligen tillhört de respektive sångerna, men 1819 uteslutits såsom mindre njutbara för den då rådande smaken; och de ha ändtligen befriat en och annan

psalm från tillsatser, som såsom oorganiska ämnen icke låtit sig assimilera med den ifrågavarande psalmens succus et sanguis De ha vidtagits med moderation och historiskt sinne. Blott gent emot ett par äro vi något tveksamme. I nrs 217 och 411 är strofomflyttningen god, men de andra i dessa vackra psalmer föreslagna ändringarna torde vara öfverloppsgärningar. De båda kärnpsalmerna nrs 75 och 192 äro oss i sin nuvarande gestalt allt för dyrbara, för att vi utan saknad skulle finna oss i deras stympning. Hvad den sistnämnda psalmen angår, fann 1889 års Förslag ingen sadan våldsbragd af behofvet påkallad. På den knappa mellantiden till 1896 har dess näst sista strof svårligen förlorat sin uppbyggande kraft.

Härmed ha vi kommit till slut med granskningen af de mångahanda revisionsåtgärder, som kommittéen företagit med de 500 numren i vår psalmbok; likväl ännu bortsedt från den nya sammanställningen till ett helt, i öfverensstämmelse med en ny och säkerligen riktigare och äfven mera praktisk uppfattning af materialets behöriga ordnande. Stanna vi nu ett ögonblick och se tillbaka för att uppsamla hufvudpunkterna af det resultat, till hvilket vi hoppas ha kommit, så får detta sitt kortaste uttryck i önskan om en i någon mån ännu utsträcktare konservatism gent emot vår psalmbok än t. o. m. 1896 års Förslag velat och kunnat bringa i utöfning. De steg för steg genomgångna tabellerna här ofvan ha visat oss tillsammans 64 nummer, som ytterligare skulle kunna och efter vår ringa mening helst böra intagas alldeles oförändrade. Slutsumman på dem, som utan någon som helst ändring komme att öfverföras från den Wallinska till en blifvande ny svensk psalmbok, skulle enligt denna framställning *stiga till 368 nrs.* Tab. XI, hvilken afser att uppräkna samtliga de psalmer från 1819, som vid en revision nödgas vidkännas en eller annan, mer eller mindre omfattande ändring, skulle i

samma mån från Förslagets siffra 163 få se sin numerär sjunka till 99.

Den del af kommittéens uppgift, hvars lösning vi nu närmast ha att pröfva, har bestått i erbjudandet af *nya psalmer* i de uteslutnas ställe. Äfven denna del af uppgiften har sina egendomliga svarigheter både för dem, som skola föreslå de nya psalmerna och för dem, som skola mottaga den framräckta gåfvan. Hvad desse senare angår, känna sig somliga genast intagna af det nya, hos hvilket de tycka sig finna en friskhet och ett behag, som det gamla ej äger. Andra åter ha benägenhet att med tillbakadragenhet och misstroende möta allt nytt blott därför, att det hittills varit dem främmande åtminstone i det sammanhang och för det bruk, hvartill det nu föreslås dem. Så komma domarne öfver de nyföreslagna psalmerna lätt att stå emot hvarandra såsom ett ja mot ett nej. Sådant kan förhållandet i fråga om de särskilda sångerna bli jämväl på grund däraf, att hos den ene af oss finnes, men hos en annan saknas den genom med den ifrågavarande psalmens innehåll besläktade erfarenheter och behof skapade resonansbotten i själen, hvarförutan äfven den i sig bästa psalm blir »ord, ord» — och intet mer. I enstaka fall kan väl ock hända, att till en början omdömet om en ny psalm utfaller strängare, än rättvisan borde medgifva, därför att psalmen icke förmått så fullt och harmoniskt låta sitt gedigna religiösa innehåll genomskimra den lyriska form, som bör tillhöra psalmen, att vår tids barn, som gemenligen äro så mättade med »form» och benägna att bli fort färdiga med hvad det så må vara, hinna så genast med att tillbörligen uppskatta nykomlingen. Men å andra sidan må tillbakavisandet af den ena eller andra föreslagna nya psalmen också erkännas kunna vara berättigadt uttryck för öfvertygelsen därom, att förslagsställarena icke varit rätt lyckliga i

försöket att öfvervinna de mångahanda och stora svårigheter, som deras grannlaga värf innesluter.

Ett sådant erkännande gifver tydligen kommittéen själf genom att — såsom vår tab. VIII visar — ur sitt senaste Förslag ha uteslutit jämt en tredjedel af de nya psalmer, som 1889 upptagits. Också i denna åtgärd har kommittéen visat sig fullt värdig sitt maktpåliggande och ansvarsfulla förtroende. De gjorda återkallelserna bära nämligen i mer än ett afseende vittnesbörd om, hur högt den stora sakfrågan för den svenska församlingens förtroendemän i detta ärende står öfver alla personliga tycken och intressen. Remissaktens många bilagor ha fått också i denna del tala sitt instruktiva språk. Emellertid synes oss kommittéen i ett par fall — nrs äro i tab. signerade med * — ha varit strängare mot sitt eget Förslag, än hvad åtminstone den i tryck synliga granskningen oss veterligt varit. De signerade numren torde verkligen böra införlifvas med vår reviderade psalmbok. Synnerligast gäller detta om den härliga psalmen af Kingo: »Jesus går den tunga stråten.» Hur den kommit att utgå, förstå vi icke. Den bör insättas näst efter: »Min Frälsare, hvad själave.» Och om de öfriga fyra här antydda, hvar i sitt slag utmärkta, psalmerna hänvisa vi såsom stöd för vårt yrkande blott därtill, att ingen af de rubriker, under hvilka de skulle komma att höra, innehåller flera sånger än att ännu en vore vid psalmbokens trägna användning välkommen.

Om de nya psalmer, som äro för båda Förslagen gemensamma — tab. IX — äro vi i tillfälle att kunna fatta oss kort, så tillvida som vi å annat ställe — Studier i Psalmboksfrågan. Lund 1893 — utförligt redogjort för deras härstamning, förtjänster eller svagheter; påpekat önskvärda retoucheringsåtgärder; samt gifvit grunder för omdömet om en eller annan af dem, att de för vår psalmbok äro öfverflödiga. Hänvisande den intresserade till nämnda källa, meddela vi här

först en redogörelse för de ämnen, dessa psalmer behandla: Adv. en; Jul två; Trettondag Jul en; Passionshistorien fyra; Påsk två; Himmelsfärdsdagen två; Pingst en; de s. k. mindre Högtiderna två; Kyrkans tillvaro och uppgift tre; Missionen nio; Nådemedlen fem; Det kyrkl. ämbetet en; De kyrkl. handlingarna fem; Nådeverkningarna åtta; Guds dyrkan och lof två; Det kristl. hemmet två; Det kristl. samhället fyra; Af naturlifvet beroende tidskiften åtta; De yttersta tingen fem. Vidare göra vi uppmärksamma därpå, att inemot hälften af dessa nummer i det nya Förslaget införts alldeles i samma dräkt, som de buro 1889. Detta gäller om 32 nrs. Precis lika många ha däremot undergått åtskilliga förändringar, sedan de senast föreställdes allmänheten, på hvilka de alla utan undantag vunnit. I de flesta fall ha dessa ändringar varit åtföljda af välbehöfliga förkortningar i strofernas antal. Så har nr 392 förlorat ej mindre än fyra strofer; nrs 55, 60, 270, 271, 278 ha mistat två dito; nrs 7, 103, 154, 157, 159, 182 ha blifvit af med en hvardera.

Hvad åter angår trenne andra af de hithörande psalmerna, nämligen nrs 235, 295 och 560, så bekänna vi ärligt, att vi icke inse, hvarför dessa, som redan 1889 voro så till form som innehåll ibland de allra bästa nya, nu ha — åtminstone de två förstnämnda — fått vidkännas högst betydliga förändringar. Det kan helt och hållet bli en smakfråga, åt hvilkendera editionen företrädet bör tillerkännas. Men den som har valet, han har också kvalet. Kanske hade kommittéen gjort bäst i att skona sin nästa från ett på det hela onödigt bekymmer.

Asterisken i denna tab. tillkännagifver, att den ifrågavarande psalmen antingen öfver hufvud taget är öfverflödig eller åtminstone icke i sitt närvarande skick synes antaglig.

I tab. X påträffa vi de psalmer, som blifvit nyinsatta i 1896 års Förslag. Äfven i denna tab. angifver asterisken

efter ett nummer, att granskaren håller före, att psalmen antingen i sig är undermålig eller för att kunna göra anspråk på sin tillämnade plats tarfvar någon öfverarbetning eller slutligen — om än i sig icke utan förtjänster — likväl icke är behöflig, enär den i fråga varande afdelningen redan är tillräckligt representerad såväl till antal som valör.

Spörjes till att begynna med efter de nyas hemort, så kunna vi upplysa därom, att två tagits från gamla svenska Psalmboken, en från O. Kolmodins Andeliga Dufvoröst och Rökelsekar, åtta äro alster af ännu lefvande svenske män, femton härstamma från finska kyrkans psalmbok, tre från den dansk-norska, fyra från det protestantiska Tyskland och tre från författare af för oss okänd nationalitet, dock antagligen äfven de från Tyskland.

Blir åter frågan, hvilka luckor i den kyrkliga psalmboken dessa sånger genom sitt ämne afse att fylla, så påträffa vi två Julpsalmer, två för Påsken, nio för de s. k. mindre Högtidsdagarna; en återfinnes under rubriken kyrkan, fyra bland psalmer om nådemedlen, två om det kyrkl. ämbetet, en om de kyrkl. handlingarna; en tillhör afdelningen om ordo salutis, en gifver uttryck åt den kristliga bönen; en afser det kristliga hemmet, tre den kristliga skolan, en det kristliga samhället; fem besjunga »Af naturlifvet beroende tidskiften», och tre handla om de yttersta tingen. I detta sammanhang anse vi oss skyldiga erinra därom, att icke heller i det nya Förslaget en enda psalm finnes för den högtidsdag, som dock årligen i den svenska kyrkan firas under namn af Kristi Förklaringsdag. Fortfarande anse vi — på förut anförda och ännu ovederlagda grunder —, att en nyreviderad svensk psalmbok icke kan och icke får vara i saknad af hvarje sådan psalm. Hvad däremot en särskild prästmötespsalm skall tjäna till, förstå vi icke, helst den föreslagnas innehåll — nr 202 — icke synnerligen direkt ansluter sig till

hvad vid ett sådant tillfälle förekommer. Hit hör ock att påpeka, hurusom en dag sådan som Kyndelsmässosöndagen näppeligen får sitt psalmbehof fyllest tillgodosedt blott genom en enda, om än aldrig så god psalm, nr 115. Säkerligen kan den med vår rika evangeliskt lutherska psalmdiktnings tillgångar så väl förtrogna kommittéen någonstädes uppsöka ett eller annat nummer, som ägnar sig att råda bot på den ropande fattigdomen i denna del. Samlingen P. W. F. har en af J. Frank diktad psalm — nr 128 — som, om icke annat erbjuder sig, nog skulle kunna försvara sin uppgift att sekundera den ensamme.

Aktgifva vi på den ofvan lämnade redogörelsen för de nyföreslagna psalmernas härstamning, så dyker ur densamma upp en ganska allvarlig principfråga, som äskar sitt svar. Den gäller det berättigade eller otillbörliga däri, att i den kyrkliga samlingen upptagas psalmer af ännu ibland oss lefvande och verkande personer. Att kommittéens ledamöter icke inskränkt sig till det osägligt mödosamma arbetet att bearbeta andras psalmer utan jämväl bjudit oss några — naturligtvis sina bästa — originalsånger, det är utan allt tvifvel fullt berättigadt. Desse män ha nämligen i hela detta ärende fungerat på officiellt uppdrag. Och de ha erhållit detta uppdrag just därför, att de på behörig ort varit kände och skattade såsom för detsamma utrustade med de erforderliga gåfvorna i högre och rikare mått än andra, som möjligen kunnat ifrågakomma. Så älska vi åtminstone att se situationen. Att af de båda i granskningsnämnden insatte, såsom insiktsfulle hymnologer och begåfvade andlige sångare i vida kretsar af vårt land kände Th. Strömberg och Joh. Andersson den ene blott lämnat en psalm och den andre endast ett par öfversättningar från engelskan, ha vi mest lust att beklaga — synnerligen känna vi saknad öfver att icke i nya Förslaget den utmärkta psalmen af Joh. Andersson om »den gode

herden», Dav. ps. 23, funnit plats. Att vidare Förslaget intagit den lilla nätta sången nr 139: »Vida kring jorden» låter principiellt försvara sig, ty dess författare är sedan länge i snart sagdt alla för andlig sång och musik af kyrklig tonart intresserade kretsar ibland oss känd och lika högt som rättvist värderad för hvad han i nu afsedda ämne utgifvit. Men däremot torde icke kunna bestridas, att det för 99 bland 100 af Förslagets läsare var en fullkomlig öfverraskning — hur förtrogne de än kunna vara med våra kyrkliga förhållanden i närvarande tid — att i ett Psalmboksförslag få se t. ex. de namn, som stå under nrs 107 och 226. Ingendera författaren har i fråga om *den församlingsangelägenhet*, som nu är på tal, utanför den rent personliga umgängeskretsen, dokumenterat sig; förf. till den sistnämnda psalmen synes icke ens af kommittéen rätt känd, ty i Förslaget lär en namnförväxling med en släkting ha ägt rum! Psalmboken är icke en antologi, sammanbragt genom privatpersoners tillfälligtvis påträffade bidrag. Den är fastmer en produkt af församlingslifvet, framkommen på likartadt sätt med en ny bibelöfversättning, handbok, katekes o. s. v.

Från den mera ingående detaljgranskningen af de nya psalmerna måste vi tyvärr af bristande utrymme afstå. Antydningar om ett och annat få vara nog.

Flertalet synas oss goda; och icke få äro verkligt utmärkta psalmer. Hit räkna vi de båda från den gamla svenska psalmboken upptagna, de från Danmark—Norge hämtade samt öfver hufvud taget de af finskt ursprung. Enkannerligen förtjäna Runebergs — nrs 150, 174, 349, 515, 554 — samt Topelii — nrs 430, 432, 555 — att framhållas. En af de yppersta nya psalmerna torde nr 548 vara, hvarvid dock måste observeras och rättas ett tryckfel i begynnelseraden, som i verkligheten lyder: »Jag vet mig en sömn i min Frälsares namn» (icke famn). Tre mycket förträffliga aftonpsal-

mer bjudas oss i nrs 500, 506, 507; af den sorten få vi icke lätt för många för den dagliga familjegudstjänsten.

Däremot synes oss nr 18 hellre böra ersättas af den tyvärr återtagna nr 18 i 1889 års Förslag: »I kristne, träden fram för Gud». Nr 19 är alldeles öfverflödig vid sidan om den gamla lutherspsalmen: »Af himlens höjd oss kommet är».

Under nr 84, som är af Kolmodin, men bearbetad och förkortad med två strofer, bör utsättas bearbetarens namn.

Nr 107 tål icke jämförelse med de *två*, vi redan äga af alldeles samma innehåll; strof 2 tiger helt om Kristi lif, Hans s. k. görande lydnad; strof 3 går med tystnad förbi »syndernas förlåtelse», men tillägger — alldeles obibliskt — Anden de dödes uppväckelse: »Sist *han* oss väcka skall».

Nr 119 är i öfrigt en god psalm, men torde kräfva ett par smärre ändringar: strof 2 »Han lade af sitt majestät, Och föddes af Maria» ger genom den senare raden åt en oväsentlig omständighet — att den heliga Jungfrun hette Maria — ett intryck af trivialitet, som förtager den åsyftade kontrastverkan; slutstrofens »i lifvets ked Af möda, fröjd och våda» är icke rätt fattligt för menige man.

Nr 429 behandlar ett ämne, som nog kan vara värdt ett rum i den kyrkliga psalmboken, men det föreslagna finska lånet torde knappt vara lödigt nog; strofen 4 stör tankesammanhanget.

Nr 464 lider i stroferna 6 och 7 af mycket fula rytmiska svagheter. Dessa kunde väl afhjälpas, om eljest psalmen finnes oundgängligt nödvändig.

Nr 469 erbjuder oss en psalm, hvars mottagande utan tvifvel komme att tillskynda psalmboken en vinst. Men den i sig präktiga naturmålningen i de två första stroferna har dock genom sin yppighet säkerligen öfverstigit den fina gränslinje, som skiljer — obevekligt — den äkta psalmens lyrik från den profana diktens: det är icke alltid de starkast dof-

tande och färgrikaste blommor, med hvilka vi helst, ens vid midsommarstid, vilja pryda våra tempel.

Nr 555 är en skön psalm; men slutstrofens rad 7:

»Och endels är hvad nu vi se»

är mer än godt kan vara dunkel för mindre bildadt folk. Enklare blefve t. ex.: »Och styckverk är hvad nu vi se». —

Den egentliga granskningen af Förslagets sakinnehåll är härmed förd till ända. Återstår blott en och annan erinran med afseende på hvad som kan sägas vara Förslagets utansida. Den plan, enligt hvilken de 570 psalmerna ordnats till ett helt, har sedan förra gången i anmärkta detaljer förbättrats med bibehållande af den erkännansvärdt riktiga grundtanken, att psalmboken i första hand är en kyrkobok, och dess uppställning därför framför allt bör afspegla det kyrkliga lifvets gång. Ett par nummer torde emellertid icke ha kommit på den plats, som just från synpunkten af psalmbokens församlingsbruk lär vara den rätta. Att ställa psalmen: »Så högt har Gud oss till stor fröjd» — Förslagets nr 166 — bland psalmerna under rubriken »nådemedlen» har ingen hemul vare sig i psalmens innehåll eller dess vanliga användning vid gudstjänsten. Dess rätta plats är bland psalmer för Pingsthögtiden, ty dess ämne är evangeliilektion på Annandag Pingst. När Kyrkoinvigningspsalmerna nrs 225 och 226 blifvit inkilade emellan rubrikerna »Brudvigsel» och »Begrafning» så synas de skäligen bortkomna. Hellre då ställa dem tillsamman med psalmerna för »Prästvigning» eller Biskopsvigning». Bäst synas de försvara platsen såsom grupp a) under rubriken: »Psalmer om de kyrkl. handlingarna» (sid. 133).

Med afseende på de namn på författare, öfversättare eller bearbetare, som Kommittéförslaget infört under de respektiva psalmerna, må anmärkas, att under

nr 4 bör före O. Petri stå E. Chruciger;

nr 30 är tyskt original af Ebert;

nr 172 bär icke med rätta namnet A. Hammar (se Ny Eckl. Tidn. 1896 nr 46);

nr 226 bör signeras J. P. Sandzén.

Korrekturläsningen af ett sådant arbete som det föreliggande har naturligtvis stora svårigheter för åstadkommande af den erforderliga noggrannheten. Några tryckfel, dem kommittéen lämnat oanmärkta, ha vi funnit.

Sid. 19 r. 17 står: inväfva, bör vara: invefva;
» 102 r. 11 står: vara, bör läsas: varda:
» 344 r. 32 står: himlaranden, bör heta; himlarunden;
» 362 r. 32 står: famn, bör vara: namn;
» 377 r. 20 står: trängtan, bör läsas: längtan.

Godt hade slutligen varit, om Förslaget, som ju icke utgifvits i tryck för att i närmaste hand vara en bokhandelsartikel utan för att undergå kritisk pröfning, självt vägledt och underlättat denna genom nödiga bilagor, som skänkt den öfversikt öfver dess förhållande till 1819 års psalmbok såväl som till Förslaget från 1889 m. m., hvilken nu den enskilde granskaren med mycken tidsutdräkt och möda samt under ständig risk att i ett eller annat taga fel nödgas söka skaffa sig. Dock, den offrade mödan kommer ingen att förtryta. Tvärt om blir han kommittéen stor tack skyldig för den njutning och vinst, han hämtat af hvarje stilla stund, ägnad åt Förslagets begrundande. Han önskar det också gärna en lyckosam väg till ett åsyftadt mål — att få tjäna vår svenska kyrka till gagn.

Fridolf Nath. Ekdahl.

I frågan om lekmannadop.

Det Kongl. Cirkuläret af den 13 juni 1896 angående denna fråga har uppfattats på olika sätt och satt sinnena starkt i rörelse. Innan vi närmare ingå på det, som för oss synes vara hufvudfrågan i denna sak, skola vi först angifva vår uppfattning af själfva cirkuläret. Detta finnes aftryckt i biskop Billings uppsats i tidskriftens sista häfte för förra året. Man har tvistat om huruvida cirkuläret innehåller en *befallning* eller blott en *tillåtelse* att anteckna lekmannadop. Denna fråga synes mig ej lätt att afgöra. Å ena sidan tänker man sig nog, att ett cirkulär från regeringen i ett sådant fall som detta måste ge en bestämd föreskrift om, huruvida det eller det skall göras eller ej göras. Men å andra sidan förefaller det ej troligt, att i detta fall en bestämd föreskrift utfärdas, förrän den frågan mera utredts, *hvilken beskaffenhet ett lekmannadop har,* ty de två sakerna kunna ej skiljas åt. Vi äro därför benägna att tro, att man ej bör i cirkuläret se en bestämd befallning om att anteckna lekmannadop. Begynnelseorden: »På förekommen anledning» visa, att någon tillfällig omständighet gett anledning till cirkulärets tillkomst. Omedelbart härefter ger cirkuläret en föreskrift om, ej *att* man skall anteckna ett så eller så beskaffadt lekmannadop, utan *när* man kan det göra och *huru* man då skall förfara. Häraf vilja vi draga den slutsatsen, att cirkuläret utgår från en ej angifven förutsättning, hvilken måste vara antingen en befallning om att anteckna lekmannadop eller en tradition, som anses lämplig att fortfarande använda och att ge ett slags auktoritet.

Det första alternativet finns ej, en föreskrift om anteckning af lekmannadop finns ej. Följaktligen gäller här det senare alternativet. K. M:t har vid utfärdandet af cirkuläret

utgått från den föreställningen, att somliga prästers tillvägagångssätt i detta fall, nämligen att verkligen anteckna lekmannadop, är praktiskt och rekommendabelt. Af det hittills sagda draga vi den slutsatsen, att cirkuläret ej gifver en bestämd befallning om att anteckna lekmannadop såsom laggiltigt dop, en befallning, som näppeligen torde kunna gifvas på blott administrativ väg, utan att det gifver en tillåtelse, en anvisning, som K. M:t naturligen finner lämplig, och om hvilken han önskar, att den skall användas, på det att någon ordning och enhet måtte vinnas i denna sak.

Cirkuläret innehåller föreskrifter om, *när man kan anteckna lekmannadop och huru man då skall förfara.* I dessa afseenden innehåller det följande moment: man skall tillse, att de för dopet oundgängliga beståndsdelarne äro för handen i likhet med hvad förhållandet är med nöddop, man skall i födelse- och dopboken göra anteckning bl. a. om att dopet varit lekmannadop, om det blifvit bekräftadt, och, om detta ej skett, skall man i församlingsboken anteckna »döpt af lekman», hvilken uppgift skall införas i flyttnings- och hinderslöshetsbetyg.

Man kan om detta cirkulär säga, att det utgår från vissa förutsättningar, som det anser viktiga, och på grund häraf ger vissa föreskrifter. Det utgår från den förutsättningen, att lekmannadop af en viss beskaffenhet kan antecknas såsom verkligt dop, och så gifver det föreskrifter om, huru förfaras skall, då sådana anteckningar ske. Hvad beträffar detta dops *beskaffenhet*, så utgår cirkuläret från den förutsättningen, att det är att likställa med nöddopet, att det är ett verkligt dop, då det innehåller samma beståndsdelar som detta. I sammanhang härmed gifvas föreskrifter om anteckning, hvilka ock innehålla antydan om, att lekmannadopet kan och bör af präst bekräftas liksom nöddopet. I fråga om detta lekmannadops kyrkorättsliga verkan säges

intet bestämdt och direkt, men då cirkuläret talar om bekräftelse af präst, är det väl dess mening, att endast ett så bekräftadt dop skall ha samma kyrkorättsliga verkan som vanligt laggiltigt dop.

I fråga om *tillämpningen* af cirkuläret ha vi följande mening. Då det ej innehåller ett bestämdt bud om att anteckna, kan ej en präst lagligen åläggas att anteckna lekmannadop, om han af sitt samvete skulle känna sig därtill förhindrad. Men om han ej känner samvetsbetänkligheter däremot, så bör han för god ordnings och redas skull tillämpa cirkuläret. Men äfven i detta fall bör han iakttaga största varsamhet, betänkande att den viktiga sakens afgörande blifvit lagd i hans hand ensamt. Den antydda varsamheten bör särskildt yttra sig på det sättet, att man noga undersöker, om de föreskrifna villkoren för att dopet skall vara ett verkligt dop äro uppfyllda. I detta fall finns det stora faror för prästerna. De kunna frestas till att lättvindigt anteckna för att få lefva i fred med separatisterna, en frestelse, som stegras, om prästen själf har någon lutning åt det separatistiska hållet. I tvistiga fall bör man hellre underlåta att anteckna än att göra det. Den nämnda varsamheten måste man särskildt iakttaga gent emot de separatistiskt sinnades modiga kraf, som ej lära uteblifva. Man skall ej anteckna lekmannadop på deras befallning, utan i det fall, då man kunnat utröna, att det innehåller de för ett dop nödiga beståndsdelarna och att dopet skett, icke af uppenbart trots, utan på grund af samvetsbetänkligheter hos vilsekomna men ärliga människor, hvilka man tills vidare måste respektera.

Enligt vår uppfattning af det Kongl. cirkuläret är således åtminstone det t. v. vunnet — och det är ju ej så litet — att de präster, som ej principiellt ha något mot antecknande af lekmannadop, veta, huru de böra bete sig. Men för öfrigt är ej denna svåra fråga löst genom cirkuläret, har

ej kunnat lösas genom ett sådant. Man har anmärkt mot detta, att det är i vissa viktiga fall otydligt och otillräckligt. Men detta anse vi i förevarande fall snarare såsom en förtjänst än en brist. Ty det gifver så många föreskrifter, som *kunna* gifvas på frågans nuvarande ståndpunkt.

Vi anse således, att hvarje präst ännu har fria händer i denna fråga. Detta är å ena sidan godt, men å andra sidan visar det, att vi ännu befinna oss i oklarhet och ovisshet, i ett tillstånd, som är abnormt och som således måste ändras så fort som möjligt. Men för att detta skall kunna ske, måste vi få en bestämd, klar uppfattning af *lekmannadopets beskaffenhet*, något som ännu saknas, så länge man tvistar om, huruvida det är ett verkligt dop eller ej.

Detta är nu hufvudfrågan och en ytterst svår fråga, som vi nu något vilja beröra, hvarvid vi måste anställa några reflektioner öfver dopets, ja öfver nådemedlens karakter i allmänhet.

Nådemedlen hafva en objektiv och en subjektiv sida. Äfven det senare måste erkännas. De hafva en objektiv sida, enligt hvilken de till sin substans äro oberoende af alla mänskliga tankar och handlingar. Ordet innehåller tankar, som hafva ett verkligt ursprung i Gud själf, såedes äro verkligt gudomliga, och det talar om Guds handlingar i historien till människors frälsning, som han gjort utan att fråga en enda människa om lof att göra dem eller om, huru han skulle göra dem. Sakramenten hafva sin grund i handlingar och anordningar af vår Herre Kristus, för hvilka ingen annans viljebeslut ligger till grund. »Gud har talat, Gud har handlat», denna stora sanning låta vi aldrig taga från oss, ty då vi det gjorde, skulle evig natt lägga sig öfver våra hjärtan och öfver vår värld. Vi behöfva en lefvande förbindelse med Guds eviga värld, från hvilken vi tro oss härstamma. Och denna förbindelse har Gud själf åstadkommit i helig

uppenbarelse, i personlig självmeddelelse åt världen. Denna självmeddelelse fortsättes genom det ord, han en gång talat, genom de heliga sakramentshandlingar, han instiftat. På ordets ljudvågor dallra hans kärleks tankar alltjämt genom världen, i sakramentens handlingar vinna de liksom mera konkret gestalt i vissa allmänna former.

Men nådemedlen ha ock sin subjektiva sida, hvilken dock allt igenom måste bestämmas och normeras af Gud. Det finns så att säga något mänskligt i dem. Guds uppenbarelse är icke en verksamhet, som är helt skild från människors lif och verksamhet. Då skulle den ej kunnat träda i lefvande beröring med det mänskliga lifvet. Så snart Gud gör människor till medel för sin verksamhet, tager han deras tankekraft och viljeverksamhet i anspråk. Han brukar dem aldrig som blotta maskiner.

Detta gäller till att börja med om ordet, och då först om ordet i skriften. Lika visst som det är, att vi i gamla testamentet ha Guds ord, lika visst är det, att vi där ha författarnes egna tankar och erfarenheter. Jesaia tänker och talar *sina egna* tankar och ord, som äro olika Hesekiels o. s. v. Det gäller ock om nya testamentet. Tydligast om brefven. Men äfven om evangelierna. Lika visst som det är, att vi i dessa ha en sann historia om vår Herre Kristus, lika visst är det, att dennas formulering gått igenom mänskligt medvetande. Ett slående bevis härpå ha vi i den stora olikheten mellan Johannis evangelium och de synoptiska evangelierna.

Men äfven en annan sak måste vi härvid ge akt på. De guddomliga orden flögo ej omkring som irrstjärnor i natten. De meddelades efter bestämda ordningar och lagar. De som talade å Herrens vägnar hade därtill en bestämd kallelse. Någon annan än en kallad skulle ej kunnat tala å Guds vägnar af det enkla skälet, att Gud ej talade genom någon annan.

Och vidare talade desse Herrens utkorade å hans vägnar i ett gifvet syfte, som bland annat äfven var ett samfundssyfte, åsyftade att skapa en Herrens församling såväl i gamla som i nya testamentet. Man bör visserligen säga, att kraften i Guds uppenbarelsesord ej berodde därpå, att det talades af därtill kallade och i syfte att bilda ett heligt samfund. Men å andra sidan känna vi intet annat Guds ord än sådant, som talades af kallade och i samfundssyfte. Och om man ville tänka sig ett annat, så skulle det nog få en ganska luftig gestalt. Af det nu sagda framgår, att till Guds uppenbarelsesord i dess jordiska existensform hörde, att det talades af därtill kallade personer i ett visst syfte, och att om vi försöka att lösgöra ordet från dessa bestämningar det blir ej så lätt att få fast om det.

Detta gäller ock om det i kyrkan predikade ordet. Det har sin objektiva sida, för så vidt det skall reflektera de eviga frälsningssanningarna. Men det har sin subjektiva sida, hvilken framträder ej blott däri, att det alltjämt skall riktas med församlingens erfarenheter, utan ock däri, att det skall förkunnas i en gifven ordning af därtill kallade i syfte att uppbygga Guds församling, detta hans heliga samfund. Vi säga tryggt, att intet ord kan finnas i kyrkan, utan såsom ett samfundsord. Visserligen kunna enskilda människor taga sig för att predika utan gifvet uppdrag och predika sanning på grund af ordets objektivitet. Men detta innebär då, att de taga om hand en samfundsfunktion, hvilket kan gå för sig endast därigenom, att de lefva i ett samfund, inom hvilket de få ordet och för hvars ändamål det existerar. Tag några stycken barn och ställ dem ute på en ö, där de äro afskurna från samfundet, och låt dem lefva och växa upp där, så få vi se, huru mycken predikan om Kristus där blir! Visserligen beror nu ej ordets kraft därpå, att det förkunnas af därtill kallade och i samfundssyfte. Men tror väl någon, att

vi skulle haft något Guds ord kvar i världen, om ej kyrkan haft ett prästerskap, som haft till uppgift att förkunna det, och om ej denna förkunnelse haft till syfte att uppbygga en Guds församling? Till ordets existensform inom församlingen hör, att det förkunnas efter en viss ordning för ett kyrkans väsentliga ändamål, som är ett samfundsändamål.

Men gäller detta redan om ordet, så måste det i än högre grad gälla om sakramenten, som ju äro handlingar och som äro konkreta bärare af de idéer, som finnas i ordet, det första och grundläggande nådemedlet. De förmedla den inre andliga gemenskapen med Kristus, men de förmedla ock den mera yttre gemenskapen med kyrkan. Fästa vi oss nu särskildt vid dopet, så böra vi undersöka, huru det förhåller sig med det inbördes förhållandet mellan dessa två moment i dopets ändamål. Vi framhålla härvid först, att dopets närmaste (ej högsta) och mest påtagliga syfte är att införsätta människan i gemenskap med Herrens församling: »Gån ut och gören alla folk till mina lärjungar (till medlemmar i min församling) genom att lära och döpa dem — —.» Då en människa skall bli en medlem af Kristi församling, är det godt att ha en yttre handling, genom hvilken detta utföres. Och för detta behof har Kristus själf så härligen sörjt genom instiftandet af dopet. Men det nu sagda betyder ej, att dopet är en handling, som blott har till uppgift att försätta människan i en rent yttre förbindelse med församlingen. Genom dopet försättes människan först, ideellt sedt, i lifsgemenskap med Kristus. Men dessa två, lifsgemenskap med Kristus och gemenskap med församlingen, kunna ej så skiljas åt, att den förra skulle kunna finnas utan den senare. Lifsgemenskapen med församlingen är i den jordiska existensformen — och det är ju i den vi nu lefva — ett villkor för (ej grunden till) lifsgemenskapen med Kristus, ty hon är ju *Kristi* församling, i hvilken han bor, i hvilken han låter sig finna.

Dopets mest påtagliga uppgift är således att införlifva människan med Kristi församling. Det har en samfundsuppgift, ingår såsom en väsentligt integrerande beståndsdel i församlingen, som är ett samfund. Vi tänka nu närmast på församlingen i allmänhet. Men denna församling i allmänhet, hvar finns den? Jo den finns i alla de särskilda församlingarna, i alla de organiserade kyrkosamfunden, som stå på kristlig grund i högre eller lägre grad. Alla dessa hafva dop, som såsom ett organiseradt och erkändt samfunds dop äger giltighet. Så ock med nattvarden.

Vår uppfattning af nådemedlen vilja vi nu sammanfatta så, att de visserligen äga sin kraft af Gud allena utan allt mänskligt åtgörande, men att till deras existensform i världen hör, att de förvaltas inom Herrens samfund af därtill kallade och för samfundets väsentliga ändamål. Detta att de förvaltas af samfundet ger dem visserligen ingen ny kraft, men det betyder så mycket för deras verksamhet och verkan, och detta betyder något för oss. Ty om en sak äger en kraft, men denna hindras att utveckla sig, så ha vi ej mycken glädje af den. Och kraftens styrka växer empiriskt sedt, då den äger gynnsamma villkor och medel för sin utveckling. Ett sådant gynnsamt medel för utvecklingen i världen af nådemedlens gudomliga kraft är, att de skötas i de mest lämpliga och naturliga former. Och då nu kyrkan är ett samfund, så skola de skötas i former, som ha samfundskaraktei, som ha sprungit fram ur samfundets egen idé. Därför minskas möjligheterna för nådemedlen att utveckla sin kraft, om enskilda taga om hand deras förvaltning. De lösas då ur sitt stora naturliga sammanhang.

Och här ställa vi oss nu inför den svåra frågan: Är ett lekmannadop ett verkligt dop eller ej, då det nämligen förrättats enligt instiftelsen och i syfte att sätta den döpte åtminstone i gemenskap med Kristus och väl äfven i yttre

förbindelse med ett litet sällskap, som anser sig för de troende framför alla andra? Här kan man nu resonnera på olika sätt. Man kan resonnera så här: Om hvem som helst utan befogenhet tar sig för att efterapa dopets heliga handling, icke kan det kallas ett verkligt dop? Men mot detta resonemang kan man ställa följande: Om en person, låt vara obefogadt, dock i enligt hans mening godt syfte tager sig för att döpa, är det en alldeles betydelselös handling? Han gör ju en handling, som är befalld af Kristus, *handlingen har skett*, och skulle den då ej innehålla något reellt, liksom det t. ex. är en *sanning*, att Kristus dött för våra synder, äfven om en lekman talar om den sanningen? Det första resonemanget gör ovillkorligen ett visst intryck, och det senare kunna vi ej så lätt afvisa, då vi tänka på nådemedlens objektivitet.

Huru skola vi nu reda saken, hvar skola vi draga gränsen? Ja, den, som kunde säga det, hade löst den svåra knuten. Vi tro ej, att frågan kan lösas i några allmänna uttalanden, emedan den ligger så djupt inne i lifvet självt. Det förhållande, hvarom vi här tala, får alltid karakteren af något kasuistiskt, som kan lösas endast tillnärmelsevis genom mer eller mindre tillfälliga åtgärder. Den kan ej bli annat än ett kors för kyrkan.

Om vi nu fixera ett lekmannadop, som skett under de bästa möjliga omständigheter, så tror jag, att det är två tankar, som tränga sig på oss. Å ena sidan tänka vi så här: men här har dock en handling skett, som är befalld af Kristus, och den har skett i, låt vara vilseledt, dock i viss mening uppriktigt syfte att sätta den döpte i lifsförbindelse med honom. En sådan handling kan ej vara alldeles tom och betydelselös. Men å andra sidan tänka vi: detta dop har dock ej skett enligt kyrkans ordning och i syfte att föra den döpte till medlem af vår församling, som är en legal existens-

form för Herrens församling på jorden. Här fattas något och något ytterst viktigt, här fattas dopets karakter af församlingshandling.

Hvad vi utan vidare här kunna vara på det klara med, är, att ett sådant dop ej utan vidare kan af kyrkan accepteras. Äfven det Kongl. cirkuläret förutsätter bekräftelse af präst. Här kan man nu handla på tvenne sätt, nämligen antingen döpa om eller bekräfta det redan meddelade dopet. Att döpa om torde anses för mycket olämpligt, för att ej säga mer, om man tror på någon reell innebörd i lekmannadopet. Och vi vilja ej tillråda omdop i allmänhet. Men vi kunna ej låta bli att här säga, att vi känna det så, som skulle omdop vara att rekommendera, om man komme i den förtviflade belägenheten, att lekmannadop tenderade att bli vanliga och att man ägde medel att utan vidare tvinga prästerna att anteckna dessa dop såsom giltiga, i synnerhet om dessa dop förrättades inom religiöst och sedligt misstänkta separatistkretsar, inom hvilka kyrkans uppgift ej i nämnvärd grad realiserades. I sådana fall, då själfva lekmannadopets värde vore mycket omtvistligt, kunde omdop vara ett nödvärn för att skydda dopet, denna Herrens stiftelse, för att skydda församlingen.

Men för öfrigt är väl, om man antager något reellt i lekmannadopet, en bekräftelse af detta det naturliga. Men denna bekräftelse kan ej vara af samma beskaffenhet som bekräftelsen af nöddopet, emedan de två slagen af dop äro olika. Nöddopet är legalt, sker i erkändt samfundssyfte. Men så är ej förhållandet med lekmannadopet, det är olagligt, och har följaktligen mindre värde än nöddopet. En bekräftelse af lekmannadop måste därför, tro vi, ske efter ett formulär, som framhölle, att detta dop ännu ej vore ett af kyrkan erkändt, såsom ju nöddopet är, att synd häftade vid dess utförande, men att kyrkan nu vill komplettera det och erkänna

det såsom ett sådant dop, som gör den döpte till en verklig medlem af det kyrkosamfund, som bekräftar detta dop genom en sin tjänare.

Men för att ej underlätta ofoget med lekmannadop och minska aktningen för dopets heliga handling, måste man förfara med största varsamhet och noga undersöka, om lekmannadopet skett enligt instiftelsen och äfven om det skett inom en krets, till hvilken man kan ha något förtroende med afseende på religiositet och sedlighet. Och då man tänker på frågans stora vikt, torde det kanske ej vara nog att den enskilde prästen handlar här, utan att saken blefve äfven en kyrkorådsangelägenhet, ja i särskildt svåra fall en domkapitelsangelägenhet.

Vår mening i denna sak är således den, att ett lekmannadop under vissa angifna villkor bör anses äga något reellt, att man i dylikt fall ej skall döpa om utan endast bekräfta dopet, men göra detta efter ett särskildt formulär, som betämdt betonar den väsentliga betydelsen af kyrkans bekräftelse, att en sådan bekräftelse bör ske med största varsamhet, och att det kanske vore godt, om kyrkoråd och åtminstone i vissa fall domkapitel finge pröfva frågan, innan bekräftelsen meddelades.

F. A. Johansson.

Kirkelige Meddelelser fra Danmark.

Ingen uhildet Iagttager af de kirkelige Forhold her i Danmark vil kunne nægte, at der for Tiden i mange Egne af Landet rörer sig et kraftigt kristeligt Liv. Om dette end ikke altid fremtræder paa den mest tiltalende Maade, er der dog i det hele og store Grund til at glæde sig derover. Som Aarhundredet gik ind med et svagt, næsten hendöende Kristenliv, saaledes gaar det ud med en saa stærk Livsbevægelse, at faa Perioder i det danske Folks Tilværelse i saa Henseende kunne stilles ved Siden af den nærværende. Meget fremtrædende Rörelser have dog ikke gjort sig gældende, men der er Tegn, som tyde paa, at saadanne maaske ikke lade længe vente paa sig.

Naar vi skulle give nogle kirkelige Meddelelser fra den sidste Tid, kunne vi rettest begynde fra Toppen. To af Landets syv Bispestole, nemlig *Ribe* og *Sjællands*, bleve for ikke længe siden besatte med nye Mænd, og begge Udnævnelser bleve stöttede ved Adresser til Regeringen fra en stor Del af de to Stifters Præsteskab. Her i Danmark har jo forövrigt Præsteskabet ingen lovmæssig Del i Bispevalget, ja ikke engang i Provstevalget, men det sker umiddelbart af Kongen efter Kirkeministerens Indstilling. Begge de nye Biskopper ere Mænd over 60 Aar. *V. Götsche*, hidtil Sognepræst i Fredericia, der kaldedes til Ribe Stift efter den mere end 90-aarige Biskop Balslev, tilhörer nærmest den saakaldte indre Missions Retning, hvilket ogsaa klang igennem det Hyrdebrev, han udstedte, hvor han betonede Ordet: »Hvo som ikke er med mig, er imod mig» (Luk. 11: 23). Imidlertid er han næppe af de yderlig gaaende, men tværtimod en fredelig Natur, der söger at undgaa at strande paa Partivæsenets Skær. Ribe Stift er et af de mest religiöst bevægede i Landet og

har været det fra gammel Tid af; det indbefatter största Delen af Jyllands Hede- og Vesterhavsegne, og baade Hede- og Havboere ere for en meget stor Del kristelig vakte, ikke sjælдent med Tilböjelighed til et mörkt Livssyn, paavirkede af den alvorlige og strænge Natur.

At den nye Ribe-Biskop ærlig söger at skifte Vind og Ström lige mellem de forskellige Partier, har han haft Lejlighed til at vise overfor Præsten *V. Brücker*, forhenværende Kapellan, om hvem der allerede for en Række Aar siden har dannet sig en Valgmenighed (i Starup ved Kolding). Denne Mand er udgaaet fra den grundtvigske Retning, men har i sin Tid vakt Anstöd ved sine frie Ytringer, navnlig ved den, »at han lod sig ikke hovmesterere af Bibelen». Som Fölge heraf har han ikke kunnet opnaa Anerkendelse som Valgmenighedspræst. Brücker er en begavet og kristeligt troende Mand, om han end stundom forbavser eller endog forarger nogle ved sine Ytringer. I Erkendelse heraf har Biskop Götsche taget sig af hans og hans Menigheds Sag og udvirket ham Anerkendelse, hvorved baade Præst og Menighed betragtes som indordnede i Folkekirken, fra hvilken de heller ikke i nogen Henseende önskede at skilles.

Til Sjællands Bispestol blev Dr. theol. & phil. *Skat Rördam* kaldet. Det var en udbredt Mening, at han for Tiden var den, der bedst kunde beklæde denne Stilling. Sjællands Biskop er primus inter pares, og Stiftet overgaar i Betydning langt alle de andre. Det rummer nu hen imod en Million Indbyggere. Flere Gange har det været paatænkt at dele det, hvilket ogsaa vilde være heldigst; ogsaa denne Gang var det stærkt paa Tale, men blev dog ikke realiseret. Det overstiger lettelig en enkelt Mands Kræfter at före et virksomt Tilsyn i et saadant Stift, og der er da ogsaa Menigheder paa Sjælland, hvor der ikke har været holdt Bispevisitats i 30 Aar eller mere. S. Rördam maa be-

tragtes som nærmest paavirket af den grundtvigske Retning, men har altid hævet sig ud af Partivæsenet og först og fremmest været sig selv; ved given Lejlighed er han optraadt ligesaa djærvt overfor Grundtvigianere som overfor andre. Som Præst, först paa Landet og siden ved Helligaands- og Holmens Kirker i København, har han stedse samlet en stor Menighed om sig, og hans bramfrie Optræden i Forbindelse med hans hele troværdige Personlighed har givet hans Navn en særlig god Klang blandt Kristne i Danmark. Tillige er han en lærd og grundig Theolog; det Arbejde, der er nedlagt i hans Oversættelse af det nye Testament med Forklaringer til, hævder ham en höj Rang som Lærd. Siden han har overtaget Stiftet, mærkes hans kraftige Haand paa forskellige Maader.

Her i Danmark leve vi jo endnu paa den gamle Kirkeforfatning, som man vil sige ikke er nogen Forfatning. Medens Folket ved Grundloven 1849 fik en vidt gaaende politisk Frihed, blev man i kirkelig Henseende staaende ved det gamle, og Grundlovens Löfte om, at »Kirkens Forfatning ordnes ved Lov», blev ikke virkeliggjort, om end Rigsdagen til forskellige Tider har vedtaget Love, der angaa Kirken. Men uden dennes Medvirken blev der for 10—12 Aar siden ved en kgl. Resolution oprettet et *»kirkeligt Raad»* for Riget, hvilket nærmest er raadgivende for Kirkeministeren. At et saadant kom i Stand, maa opfattes som et Fremskridt. Man vil ikke saa let nu faa at se, at de vexlende Ministre, der maaske ere ganske ukirkelige, ja Fritænkere — hvad man nogle Gange har oplevet — træffe vigtige Afgörelser for Kirken efter deres eget Hoved. Kirkeraadet bestaar af Landets syv Biskopper, en theologisk og en juridisk Professor, og samles en Gang om Aaret for at dröfte de Sager, som enten forelægges det af Ministeren eller som fremkomme ved eget Initiativ.

Forövrigt findes der, som bekendt, ingen Kirkesynode i Danmark; hverken Menighed eller Præster har nogen Stemme i det kirkelige. Som en Erstatning herfor og en Indledning til noget nyt dannede man for nogle Aar siden en Forsamling paa en ejendommelig Maade. Det hele er privat uden nogensomhelst offentlig Bemyndigelse. Forsamlingen er baseret paa de nuværende Partier, idet man gik ud fra, at der er tre saadanne: det indre-missionske, det grundtvigske og et tredie, som man ikke kunde give Navn, men som antoges nærmest at være höjkirkeligt. Forsamlingen kaldte sig *Menigheds-Konventet*, et uheldigt Navn, da dets 90 Medlemmer netop ikke vælges af nogen Menighed, men kun gennem Bekendtskaber. Der er 30 af hver af de nævnte Retninger, lige mange Præster og Lægfolk, og man samles en Gang aarlig for at behandle kirkelige Sager med en Ufortrödenhed, som var det et lovligt, offentligt Raad. Man har saaledes forhandlet om Præstevalg, om en ny Salmebog samt om *fraskiltes Ægteforening*. Det sidste Spörgsmaal har i mange Aar været brændende, og saafremt Konventet kan udvirke noget i saa Henseende, vil det fortjene Tak, da den nuværende Ordning er mere end mislig. Enhver Præst i Folkekirken er forpligtet til at vie hvilkesomhelst fraskilte, der have Justitsministeriets Tilladelse dertil. Afdöde Biskop Kierkegaard har i sin Tid paavist, hvilke Fordringer der i Henseende til Vielse kunne blive stillede til en Præst. Fruentimmer, der holde Bordel, have meldt sig til Vielse, hvor Hensigten aabenbart kun var at sikre sig en stærk Mandsperson, der kunde holde Orden i Bordellet. For en halv Snes Aar siden hændtes det Tilfælde, at en Hr. N. blev viet til O.; kort efter Vielsen opdagedes det, at N. i Forvejen var gift med en anden, som vi kalde P. Ægteskabet med O. blev derefter af Retten kendt ugyldigt og N. tilpligtet at vende tilbage til sin förste Hustru P. Men efter nogen Tid

fik N. dette Ægteskab lovlig oplöst og Tilladelse til igen at gifte sig med O.; han forlangte kirkelig Vielse, og vedkommende Præst blev nödt til at meddele dem denne, altsaa for anden Gang. I det hele taget er Vielse af fraskilte en Samvittighedsplage for mange Præster. Menighedskonventet henvendte sig for tre Aar siden til Kirkeministeriet for at faa en Forandring heri, og dette lovede at tage det under Overvejelse; men da der endnu ikke er foretaget noget, har et Udvalg af 37 Præster og Lægmænd nylig udstedt den Erklæring, at der kan indtræde Tilfælde, hvor Præsterne for Samvittighedens Skyld ikke kunne adlyde Lovbestemmelserne, samt at de, hvis Sagen ikke ordnes paa en for Folkekirken værdig Maade, ere enige om, at man bör tilstræbe Indförelse af almindeligt borgerligt Ægteskab med paafölgende kirkelig Indvielse, der stilles frivillig baade fra Ægteparrets og Præstens Side.

I övrigt kan Menigheds-Konventet endnu ikke fremvise videre praktiske Resultater af dets Virksomhed. Det er ogsaa for Tiden vanskeligt at faa noget frem, der kan samle de forskellige Partier om sig. Man kunde synes, at en virkelig Repræsentation for Kirken maatte vinde Bifald fra alle Sider, da man jo er i den i vore Dage besynderlige Stilling ingen at have. Men det er ikke for ingen Ting, at snart 50 Aar ere gaaede, siden Folket fik Friheden; mange lidet lystelige Erfaringer ere gjorte, og man indser, at det vilde være saare uheldigt at faa kirkelige Kampe i Lighed med de politiske. En Kirkeforsamling, valgt paa et lignende bredt Grundlag som Rigsdagen, finder bestemt Modstand ikke alene hos Præsteskabets Flertal men ogsaa hos alle de besindigere i Nationen, og en Repræsentation i konservativ Form vil næppe gaa igennem i Rigsdagen, der skal votere derom. Saaledes synes Sagen kört fast, og man maa tröste sig med,

at det har vist sig, at det kristelige kan trives uden det. Alligevel rejser Spörgsmaalet bestandig paa ny sit Hoved.

Fra Rigsdagens Side göres der jævnlig Tillöb til at reformere i kirkelige Sager. Saaledes er netop Spörgsmaalet om Indförelse af tvungen borgerlig Ægteforening for alle, men frivillig kirkelig Vielse, for Tiden igen fremme, uden at der dog synes at være Udsigt til at före det igennem.

Af og til kommer man tilbage til det ofte dröftede Spörgsmaal om Præstevalg. Den nuværende Maade, at Kongen kalder til alle Embeder i Landet, uden at Menigheden har nogen lovlig Stemme med, synes ganske vist lidet tidsvarende. Men naar Besættelserne foregaa med Omsigt og Hensyntagen, saaledes som Tilfældet nu er, bliver det et Spörgsmaal, om der ikke kunde tabes mere end vindes ved at give Præstevalget helt eller delvis i Menighedernes Hænder. Muligvis vilde det gaa bedre, end mange nu frygte for, men man har ingen Garanti derfor, og en Tid som den nærværende med stærkt udpræget Partivæsen synes i al Fald lidet heldig til en saadan Forandring.

Thi Partivæsen er der nok af paa det kirkelige Omraade, og i de senere Aar gaar aabenbart den *indre Mission* i saa Henseende i Spidsen. For nogle Decennier siden var det anderledes; da var det den grundtvigske Retning, der holdt Têten, men nu er det den indre Mission, der gör det. At skrive paa én Gang hensynsfuldt og retfærdigt om denne er for Tiden ikke nogen let Sag. Den har i disse Aar stærk Vind i Sejlene og optræder derfor meget ofte herskesygt og dömmende overfor anderledes tænkende. Men naar der skal tales om den indre Mission, da er det nödvendigt at sætte et tydeligt Skel mellem den köbenhavnske og Landmissionen, thi der er stor Forskel, ligesom ogsaa hver af dem har sin Styrelse.

København spiller, som bekendt, en större Rolle for Danmark end maaske Hovedstaden i noget andet Land. Dette ligger allerede i Indbyggertallet. København i udvidet Forstand, det vil sige, naar man ser bort fra visse kommunale Grænser, har nu ikke lidet over 400,000 Indbyggere, medens hele Kongeriget ikke endnu har 2½ Million. Endnu i 1850 havde København kun 130,000 Indb., og den er saaledes paa mindre end et halvt Aarhundrede voxet med henimod 300,000. Med denne stærke Udvikling have de kirkelige Forhold ikke kunnet holde Skridt, hvad man ingenlunde kan undre sig over. I de store nye Staddele trængtes der til Kirker og præstelig Betjening, og der har i saa Henseende været ligefrem Nöd; man vidste ikke, hvor man skulde tage Midlerne fra. De enkelte Kirker, der rejstes, kom kun frem med Besvær; Statens eller Kommunens Bidrag vare langtfra rundelige, största Delen maatte indsamles i Menighederne, og det var ikke let. Men i de senere Aar er der kommet Fart i Sagen, og det skyldes fremforalt den voxende kirkelige Sans. Ved Opofrelser af to Rigmænd, Gehejme-Etatsraad C. F. Tietgen og Brygger C. Jacobsen, ere Frederiks- (i daglig Tale: Marmor-)kirken og Jesuskirken, begge to Pragtbygninger, blevne rejste. Af andre Kirker, der ere fremkomne i de sidste syv Aar, nævne vi: Bethlehems-, Hellig-Kors-, Nazareth-, Gethsemane-, Kapernaums- og Zionskirken, af hvilke de fleste dog ere smaa, ja efter Forholdene *for* smaa. Flere andre ventes opförte i den nærmeste Fremtid. Hertil kommer endnu Immanuelskirken, som tilhörer en Valgmenighed. Naturligvis maa Beskikkelsen af Præster holde Skridt med Kirkerne, og ved adskillige af disse nye Kirker lönnes Præsterne gennem et Menighedsudvalg. Ialt er der for Øjeblikket i hele København omtrent 30 Kirker med henimod 70 Præster. Der er delte Meninger om, hvorledes Kirkerne bör bygges og Betjeningen ordnes. Mange anse det for bedst at faa

smaa Sogne med ikke over 5,000 Indbyggere og smaa Kirker, der ikke behöve at rumme mere end 800 til 1,000 Mennesker. Det fremhæves da, at en Præst ved en saadan Menighed vilde faa en overkommelig Gerning og kunde have personligt Kendskab til saa godt som alle sine Sognebörn. Andre mene, at man kunde være tilfreds med en Kirke for c. 15,000 Indbyggere; den maatte da kunne rumme henimod 2,000, og 3 Præster maatte være ansatte ved den. For dette sidste taler, at Menighedsforholdene i en stor Stad ere meget bevægelige; Folk slutte sig til den Præst, de föle sig mest tiltalte af, uden Hensyn til, om han er Præst i det Sogn, de tilfældigvis bo i, og som de maaske om et halvt Aar flytte fra. Der er selvfölgelig altid nogle Præster, som samle en meget stor Tilhörerkreds om sig og hvor der altsaa trænges til god Plads. Skönt der i de senere Aar er fremkommet saa mange nye Kirker, er der dog endnu meget folkerige Sogne, saaledes St. Mathæus paa Vesterbro, der omfatter 63,000 Indb.

I det hele taget er der i Köbenhavn en stor og glædelig Fremgang for Guds Riges Sag. Men det kan der ogsaa trænges til, thi Verdsligheden er ikke mindre stor. Vel spiller det bevidste Fritænkeri næppe saa betydelig en Rolle nu som i forrige Decennium, men Ligegyldighed eller Uvilje mod al Kristendom har alligevel en uhyggelig Udbredelse. En stor Stad frembyder jo desuden mange Fristelser, og Forlystelsessygen har altid været mægtig i Köbenhavn. For en noget »finere» Del af Publikum indtage nu Varietéerne en fremragende Plads, hvilket i Sammenligning med Theatrene betegner en stor Nedgang. Letsindighed, Drikkeri og Usædelighed udbredes i höj Grad ved dem. Det simplere Publikum har sine Forlystelser, der ikke ere bedre. I det hele taget er det sörgeligt, at det hidtil ikke har kunnet lykkes i Danmark at sætte en alvorlig Stopper for den over-

drevne Nydelse af spirituöse Drikke. Afholdsforeningerne arbejde vel ufortrödent paa deres Maade, men Lovgivningsmagten er endnu ikke traadt til; de Forsög, der ere gjorte derpaa i Rigsdagen, ere hidtil strandede paa det Raisonnement, at »man vil ikke beröve Fattigmand hans Snaps». I den lette og billige Adgang til berusende Drikke ligger en Kilde til meget ondt og megen Ulykke i hele Landet. Sörgeligt er det ogsaa, at den »lovbeskyttede Prostitution» stadig existerer, trods alle Forsög paa at faa den afskaffet; man maa haabe, at der nu maa komme noget ud af den i den Anledning nedsatte Kommissions Arbejde.

Paa et Sted som København er en *indre Missions* Gerning saaledes i höj Grad nödvendig, og den bliver drevet med Nidkærhed, om end den langtfra er saa omfattende, som man kunde önske. Den fremtræder ikke i København som en Partisag og stöttes derfor af Præster og Lægfolk af alle Retninger. Den Mand, som væsenlig har givet Stödet til dens Oprettelse, er den i 1879 afdöde nidkære Opvækkelsespræst R. Frimodt, medens nuværende Biskop H. Stein i Odense nærmest har organiseret den, medens han var Præst i Hovedstaden. I en Aarrække har den nu været ledet af Pastor Dr. R. Volf ved Stefanskirken. Den københavnske indre Mission arbejder förste ved Ordets Forkyndelse udenfor de egentlige Gudstjenester. Dens Lægprædikanter, der ofte stöttes af Præster, optræde dels i Lokaler i de forskellige Dele af Byen, dels besöge de Husene og söge at faa Adgang til Samtale med Beboerne, især i Arbejderkvartererne. En særlig Afdeling er »Gaardmissionen», der prædiker inde i Gaardene og uddeler Traktater. Om Sommeren holdes der ogsaa Möder i offentlige Anlæg, tit med megen Tilslutning.

Foruden Forkyndelsen har Missionen mangfoldige andre Virksomheder i Gang paa lignende Maade som indre Mission i andre Lande, saasom Söndagsskoler og Bibelklasser, For-

eninger for unge Mænd, unge Piger, Sangforening; der afholdes regelmæssige Möder for forskellige Klasser af Folk, saasom Handelskoner, Fabrikpiger, hjemlöse Mænd, foruden at Pleje- og Börnehjem staa i Forbindelse med den. Den mangeforgrenede Virksomhed har sit Midtpunkt i det store Missionshus »Bethesda», hvor der saagodt som daglig holdes Möder af forskellig Slags. En særlig Afdeling er »Midnatsmissionen», der söger at forhindre unge Mænd fra at falde i Prostitutionens Klör ved at tale et Alvorsord til dem, hvorfor Missionens Medlemmer om Natten holde Øje med de berygtede Gader. Et nyt Magdalenahjem er i dette Efteraar taget i Brug udenfor København ved Furresöen, da det forrige var blevet for lille og desuden var saa uheldigt at faa en ny Husarkaserne til Nabo.

Man kan ikke andet end i höj Grad paaskönne den københavnske indre Missions ufortrödne og kærlige Arbejde. I nært Forhold til den staar ogsaa Diakonissestiftelsen paa Frederiksberg, der for Tiden tæller omtrent 230 Söstre.

I forskellige andre Byer i Landet öves der en indre Missionsvirksomhed i samme Spor som i Hovedstaden, Stefansforeninger findes flere Steder, og endelig er der i Nyborg et Diakonhjem. Den Sag, som dette sidste virker for, fortjener uden Tvivl Opmærksomhed; mangfoldige Steder vilde det være en stor og kærkommen Hjælp for Præsterne at have en Diakon ved sin Side, langt at foretrække for de fleste af de nu omstrejfende Lægprædikanter.

Vi vende os nu til den indre Mission i det övrige Land, som vi for Nemheds Skyld kalde »*Landmissionen*». Denne har sin egen særlige Styrelse, og om den end staar i et vist aandeligt Slægtskab med den københavnske, er der dog i Aarenes Löb i stigende Grad fremkommet Divergenser imellem dem. Landmissionen samler sine Kræfter om Ordets Forkyndelse, og i al Fald dens överste Leder Pastor *Vilhelm*

Beck (i Ørslev ved Slagelse) er imod, at den skal give sig af med saa kaldte Kærlighedsgerninger. Naar den af ham ledede Mission i de senere Aar har været udsat for Angreb fra mange forskellige Sider, maa det desværre siges, at det ikke er uden Grund. En berettiget Hovedanke imod den er, at den stadig mere er sejlet ind i Partivæsenets mislige Farvande. Dette er vistnok langtfra sket med almindelig Samstemning fra Missionsvennernes Side; vi tro tværtimod gerne, at de fleste baade af Præster og Lægfolk, som slutte sig til den, ikke føle sig tilfredse med den Retning, som Missionen paa mange Steder i Landet har taget. Men det kan da med Rette bebrejdes dem, at de ikke træde kraftigt op imod Udskejelserne, og, hvis de ikke kunne forandre Sagen, da sondre sig ud fra de radikale. Den besindige Del er ikke tjent med at slaas sammen med de yderliggaaende og skadelige Elementer.

Landmissionen er fra en lille Begyndelse i de nærmeste Aar för Krigen 1864 voxet op til at blive en stor Magt, og den skylder dette navnlig Pastor V. Becks Energi og Begavelse, thi udenfor ham har den egentlig aldrig ejet meget fremragende Kræfter. Han, som nu er en Mand paa 67 Aar og med et vaklende Helbred, har egentlig slidt sig op i Missionens Tjeneste. Hvor mange Hundreder af Möder i Kirker eller andre Lokaler eller under aaben Himmel han har holdt, vide vi ikke, men han har altid ufortrödent lagt sig i Selen og aldrig skaanet sig. Han er en stor folkelig Taler, som forstaar den Kunst at faa Skarerne, navnlig af de lavere Klasser, til at lytte, selv om han taler timevis. Hans Taler ere grovkornede, og med stor Ugenerthed angriber han, hvad der forekommer ham Angreb værdt; han forsmaar heller ingenlunde at bruge Vittigheder. Hans Styrke ligger paa Opvækkelsens Omraade, og mange Mennesker i Landet have faaet et Stöd ved ham, der for dem blev Indledning til et

nyt Liv. Intet Under, at der er Tusinder i Landet, der se op til ham som den ypperste Leder i Salighedens Sag, selv om hans Anseelse ogsaa i hans egne Kredse i de senere Aar er sunket ikke saa lidt. Man maa ogsaa villigt indrömme, at Hovedpunkterne i al kristelig Forkyndelse: Synd og Naade ikke ere blevne satte under en Skæppe af ham. Han er ingen Lovens Mand, men en Evangeliets Forkynder. De store Grundtræk af Kristendommen forstaar han ypperligt at fremstille i deres Klarhed; derimod mangler han i paafaldende Grad Sans for Overgangsstadierne.

Missionen er bleven stor under V. Becks Ledelse; der er 125 Lægprædikanter, som under Navnet »Indre-Missionærer» staa i dens Tjeneste, og mange Præster arbejde ivrigt med den. I de senere Aar bygges der Missionshuse rundt omkring; i Fölge den sidste Beretning er der for Tiden 126 saadanne. Missionens Aarsindtægt belöb sig til 135,000 Kr., der for största Delen indkom ved frivillige Gaver. Dens Blad »Indre Missions Tidende» er meget udbredt, men kunde nok önskes bedre redigeret.

En saa stor Virksomhed er ikke let at holde paa ret Köl, og det har da ogsaa oversteget V. Becks Kræfter. Med al hans Dygtighed, ogsaa som Organisator, har han dog ikke egnet sig til at være Leder, hvortil hörer en Aandsudvikling og Besindighed, som han ikke er i Besiddelse af. Fölgen deraf er da bleven, at det tit gaar, som det bedst kan, men ingenlunde som det burde. Lægprædikanterne ere langtfra altid valgte med den fornödne Omsigt og ere derfor af meget forskellig Art; nogle af dem egne sig godt for deres Kald og ere erfarne, samvittighedsfulde, stundom ret oplyste Kristne, men der er ogsaa saadanne Elementer, som aldrig burde have Lov til at optræde som aandelige Vejledere for Folk, allermindst i en Forening, der kalder sig »kirkelig» og arbejder under Folkekirkens Flag. Der findes iblandt disse

saadanne aandeligt raa Personer med et saa skævt og hadsk Syn paa alt, hvad der ikke er af deres egen Surdej, at man kan se de bedre Indre-Missionærer optræde imod dem. Dömmesyge i den uhyggeligste Skikkelse, en ret sekterisk Afslutning om en bestemt lille Flok, der er de eneste og rette hellige, og en stærk Læggen Vægt paa Adiafora, er et gennemgaaende Træk hos disse Folk. Hertil kommer ofte en Retning imod Methodisme. En stor Del af Ansvaret herfor falder tilbage paa Ledelsen. Missionen faar derved stundom et falsk Præg, idet den officielt maa vedkende sig at stötte og arbejde sammen med Præsterne, men tit i Virkeligheden söger at undergrave deres Virksomhed og lede Folk fra Kirkerne til Missionshusene. Pastor V. Beck har i sin Tid erklæret og for ganske nylig atter vedkendt sig som sit Princip, at hans indre Mission vil stille sig overfor andre Retninger ligesom Abraham overfor Lot, saa at hver skal beholde sin egen Græsgang i Fred, uden at anfægte den anden, men det er saare langt fra, at det i Virkeligheden sker.

Ogsaa blandt de Præster, der slutte sig til Landmissionen og som i Almindelighed udmærke sig ved Iver og Arbejdslyst, finder man ikke sjældent saadanne, der have ladet sig drage nedad paa lignende Maade som de ringere Lægprædikanter. Ved offentlige Möder skal man kunne höre Udtalelser af dem, der baade ere prægede af skævt Syn og Mangel paa virkelig Dannelse. I den senere Tid har Dagspressen fæstet sin Opmærksomhed herpaa og undlader ikke at referere det, og selv om adskilligt af det, der meddeles, ikke er saa ganske paalideligt, kan der dog ingen Tvivl være om, at det i Hovedsagen er rigtigt. I den Henseende har Lysten til at efterligne Missionens Leder Pastor Beck virket uheldigt; han bruger mange Kraft-Udtryk, som til Nöd kunne undskyldes i hans Mund, da de synes at höre med til hans Personlighed, men som kun virke frastödende i hans Efterligneres.

En Retssag, som angik en af Landmissionens Præster ved Navn *Moe*, er nylig bleven afsluttet. Denne Mand, hvem man ikke tör frakende Nidkærhed og en kristelig Hensigt, henledte förste Gang den almindelige Opmærksomhed paa sig i Anledning af en sörgelig Begivenhed. I en Efteraarsstorm druknede nogle og tyve Fiskere fra Harboöre, et Sogn ved Vesterhavet, lige Syd for Limfjorden. De fleste vare Familieforsörgere; Sorgen og Eléndigheden var stor, men Deltagelsen var ogsaa ualmindelig. Ved deres Jordefærd optraadte Pastor Moe, som tidligere havde været deres Præst, med en Tale, som vistnok var vel ment, men haard, hensynslös og upassende ved en saadan Lejlighed. Dagbladene drog den frem, Indignationen var almindelig, og da han derefter selv refererede sin Tale, blev Rigtigheden af Referatet benægtet fra forskellige Sider. Sagen endte med, at han af Biskoppen fik en Irettesættelse, der blev offentliggjort. Nogen Tid efter henledte Pastor Moe atter Opmærksomheden paa sig. Han prædikede under en Vakance i Vamdrup ved Grænsen mod Sönderjylland. Fra dette Sogn var der indsendt en Adresse til Kirkeministeriet om at blive fritaget for at faa en Præst af den indre Missions Retning. I sin Vakanceprædiken fremdrog Moe dette, kaldte det en »væmmelig» Adresse og ytrede, at man bad sig fri for at faa en troende Præst. Kirkesangeren, der var en af Adressens Underskrivere, foreholdt strax efter Prædiken, da han var sammen med Pastor Moe i Sakristiet, denne, at han havde fordrejet Ordene, og da Gudstjenesten var endt og Menigheden var kommet ud af Kirken, traadte Kirkesangeren atter op imod ham med djærve Ord. I den offentlige Retssag, der i Anledning af alt dette blev anlagt baade mod Præsten og Kirkesangeren og som först nylig afsluttedes for Höjesteret, blev Pastor Moe idömt en Böde paa 200 Kr., Kirkesangeren en paa 50 Kr. Det bedrövelige ved denne Sag er imidler-

tid ikke blot dette, at Prædikestolen er bleven misbrugt til Udtalelse af personlige Antipathier og til Fordrejelser af det rigtige, men meget mere dette, at den Talefrihed i Kirken, som har været gammel Hævd for Præsterne i deres Embedsgerning, derved lider et Skaar. Thi denne Höjesteretsdom kan drage Konsekvenser efter sig, som alle Præster, indre Missions saa vel som andre, kun ere daarlig tjente med. (Forts.)

Richard Petersen.

En kritisk tidpunkt för svenska kyrkans dotter i Amerika.

I ett af Kyrklig tidskrifts första häften lämnade tidskriftens då varande främste utgifvare Rob. Sundelin en kort redogörelse för Augustanasynodens 35:te årsmöte 1894. Sedan ha om denna vår dotterkyrka här förekommit en redogörelse af Oscar Quensel för synodens 1895 antagna nya kyrkohandbok och några ord af Carl Norrby med anledning af förhandlingarna vid synodens 36:te årsmöte. Då redaktionen nu anmodat mig att lämna några meddelanden angående Augustanasynodens närvarande tillstånd, har jag så mycket hellre velat tillmötesgå dess önskan, som jag alltsedan min vistelse bland våra nord-amerikanske trosbröder och landsmän under det stora svensk-lutherska jubelåret med lifligt intresse följt utvecklingen af hvad jag då lärde mig älska — följt den med kärlekens både oro och förhoppning.

Inledningsvis tillåter jag mig att meddela några små utdrag ur hvad jag helt nyligen tillskref mina vänner på andra sidan om Atlanten: »Edert i jämförelse med moderlandets kyrka unga, lifskraftiga kyrkosamfund bildar en beaktansvärd

del af det Guds rike på jorden, hvilket utgör fostringsanstalten för det fulländade gudsriket i himmelen. Omgifna af talrika nedbrytare hafva dess medlemmar att under Davidssonens spira verka, strida och lida för uppbyggandet af detta dubbelgestaltade rike, på hvilket ingen ände skall vara. Äfven här föres striden, bildlikt taladt, i Hinnoms dals närhet, vid afgrundens brand. Men var vid friskt mod, du lilla skara! — Ett godt stycke väg till seger har i sanning den hunnit, som i Herrens namn låter allt hvad klenmodighet heter vara från sig fjärran. Ty oftare torde det vara den klenmodiges farhågor än faran själf, hvarigenom hans motståndare få öfvertaget. Ganska listigt är det därför, när t. ex. katolikerna nu för tiden utbasuna protestantismens undergång såsom en afgjord sak, eller den s. k. moderna bildningens högröstade förkämpar förklara den enfaldiga bibeltron för en länge sedan öfvervunnen ståndpunkt. I själfva verket äro både katolsk vantro och modern otro hus, byggda på sanden. Så snart slagregnet begynner på allvar falla och floderna komma och vädren blåsa och slå emot något af de husen, så skall det falla, och dess fall varder stort. Men äfven när egna eller andras öfverspända förhoppningar fört dig in i svåra trångmål, gäller det främst af allt att icke förlora modet. Den som det gör, han är förlorad, men endast han. Herren lefver. Han både kan och vill hjälpa, blott icke du genom din egen modlöshet gör hans goda viljas afsikter om intet. Svårigheterna må vara af inre eller yttre beskaffenhet; hjälp dig själf, så hjälper dig Gud. Ofta befunno sig våra fäder i vida brydsammare läge än det, hvaröfver dottern Augustana nu höres klaga; och de vordo hulpne ur sin nöd. — När jag för tre år sedan stod i eder midt, var det endast svaga förebud af den annalkande stormen, hvilka likasom på afstånd förnummos. Edert samfundslif hade genom medlemmarnes hängifna offervillighet nått en beaktansvärd höjd. Belyst af vår-

solens varma glöd och ungdomsvårens än varmare strålar, talade den nyss fullbordade väldiga kupolen på Sionskullen då till de vid Augustanasynodens jubelfest i 10,000-tal församlade allenast om endräkt, kraft och hopp. Men redan på jubeldagens afton manade den molnhöjda himlens teckenspråk till akt på osäkerheten och växlingarna i alla detta lifvets förhållanden; och budskapen från den stora ekonomiska världen angåfvo snart det håll, hvarifrån ovädret närmast skulle bryta lös. Knappt var jag åter i vårt gemensamma hemland, så bröt det ock ut, rasande med en tillförene nästan oerhörd styrka. Och den anade olyckan kom ej ensam. Med henne följde förödande stormvindar på både det sociala området och naturens, hvilka ingen förutsett eller kunnat förutse, och hvaraf efterverkningarna i många riktningar ännu i dag förspörjas. — Det har varit en pröfvande tid, dessa trenne åren, för Amerika; och dess svenska ev.-lutherska synod har icke kunnat blifva däraf oberörd. Men alla Guds vägar äro godhet och trohet. Vid den utveckling, som synoden hunnit, är det knappast tänkbart annat, än att en rensande vind skulle behöfvas, såsom behof i den riktningen städse visat sig tid efter annan uppstå inom de mer utvecklade europeiska kyrkosamfunden. Väl den, som, när han får höra bruset uppe i topparna af de träd, i hvilkas skugga hans tält blifvit under jordelifvets ökenvandring uppslaget, förstår, att Herren är då utgången för honom, till att slå de filistéers här! Och icke blott utom oss, jämväl inom hvarje människa, äfven den kristtrogna, finnes en filisté, själfviskheten eller egenviljan, som är den mest upplösande och förstörande af detta lifs makter. Så länge allt är lugnt och fridfullt inom och utom oss, veta vi föga därom; men det slumrande måste bringas till medvetande, det oklara till afgörande, och detta sker genom att vädret blåser, så att träden skakas från öfverst ned i rötterna. Sådan är den dubbla verkan, hvilken

Herrens gång fram genom tiderna i de skakningar, hvarom både den enskildes undangömda historia och folkens allbekanta häfdaböcker hafva att vittna, åsyftar att åstadkomma, och som ej heller lärer uteblifva, hvar helst människor för hans röst öppna sitt hjärtas öron: å ena sidan framkallande af en Gud välbehaglig lukt, å den andra förhindrande af en söndring, som hotade att komma till välde.»

Härmed har jag antydt, hvad jag finner utgöra det mest kännetecknande för Augustanasynoden i den nuvarande tidpunkten. Det är det kritiska läge, hvari hon befinner sig. »Vårt tillstånd är verkligen kritiskt», säger presidenten i sin sista årsberättelse; »det är icke lönt att längre blunda därför.» Består Augustanasynoden detta eldprof, så skall dymedelst vara gifven bevisningen för den kärlek, som tål allting och aldrig upphör, på samma gång som söndringens onda ande skall varda, om icke tillintetgjord, likväl för lång tid trängd tillbaka — likasom de unga lejon, som ryta efter rof, men, när solen uppgår, draga bort och lägga sig uti sina kulor. Jag minnes väl, hurusom det väckte förvåning bland bordsgästerna, när jag vid en middagsmåltid där ute sommaren 1893, då sinnena just börjat blifva uppskakade genom de oroande ryktena från den nordamerikanska bankvärlden, uttalade min öfvertygelse, att Förenta staternas invånare öfver hufvud, och däribland jämväl de våra, vore i behof just af en sådan brusande stormvind, som tycktes vara i annalkande. Måtte jag ock få uppfylld den önskan och bön, som i samband härmed uppsteg ur djupet af mitt hjärta, att Augustanasynoden måtte gå renad ur det förestående svåra profvet och icke i något stycke komma på skam.

För synodens verksamhet under åren 1894 och 1895 redogöres utförligt i referaten öfver förhandlingarna vid hennes trettiondesjette årsmöte i Chicago den 6—15 juni 1895 och vid det trettiondesjunde årsmötet i Omaha den 4—12

juni 1896. Dessa offentliggjorda referat utgöra min förnämsta källa, men därtill komma ock tidningsuppsatser, särdeles i synodens egen tidning, äfvensom direkta underrättelser från sakkunnige och pålitlige män.

Vid förstnämnda synodalmöte skulle för första gången pröfvas halten och värdet af det medelbara representationssätt, som på synodalmötet i Rock Island, i hvilket jag hade förmånen få deltaga, antogs såsom hvilande till nästföljande år, då det ock blef med stor röstöfvervikt i S:t Peter definitivt godkändt. Allt sedan 1879 har en tendens till synodens delning i flere s. k. distriktssynoder visat sig; och det gällde att — med tillmötesgående af de delvis onekligt befogade krafven på en viss självständighet för de särskilda konferenserna på grund af såväl det vidsträckta landets ortförhållanden som medlemmarnes hastigt växande antal — genom den nya konstitutionen hämma söndringsbegäret och förekomma fullständig upplösning. En fortfarande sammanhållning hoppades man nämligen vinna därigenom, att af konferenserna valda representanter, två på hvart 1,500-tal kommunikanter, tillika med synodens ämbetsmän, det teologiska seminariets professorer och det gemensamma läroverkets president och ombud, framgent årligen sammanträda för att i hela synodens namn fatta beslut. Det borde väl säga sig självt, att de sålunda fattade besluten skola vara för synoden i dess helhet bindande. Men oaktadt synoden vid Chicagomötet »uppmanat sina konferenser och församlingar att så förändra och amendera sina konstitutioner, att de komma i öfverensstämmelse med synodens konstitution», hör man med en för hvarje dag tilltagande styrka från skilda håll frågas, alltså på allvar sättas i fråga, om synoden står öfver konferenserna eller dessa öfver synoden. Snart framträdde ock oroande tecken till bristande kontinuitet, då vid representantvalet till 1896 års synod blott 7 af dem, som näst föregående år re-

presenterade synoden, blefvo omvalde. Och presidenten, som redan 1895 funnit sig ha skäl att klaga öfver förvirring, förklarar i sin året därpå till synoden afgifna årsberättelse: »I vårt sätt att bedrifva vår verksamhet har det lokala intresset och det individuella fått öfverhanden; enighet fattas.»

Sådana ord vittna om manlig öppenhet och kristligt mod. Med hänsyn till den ledande personligheten är jag ock alldeles ense med lektor Waldenström om »den utomordentliga kraften i ledningen af synodens angelägenheter» (se Kyrklig tidskrift I: 98); men äfven om den numera från ett till två år förlängda tjänstetiden i någon män stärkt ledarens ämbetsmyndighet, så fattas nog i detta afseende icke så litet, för att trygga synoden mot den under form af självständiga distriktssynoder hotande splittringen. Den än så länge lagstadgade formen för inträde i och skiljande från prästämbetet utgör väl tills vidare ett skydd häremot; men ofta gör bristande tillgång på vigde tjänare i denna Herrens mer än hundratusen kommunikanter, inemot dubbla antalet medlemmar och milliontals kvadratmil omfattande vingård det oundvikligt att lämna nådemedlens — utom den hel. nattvardens — förvaltning i händerna på sådana, som ännu icke hunnit att undfå prästerlig ordination och hvilkas duglighet att betjäna menigheten således icke kunnat komma under synodens pröfning.

Hvad angår den 424 man starka officerskåren vid ifrågavarande andliga härafdelning, så kan jag af egen erfarenhet vittna om dess framstående stridsduglighet, plikttrohet och uthållighet, något som ej heller af senare offentliga och enskilda meddelanden motsagts. En präst här hemma, som dock icke räknas till dem, som lägga sig på latsidan, måste häpna öfver hvad som af en hans ämbetsbroder bland de våra i den nya världen kräfves, icke blott med hänsyn till predikan och själavård, utan än mer för att uppmuntra, leda

och upprätthålla alla möjliga slags föreningar, mången gång därjämte för insamling af penningemedel till kyrkobyggnad, skolväsen, hem- och hednamission samt otaliga andra viktiga ting, men ock i de flesta fall intagas af undran, ja beundran, öfver, att det af denne presteras, som verkligen sker. Utan Kristi kärlekseld i hjärtat vore det otänkbart.

Att några undantag bland en sådan stor mängd präster skola finnas, är naturligt. Men till synodens heder länder det, att felsteg af konferenserna merendels strängt beifras och vädjemål till synoden alltid med största allvar behandlas. Man sticker ej under stolen med felen, där sådana finnas, utan drager dem själfmant fram i ljuset, att de må varda straffade, och visar sig sålunda vilja höra till dem, som göra sanningen (jfr Joh. 3: 21). Det förefaller oss här hemma nästan för strängt, då presidenten, på samma gång han talar om, det prästerna i de flesta fall hafva att predika 3 till 5 gånger i veckan och flerestädes att åka med hästskjuts hundratals mil, klandrar dem, »hos hvilka, om de än icke precis vanvårda sina församlingar, något väsentligt fattas, i det att deras predikningar äro långt ifrån djupgående». Förmildrande säges likväl »det myckna predikandet och i synnerhet de många föreningarna i församlingarna hafva en osund och dödande inverkan på pastorerna, ty de skola vara själen i dem och alltid betänkta på att finna upp något nytt».

Men hvad presidenten ännu strängare bestraffar, är bristande ordning och samvetsgrannhet i affärsväg. »Apostelns förmaning: 'Varen ingen något skyldige', har» — så skrifver han — »sorgligt nog, liten eller ingen betydelse för dem, som äro slarfviga i affärer, antingen de nu äro präster eller åhörare. Kristna människor böra dock vara ytterst samvetsgranna i affärer. Slarf på detta område förråder oärlighet och världssinne. Allt för länge har man haft öfverseende med detta onda.» Huru prisvärda presidentens nitälskan och

oförskräckthet äfven i detta sistnämnda afseende äro — och hvilket sedligt allvar måste icke öfver hufvud råda också inom ett samfund, som gång på gång omväljer en sådan president? — så tror jag icke desto mindre åtskilligt kunna och böra framdragas till försvar för de augustanapastorer, som råkat i ekonomiskt obestånd, lika väl som med afseende på den af prästerna understundom bedrifna affärsverksamhet, som fört till anklagelser inför synoden mot en eller annan, till och med bland dess anseddaste lärare. Flertalet af synodens lärostånd har, likasom här hemma är fallet, utgått från den obemedlade klassen och nödgats redan för sina studier skuldsätta sig. Härtill kommer för våra amerikanske bröder, att de med hänsyn till framtiden i många fall hotas med beroende, ja armod, då de blifva af öfveransträngning i förtid brutna, eller efter naturens ordning åldras och försvagas samt till sist lämna efter sig en ofta talrik familj utan rätt till någon pension.

Understödskassan, hvarur för allt och alla hjälpen skall tagas, har alltjämt varit ytterst otillräcklig och blir det alltmer, i samma mån de hittills mestadels unge eller medelålders pastorerna blifva gamla och otjänstbara eller med döden afgå från oförsörjda änkor och barn. Huru obetydliga understöden ur denna kassa varit, framgår af kassaförvaltarens uppgift den 28 maj 1895, att allt ifrån kassans grundläggande in alles endast 13,894 dollars utdelats. Till råga på svårigheterna representeras kassans tillgångar till inemot samma belopp, som hela det nyss angifna dittills utbetalda totalbeloppet, af skuldsedlar, hvilka af kassaförvaltaren förklaras icke vara »negotiable», d. v. s. sådana, att kontanter kunna därpå erhållas.

Äfven på den offentliga tjänstemannabanan är i Amerika ofta illa sörjdt i nämnda afseenden. Exempelvis vill jag anföra, hurusom en nära anförvant till mig, som i mer än

ett halft sekel med erkänd utmärkelse tjänstgjort såsom ordinarie professor vid statsuniversitetet i Virginia, fick, då han uppnått 80 år, afsked utan pension. Oron för den korta tid, som kunde stå honom själf åter på jorden, mildrades dock af medvetandet att hafva genom en mångårig noggrann premieinbetalning till ett ansedt lifförsäkringsbolag betryggat sin vida yngre, mycket sjukliga hustrus kanske långa framtid, tills han fick få veckor därefter i tidningarna läsa ett tillkännagifvande, att sagda bolag gjort konkurs och utdelningen blefve lika med noll.

Med sådant för ögonen kan man förstå, å ena sidan, att det är möjligt att äfven utan egen förskyllan råka ut för dålig ekonomi, när man saknar lust och förmåga att göra sig själf en förmögenhet, och å den andra, att lusten därtill lätteligen väckes, där tillfälle erbjuder sig och förmåga att begagna sig däraf finnes. Härmed har jag naturligtvis ingalunda velat försvara hvarken bristande soliditet eller otillbörlig mammonstjänst, allra minst af själaherdar, utan instämmer af fullt hjärta i presidenten Svärds om ett sannskyldigt eldsnit vittnande ord: »Blir det onda kräftartadt, så är det hög tid, att man utan anseende till personen använder både kyrklig och världslig lag för att sätta en gräns för slikt elände».

(Forts.)

K. H. Gez. von Schéele.

Granskningar och anmälningar.

HORN, E. F. B., *Tolv Forelæsninger over Tro og Tænkning.* Kristiania. H. Aschehoug & C:os forlag. 156 s. Pris 2 kr.

Författaren går i detta arbete till behandlingen af sitt ämne med syfte att häfda öfverensstämmelsen mellan tro och tänkande. Denna öfverensstämmelse är för honom gifven: existerade emellan dem en verklig strid, så skulle den Gud, som gaf oss dessa båda gåfvor, vara i strid med sig själf. Den historiska striden har grundat sig på öfverdrift i anspråk vare sig från trons eller tänkandets läger. Det gäller att i båda fallen komma ifrån inbillad till verklig rätt.

I en kort analys af tänkandet uppvisar författaren först, hurusom för tänkandet såsom sådant t. o. m. användandet af kategorier sådana som identitet i intryckens växling, orsak och verkan, substans och accidens, väsen och fenomen ej är berättigadt utan grundlaget af en *tro* på en moralisk världsordning, ett förnuftigt sammanhang i världen, hvilket motsvarar den moraliska förpliktelsen å mitt handlande däri, en *tro* på Guds sannfärdighet (Descartes).

På denna — om än ofta förbisedda — grund för företagets möjlighet går vetenskapen till försöket af en världsförklaring. Dock söker den empiriska vetenskapen ofta emancipera sig från denna tro. Man vill finna hela världsförloppet förklaradt genom en s. a. s. självbärande utveckling, där, genom härstamning och afpassning efter yttre förhållanden, allt skulle fått sin tillvaro och gestaltning sådan den nu befinnes. Man stannar i en mekanisk åskådning, som — om ej förr — gör ohjälpligt skeppsbrott, när den stöter på *lifvets* stora problem. Utvecklingen såsom sådan kan ej förklara tillvaron. Å andra sidan erkänner skriften utvecklingen, men med framhäfvande af nya skapareinsatser för hvarje utvecklingens steg. Teologien har ofta tagit dessa öfversinnliga insatser så i ögonsikte, att utvecklingen förbisetts. Äfven här har därför ett mekaniskt resultat framkommit. Enhetspunkten mellan tro och tänkande

ligger djupare. I det organiska lifvet möter oss en spontan kraft, en förmåga af reaktion: förhållande till de yttre intrycken och assimilation af dem genom transformation. Det diskursiva tänkandet räcker ej till att förklara dessa och liknande företeelser. Här kräfves en ny uppfattningsform — hvad Kant har benämnt den *intuitiva* uppfattningen, som är en totaluppfattning af lif genom lif, som med det förra känner sin släktskap i sympati eller reaktion i antipati. Först så uppkommer en i sann mening teleologisk uppfattning, och genom det här kända inre sammanhanget med det högsta slutmålet: Gud, allt lifs källa, kan hvarje äfven den minsta organism blifva oss en afspegling af det stora universum, en mikrokosmos, un petit monde (Leibnitz). Denna samkänsla med naturen öppnar blicken för kärlekens värld, inclusive Guds kärlek. Hela naturen är en förskola för denna insikt. Men huru framkommer då densamma? Månne blott genom iakttagande af naturens och människolifvets symboliska vittnesbörd? Nej. Bådadera uppvisa så många störingar, som skulle kunna kasta öfverända vår tro på en kärleksfull världsregering. Jag måste *hafva tro därpå* — en tro grundad på Guds uppenbarelse i evangelium. Till tron på Guds sannfärdighet måste sluta sig tron på Guds kärlek.

En liknande öfvensstämmelse mellan tro och tänkande bör då kunna uppvisas, äfven då betraktelsen lyfter sig från naturens till andens värld, på dogmatikens och etikens fält. Om striden här varit het, beror detta, enligt författarens mening, därpå, att i den ortodoxa dogmatiken influtit alltför mycket af en mekanisk åskådning, särskildt i begreppet: Guds allmakt, tillämpad på skapelsen och förhållandet till världen, och att, såsom en följd häraf, etiken hemfallit åt en pietistisk uppfattning, hvilken tillmätt det naturligt mänskliga allt för litet rätt och värde. Men för den intuitiva åskådning, enligt hvilken skapelsen i sin kedjeföljd är en stegrad afspegling af Guds eget lif, blir det uppenbart, att människan, som på ett medvetet sätt afspeglar Gud, i detta sitt gudsmedvetande innesluter Gud och därmed hela den skapade världen, att rummet och dess innehåll ej är utanför, utan i anden, d. v. s. i Guds ande och därmed äfven i människans. Andarna existera ej

utanför hvarandra i rummet. Flera i vår tid mera beaktade företeelser: clairvoyance, hypnotism, tankeläsning m. m., bära vittne därom. Inom vår värld äro dessa supranormala, men ej öfvernaturliga. Normal blifver en sådan andens frigjordhet från stoffet inom änglavärlden. Vår eftertanke kräfver en sådan värld, en kedja af tillvarelser mellan människan och Gud, i hvilken utvecklingen går mot sin spets. Men hvad tänkandet härvid kräfver, det framhåller skriften åter såsom *föremål för tro*. Hela universum flyttas så med de lagar, som behärska det, in i Gud. Trons innehåll blir räddadt, och tänkandets kraf på en orubblig och förnuftig lagbundenhet blir tillfredsställdt. Hela skapelsens kedja tjänar i afspegling af hans vilja den personlige Guden.

Författaren gör därpå af det sagda tillämpningar på både dogmatik och etik. Efter detta korta referat af arbetets grundtankar några korta anmärkningar.

Då författaren s. 108 f. uttalar den mening, att Guds väsen, treenigheten, Jesu gudom, den Helige Andes personlighet m. m. såsom hörande till den rena andevärlden ligger h. o. h. *öfver* allt tänkande, hvilket är bundet vid sinnliga förnimmelser i tid och rum, samt hänvisar dessa och dylika ämnen till tron allena, synes ju därmed ett vidsträckt fält vara lämnadt i trons uteslutande besittning. Men oss förefaller det, som skulle här friden mellan tro och tänkande, genom detta portförbud för det senare, vara vunnen på bekostnad af en egenskap, som tron ej vill uppgifva: att kunna äga äfven denna del af sitt innehåll *under vetandets form*. Det högsta innehållet för tron skulle annars vara ovetenskapligt, en mening blott utan verklig visshet. All teologi i egentlig bemärkelse vore då omöjlig. Vi vända här emot författaren hans egen, på ett annat område tillämpade tankegång: skulle den Gud, som inlagt hos oss trängtan att med vetandets visshet äga trons innehåll, vara i strid med sig själf? Här föreligger utan tvifvel ett förbiseende däraf, att de genom den gudomliga uppenbarelsen i vårt lif införda erfarenheterna af den öfversinnliga världen, såsom verkliga i ej mindre mån än de sinnliga, också kunna blifva föremål för vetenskapligt tänkande i den mån och till den utsträckning, som den i dem liggande

relationen till det öfversinnliga är i vårt lif befintlig och verksam.

Hvad beträffar den s. 71—80 uttalade domen öfver den ortodoxa dogmatikens mekaniska grundval, äro författarens uttryck nog allmänna för att kunna låta oss sluta till, i hvad mån författaren vill hafva denna dom utsträckt äfven till det dogmatiska arbete, som i vår tid bygger på konfessionell grund. Vi behöfva måhända ej härvid påminna om, i hvad mån det kristliga tänkandet i våra dagar försökt att på ett lefvande sätt tillegna sig blicken för det organiska. Nya uppslag på såväl kristologiens som andra fält röja det allt för väl.

Vi anbefalla det lilla arbetet till bekantskap åt trons och tänkandets vänner och förena oss till slut i det af författaren uttalade hoppet, att denna om kärlek till ämnet och en öppen blick för därmed sammanhängande företeelser vittnande framställning må lända till att föra framåt mot det mål, som innebär en förening af tro och tänkande, såsom den kan förverkligas i en tillvaro, om hvilken det måste sägas: vi förstå endels och profetera endels, men då det kommer, som är fullkomligt, då skall det försvinna, som är endels.

C. R. S.

VOLCK, WILHELM, D., ord. Professor an der Universitet Dorpat, *Heilige Schrift und Kritik,* Ein Beitrag zur Lehre von der heiligen Schrift, insonderheit Alten Testaments. Erlangen und Leipzig A. Deichert'she Verlagsbuchhandlung Nachf. (Georg Böhme) 1897. 216 sidd. Pris: 3,25 Mark.

Ett nytt bidrag från kompetent håll till granskningen af den moderna bibelkritiken. Professor Volck intager i dessa frågor den ståndpunkt, som den måste intaga, hvilken vill vara både kristen och vetenskapsman. Han utgår från den för honom vissa åskådningen, att bibeln innehåller verklig guddomlig uppenbarelse, att den är denna uppenbarelses urkund och följaktligen är ett salighetsgifvande Guds ord. Från denna ståndpunkt kritiserar han ensidigheterna åt höger och vänster, åt höger den gammalortodoxa inspirationsteorien och

ett envist fasthållande vid äldre teorier i de isagogiska frågorna, liksom om ordets värde skulle bero på dem, åt vänster, och här faller tyngden af hans kritik, de moderna kritiska åskådningarna af skriften, särskildt gamla testamentet.

Boken innehåller tre delar. Den första innehåller en öfversikt öfver historien af uppfattningen och utläggningen af den heliga skrift. Här talas först om gamla kyrkans uppfattning af dessa ting, om dess allegoriska utläggning, dess misskännande af skriftens historiska karakter m. m. Därefter kommer reformationstiden. Här talas bl. a. om skrifttolkningens frigörelse från den kyrkliga traditionen, om fortfarande brist på historisk uppfattning af skriften och allegorisk tolkning, om det ensidiga inspirationsbegreppet, som ej skilde mellan uppenbarelse och skrift, om brist på insikt i skillnaden mellan gamla och nya testamentet, om den reformerta kyrkans meningar i dessa stycken, om den begynnande striden mot skrifttolkningen, hvilken utgick från filosofiska och rationalistiska förutsättningar, och om den positiva och troende riktning, som förstod att intaga en historisk ståndpunkt.

Den andra delen innehåller utredningar och principiella frågor. Här talas om nödvändigheten af textkritik, om nödvändigheten af att undvika den äldre inspirationsteorien och i stället sätta en på historisk grund ställd teori om skriftens uppkomst, om kanon, om det gamla testamentets betydelse, om skriftens ofelbarhet, om skillnaden mellan skrift och uppenbarelse, om undersökning af en del enskilda frågor angående gamla testamentets historia och isagogik m. m.

I den tredje delen står hufvudslaget, här redogöres för resultaten af Wellhausens kritik och gifves ett bedömande af den. Här redogör nu förf. för hufvudmomenten i den moderna kritikens s. k. resultat och gifver en af lärdom och skarpsinne befruktad kritik däraf. Vi kunna ej här gå in i alla de många och viktiga detaljerna. Vi vilja blott säga det, att förf. här vandrar på en väg, som håller på att banas och som bevandras af oss alla, hvilka ej svurit den gammaltestamentliga kritikens fana, men som erkänna vissa sanningselement i denna kritik och som vilja taga sakerna vetenskapligt, på samma gång vi bestämdt hålla fast vid skriften såsom urkund för en

verklig personlig Guds uppenbarelse. Den troende bibelforskningens kritik af kritiken har redan hunnit så långt, att man lyckats vinna vissa gemensamma föreställningar om de svagaste punkterna i kritikens s. k. resultat, och mot de punkterna riktas anfallen från flere håll med kraft och framgång. Så ock af vår förf. Men med allt erkännande af hans skicklighet måste vi anmärka, att han någon gång kanske gjort vägen väl lätt för sig. Så t. ex. då han tror sig med säkerhet finna en skillnad mellan präster och leviter i deuteronomion, ja i själfva dess hufvudstomme. Kunde en sådan åsikt bevisas vore därmed mycket vunnet, men den har sina svårigheter. Vi tro, att man kommer längre i denna sak, om man kan göra sannolikt, att deuteronomions »levitiska präster» ej behöfva utesluta en fördelning i olika klasser af de andlige, liksom prästkodex någon gång har uttryck som sammanfattar de olika klasserna i ett, och liksom Malakia sammanfattar dem till ett i en tid, då fördelning i klasser måste ha funnits.

Denna bok har ett så rikt innehåll och är så pass billig, ungef. 3 kronor, att ingen, präst eller lekman, äfven i skäligen små ekonomiska villkor, skall ångra, om han riktar sin boksamling med den. *F. A. J.*

KÜBEL, ROBERT, D:r, teologie professor i Tübingen, *Bibelkännedom,* utläggning af hufvudafdelningarna i den heliga skrift, och inledning till de bibliska böckerna. Gamla Testamentet. Öfversättning från originalets femte upplaga af Aug. Löfgren. Stockholm, Centraltryckeriet 1896. 472 sidd.

Denna »Bibelkännedom» af den aflidne anderike förf. är sådan, att den verkligen för in i kännedom af det heliga ordets mening och tankegång. Han går tillväga på det sättet, att han följer de olika perioderna i Israels historia och redogör för hvilka skrifter, som tillhöra hvarje särskild period. En sådan fördelning af skrifterna på olika perioder kommer i detaljerna att innehålla åtskilligt subjektivt; så har det ock gått denne förf. Det är i flere fall hart när omöjligt att med visshet afgöra, till hvilken tid den skriften eller skriftdelen hör.

Men detta skadar ej i det hela värdet af förf:s förfaringssatt. Inom hvarje särskild period anför han vissa skriftstycken, som enligt hans mening äro karakteristiska. Så analyserar han dessas innehåll på ett enkelt och ej sällan träffande sätt, så att både den historiska meningen och det religiöst-etiskt väckande och stärkande i innehållet tydligen framstå och göras tillgängliga för läsarens tillägnande. Ingen lärd apparat försvårar detta tillägnande. Boken tillhör dem, hvilkas läsande ger verkliga och förblifvande frukter. *F. A. J.*

PAULSON, JOHANNES, *Scriptores Latini Medii Aeui Suecani* ediderunt Johannes Paulson et Lars Wåhlin. I. *Petri de Dacia uita Christinæ Stumbelensis.* Fasc. II. Gotob. Wettergren & Kerber MDCCCXCVI. 257 pag. Kr. 5: 50.

Vi vilja icke dröja att fästa tidskriftens läsares uppmärksamhet på den vackra gåfva, som Göteborgs unga högskola med denna publikation skänkt den svenska teologien. Ty dess betydelse är framför allt teologisk. Den kan sägas vara *den svenska teologiens första ord.* Och det icke i form af ett abstrakt, skolastiskt system utan från början till slut det omedelbara, ännu lifsvarma utflödet af den dagliga och stundliga erfarenheten. Ty om någonsin det ordet gällde: *pectus est quod disertos facit* — gäller det om denne unge, svenske dominikan. Hans hela teologi var blott den omedelbara reflexen af hans innersta hjärtelif.

Till detta lif och denna teologi torde vi möjligen framdeles återkomma. För denna gång blott några biografiska och bibliografiska upplysningar.

Petrus de Dacia, född c:a 1240, var till börden gottlänning. Nyckeln till sitt lifs gåta räcker han oss själf i dessa ord: »*inter hec cordi meo cogitacionibus quoddam desiderium innascebatur, cepique desiderare et optare, ut dominus me sua gracia in hac parte dignaretur uisitare, ut aliquem seruorum suorum michi ostenderet, in quo conuersacionem sanctorum suorum non solum uerbis sed factis et exemplis secure et plane addiscerem; cui caritate ex corde coniungerer et consociarer . . . et ab accidia, que me a puericia depresserat, excitarer . . . cuius*

exemplis de omnibus certificarer dubiis, maxime que ad conuersacionem pertinent sanctorum ... quia in nullo inueni, quod querebam.»

Dessa ord måla för oss ett på en gång svärmiskt och kritiskt anlagdt lynne, som, såradt af motsägelsen mellan ideal och verklighet, innesluter sig med sin *accidia* i klostercellen. Så anländer han såsom 26-årig munk till Köln och träffar där en ung beginerkvinna, hvilken för *honom* uttryckte det förverkligade helgonidealet, under det hon för *oss* framstår såsom en rent af motbjudande företeelse af religiös hysteri. Här menar han sig nu ändtligen hafva såsom omotsägligt faktum funnit den försoning mellan ideal och verklighet, han så länge förgäfves sökt; och så helt hängifver han sig åt dessa nya erfarenheter, att från denna tid Kristina från Stommeln blir medelpunkten i både hans känslo- och tankelif. Vare sig han i Paris studerar under Thomas ab Aquino eller i Skenninge såsom lektor undervisar munkarne eller i Visby såsom prior styr därvarande dominikanerkloster, är hans hjärta i Stommeln, med spänd hänförelse följande hvarje den minsta skiftning i Kristinas vidriga djäfvulstrider och sjukliga hallucinationer.

Enligt en åldrig anteckning var han »*homo magne sciencie et auctoritatis et lector precipuus inter alios lectores predicatorum*». Hans dödsår anges såsom 1288. Dödsorsaken tyckes varit hjärtlidande.

Föreliggande volym utgör del II af den s. k. Jülicherhandskriften (från 1340 talet?). En annan handskrift (den s. k. *Bruxellensis*) har redan förut utgifvits i *Acta Sanctorum*, men på ett föga tillfredsställande sätt. Prof. Paulson, som med föreliggande publikation rikligen dokumenterat sig såsom den rätte mannen för denna uppgift, utlofvar i företalet att utgifva äfven de två återstående delarne af manuskriptet, den första möjligen redan i år. Vi motse med lifligt intresse denna fortsättning; och skulle göra så än mer, kunde vi hoppas, att texten försågs med en och annan not till historisk belysning af de mer svårtolkade ställena.

O. Q.

ANDERSEN, J. OSKAR, *Holger Rosencrantz den lærde.* En biografisk skildring med bidrag til belysning af danske Kirke- og Studieforhold i det syttende aarhundredes første halvdel. Kiøbenh. Aug. Bangs Boghandels Forlag. 1896. 413 sid.

Holger Rosencrantz föddes 1574 i den från Gustaf Wasas historia kända »Kalö gamle Kongeborg». Hans far var riksråd, liksom han själf en gång skulle bekläda samma höga värdighet. Det var dock icke såsom statsman, han ådrog sig sin samtids uppmärksamhet och beundran. Denna gällde fastmer hans klassiska och teologiska lärdom.

Det är en i många hänseenden fängslande och lärorik lifsbild, som här med ytterlig utförlighet tecknas för oss, ett lif, som först gör sig bemärkt för sin nästan fanatiska entusiasm för »den guddommelige» konkordieformeln för att till sist slockna under full strid med samma konkordieformels väktare och försvarare. Det var tvenne faktorer, som verkade detta omslag i Rosencrantz' teologiska åskådning: å ena sidan hans fromme faders dödsbädd, vid hvilken hans blick öppnades för kristendomens djupare, personliga kraf, »Fromhedens *frelsende* hemmeligheder»; å den andra det mer själfständiga bibelstudium, han från denna tid idkade, och som allt längre aflägsnade honom från tidens teologiska »Kontroversrytteri». Härefter blir Holger Rosencrantz utpräglad bibelteolog i den Arndtska pietismens anda och i samma mån misstänkt. Särskildt ådrog honom hans halft osiandriska uppfattning af rättfärdiggörelsen den teologiska fakultetens bittra ogillande, hvilken uppfattning af denna myndighet t. o. m. offentligen stämplades såsom »en Blanding af Papisme, Arianisme og Socianisme», — ett danskt motstycke till den Arndtska förföljelsen i Tyskland.

Den fromme, märklige mannen dog »d. 28 Oktob. 1642 kl. 2 om natten» med denna bönesuck på sina läppar: »Veni Jesu og kom i Nåde og Barmhjærtighed».

Större delen af det gedigna, alltigenom på själfständiga källstudier hvilande arbetet upptages af ofvannämnda, ändlösa lärostrider, hvadan det svårligen kan påräkna en allmännare läsekrets. Men blott desto mer bör det, med sin rika belys-

ning af dåtidens tyska och danska universitetsförhållanden och sina djupa inblickar i såväl den senare ramismen som den tidigare synergismen, kunna göra anspråk på fackmannens uppmärksamhet. *O. Q.*

KROGH-TONNING, H., D:r, *Den kirkelige Opløsningsproces.* Et Leilighedsskrift med svar til nogle Kritikere. Kristiania og Kjøbenhavn. Alb. Cammermeyers Forlag 1896.

Den strid, som för närvarande utkämpas i Norge mellan s. k. högkyrko- och lågkyrkoprinciper, står föga efter den af liknande art, som redan länge inom Englands kyrkligt intresserade kretsar blifvit förd, vare sig stridens intensitet afses eller dess relativa omfattning. Från bägge hållen kunde vi svenskar hafva åtskilligt att härutinnan lära, men synnerligen af det land, som står oss närmast i naturanlag, historisk utveckling och religionsåskådning.

Hufvudkämpen för den norska högkyrkligheten är teologie doktor Krogh-Tonning, en man af framstående lärdom, energi och skarpsinne. Närmaste anledningen till det självförsvar, som här föreligger, utgöra de i Morgenbladet innevarande år offentliggjorda artiklar mot hans skriftställareverksamhet såsom utmynnande i katolicism. Därpå svarar förf.: »Det er altid bleven sagt, at Højkirkelighed fører til Rom; men mellem Rom og al protestantisk Højkirkelighed er der en Afgrund, over hvilken der ikke fører nogen Bro: Læren om den pavelige Ufeilbarhed.» Ehuru detta ingalunda vore det enda, som skiljer förf. från den romerska kyrkan, så är det dock enligt hans eget förmenande det viktigaste.

Att denna skiljaktighet icke har en så afgörande vikt, som förf. anser, torde framgå däraf, att romanismen alltintill 1870 ägt bestånd utan sagda lära och att den ännu vid det då hållna vatikankonciliet rönte häftigt motstånd af den rom.-katolska kyrkans trogne söner. Oss synes ej heller läroskiljaktigheten mellan de båda lägren i afseende på uppfattningen af synd och nåd vara den mest betydande, utan det olika sätt, hvarpå den frågan besvaras, huru man har att förvissa sig om att tillhöra det Guds hus, som är den lefvande Gudens församling, sanningens pelare och grundfäste. Härpå

svara både katoliker och protestanter, både hög- och lågkyrkomän, att Herren själf måste vara den, som afgör detta; men på hvad sätt? Genom samfundet eller den troende individen? Å ömse sidor erkännes det ske genom bäggedera i förening, ehuru tyngdpunkten därvid förlägges olika. Icke ens häri är således hufvudskillnaden att söka, utan däri, om sättet att komma till den nämnda förvissningen är af hufvudsakligen andlig eller timlig art, företrädesvis inre eller yttre.

Att den katolska vissheten är påtaglig, då man förmenar sig hafva Herrens eget uppdrag och en oafbruten succession att beropa sig på, lärer ingen förneka. Men först och främst, hvem styrker dessa bägge förutsättningar, om icke just kyrkan, som skulle genom dem erhålla sitt fastebref, hvadan hela teorien ytterst hvilar på en cirkelbevisning! Och månne någon, som kommit till verklig insikt i villkoren för personlig visshet och öfvertygelse, skulle på denna rent utvärtes väg allena finna frid och hvila, trygghet och ro för sitt sannings- och frälsningssökande hjärta? Det kan måhända gå för sig till en tid under gynnsamma förhållanden; men låt slagregnet falla och floden komma och vädren blåsa och slå mot det huset, och det skall för visso falla och dess fall varda stort. Wer sich, säger Oehler, in den ev.-lutherischen Kirchenbegriff eingelebt hat, der sieht mit suveräner Gleichgültigkeit den Bestrebungen derer entgegen, die, weil wir Armen es noch zu keiner Kirche gebracht haben, dem lieben Gott und uns durch ihre Experimente dazu helfen wollen.

Men om vi än ej ha hunnit fram till målet och icke vilja låta oss förledas att genom något själfbedrägeri gripa ett fantom i den sanna verklighetens ställe, så uraktlåta vi ingalunda därför att sträfva hän mot detta mål. Och den väg, hvarpå vi det göra, är den så kallade regressus demonstrativus, som väl icke utgör någon egentlig bevisföring, men ett uppvisande af den inre, andliga, eviga verkligheten, som är det högsta, hvartill vi människor någonsin kunna komma, den ἀνάμνησις, hvarom redan Plato visste att tala såsom något, hvilket icke låge under utan vida öfver vanliga logiska bevis. Härvid betinga skrifttro och frälsningstro hvarandra ömsesidigt. I skriften hafva vi otvifvelaktigt den yttersta grun-

den till vårt frälsningshopp, änskönt vi icke därutur utan från kyrkans lifserfarenhet hämtat de första impulserna till lifvet i Guds sons tro. Därför säga vi en gång myndigvordna till henne: »Nu mera tro vi icke för ditt tals skull, ty vi hafva själfva hört och veta, att denne är för visso världens frälsare, Kristus.» *G. v. S.*

ANGLIN, L. T., kyrkoherde, *En liten bok om menniskan,* hennes skapelse, syndafall och upprättelse. Lund, Gleerupska Universitetsbokhandeln. 75 öre. 48 s. 8:o.

Denna skrift, som utgör ett motstycke till »En liten bok om sakramenten», utgifven af samme författare, sönderfaller i fyra afdelningar. Den första handlar om människans skapelse, den andra om hennes syndafall, den tredje om »förberedelsen till människans upprättelse genom lagen», den fjärde, som omfattar hela senare hälften af boken, om människans upprättelse.

Ämnets behandling kunde väl snarast betecknas som populärt biblisk-dogmatisk. Populariteten synes oss dock här och hvar lida intrång genom en viss tyngd, som hvilar öfver framställningen och som gör, att den näppeligen lämpar sig för menige man. Svårt är det ock att på ett femtiotal sidor lämna en något så när fullständig och på samma gång enkel utredning af de djupgående frågor, som här sammanbundits. — Bokens tredje afdelning talar icke blott om förberedelsen genom *lagen*, utan tillika om nåde*löftenas* förberedande betydelse, hvarför öfverskriften hade bort formuleras annorlunda. — I slutet af s. 17 bör väl ordet *undfått* utbytas mot *»fått ut»*, enl. det bekanta stället i Ebreerbrefvet.

Bortsedt från dessa eller andra smärre anmärkningar, kunna vi rekommendera boken åt bildade och kristligt intresserade läsare. *J. T. B—g.*

MARTENSEN, H., *Den kristliga etiken.* Den allmänna delen. Andra auktoriserade svenska upplagan, öfversedd och förbättrad. Stockholm, P. A. Huldbergs bokförlags-aktiebolag, 1896. Pris 6 kronor. 509 sid.

Emedan den första svenska upplagan af biskop Martensens allmänna etik sedan någon tid tillbaka varit utgången i

bokhandeln, var det med glädje man mottog underrättelsen, att en ny svensk upplaga blifvit ombesörjd, ty alltfort häfdar Martensens etik sin plats såsom underlag vid universitetsstudiet i moralteologi, hvarförutom en icke ringa bildningsälskande allmänhet gärna tager kännedom om detta arbete. Särskildt väckte de på titelbladet förekommande orden »öfversedd och förbättrad» hoppet, att den nya upplagan skulle på ett lyckligare sätt än den förra af många felaktigheter vanställda på svenskt språk återgifva den danske teologens berömda arbete. Det hoppet gäckas emellertid vid närmare bekantskap med öfversättningen och »förbättringarna». Ehuru flere fel, som funnos i den gamla upplagan, ha blifvit rättade, stå andra kvar, och nya ha tillkommit. Och under det att i den äldre upplagan några af de svåraste felaktigheterna voro i förordet angifna och korrigerade, finnas här inga sådana rättelser gjorda.

Några exempel ur den stora mängden störande fel må här nämnas. Stundom äro hela meningar alldeles fördärfvade. Så sid. 103, slutet, där denna sats möter: »Driften till lifvet i världen kan såsom hängifvenhetsdrift förmå människan att sätta sitt lif på en idé, hvarpå såväl den politiska historien som konstens och vetenskapens, upptäckternas och uppfinningarnas historia hafva att underordna viljan under en högre norm och en energisk verkan i idéens tjänst är själf ett hufvudmoment i lycksaligheten.» Här fattas efter ordet »hafva» ordet »exempel», hvarpå punkt och ny mening böra följa, den senare så lydande: »Hon yttrar sig äfven såsom sedlighetsdrift, såsom drift att underordna viljan o. s. v.» Utelämnandet af *komma* efter »norm» vållar ytterligare förvirring. — Sid 272, rad 15 ff. nedifrån, står: »Men *alldenstund* (kursiveringarna af rec.) vi i Kristus måste erkänna den manliga karakterens högsta företräden . . . så kunna vi *likväl* icke kalla honom en manlig karakter etc.» — Sid. 273, rad 1 uppifrån, läsa vi denna tillkrånglade mening: »Det finnes individualiteter och karakterer, som företrädesvis tillbringa sitt lif i stilla betraktelser och som den vise, hvilken med sin tankeblick skådar ut öfver tillvaron, i betraktelsens lugn söker att utforska dess lagar, men som icke genom handling inveckla sig i ändligheten, i

lifvets strid och förvirring, hvilket för honom endast är ett föremål för kunskapande, eller en vis, som företrädesvis lefver ett inåtvändt religiöst lif etc.» — Sid. 288, rad 3 ff. uppifrån, börjar en mening med orden: »om vi föreställa oss o. s. v.», utan att någon eftersats höres af. — Sid. 301, rad 14 ff. nedifrån, läses följande: »skillnaden är endast den, att i den del af Kristi historia, som vi i inskränkt betydelse kalla hans verksamhets-historia, är det fördolda lidandet och verksamheten, som är uppenbarad, under det att tvärtom i den del af hans historia, som vi i inskränkt betydelse kalla hans lidandes-historia, är det uppenbara lidandet, under det att verksamheten är fördold.» — Sid. 314, rad 2 ff. nedifrån, har en relativsats råkat vilse: »huru många män äro icke vunna genom kvinnor, hvilka, såsom aposteln säger, 'vinnas utan ord' o. s. v.». — På ett par ställen har ordet *endast* ej kunnat hitta till sin rätta plats; så sid. 335, rad 3 nedifrån: »tron är endast den rättfärdiggörande tron, emedan o. s. v.». Eller sid. 386, rad 9 f. uppifrån: »hvarje auktoritet är detta endast i fullkomlig betydelse i samma mån som o. s. v.». — Sid. 341 börjar det nya stycket med en att-sats, som förgäfves söker sin hufvudsats. — Sid. 347, rad 13 nedifrån, läser man denna underliga mening: »Men kan Guds uppfostran ingalunda utföra sitt verk, om icke den mänskliga självfuppfostran kommer till.» Ett *visserligen* synes ha fallit bort efter *men*. — Sid. 388, rad 6 nedifrån, får man den i en kristlig etik öfverraskande upplysningen, att »det står icke desto mindre fast, att det religiösa samfundet är det auktoritetslösa samfundet, där allt är vacklande och osäkert». — Sid. 425, rad 5 ff. nedifrån, läses: »Fichte och Kant hade med stor stränghet framhållit lagens allmänna giltighet, det ovillkorliga pliktbudet, men att göra tillbörligt afseende på pliktens individuella moment», o. s. v. Ett *utan* saknas efter *men*. — Sid. 491, rad 6 ff. nedifrån, får man öfva sig i innanläsning och kommatering af denna mening: »Men utläggningen af detta dess utläggning och införande i verkligen är anförtrodt åt kyrkan.» — Sid. 493, rad 13 ff. nedifrån, möter åter en att-sats sväfvande i luften utan någon hufvudsats. — För öfrigt störes läsningen af enstaka fel, väl mest beroende på dålig korrekturläsning, t. ex.

myndigheten i st. f. *syndigheten* (sid. 123, rad 1 uppifrån), *religiösa* i st. f. *kyrkliga* (sid. 220, rad 9 nedifrån), *en annan* i st. f. *ett annat* (sid. 268, rad 8 nedifrån), *innefattar* i st. f. *innefatta* (sid. 298, rad 4 uppifrån), *detta* i st. f. *denna* (sid. 299, rad 13 nedifrån), *de* i st. f. *dem* (sid. 361, rad 8 nedifrån), *bestämt* i st. f. *bestämdt* (sid. 454, rad 4 uppifrån), *en* i st. f. *ett* (sid. 489, rad 16 nedifrån), eller underliga figurer, som synas vara ämnade att föreställa grekiska ord (sidd. 485 och 486). — Osvenska uttryck och ord finnas äfven t. ex.: »Guds tillägnande af Gud» (sid. 104, rad 15 f. uppifrån), »han sätter allt på det rike» (sid. 296, rad 12 nedifrån), »innerligtgörande» ss. substantiv (sid. 300, rad 8 nedifrån) o. s. v.

De anförda exemplen äro tagna ur högen tämligen på måfå. Säkerligen skulle de kunna ökas ganska betydligt. Vi ha så pass utförligt velat fästa uppmärksamheten vid detta slarf, dels för att motivera vårt beklagande däraf, att den svenska upplagan af ett sådant viktigt arbete blifvit så illa ombesörjd, dels för att om möjligt bidraga därtill, att ett dylikt ledsamt slarf måtte undvikas vid det möjliga utgifvandet af andra delar af Martensens etik. Helst skulle vi se, att äfven den allmänna delen snart åter utgåfves i en ny, tillfredsställande öfversättning. *Hj. D.*

Kyrkosångens Vänners inom svenska kyrkan årsskrift 1896. Utgifven af sällskapets centralkommitté (redigerad af G. T. Lundblad). Skara 1896. Pettersonska boktryckeriet. 31 sid.

Vid centralkommittéens sammanträde sistlidne juni fastställdes följande program för sällskapets fortsatta verksamhet: »Våra sångkörer böra fortfarande hållas vid makt såsom härdar för öfningen af kyrklig sång. De kunna ock vid lämpliga tillfällen utföra sådan sång för att tjäna till exempel och till uppbyggelse. Hufvudvikten bör dock läggas på den personliga inverkan på prästerna, skollärarne och organisterna, som utgöra den kyrkliga sångens närmaste målsmän och vårdare i församlingarna. De körmedlemmar, som därtill äro kompetenta, böra söka att vid prästkonferenser och skolläraremöten bringa kyrkosångsfrågan under diskussion och belysa den bl. a.

genom utförande af gregoriansk sång och rytmisk koralsång samt i allmänhet gå tillhanda med råd och anvisningar. Hvar och en bör dessutom i sin församling vinnlägga sig om barnens och ungdomens öfning i kyrkosång. Liturgiska andaktsstunder böra körmedlemmarne söka att i samråd med vederbörande prästerskap hålla å skilda orter. Körer af skolbarn kunna härvid lämpligen medverka. Slutligen framhölls vikten af att studera kyrkosångsfrågan, för att komma till rätt uppfattning af dess innebörd och riktiga lösning.»

Vi tro, att Kyrkosångens Vänner med detta sitt program slagit in på rätta vägen för den vidare utvecklingen af sin verksamhet, särskildt såsom det närmare bestämmes af andra årsskriftens uttalanden. Vi tänka härvid i all synnerhet på ett yttrande sid. 12: »Ytterst grannlaga är den uppgift, som här föreligger. Det gäller att bevara och främja den äkta, lutherska andan i gudstjänst och musik. Det gäller att visligen bygga på historisk grund, både sålunda, att den historiska kontinuiteten bevaras och det goda i den Hæffnerska koralen och mässan tillvaratages, och sålunda, att den gammalrytmiska koralen återkommer till sin rätt och i allmänhet en måttfull återställelse af den äldre lutherska kyrkans härliga, rikt omväxlande sång åvägabringas. Det gäller att finna den rätta medelvägen emellan den äldre kyrkomusikens ofta något hårda former och nutidens smak för mjuka och smekande tongångar och harmonier, äfvenså mellan vår nervöst rastlösa tids fordran på korthet och den äldre evangeliska gudstjänstens tröttande öfverlastning i liturgiskt musikaliskt hänseende. Och man har vid allt detta att lotsa sig fram emellan diametralt motsatta meningar och att kämpa emot ingrodda fördomar och missuppfattningar. Af vikt är att besinna, att »moderation är makt», och att en restauration af den art, hvarom här är fråga, endast steg för steg kan vinna framgång.»

Vi sätta desto mer värde på dessa ord, som Kyrkosångens Vänner synas oss icke alltid talat samma hofsamma, hänsynsfulla språk.

Att intresset för föreningen tyckes vara i aftagande, är att beklaga. Ingen torde dock utan orättvisa kunna förneka, att både syftet är i hög grad behjärtansvärdt och resultatet

redan i mycket erkännansvärdt. Rec. var helt nyligen i tillfälle att härom iakttaga ett talande bevis uti det värdiga och stämningsfulla sätt, på hvilket högmässans musikaliska uppgifter löstes i en af hufvudstadens kyrkor. Blott i en enda punkt voro vi ej helt med: att körsång utfördes icke blott före, utan äfven *efter* predikan. Oaktadt musikens skönhet och utförandets förträfflighet, bestyrktes vi ännu en gång i vår gamla öfvertygelse, att vårt högmässoritual är alldeles för enkelt och koncist anlagdt för att ens en högtidsdag kunna uppbära 2:ne dylika moment. Vi neka icke, att vi i denna punkt äro mycket känsliga. Men det är därför, att vi icke känna något ritual, hvars minsta enskildhet är så måttfullt afvägd, som fallet är med vårt svenska högmässoritual, och att vi äro mycket måna om, att detta harmoniska jämnmått icke rubbas af vare sig ett för mycket eller ett för litet.

Ett annat drag i föreliggande häfte, som tilltalat oss, är den upprepade betoning, som där kommer *församlingssången* till del. Äfven vår innerliga öfvertygelse är, att blott genom att till denna intaga en afgjord tjänareställning kan kören till verklig fromma för vårt gudstjänstlif lösa sin ömtaliga uppgift. Blott en mer dominerande körens intonation, blott några ovanligare, mer invecklade vändningar i psalmmelodien, och strax dämpas den naiva frimodigheten i vår konstlösa församlingssång. Dess hemlighet är nämligen att just genom sin konstlösa massfullhet kunna i sig upptaga en mängd af äfven ganska falska toner, utan att totalverkan märkbart lider, och så locka äfven den eljest osångfärdige att sjunga med, åtminstone *inbilla* sig sjunga med, för att en gång äfven han sjunga Herrens lof. Häraf den lätt framkallade modfälldheten. Må gärna vår kyrkosång varsamt fostras till den större växling och liffullhet och innerlighet, som den mer rytmiska koralen innebär. Men må denna aldrig konstmässigare inrättas, än att *alla* kunna sjunga med, än att i den alltfort är rum för äfven de »falska» toner, om hvilka vi nyss talade. Herren skulle sakna dem. *O. Q.*

WAGNER, C., *Die Sittlichkeit auf dem Lande.* Leipzig 1896, Reinhold Werther. 2:te Aufl., 128 s. 2 Mark.

Om än förhållandena hos oss ännu ej äro så mörka som

i Tyskland, att döma af de styggelser, hvilka förf. konstaterar i sitt hemland, så torde det dock ej vara riktigt, att man så tillsluter ögonen för de äfven bland oss gängse köttets synder, att man försummar att med allvar bekämpa dem. Af pastorernas ämbetsberättelser till stiftsmötena och biskoparnes kraftiga förmaningar där och vid visitationerna veta vi dock icke så litet äfven om osedligheten på landsbygden, att nu ej nämna om de ännu sämre förhållandena i städerna och i synnerhet i hufvudstaden, där aldrig visitationer hållas och där prästerna så lätt frestas att alldeles uppgifva kampen mot detta onda, enär osedlighetens brusande flod där synes sakna fördämningar. — Författaren, som i företalet försvarar sin sak mot angrepp både från höger och från vänster, inleder arbetet med en utveckling af ämnets svårighet och vikt. Af de tre afdelningar, hvilka sedan följa, behandlar han i den första *okyskheten bland barnen*, i hemmet, i skolan och under konfirmationstiden samt inflytandet af de resp. bostadsförhållandena. I den andra afdelningen talas om *okyskheten hos den uppväxande ungdomen*, i föräldrahemmet, i tjänst på landet såsom drängar, pigor, statfolk, arbetare; inflytelsen från utskänkningsställen, dansbanor, marknader m. m.; hur det går, när ungdomen från landsbygden kommer att flytta in till städerna såsom fabriksarbetare, ammor, tjänstflickor; om sjömän och soldater m. m.; äfvensom de oäkta barnfödelserna. I den tredje delen genomgås frågorna om *okyskheten i äktenskapet*, äktenskapsbrott, äktenskapsskillnad, giftermålsbyråarna m. m. Till sist anställer förf., som själf är pastor i Pritzerbe, en allvarsam betraktelse öfver uppgifterna för herrar pastorer i denna del och för de med dem samverkande sedlighetsföreningarna. Han finner de yttersta orsakerna till sedeslösheten ligga i bristen på sann gudsfruktan, djup syndakännedom och uppriktig fromhet. Han uppfordrar alla till sedlighetsverksamhet kallade faktorer i stat, kyrka, skola och familj att därvid samverka för att möta detta stora onda. Det hör särskildt präster och predikanter till att i sin förkunnelse af Guds ord, när helst tillfälle därtill gifves, icke försumma att uppväcka folkets sinnen äfven öfver denna synd och skärpa samvetena. Ty i sådana församlingar, där kristlig sed gått under och okristligt

väsen blifvit allmän sed, där hjälper intet annat än ett rätt delande af sanningens ord, emedan endast på den vägen enskilda blifva omvända och sedan så smaningom genom deras inflytande en kristlig sed kan på nytt uppkomma. Åtskilligt kan och bör här äfven göras genom den enskilda själavården. Dock beder recensenten af egen erfarenhet få tillägga, att härvid behöfves ej blott nit och villighet från prästens sida att något göra, utan äfven vishet och försiktig grannlagenhet både offentligt och enskildt, om han ej skall mer skada än gagna, i synnerhet när det gäller äktenskapliga förhållanden inom församlingen. Vi anse oss kunna till begrundning rekommendera pastor Wagners skrift och tro för visso, att den äfven i vårt kyrkliga församlingsarbete kan lämna god vägledning till bekämpande af en bland de största farorna för Herrens kyrka och församling i alla tider. *E. H.*

SCHACK, A., *Om Udviklingsgangen i Henrik Ibsens Digtning.* Kjøbenbavn, Lehmann og Stage 1896.

Författaren af ofvannämnda broschyr anser, att utvecklingsgången i Ibsens författarskap är en tillbakagång, en jämnt framskridande nedåtgäende rörelse. Och han frågar efter den väsentliga orsaken därtill. Denna finner han däri, att skalden icke har jämnsides med sin utveckling som skald genomgått en utveckling »sædeligt som aand», en etisk frihetsutveckling. Han har från början haft en sällsynt och djup erfarenhet af den kraft, som kan rymmas i den mänskliga personligheten; han har haft erfarenhet af de mäktiga hinder, som stå i vägen för dess fria utveckling; han har en skarp blick för halfheten, det karakterslösa, kraftlösa, usla och jämmerliga hos nutidens människor. Detta kan därför skalden också skildra; han kan skildra personlighetens kamp och undergång. Men han förmår ej gifva uttryck åt dess kamp och seger, ty han har icke själf segrat och erfarit, huru man segrar i kampen. Dunkelheten i hans författarskap har icke sin grund i dess djuphet, utan i »den indre Usandhed», som ligger däri, att han, då han uppträder som idealist och moralist — hvarken har tro på »idealen» eller är bunden af morallagen.

Han är skeptiker från begynnelsen. Redan så tidigt

som i »Fru Inger till Östråt» verkar denna radikala skepsis, att intrycket af sorgespelet icke blir tragiskt, utan blott disharmoniskt. Hvarje befriande moment saknas. »De nedbrydende Magter have paa alle Punkter sejret.» I »Hærmændene paa Helgeland» är den dissonans, hvari allt slutar, gjord så skärande som möjligt: »Döden er stærkere end Kærligheden» — den mest ideala makten i stycket tappar i striden med visshet om att hafva för evigt förlorat. »Haabet lad her ude.» — I »Kongsemnerne», »Ibsens mest fuldtendte Værk», har skalden visat, att han, »hvis han besad ideel Tro og Overbevisning» i samma grad som dramatisk begåfning, skulle kunnat gifva konstverk af högsta rang. Men han väljer »Skule Jarls» väg i stället för »Håkons». Han gör sitt konungadöme till mål i stället för medel; han väljer att *vara* något stort i stället för att *vilja* något stort — hvarför? Ty för att vilja något stort måste man hafva *tro* därpå. Och Ibsen tviflar som Skule Jarl; inseende och skildrande skepticismens förbannelse, har diktaren icke personligen öfvervunnit den. Idealismen i de följande dramerna, Brand, Peer Gynt o. s. v., blir oäkta idealism. Hvarför oäkta? Ty de idealer Ibsen skildrar äro dels fantomer, dels icke diktarens *egna* idealer — han tror nämligen icke på dem — de äro blotta *medel* i polemikens och den idealistiska kritikens tjänst. Ett dylikt oäkta ideal är Brands »allt eller intet» och den »Deus caritatis», som till slut kommer »dumpende som en Reminiscence fra Digterens christelige Börnelærdom». När skalden försöker gifva profetiska diktarsyner af idealet, få vi i stället blotta tankeabstraktioner, t. ex. »det tredje Rige» han bjuder i »Kejser og Galilæer» och tömmer skålen för inför Stockholmspubliken. När han i »de Unges Forbund» och annorstädes visar moralisk indignation, så är det dock blott en »estetisk», emedan den moraliska synpunkten alls icke gäller för skalden i dess absoluthet. När han någon gång försöker positivt skildra en etisk karaktersförändring, en »omvändelse», så visar han ofrivilligt både med Konsul Bernick i »Samfundets Støtter» och Nora i »Dukkehjemmet», att »han selv er ganske i Vildrede med dette store Spørgsmaal, hvorledes et Menneske aandeligt vinder sig selv». I »Gengangere» har

han konstruerat fram ett indignationsdrama och påstått, att han, i sin moraliska harm, varit »absolut fraværende», hvilket blott betyder, att hans moraliska indignation är oäkta. Lika ovederhäftig, som de moraliska domarna, är hans kamp för »sanningen». Ty han vill kämpa emot lögnen, fast han ännu icke har någon sanning att kämpa för.

Det, som i sitt väsen är oäkta, måste med nödvändighet förr eller senare uppenbara sin oäkthet och visar sig då i sin verkliga gestalt såsom »det forlorne». Så har det gått med den Ibsenska idealismen — den framträder i »Vildanden» m. fl. såsom »den forlorne Idealisme». Det är nu icke längre lönt att strida för sanningen. »Tar de Løgnen fra et Gjennemsnitsmenneske, saa tar de Lykken fra ham med detsamme.» Gregers Werle opererar med en ideal fordran, lånad från kristendomen, en fordran, som han själf alls icke förstår och ännu mindre har tänkt på att själf realisera. Och han misslyckas — »og dette er jo nøjagtig et Billede paa Ibsens egen Skæbne». Ibsen har med Ulrik Brændel blifvit »en Idealist uden Idealer», en »ufrisk Tvivler, som tvivler paa sin egen Tvivl», — ty det som gör tviflet på ett gammalt friskt är just det, som Ibsen saknar: tron på ett nytt.

»Du bist, verehrter Dichter, du sogar
nicht fehlerfrei, nicht aller Mängel baar.
Du schaust uns an, du fragst uns was dir fehle? —
Ein Busen, und im Busen eine Seele.»

Vi hafva härmed endast, mest med författarens egna vändningar, sökt ge en föreställning om bokens tendens. Att nu kritisera denna, skulle föra oss för långt.

Blott det må anmärkas, dels att författaren »kan skrifva», dels att han har en grundlig kännedom om Ibsens diktning.

J. A. E—d.

Guds ord för hvar dag i året. Urval ur M. Christian Scrivers själaskatt. Öfvers. från tredje tyska upplagan af S. M. H. Aspling. Stockh., Fosterlandsstiftelsens förlagsexpedition.

Vid ofvanstående arbete, som nu föreligger fullständigt i

två delar, fästa vi deras uppmärksamhet, som älska den gamla, kärnfulla uppbyggelselitteraturen. Få torde i våra dagar gifva sig tid att grundligare läsa ett arbete af sådan bredd som Scrivers själaskatt. Ett urval, sådant det här erbjudes, bör därför vara välkommet för mången, som dagligen önskar hämta uppbyggelse af den fromme och anderike läraren. Måtte icke hans skrifter lämnas åt glömskan inom den lutherska församlingen! Första delen börjar med en lefnadsteckning öfver Scriver; i slutet af senare delen bifogas ett register öfver i betraktelserna förekommande textspråk. Priset är ytterst billigt: 1 kr. för hvardera delen. *C. G. W—g.*

PEHRSSON, PER, Pastor, *Armenierna och deras nöd.* Särtryck ur Meddelanden från Studentmissionsföreningarna i Upsala och Lund 1896. Distribueras af A. V. Carlsons Bokförlags-Aktiebolag i Stockholm. Pris 50 öre. Säljes till förmån för de nödlidande armenierna.

Den lilla skriften vill fästa uppmärksamheten vid de förfärande ogärningar, som midt i våra dagar föröfvas af muhammedanerna mot de armeniska kristna. De fakta, som anföras, äro af den art, att man måste känna sig mer än vanligt upprörd, ej minst emedan de kristna regeringarna på grund af ömsesidig afund och fruktan hittills ansett sig böra stanna vid maktlösa protester, där de dock om någonsin borde uppträda med kraft mot orättfärdigheten och våldet. Hvad som skett i Armenien är i sanning vanärande för hela kristenheten. Skriften anbefalles till vidsträckt spridning och behjärtande.

Hj. D.

Teologiska föreläsningar och öfningar i Upsala och Lund under vårterminen 1897.

I. Upsala.

RUDIN, W., Professor i exegetik, föreläser offentligen 2 timmar i veckan *Mattei evangelium.*

EKMAN, J. A., Förste Teologie Professor och Domprost, Professor i teologiska prenotioner och teologisk encyklopedi, föreläser offentligen 2 timmar i veckan om *den kristliga*

öfvertygelsen samt 2 timmar *religionshistoria;* leder seminarieöfningar (ämne: *den kristliga öfvertygelsen*).

BERGGREN, J. E., Professor i dogmatik och moralteologi, föreläser offentligen 3 timmar i veckan öfver *nådemedlen och nådemedelsämbetet;* leder proseminarieöfningar i anslutning till föreläsningarna och seminarieöfningar (ämne: *den grekiska kyrkans hufvudsymbol:* ὀρθόδοξος ὁμολογία).

JOHANSSON, F. A., e. o. Professor i exegetisk teologi, föreläser offentligen 1 timme i veckan *Israëls historia* samt 2 timmar *efeser- och kolosserbrefven;* leder proseminarieöfningar i *Israëls historia* och öfver *pastoralbrefven.*

TOTTIE, H. W., Professor i pastoralteologi, föreläser offentligen 3 timmar i veckan *liturgik* samt leder i seminariet för praktisk teologi öfningar i *svensk kyrkorätt.*

MARTIN, C. R., Assistent på den praktiska afdelningen inom fakulteten, leder *kateketiska öfningar.*

QUENSEL, J. O., Docent i praktisk teologi, förordnad att upprätthålla e. o. professuren i praktisk teologi, föreläser offentligen 2 timmar i veckan öfver *evangelieperikoperna* samt leder *de homiletiska öfningarna.*

STAVE, E., Docent i exegetik, förordnad att biträda vid upprätthållandet af ordinarie professuren i exegetik, föreläser offentligen 2 timmar i veckan *Jesaja, 40:e och följande kapitel.*

DANELL, HJ., Docent i dogmatik och moralteologi, förordnad att upprätthålla e. o. professuren i dogmatik och moralteologi, föreläser offentligen 4 timmar i veckan *individuell etik.*

LUNDSTRÖM, A. H., Docent i svensk kyrkohistoria, förordnad att upprätthålla professuren i kyrkohistoria, föreläser offentligen 3 timmar i veckan *kyrkans allmänna historia: gamla tiden,* samt leder i proseminariet för kyrkohistorisk teologi en *kyrkohistorisk öfningskurs,* och i kyrkohistoriska seminariet öfningar dels i *uppsatsskrifning,* dels i tolkning af valda texter och urkunder rörande den kyrkliga utvecklingen under gamla tiden.

EKLUND, J. A., Docent i apologetik, leder proseminarieöfningar i *teologiska prenotioner.*

II. Lund.

BRING, S. L., Professor i praktisk teologi, föreläser offentligen 2 timmar i veckan *praktiska teologiens system* samt leder *homiletiska* seminarieöfningar.

EKLUND, P. G., Förste Teologie Professor och Domprost, Professor i dogmatik och moralteologi, föreläser offentligen 3 timmar i veckan *dogmatik* samt leder *moralteologiska* seminariöfningar och i Domkyrkan *liturgiska* öfningar.

AHNFELT, O., Professor i kyrkohistoria och symbolik, föreläser offentligen 4 timmar i veckan *nyare tidens kyrkohistoria*.

ROSENIUS, M. G., e. o. Professor i exegetisk teologi, föreläser offentligen 3 timmar i veckan *de mindre profeterna* samt leder seminarieöfningar i *gammaltestamentlig exegetik*.

HOLMSTRÖM, O., e. o. Professor i praktisk teologi och moralteologi, föreläser offentligen 2 timmar i veckan *kyrkolagfarenhet*, och därefter *poimenik*, 1 timme *etik* samt leder *liturgiska* och *kyrkorättsliga* seminarieöfningar.

PFANNENSTILL, G. M., Docent i systematisk teologi, föreläser offentligen 1 timme i veckan *apologetik* samt leder *kateketiska* seminarieöfningar.

LUNDBORG, M., Docent i exegetisk teologi, förestår professuren i exegetisk teologi, föreläser offentligen 3 timmar i veckan *Mattei evangelium* samt leder exegetiska seminarieöfningar angående *de nytestamentliga författarnes ställning till gamla testamentet.*

HAMMAR, A. TH., Docent i praktisk teologi, leder *kateketiska* seminarieöfningar.

Rättelser.

I häftet 1—2 står sid. 41 r. 10 nedifr.: *1533;* läs: *1532.*
„ „ 49 r. 11 „ *urvecklar;* „ *utvecklar.*

Några bilder från Vadstena klosterlif på 1400-talet.

II.

Vi ha redan lämnat en bild från Vadstena klosterlif: en Vadstena-nunnas *första* dag. Må vi denna gång se till, huru hennes *sista* dag gestaltade sig, hennes **dies extremus**.

I *Diarium Vaztenense* återkommer ofta uttrycket »*Sacramentis sumptis obiit*». Men blott få dess läsare torde ha reda på, hvad allt dessa tre ord innebära. I jämförelse med medeltidens »Siukmans Redskap» är en närvarande högmässa en mycket kort och naken kultakt. Lyckligtvis tyckas dock anspråken på den sjukes personliga ingående i de olika ceremonierna icke varit stora, att döma af det för honom såsom regel främmande latinet. Icke på den sjukes stämning utan på den magiska kraften i kyrkans handlande låg tonvikten.

Så snart ett allvarligare sjukdomsfall inom klostret inträffade, förflyttades den sjuka från *dormitorium* till *infirmitorium* (siwkostufwonne). Och ett tilltalande drag i Vadstena klosterreglor är, att från samma stund sker ett märkbart omslag i deras för öfrigt tämligen sträfva ton. Hvarhelst nämligen i *Regula S. Saluatoris* de sjukes talan föres, sker det i en ton af nästan moderlig ömhet. Allvarligen förehålles »Modhir abbatissa» att hafva »storsta aatwakt wm siuka systra at the liidhen enga wanskilse ellir nodh for glömsko oc wanrøkt sculd». Och på ett annat ställe heter det: »oc scal engoledhis synias vm thet som then siwke aastundar til ær

ellir kan finnas falt ellir nær winom». Äfvenledes efterskänktes nu de stränga fastereglerna: »oc medh them som æru kranke oc ey förmaagho fasta. medh tholickom maa abbatissa & confessor gøra liisa j thero fasto». Älskliga drag af det varma, moderliga hjärta, som trots all stränghet och karlavulenhet för öfrigt dock innerst klappade hos Birgitta! I samklang härmed står hennes uppfattning af fastan öfver hufvud. »Mina helga män», låter hon Frälsaren säga (*Reg. s. s.* XVI), »tvingade icke därför sin kropp, att de hatade honom, utan därför att de skulle kufva lekamen för Guds tjänst, hvartill den är skapad. Och icke därför tvingade de honom, att de därigenom trodde sig värdige mitt rike, min miskund förutan, icke ens om de hundra gånger dråpo sin lekamen. Icke vore någon därför af sin förskyllan värd mitt rike, om jag handlade med honom efter min rättvisa. Därför är mig kärt och täckeligt, att människan, lika väl som det uttröttade djuret, får sin föda, så att hon förmår mig tjäna . . . allt efter den svaga naturens behof.» Det torde vara svårt att inom hela medeltidens klosterlitteratur uppleta en motsvarighet till denna vidhjärtade, skonsamma uppfattning af fastandet.

Tog nu sjukdomen en allvarsammare vändning, efterskickades »skriftafadheren».

Åtskilliga tillredelser måste dock företagas, innan han kunde infinna sig: den af antingen silfver eller elfenben förfärdigade *pixiden* (hostians förvaringsrum) framtogs nu, hvarvid särskidt skulle tillses, att »*hostia sit integra, solida et non vetusta*»; likaså den rena linneduk, hvarmed detta kärl skulle täckas; vidare »*vas sacri olei*», korset, vigvattenkärlet »*cum aspersorio*», manualet, det vaxljus, vid hvilket smörjelsen skedde o. s. v. Därtill skulle den tjänstförrättande prästen ikläda sig en särskild skrud, nämligen öfver sin »kiortel af graa walmale» draga ett slags hvit linnerock eller linneskjorta (*superpellicium*) samt däröfver hänga den violettfärgade *stolan*

(ett på båda sidor om halsen framtill nedfallande, mer eller mindre rikt utstyrdt, bredt band).

Sedan allt detta nu var anskaffadt och i ordning ställdt, satte sig processionen i gång, bestående af »confessor» och »några höfviske bröder». För dessa uppläts nu den, utom vid detta tillfälle och vid nunnebegrafningen, för munkarne omutligt tillslutna dörren till »systrarnes konvent». Då de inträdt i sjukrummet, hälsade konfessorn de närvarande med dessa ord: »*Pax huic domui et omnibus habitantibus in ea! Pax ingredientibus et egredientibus ex ea!*»

Det nu följande ritualet är icke att finna bland klostrets egna urkunder; och dock äga vi full visshet, att just det följdes inom Vadstena kloster. Ty i *Revel. extrav.* kap. XVIII heter det uttryckligen, att munkarne skulle »sivnga domkirkionna ämbite oc sangh i hwilkins biscops döme clostrit bygd oc stikttat är» (alltså i detta fall *Linköpings*). Men nu förvaras af en lycklig tillfällighet å Upsala Bibl. såsom unicum just ett Linköpingsmanual, »*procurante reverendo domino . . . Johanne Braske.*» Det är detta, vi här följa.

Sedan oljekärlet och pyxis blifvit ställda på det med en hvit duk täckta bordet, beständes den sjuke och sängen och rummet »*in modum crucis*» med vigvattnet under uttalande af antifonien: »*Adsperges me domine ysopo.*» Efter en collecta och en oratio följde så *sacramentum poenitentiæ:* syndabekännelsen och absolutionen.

Confessio generalis aflades enligt *Vorfruwe tydher* »paa swänska» och hade denna lydelse: »Jach arm syndogh menniske owerdog j gudz aasyn ffor myna margfallaligha synder schuldh, Jach afsegx dieffwllen ok alla hans onda gerningh ok insckyutilse, Jach tror j almectoghen gudh, och j alt thz the helga kirke bywder mik troo, Mäder thenne sama helgha crisna troo, giffwir iak mik arma syndoga menniske gwdhi skyllogha, ok alt hymerikis herskap, for alla the

synder iak haffwir tänkt talat ok giort, fraa then tydh iak först wisthe göre synd, ok in tyl thenne närwarandis stwnd o. s. v.»

Efter denna allmänna syndabekännelse följde (»*si sit necessarium*») den s. k. »*confessio specialis*» (de enskilda syndernas bekännande enligt detta skema: »*quis, quid, ubi, per quos, quoties, cur, quomodo, quando?*»). I samband härmed uppmanades den sjuka att återställa, hvad hon möjligen innehade af orättfånget gods, och förlåta, hvad oförrätt henne möjligen vederfarits. Utanför klostret tillades en maning att äfven »*aliquid in testamento sue ecclesie Lincopensi relinquere*» (*Statuta synod. Lincop. 1374—1391*).

Absolutionsformeln (som saknas i Man. Linc.) växlade. Enligt *Breviarium Scarense* lydde den: »*Et ego auctoritate eiusdem domini nostri Jhesu Chr: et auctoritate mihi commissa in quantum fragilitate mea permittitur, te absolvo ut sis absolutus et restitutus hic et ante tribunal eiusdem dom. n. ih. chr: et habeas vitam eternam cum eo et sanctis eius in secula seculorum. Amen.*»

Denna afdelning af akten afslutades med de 7 botpsalmerna, litanian och en lång rad af böner, tillsamman upptagande icke mindre än 25 af manualets sidor. I allmänhet utmärker sig Linköpingsmanualet för på en gång utomordentlig vidlyftighet och hög ålderdomlighet.

Efter ytterligare 6 böner införes *nattvardens* sakrament med dessa ord: »*hic lauet manus et det ei corpus domini dicendo: corpus et sanguis domini nostri ihesu christi perficiat te ad salutem perpetuam hic et in eternum. Amen. Accipe viaticum corporis et sanguinis dom. n. ih. chr. qui te custodiat et defendat ab hoste maligno et perducat te ad vitam eternam dominus ih. chr.*»

Enligt *Man. Aboense* skulle följande tvenne frågor (på latin eller modersmålet) föregå kommunionen: »Tror du,

att hvad jag här håller i min hand, är sann Gud och sann människa, världens skåpare och frälsare och domare? Svar: Jag tror. Tror du, att du på den yttersta dagen skall med kropp och själ uppstå och erhålla lön efter din förtjänst? Svar: Jag tror.»

De gamla ritualböckerna lämna här mycket detaljerade bestämmelser för olika eventualiteter; allt konseqvenser af den romerska transsubstantiationsläran. Framför allt gälla dessa bestämmelser möjligheten, att den sjuke icke förmådde behålla hostian. I det fall, att så på förhand befarades, förordnar *Man. Aboense*, att »corpus christi» blott skulle visas för den sjuke, prästen därefter två sina händer och låta i stället den sjuke dricka af det vatten, med hvilket han så tvagit sig; tydligen i mening, att något af hostians kraft från detta öfverförts genom fingrarnes beröring vid henne.

Kom åter olyckan oförutsedd, förordna *Statuta Upsal.* (1438—1448. IV: LXVII) att en del af det uppkastade »*caute et diligenter colligatur et sumatur(!) a sacerdote, vel alio fideli, cum vino*». Resten skulle uppbrännas samt askan nedgräfvas i jorden bredvid altaret.

Men icke ens här stannade den minutiösa omständligheten. Fölle blott hostian af ovarsamhet »*super pallam*» (den linneklädda fyrkant, som täckte kalken), skulle linnet tvenne gånger tvättas med vin eller vatten, och prästen sedan dricka detta. Fölle hon åter på någon del af kläderna, skulle denna del afskäras och brännas o. s. v. (ibid. IV: LXVI).

Det tredje och sista sakramentet, som hörde till »Sjukmans Redskap», var *extrema unctio*, som skedde med en särskild olja (*oleum sanctum s. benedictum*), af biskopen »skära Toorsdagh» konsekrerad. Dess uråldriga betydelse var att utgöra en pant på gemenskapen med Kristus och ett värn mot Satans inflytelser. Egentligen var den sjufaldig: ögonens, öronens, näsans, munnens, händernas, fötternas och ländernas smörjande. Det sista momentet uteslöts dock alltid »*in*

mulieribus honestatis gratia». Själfva oljningen skedde i form af ett kors medelst prästens i oljan doppade tumme.

Såsom exempel på de olika formlerna anföra vi följande: »*Ad aures. Ungo has aures corporis tui ut per has fenestras recipias auditum gratiæ remissionis Christi in vitam eternam. Amen. Ad nares. Ungo has nares oleo sancto ut quidquid noxie ex hiis superfluo contractum est odoratu ista medicatio euacuet. In nomine etc.* (jfr Ol. Petri än naivare omskrifning 1529: »Alzmechtigh gudh som tich kränkt haffuer, han styrkie thina näsar och titt luchtande»).

Nu följa åter 13 sidor, fyllda med psalmer, böner, antifonier och benedictioner. Och så kunde ändtligen antecknas i diariet: »*sacramentis omnibus perceptis obiit*».

Man förstår, hvilket öfverväldigande intryck alla dessa mystiska symboler och formler måste utöfvat på de kringstående, och hvad en dödsbädd utan dem måste inneburit. Och man förstår, med hvilken dubbel fasa den fromme munken i dagboken under »*Feria VI in hebdomada Paschæ MCDXV*» nedskref dessa rader — ett af det medeltida klosterlifvets hemskaste minnen: »*succensus est ignis in curia abbatis Alwastra & combussit magnam partem domorum, ac insuper duos jacentes in lecto uno, quos aliqui dicunt fuisse conjuges, aliqui non. Et erat horribilis visio, nam de viro combusti pedes & manus erant, de femina vero caput, manus et pedes usque ad truncum corporis*». Vanligen undertrycktes i annalerna dylika mörka drag af klosterlifvet. När de dock någon gång förekomma, må de icke förbises, såvida vi af detta lif skola kunna bilda oss en sann föreställning.

En särskild kultakt var anordnad för den sista kampen (*ordo commendationis animæ*); men denna akt bar icke längre sakramental karakter. Äfven den inleddes med *aspersio aqua benedicta*. Därefter följde nya böner och texter och antifonier. När så den sjuka tycktes »liggia i Siæltogan», plägade man

sätta i hennes hand ett tändt ljus — för denna tid, som endast i symboler tänkte och trodde, en bild af, att hon såsom vis jungfru med brinnande lampa gick sin brudgum till mötes. Äfven lades gärna krucifixet på de bleknande läpparne, på det hon »*in osculo Domini*» måtte hädanfara. —

Så gestaltad var en Vadstena-nunnas »*dies extremus*». Att dock icke ens denna breda flod af böner och besvärjelser lyckats inom Vadstena kloster helt fördränka krafvet på äfven en *inre* dödsberedelse, anger denna anteckning i diariet från 1412: »*finem vitæ suæ secundum humanum judicium optimum habuit*».

Oscar Quensel.

Kirkelige Meddelelser fra Danmark.

(Forts. fr. föreg. häfte.)

Vi vende os nu fra den indre Mission til den anden kirkelige Retning i Danmark, den saakaldte *grundtvigske*. Den er nu gammel og har forlængst traadt sine Börnesko; gennem största Delen af Aarhundredet har den sat sit dybe Mærke i det danske Kirkeliv. Sin ungdommelige Glanstid havde den omtrent 1840 til 1870, da den var i bestandig Stigen og var den betydeligste Aandsmagt i Landet. En Række Navne, der have en udmærket Klang for det danske Folk i dets Helhed, vare knyttede til den, foruden Grundtvig selv saadanne som P. Chr. Kierkegaard, Birkedal, F. E. Boisen, Brödrene Fenger, Peter Rördam, L. Helveg, Hostrup, C. J. Brandt og flere. Vil man have et anskueligt Indtryk af en grundtvigsk Præstemand fra den Periode, er der en udmærket Lejlighed til det ved et nylig udgivet Værk i 4 Dele om Peter Rördam, navnlig indeholdende Breve fra og til ham. Han

var i en lang Aarrække Præst i Kongens Lyngby ved Köbenhavn og aandelig nöje knyttet til den ædle Enkedronning Caroline Amalie, der havde sin Sommerbolig paa Sorgenfri Slot der i Sognet. Der var noget saa friskt og fornöjeligt, saa kærnesundt og dybt kristeligt ved P. Rördams Personlighed, at ingen vil fortryde at göre nærmere Bekentskab med ham. Men hvad der gælder ham, gælder til Dels ogsaa de andre ovennævnte Mænd, hvis Levnedstegninger forlængst foreligge Offentligheden. Et rigt aandeligt Liv er udgaaet over Danmark fra den grundtvigske Kreds og har fæstet Rod i store Dele af Folket.

Hvor findes imidlertid den Aands-Strömning, som gennem flere Menneskealdre holder sig paa Höjden? Derfor kan man ikke undre sig, om der spores en Synken i den grundvigske Bevægelse, og det gör der i de senere Aar. Dog bör det med det samme tilföjes, at i den allersidste Tid synes atter en Fremvæxt at kunne mærkes. Ved en nærmere Betragtning vil det let ses, at den grundtvigske Livsanskuelse har været udsat for haarde Stöd. Lige fra sin Begyndelse af har den være knyttet ikke blot til det kristelige, der er Grundakkorden i den, men ogsaa til det nationalt danske og til Friheden. Den nationale Sag led jo imidlertid i 1864 ved udvortes Vold og indre Forblindelse et stort Nederlag. Dette, at vi ogsaa mistede den danske Del af Sönderjylland, som vi ikke havde behövet at miste, er et bestandigt blödende Saar. Tysklands Sejer over Frankrig 1870 og dets deraf fölgende Storhed maatte yderligere kue vor nationale Bevidsthed og som Fölge deraf virke nedstemmende paa den grundtvigske Retning. Hvad Frihedsbevægelsen angaar, have de sidste tyve Aars politiske Kampe, golde og miströstende som de have været, haft en lignende Virkning og tillige splittet den grundtvigske Kreds i forskellige Lejre. Paa det rent kristelige Omraade er den indre Mission som nyt

Parti voxet op ved dens Side og har ofte haft lettere ved at göre sig forstaaelig for de store Masser. Hertil kommer, at adskillige Grundtvigianere i deres Higen efter Aandsfrihed stundom have rodet sig ind i falske Alliancer f. Ex. med Brandesianere, hvilket har virket skadeligt paa den almindelige Tillid til Retningen. Det har saaledes paa flere Maader været en Prövelsens Tid for den grundtvigske Retning, men den synes at ville gaa luttret igennem den. Det Aandsaristokrati og Klikevæsen, som tidligere ofte skæmmede den, har tabt sig i betydelig Grad; mange Særheder ere forsvundne, og det skorter i Almindelighed ikke paa Selvkritik. Hvad selve det grundtvigske Hoveddogme angaar, nemlig at Ordene ved Daab og Nadver ere Ord af Herrens Mund til os og at Daabspagten hörer med hertil, er der i de senere Aar ingen Strid fört om; der er kæmpet nok om det tidligere, og man er forlængst træt af den Kamp. I Almindelighed kan man vistnok sige, at navnlig den yngre Slægt af Grundtvigianere kun har denne Anskuelse i en afdæmpet Form.

Har der end været Tilbagegang for den grundtvigske Retning, saa indtager den dog endnu stedse en fremragende Plads i den danske Kirke. En Mængde Præster tilhöre den, store Kredse af Lægfolket, og det af de mest baade kristeligt og folkeligt oplyste, ligedeles, og paa Rigsdagen har den spillet og spiller endnu en ikke liden Rolle. De talrige Folkehöjskoler, der findes i alle Dele af Landet, ere for den langt overvejende Del udgaaede fra det grundtvigske Livssyn. Gennem disse öves der en stor og gavnlig Inflydelse paa den unge Slægt, ikke behæftet med forkastelig Partiretning, men kun saaledes at de stræbe at höjne de unge kristeligt, menneskeligt og nationalt. Der findes ypperlige Höjskoler i Danmark med fremragende Lærerkræfter, og de ere, især i de senere Aar, ogsaa blevne tagne kraftigt under Armene af Rigsdag og Regering, saa at de nu nyde betydelige Understöttelser, som göre

det let ogsaa for ubemidlede at faa Adgang til dem. Naar der i den danske Landbostand findes saa mange aandeligt udviklede Mennesker, baade Mænd og Kvinder, da skyldes det i förste Række den grundtvigske Livsoplysning og specielt Höjskolerne.

At den indre Mission og den grundtvigske Retning ofte komme til at staa i et skarpt Modsætningsforhold, fölger af sig selv. I Almindelighed beskylder den indre Mission Grundtvigianerne for, at de ikke drive paa Omvendelsen, men stikke den under Stolen, at de lære Folk at sove ind paa de gamle grundtvigske Salmer og de gamle Talemaader om Trosordet, og at de lægge Vind paa at holde interessante Foredrag i Stedet for Prædikener. Med Hensyn til Beskyldningen for ikke at prædike Omvendelse og at kun den indre Mission gör dette rettelig, har Biskop Rördam i sin Tid udtalt, at den betyder i indre Missions Mund kun dette, at de prædike *paa en anden Maade* Omvendelse end disse göre det, men som *de* tro, at deres Maade er den bedste, har andre ogsaa Lov til at tro det om deres. Den indre Mission mangler Blik for, at alle Præster ikke skulle tale paa samme Maade og alle Mennesker ikke tiltales ens.

Som bekendt findes der her i Danmark nogle Menigheder af en egen Slags, de saakaldte *Valgmenigheder*. Loven om disse, der udstedtes 1868, stiller dem ved Siden af Sognemenigheder. Det er frie Samfund, der selv vælge og lönne deres Præst, selv bygge sig en Kirke, men forövrigt i alle Henseender rette sig efter den danske Folkekirkes Forskrifter og derfor betragtes som Led af denne. Loven om dem er egentlig kun en Udvidelse af Loven om Sognebaandets Lösning. Der findes for Tiden 13—14 Valgmenigheder i Sjælland, Fyn og Jylland, hvoraf fremgaar, at Loven ikke er bleven benyttet i nogen stor Udstrækning, men en Valgmenighed kan rigtig nok have Medlemmer i mange Sogne. Alle de nuværende

Valgmenigheder maa anses for at tilhöre den grundtvigske Retning. Den Frygt, som mange nærede for saadanne friere Samfund indenfor en Folkekirkes Rammer, har vist sig ugrundet; der er intet Sektpræg ved dem. I Almindelighed er det ganske naturligt mere aandeligt udviklede Mennesker, der höre til dem, og der har maaske nok nogle Steder været en Tendens til at se andre over Hovedet, men dette er i hvert Tilfælde nu kun Undtagelser. I København har der i flere Aar bestaaet en Valgmenighed (med Fr. Jungersen som Præst), der har samlet mange Mennesker. Et Slags Overgang til Valgmenighed danner ogsaa her Vartov-Menigheden, som Grundtvig var Præst for i mange Aar lige til sin Död 1872 og efter ham C. J. Brandt. Egentlig er Vartov en stor Stiftelse for gamle og svage Mennesker med en Kirke i, men den store frie Menighed, der sluttede sig om Grundtvigs Forkyndelse, har forplantet sig ned gennem Tiden og har nu forgrenet sig i tre Menigheder, nemlig den i selve Vartov Kirke med V. Hoff til Præst, den ovennævnte Valgmenighed og endelig den, der slutter sig til Præsten J. H. Monrad ved Marmorkirken. Endelig findes der ude i Landet et Par Frimenigheder, som ogsaa ere af grundtvigsk Farve og som i saare lidet skille sig fra Valgmenighederne. Den bekendteste af disse er paa Öen Mors i Limfjorden.

Her vil Stedet være til ogsaa at göre et lille Strejftog ned over den Grænse, som det sörgelige Udfald af Krigen 1864 har draget mellen det danske og det pröjsiske Rige. Denne af Pæle mærkede Linie er jo intet Folkeskel, thi det danske Folk bor ogsaa Syd for den, og Pröjsens Germaniseringsbestræbelser, der stadig drives med den störste Hensynslöshed, have i den forlöbne Menneskealder kun haft saare ringe, maaske ingen virkelig Fremgang. De have derimod haft den Virkning at göre den nordslesvigske Befolkning saa aarvaagen og kraftig i sin Modstand mod Fortyskningen som

ingensinde tidligere, og Haabet om, at det hele kun er en Overgang, er lyslevende. Her er ikke Stedet til at betragte de andre sörgelige Forhold i *Sönderjylland*, som fremkomme af Tvangsherredömmet, men kun de kirkelige. Paa nogle ganske faa Undtagelser nær ere nu alle Præster i Nordslesvig Tyskere, som vel prædike Dansk, hvor de skulle det, men ofte maadeligt nok, og som tysksindede staa de i Almindelighed fremmede i Menigheden, thi her nede er Tysk eller Dansk det Grundspörgsmaal, som staar bag ved alt. At det kristelige Liv lider derved, er en afgjort Sag. I Fölelsen heraf har man nu tænkt at danne danske Frimenigheder i en större Maalestok, hvilket efter pröjsisk Lov ikke kan forbydes. Der findes allerede nogle, nemlig i Rödding og Bovlund, hvilke begge have bestaaet i mange Aar, og en ny i Haderslev. Der har nylig været holdt Möder i den Anledning, men Resultatet foreligger endnu ikke Offentligheden. Sagen er ikke uden Betænkeligheder, da Regeringen aabenbart vil göre alt for at stille Menighederne saa ugunstigt som muligt og söge at ramme deres Medlemmer saa haardt den formaar, f. Ex. ved at nægte dem at blive begravede paa en almindelig Kirkegaard, men stille dem lige med Selvmordere. Saafremt denne Sag skulde kunne bevirke en Splittelse i Befolkningen, vilde det være höjst uheldigt, og man maatte da hellere finde sig i de nuværende Savn. At den nærværende statskirkelige Stilling i Sönderjylland, kristeligt betragtet, er uforsvarlig, har man et godt Vidnesbyrd om ved den Petition, som 77 Præster dér have indgivet om igen at faa to Timers Undervisning i Dansk om Ugen indfört i Skolerne, da Konfirmanderne nu ikke kunne *læse* deres Modersmaal saaledes, at de kunne fölge med i Bibelhistorie, Katekismus og Salmebog. (Thi hvor Kirkeproget endnu er dansk, maa Konfirmationsforberedelsen ogsaa være det.) I Petitionen bevidnede disse (pröjsiske) Præster deres gode Vilje til at göre alt for at fremme

det tyske Sprog, men deres Samvittighed led under denne aabenbare Mislighed. Nogensomhelst Udsigt til at sætte selv en saa ringe Ting igennem er der sikkert ikke, da Sönderjylland jo *skal* göres tysk. Ungdommen söger imidlertid i stort Tal over Grænsen til de danske Folkehöjskoler. Det er af megen Betydning, at en af de ypperste af disse, nemlig *Askov*, ligger lige ved Grænsen; det er ogsaa af Betydning, at der paa dansk Side af denne findes ansat saa nationalt danske Præster som muligt, der have Öje for Sönderjydernes vanskelige aandelige Kaar og i paakommende Tilfælde kunne række dem en hjælpende Haand. En saadan ligesaa national dansk som kristelig Præst var den nylig afdöde Mörk Hansen i Vonsild, tidligere ansat i Sönderjylland, og en saadan er ogsaa hans Eftermand Johannes Clausen, der i 1864 var Feltpræst.

Vende vi nu tilbage til de indre danske Kirkeforhold, have vi endnu med et Par Ord at omtale det, man har kaldet den »*tredie Retning*» eller »de unævnlige». Dette, at man ikke har kunnet finde paa noget Navn for den, viser tydeligt nok, at det ikke er nogen »Retning», men kun en Rubrik, hvor man anbringer alle dem, der ikke henhöre til den indre Mission og den grundtvigske Retning. Her vil man altsaa finde saadanne, der snarest ere höjkirkelige, og saadanne, der ængstelige for alt Partivæsen beflitte sig paa at fölge lige i det gamle lutherske Spor; man vil træffe Rationalister, vist nok færre af den ældre Slags, men flere af den nyere; og endelig, eftersom Rubrikken er saa rummelig, ogsaa dem, der egentlig intet ere i kirkelig Forstand. Hvad særlig Præsterne angaar, da er det sandsynligt om end ikke paaviseligt, at Flertallet af Landets Præsteskab falder ind under denne Rubrik, og der findes mange Navne med god Klang iblandt dem. Her vil man maaske ogsaa finde flest af »de stille i Landet» baade blandt Præster og Lægfolk, en

Klasse Mennesker, som i disse Tider, hvor Reklame og Paatrængenhed ogsaa paa det gudelige Omraade spille en stor Rolle, ikke bör undervurderes. Man kunde maaske undre sig over, at vi ikke have omtalt Sören Kierkegaards Tilhængere men det er en Kendsgerning, at man for Tiden ikke mærker videre til, at der gives saadanne, og mange har der egentlig aldrig været. Nogle af dem, som vare paavirkede af ham, have sluttet sig til den indre Mission.

Naar man ser, hvor umuligt det er at sammenfatte »den tredie Retning» under et fælles Synspunkt, falder det i Öjne hvor uheldigt det er, naar »Menighedskonventet» har sögt sit Grundlag i denne Inddeling. Prof. theol. Henrik Scharling har i et Skrift, der udkom for et Par Aar siden, delt Kirkefolket i »Halvgrundtvigianere» og de rigtige Lutheranere. Under den förste Betegnelse slaar han Grundtvigianere og den indre Mission sammen, idet han mener, at de mödes nu for Tiden i en Slags *halv* Tilslutning til Grundtvigs Betragtning af den apostoliske Trosbekendelse; den fulde Tilslutning skulde være opgivet af Grundtvigianerne. Skönt dette sidste ikke er uden delvis Sandhed, og skönt den indre Mission ganske vist ogsaa fremhæver Trosbekendelsen, er Forskellen mellem dem, som ovenfor paavist, saa stor, at de umuligt kunne sammenfattes under ét.

Et ganske godt Indblik i de danske kirkelige Forhold, saaledes som de for Öjeblikket stille sig, faar man ved at betragte Forhandlingerne paa det store *kirkelige Möde*, som i Oktober 1896 afholdtes i Missionshuset »Bethesda» i Köbenhavn. Siden 1886 har der i alt været holdt otte saadanne Möder, afvexlende i Hovedstaden og Provinserne, og de have fundet stærk Tilslutning fra alle Sider, i de sidste Aar maaske dog mindst fra den indre Missions. Ved dette Möde var et Par Tusinde Mennesker samlede, og mange havde ikke kunnet faa Adgangskort. Henved 400 Præster, en Trediedel af hele

Landets Præsteskab, var til Stede; ligeledes saa man her Kirkeministeren og Sjællands Biskop. Forud for Möderne bekendtgöres de Themaer, som ville blive behandlede, og i Regelen indledes ethvert af disse af to Talere fra forskellige Lejre. Det förste Foredrag denne Gang drejede sig om *den ydre Mission*, og Taleren lagde særlig Vægt paa, at denne ikke blot maa drives med Enthusiasme, men ogsaa med Besindighed og Pligtfölelse. Forövrigt havde Missionen efter hans Mening endnu næppe naaet videre end til at forberede Guds Rige. Formodentlig var Talerens Fremhævelse af Besindigheden rettet imod en Tendens hos det danske Missionsselskab efter at indlade sig paa nye Foretagender uden at have passende Kræfter til Raadighed for disse. Selskabet har hidtil i mange Aar haft sin egentlige Virkekreds blandt Tamulerne i Indien, og Missionen har ikke just haft nogen stor Fremgang her, hvilket efter de givne Forhold ikke er saa underligt. Men alligevel har det, trods sine faa og smaa Kræfter, begyndt paa ogsaa at drive Mission i Kina. Mærkeligt nok var en Forhandling af dette Æmne paa Kirkemödet i Forvejen afskaaret. Derimod holdtes der samme Dag to Foredrag af Lægmænd om Forlystelsessygen i Köbenhavn, og det var ikke behagelige Indblik i Sædelighedstilstanden, der herved aabnedes.

I Mödet den næste Dag dröftedes Forholdet mellem *Valgmenigheder* og den övrige Folkekirke. Pastor *Hoff* ved Vartov, der i mange Aar har været Præst ved en Valgmenighed paa Landet, vilde ikke sige, at disse vare bedre end Sognemenigheder kunne være, men mente, at de nok vare lykkeligere, fordi der er en særegen Glæde ved frivillig Sammenslutning og fordi der i dem er bedre Kaar for Kristenlivets Udvikling. Forövrigt raadede han til den störste Varsomhed ved Valgmenigheders Dannelse, thi var det Kritik og Misfornöjelse, der gav Anledning til dem, var det en daar-

lig Basis. Han tænkte sig den Mulighed, at saadanne friere Menigheder, naar Vantroens Storme for Alvor kom, kunde blive ligesom Fristeder for de stille i Landet. Den næste Taler, Pastor *Schack*, mente, at Valgmenighederne fortjente ingen Sympathi. De vare fremkomne uden virkelig Nödvendighed, de samlede sig ikke om det almen-kristelige, men om noget særligt, nemlig det grundtvigske Livssyn, og de tog ikke Del i en væsenlig Side af Menighedslivet, nemlig den missionerende. Pastor Vilhelm *Beck* forbavsede vistnok de fleste Tilhörere ved at erklære, at han var glad ved Valgmenighedsloven, uagtet denne i sin Tid var fremkommen ved en Præsts (V. Birkedals) Dumhed og sat igennem af en Regering, der bar sig dumt ad. Hans indre Mission vilde gerne oprette Valgmenigheder, og naar den ikke endnu havde gjort det, kom det af Mangel paa Midler; Grundtvigianerne forstod bedre at faa fat paa de velhavende. Höjskoleforstander Dr. *Nörregaard* fandt, at Valgmenighederne mindre lagde an paa at være noget særligt end Missionen, der ofte byggede sine Forsamlingshuse ved Siden af Kirken og lod Folk forstaa, at de kun vare hellige, naar de forsamledes i disse Huse.

Hovedinteressen kom til at samle sig om Forhandlingerne paa Mödets tredie og sidste Dag. Æmnet var »Brugen af *den hellige Skrift* i Hjemmet», og det gav ikke Anledning til nogen videre Meningsforskel. Men en Ytring af en Taler om, at den moderne Bibelkritik skræmmede mange bort fra Læsning i Skriften, bragte Pastor V. *Beck* paa Talerstolen, og han fremkom nu med et voldsomt Angreb paa de theologiske Professorer som dem, der gjorde Ulykker ved deres kritiske Behandling af Skriften. Sluttende sig til en Fortælling af en tidligere Taler om, hvorledes denne havde kendt en gammel Fisker i Skagen, som altid knælende læste i sin Bibel, erklærede Beck, at kun paa denne Maade, aandeligt forstaaet, maatte Bibelen læses. Han selv, der som Barn og

ung havde staaet udenfor Kristendommen, aldrig havde bedet en virkelig Bön, aldrig, saa vidt han vidste, havde talt med et troende Menneske, kun havde studeret Theologi for at blive Kapellan hos sin Fader, han var bleven vakt, da han kom til at læse sin Bibel paa Knæ. Nu vilde han spörge de lærde Professorer, der ere saa kritiske overfor Bibelen: »Læse I Bibelen paa Knæ? Hvis I gjorde det, vare I næppe saa kritiske!» Overfor alle de Ting i Bibelen, som vi ikke kunne forstaa, gælder kun dette ene: »Paa Knæ, min Far!» Der var en Gang en Taabe (den tidligere omtalte Pastor V. Brücker), der fandt paa den daarlige Vittighed, at han ikke vilde lade sig hovmesterere af Skriften, men ved Universitetet gik man endog saa vidt, at man selv vilde hovmesterere Bibelen. I Stedet for at indpode Studenterne deres tyske Snurrepiberier burde Professorerne knæle overfor Skriften i Fölelsen af, at det Sted, de stod paa, var helligt. Derfor kunde han ikke undlade at raabe: »Paa Knæ, min Far! Ja paa Knæ, I Professorer!» — Det var ogsaa en af Universitetets Vittigheder eller rettere Vanvittigheder at aflevere Præster, som ikke behöve at have læst Halvdelen af Bibelen, men kun det nye Testamente og nogle Stykker hist og her af det gamle. Havde de ikke Tid til det, da maatte han have Lov til at sige: Fy!

Dette hensynslöse Angreb, der vakte stor Uro i Forsamlingen, bragte Professor *P. Madsen* frem, og i et improviseret Foredrag, der gjorde stærkt Indtryk, forsvarede han sig selv og sine Kaldsfæller. I mere end tyve Aar havde han været Lærer for de vordende Præster, og han spurgte dem af sine fordums Lærlinger, der vare til Stede, om han ikke altid havde bestræbt sig for at give dem Ærbödighed for Skriften, om hans Tale om den ikke altid havde haft som Baggrund: »Drag dine Sko af, thi du staar paa hellig Grund?» Hans Kollegaer stillede sig paa samme Maade som han. Men der

var en Bibelkritik, der ikke kan forkastes, og kun en saadan övede de, hvilket han nærmere udviklede. Med stærke Ord imödegik han Pastor Beck og erklærede, at det var usömmeligt, at en Mand, der intet selv havde undersögt, opkastede sig til Dommer over dem, der med Ærbödighed og Ydmyghed granskede Skriften. Naar man ikke lærer at skelne mellem væsenligt og uvæsenligt, da finder man ikke Hvile, för man havner i Katholicismen hos den ufejlbare Pave. Det er nödvendigt at sætte de studerende ind i den berettigede Kritik, for at disse kunne dömme det aandelige paa aandelig Vis. — At fordre hele Bibelen ordentlig lært i Grundsprogene af Studenterne, vilde forudsætte mange Aars Studium, og fremfor et overfladisk Kendskab til det hele ansaa han det for bedre at göre et passende Udvalg.

Under Mödets videre Forlöb faldt der Ytringer, som viste, at ogsaa nogle af dem, der ellers staa Pastor Beck nær, fölte sig frastödte af hans Optræden. Hele Begivenheden har vakt stor Opsigt og vendt en hel Forbitrelses Ström imod ham. Selv har han i sit Blad for nylig beklaget sig over, at saa faa af hans Tilhængere komme til de kirkelige Möder, og erklæret, at der maa ske en Forandring, saa at de *enten* möde talrigt *eller* holde sig helt borte. Endvidere fordrer han som Betingelse for, at han skal komme der mere, at Bibelkritikken skal sættes som Forhandlingsgenstand ved det næste Möde.

Man kan nok sige, at dette Angreb paa det theologiske Fakultet har været det sidste Aars mest opsigtvækkende kirkelige Begivenhed. Men ved et Par andre Lejligheder har Pastor V. Beck ogsaa henledt Opmærksomheden paa sig, og vi kunne ikke forbigaa dette uden Omtale. I flere Aar har Beck angrebet den köbenhavnske indre Mission og fremsat den Paastand, at nuværende Biskop *Stein* har ledet den ind paa et urigtigt Spor ved at göre Kærlighedsgerninger til en

væsenlig Opgave for den, af hvilken Grund den »aldrig har formaaet at slaa rigtig Rod i den levende Menighed i Danmark, medens den roses saa meget af Verdens Præster». Biskop Stein har imidlertid oplyst, at Beck tidligere har udtalt sig med Anerkendelse af hans Virksomhed, og kan ikke forstaa Grunden til hans forandrede Optræden imod ham. I et aabent Brev opfordrede han ham til at udtale sig med Uforbeholdenhed; »jeg er rede til at modtage ethvert Saar, som tilföjes mig i ridderlig Kamp med Sandheds Vaaben». Hertil svarede Beck: »Det vilde være saare let for mig at klargöre mit tilsyneladende forandrede Forhold til Dem, Hr Biskop Stein, som nu forekastes mig som en Selvmodsigelse, medens det ganske simpelt har sin Grund i, at der er intet Menneske, jeg i den Grad har taget fejl af, som af Dem.» Han var kommet venligt til Biskoppen i sin Tid og önskede en god Forstaaelse med ham, men var bleven koldt afvist, og derfor kunde han ikke mere have noget med ham at göre. Biskop Stein oplyste derefter, at han til Becks Tilnærmelse havde svaret, at hvis det kun havde været en personlig Krænkelse, det drejede sig om, da kunde alt fra hans Side let komme i Orden, men hvad der adskiller dem, er noget mere, »er Forargelse og Sorg over den anmassende, dömmende Maade, hvorpaa han i Tale og Skrift farer frem mod Embedsbrödre, som ikke dele hans Betragtningsmaade, ikke ville ind paa de af ham anviste Veje og i det hele ikke se med hans Öjne paa Landmissionens Gerning.» Biskoppen erklærede endelig, at han nærer ikke Uvilje imod Landmissionen, han forstaar at værdsætte den og glæder sig ved at staa i Venskabsforhold til mange af dens Venner, men han stödes tilbage af dens Leders »rappe Domme, uoverlagte Paastande og höjst utilbörlige Ord».

Vi se saaledes, at Pastor Beck i det forlöbne Aar har gjort sig bemærket som Angriber, men ogsaa har faaet skarpe

Svar paa Tiltale. Imidlertid er han ogsaa fremtraadt med en ny Lærdom, der har vakt Opsigt, nemlig om de *helliges Fuldkommenhed.* Hans Tankegang er saaledes: Frelseren siger: »Værer fuldkomne» (Math. 5, 47), Apostelen siger: »Det samme Sindelag være i eder som i Kristus Jesus» (Fil. 2, 5), og i Joh. Aabenbaring staar: »Intet urent skal komme ind i den hellige Stad» (21, 27). Det er en ubegribelig Taabelighed, naar kristne Præster glat væk sige: »Ja, fuldkomne blive vi nu ikke i denne Verden», og saa henvise til Mellemtilstanden, hvor det manglende skal skaffes til Veje. Men denne Lære om Skærsilden er det rene Gögl. Nej, Paulus siger jo: »Jeg jager derefter (nemlig efter Fuldkommenheden), om jeg dog kunde gribe den», og naturligvis mener han, at han kan gribe den allerede i dette Liv. Men kunne vi da i denne Tilværelse saaledes tilintetgöre vor syndige Natur, at vi derved blive fuldkomne? Nej, sligt er baptistisk Sværmeri; ethvert Menneske föler vedblivende de to Naturer i sig. Dog, Knuden kan löses! Der er nemlig to Slags Fuldkommenhed: en himmelsk og en jordisk. Den himmelske er den hele, fulde Fred, og den naar man ikke her nede. Den jordiske bestaar i den fuldkomne *Kamp og Sejr,* og den kunne vi naa. Her paa Jorden er kun en Fred under Vaaben, men ved Bönnen og Nadveren kunne vi komme til den Fuldkommenhed, som bestaar i den fuldkomne Kamp og Sejr. Det var den, som Apostelen mente, naar han skrev: »Jeg har stridt den gode Strid og fuldkomnet Löbet» (2 Tim. 4, 7). Vel beholde vi den syndige Natur, men den er ikke Synd, naar vi sejre over den, ikke indvilge i den eller med Velbehag dvæle ved dens Tillokkelser. De helliges Fuldkommenhed bestaar i, at de til enhver Tid og i ethvert Forhold sejre over deres syndige Natur og aldrig lade den faa Indflydelse paa deres Gerning, Ord eller Tanke.

Saaledes skriver altsaa Missionens Leder, til hvem de mange Lægprædikanter se op som til en Læremester.

Ved Roskilde Landemöde, der holdtes kort efter at Beck havde offentliggjort denne Lære, valgte Biskop S. *Rördam* Guds Börns Fuldkommenhed til Thema for sin Prædiken og talte om Becks Paastande. »Selv om vi vilde se bort fra, at dette ikke er at være fuldkommen som vor himmelske Fader, saa maatte vi spörge: Hvad er dette for en Sejr? Kan det kaldes en virkelig, end sige en fuldkommen Sejr, naar Fjenden stedse lever op igen, ikke uden for os men indeni vort eget Hjerte og vort selviske Köd? Nej, selv om vi ved Jesu Kristi Kraft kunne sejre mange Gange og i mange Stykker, saa naa vi dog aldrig her den fuldkomne Sejr; den kunne vi först naa, naar Jesus Kristus aabenbares som Sejrherren og lægger alle sine Fjender under Fod. Derfor kalde Apostlene aldrig Kristenlivet: at sejre Troens Sejr, men at stride Troens Strid . . . Guds Tanke er, at saa længe vi vandre i Troen, kunne vi kun være paa Vej til Maalet og Fuldkommenheden og kun i Haab se fremad dertil.»

Naar Pastor V. Beck har forlangt *Bibelkritikken* som Forhandlingsæmne paa det næste kirkelige Möde, da bör man anerkende, at det er en god og varm Fölelse for Guds Rige, der driver ham dertil. »At det er den sönderlemmende, Kristus afklædende Bibelkritik, som er Porten, hvor igennem denne nye Rationalisme vil rykke ind, kan ikke være skjult for nogen, uden at man er stærblind paa begge Öjne«, skriver han i sit Blad. Den yderligst gaaende Bibelkritik har blandt Theologer næppe haft anden Repræsentant end den for sin politiske Optræden afsatte Pastor *Henning Jensen*, der har udgivet nogle populære Skrifter i Strauss' Retning. Betydelig fremskudt med Hensyn til den gammel-testamentlige Kritik er ogsaa den Stilling, som Cand. theol. *A. Plenge* indtager; han har i nogle Aar udgivet et Tidsskrift for at göre den danske Læseverden bekendt med de nye Forskninger. Cand. theol. *A. C. Larsen* (ansat ved det kgl. Bibliothek), en

begavet Mand og kundskabsrig Theolog, udgiver jævnlig Skrifter, der angaa Bibelen, saaledes fornylig et om Salomos Ordsprog; ogsaa han staar paa Kritikkens Side, men mere moderat. Professor *F. Buhl*, för ved Köbenhavns, nu ved Leipzigs Universitet, har haft megen Indflydelse særlig paa den yngre theologiske Verden i Retning af temmelig maadeholden gammel-testamentlig Kritik. I Præstestanden mærkes Fölgerne af de frie Forskninger endnu kun lidet; en ung begavet Mand, der stod nærmest ved den Side, var *F. Falkenstjerne*, der for ganske nylig er död. Han har gjort sig fortjent ved at oprette en Folkehöjskole i Köbenhavn, som imidlertid ikke kunde trives der i Længden og nu er opgivet, udgav i en Aarrække et Blad »Tidens Ström» og var endelig en dygtig Rigsdagsmand i Venstreretning. For et Par Aar siden blev han Præst. En anden bekendt yngre Præst i friere Retning er *Morten Pontoppidan*, ligeledes tidligere Höjskoleforstander. Han udgiver et religiöst Blad: »Frit Vidnesbyrd», der vurderes höjt af mange kristelige Mennesker og med Hensyn til dyb religiös Fölelse ogsaa indtager en fremragende Stilling blandt de mange kristelige Blade i Danmark. Endelig bör vi paa denne Plads maaske ogsaa nævne *Uffe Birkedal*, forhenværende Præst, Sön af den bekendte V. Birkedal, som ivrig Forkæmper for meget frie kristelige Anskuelser.

Medens vi her i Danmark for over 20 Aar siden fik en ny authoriseret Oversættelse af det gl. Testamente, leve vi endnu hvad det nye angaar paa en mangelfuld Oversættelse fra 1819. En Komité bestaaende af Professor i Græsk I. L. Ussing og Slotspræst A. Poulsen under Overtilsyn af Biskop Fog har udarbejdet en ny Oversættelse, der foreligger i en Pröveudgave. Hvorvidt denne vil blive endelig authoriseret, naar den har været underkastet en Revision, vides ikke endnu. Den har allerede to Konkurrenter, som hver paa sin Maade

ere fortrinlige, nemlig Biskop Rördams Oversættelse, der vinder stor Indgang, og Adjunkt Axel Sörensens, et nyt Arbejde, meget ejendommeligt, der gaar ud paa mere at gengive Meningen saa folkeligt og let fatteligt som muligt end Ordlyden.

Med Hensyn til *Gudstjenestens* Orden og Maade er alt endnu forbleven ved det gamle. Ritualet er dog bleven delvis revideret, saa at Kollekterne foreligge i et renere Sprog, og Ordene ved Daab og Nadver ere blevne noget omformede. Et nyt Brudevielses-Ritual, hvortil der höjlig trænges, er under Overvejelse. Det var iaar forelagt Landemöderne (hvert Stifts Biskop og Provster), om ikke den gamle *Velsignelse*, den saakaldte Arons, paa Prædikestolen burde aflöses af det apostoliske Önske og kun bevares for Alteret, men skönt der syntes at være overvejende Stemning derfor, foreligger dog endnu ikke nogen Bestemmelse i den Anledning.

Ved en Betragtning af den danske Kirke vilde det være rigtigst ogsaa at kaste et Blik over til de danske Kristne i *Nordamerika*. Den saakaldte dansk-amerikanske Mission har i 1896 kunnet fejre sit 25 Aars Jubilæum. I 1871 udsendtes de förste to Præster af denne Forening til Landsmændene derovre, der tidligere mest havde været betjente af svenske eller norske Præster eller vare optagne i Sekter. Efterhaanden blev der ansat et betydeligt Antal danske Præster derovre, af hvilke en mindre Del vare theol. Candidater, de fleste uddannede ad privat Vej. Forholdene have imidlertid været noget brogede, og Partidelinger have flere Gange fundet Sted. De fleste indremissionske Præster og Menigheder have skilt sig ud fra de andre og have ikke mere nogen Forbindelse med den dansk-amerikanske Mission. De tilbageblevne, der ikke kunne betegnes som værende af en bestemt Retning, men indbefatte alle de tre samme som Moderkirken, udgöre for Tiden c. 40 Præster og nyde Understöttelse fra Danmark. Deres mest fremragende Mænd ere A. S. Nielsen, Frederik

Grundtvig, Digterens yngste Sön, og Adam Dan. De have nylig i Des Moines, Jova, opfört en Præsteskole og paatænke endog at faa et dansk-engelsk Universitet i Gang.

En i sin Tid meget omtalt Dansker er for kort Tid siden död i Amerika, nemlig *P. E. Trandberg.* Han vakte for henved 30 Aar siden stort Röre paa Bornholm som Opvækkelsesprædikant. Med barnlig Fromhed sögte han at lægge Salighedsvejen klar og tydelig frem for Folk, og man samledes i Tusindvis om hans indtrængende Ord og tiltalende Personlighed. Men han var slet ikke skikket til at være Leder og forlod tilsidst efter store Skuffelser Bornholm og nedsatte sig i Amerika. I de senere Aar udgav han et religiöst Tidsskrift i Minneapolis og stod paa Krigsfod med det danske Kirkesamfund derovre.

Med Hensyn til *fremmede Trosbekendelser* er der i de sidste Aar ikke foregaaet noget af fremragende Betydning her i Landet. *Methodisterne* arbejde sig jævnt frem, og Landmissionen bereder i mange Tilfælde Jorden for dem. De »nyevangeliske» have deres störste Udbredelse i Nordostsjælland og paa Bornholm. *Den romerske Kirke* gör ogsaa stadige Fremskridt. I Köbenhavn har den nu fire Kirker og Kapeller og ikke faa rundt om i Landet samt et Præsteseminarium i Ordrup. At adskillige af det höjere Aristokrati nu tilhöre den, vækker ikke saa megen Opsigt, som naar den vinder Proselyter blandt Folkekirkens Præster, men dette er af og til sket. Stiftsprovst Kofod Hansen paa Lolland, der i en höj Alder tog Afsked fra sit Embede, traadte over til den romerske Kirke; en ung Pastor Jensen i Fyn opgav sit Præstekald for at göre det samme, og han virker nu for Katholicismen. Sognepræst Brockdorf paa Sjælland er nylig bleven suspenderet, fordi han under en alvorlig Sygdom lod tilkalde en katholsk Præst og modtog Sakramentet af ham. Hos flere yngre Præster spores katholiserende Tendenser. Det

stærkt fremtrædende Partivæsen i Folkekirken bidrager uden Tvivl en Del til at göre Folk kede af denne og til at söge Tilflugt i Romerkirkens Sköd.

Som Afslutning paa disse Meddelelser, bestemte for svenske Læsere, skulle vi endelig ikke undlade at beröre den glædelige Kendsgerning, at der i det sidste Aar jævnlig har været afholdt svensk Gudstjeneste i Köbenhavn, vexelvis i forskellige Kirker. Dette er vistnok meget tidsvarende, da der i vor Hovedstad lever saa mange Svenskere. Om end disse i Regelen meget godt kunne fölge med en dansk Gudstjeneste, er den hjemlige Maade dog altid den mest tiltalende, og der er jo ikke saa lidt Forskel paa de to Broderlandes Gudstjenester.

Grevinge d. 4 Januar 1897.

Richard Petersen.
Sognepræst.

En kritisk tidpunkt för svenska kyrkans dotter i Amerika.

(Forts. fr. föreg. häfte.)

Beträffande det sedliga tillståndet inom menigheten är det svårt att uttala ett allmänt omdöme. Fortfarande lämnas goda vittnesbörd om folkets offervillighet trots dess snart sagdt öfverallt synnerligen tryckta ekonomi; gudstjänsterna, särskildt högmässan, omfattas framgent med stort intresse; sakramenten brukas rätt flitigt och med vördnad af de fleste; och om proselytmakeriet säges, att det är maktlöst ända därhän, att striden mot sekter och partier tyckes vara i det

närmaste utkämpad. Men vid sidan häraf stå ock sorgliga företeelser, ibland hvilka må i första rummet nämnas, att under år 1895 kommunikanternas antal aftagit med 184, ehuru medlemsantalet stigit med 5,138, i motsats mot året förut, som ännu har att uppvisa en ökning af kommunikanter med 5,675 på en total medlemstillväxt af 7,398. Alltså råder äfven härutinnan en beklaglig motsvarighet till förhållandena i hemlandet, ty säkerligen måste andlig likgiltighet antagas vara på bägge hållen hufvudskälet till detta minskade bruk af den heliga nattvarden. Det är särskildt de unga, hos hvilka ett minskadt nattvardsbegående inom Augustanasynoden iakttagits, likasom dess ungdom öfver hufvud torde tendera till ett reformert åskådningssätt. Detta förklaras delvis genom gudstjänstspråket, som vida vägnar oftast här ännu är svenskan, under det att det uppväxande släktets modersmål alltmer blir engelska, hvarigenom en naturlig dragning till de engelsktalande samfunden uppstår. Värst af allt är den sammanblandning, som i växande grad förekommer både hos yngre och äldre — där ute ännu mer än här hemma — af andligt och världsligt. Grunden härtill angifves vara icke blott tidsålderns njutningslystnad, utan tillika penningebehofvet. »Många församlingar peddla sig fram», heter det; »de peddla musik, sång, deklamation, ice cream, samt se så gudfruktiga ut som möjligt, ty penningar behöfvas för pastorns lön och intresse på skulderna.» Ja, presidenten anför i sin sista ämbetsberättelse, att »många medlemmar tröttnat och blifvit fientliga mot allt arbete i församlingen, att kyrkotukten mångenstädes är slapp, och många äro mätte vordne». Ja, ja, detsamma som förtäljes oss jämväl på närmare håll, jag menar från våra egna frikyrkoförsamlingar, äfven utan att de nått Augustanasynodens ålder och vidd.

Den sväraste frågan, den ock på sitt sätt en ungdomsfråga, är likväl icke språkfrågan — ty den kan icke undgå

att till följd af förhållandenas drifvande tväng blifva snart nog till ungdomens belåtenhet besvarad, jag menar förmedelst det engelska tungomålets alternativa användning inom synoden till gudstjänstligt bruk - utan läroverksfrågan. Jag hörde den norske skalden Björnson en gång i en föreläsning säga, att det värsta en människa kunde råka ut för var dock icke att förälska sig, änskönt äfven detta vådligt nog, utan att förlyfta sig. Nå, Augustanasynoden tyckes i förevarande hänseende ha gjort först det ena och nu stå i fara att göra desslikes det andra. Hennes kärlek till den svensk-amerikanska ungdomens bildande fostran tyckes ha fört henne något för långt, så att Augustanaläroverkens skulder, företrädesvis byggnadsskulderna, äro på god eller rättare ond väg att vid de oförutsedda svåra konjunkturer, som de senaste åren rådt, växa henne öfver hufvudet. Visserligen äro konjunkturerna redan något förbättrade och utsikt för handen till fortgående förbättring. Visserligen utgör värdet af självfva läroverksegendomen 426,337 doll. eller inemot tre gånger skuldsumman. Men denna uppgår dock till 146,569 doll., därå ränta skall efter amerikansk hög räntefot alltjämt utan uppskof betalas, hvartill kommer en årlig omkostnad af 124,829 doll. för bestridande af löpande utgifter. Detta pressar otroligt de till stor del ganska medellösa församlingsmedlemmarne, som dessutom ha att bära de icke obetydliga utgifterna för kyrka och egen församlingsskola, för att icke tala om andra uppfostringsanstalter, välgörenhetsinrättningar, hem- och hednamission.

Af synodens 7 högre läroverk hafva ock sistlidne höst två indragits, nämligen det 1888 grundade Hope Academy i Moorhead, Minn. och det blott 3 år gamla Martin Luther College i Chicago, Ill. Värst är det ställdt för de bägge största läroverken: hela synodens gemensamma Augustana College and Theological Seminary i Rock Island och Kansas-

konferensens Bethany College and Normal Institution i Lindsborg, Kans. Rörande det förra, som är synodens äldsta läroverk, stiftadt 1860, gäller striden likväl icke vara- eller icke-vara, såsom fallet lärer åtminstone ha varit med det senare, utan allenast, om det skall fortbestå såsom ett helt i Augustanas ägo eller upplösas i två läroanstalter: Theological Seminary, efter hand möjligtvis vidgadt med flere fakulteter till att omsider blifva en fullständig högskola, och College, som skulle öfvergå till Illinois' och Iowa konferensernas egendom. Skedde så och Bethany kunde, såsom jag lifligt önskar, hålla sig uppe, finge synoden en gemensam högsta läroanstalt, 3 Colleges eller hvad vi kalla högre allmänna läroverk, de båda nämnda jämte Gustavus Adolphus College i St. Peter, Minn., samt två lägre, nämligen Luther Academy i Wahoo, Nebr. och Upsala Institute of Learning i Brooklyn, N. Y.

Hvad angår den inre sidan af saken, har jag i min reseskildring från 1893 haft tillfälle att uttala mig om de bägge förstnämnda läroverken och den förträffliga undervisning, som där lämnas. Det vore stor skada, om de krafter, som på dessa ställen — och jag vill gärna tro äfven på de öfriga, ehuru jag därom saknar personlig erfarenhet — verka för att göra den svenska kontingenten i Amerikas bildningsvärld rätt betydelsefull genom att i den amerikanska folkkarakteren införa starka nordiska kulturelement, skulle störas i denna sin välsignelserika verksamhet till hela mänsklighetens fromma. Härvid tänker jag ock på den svensk-amerikanska församlingsskolan, som presidenten i sin sista årsredogörelse klagar vara af brist på penningar stadd i tillbakagång. Måtte svenskens så mången gång förut ådagalagda förmåga af timlig försakelse till det yttersta för höga, ideella ändamål, hans sinne för kristendom och humanitet i ädlaste förening under detta kritiska skede af svensk-amerikanskt lif hålla ut, att icke samma tragiska skådespel, som i forna tider utspelades vid

Delawareflodens stränder, måtte än en gång upprepas i vida större skala och inför hela världens ögon, skådespelet af svenskhetens undergång genom att låta sig af främmande kulturella krafter absorberas!

Med denna idealitet och universalitet hos vår folkstam borde ock höra samman missionsintresse. Det är dock något, hvaröfver vi svenskar åtminstone i gamla Sverige icke kunna berömma oss. Tidigt började, har vår mission likväl aldrig tagit någon större omfattning. Svenskarne i Amerika hafva i detta hänseende jämförelsevis stått framom oss. Icke blott för sin immigrantmission, utan äfven för Utah- och hednamissionen har Augustanasynoden varit ganska verksam. Ungefär en femtedel af hela den svenska befolkningen där ute har synoden lyckats föra till mer eller mindre fullständig förening med sig; och hvad angår arbetet på det yttre missionsfältet, har detta för hela General Councils räkning varit under en följd af år ledt af en nitisk augustanapräst såsom Superintendent of Foreign Missions, hvarförutom synodens egen missionsverksamhet bland de svenska mormonerna icke utan framgång bedrifvits. Män och kvinnor af Augustanasynoden ha täflat i offervillighet för Guds rikes utbredande på alla dessa vägar. För ensamt hednamissionen hafva under blott de sju sista åren samlats och utbetalts icke mindre än 159,721 doll. Och nu? I Augustana, synodens pressorgan, skrifver presidenten den 31 december 1896: »Ställningen är nu så allvarsam, att *det är omöjligt* att bedrifva missionen längre»; och såsom orsaken härtill angifver han dels den allmänna nöden, dels förkärlek för ideer om konferensernas själfständighet, som medför likgiltighet för det gemensamma missionsarbetet. »Immigrantmissionen, Utahmissionen, arbetet i Montana samt understödjandet af missionen på västkusten, allt måste dö, om icke hjälp strax kommer.» Och i afseende på missionen i Indien

klagar superintendenten, att i stället för öfverskott en brist på 3,000 doll. i kassan förefinnes — utöfver de 11,000 doll., som, för mer än 20 år sedan samlade för begynnande af mission bland hedningarne, ännu innestå såsom ett räntefritt »lån från hednavärlden», hvilket, då det afsedda missionsverket måste något uppskjutas, blef under trängande förhållanden användt för den icke mindre viktiga hemmissionens tjänst.

Hvad åter vidkommer barmhärtighetsverksamheten i sjuk- och barnhem, så synes deras ställning ännu vara god. Om utsträckningen af den välgörenhet, som inom synoden öfvats särskildt med afseende på värnlösa barn och fattiga sjuklingar, kunna vi göra oss en föreställning, däraf, att endast för det sist anlagda sjukhuset, Illinoiskonferensens Augustana Hospital, de löpande omkostnaderna utgingo med 25,416 doll. sistlidet år och 31,670 doll. året näst förut, samt för synodens sex barnhem, samtliga likaledes utgörande konferensegendom, med tillsamman 25,184 doll., resp. 25,801 doll. Fördöljas må dock icke, att i Chicago med dess 100,000 svenskar har för uppehållande af nämnda stora sjukhus basarutvägen mer än en gång tillgripits — alldeles så, som i moderlandets egen hufvudstad i kristligt filantropiskt syfte understundom skett.

Den inom synoden förefintliga diakonissanstalten, belägen i Omaha, Nebr., har jämte det därmed i förbindelse stående Immanuel Hospital hittills både andligt och materiellt väsentligen burits af grundläggaren E. A. Fogelströms ovanliga energi, men har — sannolikt emedan bördan börjat blifva honom för tung — nyligen tillbjudits åt synoden. Hon har dock icke ännu beslutit sig för öfvertagandet, utan inskränkt sig vid sitt sist hållna synodalmöte, likasom vid det näst föregående, till att erkänna det stora behofvet af denna anstalt och dess sunda utveckling, hvarjämte hon velat genom att däråt anslå en årlig kollekt i alla synodens församlingar och

anbefalla det vigtiga företaget i samtliga pastorers kärleksfulla minne söka på bästa möjliga sätt understödja detsamma.

Den enda gren af samfälld verksamhet, som tyckes alltfort utan konstlade medel hafva en god ekonomi att glädja sig åt, är bokhandels- och förlagsverksamheten. Det sista kända årskontot visar en nettovinst af nära 10,000 doll. tillika med en minskning i skulderna till ungefär samma summa. Och rörande halten af de å synodens förlag utgifna tryckalstren är endast godt att förmäla. Hufvudföremålet för direktionens intresse synes för närvarande vara öfverförandet till engelskan af värdefull svensk litteratur och grundläggandet af ett engelskt synodalorgan, Augustana Journal, vid sidan af synodens förut nämnda alltjämt väl redigerade svenska tidskrift. Direktionen visar sig härigenom inse och behjärta den betydelse pressen, enkannerligen den periodiska, i våra dagar har, och vikten af att, innan det blir för sent, tillmötesgå den uppväxande generationens anspråk på dess nya modersmåls fulla likställighet med det gamla modersmålet.

Just som jag nedskrifver detta, kommer mig till handa en nygrundad mer enskild publikation af liknande slag, The Missiah Church Paper, som motiverar sitt framträdande med följande ord (i svensk öfversättning): »Behofvet af en sådan tidning är synnerligen starkt kändt inom denna sistlidet år i Chicago bildade engelsk-lutherska församling. Från den stund, då den första kyrkliga augustanatidning inom Ebenezerförsamlingen i San Francisco trädde inför offentligheten, intill närvarande stund, då nästan hvarenda församling inom vår synod har sitt eget lokalblad, har det gifvits blott ett enda omdöme i afseende på sådana församlingstidningar, och det är, att det är godt, mycket godt och hälsosamt att hafva dem.» Äfven läroverken finna behof häraf, såsom t. ex. den redan ett par år gamla Bethany Messenger ådagalägger. Och vi hemlandets lutheraner kunna näppeligen upprätta en folklig stifts-

tidning inom hvart och ett af våra 12 stift med deras tillsamman öfver 4,000,000 nominella kyrkomedlemmar!

Den fråga, som utan att vara af direkt penningenatur i jämnbredd med språkfrågan f. n. företrädesvis låter vågorna inom Augustanasynoden gå högt, är frågan om rättigheten för synodens medlemmar att tillhöra något af de otaliga hemliga sällskap, som i Amerikas Förenta stater finnas. Detta är i författningen förbjudet, men förbudet har genom sin obegränsade beskaffenhet medfört otaliga bekymmer och äfven seende genom fingrarne vid dess tillämpning. Onekligt är nämligen, att mången augustanamedlem genom förhållandenas makt kommit att ansluta sig till föreningar med rent timliga, i och för sig mycket lofliga syften, hvilka dock funnit med sin förmån förenligt att icke öppet framlägga hela sitt program, ungefär så, som hos oss i Sverige händelsen är med mången from kristen, som ingått t. ex. i nationalgoodtemplarnes förening uteslutande i nykterhetsintresse eller blifvit s. k. templar allenast för att komma i åtnjutande af de därmed förknippade försäkringsfördelarne. I Amerika gäller detta langt mer, då därstädes ofta den, som vägrar att blifva medlem af någon hemlig förening, icke vidare kan få arbete — en sorts fackföreningstyranni, icke mindre tvingande därför, att det är moraliskt orätt. Dessa svensk-amerikanska arbetare finna det obilligt, att de skola blott på sagda grund ur synoden uteslutas eller hindras att i den vinna inträde, och yrka därför på författningens ändrande till rimliga bestämmelser i bemälta stycke. Härpå svaras emellertid från motsidan, att, utom det att allt hemlighetsmakeri är för den sanna kristendomen främmande, de nämnda föreningarna merendels visst icke äro i verkligheten så religiöst ofarliga, som de gifva sig ut för att vara, utan åtminstone genom sin religiösa likgiltighet utsätta sina adepter för ganska stora faror med hänsyn till deras kristliga lif och åskådning. Frågan är svårlöst och kan

blifva ödesdiger, äfven den. »I år hafva», säger presidenten i sin merberörda sista ämbetsberättelse, »de hemliga föreningarna, mer än mycket annat elände, oroat och pinat en stor del af våra församlingar»; tillfogande, hvad en konferensordförande med siareblick tyckt sig i ett icke aflägset framtidsperspektiv skåda: »Hemliga sällskap kanske tvinga oss att få en hedningarnas förgård». Augustanasynoden torde snart nog få göra samma rön, som vi här hemma längesedan gjort, att, skall kyrkan i sitt moderliga sköte rymma många barn, som följaktligen befinna sig på skilda utvecklingsstadier af andlig mognad, så lärer hon icke undgå att nödgas tillåta förgårdars inrymmande inom tempelmuren.

Det donatistiska drag, som, så länge Augustanasynoden var yngre och mindre, här — såsom i hvarje ungt och litet kyrkosamfund helt naturligen plägar vara förhållandet — kunde spåras, har utgjort den förnämsta orsaken till konflikten mellan sagda synod och amerikanska episkopalkyrkan, hvilken ock för sin proselytverksamhet bland de invandrade svenskarne slagit mynt däraf. Säkerligen var ock detta det djupast liggande skälet till den eventuella rekommendation, som en af sagda kyrkas biskoplige målsmän lyckades för henne utverka af ärkebiskop Reuterdahl, hvarom jag i Tidskrift för kristlig tro och bildning XI: 322 f. lämnat en kort redogörelse. Detta är jämväl, hvad de svenska episkopalerna i Amerika åter och åter göra gällande. Det, som af dem i närvarande tiden företrädesvis framhålles såsom bevis på Augustanasynodens okyrklighet så väl som felande pietet för moderkyrkan, är sättet för svenskars intagning i Augustanasynoden, hvilket af episkopalisterna betecknas såsom en förnyad konfirmation, där sökanden redan vore i hemlandet konfirmerad. En af ifrågavarande episkopalkyrkas mest uppburne svenske pastorer skrifver till mig härom: »Episkopalkyrkan anser det för sacrilegium att förnya konfirmationen likasom ock för en

kyrklig oartighet att icke erkänna ett af svensk ämbetsbroder utfärdadt prästbetyg åt en medlem af Kristi kyrka i Sverige, i fall denne där var i good standing. Ja, ett sådant nytt intagande är i våra ögon ett misstroendevotum till den svenske prästens ärlighet och sanningskärlek. Några granskare af samveten äro vi ju icke; och om Augustanasynoden menar det, befinner hon sig i uppenbar opposition mot svenska kyrkan. Detta intagningsformulär förklarar» — slutar han — »hvarför Augustanasynoden lyckats samla inom sig så jämförelsevis få af våra landsmän i Amerika.»

Hur lyder då formuläret i fråga? Innan jag går att svara därpå, bör märkas, att detta formulär i Augustanasynodens handbok är helt och hållet skildt från konfirmationsformuläret, hvilket likasom hos oss förekommer i samband med redogörelsen för den liturgiska anordningen af »Ungdomens första nattvardsgång». Här åter lyder öfverskriften: »Om intagning i församlingen»; hvarom till en början föreskrifves, att önskan om inträde skall framställas hos församlingens pastor, hvilken därefter söker att tillsamman med kyrkorådet medelst samtal utröna sökandens kristendomskunskap, som bör genom fortsatt kristendomsundervisning förkofras, om den icke befinnes motsvara innehållet i Luthers lilla katekes, äfvensom hans sedliga förhållande, på det att ingen, som för ett uppenbart ogudaktigt och lastbart lefverne, må, utan att vilja göra bättring, i synoden inkomma. Rådet, i hvilket pastor är ordförande, afgör sedan, huruvida ansökan skall bifallas, i hvilket fall sökanden, om han blifvit inom den svenska kyrkan konfirmerad, blott har att före den allmänna gudstjänstens början i församlingens gemenskap upptagas. Detta sker därigenom att prästen, med uttryckligt tillkännagifvande att fråga icke är om någon ny konfirmation, förmedelst trenne formulerade frågor gifver honom tillfälle att offentligen aflägga en god bekännelse, hvars innebörd angifves vara vidblifvandet vid

vår ev.-lutherska kyrkas tro. Härpå följer den fungerande prästens förklaring, att den nye församlingsmedlemmen äger fri tillgång till nademedlens bruk inom synoden, hvarmed den enkla akten är fullbordad.

Af synnerlig vikt för ett rätt bedömande af denna sak är att ytterligare veta, att vid det sista synodalmötet i Chicago den bestämmelsen på framställning af New-York-konferensen gjordes, att »åt församlingarna lämnas frihet att begagna eller icke begagna det dittills brukliga formuläret vid intagande af nya medlemmar», på grund af hvilket beslut en bland synodens främste män i en nyligen mig tillhandakommen skrifvelse meddelar, att många församlingar redan gjort bruk af den dem salunda medgifna friheten och afskaffat formuläret i fråga. Ja, han tvekar icke att förklara, det »Augustanasynodens afsikt aldrig varit, att det formulär, som förefintliga omständigheter nödgade henne att antaga för lång tid tillbaka, skulle vara något konfirmationsformulär».

För mig har det alltid varit uppenbart, att i hela denna strid mellan den strängt bekännelsetrogna ev.-lutherska Augustanasynoden och den pa reformert lärogrund hvilande amerikanska episkopalkyrkan rätten ligger och måste ligga på den förras sida att få betrakta sig såsom legitim vårdare af Sveas söner och döttrar i det nya fosterlandet, så länge läran för oss gäller mer än författning och liturgi. Jag säger äfven liturgi. Det har nämligen blifvit ifrågasatt, att Augustanasynodens engelsk-talande församlingar skola tillägna sig den inom General Council — den större ev.-lutherska korporation, hvaraf Augustanasynoden som bekant utgör en integrerande del — för öfrigt mestadels brukade engelska liturgien; och om än så skulle ske, vidblifver jag ändock, att Augustanasynoden är den, som öfvertagit vården om de till Amerika emigrerade ev.-lutherska svenskarne, och icke amerikanska episkopalkyrkan, trots hennes i så fall större likhet tills vidare med vår

hemlandskyrka med hänsyn till både författningen och liturgien, just emedan det är på den rena läran och icke något annat, som afgörandet enligt ev.-lutherskt åskådningssätt härutinnan helt och hållet beror.

Låt vara, att Augustanasynoden i sin tidigare ålder icke haft och icke kunnat hafva några mer vidsträckta kyrkliga vyer. Detta har dock ändrat sig och skall efter hand göra det enligt sakens egen natur alltmer. Måtte blott icke med dessa vidgade vyer följa, hvad som alltid härvid plägar vara en näraliggande fara, slappa eftergifter och falsk förmedling! Kan och bör än icke ett så pass omfattande kyrkosamfund, som Augustanasynoden numera är, förbise eller åsidosätta den propedevtiska uppgift, som tillkommer kyrkan såsom af vår Herre Kristus själf bestämd för folken och icke endast för individerna, så får hon icke därför slå af på sin höga, himmelska kallelse att till sitt väsen och i sin kärna vara ett Guds folk, en, låt vara såsom allt mänskligt svag och skröplig, realisation af gudsriket på jorden.

I detta sammanhang vill jag ock erinra om de vackra prof på blick för denna kristendomens bestämmelse att vara folkens fostrarinna på samma gång som det eviga lifvets personligt bärande kraft, som inom Augustanasynoden, särskildt i våra dagar, tett sig för vår syn. Redan längesedan undfingo den numera åldrige musikern Gustav Stolpes kompositioner erkännande för den förening af helig enfald med naturfrisk kraft, som i dem förefinnes, likasom den vida yngre Olof Grafströms härliga altartaflor mer och mer vunnit berömmande vitsord äfven ur rent mänsklig synpunkt. Ludvig Holmes' sistlidet år utgifna Dikter hafva jämväl af vår främste konstkritiker erkänts vittna om mycket vidtgående lifsintressen, änskönt alltigenom hvilande på djup religiositet. Filosofisk doktorsgrad utdelade vid jubelfesten 1893 Upsala universitet åt två augustanapräster: den fint bildade, barnafromme O.

Olsson och den lika mycket i Förenta staternas politiska lif som i det svensk-amerikanska bildningsarbetet ingripande C. A. Svensson. Härtill vill jag blott lägga min egen erfarenhet af de båda augustanaprofessorerna C. E. Lindbergs och N. Forsanders ovanliga förmaga att förbinda allvarlig gudsfruktan med öppet öga för det humanas betydelse. Af dem lära de blifvande lärarne inom vår amerikanska dottersynod, att Kristus kommit till jorden för att genom Guds nåd lösa de mänskliga krafterna lika visst som att försona den i synd fallna människan med Gud.

Jag kan ej nedlägga pennan, innan jag berört ännu en punkt, kanske den ömmaste. Det är våra amerikanska bröders hemlängtan, härflytande från den varmaste kärlek till fädernebygden. Tusentals bevis därpå kunde jag anföra. En gång med mångfaldiga band fjättrade där borta i det främmande landet, våga de knappt för sig själfva tillstå, huru brinnande de åtrå att före sin död återse sitt karga, fattiga hemland; men har den hämmande damluckan i något obevakadt ögonblick dragits undan, så flöda saknadens både ord och tårar. Blott ett exempel, gripet ur högen! En af synodens ledande personligheter skref till mig här om dagen: Ingalunda ville jag med ens ett halft ord förneka tillvaron af den hemlängtan, som så ofta griper svenskamerikanen vid minnet af hans fosterlands i höga norden härliga berg och sköna dalar, dess spegelklara sjöar och högtidligt susande skogar. En gammal f. d. svensk sjöman och sedan vid pass fyra årtionden tillbaka svensk-amerikansk målare uttalade sig till mig härom, då vi nyligen händelsevis träffades på en ångare på vår stolta Michigansjö. På tal om vårt hemland föllo hans ord ungefär så: 'För att bekänna verkliga förhållandet, herr pastor, så måste jag säga, att jag har längtat hem, alltsedan jag lämnade min födelsebygd, möjligen med undantag af de sex första timmarne'. Nu är gubben gammal och grå,

och för ungefär ett år sedan förlorade han genom olyckshändelse sin trogna maka, hans ungdomskarlek, jämte en vuxen dotter, och nu tänker han blott på att ännu en gång få återse sitt dyra fosterland och därvarande ungdomsvänner, innan han samlas till sina fäder. Se där, huru vi snart sagdt alla känna det gentemot det land, som fostrat oss och som fädrens aska gömmer! Blotta namnet Sverige kommer vårt väsens djupast liggande strängar att dallra.»

Så ett slutord! Finge jag taga det ur mitt eget bröst, blefve det, enligt kärlekens art, uttryck för ett all oro besegrande hopp. Ty icke kan vår kärlek här nere vara utan oro för den älskade, men hoppet triumferar öfver oron. Älskar man, älskar i sanning, då hoppas man ock. Och skulle vi icke älska dem, som skilsmässan lärt att så älska, hvad vi själfva skatta högst af allt på jorden, vårt dyra fosterland! Skulle vi icke älska dem, som så vetat att under ett halft århundrade med otroliga uppoffringar i fjärran land bevara svenska traditioner, svensk tro och svenskt sinnelag, dem som möta oss med öppna armar, då vi komma dit ut, och som äfvenledes lagt i dagen denna sin kärlek genom att sända en god del af sina mödors besparade lön hit hem till nödställda anförvanter! Skulle vi icke älska dem, som genom orubblig bekännelsetrohet under väldigt tryck både från höger och vänster gifvit oss det yppersta föredöme af kyrklig fasthet och ståndaktighet och därmed visat oss, huru framtid kan med forntid enas, den nya världens grundsatser och idéer, som redan hunnit och säkerligen lära i växande grad nå fram äfven till oss, låta sig delvis förbinda med den gamla svenskhetens art och kynne, som vi hvarken vilja eller kunna släppa!

Men icke mig utan Augustasynodens president må det tillkomma att sluta denna lilla skildring, likasom han tillförene varit den, som därvid företrädesvis haft ordet. Så sammanfattar han sina erfarenheter: »På alla håll hafva vi hittills lefvat

i hoppet om ljusare och bättre tider och därför undvikit att taga några mer genomgripande mått och steg. Men nu synes det, som om det vore oundvikligt, så vidt vi icke vilja, att våra gemensamma verksamhetsgrenar skola gå under. En människa ser dock» — slutar han förtröstansfullt — »blott det som för ögonen är, men Gud ser till hjärtat. Ofta där vi tro oss finna bara mörker och nöd, ser Herren gryningen till en ny dag.» Sålunda mötas alltså äfven här mina och min värderade väns tankar. Säkerligen misstager jag mig ej heller i förvissningen, att de jämväl mötas i förbön för vår kära Augustanasynod inför nådens tron.

K. H. Gez. von Schéele.

Granskningar och anmälningar.

Nyegård, Lavrids, *Wilhelm Birkedal.* En levnedstegning. I, 1809—1849, Kjöbenhavn 1895; 386 sid. 8:o. II, 1849—70, Kjöbenhavn 1896; 475 sid. 8:o.

Bland de kyrkliga företeelser i Danmark, som haft betydelse för det kristliga lifvets utveckling i detta land, intar utan tvifvel den s. k. *grundtvigianismen* den förnämsta platsen. Den »kirkelige anskuelse», hvilken inom denna riktning har sina målsmän, hänför sig till den såsom präst, teolog, genialisk författare och skald utmärkte N. F. S. Grundtvig. Hos honom voro förenade en kristlig och en nationellt-politisk hänförelse på ett sätt, som gjorde honom till en lika eldig bekämpare af den vid hans uppträdande i danska kyrkan ännu starkt representerade rationalismen som till en glödande ifrare för dansk »folklighet» och kyrklig och politisk frihet.

Grundtvig vann efter hand många anhängare. Bland dem inträdde under årens lopp en åtskillnad, en »höger»- och en »vensterriktning», af hvilka den senare under det sist förflutna decenniet antagit en utpräglad politiskt-radikal karakter. Till de äldre grundtvigianerna, »högern», hörde den man,

hvars lefnadsteckning vi här ha för oss, och som tvifvelsutan bland Grundtvigs vänner intog den förnämsta platsen, *Schöller Parelius Wilhelm Birkedal.*

Denne rikt utrustade man föddes den 7 dec. 1809 på Möen, där hans fader var arrendator af en gård på samma gång som inspektor öfver några på ön befintliga gods. I synnerhet skall B:s poetiskt anlagda moder ha på honom utöfvat ett märkligt inflytande. Någon kristlig prägel i egentlig mening hade dock det familjelif, inom hvilket B. uppväxte, icke. En väckelse till djupare kristendomslif fick han först under sin studenttid, då han i synnerhet påverkades af »residerande kaplanen» vid Frue Kirke, sedan biskopen öfver Själland, J. P. Mynster. Efter slutade studier blef B. år 1837 prästvigd och år 1849 »sognepräst» i Ryslinge på Fyen. Där verkade han med nit och framgång till år 1865, då han, som 1863 blifvit ledamot af riksrådet, med anledning af sitt skarpa uppträdande mot regeringen, hvarvid han fällde det djärfva yttrandet, att kon. Kristian IX, då han ej kunnat bevara Schlesvig åt Danmark, bort lämna sin krona åt Karl XV af Sverige-Norge, blef afskedad från sin kyrkoherdebefattning. Hans anhängare bildade då en »frimenighet» i Ryslinge och valde honom till sin präst. År 1870 upptogs församlingen på grund af valförsamlingslagen af 1868 såsom en fristående menighet inom danska folkkyrkan. B. fick dock icke till sin lefnads slut verka såsom frimenighetspräst i Ryslinge. Han, som stod i första ledet af gammalgrundtvigianerna, eller den mera besinningsfulla riktningen af Grundtvigs anhängare, fann, att hans församling mer och mer drog sig åt det kyrkligt- och politiskt-radikala hållet, och han var icke den man, som tvekade att uppträda mot det, som enligt hans mening var orätt. Däraf ömsesidigt missnöje; tvedräkt och split efterträdde den förra enigheten inom församlingen, B. förlorade allt mer fotfästet där, och slutligen nödgades han (år 1885) taga afsked. Han lefde sedermera ännu 7 år utan att inneha någon prästsyssla. Ända till det sista upptagen af litterärt arbete dog han den 26 juni 1892.

Sådana äro de allmänna yttre konturerna af ett lif, fylldt af en rastlös kyrklig och delvis äfven politisk verksamhet.

Sedan B. småningom under sin ännu obefordrade prästerliga ställning hade tillägnat sig Grundtvigs kyrkliga åskådning, intog han, som sagdt, snart en framstående plats bland förkämparne för grundtvigianismen. Redan förut hade han dock uppträdt såsom författare dels i teologisk, dels i kyrkopolitisk riktning, och väckte genom sin lifliga, understundom skarpa penna mycken uppmärksamhet. Efter hand vann han anseende såsom en af de mest framstående predikanterna i Danmark. Med brinnande nit förkunnade han evangelium, sådant det reflekterades i denna »kirkelige anskuelse», och hans postillor »Synd og Nåde» (1848—49; 6:te uppl. 1883) och »Nådens sorg og sorgens nåde» (1855—57) mottogos med stort bifall. Dessutom har han utgifvit flera andra skrifter af omväxlande innehåll. Hans sista arbete, utkommet först efter hans död, var en tredje predikosamling: »Livets ord og Ordets liv».

Den föreliggande skildringen af Birkedals lifsgärning slutar med år 1870. Vi önska och hoppas, att förf. skall öfvervinna de betänkligheter, som hindrat honom att bestämma sig för fortsättning och afslutning af en lefnadsteckning, hvars sista del i flera hänseenden torde blifva den mest intressanta. Framställningen af frimenighetens i Ryslinge utveckling och B:s brytning med henne, dess orsaker och följder, bör blifva ganska lärorik. De faror, som han visste vänta all egenvillig separatism, från hvilken han visste sig själf vara fri, torde ej länge låtit vänta på sig äfven i *hans* friförsamling, trots det, att hennes bildande framtvingades af obetänksamma atgärder af den danska regeringen, och B. ingenting högre önskade än att såsom förut få verka såsom kyrkoherde inom folkkyrkan. I en i »Fædrelandet» offentliggjord artikel den 16 nov. 1865 säger han bland annat: »Alle de farer og fristelser till udskejelser, sværmerier, splidagtigheder, aandeligt hovmod og misforstaaet iver eller aandelig död og vissenhed, som menigheder, der på egen haand er traadte ud, oftest har ligget under for, vil vi gerne, saa vidt mennesker formaa det, i forvejen söge att afskære . . . Vi er slet ikke bedre kristne, helligere mennesker, Gud mere velbehaglige sjæle end de Guds börn, der lever og strider i folkekirken. Derfor vil vi heller ikke give oss ett

særegent præg ved at træde ud.» Att B. med den nyktra åskådning, som framträder i dessa ord, ej i längden skulle blifva liden af dem bland hans anhängare, som allt bestämdare utvecklade sig i radikal riktning, och att brytning med hans församling blef oundviklig, så snart inom henne denna riktning bemäktigat sig majoriteten, det var så mycket säkrare att vänta, som B. allra minst var en människoträl. Månne ledarne af den frikyrkliga rörelsen i vårt land äro mäktiga at en dylik själfständighet?

Till slut det, som kanske borde ha varit det första i denna lilla anmälan, eller några ord om den bok, som gifvit anledning till ofvanstående rader. Sognepräst L. Nygårds teckning af Birkedals lefnad är ett arbete, som förtjänar närmare bekantskap. Det har visserligen en bredd, som, icke ovanlig i danska lefnadsteckningar, ej i allo är tilltalande för oss svenskar, och särskildt torde en del af B:s många privata bref icke erbjuda oss något af synnerligt intresse. Men framställningen är i det hela mycket väl hållen, stilen är liflig och klar, och B:s utveckling, karakter och betydelse för Danmarks kyrkliga lif äro skildrade på ett sätt, som gör, att man ej gärna lägger boken ifrån sig, sedan man kommit ifrån de första 27 sidorna, som äga intresse endast för dem, som stått B. nära. Vi få göra bekantskap med en man af mindre vanlig utrustning, en spirituel, lycklig stilist, varm kristen, begåfvad präst och en glödande fosterlandsvän, en man af stort moraliskt mod och, fastän icke utan fel, en verklig karakter. Vi få blicka honom in i hjärtat, öppnadt som det ligger för oss i talrika, oftast förträffligt skrifna bref, vi få följa honom i hans glädje och i hans sorg, i hans ej sällan häftiga inre och yttre strider, vi få en inblick i den danska kyrkans öden och utveckling under en för henne betydelsefull brytningstid, och fastän mycket därvid måste förefalla oss främmande, så är det dock ägnadt att väcka vårt deltagande, på samma gång som vi däraf kunna hämta åtskilliga viktiga lärdomar för vår egen kyrka. Då emellertid boken är skrifven för danska läsare, för hvilka bakgrunden till de i densamma skildrade händelserna äro bekanta och således icke behöft vidröras, sa kräfver den af svenska läsare, om de skola kunna tillgodogöra

sig dess innehåll, någon kunskap om denna bakgrund, d. v. s. om Grundtvig och den närmare beskaffenheten af den genom honom framkallade kyrkliga rörelsen. *Nby.*

Luthersk Kirketidende. Et Ugeblad till Menighedens Oplysning og Opbyggelse. Udgiven af Presterne J. G. Blom, Andreas Hansen og Gustav Jensen. Kristiania. Lutherstiftelsens Boghandels Forlag.

Denna tidskrift, hvars »Femte Række» började 1887 och alltjämt fortgår — för närvarande med dess »21:ste Bind», emedan banden omfatta blott ett halft år hvartdera — har synnerligt väl fyllt sin ofvan angifna uppgift. Från och med 1894 har uppgiften så till vida vidgats, som då den alltifrån 1877 vid sidan af Kirketidenden utgifna Luthersk Ugeskrift indrogs, under uttalande af den förhoppningen, att Diskussionen om Dagens aktuelle Spørgsmaal», som hittills ur vissa synpunkter företrädesvis tillhört Ugeskriften, skulle af förstnämnda kyrkotidning allena tillfredsställande besörjas, på det att uti den i sistnämnda veckoskrifts ställe inträdande månatliga tidskriften For Kirke og Kultur »fyldigere Afhandlinger kunde finde sin Plads». Ugeskriften förklarade ock öppet vid sitt tillbakaträdande, att »med Seieren for den eiendommelige norske Parlamentarisme, som fulgte paa Rigsrets-Katastrofen i Begyndelsen af Ottiaarene, den kirkelige Situation blev en ganske anden», till följd hvaraf någon anledning icke vidare förefunnes att, såsom Ugeskriften under andra förhållanden ansett sig böra i relativ motsättning till Kirketidenden göra, motsätta sig den »Stræben efter at tilveiebringe kirkelige Samfundsformer, hvari det kristelige Samfundsliv med større Frihed og Selvstændighed kunde udfolde sig», äfvensom de yrkanden på »tilborlige kirkelige Garantier til Værn mod Misbrug af det kirkelige Selvstyres Forfatningsformer», som i förening med de i midten af vårt århundrade äfven Norge ur lång dvala uppkallande andliga väckelserna gjort sig i vidsträckt omfattning hörda.

Själf har Kirketidende i en inledningsartikel till innevarande Række närmare redogjort för sin uppfattning af vår tids religiösa karakter och de plikter, den alägger en kyrklig

tidskrift. Hon utgår från erinran om den stora förändring, som i afseende på det norska folkets ställning till kristendomen under den sista tiden inträdt. Ännu i början på sjuttiotalet stod detta folk skenbart åtminstone såsom »ensartet» i förhållande till kristendom och kyrka. Kristendomen tycktes sitta oantastad i folkets högsäte. »Da hörtes der en skurrende Lyd», riktad mot den fäderneärfda sanning, hvars giltighet ingen förut satt i fråga; och med otrolig hastighet störtade samman denna skenbart fasta, vältimrade byggnad af norsk folktro. Därigenom yppades för enhvar, som ville se, huru litet af kristlig öfvertygelse verkligen fanns inom kyrkan; annars kunde icke motståndskraften hafva varit så ringa, att kristne i stor mängd »syntes at drages mod Fritænkernes Leir som Fugeln mod Slangens Gab». Emellertid låg det en välsignelse i att ändtligen få upp ögonen för svagheten hos äfven de bästa former utan motsvarande innehåll. Och likasom helt visst den föregående formkristendomen småningom förberedt den så plötsligt och oväntadt framträdande omstörtningen, så skall tvifvelsutan denna senare kunna blifva medel att bringa till mognad trosfrön, som tillförene slumrat i jorden — jag menar, att härigenom människorna drifvas fram ur det osjälfständighetens tillstånd, det parasitlif, där goda inrättningar och goda traditioner betyda snart sagdt allt, den allena Gode åter är på egen personlig väg nästan okänd. Såsom sitt mål sätter nu Kirketidenden att söka visa, »hvorledes Kristi Kirke skal efter sin Aand gaa fremad i den nærværende Tid og *ved Hjælp af* den nærværende Tid og bedre end før bevidne sig som den Aandsmagt, hos hvilken den enkelte og Samfundet bør bygge sit Hus».

Hvad Kirketidenden icke blott i denna *Blik tilbage og frem* med stort allvar framhållit men ock hvad som visar sig hafva framgent varit ledstjärnan för hennes hela verksamhet är den sanningen, att det aktiva främjandet af Kristi rikes sak här i världen ingalunda åligger prästerna allena, utan är något, hvartill hvarje kristen är kallad på den plats, där han blifvit i lifvet ställd. »Vort Kirkesamfunds Fremtid og Haab hænger deraf, at dette Guds Kald ogsaa følges, saa der bliver flere og flere selvstændige og myndige Kristne, som ikke mere tror

fordi andre tror, fordi Lederne tror, fordi Vækkelsens Aand er over dem, men som kan sige, efter at ha fundet ind til sit eget Livs Midtpunkt: Vi har selv hørt og vede, at denne er sandelig Verdens Frelser, Kristus.» Såsom redan af dessa Kirketidendes ord klart nog framgår, har den sinne och öga för de faror, som hota icke blott från det falskt kyrkliga hållet, där ett tomt sken får gälla för verklighet, utan äfvensa för okyrklighetens farliga känslorus med dess ganska ofta åtföljande självrådighet och egensinne.

Det kan vara vanskeligt nog att ur det rika innehållet för namneligen de tre sista åren (alltså sedan Ugeskriften in drogs) framdraga några särskilda artiklar, som kunde tjäna att företrädesvis karakterisera Luthersk Kirketidende. Endast exempelvis något litet! För 1894 ha mycket intresserat oss det lilla tankeutbytet mellan professor Petersen och Sogneprest Gumerson *om försoningen*, äfvensom redogörelsen för *första allmänna prestkonferensen i Kristiania den 12—17 oktober* sagda år. Hvad det förra vidkommer, hafva vi 1892, således kort efter det Petersens arbete om »Fritænkerne og Kristendomens moralske Værd» utkom, uttalat betänkligheter mot hans däri framställda försoningsteori såsom undanskjutande det viktiga satisfaktionsmomentet uti försoningen; men med glädje funno vi redan följande år författaren i arbetet »Religion og Videnskab» väsentligen utfylla denna lucka (se Tidskrift för kristlig tro och bildning X: 160; XII: 244). »Julenat blev os en *Frelser* födt, icke en Lærer blot eller et Forbillede blot», säger han ock i den lilla vackra uppsatsen »Julen», skrifven med anledning af 1894 års julhögtid och intagen i förevarande årgång af Kirketidenden. Äfven på den ofvannämnda allmänna norska prästkonferensen var frågan om försoningen det, som tilldrog sig den största uppmärksamheten, änskönt flere andra frågor behandlades på ett i ingen mån mindre intresseväckande sätt, såsom *inspirationsspörsmålet* med pastor M. J. Færden till inledare och om *Troens Pietetsfölelse og det videnskabelige Fremskridt*, hvaröfver pastor Gustav Jensen höll föredrag.

I Kirketidenden för 1895 förekomma ibland mycket annat frågorna om *rättfärdiggörelsen*, med anledning af Dr. Krogh-

Tonnings katoliserande rättfärdiggörelselära, och om *bibeln*, särskildt *det gamla testamentets förblifvande betydelse*, hvarvid Lyder Brun och än mer professoren doktor Buhl gifva mycket behjärtansvärda anvisningar till ett rätt bedömande af denna tidens onekligen mest brännande och betydelsefulla teologiska fråga.

Under 1896 fängslas intresset utan jämförelse mest af två sistlidet år i vårt brödraland utkämpade litterära fejder. Till den första gaf Christopher Bruun uppslaget genom ett eldigt angrepp på Kirketidenden men i andra hand jämväl på det norska prästerskapet för deras alltför stora undfallenhet mot den inhemska pietismens svagheter och fel, framför allt dess »Dømmesyge». Bruun hade icke ens skytt att öppet uttala, det man från detta håll »afsvekker og beklipper Evangeliets Ord for at tækkes de Vakte». Härpå svarar Kirketidenden strax med sin inledande artikel för årgången i fråga, som handlar om *Det norske Presteskab og Pietismen*, hvari erkännes den fara för fariseism, som ligger i pietismens, den moderna lika väl som den ursprungliga pietismens ställning till adiafora, men häfdas tillika med bestämdhet, att »ingen oprigtig Kristen af dem, der kaldes Pietister, altsaa en der elsker sin Frelser og søger at holde hans Bud, saa langt han ser, *kan* kjende sig igjen i Farisæeren eller bør kjende sig igjen i Farisæeren». Strax är Bruun färdig med en ganska talangfullt skrifven gensaga, hvari han angriper själfve den med rätta högt ansedde upphofsmannen till hela ifrågavarande riktning hos den ingalunda sämsta delen af Norges mycket aktningshärda prästestånd Gisle Johnson. Äfven professor Petersen har blifvit indragen i striden. Särdeles beaktansvärdt är hvad han rörande stridsfrågan, som tyckes aldrig kunna lösas till bägge parternas belåtenhet, yttrar i de af honom och Gustav Jensen 1893—1895 utgifna förträffliga Kristelige Blade i sista årgångens n:r 35.

Hvad som än mer tilldragit sig vår uppmärksamhet är den strid, som uppkommit med anledning af J. H. H. Brochmanns bok *Lov og Naade*, framför allt den däri förekommande *Slutningsprædiken*. Först förekommer i Kirketidenden ett försvar för boken af författaren, som vid sidan af »mange hæd-

rende Ord, hvormed Pressen mødt hans Bog» funnit »en Understrøm af Missbilligelse», som utmynnat i anklagelse för »den reneste Pelagianisme». Så kommer »fra en af Hr Brochmanns Læsere og Tilhørere», som sedan yppar sig vara författarens egen biskop J. C. Heuch, ett allvarsord, som åsyftar att uppvisa, det lutherdomens lärogrund, dess articulus principalis, här blifvit rubbad genom »Forsoningens Fortielse og oben Opposition mod Tilregnelsen af en Kristi Retfærdighed helt og holdent udenfor os». Och nu följer efter något (på sjukdom beroende) dröjsmål ett mer ingående, ganska läsvärdt svaromål af pastor Brochmann på hans »anonyme Læsers og Tilhørers Angreb», däri han gör gällande, att förtigande af försoningen vid ett visst tillfälle kan vara fullt berättigadt såsom af förhållandena betingadt och i hvarje fall är något helt annat än förnekande, samt att »Kristi Retfærdighed er vel udenfor os, forsaavidt som den ikke er af os, den er kommen helt og holdent *udenfra* til os. Den synes at maatte være i den enkelte Troende, ligesaavist som den retfærdige Kristus maatte tilhøre Menneskeslægten, være Menneske, være i Slægten for at komme Slægten til godo; hans Retfærdighed i Himlen, i Fadrens Skjød *udenfor* Slægten hjalp ikke Menneskene.» Den alltid slagfärdige pastor Klaveness griper nu in till Brochmanns förmån, hvarefter hugg växlas mellan honom och biskopen. Till sist träder Gustav Jensen medlande fram, i det han erkänner berättigandet af Brochmanns jakobiska standpunkt såsom utfyllnad till Heuchs paulinska och pekar hän till den johanneiska ståndpunkten, som synes honom i sig upptaga bådadera. Därmed är dock Brochmann för ingen del belåten, enär han menar sig fastmer just syfta till den högre enheten, som hos Johannes fått sitt uttryck. Och lika litet är Heuch det, som alls icke vill höra talas om något slags förmedling här vid lag: »en Lovprediken, der stiller Evangeliet med Frelsens store Kjendsgjerning helt i Skyggen», förklarar han, »kan aldrig frembringe virkelig Gudsfrygt og for Gud værdifuldt sædeligt Liv».

Vi önska, att detta veckoblad till både prästerskapets och menighetens sannskyldiga *upplysning och uppbyggelse*

måtte äfven i vårt land, som tyvärr icke har något eget motsvarigt tidskriftsorgan, måtte vinna rätt omfattande spridning.

G. v. S.

SALOMON, A. E., Fil. Kand., V. D. M., *Religionslärarens svenska bokskatt.* En vägledning genom den svenska skol- och handboksliteraturen i kristendom, hufvudsakligen fr. åren 1880—1895. Lund, Gleerup 1896, 87 s. l. 8:o. Pris 75 öre.

Denna lilla skrift har helt visst sin plats att fylla inom vår bokmarknad. Inom ett begränsadt utrymme meddelar den icke blott uppgift å på vårt språk förefintliga läro- och handböcker i de ämnesgrenar, som falla under kristendomsundervisningen, utan redogör tillika för, hvilka frågor, tillhörande samma område, behandlats i svenska tidskrifter och skolprogram under de sista 15 åren. Därvid hänvisas för hvarje uppsatstitel till vederbörande pag. i den tidskrift, hvarest den återfinnes, och om genmäle eller recension däraf framkallats, hänvisas äfven därtill.

Icke blott skolans lärare, utan jämväl Sveriges prästerskap torde vid åtskilliga tillfällen kunna skörda gagn af denna lilla bok. *J. T. B—g.*

Rättelse:

I häftet 3—4, sid. 178, rad 3 uppifrån, *står:* synergismen, *läs:* synkretismen.

Hvilken är vår uppgift gentemot den moderna gammaltestamentliga bibelkritiken?

Det är ett oförytterligt drag hos den evangeliska kyrkan, att hon icke kan länge stanna vid att protokollisera och magasinera sina sanningsskatter utan i stället tid efter annan vid gifven anledning sätter äfven sina mest dyrbara och centrala sanningar under ny debatt, ej därför att hon ej är säker i sin tro på dem, utan därför att hon alltid vill kunna icke blott veta, hvad som bör tros, utan äfven på ett för trons tänkande i hvarje ny tid tillfredsställande sätt säga, hvarför man bör hysa just den tro, som hon omfattar. Därför är den lutherska kyrkan i särskild mening den teologiska vetenskapens kyrka. Därför innebor i denna kyrka en osläcklig drift att ställa sig i växelverkan med hvarje ny tids allmänt humana kultur. Detta vill hon för att genom tidens nya vetenskapliga hjälpmedel komma till allt rikare tillägnande af densamma eviga sanning, som hon lefvat på från sin födelsestund. Hon vill det äfven för att bli i god mening populär, blifva förstådd af sin tid och kunna i sina syften inverka på sin tid.

Så har man bland de vetenskapsmän, som syssla med undersökningen af kristendomens och lutherdomens äldsta urkunder, sedan rätt länge tillämpat den historiska eller historisk-kritiska forskningsmetoden, hvilken lämnat så öfverraskande rika resultat på de jämförliga profanvetenskapernas område.

Men kan det gå an att använda en historisk-kritisk forskningsmetod vid den heliga skriftens undersökning? Är bibelkritik tillbörlig? Visserligen icke, om man fasthåller den in-

spirationsteori, som kännetecknar 16:de och 17:de århundradenas teologi. Enligt denna är bibeln Guds ord i den exklusiva mening, att alla mänskliga redskap vid skriftens tillkomst varit rent passiva, varit såsom en penna i skrifvarens hand. Med utgångspunkt i en sådan åskådning måste man döma den historisk-kritiska metodens användning vid bibelns undersökning såsom ett helgerån. All kritik måste förstummas inför detta: Gud hafver så talat.

Men frågan är, om det är möjligt att rättfärdiga ett fasthållande af denna inspirationslära. Det finns många omständigheter, som gifva vid handen, att, om också i denna lära är uttaladt det, som är viktigast i hvarje lära om bibeln, nämligen att bibeln är Guds ord, dock icke hela sanningen återfinnes i densamma.

Det finns t. ex. månget gammaltestamentligt bibelstycke, som visserligen nybörjaren i hebreiska språkets studium med lexikon och grammatika i hand och Luthers bibelöfversättning framför sig kan få en nödtorftig mening i, men som den verklige orientalisten, som har förstånd för hebreiska språkets möjligheter, ej åtar sig öfversätta utan skjuter ifrån sig med ordet »textkorruption» och tager under ny behandling först efter en omsorgsfull textkritik. — En blick på det gammaltestamentliga kanonsamlandets historia med dess strider och växlingar gifver sannolikhet åt den observationen, att den tid, då kanonsamlandet försiggick, icke själf tillskref sig inspirationens gåfva och icke heller fått sig densamma tillskrifven af någon, som kunde hafva insikt om den saken. Vid ett sådant förhållande kan det icke vara öfverflödigt att undersöka, under hvilken grundförutsättning vi böra tillskrifva en gammaltestamentlig skrift kanoniskt värde. — Det är stundom fallet, att den historiska bakgrund, som med större eller mindre tydlighet skymtar fram i en gammaltestamentlig skrift, hänvisar densammas tillkomst till en helt annan tid än det författarenamn, som står öfver densamma. Stundom är den

historiska bakgrunden icke densamma för olika delar af samma skrift, och tidsskillnaden kan vara så stor, att den omöjligen kan omspännas af *ett* människolif. Under sådana omständigheter synes det nödvändigt undersöka, huru öfverskrifterna i den gammaltestamentliga litteraturen tillkommit, och hvad värde de hafva. — I de historiska böckerna är det mycket vanligt att påträffa s. k. dubbelberättelser, som därtill stundom — raktfram betraktade — utesluta hvarandra; det hela tar sig ut som ett i jämförelse med vår tids sätt att skrifva historia konstlöst uppradande utan allvarliga sammansmältningsförsök af stycken ur olika i den muntliga eller skriftliga traditionen bevarade berättelser om samma sak. Förhållandet har i alla tider varit observeradt; det gäller att finna en tillfredsställande förklaring. — Till sist må påpekas den svårighet, hvilken erbjuder sig för den, som vill ur gamla testamentet själft läsa sig till en uppfattning af den israelitiska religionens historia. Den uppfattning, han får genom att på det vanliga sättet och med den ärfda exegesen lägga till grund hufvudsakligen de historiska böckerna, måste i åtskilliga punkter modifieras, om han — för öfrigt plikten likmätigt — äfven beaktar de profetiska böckernas tidsskildringar, och ytterligare modifieras, om han lyssnar till de lärdomar, som äro att hämta af de historiska böckernas ofvan antydda komposition. Han upptäcker på den vägen, att det icke är en åtskillnadslöst enhetlig uppfattning, som behärskar gamla testamentets egen framställning, en upptäckt, som ju redan en kursorisk läsning af skriften kan medföra.

Sådana och andra omständigheter tyckas gifva vid handen, att den mänskliga faktorn vid skriftens tillkomst icke varit så uteslutande passiv, utan att den i stället spelat en rätt väsentlig roll och lämnat rätt tydliga spår efter sig. Detta har då fört dels till ett betviflande af den från ortodoxiens tid ärfda läran om verbalinspirationen, dels till ett påkallande af tidens bästa vetenskapliga hjälpmedel för att verkställa de

nödiga undersökningarna och föra åtminstone till en approximativ visshet i dessa frågor.

* * *

Så bedrifves sedan åtskilliga årtionden tillbaka en ifrig undersökning af de gammaltestamentliga skrifterna enligt den historisk-kritiska forskningsmetoden. Här dissekeras och analyseras, i det att man med tillhjälp af orientalisk språkvetenskap, profanhistoria och helig historia, arkeologi, allmän religionsvetenskap och uppenbarelseteori o. s. v. pröfvar hvarje detalj med hänsyn till dess språkliga, historiska och psykologiska möjlighet. Här kombineras och systematiseras med ledning af de säkra resultat, man funnit, för att man så må komma till slutliga svar på de många frågor, som framträdt.

Så är man på det textkritiska området sysselsatt med att framställa en så god text som möjligt. Med tillhjälp af tryckta upplagor, af handskrifter, variantsamlingar, den judiska massoran, gamla citater och transskriptioner, med tillhjälp af judiska targumer och af gamla grekiska, syriska och latinska öfversättningar m. m. sträfvar man till detta mål. Utan att låta hejda sig af den omständigheten, att man stundom nödgas skrifva en text, rätt olik den, som församlingarna äro vana vid, söker man nå sitt mål i full visshet om att den vetenskapligt bästa läsarten har mer värde och välsignelse för kyrkan än den vetenskapligt omöjliga texten.

Så arbetar man på det litteraturhistoriska området för att med tillhjälp af språkliga, sociala, politiska, historiska, psykologiska m. fl. undersökningar komma till svar på frågorna: När är boken skrifven? Hur är den sammansatt? Af hvem är den skrifven? I hvilket syfte? o. s. v. Här gäller för närvarande striden bland annat de frågorna, huruvida man icke i allmänhet har tillerkänt de israelitiska skrifterna för hög ålder och borde utan att låta sig bindas af bibelns egna öfver-

skrifter och af traditionella meningar förlägga rätt mångas tillkomst eller slutliga redigering till tiden efter exilen, stundom ända till det makkabeiska tidehvarfvet, samt huruvida icke en eller annan skrift, som nu utgör en yttre enhet med eller utan en sammanhållande öfverskrift, för denna sin enhet har att tacka, icke sina delars verkliga samhörighet, utan en samlares mer eller mindre godtyckliga åtgöranden.

Så ställer man i rent exegetiskt syfte det enskilda stället i den allsidigaste belysning för att få veta, hvad stället har för mening, där det står. Här arbetar man t. ex. på att frigöra exegesen från alla otillbörliga auktoriteters herravälde och fatta hvarje begrepp ej med den innebörd, det fått i nya testamentet och i våra dogmatiska arbeten, utan i det omfång, det verkligen hade i den tid och under de omständigheter, då det uttalades. Här arbetar man på att rätt teckna den historiska och psykologiska bakgrund, utan hvilken det enskilda stället ej kan rätt förstås.

Så bedrifver man på grundvalen af de många förutnämnda detaljundersökningarna religionshistorisk forskning för att få veta hela sanningen om Israels utveckling. Här söka många vetenskapsmän för närvarande göra gällande, att hvarje utveckling i det religiösa måste — efter lagen för den naturliga utvecklingen — gå från det lägre till det högre och detta i rät linje, så att kritiken har full rätt att ur historien utmönstra såsom ohistoriska alla ojämnheter och afvikningar, som ej hafva sin »naturliga» förklaring. Här rör sig striden i närvarande tid framför allt om Mose; man frågar, hvilken insats han gjort i Israels historia.

* * *

Om den af tron själf fordrade metoden vid undersökningar rörande sådana frågor är att genom ett ständigt allt djupare inträngande i skriften bedöma de gängse mänskliga

meningarna om och tolkningarna af skriften, så måste det sägas, att det moderna bibelkritiska arbetet — rent formellt sedt — står i öfverensstämmelse med trons fordran. Ty denna bibelkritik sträfvar just att låta hela bibeln, icke blott dess bokstaf utan äfven dess anda, icke blott dess yttre form utan äfven de finaste dragen i dess inre byggnad, icke blott dess egna ord utan äfven det, som står att läsa mellan raderna, icke blott det allom uppenbara utan äfven det, som upplåter sig blott för den, som brukar de skarpaste synglas, komma till sin rätt vid fällandet af omdömen om bibeln. Det finnes ingen vetenskapsman i detta fack, som icke satt denna grundsats öfverst på sitt program, och som icke äfven säger sig efter bästa förmåga följa den. Vi kunna beklaga, att man hvarken på den konservativa eller den mera radikala sidan lyckats tillämpa denna grundsats utan att låta sig påverkas af dogmatiska synpunkter. Vi kunna beklaga, att så många bibelkritici på grund af ett deistiskt gudsbegrepp och en evolutionistisk världsbetraktelse sakna syn för den i historien ingångna uppenbarelsefaktorn; denna blindhet måste göra dem alltmer obekväma till forskning, ju mer de närma sig det centrala i gamla testamentet. Vi måste harmas öfver den hänsynslöshet och brist på vördnad för det heliga, de alltför ofta uppenbara i sitt språk, öfver det högmod och den tvärsäkerhet, med hvilka de ofta framlägga resultaten af sina undersökningar, stundom till och med då dessa hafva blott hypotesens värde. Men det vore orättvist förneka, att hos dem alla i olika former uppenbarar sig en sträfvan att låta skriften själf tolka skriften. I kraft af denna i och för sig ensamt berättigade men alltid med mänsklig ofullkomlighet och stundom med otrons uppenbarelsefientlighet tillämpade grundsats hafva dock till och med de mest profana bibelkritici lyckats bjuda oss åtskilliga värdefulla forskningsresultat.

* * *

Det torde ej vara ur vägen att här söka lämna en kort redogörelse för hvad som kan räknas för mera allmänt erkända resultat af det bibelkritiska arbetet på gamla testamentet. Ty att sådana resultat finnas, är otvifvelaktigt. Då somliga mena, att på detta område härskar ett allas krig emot alla utan något verkligen gemensamt mer än metoden, så är detta en missuppfattning, genom hvilken man blott undanskymmer för sig plikten att taga notis om detta arbete.

På det textkritiska området hafva betydande vinningar gjorts. Det ligger väl ej så litet af den vetenskapliga entusiasmens hyperboliska uttryckssätt i det ordet af en orientalist, att den allmännast brukade texten till Hezekiels profetia var så korrumperad, att den icke kunde brukas såsom grundval för en framställning af Hezekiels tankevärld. Men i alla fall är man äfven å de håll, där man annars förhåller sig mycket reserveradt mot den moderna bibelkritiken, villig gifva det erkännandet, att textkritiken varit till välsignelse för kyrkan. Behofvet af ett sådant arbete var för den gammaltestamentliga textens räkning mycket större än för den nytestamentligas. Beträffande gamla testamentet var det sannerligen icke fråga om blott en och annan för sammanhanget jämförelsevis oviktig glosa utan om något mycket mera, t. ex. om möjligheten att öfverhufvud kunna få någon begriplig mening i ett större eller mindre bibelstycke.

Hvad det kanonkritiska arbetet beträffar, visar sig en allmän ovillighet att anse upprätthållandet af skillnaden mellan kanoniska och apokryfiska böcker så synnerligen viktigt. Äfven där man medgifver, att de judiska skriftlärda måste sägas hafva bedrifvit kanonsamlandet med god urskillning och hafva kommit till ett lyckligt resultat, kan man t. ex. gifva uttryck åt en undran, hvarför ej åt Jesu Syrachs bok och första Makkabeernas bok tillmätts samma värde, som åt Predikaren och Esters bok.

I de rent litteraturhistoriska frågorna torde den moderna bibelkritikens arbetsmetod vara lättast att följa och metodens berättigande och tillförlitlighet vara lättast att iakttaga äfven för den, som saknar tid och lust att lägga sig ombord med det bibelkritiska arbetet. Här äro också de flesta resultaten vunna; att anföra de allmänt erkända vore att genomgå alla de gammaltestamentliga böckerna. Blott om några må här erinras. Hexateuchen, naturligtvis med undantag af deuteronomion, är en kompilation ur flera källskrifter och muntliga traditioner, af hvilka dock somliga kunna gå ända upp till Mose; dess slutredigering har ej skett förr än ett tusental år efter Mose, kanske först efter exilen. — Israels störste skriftprofet har dock icke gifvit oss gamla testamentets skönaste skrift-skriftställe; Esaias' profetias kap. 40—66 ha nämligen flutit ur en stor okänd profets penna i exilens tid. — Daniels profetia är ej en bok *af* Daniel utan *om* Daniel, författad i Makkabeernas tid. — Psalmerna äro i allmänhet icke af så hög ålder, som mångas öfverskrifter eller traditionen om dem gifva vid handen; några af dem, som räknats för att vara af David, synas tillhöra religionsförföljelsernas tid, som ingick med Manasses regering, andra åter tiden efter exilen. — En ej obetydlig del af den israelitiska litteraturen är med afseende på sin tillkomst att förlägga rätt nära exilen eller först i tiden efter densamma. — Bland mera allmänna omdömen om den gammaltestamentliga litteraturen, hvilka gemenligen erkännas vara riktiga, må följande antecknas. Det var en i judendomens senare tider gouterad konstform, som vi icke få bedöma efter nutida åsikter om litterär äganderätt, att en författare lade sina visdomsord i en annans mun, mer eller mindre på allvar sökte framkalla illusionen af att vara en annan, än han var, ej i bedrägligt syfte utan för att därmed angifva, att skriftens verklige författare stod i skuld till den föregifne författaren för viktiga tankar, eller såsom ett uttryck af vördnad

för en erkänd andlig fader, eller rent af blott därför att det »var på modet». Inom den utombibliska judiska litteraturen har denna konstform fått den rikligaste användning; och en missuppfattning af densamma har i sin mån varit bidragande till att framkalla de förut härskande felaktiga meningarna om författarne t. ex. till Predikarens och Daniels bok. — Dessutom torde de judiske skriftlärde hafva större andel i det gamla testamentet, sådant det nu ser ut, än vi ofta besinna. Särskildt torde många öfverskrifter vara af deras föga kritiska hand.

Beträffande den israelitiska religionshistorien synas resultaten hittills hafva svårast att fixera sig och tränga igenom till mera allmänt erkännande. Dock har detta skett rörande en del punkter. Man erkänner t. ex. numera, att man icke kan komma till fullt förstående af den israelitiska religionens historia, om man icke reflekterar på de förbindelser, i hvilka det utvalda folket stått med hedniska folk, med hvilka Israel varit besläktadt eller bland hvilka det uppvuxit. — På grund af de äldsta skriftprofeternas tidsmålningar och de litteraturkritiska resultaten menar man sig under allt erkännande af den mosaiska epokens väldigt ingripande betydelse dock böra tänka sig den af Mose förmedlade lagstiftningen något mindre omfattande, än gemenligen sker, men så mycket mer framhäfva profeternas betydelse att hafva icke blott utvecklat Moses tankar utan ock varit redskap för alldeles nya andliga skatters öfverlämnande åt Israel. Öfver hufvud påpekar man nödvändigheten att icke blott hafva syn för den gudomliga, öfver historien höjda faktorn i Israels historia, hvilken förvisso är rik nog att gifva »allt på en gång», utan äfven för den mänskliga faktorn, hvilken ej kan taga emot allt på en gång, hvilken här i världen kan lefva endast efter — den här visserligen teonoma — evolutionens lagar, så att hvarje epok måste hafva sin afpassade förberedelse. Enligt den traditionella uppfattningen af en från början tämligen fix och färdig uppenbarelse har Israel in-

gen verklig historia; den moderna uppfattningen bjuder på bilden af en uppenbarelse, som såsom ett lifskraftigt frö sänkte sig ned i det israelitiska folkets medvetande för att där gro och växa under ständigt ny lifsmeddelelse från ofvan och under kamp mot och utrensande af det fientliga och främmande.

* * *

Det må nu vara med dessa resultat, som det vill — författaren vet ju, att, sedan bibelkritikens existensrätt är i princip erkänd, det är, ej just från vetenskapens men från kyrkans synpunkt, grufligen oviktigt med litet mera eller litet mindre i nämnda och andra dylika frågor — det må således vara med ett eller annat af dessa resultat, som det vill, så mycket kan väl sägas vara ett orubbligt resultat af den moderna bibelkritiken – och detta är en omständighet, som både teoretiskt och praktiskt är af stor räckvidd — att öfverallt i lutherdomen, där man hunnit öfver den reflexionslösa ståndpunkten, där är en återgång till 17:de århundradets inspirationslära omöjlig. Det gäller då att kunna gifva svar, när någon begär skäl för ens visshet att kunna vara en troende, änskönt man är en bibelkritiker.

Jag åsyftar det förhållandet, att öfver allt i kristenheten, där frågan om den moderna bibelkritiken kommit på dagordningen, har man just från synpunkten af tron och trons behof uttalat allvarliga betänkligheter. Dessa hafva langt ifrån alltid framkallats däraf, att man mest observerat och fäst sig vid den yttersta vänsterns hänsynslösa och uppenbarelsefientliga vetenskapsidkande, utan lika ofta däraf, att man öfver hufvud anser kristenhetens tro undergräfvas, i samma mån det göres gällande, att äfven vid bibeln låder något af det osäkra, flytande, som är ett kännetecken på allt, vid hvars tillblifvelse människokraft ingår såsom faktor.

Nu är det sant, att tron ej kan undvara en fast grund,

om den t. ex. skall kunna värja sig emot en materialistisk världsåskådning, som i synnerhet i vår tid kan ge så massiva skäl för sig. Men falsk är den meningen, att det skulle vara bibeln såsom denna *ärfda summa af* verser, kapitel och böcker, som skulle vara trons oumbärliga grund. Tron uppkommer ej genom förståndets tillfångatagande under vissa i bibeln bevarade läror utan genom en rad af intryck, hvilka alla liksom radierna i en cirkel peka hän på Kristus, bibelns Kristus. Och tron är ej i första hand ett syndarens bifall till en rad af läror utan en på fortsatt erfarenhet af den bibliske Kristus såsom Frälsaren hvilande förtröstan på honom.

Emedan i bibeln möter oss den enda autentiska Kristusbilden, kan tron visserligen icke undvara bibeln; bibeln är i sig och såsom källa till och norm för det predikade ordet om Kristus oumbärlig både för trons uppkomst, dess utveckling och slutliga seger. Bibeln är af så stor vikt för tron, att det är lätt att förstå, huru skillnaden mellan bibeltro och Kristustro så småningom kunnat försvinna för det allmänna medvetandet. Men just denna skillnad måste fasthållas. Lika visst som Kristustro ej kan existera utan bibeltro, lika visst är den frälsande tron icke tron på bibeln utan tron på bibelns Kristus. Till tro på bibeln kommer man först genom tro på Kristus; ordningen är ej den omvända. Så kan Kristustron utan farhågor åse bibelkritikens arbete och med lugn mottaga hvarje bibelkritikens resultat, som icke för till att förneka Kristus såsom den människoson, som tillika är Guds Son, och till att förneka bibelns egenskap af att under alla mänskliga bristfälligheter vara en tillförlitlig urkund om Guds uppenbarelse i Kristus, sådan den förbereddes i gamla testamentet och skedde i tidens fullbordan.

Om till och med en sund bibelkritik måste fullständigt dekontenansera den tro, som endast är ett rent mänskligt samtycke till skriftens bokstaf, så sker därmed inte stor

skada. Långt svårare är det, att den lefvande tron måste känna oro för obefästa bröder och för egen del bedröfvas och såras af det slags bibelkritik, som i obegriplig blindhet för den ädla kärnan i skriften har intresse och förstånd blott för dess skal. Men den, som verkligen erfarit skriftens kraft att verka väckelse, omvändelse, tro, den, som således kommit genom skriftens skal till dess kärna, han måste lära sig hafva den tilltro till sin bibel, att den förmår bestå vetenskapens mest närgående granskning, och låta vetenskapen i ro göra sitt arbete. Att ett sådant vetenskapligt arbete ej kan aflöpa utan förirringar, det har tron sedan gammalt skäl att i förväg inse. Men tron har intet verkligt lifsintresse förbundet med att afvisa vetenskapens anbud att med sina medel bidraga till att sprida ljus öfver det heliga landet, det heliga folket, den heliga skriften. Tron har icke heller något verkligt lifsintresse förbundet med frågan om författaren till Moseböckerna eller till Esaias' profetias sista del eller med andra dylika frågor om periferiska ting i skriften. Hvad bibelkritiken *efter hand får att med fullgoda grunder förebringa såsom sanningen* i dessa ting, må tron taga upp; ty hon kan hafva ett verkligt lifsintresse förbundet äfven med den ringaste sanning. Och tron kan äfven med erkännande af bibelkritikens verkliga resultat lika fullt som förr fröjdas och uppbyggas af både Mose och Esaias. Ty lika visst som det måste störa, kanske förstöra uppbyggelsen, om man aldrig kan läsa sin bibel utan att medhafva sitt så att säga anatomiska intresse, så är det också visst, att tron aldrig fröjdats t. ex. åt Esaias' bok för Esaias' namns skull, utan därför att hon i den boken känt igen Guds röst, som talar till syndare om syndares Frälsare. Ja, tron skall läsa Esaias' bok och de andra böckerna med alltjämt stegrad glädje och välsignelse, i samma mån som hon lösgöres från en del bristfälliga judiska eller kristna tolkningar af och meningar om sitt gamla testamente och under

en sund bibelkritiks ledning hinner förbi den betydelse, som de enskilda orden hafva i ett hebreiskt lexikon och de särskilda begreppen enligt en dogmatisk lärobok, till att förstå, hvad hvarje tanke betyder i den tid och under de omständigheter, då den talades, och så liksom känner pulsslagen af det lif, som verkligen lefdes i Herrens folk.

Och hvad beträffar den betänkligheten, att vi med en annan mening än den gamla om bibelns inspiration och däraf följande beskaffenhet aldrig skola veta, hvar gränsen går i skriften själf mellan det, som »skall tros», och det osäkra, så gäller det åter att minnas, att salighetssökande själar — i enlighet med trons väsen — aldrig läsa skriften för annat än dess innehåll af frälsningssanning, och att detta andliga innehåll och skriftens egenskap af att vara Guds vissa och nådefyllda ord till syndares frälsning i ingen mån äfventyras däraf, att en nykter bibelkritik gör en ände på en falsk visshet rörande mångahanda ting i skriften, som till sist måste erkännas vara periferiska. Bibeln har för öfrigt aldrig varit en bok, som var lätt att läsa, och kommer aldrig att blifva det, icke ens för dem, som af hjärtat älska sin bibel. Om den salighetssökande själens läsning i och tillgodogörande af den heliga skrift gäller — hvad som gäller hela vårt kristendomslif — att hon aldrig får begära att inrätta sig efter de döda, mekaniska märkelinjer, som äro så lätta att draga och bekväma att lefva efter, utan att tron äfven här måste söka, arbeta, kämpa för att komma fram. Och från denna utgångspunkt kunna vi säga, att äfven den rent individuella tron, så snart den vaknat till reflexion på dessa förhållanden, liksom kyrkan själf kräfver all hjälp, som hon kan få, äfven bibelkritikens; ty den utvägen att genom ett sacrificium intellectus i sådana ting återkomma till vissheten känner hon sig med rätta hvarken pliktig eller förmögen att bruka.

* * *

I dessa utredningar inneslutas grunderna för vårt svar på den förelagda frågan: Hvilken är vår uppgift gent emot den moderna gammaltestamentliga bibelkritiken?

Det är att observera, att frågan vid detta tillfälle föreläggesej en samling specialister i exegetik utan oss präster. Vi präster ha ingen uppgift — vi sakna gemenligen resurserna — vare sig att »genom en sund bibelkritik under strid mot en hyperkritisk sådan» föra ifrågavarande vetenskap framåt, om den kan anses värd detta, eller att skaffa den ur världen, om någon skulle anse detta bäst motsvara sanningens kraf. Vår ställning är att vara ordets tjänare i församlingarna, vår uppgift i föreliggande fall betingas af denna vår ställning. Uppgiften skall lösas från predikstolen, vid våra samtal med nattvardsungdomen och församlingens andra medlemmar och i församlingens skolsalar, där vi äro inspektörer och eventuellt kristendomslärare. Vi skola förbereda oss till vår uppgift genom att i denna teologiska disciplin följa med i den betydelse, som detta ord kan hafva, när det gäller en till tjänstgöring i församlingen förpliktad präst, och följa med i en ödmjuk villighet att lära och att modifiera våra egna meningar, när sanningen så kräfver.

Uppgiften själf torde kunna så beskrifvas. Vi böra vid vår undervisning om och ur skriften och om tron samt vid vår predikan hafva hänsyn till den sanning, som den gammaltestamentliga bibelkritiken bragt i dagen eller, om icke alltid det, så åtminstone på nytt och på ett särskildt kraftigt sätt framhäft. Hvad vi härmed afse, är sådant, att, hvad **hufvudsaken** beträffar, redan många präster torde hafva under inflytande af den lutherske anden tillämpat det äfven utan någon vidare kännedom om den gammaltestamentliga bibelkritiken. Några punkter må särskildt framhållas.

Vi tänka på det 3:dje stycket i vår antagna katekes-

utveckling, hvilket svarar på frågan: Hvad är den heliga skrift?

Vår undervisning öfver detta katekesstycke gör icke tillfyllest, om vi icke först och sist drifva den satsen, att bibeln är Guds ord. Men det är icke utan vidare klart, hvad meningen är med denna sats. Uttrycket Guds ord har äfven en vidsträcktare mening, då det t. ex. betyder Guds uppenbarelse, som är en tiderna igenom gående Guds själfmeddelelse åt människorna. Den heliga skrift är nu Guds ord i ungefär följande mening.

Den heliga skrift är en samling urkunder, som vittna om Guds uppenbarelse och om den historia, som lefdes af uppenbarelsens folk. Dessa urkunder äro författade af människor, som, tillhörande uppenbarelsens område, rycktes med i den ström af gudomliga andeverkningar och heliga lifsrörelser, hvilken uppenbarelsen framdref, som därför kunde tala om Guds uppenbarelse såsom om sitt eget lifs bästa och dyrbaraste innehåll, och som läto sig så helt medryckas i och påverkas af Herrens uppenbarelseverksamhet på jorden, att Herren kunde komma till dem med en särskild utkorelses nåd, genom hvilken uppenbarelsens innehåll vann ett fäste i deras ande, och en särskild utkorelses bud att verka till upplysning och förbättring hos andra människor. De voro personer, som äfven sedan de börjat lefva med i historiens brännpunkt, där de omskapande krafterna från ofvan voro omedelbart verksamma, trots den stora olikheten dock däri liknade hvarje pånyttfödd människa, att de ej ryckts ut ur sitt naturliga sammanhang med sitt land och sitt folk utan i allt, som ej måste omskapas vid beröringen med uppenbarelsens religiösa och sedliga krafter, voro såsom förr, barn af ett folk med en kultur, ojämförligt underlägsen vår, och personer med sin i den naturliga födelsen och uppfostran gifna individualitet. De tala till oss det eviga lifvets ord med den ofelbarhet, som

begrundas däraf, att de själfve fingo lefva detta lif och det med den speciella uppgiften och utrustningen att med sitt vittnesbörd kalla och undervisa andra till salighet, men med den inskränkning, som betingas af individualitetens begränsning och däraf, att det ännu var en tidig dag i Guds rikes historia, samt med den bakgrund, som består af en mycket bristfällig kultur.

Förebringar den sunda gammaltestamentliga bibelkritiken goda grunder, när den vill lära oss så tänka om skriften och om de heliga författarnes inspiration, så har detta sina följder med afseende på vår undervisning öfver nämnda katekesstycke. Alldeles lika flitigt, som vi drifva den satsen: »Den heliga skrift är Guds ord», måste vi drifva denna: »gifvet oss till undervisning om andliga ting, d. v. s. om själarnas Frälsare och frälsning.»

Det finnes ju nämligen i skriften äfven ett »världsligt» innehåll, som visserligen äfven det är inspireradt i den meningen, att det af Guds ande gjorts till en duglig och värdig bärare af religiös och moralisk sanning, men som icke är i den mening felfritt, att det ej skulle kunna vara behäftadt med misstag i geologiska, zoologiska, astronomiska, profanhistoriska, litteraturhistoriska och andra dylika ämnen. Och hvad så det »andliga» innehållet i gamla testamentet beträffar, så få vi aldrig vid dess tolkning sakna syn för att det gudomliga just för att komma till herravälde i människosjälarna gått in under lagarna för mänsklig utveckling, och att således Frälsarens ord i bergspredikan: »I hafven hört, att det är sagdt till de gamle» — — »men jag säger eder» motiveras äfven däraf, att det verkligen existerar en skillnad mellan den gudomliga idéen eller afsikten och den tidshistoriska formulering, som Herren själf i pedagogiskt syfte låtit gifva densamma. Men denna uppenbarelsens egen relativitet motsvaras naturligtvis af en ofullkomlighet hos de religiösa och sedliga idealen samt

hos den religiösa och sedliga verkligheten i gamla testamentet. Om det än ofta nog torde medföra blott ringa olämpor att åtskillnadslöst inlägga en fullödig nytestamentlig idékrets i gammaltestamentliga textstycken, så torde å andra sidan den osminkade sanningen om de gammaltestamentliga gudsmännen hafva en synnerligen gripande kraft, när det gäller att bringa folk till förstånd på hvad som är hjärtpunkten i det, som Gud begär af oss.

Med en sådan mening om gamla testamentet och dess inspiration hafva vi själfva intagit och skola så småningom föra församlingarna till en ståndpunkt, där å ena sidan bjudes den tillbörliga friheten att lyssna till den bibelkritiska vetenskapen — den populariseras redan äfven i vårt land — pröfva, hvad den räcker såsom sanning, och behålla, hvad som verkligen bär sanningens märke, men där å andra sidan icke den minsta bokstaf eller en enda prick af frälsningssanningen uppgifves.

I ett afvägdt växelförhållande till en sådan undervisning om den heliga skrift bör vår undervisning om tron stå. Lutherska präster kunna aldrig i medvetet syfte så undervisa om tron, som om den i första hand vore bibeltro i den traditionella meningen och i andra hand Kristustro, såsom vore den en förtröstan på Kristus, som ej kunde nås utan ett sacrificium intellectus inför alla traditionella meningar om och tolkningar af skriften. Det, som då här torde vara det enda, som är att framhålla, är detta, att ett medvetet hänsynstagande vid undervisningen om tron till en rätt mening om skriften i sin män skall förhjälpa oss till att kraftigt framhålla det lutherska begreppet om tron.

* * *

Hvad så beträffar metoden för undervisningen i dessa ting, dela vi med säkerligen alla den meningen, att det

största fel, vi kunde begå, vore att så bedrifva undervisningen, att vi lade hufvudvikt vid något annat än den af all sund bibelkritik oskadade kärnan i skriften, eller så, att vi betraktade bibelförklaringar och bibelundervisningstimmar såsom kärkomna tillfällen att få föra an allehanda mer eller mindre omogna bibelkritiska hypoteser, eller så, att lärjungarne, åhörarne alltjämt finge anvisning på att jämföra gamla och nya meningar om skriften och om tron, eller så, att de frestades mena, att en rätt modernt vetenskaplig uppfattning af dessa ting vore för salighetsvandraren synnerligen oumbärlig. Det torde således gälla såsom allmän regel — en sådan har dock alltid sina undantag — att vi ej böra inlåta oss på någon uttrycklig negation af föråldrade meningar. Målet för vår verksamhet i församlingen är nu detsamma, som det alltid varit, att till lif och gudaktighet införa lärjungar och åhörare i skriften och bekännelsen. Men detta mål nås nu som förr icke genom negationer, lika litet som det för öfrigt nås genom dogmatisk position.

Däremot har det sin betydelse för detta måls nående, att vårt »vittnande» i frälsningsangelägenheten renas från sådana kunskapens bristfälligheter, som, hur ringa de än månde vara, kunna bidraga till att undanskymma trons härlighet. Men, säger någon, om den fulla sanningen i dessa ting icke kan tvinga någon till bättring, men väl kan »förarga» många, som verkligen vandra salighetsvägen, vore det då icke bäst att hvarken på det ena eller det andra sättet delgifva den? Det finnes de, som mena, att man borde af kärlek till den svage brodern förskona honom för en sanning af ifrågavarande art, försåvidt han kan misstänkas ej förmå bära den. Detta är i allmänhet riktigt, försåvidt det säges om en kristendomsbroders förhållande till sin broder. Men vi äro icke lika vissa på att det äfven har giltighet beträffande prästen i hans offentliga ställning i församlingen. Tydligen är här mycket

rent kasuistiskt. Men skulle det t. ex. ej böra anses synnerligen viktigt att vid nattvardsbarns undervisande om Guds ord enligt katekesens 3:dje stycke tydligt pointera, att det i skriften finns en skillnad mellan andligt och världsligt innehåll, och att äfven, kanske stundom genom uttryckligt omnämnande men i alla fall genom själfva anläggningen i bibellektionsutkasten, illustrera[1] denna åtskillnad. Om hel sanning

[1] Ett exempel äfven på denna illustrering må nämnas. Med samma trosvissa frimodighet och öppna rättframhet, med hvilken de gångna dagarnas lärare vid undervisningen öfver skapelseberättelsen använde ej så ringa möda på att inpränta i lärjungarnes minne de sex skapelsedagarnas verk och att förse lärjungarne med naturvetenskapliga förklaringar till detsamma, må vi koncentrera oss på det rika andliga innehållet i denna berättelse: Gud den evige, allvise, allsmäktige, kärleksrike, helige skaparen, människan skapad till Guds beläte, till att vara Guds tjänare och världens herre, världen skapad till att i en god utveckling vara en plats för Guds rike och mycket mera sådant, men behandla det i skapelseberättelsen gifna geologiska skemat såsom ett af dessa "världsliga ting", som från synpunkten af vår tro äro af sekundärt värde. — I detta sammanhang vill författaren tillåta sig uttala den åsikten, att det torde böra anses olämpligt att genom naturvetenskapliga förklaringar söka öfverskyla eller rent af bortresonnera svalget mellan bibelns och naturvetenskapens framställningar rörande naturvetenskapliga ämnen. Mången lämnar vid religionsundervisningen sådana naturvetenskapliga notiser i det hoppet, "att vetenskapens sista ord skall blifva ett ja och amen till bibelns framställning". Detta hopp är af så ädel börd, denna tanke är så skön, att det känns, som om man blifvit bestulen på något dyrbart, när man nödgas afstå från dem. Det hoppet är nämligen ett barn af den förmälning, som i troendes själar ingåtts mellan den ärliga villigheten att gifva vetenskapen, hvad henne tillhör, och den djupa vördnaden för den heliga skrift. Men låtom oss sätta oss riktigt in i hvad det vill säga att hoppas, att vetenskapen en gång skulle återkomma till den antika åskådningen af jorden såsom universums äfven fysiska medelpunkt och till alla de korollarier, som däraf följa! Och det är denna åskådning, som behärskar icke blott t. ex. 19:de psalmen utan äfven skapelseberättelsens rent naturvetenskapliga material. Våga vi ej hysa nämnda förhoppning, så för detta till en allmän regel af följande lydelse: Bort från religionstimmarna med alla naturvetenskapliga förklaringar, försåvidt dessa hafva nämnda tendens! Deras oantastlighet öfverlefver ändå i en gosses själ sällan hans studentexamen, stundom knappast hans konfirmation. Och månne ej några af de otaliga beskyllningarna mot kristendomen för ålderdomssvaghet, mot prästen för enfald och oärlighet, mot teologien för ovetenskaplighet kunna härröra af en sådan välmenande men skröplig apologetiks inverkan på "oandliga" människosjälar. Med dessa få ord i ett vidlyftigt

är ett oumbärligt preventiv mot lögnens seger, så torde en sådan eller en snarlik undervisning om Guds ord vara oumbärlig i en tid, som bland skälen for sin emancipering från Guds ord äfven lärt sig tala om Guds ords otillförlitlighet. Prästen kommer kanske att vålla anstöt, ja, hvad värre är, anfäktelse och nöd hos en och annan, om han talar något om »den gudomliga uppenbarelsens förnedringsgestalt i den heliga skrift». Därvid kan han dock hysa den vissa tillförsikten, att det är med sanningen liksom med sanningens herre, om hvilken profeten säger: »Han hafver rifvit oss, han helar ock.» Men om prästen för att skona några håller tillbaka en sanning af ifrågavarande art, blifver han lika snart till hinder för andra, hvilka väja undan från salighetsvägen äfven af sådana grunder.

Väl är den gamla formuleringen af inspirationsläran vida enklare och bekvämare, eftersom man enligt den kunde nästan rent mekaniskt draga gränsen mellan sanning och lögn. Men å andra sidan skall en i antydd riktning gående ny formulering undanröja mången stötesten. Den undanrycker stödet från den vulgära meningen, att nödvändigheten att förneka sanningen af en oftast mycket underordnad uppgift i bibeln — t. ex. en zoologisk uppgift — skulle medföra rättigheten att betvifla hela bibeln. Den befriar från frestelsen till det äfventyrliga försöket, som annars någon skulle känna sig nödsakad pröfva på, att börja sin sinnesändring med att döda sin sanningskänsla — det finns t. ex. ett »vetenskapligt samvete», som äfven det har sedligt berättigande. Och den löser tron,

ämne vilja vi naturligtvis icke hafva sagt, att religionsläraren skulle afstå från att fälla omdömen i öfverensstämmelse med bibeln äfven rörande sådana naturvetenskapliga frågor, hvilka visserligen en sin egen räckvidd öfverskattande vetenskap förbehåller åt sig själf att besvara, men hvilka äro af den art, att man rörande dem ej har att "veta" utan att "tro"; jag tänker t. ex. på frågan om alltings ursprung. Vi vilja blott påstå, att det äfven finnes naturvetenskapliga ämnen, som skola ej "tros" utan "vetas", oafsedt hvad bibeln säger om dem.

som börjat betvifla skriftens auktoritet i något periferiskt ting, från en mycket tung och farlig börda. Och månne icke den tiden nu är inne, då människor rätt allmänt hafva en så lifligt utvecklad förnimmelse af det humanas höga adelskap, att vi skola bringa den heliga skrift närmare deras hjärtan genom att lära dem förstå något af den rent mänskliga sidan hos skriften, hvilken visserligen framför allt dokumenteras af det upphöjdt och ädelt mänskliga hos densamma, hvilket kommer sig af det mänskligas på denna punkt oupplösliga förening med det gudomliga, men äfven af den just rätt mänskliga förnedringsgestalt, som kommer sig af skriftens lika oupplösliga sammanhang med mänsklighetens historia. Vi räkna det ju för vår salighet, att äfven det personliga ordet, Guds Son, ej kom i Guds skepelse, som den jordiska människan ej utstår skåda, utan i en tjänares skepelse, en förnedringsgestalt; och vi känna igen honom såsom vår just i denna hans nedlåtenhet. *Karl Esscher.*

Den religiösa liberalismen.

Det är något ofta upprepadt, att frågan om människans frihet är en af de olösta eller rent af olösliga frågorna. Och detsamma kan nog också med skäl sägas om den speciella vandning af frågan, som uppkommer, då man undersöker förhållandet mellan individens frihet och inflytandet från släktet.

Men att lämna åsido dylika olösta eller olösbara frågor är omöjligt. Att tro sig icke behöfva syssla med dem är fåkunnighet. Ty människolifvets och människotankens historia rör sig innerst kring dylika spörsmål. Periferiska frågor lösas och äro sedan expedierade. De verkliga lifsfrågorna kräfva ständigt ny lösning — åtminstone praktiskt måste lösningen alltjämt ånyo försökas. Och hvad särskildt den nyss antydda

frågan beträffar, är det för den kunnige klart, huru den spelar in i så godt som hela det borgerliga och religiösa samfundets historia.

Vi vilja här — närmast med tillämpning på det religiösa lifvet — säga några ord om en tidsriktning, som söker lösa frågan om förhållandet mellan samfund och individ genom ett visst förbiseende af den historiska kontinuiteten med släktet och ett starkt betonande af individens frihet i betydelsen af oberoende. Vi kunde kalla riktningen religiös individualism. Men det förefaller oss som om vi skulle kunna träffa den bättre, om vi — med lån af ett politiskt slagord — välja termen »liberalism». Vi välja detta uttryck också därför, att vi anse det ligga ett visst intresse i att påpeka åtskilliga likheter mellan hvad man brukar kalla politisk liberalism och den ifrågavarande religiösa strömningen.

Den politiska liberalismen är kanske egentligen en efterklang af den franska revolutionen med dess uppfattning af friheten. Den gjorde sig gällande såsom bakslag mot den reaktion, som politiskt följde på revolutionen. Den vann väl sin egentliga styrka på det politiska området vid århundradets midt. På det ekonomiska området har den väl ännu egentligen öfvertaget. På det kyrko-politiska området har den också skurit lagrar.

Men det är icke dess olika politiska eller kyrko-politiska program vi vilja betrakta. Vårt intresse är att söka få tag på själfva den grunduppfattning af det samhälleliga och individuella lifvet i stat och kyrka, som s. a. s. varit de liberales förutsättning. Att det är ganska svårt att få klarhet öfver allmänna strömningar och tendenser i människolifvet och särskildt närliggande, erkännes gärna. Och våra tankar få därför mildt bedömas. Vi göra ej anspråk på »vetenskaplighet».

Vi tro emellertid, att liberalismen kan karakteriseras såsom abstrakt individualism och kosmopolitism under förbi-

seende af, utan sinne för eller åtminstone underskattande af de konkreta samfundsgestaltningar, som ligga emellan »kosmos» och individen och som utvecklats under historiens lopp. Idealet, det yttersta nämligen, torde i liberalistens tanke vara å ena sidan ett världsborgerskap af största utsträckning och på samma gång en så godt som oinskränkt frihet i betydelsen af oberoende för hvarje medborgare i denna kosmos. Nu kan man emellertid icke nå målet på en gång. Utan det gäller att aflägsna de konkreta olikheterna så småningom och på mindre områden först. T. ex. på hvarje stats område. Där skall man exempelvis, sedan alla stånd nu politiskt lyckligen afskaffats, göra alla lika »fria» genom den allmänna rösträttens politiska universalmedel: »hvarje man och kvinna en röst», och följaktligen hvarje individ lika inflytande på samhällets ledning — det är helt enkelt människorätt. Staterna, som nu ofta täcka sig med nationerna, skola sedermera, då nationalitetstanken med sin inskränkning bortfallit – åtminstone hos de liberalistiske svenskarne har detta framsteg gått långt nog — i sin tid uppgå i världsborgarstaten.

Bakom detta ligger en i hög grad abstrakt uppfattning af både individ och samhälle. Individen är en mekaniskt fattad atom. Samfundet en mekaniskt fattad sammanhopning af atomer. Detta ända från början. Man tänker sig samhällets uppkomst ungefär enligt Rousseaus »contrat social» — det har, menar man, kommit till stånd genom något, som liknar en allmän omröstning. Och därför kan man också genom allmän omröstning göra om det, ifall det icke är bra. Historien — ja, den kan man börja på nytt när som helst — så tänkte man helt naivt i den första revolutionen — genom att återgå till början. Att rifva ned något historiskt utbildadt, däri ligger ingen fara. Det är så grufligt lätt att bygga nytt. Så tänker liberalisten än i dag.

Hos oss i Sverige, där det politiska intresset relativt

ligger nere och i stället det religiösa intresset spelar en större roll, har nu enligt vår mening denna abstrakta liberalism, denna ohistoriska, atomistiska betraktelse väsentligen just på det religiösa området tagit fart. Att den politiska och den religiösa liberalismen historiskt och psykologiskt stå i ett nära samband, synes oss uppenbart, ehuru detta samband visst icke behöfver vara medvetet. Det är därför — i förbigående sagdt — i våra ögon ingen tillfällighet, om exempelvis hithörande religiösa riktningar sluta förbund med politiska, som hafva helt olika religiös åskådning. Förbundet är icke i allo onaturligt. Ty i grunden tänker en religiös och en politisk liberalist så lika, att de sympatiskt och af instinkt draga sig hvarandra nära.

Det finnes icke få drag i religiös tankegång hos oss, som visa, att liberalismens abstrakta, från kännedom af verkligheten bortvända, ohistoriska och atomistiska betraktelsesätt af lifvet gör sig gällande.

Man tänker sig den kristna kyrkan i sin begynnelse ganska likt ett idealt Rousseauskt naturtillstånd. All historisk utveckling efter apostlarnes dagar är så godt som förfelad. Och det enda sträfvande, som kan betraktas såsom kristligt, är att söka realisera detta samma begynnelsetillstånd på nytt — »återgå till naturen». Härvid befinner man sig dock, så vidt vi kunna se, i fullständig illusion med afseende på den faktiska öfverensstämmelsen med den första kristna kyrkan: det man förverkligar är en kyrkobildning t. ex. af independentistisk typ med förebild från England och Amerika, som i sin sönderfallenhet skarpt sticker af mot det enhetsmedvetande, som bar och var drifkraften i den första kristna kyrkan.

Vidare tror man sig utan svårighet kunna med öfverhoppande af hela utvecklingen från apostlarnes dagar försätta sig in i bibelns tankegång. Man vill direkte ur skriften läsa fram lära, kult, kyrkoförfattning o. s. v. Detta är en full-

ständig illusion. Faktiskt och praktiskt är tankegången alltid förmedlad genom de historiska strömningarna. En »historisk kontinuitet» finnes alltid, vare sig att den går genom den lutherska kyrkan eller genom reformerta tankeströmningar eller i någon annan strömfåra. Satsen »jag går omedelbart till bibeln» kan endast bli trodd af den som icke känner historien. Ingen enda kristen ibland oss eller öfverhufvud i hela den protestantiska världen kan t. ex. läsa bibeln utan att mer eller mindre medvetet, mer eller mindre flitigt bruka Luthers glasögon. Tror han annat, så är det illusion.

Den åskådning af individernas abstrakta likhet, som politiskt ger sig tillkänna exempelvis i teorien för rösträttsrörelsen, ger sig också tillkänna på det religiösa omsådet, da man söker demokratiskt basera all ordning på församlingsmajoritetens mening. »Församlingen» är den hop, som sammansluter sig om en person eller ett bönehus (ungefär som »folket» är den kring rösturnan samlade valpubliken). Öfver detta sväfvar visserligen sedan begreppet af »Guds församling», men i en himmelsk allmännelighet. Medborgerskapet i församlingen är ungefär lika abstrakt och ohistoriskt fattadt som det liberalistiska världsborgarskapet. — Naturligtvis blir, alldeles som på det politiska området, individernas likställdhet praktiskt imaginär, enär makten faktiskt faller i händerna på någon eller några ledare, hvilka bli församlingsrepresentanterna, och församlingen nämnes, alldeles i öfverensstämmelse med det verkliga förhållandet, korrekt efter deras namn. Det är också, såsom erfarenheten visar, en illusion, att friheten skulle vara hemma t. ex. i de så kallade frireligiöses krets. Nej, den hör hemma i det organiserade samfundet: kyrkan. I den lilla dissenterförsamlingen är man fullkomligt bunden.

Liberalismen proklamerar emellertid, som bekant, »toleransen». Det är dess praktiska hufvuddygd. I många fall beror emellertid denna tolerans icke på något annat än oförmåga att se

de olika konkreta gestaltningarna i lifvet — icke på insikt i och erkännande af sådana olikheters berättigande. Så länge man nöjer sig med och anser sig kunna i något afseende applicera de allmänt fattade termerna »Guds barn», »troende» o. s. v., så är allt väl. Man föreställer sig då — och detta kan ske i bästa mening naivt — att »det är likadant alltihop»: baptism, metodism o. s. v. — »det gör detsamma blott man är Guds barn». Men så fort man börjar få syn på olikheterna, de historiskt framträdande och konkret gestaltade typerna, och det befinnes, att det verkligen är betydlig skillnad på »tro» och »tro», så är det vanligen slut på toleransen och man förvägrar broderskapet. Däraf liberalismens oupphörligen fortgående söndring. Toleransen räcker särskildt icke gärna till gentemot en skarpt utpräglad karakterstyp på församlingsbildningens område. Mot den svenska evangeliskt-lutherska kyrkan är liberalismen föga tolerant. Äfven de till samhällets öfre lager hörande af liberalistisk karakter eller karakterslöshet, hvilka vanligen äro för individualistiskt aristokratiska för att egentligen vilja sluta sig till något samfund, äro alltid vänligare stämda mot alla andra samfund än detta. Frälsningsarméen och katolska kyrkan njuta, som erfarenheten visar, deras gunst på helt annat sätt. Och detta gäller icke blott religiöst indifferenta utan äfven varmt och uppriktigt religiöst intresserade personer. Det är för en religiös svensk fint att kokettera för alla andra samfund, ungefär som det ofta för en svensk är comme-il-faut vara så fransk eller så mycket »gentleman» eller så europeisk som möjligt. Likaväl som nationaliteten är konfessionaliteten något, som helst betraktas med halft satiriska, halft medlidsamma blickar.

Det förefaller oss, som kvarläge bakom denna liberalism äfven i dess religiösa form egentligen samma från verklighet och historia bortvända åskådning, som karakteriserade förra århundradets »upplysning». Denna spökar nu i den allmänna,

»populära» uppfattningen, sedan den vetenskapligt blifvit utdömd. Denna rationalism brukade mycket naivt, »förnuftigt», tänka sig allting och trodde, att verkligheten var sådan man tänkte sig den, eller att, om den inte var i alla stycken »förnuftig», man åtminstone lätt kunde skapa om den. Dess »individ» och dess »samhälle» äro båda lika konstruerade.

Vetenskapligt är — sade vi — denna åskådning dömd. Nu vet man, att verkligheten icke är en konstruktion efter vissa abstrakta förnuftsidéer, utan ett historiskt lagbundet faktum, som man gör säkrast i att studera först, innan man tar sig för att göra om det. Man vet, att individen icke är en atom, utan s. a. s. en cell i det helas organism. Man vet, att det går tusen och åter tusen förbindelselänkar mellan släkte och individ samt mellan släkte och släkte ända till urminnes tider. Hela utvecklingsteorien, hela vårt århundrades historiska forskning, innebär en protest mot liberalismens sönderplockande af människolifvet. Nu borde man veta, att lösryckandet ur det historiska sammanhanget antingen är illusionärt — man tror sig blott vara lös — eller att det betyder ungefär detsamma som att rycka lös plantan ur sin naturliga jordmån, d. v. s. göra lifvets sunda, kraftiga utveckling om intet.

Naturligtvis har liberalismen haft sin historiska betydelse. T. ex. den att bryta en, om vi få så säga, död kontinuitet, som verkade förlamande på lifvets utveckling i frihet. Därigenom löste den i början krafterna. Den frigjorde t. ex. det ekonomiska lifvets makter. Den lät trons predikan strömma fritt fram, där en stram lagkyrklighet skulle hafva kväft den.

Men de positiva krafter, som då löstes och verkade, få icke förväxlas med de formella frihetskrafvens genomförande. Den religiösa lifaktighet, som t. ex. i vårt land gjort sig gällande, beror ingalunda af sådana faktorer som t. ex. konventikelplakatets upphäfvande eller dissenterlag eller af sekteriska församlingsbildningar. Nej, grunden ligger djupare: den är

lagd genom hela vårt folks religiösa fostran sedan urminnes tider. Genom denna fostran har danats en fond af religiositet, och på denna lefva sekterna hos oss i betydligt högre grad än de erkänna. De lefva stundom ganska rikt på den, så länge den räcker, men i ett slags liberalistiskt slöseri, så att det kan vara fara värdt, att i nästa generation fonden icke räcker till.

Liberalismen har »utlöst» krafter, som funnos latenta. Men hvad dess egen produktiva kraft beträffar, är denna obetydlig. Att skapa något annat än tankefoster har den egentligen icke förmått. Den är i det hela politiskt improduktiv. Dess vishet på det politiska området bestar väl egentligen i att imitera engelsk parlamentarism och amerikansk republik. Något annat gör icke Frankrike — det land som står modell för det öfriga »liberala» Europa. Den stora skillnaden är, att i England och Amerika hafva dessa former under utvecklingen historiskt framfödts under tragiskt genomgripande folkstrider. Englands parlamentarism har t. ex. en månghundraårig historia. Det är något helt annat att i ett land med helt andra förutsättningar importera resultatet — det är mekanistiskt tillvägagående. — På kyrkligt område har t. ex. vår liberalism, så vidt vi kunna se, icke framfödt en enda positiv tanke i läroåskådningen, som icke är lån. Den har icke på det praktiskt kyrkliga området gjort annat än importerat och imiterat. Och detta okritiskt nog från allehanda olika sfärer: hvarför vi i den ena vrån hafva metodism, i den andra baptism, i den tredje independentism i obestämd allmänhet och så den ofvannämnda illusionen, att allt detta stämmer bättre med bibeln än hvad som föreligger i det samfund, som fostrats med vår nation sedan reformationens dagar.

Liberalismen skapar tankeideal. Den är i viss mån — och det är den vackra sidan i den — idealism och optimism. Men verkligheten förstår den sig icke på och kan därför icke

heller genomföra i verkligheten sina ideal. Ett i dess politiska historia klassiskt moment är försöket att vid revolutionstiden 1848 i Tyskland på den äkttyska professors-mässiga idealismens väg skapa ett Tyskt rike — ett rike, som emellertid omedelbart gick i papperskorgen. Redan då började den »realist» låta höra af sig, som en dag skulle »svetsa ihop» detta rike. Han hette Bismarck, som vi veta. En otäck »realist», kan man säga, men i sin geniala syn på verklighetens kraf oerhördt stor. Hans stora kamp var just väsentligen en kamp mot liberalismen. Vi erinra oss ett klassiskt uttryck af honom från stridens dagar. Han sade — ty värr kunna vi ej erinra oss själfva situationen — om någon förefintlig, praktiskt gällande författningsinstitution, hvilken han ville bevara och bygga på, men hvilken hans liberala motståndare funno alltför bristfällig och ville kasta bort: »Ihr erster Verdienst ist, dass sie da ist» — dess första förtjänst är, att den existerar. Det är just »realism».

Något sådant är det man kan och bör säga, då det är fråga om att på kyrkligt och religiöst område bedöma den förhandenvarande kyrkan med sin tro, sitt lif, sin författning i jämförelse med den församling liberalismen talar om. Denna senare, den rena församlingen, den apostoliska församlingens nyfödda syster, har alla de högsta fullkomligheter. Men den saknar *en* egenskap — den existerar icke. Den har aldrig existerat. Vår kyrka är skröplig, läran är bristfälligt utförd på många punkter, författningen är erkändt svag, församlingslifvet är tynande på många håll, prästerna äro ju både si och så. Men den har den där första förtjänsten: den existerar. Icke blott på papperet eller i hufvudet, utan i form af kristligt, mänskligt, nationellt, historiskt samfundslif. Den svenska evangeliskt lutherska kyrkan — det förefinnes ingen anledning att blygas för hennes namn — den lefver. Och hvad som lefver, det har lifvets möjligheter i sig, t. ex. möj-

ligheten att öfvervinna ganska svår sjukdom, att skjuta nya, friska skott, att sträfva mot idealet.

Sedd från det närvarandes synpunkt är visserligen liberalismen, sådan den ställer sig i opposition mot och arbetar på upplösning af vårt religiösa samfundslif, en ganska betydande makt. Men det är vår öfvertygelse, att denna makt icke bör öfverskattas så, att man blir missmodig, eller så, att man söker kompromissa till sitt eget samfunds skada. Ser man på den politiska individualismen och liberalismen, så förefaller den tydligen vara på upphällningen. Det är en annan makt, som mer och mer framträder: socialismen. Dennas styrka är, att den betonar de gemensamma tankarna, ideérna, intressena, krafterna — och det ända därhän, att individuell frihet försvinner, ehuru den i lika hög grad som liberalismen saknar historiskt sinne och därför är, icke evolutionär, utan revolutionär.

Detta förhållande är i våra ögon åtminstone en signalförändring, som bådar en genomgripande omgestaltning af hela tänkesättet. Det blifvande århundradets signatur skall nog icke vara individualism. Utan »sociala tankar» skola — sannolikt på alla områden — komma till heders igen. Och då skall striden icke stå mot religiös liberalism. Det skall icke bli fråga om små sektledares, små individuella tankesystems, små personliga intressens häfdande. Alla dessa »partiklar», som isolerat sig, skola malas sönder vid sammanstötningen mellan samfundsintressenas kompakta massor. Den samfundsmässigt organiserade kristendomsfientligheten å ena sidan, kanske också den katolska kyrkan å andra sidan — man kunde med gamla slagord kalla dem den röda och den svarta socialismen — skola då drabba samman, och mot dylika kraftmassor förmår den isolerade individen eller den föreningsmässigt komponerade lilla hopen ingenting. Endast verklig samfundsmakt uträttar där något. Endast i organiseradt samfund skall *friheten*, den religiösa friheten, kunna räd-

das — och striden skall helt visst bli en kamp just för friheten.

Naturligen behöfver samfundsmakten bäras och representeras af individer. Men det är icke individer enligt liberalismens recept: sådana lösryckta människoexemplar, som antingen aristokratiskt flyta på ytan eller demokratiskt sallas i massan, utan sådana individer, hvilkas styrka och rikedom just ligger däri, att historiska tankar och strömningar koncentrerat sig i dem, sådana, hvilkas frihet just baserar sig på en lefvande öfverensstämmelse med den verkliga församlingen och hvilka förmå bättre än andra gifva uttryck åt dess lifsbehof och lifstankar.

De moderna s. k. religiöst intresserade, hvilka i sin tolerans äro så vida, att de icke ens vilja vara kristna eller hedningar, än mindre protestanter eller katoliker och än mindre, naturligtvis, lutherska eller reformerta, utan vilja »stå öfver» allt detta på liberalismens blåa höjd — de skola, då det verkligen gäller, betraktas såsom fullkomliga nollor i striden, hvilket de också redan nu äro.

Kontinuiteten med samfundet, antingen det nu gäller föreningsbandet med samfundet i det närvarande eller det gäller det historiska förenandet af samfundet i olika tider, består, rätt sedt, ingalunda i ett endast genom lag och yttre stadga förmedladt samband. Det är alls icke sagdt, att om lagarna och formerna äro desamma, kontinuiteten därmed är garanterad. Den rationalistiskt tänkande kyrkan i 1700-talets senare del hade väsentligen kvar hela 1600-talets yttre apparat. Men i lifsutvecklingen var skedt ett stort afbrott. Tvärt om kan den inre lifskontinuiteten bevaras under stora förändringar i lag och form, ehuru den relativt konstanta »lagen» är en nödvändig form för det konstanta, det kontinuerligt sammanhängande lifvet. Mot en »död kontinuitet» gälla

Atterboms ord: »All äkta historisk kontinuitet är evolutiv: den är icke stenens, den är plantans eller organismens.»

»Evolutiv», lefvande måste kontinuiteten vara, om den skall betyda något. Men det innebär, då fråga är om mänskligt, sedligt och religiöst lif just att den är fri. Den som står i lefvande samband med sin församlings lif och älskar detta lif, ungefär som fosterlandsvännen älskar sitt land eller sonen i huset älskar sitt hem, han är naturligtvis fri. Och han är fri äfven i det afseendet, att han, om han är myndig man, likaväl som den myndige medborgaren eller den myndigvordne familjemedlemmen har rätt att i sin mån vara med om att bestämma öfver lifvets gestaltning i det samfund han tillhör — ja, icke blott rätt, utan plikt att vara med.

J. A. Eklund.

Granskningar och anmälningar.

SCHÄFER, ERNST, D:R, *Luther als Kirchenhistoriker*, Ein Beitrag zur Geschichte der Wissenschaft. Gütersloh, C. Bertelsmann. 1897. VIII+515 sid. Pris 9 Mark.

Luther-studiet har som bekant framkallat en hart när oöfverskådlig litteratur, från digra totalframställningar till de mest minutiösa detaljundersökningar af ofta nog tämligen oviktig och intresselös art. Men egendomligt nog har man hittills saknat en mera ingående undersökning af den i hög grad både viktiga och intressanta frågan om Luthers historiska, speciellt kyrkohistoriska studier, insikter och framställning. Denna brist har haft till grund och har i sin ordning bidragit till den allmänna föreställning, att på detta område föga vore att lära af Luther. En liflig öfvertygelse om denna föreställnings oriktighet, en öfvertygelse, som under studiernas gång vunnit orubblig fasthet, har varit det drifvande motivet till det arbete, hvars titel läses här ofvan.

Förf. delar sitt arbete i tre delar, *Luthers kyrkohistoriska intressen och studier, Luthers historiska källor* och *Luthers kyrkohistoriska insikter*, sammanställda ur hans skrifter.

I den första, mera allmänt hållna delen gifver förf. först såsom bakgrund för den kommande framställningen en kort skildring af den historiska vetenskapen vid medeltidens slut. Därefter börjar han den egentliga behandlingen af sitt ämne med att undersöka Luthers historiska anlag och intresse, sådant det framträder i hans lifsverk och hans skrifter. Hela den lutherska reformationen visar blick för den historiska utvecklingen i motsats mot katolicismen och den zwingliska reformationen, hvilka båda hvar på sitt sätt missförstå och underkänna denna utveckling. Och detta intryck af Luthers verk bekräftas af hans skrifter. I den polemik, åt hvilken dessa till stor del äro ägnade, är det historiska beviset ofta det skarpaste vapnet, och det föres med en beundransvärd skicklighet. Men Luther tröttnar icke att framhålla, hurusom historien i och för sig, äfven bortsedt från denna speciella användning, är af den allra största nytta, väsentligen i pedagogiskt afseende. Synnerligen belysande är det sköna uttryck, han gifver sin kärlek till historien i sin skrift »An die Ratsherren aller Städte deutschen Landes, dass sie christliche Schulen aufrichten und halten sollen» samt i sitt företal till Galeatius Capellas Geschichte des Mailändischen Krieges. Detta företal erinrar mycket om »förspråket» till Olai Petri Svenska krönika och är för öfrigt särskildt märkvärdigt för den bestämda fordran på kritik, det ställer på historiens både författare och läsare (wir müssen zuweilen selbst denken und urtheilen»).

Förf. gifver därefter en mera detaljerad framställning af gången af Luthers kyrkohistoriska studier. Livius var den förste egentlige historiker, med hvilken Luther gjorde bekantskap, och den som sedan alltjämt var hans mönster. Leipzigerdisputationen 1519 betecknar, likasom i Luthers verksamhet öfver hufvud, så ock i hans historiska studier en bestämd vändpunkt. Där lärde han sig inse, att historien, som han hittills studerat mera tillfälligt och planlöst, måste för honom blifva ett systematiskt bedrifvet hufvudstudium. Och där fick

hans redan förut vacklande tilltro till den påfligt auktoriserade uppfattningen af kyrkohistorien en afgörande knäck. Under den följande tiden utmärka sig särskildt de jämförelsevis lugna åren 1535—1539 för en liflig kyrkohistorisk verksamhet, hvars förnämsta frukter äro skriften om den s. k. Donatio Constantini (1537) och framför allt den förträffliga skriften »Von den Conciliis und Kirchen» (1539), hvilken trots ett och annat missförstånd måste bedömas såsom en högst betydande historisk produkt, utmärkt lika mycket för omfattande källstudium, grundlig, här och där snillrik kritik och en framställningskonst, som med detaljernas rikedom förenar ett lugnt och klart framskridande mot det enhetliga målet.

I andra delen gifver förf. en mycket detaljerad undersökning af Luthers kyrkohistoriska källor. Denna del torde hafva kräft den största mödan, men är jämförelsevis torr. Mycket intressant är dock förf:s skildring af Luthers sätt att använda sina källor. I de flesta fall hade han dem icke till hands, då han författade, gjorde icke heller excerpt, utan läste igenom dem åter och åter, till dess han med sitt oerhörda minne behärskade det stoff, han behöfde. Därför citerar han vanligen »memoriter», något som icke oväsentligt ökar Luther-forskarens möda och bör varna honom för att draga förhastade slutsatser af likheten i uttryck o. dyl. Mycket intressanta äro också de från Luther rikligt anförda omdömen om källorna, hvilka i de flesta fall äro mycket träffande. Undersökningens resultat är, att Luther ådagalägger en mycket god historisk beläsenhet, jämförelsevis svagast för tiden ungefär 600—1000, och ett synnerligen klart omdöme för källornas olika värde.

I tredje delen träder oss Luther själf mera omedelbart till möte. Förf. gör nämligen där ett försök att ur Luthers egna skrifter sammanställa en öfversikt af hela gamla tidens och medeltidens kyrkohistoria. Att ett sådant försök kan, rent kvantitativt taget, något så när lyckas, visar bäst vidden af Luthers kyrkohistoriska insikter. Och en närmare undersökning ådagalägger, att kvantitet och kvalitet här följas åt. Korteligen, denna del, hvilken upptager öfver hälften af arbetet, men för hvilken här begripligtvis icke kan redogöras, bekraftar i allo det tema, förf. i inledningen uppställt, »dass

Luther, soweit es bei dem damaligen Stande der Wissenschaft möglich war, eine ganz hervorragende Kenntnis der Geschichte des Mittelalters und des späteren Altertums seit Christi Geburt besessen hat, eine Kenntnis, die — — — ein Interesse des Reformators auch für die Geschichte an sich, speciell für die kirchenhistorische Wissenschaft klar zu erkennen giebt.»

Arbetets intresse och värde torde tillräckligt hafva framgått af nu lämnade korta innehållsöfversikt. Nämnas bör ock, att förf. tydligen gått till sitt värf med mycket omfattande kännedom i dithörande litteratur, icke minst den senare medeltidens och reformationstidens bibliografi, samt verkställt sina undersökningar med äkta tysk grundlighet. I jämförelse härmed betyda föga de anmärkningar, som kunna göras. Arbetets tredelning har haft med sig, att samma frågor ofta behandlats på tre ställen, utan att alltid någon väsentligen ny synpunkt framhållits eller något väsentligen nytt tillkommit. Mot hela anläggningen af tredje delen torde nog, den må vara hur intressant som helst, befogade invändningar kunna göras, helst när forskningens exakthet går så långt, att förf. anför ett enda, sammanhängande citat på 35 sidor. Och framför allt må påpekas den brist, att vid de ytterst omsorgsfullt gjorda hänvisningarna till del och sida i Luthers samlade verk icke äfven för hvarje citat angifves, ur hvilken af Luthers otaliga skrifter det är hämtadt.

Dessa anmärkningar äro riktade mot arbetets plan. Men äfven om de äro befogade, så äro detaljerna bättre än det hela och gifva arbetets läsare en synnerligen rik både njutning och behållning. Man har allt skäl att vara förf. tacksam för denna undersökning, som låter oss se den store reformatorns storhet äfven på ett område, som ligger något på sidan om hans egentliga lifsuppgift. *A. J.*

ROOS, MATHILDA: *Skepp, som förgås i stormen.* Andra upplagan. Stockh. 1896. Alb. Bonnier. — *Helgsmålsklockan.* Skildring från Norrland. Stockh. 1896. Alb. Bonnier.

Då Mathilda Roos helt visst af en stor del af vår religiöst och kyrkligt intresserade litterära allmänhet är högt upp-

skattad, anse vi oss icke frångå Tidskriftens syfte, om vi med några ord påpeka hennes sista arbeten.

»Skepp, som förgås i stormen» är en tendensskrift, föranledd af den bekanta »kvinnosaksstriden» förlidet år.

Det förefaller oss, som låge det något mycket vanskligt i hela genren af dylika moraliska tendensberättelser, som den föreliggande. Och kanske är det detta som gör oss i någon mån skeptiska inför nämnda arbete. Formen lider af en viss »hybriditet» — ehuru det inför exempelvis ett faktum som verkan af »Onkel Toms stuga» naturligtvis vore kortsynt att helt utdöma den. Det estetiska intrycket störes alltid af den framstickande tendensen, och det moraliska intrycket försvagas å sin sida genom den kritiska fråga, som man ständigt frestas att ställa vid hvarje led i skildringen — frågan: är detta »realism», verklig återspegling af lifvet? Ty för att framställningen skall säga det man vill, erfordras, att den utvecklingsprocess, som skildras på hvarje punkt, väcker illusion af eller öfvertygar om sin realitet. Det är ej ens nog att kunna säga: vi hafva faktiska bevis på sådana resultat som i »Skepp, som förgås i stormen»; att folk skjuter sig såsom där, är ju relativt alldagligt. Det faktiska är nämligen nästan aldrig det »poetiskt reala» eller »realistiska».

I visst afseende är det också en omväg att predika via berättelser. Vi erinra oss, huru lifligt detta kom för oss, när vi för några år sedan läste en dansk bok, hvars tendens var att nedgöra det dåvarande yngsta Danmark. Författaren ville säga dess män, att de ärligt förtjänade stryk — något som sannolikt var ganska korrekt. Men att då låta den arme delinkventen, som representerade sagda ungdom, synda en hel bok igenom, förtjäna stryk och slutligen få det — det gör mindre intryck, än om den, som hade öfvertygelsen i fråga, rent ut, enfaldigt och direkt, sagt samma sak. D. v. s. om det varit en riktig karl eller kvinna, som enfaldigt och uppriktigt menat det som sagts.

Öfver hufvud är »bekännelse» det afgörande i alla principfrågor. Och vår författarinna har också ärligen bekänt. Och svaret från Ellen Key blef, om jag minnes rätt, ungefär detta: »jag resonnerar icke med dig, ty det är icke lönt». Och

att få detta svar är en den allra mest hedrande utgång på striden — när man har rätt. Segern är just att sätta den faktiska verkligheten af sin öfvertygelse emot motståndarens. Det är segern, som öfvervinner den motsatta tron. När man så gör, tystnar motståndaren, emedan han i grunden ingenting har att säga: ett faktum kommer ingen ifrån, icke ens ett psykologiskt faktum, en verklighet på själslifvets område.

Särskild uppmärksamhet har ägnats den Ellen-Keyska »kvinnovildheten». Den är något »ideellt», ungefär som den gamle Rousseaus »natur». Ty där »vildheten» praktiskt realiserar sig, är den ingenting annat än det, som nämnes med det klassiska ordet otukt. Och beträffande denna är det väl ingen anledning att betrakta den såsom ett specifikt kvinnligt karakteristikon. Men i sin idealiserade fantasiform kan »vildheten» naturligen finnas hos de allra tamaste individer, ja kanske mest hos dem, hvilka lifvet s. a. s. stängt i bås. Och därför är det möjligen riktigt, att Ellen Key gör den till ett företrädesvis kvinnligt karaktersdrag — det kunde då förklaras af, att de kvinnor, som stått modell för henne, naturligen faktiskt och praktiskt äro mera »tamda» än männen i samma omgifning. Man stöte sig ej på detta uttryck. Ty grundfelet i hela åskådningen är just, att den, då det gäller människans krafter, är bunden inom dualismen: »släppa lös» eller »tämja», och icke har rum för den process, som betecknas med orden sedligt binda och sedligt frigöra, hvilka båda icke bilda motsats utan enhet. Den vanligaste praktiska utvägen att lösa dualismen är väl den att söka tämja sig den ena dagen och släppa sig lös den andra. Men en annan utväg är onekligen den att skaffa sig en ersättning för den yttre bundenheten genom att i fantasien sväfva så mycket friare. — —

Med mera oblandad tillfredsställelse stannar man inför »Helgsmålsklockan». Vi hafva åtminstone för egen del stannat inför den med en viss angenäm öfverraskning.

Vi fruktade, att brytningen i författarinnans lif skulle medföra utrifvandet af det öga och afhuggandet af den hand, som skalden behöfver. Vi befarade åtminstone, att pundet skulle växlas ut i sådana engelska småmynt, som hafva rätt god kurs i den fromma världen omkring oss. Och med all

den aktning, vi hyste för den goda meningen i sådana skrifter som »Kommen till mig!» och »Egoism och lycksalighet», kunde vi dock ej dela somligas oblandade glädje öfver dem. Det fanns i dem betänkliga svagheter, beroende på, att det nu engång icke ligger för författarinnor att »predika» och resonnera — i det afseendet falla de i det hela under Ellen Keys dom öfver allt hvad kvinna heter. Och i det något äldre arbetet »Genom skuggor» låg en dimma, som skymde ögat och lät kristendomen snarast bli ett halft katolskt botgörande eller alltför uteslutande ett läkemedel för de i detta lifvet och af dess synd och strider sönderslagne.

Men i »Helgsmålsklockan» är diktarögat frigjordt — »gjenfödt». Det ser både döden i Kristus och det friska lifvet med honom. Det är icke längre katolskt botgörande utan — lutherdom; äfven om författarinnan icke är riktigt medveten därom, klingar en ton af »Vår Gud är oss en väldig borg» med i tonerna af Staffans klocka.

Det ligger visserligen icke egentligen inom ramen af vår uppgift att öfva estetisk kritik — men så mycket kan åtminstone sägas, att Mathilda Roos kanske mer än annars blifvit nationell i sin konst, något som gläder oss, ehuru det icke stämmer med dagens modejournal. Hon målar i breda drag — icke med den affekterade och rätt mycket omtalade breda penselföring, där det vid närmare undersökning blir klart, att dessa fylliga färglinjer äro åvägabragta genom minutiös ditpetande af färgerna, utan den bredhet, som beror af, att ögat ser saken så i sin enfald och handen tecknar så efter gehör. Afsikten är då naturligen icke, att man skall bruka mikroskop, när man ser på taflan, utan taga den enfaldigt som den är menad. Så tecknas i stora, summariska drag bygden kring Lennans vatten med ramen af skog och berg. Så också personerna. Sättet har anor i vår litteratur.

Men inför själfva den typ, som skulle bilda medelpunkten i det hela — pastor Malm — kände vi oss, åtminstone till en början, benägna att ställa oss frågande. Det finnes i skildringen af honom obestridligen åtskilliga drag af realism, och sannolikt äro flere dylika drag hämtade från lefvande lifvet. Men då man alltid vid skildringen af människolif kom-

mer till områden, där kraften att återgifva icke räcker till, då beror det på, huru mycket man lyckas kachera sin oförmåga. Och däri har författarinnan kanske ej helt lyckats. När man icke nöjer sig med den bekväma utvägen, som ofta anlitas, t. ex. då det gäller att framställa snillen — att helt enkelt omförmäla, att man har med ett snille att göra, utan att låta personen i fråga uttala en enda genial tanke — utan verkligen ingår på försöket att skildra, t. ex. såsom här är fallet, en god själasörjare med återgifvande af hans ord, då kommer stundom frågan: skulle verkligen pastor Malm hafva talat så? Däraf följer visserligen icke, att man skulle förmå sätta något bättre i stället. För att kunna framkalla intrycket af något andligt öfverlägset, måste man i viss mån stå å nivå med detsamma — själf vara öfverlägsen i det hvarom fråga är. En pastor Malm skulle icke hafva talat så som förf. låter honom göra, om han verkligen varit så stark, som förf. velat göra honom.

Oss synes, som hade författarinnan, för att få med alla de förträffligheter, som hon ville tillägna sin pastor, hafva komponerat sin typ af två ingredienser: kraften hos den svenske folkprästen af gammal skola och vekheten hos den moderne, »evangeliskt» färgade pastorn, hvars styrka ofta öfvervägande ligger i att kunna inverka på den kvinnliga delen af församlingen. Frågan är då den, ifall dessa båda sidor låta sig hos samma individuella typ förenas, utan att göra våld på den psykologiska och historiska sannolikhetens lag. — Vårt omdöme kan möjligen bero på, att en sydsvensk just icke känner till prästen af den Rosenianskt påverkade typen.

Det ligger, förefaller det oss, också en anakronism i ett och annat af de drag, som tilläggas pastor Malm. När han t. ex. talar om förmågan att »väga orsak och verkan, möjligheter och svårigheter» i en människas lif, »hela den kedja af inre och yttre omständigheter, som måste tagas i beräkningen, då man skall bestämma ett själslifs tillstånd», och framhåller, huru »i denna omständigheternas kedja länkarna gå tillbaka genom sekler, och att min ande kan bindas och förhärdas af synder, som mina förfäder besudlade sig med» — och dessa tankar inplantas i en Stockholmsfröken af en landt-

präst för några tiotal år sedan, så kommer man nästan oundvikligen på den tanken, att dylika betraktelser innehålla sådant, som prästen snarare behöft få höra af sin interlokutrice. Ty betraktelserna innehålla en viss dosis af — Darwinism, hvarmed ingenting säges om deras kristlighet eller okristlighet.

Den bild, vi på traditionell väg fått af pioniererna från väckelsens ungdomstider i vårt land, återspeglar ett mera naivt sätt att se sakerna. För att stanna vid den berörda frågan om domen öfver synden, synes det oss karakteristiskt, att skyggheten för att tala om helvetet för ett par generationer sedan alls icke fanns. Det låg tvärt om i väckelsepredikanternas intresse att för sina åhörare framhålla, att porten dit var ganska vidöppen. Man resonnerade helt enkelt så här: den som syndar, han kommer till helvetet. Om det t. ex. — och man predikade konkret, i exempel — var fråga om stölder af gamla gärdesgårdar, så drog man sannerligen icke fram ens de närmast liggande urskuldande omständigheterna af kölden i backstugan, virkets oduglighet, böndernas snålhet o. s. v., utan man sade: du, som stjäl, kommer till helvetet, om du icke gör bättring — och man gaf saken tilläfventyrs den praktiska vändningen, att tjufven där nog skulle få göra bekantskap med det stulna bränslet. Men sedan kunde det visserligen en annan söndag hända, att bonden fick huden full därför, att han var så snål, att han icke hade råd att köra ett lass halfrutten ved till backstugan, där han visste, att man satt och frös. Och likasom »gärdsgårdspredikan» faktiskt kunde drifva till syndakänsla, kunde det också hända, att bonden på måndagsmorgon körde af med sitt lass, om också icke af annan grund än att slippa höra samma predikan om igen. — —

Så mycket är visst, att Mathilda Roos genom en skildring sådan som »Helgsmålsklockan» verkligen gripit ett stoff af nationell betydelse. Sverige skulle icke vara hvad det är, om icke dessa präster lefvat och verkat i vårt land. Genom vår historia under detta århundrade går en lång rad af dylika andens budbärare — några nämner kyrkohistorien; andra skola snart förgätas, men ännu kan man få höra mycket, som bär äkthetens prägel af andliga barn i första eller andra led

i våra undangömda landsbygder. Här är ett rikt område att studera för den religiöst intresserade folklifstecknaren. Och den, som kunde skrifva enkelt nog, skulle här finna ämnen för verklig folklitteratur — ämnen, som intressera äfven de djupa leden. *J. A. E—d.*

TIESMEIJER, L. und ZAULECK, P.: *Wie man Kindern den Heiland zeigt.* Eine Sammlung von Predigten und Ansprachen, vor Kindern gehalten. Leipzig, Velhagen & Klasing 1896, 307 sid. Pris 3: 50 bunden.

TEIGNMOUTH SCHORE, T.: *Im Königsgarten.* Kinderpredigten. Bremen, Müller 1897, 191 sid. Pris 2 kr.

VAN KOETSVELD, C. E.: *Kinderpredigten.* Leipzig, Friedrich Jansa, 1895—96, 2 delar, 100 och 105 sidor. Pris 3 kr.

FRANCK, K.: *Weide meine Lämmer.* Die heilige Geschichte der Jugend erzählt und erklärt in 120 Kinderpredigten. Halle, Mühlman 1897, 336 sid. Pris 3 kr. 70 öre.

Intresset för barngudstjänster är ju för närvarande ganska lifligt bland oss. Det bör då icke vara olämpligt att fästa uppmärksamheten på utgifna barnpredikningar. Särskildt bör det för dem, som hafva den ansvarsfulla och svåra uppgiften att tala till barn, vara lärorikt att se, huru andra öfvat denna konst.

Den första af ofvanstående predikosamlingar innehåller 50 predikningar och »Ansprachen» af 19 olika författare, af hvilka de flesta tyckas intaga ganska framskjutna platser inom kyrkan. Vi finna bland dem äfven sådana namn som Gerok och Warneck. De korta talen (Ansprachen) äro hållna vid söndagsskolfester, julfester, utflykter och andra barnfester och söka gärna slå an en glad och lekande ton, på samma gång de vilja föra tankarna på allvarliga ting. Försöket att vara för barnen underhållande drifver emellertid talaren ofta nog till yttersta gränsen af det tillåtliga. Det förefaller, som om hufvudsyftet vore att roa barnen med dessa tal, som ändock göra anspråk på att vara kristliga och uppbyggliga. Visserligen äro barnen »små majestät», men man har därför icke rätt att krypa för deras begär efter nöje och säga dem hvad

som kan behaga för att få behålla dem kvar vid barngudstjänst eller söndagsskola. Äfven åtskilliga predikningar i samlingen, särskildt D:r J. F. Möllers, göra sådant intryck. Att använda anekdoter hafva alla såsom regel. Ofta äro orden många och innehållet litet. Boken innehåller emellertid mycket, som är af värde och som är värdigt sagdt, och torde kunna gifva en barnpredikant många väckande tankar.

Im Königsgarten är öfversatt från engelskan. Originalet är författadt af en lärare för Prinsens af Wales barn och har i sitt hemland blifvit mycket väl mottaget. I sitt förord till boken framhåller D:r Emil Frommel, att det är »ein gläubigernster und doch kindlich-froher Geist», som genomgår boken. Bild och berättelse omväxla. Predikan blir aldrig torr eller långtradig men heller aldrig platt eller pjollrande. Det etiska framträder ganska starkt, något som synes af de flesta predikningarnas öfverskrifter, t. ex. Der gute Kampf, Ein Vorbild, Dem Herrn einträchtiglich dienen, Der Mann mit dem einen Zentner, Das Rechte thun, Gutes thun o. s. v.

Den första predikan har gifvit hela boken dess titel och är typiskt för författaren. Den bär öfverskriften »Der Garten des Königs». Såsom text anföres Nehemia 3: 15. Denna text betyder emellertid alls ingenting för predikan. I bibelspråket förekommer orden: »Konungens trädgård». Detta ger författaren ett ämne, hvaröfver han håller föredrag. Detta sätt att behandla bibeltexten är för författaren det vanliga. Den blir något mycket underordnadt och kunde gärna vara borta. Sedan författaren erinrat om de betydelsefulla tilldragelserna i Edens trädgård och Getsemane trädgård, och hvad Johannis uppenbarelse säger om Guds paradis, lämnar han en målande beskrifning på en välskött trädgård med dess sköna träd, inbjudande gräsmattor, praktfulla blomstergrupper och välkrattade gångar. Skall nu denna trädgård behålla sitt tjusande behag och kunna lämna rik afkastning, måste den skötas och vårdas med den allra noggrannaste omsorg. Försummas trädgårdsarbetet, förvandlas den hastigt till en vildmark. Skildringen häraf är mycket åskådlig. Hvarje människosjäl är en trädgård, icke en obetydlig och oansenlig, utan en konungens trädgård. Skall den nu kunna frambringa frukter och blom-

mor och vara en lust för sin ägare, kräfves noggrann vaksamhet, omsorgsfull vård, ständigt arbete. Eljest kommer den att öfverväxas af törne och tistel. Jämförelsen utföres i detalj. Detta är författarens starka sida. Predikan afslutas med en liten berättelse från Krim-kriget. Författaren tyckes anse en sådan historiett nödvändig för hvarje predikan. Det är emellertid icke alltid så lätt att finna någon passande anekdot, hvarför ofta sammanhanget mellan denna och det öfriga föredraget blir något löst. Ofta förtager berättelsen till och med det allvarliga intrycket af den förmaning och varning, som gifvits, och faran härför är så mycket större, som författaren verkligen berättar väl. Boken är förtjänt af uppmärksamhet och kan ej läsas utan att lämna god behållning.

Van Koetsvelds Kinderpredigten utkommo första gången i författarens hemland, Holland, år 1855. Det är alltså icke en modern predikosamling; en predikan är hållen så tidigt som år 1843. I sitt förord låter författaren oss veta, att han tid efter annan i den kyrka, där han varit anställd, inrättat icke blott predikan utan också hela gudstjänsten för barn. »Barnpredikan var för barnen en högtid, och äfven många vuxna hade däraf mer uppbyggelse än af en vanlig gudstjänst», säger författaren, och vi förundra oss icke öfver, att han fått göra en sådan erfarenhet. Visserligen äro predikningarna långa, 10 tättryckta sidor i någorlunda stor oktav, men af flera anledningar torde de icke hafva förefallit barnen långtrådiga. De hafva hållits mera sällan, så att de för barnen icke blifvit alltför vanliga. Författarens sätt att skildra den situation eller händelse, som förekommer i texten, är i hög grad fängslande. Han ger sig härvid god tid och anför till och med obetydliga detaljer, men taflan får härigenom så mycket mer lif och färg. Då författaren talar om David i grottan vid Engedi, är det som om man vore med därinne, eller då talar om Judas, tycker man sig se denne stå där med utsträckt hand inför öfversteprästen och säga: »hvad viljen I gifva mig?» Författaren har icke behof af de moderna småhistorierna, han drar ej med sådana barnens tankar från hufvudsaken. Textens berättelse får tala själf med hela sin kraft. Vanligen upptar en sådan skildring omkring 3/4 af predikan.

Därefter låter författaren barnen sjunga en psalmvers. Detta torde vara ett synnerligen godt sätt att undvika långtrådighet. Efter psalmen följer så tillämpningen. Denna är vanligen kort och ofta sammanfattad i ett ämne, som är lätt att ihågkomma, t. ex. i predikan om Judas: »1) Hvad man kan få för penningar och 2) hvad man icke kan få därför»; eller i predikan om Petri räddning ur Herodes' fängelse: »1) Följen änglarne, 2) då skola de vaka öfver eder 3) och I skolen en gång blifva änglarne lika.» Medgifvas måste, att denna senare del af predikan brukar vara svagare än den förra.

Detta sätt att dela predikan i en skildrande och tillämpande del följer emellertid författaren icke alltid. Språket är lättfattligt och tyckes noggrant återgifva det talade ordet i dess omedelbarhet. Tonen är alltid hjärtlig. Samlingen innehåller 20 predikningar, hälften öfver gammaltestamentliga, hälften öfver nytestamentliga texter. Den, som har uppgiften att predika för barn, skall här ha mycket att lära.

Francks predikosamling vill vara en hjälp för dem, som vilja öfva den älskliga konsten att berätta den heliga historien för barn. Han vill med sin bok om möjligt väcka hågen för denna konst, som väl mycket ställts i skuggan för konsten att katekisera. En berättelse bör emellertid hvarken läsas eller föreläsas. Den skall berättas. Författaren vill därför ej sätta sin bok direkt i barnens händer. Han vill icke heller bjuda dem blott ett antal strödda bibliska berättelser utan den heliga historien i sammanhang om Guds nåd mot der fallna människosläktet. Af de fyra predikosamlingar vi härmed anmäla torde denna vara den bästa. Det bibliska texturvalet motsvarar ungefär våra vanliga bibliska historier för folkskolan. Boken borde därför lämpa sig väl såsom handbok för kristendomslärare. Åtskilligt påpekas däri, som kan göra berättelsen lefvande och åskådlig. Tillämpningarna äro mycket praktiska och osökta. Enkelhet, nykterhet och allvar utmärka boken. Författaren torde dock icke alltid lämna riktiga uppgifter rörande bibliska antikviteter. Så t. ex. säger han, att en levit var en person, som skulle blifva präst. Framställningen af offret på den stora försoningsdagen är ej fullt korrekt.

För att ge ett begrepp om författarens sätt att tala lämnas här ett par prof, tagna ur boken utan särskildt val. I predikan om Abrahams kallelse förekommer följande stycke:

Det var icke lätt för Abraham att följa Guds kallelse. Hembygden är kär. Ingen flyttar gärna därifrån. De flesta utvandra endast då de äro tvungna. Och det gick honom ju väl därhemma. Han hade sin rikliga utkomst, ja han hade i det fruktbara landet blifvit en rik man. Människorna torde också hafva tadlat honom och sagt: »Hvilken dårskap att flytta, du vet ju icke en gång hvart. Du vill bort från föräldrar, vänner och anhöriga, som känna och älska dig, bort till främmande människor, som kanske äro råa, onda och gudlösa». Äfven det egna hjärtat kom med sin oro och sina tvifvel: Huru skall det gå i det fjärran landet? Jag har ju aldrig sett det, är det icke för mycket vågadt att draga dit på det ovissa. Kan jag verkligen lita på, att jag där skall blifva stamfader för ett stort folk? Jag är ju redan 75 år gammal och har ingen son! — Trots allt detta har dock Abraham gjort som Gud befallt. Han har gått till det främmande land, Gud visade honom. Och han har icke ångrat sig. Hvad gaf honom mod och kraft att öfvervinna alla hinder? Endast och allenast den vissheten: Gud har kallat mig! Det är Hans vilja, att jag utvandrar. Och är det Hans vilja, då är det ock min salighet. För Abraham voro de tillkommande heliga skatter, Gud lofvat honom, värdefullare och kärare än hembygd och vänskap, rikedom och vällefnad på jorden. Detta, kära barn, kallar man tro. »Tron är en viss tillförsikt om det man hoppas, en öfvertygelse om ting som icke synas.» — Därpå följer en enkel tillämpning.

I en predikan om fyrahanda sädesåker heter det: »Många människohjärtan likna en väg eller gata. De synas mycket lifaktiga. På vägen är mycket mer lif och rörelse än på åkern. Där gå, rida och åka människor hit och dit. Hvarje ögonblick kommer något nytt. Så äro ock sådana hjärtan ständigt upptagna af, hvad öronen höra och ögonen se. Men liksom vägen genom allt det, som rör sig därpå, blir så hård, att intet kan intränga där, så blir ock i sådana hjärtan allt hvad de se och höra liggande ofvanpå. De känna intet därvid och

tänka icke däröfver. Om ett godt Guds ord faller på ett sådant hjärta, komma strax människorna och förtrampa det. Med fötterna kan man visserligen icke träda in i människas hjärta. Men med allt det, som goda vänner tala och språka om strax efter predikan, det må vara lustigt eller sorgligt, viktigt eller oviktigt, förstöra och förtrampa de det hörda gudsordet. Och liksom fåglarne slå ned på vägen, man vet ej hvarifrån de komma eller hvart de flyga hän, men hvad som lag där af sädeskorn, det är bortplockadt, sa flyga allehanda tankar och infall in i människohjärtat, man vet icke hvarifrån de komma eller hvar de stanna. Man tänker ofta: hvarpå tänkte jag dock nyss? Men när tankarne äro borta, så är ock det hörda gudsordet borta.»

Några anekdoter behöfver författaren icke. De bibliska berättelserna själfva äro tillräckligt intresseväckande, och tillämpningarna äro tillräckligt allvarliga för att hålla barnen vakna.

H. Ö.

KJELLAND, JACOB, Sogneprest til Hogesund og Provst i Karmesunds Provsti, *Jævne Ord.* 10 Prædikener fra dette Aar. Kristiania 1896. Alb. Cammermeyers Forlag. Pris 1,50 kr.

Förstår man med »jævn» hvad som är okonstladt och enkelt, så finna vi beteckningen träffande; men skall därmed förstås något simpelt och alldagligt, synes oss förf. hafva gifvit sitt lilla arbete en alltför anspråkslös titel. Det som här erbjudes höjer sig fastmer, trots dess enkla, konstlösa form, genom det gedigna innehållet ganska mycket öfver medelmåttan hos dylika skriftalster.

Med god behållning läsas alla dessa andliga föredrag, men särskildt ha vi tilltalats af det första och det sista. I det förstnämnda lämnar förf. med anledning af Jesu uppträdande vid bröllopet i Kana en framställning af familjelifvets betydelse och rätta innebörd, som är mycket lärorik. Icke illa karakteriserar förf. ett äfven hos oss ty värr rätt vanligt åskådningssätt af det inbördes förhållandet mellan man och kvinna vid äktenskaps ingående med de orden: »Om Manden siges der, naar nogen bliver forlovet, i mange Kredse: 'Tænk,

han tog hende'; og om Kvinden: 'Tænk, at hun fik ham'». Och i det sistnämnda föredraget, som utgår från berättelsen om den lame, hvilken i sin säng nedhissades genom en i hast gjord öppning på taket af det hus, där Jesus för tillfället var, gifves en förträfflig apologi för den skenbara påträngdhet, som häri tog sig uttryck och namneligen i våra dagar visst icke saknar manget motstycke, som med lika litet skäl klandras. »Var det da saa galt, at de ikke gav sig?»

Blott en anmärkning ha vi att framställa. Af egen erfarenhet känna vi, att man kan i Norge *predika* så, som här sker, utan att väcka anstöt. I Sverige lär det knappast gå för sig, hvarföre vi ock — från svensk synpunkt — skulle föredraga att, såsom vi ofvan gjort, i stället för predikningar begagna benämningen *andliga föredrag*. Minst synes mig i alla afseenden den s. k. predikan på 7:de söndagen efter Trefaldighet öfver Mark. 8, 1—9 — naturligtvis är »Matt. 8, 1—9» tryckfel — förtjäna detta namn; mest åter den utveckling, som förf. för 14:de söndagen efter Trefaldighet af Luk. 17, 11—19 lämnat.

G. v. S.

EN CONFIRMAND, *Om Confirmation. Om Skoletvang. Om Tidens tal.* Kjøbenhavn. I kommission hos Chr. Mackeprangs förlag, 1895.

Den pseudonym, författaren till ofvan angifna trenne skrifter valt, förefaller något egendomlig för den, som aktgifver på de i dem afhandlade ämnena. Att frågan om konfirmationens berättigande kan intressera särskildt en konfirmand», låter ju lätt tänka sig, men hans intresse för skoltvangets upphäfvande eller för återupptagandet af den gammaltestamentliga sabbaten synes ej lika väl motiveradt.

Hvarken af konfirmationen och den därtill förberedande prästerliga undervisningen eller af den obligatoriska skolgången är förf. någon vän. Han anser båda ha kommit till stånd genom hierarkiskt öfvergrepp, gynnadt af staten. Bådadera innebära ock enligt hans förmenande ett våldförande af det nära inbördes förhållande, som af naturen äger rum och allt framgent bör äga rum mellan föräldrar och barn och i kraft af hvilket barnens hela uppfostran, icke minst den religiösa.

bör vara uteslutande öfverlämnad åt föräldrarna. Till stöd härför åberopar förf. flerstädes Mal. 4: 4—6, men hans exeges är här, liksom beträffande andra bibelställen (t. ex. Matt. 16 i »Confirmation», s. 9 f.), minst sagdt lättvindig. Mot prästerna, som af förf. beskyllas för att identifiera sig med »kyrkan», är förf. tämligen afvogt sinnad. Invändningen, att både stat och kyrka hafva till plikt att draga försorg om de omyndigas kristliga undervisning och uppfostran, afvisar förf. med det underliga påståendet, att »der gives ikke Forældre, der ere ugudelige i deres Forhold till egne ægtefødte Børn», och han tyckes hålla före, att hela det religiösa tillståndet bland våra dagars människor skulle i märkbar grad lyftas och förkofras, blott — konfirmationen och skoltvånget afskaffades!

I den tredje broschyren, »Tidens tal», framhåller förf., efter en inledande allmän öfverblick rörande talsymboliken, särskildt 7-talets betydelse och yrkar sedan på, att söndagen såsom ledande sin upprinnelse »mindre ur vördnaden för ett kristet minne, än ur de romerska kristnas judehat» måtte få lämna rum för den judiska sabbaten, hvars plats den med orätt fått tillskansa sig. I mycket löst, om ens något, sammanhang med denna skrifts öfriga innehåll står den politiska nutids- och framtidsrevy, hvarmed »Tidens tal» slutar.

J. T. B—g.

Rättelse.

Sid. 235, rad 9 nedifrån ha utfallit efter "äfvensom" orden: "ej heller att fullfölja".

Under hvilka villkor kan den lutherska kyrkan äga hopp om en framtid?

Denna fråga synes innebära, att vi skulle sätta ifråga, om den lutherska kyrkan har bestämdt hopp om en framtid, och detta kan nästan synas såsom en hädelse. Skulle ej Herren kunna skydda denna sin kyrkas existens? Skulle det vara möjligt, att den högsta utvecklingsformen af Kristi kyrka skulle kunna gå under? Så kan man fråga, och inför de frågorna måste man fasthålla den sanningen, att människor dock äro mäktiga att med sin ondska och fåkunnighet förstöra Guds skönaste verk. Vi vilja visserligen fasthålla hoppet om, att vår heliga lutherska kyrka skall bestå, men vi anse vår fråga berättigad, ja nödvändig, då vi se allt det myckna, som göres för att förstöra lutherdomen. Vi vilja nu i några punkter framhålla hvad vi anse nödvändigt för att bevara vår allra heligaste lutherska tro.

1. Vi måste bestämdt fasthålla kristendomens stora religiösa och etiska grundsatser, som den lutherska kyrkan naturligtvis ej ensam är i besittning af, men som hon äger i deras största klarhet och renhet. Och detta måste ske så, att vi i medvetandet fasthålla dessa grundsatser i deras olikhet mot de andra kyrkorna och tillika hålla oss fria från allt rationalistiskt väsen, som vill taga öfverväldet både med och utan teologiska system såsom omklädnad. Sådana grund-

satser äro: Gud har verkligen och personligen uppenbarat sig i världen, hvarom vi ha en säker urkund i skriften, som är Guds ord; Jesus Kristus, Guds son, har varit den högste, den fullkomlige Guds uppenbarare, som försonat världens synd; människan rättfärdiggöres af nad för Kristi skull utan all egen förtjänst; den på nytt födda och rättfärdiggjorda människans väsentliga och nödvändiga lifsuppgift är att i sin kallelse lefva ett lif, som motsvarar kristendomens höga kraf. Dessa saker ha vi nämnt såsom exempel bland många, dock äro de nämnda bland de viktigaste. Hvad vi nu ha sagt är detsamma som att vi måste hålla oss fasta på skriftens och bekännelsens grund.

Den lutherska åskådningens innehåll måste lämpas därför att det är sanningen i dess högsta uppenbarelseform inom historiens lif, hvilket innebär, att det bäst motsvarar människans både teoretiska och praktiska anlag och behof. Detta visar sig snart vid en betraktelse af detsamma.

För luthersk åskådning är ej gudsbegreppet behäftadt med de fysiska, oetiska beståndsdelar, från hvilka katoliker, reformerte och andra sekter i regel ej förmå frigöra det. Ej heller är Gud för oss en abstrakt tankeprodukt, såsom han blir för rationalisten. Gud är för oss ett lefvande, fritt personligt väsen, som förmår ur sig själf frambringa skapelseprodukter, hvilka återspegla hans väsens härlighet. För den genuint lutherska åskådningen är Kristus hvarken en dimmig öfverjordisk gestalt, som människan ej kan rätt få fatt i, ej heller en slags ofattbar förbättrad upplaga af en vanlig människa, utan han är Guds son, som i sann människonatur visst och säkert uppenbarar den himmelske Fadern och bildar ett oslitligt föreningsband mellan himmel och jord. För lutheranen är synden hvarken en ofrivillig naturprodukt eller en tillfällig och oskadlig svaghet utan en förvändhet i hela människans lif, som har sin grund i hennes viljelif och för hvilken vi be-

höfva förlåtelse. Och då så är, kunna vi ej vänta förlåtelsen för vår egen skull, hvilket skulle förutsätta, att vi vore fullkomligt rättfärdiga, utan den måste gifvas oss på grund af en annans gärning, nämligen hans, som förmedlar förhållandet mellan Gud och världen. Den lutherska läran om vår rättfärdiggörelse för Kristi skull allena är en nödvändig konsekvens af vår rent andliga ståndpunkt, där personlighetsbegreppet behärskar det högre lifvets sfärer. I fråga om denna punkt måste vi väl akta oss för att sjunka ned till en mystisk medeltidsståndpunkt, där det fysiska lifvets lagar sättas i stället för andelifvets lagar.

I sammanhang härmed står ock, att vi lutheraner äga och måste alltmer tillägna oss ett rikt, omfattande, universellt och rent andligt sedligt lif. För oss är det sedliga lifvet något väsentligt och nödvändigt. Den människa, som kommit i lifsförbindelse med Kristus, måste lika nödvändigt lefva ett sedligt lif som hon nödvändigt behöfver syndaförlåtelse för Kristi skull allena. Och detta sedliga lif är ej asketens sammankrympta lif, hvilken, med ensidig blick på det yttre, kanske ryser vid åsynen af ett ordentligt middagsbord, men är mycket tolerant gentemot meningsfränders gärningar, som ej otydligt likna bofstreck. Ej heller är det den ytliga världsmänniskans lätta sedlighet, som behändigt medlar mellan synd och rättfärdighet. Utan den är en sedlighet, som söker att normera allt af kärlekens, rättfärdighetens och helighetens lagar.

Den lutherska åskådningen och lutheranernas lif hvila på en rationell uppfattning af Gud, värld och människa med allt hvad därtill hör. Den högre himmelska världen, Guds och änglarnes värld, är en rent andlig värld. Gud själf, den högste, den fullkomlige anden, är just såsom sådan en absolut personlighet med ett absolut fullkomligt förstånds-, vilje- och känslolif, ur hvilket all tillvarons rikedom utströmmar efter hans egna fria beslut. Inom den lägre världens område förefinnes

ej längre detta andelif i sin fulla renhet; här framträder något, som ej fullt behärskas af personlighetens lif, det sinnligt-materiella, hvilket lefver ett relativt själfständigt lif efter lagar, som äro andra än andens. Dock ter sig anden äfven här såsom det primära, personligheten är den kraft, som behärskar det hela, det centrum, från hvilken all rörelse utgår. Utvecklingens uppgift visar sig bl. a. vara den, att bringa detta sinnliga under andens lagar och så skapa harmoni och andelif i all skapelsen.

Inom den ändliga världen differentierar sig andelifvet i en flerhet af enskilda personer, som äga och utöfva en relativ själfständighet, men som dock ingå såsom integrerande moment i samfunden, i hvilka enheten kommer till uppenbarelse, och hvilka således äro de högsta formerna för lifvet.

Den ändliga världen, vi tänka här närmast på människovärlden, står i det förhållandet till den himmelska världen, att hon alltjämt mottager impulser från henne, och på samma gång lefver ett själfständigt lif; detta förhållande är alltigenom organiskt, ej mekaniskt. Så får människovärlden en historia, en fri organisk utveckling. Och historiens begrepp sträcker sig till alla områden af hennes lif, äfven till religionens, uppenbarelsens. Ej ens här, ja allra minst här får man tillämpa begreppet om det mekaniska. Gud uppenbarar sig på ett organiskt sätt i enlighet med de lagar, som gälla för lifvets och andens utveckling, och endast så kan han uppenbara sig på ett verkligt och fullkomligt sätt. Så ingå det gudomliga och mänskliga en inre förening, som gör, att vi i religionen på alla punkter se spåren af Guds fullkomlighet och människans ofullkomlighet, se säkra oförgängliga resultat af utvecklingen, evighetsljus i tidens natt, blandade med allehanda skenbart sant och godt, förmenta utvecklingsresultat, som vid beröringen af den vises och rättfärdiges hand falla samman till stoft och aska. Denna lag gäller nu äfven inom den sanna religionens område. I Israel se vi ett folk, som såsom bärare

af gudomlig uppenbarelse gifvit världen en oförgänglig fond af historiska resultat, heliga sanningar och heligt lif, men som dock var behäftadt med de orientaliska folkens brister. I Kristus skörda vi den fullmogna ofördärfvade frukten af Guds förbindelse med det sanna och rena i människors värld. Ur honom utvecklar sig sedan en ny mänsklighet, som uppenbarar himmelskt lif och mänskliga skröpligheter.

Detta allt är historiska företeelser, som bevarats åt eftervärlden genom den heliga urkunden, skriften, hvilken följaktligen innesluter de stora resultaten af det gudamänskliga lifvet i världen, men äfven bär vissa märken af mänsklig ofullkomlighet, hvilken dock ej hindrar oss att finna det eviga och oförgängliga däri. På grund af hennes evighetsinnehåll går utvecklingen vidare och afsätter nya resultat af oförgängligt värde, som i sin ordning bli normer för en ytterligare utveckling. Sådana resultat äro t. ex. de kyrkliga bekännelseskrifterna, som hvarken få betraktas såsom vid en viss tid föråldrade ej heller såsom ofelbart Guds ord.

I följd af det nu sagda måste vi i fråga om utvecklingen vara på det klara med tvenne ting. För det första att församlingen alltid ägt sanningen och haft en relativt klar insikt i densamma. Därför måste vi med bestämdhet afvisa alla sådana meningar, enligt hvilka församlingens tro skulle vara föråldrad och måste ersättas med en ny uppfattning af kristendomen. Men för det andra måste vi vara tydligt medvetna därom, att vår insikt i sanningen måste alltmer fördjupas och utvidgas. All förskräckelse för en sund vetenskaplig utveckling är af ondo och oluthersk. Tvärt om skola vi med glädje och frimodighet hälsa vetenskapens framsteg i den tron, att de bidraga till ett djupare inträngande i den eviga sanningen. Därför skola vi ej vara färdiga att ropa ve och förbannelse, närhelst vi få höra en ny vetenskaplig åsikt, utan vänta och se, hvad det kan bli af det. Den teologiska vetenskapen

måste oupphörligt arbeta med verkligt vetenskapliga förutsättningar och medel, och den måste sätta sig i förbindelse med andra vetenskaper för att så inordna sig i vetenskapernas stora system. Detta kan endast bli till fromma för kyrkan.

2. Vidare vilja vi framhålla, att skall den lutherska kyrkan äga bestånd, så måste hon intaga den rätta ställningen till det jordiska och världsliga. Den katolska kyrkan är för mycket en kyrka af denna världen. Den reformerta har, åtminstone skenbart, en motsatt tendens. De sekteriska och separatistiska företeelserna erbjuda en grundlig blandning af världshat och världskärlek. De föregifva, att himmelen är deras allt, men så tumla de sig i stoftet så, att det ryker omkring dem. Den lutherska kyrkan skall i öfverensstämmelse med sin natur vara en kyrka, som är ofvanifrån, men som dock känner sig hemmastadd i världen. Hon skall med himmelsk helighet reagera mot allt falskt världsväsen, all lögn, all orättfärdighet, vare sig detta har rent världsliga eller äfven fromma former. Hon skall vara idealets kyrka. Men hvilket ideals? Naturligtvis människoidealets. Häraf följer, att kyrkan ej får ge sig sken af, att hon är något besynnerligt och obegripligt, som människor ej veta, hvad de skola göra med. Utan hon skall allt klarare framstå i världen såsom en plats, inom hvilken människor just såsom människor skola kunna känna sig glada och trygga. Då vi predika bättring och tro skola vi visa människorna, att vi göra detta för att de skola blifva — ej några besynnerliga, tråkiga figurer — utan sådana som en människa bör vara, gudfruktiga, sedliga, nyktra, kyska m. m., dugliga att uppfylla sina plikter både i det ena och andra fallet. Därför skall ock vår förkunnelse vara sådan att hon motsvarar detta ändamål. Vi skola predika så, att vi därigenom förbättra åhörarnes kunskap i kristendomen. Men vi skola ej fylla predikan med dogmatiska formler och talesätt — något som kan ha sin grund i predikantens lättja, lika väl

som det orediga och innehållslösa svamlandet — predikan skall alltid vara riktad på det faktiska och praktiska lifvet för att lära människorna att lefva ett verkligt jordiskt lif såsom beredelse för ett himmelskt.

Det finns en väsensgemenskap mellan kristendomen och det mänskliga lifvet och den skall framträda på alla punkter. Den skall framträda i den enskilda människans lif: att vara en kristen är att vara en sann människa. Den skall visa sig i fråga om samfundslifvet. Vi få ej låta religionen i rädsla och skygghet draga sig tillbaka i ensamheten, utan vi skola med ödmjuk frimodighet, oberoende af allt skrän, verka för att religionen må allt mer bli den innerst härskande makten i de jordiska samfunden, att statslifvet utvecklar sig på kristlig grund, att religionen får förblifva ett af de viktigaste läroämnen i skolan o. s. v.

Vi skola ock förstå att på det rätta sättet sätta religionen i förbindelse med det mänskliga kulturlifvet. Ingen kulturskygghet, intet kulturhat! Visserligen skola vi i religionens och sedlighetens namn reagera mot allehanda, som man utgifver för att vara en frukt af kulturen, hvilket dock i själfva verket endast tjänar att försvara syndalustarna, såsom då man i kulturens namn försvarar en ateistisk och materialistisk åskadning. Men sådant har ej med kulturen att skaffa på annat sätt än att det är ägnadt att fördrifva den, att sprida ny glans öfver gammal rahet. Den verkliga och sanna kulturen skola vi tillägna oss, glädja oss åt och omhulda. Vetenskapens och konstens framsteg skola vi lära känna och betrakta dem såsom uttryck för det sant mänskligas utveckling, följaktligen såsom religionens gynnare och vänner.

I sammanhang härmed vilja vi framhålla, att den lutherska kyrkan särskildt måste ge akt på sin ställning till staten. Den katolska kyrkan har onekligen ett företräde framför den lutherska i sjalfstandigheten, kraften och enheten i sin författ-

ning. Vi må oförbehållsamt beklaga, att den lutherska kyrkan i detta afseende befinner sig i ett ogynnsamt och farligt läge. Visserligen är det onaturligt, att den katolska kyrkan vill härska öfver staterna. Något sådant böra vi aldrig eftersträfva. Den lutherska kyrkan står i en organisk förbindelse med statssamfunden. Detta är i och för sig godt. Men svårigheten ligger i att ordna förhållandet så, att den ene kontrahenten ej tillintetgör den andre. Kyrkan får ej sträfva efter öfvervälde öfver staten, men den får ej heller låta förtrycka sig af den utan gensägelse.

Om man gör den svåra frågan, huru stat och kyrka skola ordna sitt inbördes förhållande, så tror jag, att man i allmänhet härpå kan svara ungefär följande. De skola lära sig att inse det för båda gemensamma såväl som hvarderas egendomligheter. Kyrkans män skola lära sig att inse nödvändigheten af att underordna sig statens lagar och verka för dess intressen på samma gång de verka för kyrkans omedelbara intressen. Ett par exempel. I skriften finns en grund angifven för äktenskapsskillnad. Staten kan bli nödsakad att äfven af andra grunder medgifva det i följd af olyckliga förhållanden och människors syndighet. Så länge staten i detta fall ej öfverskrider det af omständigheterna nödvändiggjorda och tager saken verkligt etiskt, ha kyrkans män att rätta sig efter förhållandena. Ett annat exempel. Det är godt och naturligt att kyrkans män ha uppsikt öfver folkskolan. Härvid skola de undvika ensidigheter, visserligen fordra, att religionsundervisningen kommer till sin rätt, men ock erkänna och arbeta för att i skolan må meddelas annan bildning, som behöfs för att göra folkets barn till goda medborgare.

Men å andra sidan skola kyrkans män fordra, att hon får lefva ett själfständigt lif efter sina egna lagar, hvilka i mångt och mycket likna statens lagar, en likhet, som bör kunna förhjälpa statsmaktens representanter att inse sina plik-

ter mot kyrkan i många fall. T. ex.: Statsmaktens representanter böra inse, att det ej går an att lämna samfundsfunktionerna fria att gripas af hvem som helst. Det är t. ex. omöjligt att låta hvem som helst ta sig för att utfärda förordningar i stället för kungen eller landshöfdingen. Med ett sådant enkelt faktum för tanken bora statsmaktens representanter inse, att det är orimligt att låta hvem som helst taga om hand kyrkans funktioner, såsom döpa m. m. Och när sådant ty värr sker måste kyrkans män i kyrkans, ja i den allmänna ordningens, följaktligen äfven statens intresse reagera för att få felet rättadt. Så skall det vara en lefvande växelverkan mellan stat och kyrka, de skola alltmer lära att känna sina intressens både olikhet och stora gemensamhet, de skola genom en lämplig likformighet midt i olikheten af sina ordningar lefva tillsamman och i fred samverka. Statens representanter skola tillhålla kyrkans män att verka för de gemensamma intressena på bästa sätt, och kyrkans män skola i sin verksamhet för det himmelska riket verka för det jordiska rikets välfärd med bestämda kraf på att få sig tillerkända den sociala och ekonomiska ställning, som äro nödvändiga för deras stånd och ämbetets förvaltning.

3. Slutligen vilja vi erinra om, att kyrkan måste på allvar vara betänkt på att inom sig finna det rätta förhållandet mellan individ och samfund och att utveckla bådadera. I detta afseende är tillståndet inom den lutherska kyrkan snart olidligt. Indifferenta individer, sekter och separatister förstöra henne, om de få hållas. I detta måste en ändring ske, om vi ej förr eller senare skola hamna i den s. k. allena saliggörande kyrkans sköte. Denna sistnämnda fara, som af oförståndet och likgiltigheten bagatelliseras, är stor och ödesdiger. Rom glömmer aldrig sina affallna barn. Det utsänder sina lärare, och tack vare en blind tolerans i de protestantiska landen ha de tillfällen att drifva en farlig propaganda. Faran

är att vi kunna komma att slungas tillbaka i medeltidens natt till ohjälplig skada för religion, sedlighet och kultur. Den intresselöshet för samfundet, som är så påfallande inom stora kretsar i den lutherska kyrkan, är i högsta grad farlig för individens lif, emedan individen kan blifva hvad han kan och bör endast inom ett välordnadt samfund, där lustarna tyglas, där krafterna regleras, där en rikedom af olika innehall tillföres honom. Vi måste lägga an på att uppfostra individer, som äro dugliga att lefva ett själfständigt lif, men som ock känna sig kunna lefva ett sådant lif endast i den mån de hängifva sig åt samfundet och dess intressen.

Samfundstanken, enhetstanken, måste utbildas. Detta ger styrka, det gör ett framtida bestånd möjligt. Härför måste alla medel brukas. Den lutherska kyrkans evangeliska predikan, denna hennes stora skatt, måste verka i den riktningen.

Härtill skall ock medverka den gemensamma gudstjänsten, hvilken måste bringas till ära igen inom våra lutherska församlingar. Härtill skall ock bidraga den gemensamma sammanslutningen omkring både statens och kyrkans lifsintressen. En fast och bestämd kyrklig ordning betyder här mycket. Men mest betyder utvecklingen af det heliga kärlekslifvet, som är den starkaste enhetsmakten, det djupast grundläggande i all samfundsbildning.

Man kunde invända, att mycket af hvad vi nu sagt gäller ej blott om den lutherska kyrkan, utan om kristendomen i allmänhet. Må så vara. Men då svara vi, att det just är i den lutherska kyrkan, som kristendomen kommer till sin högsta uppenbarelse i världen. Hon är luthersk just därigenom, att det kristliga såsom sådant på ett särskildt rent och kraftigt sätt i henne visar sin härlighet.

Slutsumman af våra korta och ofullständiga antydningar om vår viktiga fråga är den, att skall den lutherska kyrkan hoppas på en framtid, måste den bevara kristendomens eviga

innehåll, sådant det finns i skrift och bekännelse, rent och oförfalskadt, sätta sig i det rätta förhållandet till världen, i hvilken den skall sträfva att alltmer införa kristendomens pånyttfödande krafter, och alltjamt taga vara pa sig sjalf gent emot världen samt växa till i helighet, rattfardighet och kärlek under ständig utbildning af ett rikt individuellt lif och samfundslif.

F. A. Johansson.

Bilder från Vadstena klosterlif på 1400-talet.

III.

Tvenne föregående bilder ha skildrat för oss två märkedagar i Vadstena-nunnans lif, hennes *första* och *sista* dag i klostret. Men mellan dessa båda dagar låg mangen lång dag, hennes **hvardag**. Huru ha vi då att tänka oss denna i dess genomsnittsgestalt?

Dess allmänna konturer kunna utan synnerlig svårighet uppdragas. Ty sällan var väl ett klosterlif omständligare regleradt. Från timme till timme kunna vi följa det, alltifrån ottesångsringningen kl. 3 om morgonen och intill Maria-klockans stilla klämtning om kvällen.

Torftig var bädden och torftigt sofrummet, som klostersystern lämnade i den skumma dagningen. Den förra utgjordes af några hopspikade bräder, öfver hvilka bredts halm och en matta eller (med särskildt tillstånd) en björnhud. Bolster var uttryckligen förbjuden. Sängtäcket var af vadmal eller ull, hvartill om vintern kom en skinnfäll. Hela cellen mätte blott 3,6 meter i längd och 1,8 m. i bredd. Fönstret utgjordes af en springa i muren.

Man har anledning antaga, att sofrummen voro uppvärmda medelst en i muren anbragt rörledning.

Sedan systern dragit den grå vadmalsklädningen öfver den hvita kjortel, i hvilken hon sofvit, och vridit hufvudbindeln kring ansiktet och hängt doket däröfver samt insvept sig i manteln, skyndade hon till kyrkan. Ej ett ord fick härunder talas. Blott det dofva sorlet af mumlade *Pater* och *Ave* hördes. Ty redan före matutinen skulle 11 af hvardera slaget hafva bedits.

Under vandringen genom den täckta gång, som från »sömnhuset» ledde till kyrkan, borde följande bön läsas: »O Herre Jesus Kristus, jag beder dig, att du med din allsmäktigaste, sötaste, ljufvaste hjärtekärlek värdes bereda och beqväma mig att i denna stund vara värdig dig andligen i min själ anamma, och att du värdes i mig verka och fullborda allt, hvad du efter din allgoda gudomsvilja af begynnelsen budit hafver. Amen.» Denna bön kan tjäna såsom exempel på den birgittinska Jesusbönen öfver hufvud. I allmänhet utmärker sig denna för en något forcerad innerlighet, under det att Mariabönen är hållen i en kyligare ton. I Jesus älskade birgittinernunnan sin *brudgum:* i Maria ärade hon den upphöjda, förhärligade *kvinnan.*

Vid inträdet i kyrkan skulle systrarne »nighia til altarit och sighna sik medh thet hælgha kors» samt därefter läsa *Pater nost.*, *Ave* och *Gloria Patri.* Deras plats var en med tragaller försedd läktare, fran hvilken de, utan att ses, kunde se »gudz likama» på högaltaret nedanför.

Ottesångsritualet var blott det vanliga, för Linköpings stift gällande. Men desto ovanligare var den gudstjänstakt, som därefter omedelbart följde, troligen utan motstycke inom hela den medeltida kristenheten: *en af ensamt kvinnor utförd gudstjänst.*

Den djärfva tanken stod i samband med Birgittas tämligen emanciperade ställning till kvinnofrågan öfver hufvud. Det bibliska budet, att mannen skulle råda öfver kvinnan,

fann hos henne föga genklang. Var icke den helga jungfrun själfve apostlarnes »hofwth oc drotnyng»: hvarför skulle då ej en kvinna kunna vara »fru oc hofwth» för en handfull munkar? Var icke Maria den stora förebedjerskan i himlen, helgons och änglars prästinna: hvarför skulle då ej en kvinna kunna leda en gudstjänst på jorden? Dessa frågor besvarade Birgitta med att lägga högsta makten och myndigheten inom sin orden i en kvinnas hand och genom att inrätta en gudstjänst, ledd och utförd af ensamt kvinnor.

Denna gudstjänst utfördes i det s. k. »systrarnes kor», som låg öfver brödernas, »vppe vndi thakino», med tillträde utifrån. Här sjöngs dagligen i samband med matutinen »till jungfruns ära» den beryktade *cantus sororum*. Att den utfördes på latin, torde näppeligen varit Birgittas tanke.

På ett tecken af »horista» reste sig alla systrarne och vände sig mot altaret, korsande sig. Därpå uppstämdes denna växelsång mellan henne och nunnekören: *Dignare me laudare te virgo sacrata.* Resp. *Da mihi virtutem contra hostes tuos. — Domine labia mea aperies.* Resp. *Et os meum annunciabit laudem tuam. — Deus in adiutorium meum intende.* Resp. *Domine ad adiuvandum me festina.*

Versiculi skulle sjungas med »hög och skarp stämma för att till Guds lof uppväcka de lata människor, som under psalmsången låtit sig bortföras af fåfänga tankar». Eljest varnas den enskilde upprepade gånger för att själfbehagsamt låta sin röst höras öfver de andres. Så *Jöns Buddes Bok:* »I, Guds brudar, skolen samfoga eder röst i koren i Guds tider, ingen ropa eller skränande upphöja sin röst öfver andra.» Och i samma riktning *Revelationerna:* »sinnet är icke fritt från synd, när den, som sjunger, förnöjes mer af noterna än af sångens innehåll». Af samma skäl var s. k. »bruten» (figurerad) sång icke tillåten.

Vid psalmernas utförande delade sig nunnorna i 2:ne

körer, af hvilka hvardera sjöng hvar sin vers. Hvarannan psalm sjöngs sittande, hvarannan stående, »for langa leczenar *(lectiones)* skuld, j hwilkom offtelike warda systrana gripna aff sömpn oc läti» (lättja).

Skriftläsningen skedde »i accentus» (fåtonigt recitativ); och skulle härunder den föreläsande nunnan »staa hökt oppe som en predikare».

Vid dess slut sade »lectrix»: *Tu autem domine miserere nostri:* hvilka ord på följande älskliga sätt utläggas af »then käre fadher confessor generalis her nigils raualdi»: »O herra gudh miskunna mik, om iak ogudelika sangh, ällar högffärdadhes aff röstenne, ällar androledis mik förswmadhe. Miskunna oc them, som lexena hördo, om the tyngdhos aff sömpn, ällar sig förglömdho i onyttelikom tankom.» Dessa ord vittna godt om allmänandan i Vadstena kloster ännu ini 1500-talet. Sådana finkänsliga tankar framväxa dock icke ur dyig mark.

I denna anda fortgick den egendomliga gudstjänsten med högtidlig omständlighet. Slutvälsignelsen omsattes dock i en *bön* om välsignelse, för så vidt som horista icke innehade »ämbete til välsignilse giffua.»

Nu följde *primen* kl. 6 och därefter mässan »af the hælgho jomfrwne». Så stapplades gudstjänst på gudstjänst hela morgonen igenom. Ej under, om systrarne allt emellanåt »tyngdhos aff sömpn».

Allt härtill iakttogs sträng tystnad. Men nu löstes ändtligen de bundna tungorna. Dock ingalunda obetingadt. Blott på bestämda ställen och blott i andeliga ämnen fick tills vidare talas.

Var icke fastedag för handen, ha vi ingen anledning att tänka oss den först nu följande frukosten särskild knapphändig. Redan i en föregående uppsats hörde vi, huruledes Birgitta ingalunda var en anhängare af den utdragna askesen. Hon ville, att människan, »lika väl som det uttröttade dju-

ret», skulle få nödig näring. Och på denna näring tyckes icke heller varit någon brist. Fast mer tyder allt på, att de förråd af fisk och kött och fläsk och »humbla-vin», som dagligen inflöto från klostrets hart när otaliga »ängar och ekeskogar och bokeskogar och qvarnar och strömmar och fiskevatten och öar och torp och humlegårdar», voro rikligen tilltagna. Väl kunde å andra sidan fastan vara sträng nog, när det gällde; såsom när t. ex. de 4 stora Mariadagarne det skulle fastas »vid vatten och bröd» eller Långfredagen brödet skulle doppas i salt eller ättika (allmän svensk medeltidssed). Men så saknades till gengäld nog lika litet i Vadstena som i öfriga medeltidskloster de s. k. *pytanciæ* (doterade, årliga högtidsmåltider till firning af donators minne); och då gick det desto yppigare till.

Måltiderna intogos i det med målningar prydda refektoriet; och särskilda föreskrifter reglerade nunnornas uppförande härvid. Så var för frukosten stadgadt, att de, som kunde *Benedicite*, skulle läsa detta, innan de gingo till bords; de andra skulle läsa ett *Pater noster* och fem *Ave*. »Ther eptir maagha the æta oc faa sik mat medh thysto oc gudz reddugha.»

Klockan 9 vidtog ännu en gudstjänst, den kanoniska *terzen;* och till denna gudstjänst anslöt sig den kända ceremonien vid den öppna grafven.

Härvid tillgick så, att efter tidegärdens slut nunnorna hvarje dag tågade ut till kyrkogården.

Här stannade de vid en graf, som alltid hölls öppen, och i den nedkastade abbedissan »med två fingrar» litet jord, undet att ps. *De profundis* lästes. Akten slutade med följande bön: »O Herre, helige Fader, du som i grafven bevarade från skada och förgängelse den lekamen, du åt din Son af jungfru Maria tillredde, och åter uppväckte den: vi bedja dig, att du värdes bevara våra kroppar i renhet och utan besmittelse i din allra heligaste tjänst och så här i tiden leda vår

vandring, att när den stora och fruktansvärda domedagen inträder, våra kroppar med dina helgon må uppstå och våra själar med dem evinnerligen glädjas och vi så befinnas värdiga att räknas bland dina utvalda. I namn Faderns etc.»

Först nu vidtog det egentliga dagsarbetet. Detta var tväfaldigt: antingen för de fattige eller för kyrkan. Med annat handarbete fick »Kristi brud» icke syssla. Men desto större blef hennes färdighet i sömnad och konstfärdig brodering. Äfven åt heliga böckers afskrifvande och utsmyckande ägnades mycken tid och möda. Diariet talar t. o. m. om »*magna volumina, missalia et alia*», utförda af flitiga kvinnohänder. Intet antyder sysslolöshet. Snarare gifva urkunderna intryck af en viss glad idoghet och kärlek till arbetet, en frukt af Birgittas ädla tankar om detta. Ty för henne gör det kroppsliga arbetet oss blott »desto bättre skickade för det andliga arbetet»; ja, kan under vissa förhållanden t. o. m. ersätta detta (jfr. *Vadst. Klost. Regl.* p. 14; »därför skola de icke bedröfvas, om de i sin gudaktighetsöfning och bönestillhet blifva hindrade; ty det arbete och den lekamliga omsorg, som de till Guds ära och för hans fattige tjänares skull påtagit sig, skall i stället räknas dem till godo och bära samma frukt, som de skulle haft af sina fromma böner».

Timmen för middagsmålet känna vi icke, blott att den inföll någon gång före kl. 3.

Fyra gånger i veckan vankades kött till middag (sönd., månd., tisd. och onsd.). De öfriga veckodagarne fastades »vidh fisca oc hwitan» (mjölkmat). Öl tyckes dagligen druckits. I *Revel. extrav.* cap. 27 varnas för att nyttja mycket peppar och kummin; ty »swa dana heet thing äru skörhetz wpuäkkilse». Dock tillstaddes ett rikligare bruk af dessa kryddor »j nio läcze högtidh for ärffuode skuld oc widherqwekilse».

Då systrarne gingo från bordet, skulle de tacka Gud »för hans lån» med att i kyrkan läsa *Gracias*.

Hälften af det öfverblifna ölet gafs åt de fattiga. Likaså om »mindre än hälften» af en portion mat blef öfver.

Mellan middag och kvällsvard tyckas systrarne haft större frihet till hvila, läsning och umgänge (»Sidhan systrena hafua læsit gracias i kirkyonne magho the tala mællan sijn til thæs ath the byria aptonsang.») Sommartid må vi alltså dessa timmar tänka oss dem i klosterträdgården, »fröjdande sig af det rika blomsterdoftet och lyssnande till den förnöjliga fågelsången», eller i den svala klostergången i förtroligt tankeutbyte vandra upp och ned. Nu framtogos äfven de många andaktsböckerna, bland hvilka de olika legendarierna torde varit mest eftersökta.

»Af noons tyma oc til aftosangs» var »om synnodagha oc hælgha manna stora høgtidhom» tillstadt att med abbedissans medgifvande tala vid »wærldz folk». Men stränga voro de bestämmelser, som omgärdade denna tillåtelse.

Samtalet fick ske endast »vidh them vindøghan (fönster) som ther til æru skipadh». Såsom förtjänst räknades, om fönstret icke ens öppnades (då lofvas henne »desto större lön i den tillkommande världen»). Dock var icke förbjudet att med abbedissans särskilda tillåtelse »några gånger om året tala genom öppet fönster med »föräldrar och släktingar och höfviska vänner». Intet samtal fick äga rum utan att minst 2:ne systrar voro närvarande och hörde »alla orden».

Kvällsvard intogs kort före aftonsången (»tha fæm slaar»). Den bestod merendels af »fisk oc hwit mat». Äfven efter denna måltid lästes *Gracias* i kyrkan eller ock 1 *Pater nost.*, 5 *Ave* och 1 *Salve Regina*. Den korta stunden mellan detta mål och vespern var tillstadt att samtala. Däremot skulle oafbruten tystnad råda alltifrån vesperklockans klämtning och t. o. m. vårfrumässan följande morgon.

Vespern inleddes af följande vackra gudstjänstakt. Systrarne samlades vid ringningen i sitt kor och delade sig där,

efter ett gemensamt *Ave*, i 2:ne körer. Därefter bugade sig den första kören inför den andra och sade: »Förlåt oss för Guds och hans mildaste moder Marias skull, om vi bedröfvat eder med ord, gärning, tecken eller nickande. Vi förlåta eder gärna och innerligen, om I brutit något mot oss.» Därefter upprepade den andra kören samma ord.

Sedan nu äfven den sedvanliga aftonsången hållits, drog sig hvar och en i tystnad tillbaka till sin sofkammare för att där på sitt hårda läger än en gång låta sig söfvas till ro af Vätterns vågsqvalp och suset från den lummiga klosterträdgården.

Och med dessa 3:ne dagar i en Vadstenanunnas lif — hennes *inträdesdag*, hennes *hvardag* och hennes *dödsdag*, — äro våra bilder af Vadstena klosterlif på 1400-talet afslutade.

Försöka vi nu till en totalbild samla dessa i urkunderna mycket spridda drag, tyckes denna bild blott föga stämma med de mörka skildringar från Vadstena kloster, som särskildt 1500-talet aldrig tröttnade att teckna. Ty må vara, att dess kronografer afsiktligt dolt för oss månget mörkt drag — vi ha direkta bevis på, att så är förhållandet: bakom deras konstlösa, oreflekterade anteckningar framskymtar dock så mycken älsklig barnafromhet oca uppriktighet, att den korruption, som nog ej heller här saknades, aldrig dock torde lyckats anfräta själfva den innersta kärnan. Vi ha ett bestämdt intryck af, att Vadstena kloster såsom regel ej obetydligt höjde sig i sedligt afseende öfver det allmänna, medeltida klosterlifvet, dess egna dotterkloster inberäknade; och att särskildt sådana upprörande förseelser som dem, till hvilka t. ex. Marienkron vid Stralsund eller Munkeliv i Bergen gjorde sig skyldiga, svårligen kunna tänkas hemmastadda äfven inom moderklost-

ret. Själfva dess karakter af moderkloster och världsberyktad vallfartsort torde härför utgjort ett värn; liksom nog äfven Birgittas tankar och lefnadsregler i Vadstena jordmån lefde ett vida frodigare och kraftigare lif än omplanterade på utländsk mark.

Vi sluta med ännu ett vittnesbörd i denna riktning: frater Johannis Matthei's *Epistola hortativa ad Sorores Vadstenensium 1515 (J. E. Rietz: Scriptores Suecici Medii Ævi III: 128).* Ännu i denna äfven stilistiskt märkliga skrifvelse från klostrets sista dagar möter oss nämligen denna birgittinska frispråkighet och etiska sundhet, som vi ha svårt att tänka oss tillsamman med en sedligt korrumperad omgifning. Den själf omisskänligt sedlige mannen skulle säkerligen till en sådan omgifning talat i en helt annan ton. Hörom honom själf!

Redan inledningen vinner hjärtat. »Det första, jag råder dig till, kära, andliga dotter, är, att du alltid begrundar, hvarför du är hit kommen, att det är för att tjäna Gud, som ej blott skapat dig såsom ett annat kreatur utan därtill prydt dig med förstånd och frihet, gjort dig till fru öfver all världens kreatur, gjorde dig lik sig själf... återlöste dig med sitt dyra blod... och har idkeligen, dag och natt, omsorg om dig såsom en moder om sitt barn.»

Härefter börjar brefskrifvaren att med den i biktstolen skärpta människokännareblicken ironiskt gissla systrarnes större eller mindre olater: »Den första dagen var du rädd, blyg och ödmjuk mot alla, böjde hufvudet och slog ned ögonen och sade, att du var en stor synderska. Tåligt bar du allt, som gick emot, och mottog villigt bestraffning och tillrättavisning. Men nu har du slagit in en annan väg. Du är icke längre ödmjuk och lydig och tålig såsom i början. Snarare har du nu blifvit djärf och morsk, så att om någon gör dig emot eller på minsta vis tillrättavisar dig; då reser du upp

hufvudet, spänner ögonen, knycker på nacken, förvrider ansiktet, rynkar näsan, skiftar din hy, än röd, än hvit, biter ihop dina tänder och läppar, knyter din näfve och säger: »Jag tackar Gud, att jag hvarken stulit eller ljugit etc.». Och så börjar du kifvas i vredesmod, bedyrande med eder och bannor vid Gud och Maria och alla helgon, bannande både lärde och olärde, både munkar och präster och skriftefäder . . . Ja, icke blott människor utan äfven andra Guds kreatur, kattor, hundar, fåglar, loppor. Kunde loppan tala, skulle hon säga: hvi bannar du oss och säger, att vi äro dina fosterbarn? . . . När därför du skryter med din släkt, glöm då icke att räkna äfven lopporna med till släkten! . . . Så nödgas du åter börja från början och lik en ung syster skrifta dig. Men du svarar: det har jag redan gjort! Jag erkänner det. Och dock, dotter, står den fruktan och faran kvar, att det icke är så alldeles tryggt, som du menar.»

Såsom vi höra: ingalunda en ideal klosterbild! Men icke heller bilden af lasten, gömd under skenheligheten.

Oscar Quensel.

Spener som Predikant.

För präster, som stå ute i församlingslifvets midt och nästan dagligen syssla med predikande, uppväxer själfklart ett särskilt intresse för den del af praktiska teologien, som handlar om den kristliga predikan. Detta intresse uppbäres tydligen af önskan att kunna predika så mönstergilt och bra som möjligt. Ett godt medel att inhämta lärdom härutinnan bjuder studiet af predikans historia. Inom denna historia vilja vi i denna anspråkslösa uppsats stanna inför en personlighet,

som på sin tid hade för den kristliga predikan en synnerligt stor betydelse: vi mena *Filip Jac. Spener.*

Hurudan var då Spener som predikant? Hvad har han predikat? Huru har han predikat?

Med den kännedom, kyrkohistorien ger oss om Spener, kunna vi förstå, att han predikat bibliskt, d. v. s. enligt Guds ord; och därtill i enlighet med den lutherska kyrkans bekännelseskrifter. Speners mening var ju ej att på något sätt bryta med kyrkan, allraminst hade han kommit till tvifvel på den lutherska kyrkolärans sanning. Det finnes därför ej en läropunkt i lutherska kyrkans lära, mot hvilken Spener polemiserade. Nej, det var ej läran, hans polemik gällde, det var lifvet. Det var lif, andligt lif, som saknades hos präster och menighet; det var detta lif, Spener ville framkalla i kyrkan. Men detta lif skapar Gud genom sitt heliga ord och genom sina sakrament, där de rätt handhafvas. Därföre framhöll ock Spener flitigt ordet om Kristus, sådant Luther fattat och förklarat det. Spener predikade med glädje öfver den lutherska lärans olika läropunkter, om dop, nattvard, rattfärdiggörelse, om de båda naturerna i Kristus, alldeles som de andra predikanterna.

Men hvad var då hos honom det egendomliga? Hvari låg då skillnaden mellan honom och de andra? Jo, däri, att han intill gränsen af ensidighet erinrade om en läropunkt, som man tycktes hafva glömt, nämligen *helgelsen.* Da den ortodoxa kyrkan ofta stannade vid förra hälften af Luthers förklaring till andra bönen:» Guds rike kommer till oss, när den himmelske fadern gifver oss sin hel. Andes nåd till att sätta tro till hans heliga ord»; så fortsatte Spener: »och vi gudeligen lefva här i tiden och saligt i evigheten.» Dock må erkännas, att om de ortodoxes fel lag däri, att de så betonade rattfärdiggörelsen, att de lätt förlorade synen för helgelsen, så gick Spener at motsatt håll: han lärde visserligen rätt om

rättfärdiggörelsens väg, men hans hjärta och tankar rörde sig hufvudsakligen inom helgelsens område. »Till sitt hufvud var Spener ortodox; i sitt hjärta slog han in på en ny riktning inom kyrkan.» Och nya steg på den inslagna vägen togo sedan hans efterföljare. De fastnade så i krafvet på en kristens helighet, att de satte däri kristendomens a och o. Var blott en människa helig, sträfvade hon blott efter att varda det, så var det ej så noga med frågan, om hvad hon trodde. På detta sätt banades vägen för den i vår tid framträdande, skefva uppfattningen: »lifvet är allt, läran intet.» Sådan mening hyllade dock ej Spener själf. Han älskade förvisso ren lära.

Visserligen hade han sina älsklingstankar, som tröstade honom, då han suckade och sörjde öfver kyrkans förfall. Dit hörde tanken på det ideala tillståndet i den apostoliska församlingen; dit hörde ock tanken på det stundande 1000-åriga riket. Men han predikade aldrig om detsamma, dels emedan han ej ansåg församlingen mogen för denna lära; dels ock af fruktan, att larm och oroligbet däraf skulle uppstå i församlingen. Det enda betänkliga i hans predikningar var den alltför starka betoningen af helgelsen framför rättfärdiggörelsen, något som kan förklaras af hans oppositionella ställning till de ortodoxe.

Om det således står fast, att Spener var en renlärig predikant — *huru* har han då predikat? Allraförst må här framhållas, att Spener med omsorg utarbetade, i koncept affattade sina predikningar. Innan han började skrifva sin predikan, genomläste han oftast en predikan i Luthers kyrkopostilla, eller ock läste han i någon annan författares predikoverk. Därefter följde meditation och sist nedskrifvandet, hvilket skedde ordagrant. Att så göra hade en hans lärare Schmid rådt honom; och rådet följdes troget. Ty det var Speners ordspråk: »Junge Blättler, alte Bettler.» Blott ett år (1675) underlät han skrifvandet och predikande efter utförliga utkast.

Hvad angår Speners predikosätt, röjer det ej någon särskild originalitet. Spener var i det fallet barn af sin tid. Hans predikningar närma sig mycket den syntetiska metoden, liksom många hans föregångare och samtida brukade den. I öfrigt är för Spener kännetecknande, att han vid sina predikningars affattande visar en alltför stor, ängslig omsorg att ej lämna något åsido. »Den fria hushållning, som vet att skilja väsentligt och fundamentalt från det mindre viktiga, känner han ej. Han måste säga allt, hvad textens ord begära. Det kräfver hans lagliga trohet och samvetsgrannhet. Äfven med risk att bli tautolog och därigenom tröttsam, måste han säga allt, hvad sägas kan.» Spener synes därföre som predikant hafva varit alltför omständlig och vidlyftig. »Han har också ej nog uti perikoperna. De äro honom fastmer till en börda, och han önskar, att de ej skulle finnas till. För att göra sig fri från sin bundenhet vid dem, fogar han i sin predikan till den vanliga inledningen en andra inledning, som delas i 4—5 underafdelningar, och i dessa genomgår han ett stycke ur katekesen eller någon särskild läropunkt ur de paulinska brefven, eller och behandlar han däri ett helt bref. Om predikningarne genom dessa dubbla inledningar växa ut till riktiga vidunder, det bekymrar honom ej, blott mera Guds ord predikas, än perikoperna innehålla. Hvad som kan citeras af bibelställen, det för han fram, citat följer på citat, och när Spener behandlar ett ämne, sker det med smaaktig noggrannhet. Så t. ex. talar han i 17 sönd. efter Tref. om sabbaten och ordar därvid om sabbaten hos Adam och Eva, därefter hos Noah, hos Abraham, Isak och Jakob o. s. v. ända fram till nya testamentets tid. När han predikar om treenigheten, blifva i inledningen alla Guds egenskaper genomgångna. Denna Speners minutiösa noggrannhet, att ej förbigå något, framlyser särskildt i hans 66 veckopredikningar om nya födelsen. Här visar sig den innersta kärnan i Spe-

ners väsen. Han talar där om nya födelsens orsaker, medel, art, plikter, värde, kännetecken och dithörande motiver. Här är Spener i sitt rätta element. Inga perikoper hindrade honom nu. Gamla och Nya testamentet äro det vida fält, på hvilket han rörer sig och plockar samman sina texter. I dessa predikningar anatomiserar och dissekerar han nya födelsen till alla dess sidor, så att man till sist får för sitt öga ett tomt, torrt skelett. Och så — då dessa predikningar afslutats, tillfogar han ytterligare nio andra öfver samma ämne.»

Från andra författare hämtar Spener i sina predikningar ibland citat, synnerligast från den »honom så käre Lutherus», ur hvars skrifter han sammanskrifvit en *commentarius perpetuus*, hvars utgifvande »förhindrats endast genom gudomlig tillskyndelse». I öfrigt citerar Spener, om ock sparsamt, icke blott Tauler, Kempis, Gerson utan ock tyska teologien, kyrkofäderna och klassikerna. Genom Speners noggranna och vidlyftiga behandling af det föresatta ämnet gifva hans predikningar snarare intrycket af en afhandling än en predikan. Hans stil är torr och saftlös. Häröfver klagar han själf: »Mein natürlicher Stylus ist etwas schwer, ich kann aber denselben leider nicht ändern, aufs wenigste befleisse mich immer mehr nach niederer Redensart, als nach höherer zu bestreben, deswegen niemal auf einige elegantia in phrasi nachsinne, sondern allemal concipire, wie conceptus mentis es ohngesucht mir suggerirte, obschon sähe, wie es elegantius und nach den Regulis oratoriæ eingerichtet und mit dero floribus ausgeziert werden könte.»

Se vi nu vidare på *anläggningen* af predikningarne, så må nämnas, att Spener, efter inledningen, som oftast var dubbel och utgjorde på sitt sätt en predikan för sig, öfvergår till att nämna ämnet, tyskt och latinskt. Så kommer textförklaringen, som i regel ingenting annat är än en parafrasering af texten; därefter följa läropunkterna och sist förmaningarne,

som ofta äro hjärtliga och allvarligt inträngande; så allra sist en bön som afslutning på det hela. Den författare, från hvilken vi hämtat det mesta rörande Speners predikantskap, säger, att dessa afslutningsböner oftast begynna med »ack» och innehålla många sådana. I en enda sådan bön har han räknat samman icke mindre än elfva

När nu Spener färdigskrifvit sitt koncept, läste han igenom det åtskilliga gånger för att å predikostolen *memorera*. Och härvid hjälpte honom hans goda minne. Han brukade genomläsa konceptet 3 gånger: en gång, då det var färdigskrifvet; andra gången före sängdags på lördagsaftonen; tredje gången tidigt på söndagsmorgonen, innan predikan hölls. Att han framförde sina predikningar med allvar och värme, kunna vi säkert antaga, då vi känna Speners nitälskan för väckande af andligt lif inom kyrkan bland lärare och åhörare.

Som predikant står Spener utan tvifvel betydligt under Luther, men det har han med honom gemensamt, att han ville låta Guds ord i dess enkla kraft varda hördt i församlingen; och just därigenom blef Spener till stor välsignelse för sin tid och den därpå följande. Uttröttade, som församlingarne voro af de ortodoxes torra lärosatser och polemiska utfall, smakade nog Speners predikningar som ljuflig honung för de efter lifvets ord längtande själarne. Ty andlig näring och vederkvickelse var det Spener afsåg att ge åhörarena i sina predikningar. Härom säger han själf i sina *Teolog. Betänkanden*: »In den Predigten ist mein Zweck die Erbauung allerlei Art sowohl insgemein als nach Erforderung jeglichen Textes. Daher ich zwei Stücke in den Predigten nöthig finde und also einen doppelten Zweck habe bei jeglicher Predigt, nämlich: dass der eigentliche Verstand des Textes aus demselben selbst und Gegenhaltung anderer Stellen aufs grundlichste und deutlichste den Zuhörern vorgelegt, sodann desselben Früchte gewiesen werden; theils sofern solche Früchte darin

bestehen, die göttliche Wahrheit, die zu unsrer Glaubensstärkung nöthig ist, dentlicher vorzutragen — — — — theils sofern sie in Einrichtung und Besserung des Lebens bestehen, theils sofern dadurch das Herz getröstet werden soll.»

Ständigt hade Spener detta för sitt öga under sin predikoverksamhet; och trots bristerna i hans predikan blef han för tusenden till välsignelse och öfvade en väckande kraft pa sin tids predikanter. Skada blott, att Speners anhängare och efterföljare ej gingo i sin mästares fotspår beträffande den sunda, evangeliska lärans meddelande. Många af dem voro mycket styfvare predikanter än Spener själf; men ju längre det skred framåt, desto mer svärmiska och fantastiska blefvo de. Om därföre de ortodoxa felat genom att låta dogmatiken och polemiken intaga ett alltför stort rum i sina predikningar, så föllo de senare pietisterna i än större fara, i det de fyllde sina predikningar med osund svärmiskhet och kyrkofientlig bitterhet. *Anton Lundström.*

Granskningar och anmälningar.

HACKLIN, ANTON, *Olaus Laurelius, hans lif och verksamhet* (1585—1670) I. (1585—1647); II. Laurelius som biskop (1647—1670). Luleå 1896. Pris kr. 3,50.

I den lysande raden af svenska storhetstidehvarfvets kyrkomän intager Johannes Rudbeckius' närmaste efterträdare på biskopsstolen i Västerås ett aktningsbjudande rum. Det är som bekant framför allt på kyrkolagstiftningens och folkundervisningens områden, som Laurelius' verksamhet efterlämnat de varaktigaste spåren. Då hans betydelse för vårt fosterlands kyrkliga utveckling äfven för öfrigt icke är ringa och då ett tämligen rikhaltigt material för teckningen af hans lif och gärning förelåg, var det en god och tacksam uppgift,

författaren af förenämnda monografi sökt lösa och på ett i det hela erkännansvärdt sätt verkligen löst.

I arbetets första del skildras Laurelius' ungdomstid, vistelse vid utländska universitet, återkomst till fäderneslandet och verksamhet som teologie professor m. m. Ehuru icke heller denna afdelning af lektor Hacklius arbete saknar sina förtjänster, gifver dock anmälaren för sin del obetingadt företräde åt den senare, Laurelius' biskopstid omfattande delen, som utgifvits och försvarats såsom akademisk afhandling. Här lämnas flere intressanta meddelanden angående Laurelius' mångggrenade episkopala verksamhet. Åt hans sträfvanden för kyrkolagstiftningen ägnas ett särskildt kapitel (s. 130-148) liksom åt hans verksamhet för undervisningsväsendets höjande. Det knappt tillmätta utrymmet för denna lilla granskning förbjuder oss emellertid att ingå på en detaljerad redogörelse för denna monografi, som säkerligen kan påräkna ett godt mottagande af vår kyrkohistorias vänner.

Förf:ns stil är enkel och god, men framställningen synes understundom i någon man lida af brist på öfverskådlighet. Saknaden af verklig karakteristik gör sig ock kännbar. Äfven en uppmärksam läsare af boken är näppeligen i stånd att endast med ledning af hvad förf. gifver vinna en rätt lefvande och åskådlig bild af den nitiske biskopens personlighet eller en klar uppfattning af hans betydelse såsom teologisk författare och i några andra afseenden. — Förutom af förf. använda källor finnes rörande det behandlade ämnet åtskilligt ganska värdefullt både tryckt och otryckt material, som undgått hans uppmärksamhet. Hvad särskildt arkivmaterialet angår, så förvaras t. ex. i Linköpings stifts- och läroverks-bibliotek icke få, hittills obeaktade bref och handlingar angående Laurelius. Äfven Upsala domkapitels arkiv och Växjö gymnasii-bibliotek gömma saker af värde för hans biografi. Teckningen af Laurelius' episkopala verksamhet skulle hafva vunnit betydligt, om författaren lyckats finna hans stiftskonstitutioner af år 1648, hvilka dock förf. »ifrigt» efterforskat (se sid. 118 not 3). Efter afhandlingens publicerande hafva de emellertid af mig påträffats i kongl. biblioteket i Stockholm, där de återfinnas

i en gammal foliovolym, kallad »Samling af Gamla Acter, utdrag och kyrkostadgar» (*sign.:* Kyrkohist. Sv. Saml.).

Understundom torde förf. icke kunna fritagas från en viss kritiklöshet, exempelvis då han sid. 121 söker göra gällande, att särskilda s. k. *kommunionförhör* voro uttryckligen påbjudna i 1571 års kyrkoordning och som stöd för sitt påstående aberopar det bekanta stället i nämnda kyrkoordning, där de minimala *kunskapsfordringarna* för dem, som skulle äga tillträde till sakramentet, angifvas. — Sid. 125 identifieras de af Laurelius anbefallda s. k. *»examina privata»* med *husförhörsinstitutionen*, som af honom motarbetades. En väsentlig, af förf. förbisedd åtskillnad mellan båda är, att, medan »examen privatum» skulle »anställas uti hwart och itt serdeles huus» med husfolket ensamt, utan att några grannar tillkallades, och, enligt hvad L. i sin Parænesis utvecklar, närmast motsvarar, hvad vi skulle kunna kalla enskilda husbesök, är det just karakteristiskt för husförhöret, att ett helt byalag eller en rote vid detsamma samlas i en åhörares hem att förhöras.

Önskvärdt hade varit, att förf. ägnat större uppmärksamhet åt de med all rätt så högt skattade och af våra ypperste kateketer, exempelvis Henrik Schartau ända långt in i vårt århundrade flitigt använda »Christelige Spörsmål», till hvilka Laurelius är författaren.

Visserligen omnämnes på ett par ställen i afhandlingen detta det tvifvelsutan mest kända af Laurelius' arbeten, men en redogörelse för dess plan, innehåll och betydelse saknas, och om detsamma sid. 120 förekommande uppgifter äro icke rätt tillfredsställande. Här sammanblandas nämligen icke mindre än tva andra kateketiska arbeten med Laurelius' ifrågavarande. Det ena är det anonyma: *Eenfalligha Frågor eller Spörsmål om wår Christendoms stycker för eenfalligt Folck At förfara huru the sig här uppå förstå,* af hvilket förf. känner såsom den äldsta den i Upsala år 1635 tryckta upplagan. Anmälaren har i Upsala universitetsbibliotek sett ett redan 1632 i Upsala tryckt exemplar af denna bok. Af detta arbete, som till skillnad från Laurelius' »Christelige Spörsmål» kallats »*Frågor om wår Christendom*», utkom nya upplagor i Västerås 1643 och 1647, således *innan* L. tillträdt sitt ämbete därstä-

des. Under hela hans biskopstid trycktes veterligen icke i Västerås ett enda exemplar af dessa »Frågor», hvaremot en ny upplaga är tryckt i Stockholm 1661. Dessa omständigheter i förening med andra skäl göra så godt som visst, att Laurelius icke haft det ringaste att skaffa med dessa »Frågors» tillkomst, ehuru förf. anser dem hafva varit en »*oförändrad* upplaga» af Laurelius' »Christelige spörsmal», med hvilka de föröfrigt förete väsentlig och genomgående olikhet. Det andra arbete, hvarmed Laurelius' förväxlats, är det första gången i Västerås 1641 (således äfven detta före Laurelius' ditkomst) tryckta: *Spörszmåål eller enfaldige frågor öfver the fem wåra Christendoms eller Chatechismi läros hufvudstycker*, som af Klemming till karakteristisk åtskillnad fran de båda ofvannämnda kallats »*Frågor öfver fem hufvudstycker*». Nya upplagor utkommoi Upsala 1670, 1676, 1677 och 1683. Dessa i Upsala 1670 tryckta »Frågor öfver fem hufvudstycker» anser förf. vara en »*förändrad* upplaga» af Laurelius' ifrågavarande skrift. Af en jämförelse mellan de båda framgår dock uppenbart att här föreligga två alldeles skilda arbeten. Uppställning, innehåll och frågornas formulering förete grundväsentliga skiljaktigheter. Omedelbart efter omnämnandet af upplagan 1683 af »Frågor öfver fem hufvudstycker» fortsätter förf.: »Sedan hafva flera upplagor utgått t. o. m. så sent som 1840 och 1843». Påståendet är icke riktigt med hänsyn till »Frågor öfver fem hufvudstycker», men korrekt med afseende på Laurelius' »Christelige», eller, såsom de 1840 och 1843 kallas, »Christeligit Spörsmål.» »Däremot — fortsätter förf. — är ingen upplaga af 1850 känd och torde Wahlfisks uppgift härutinnan [Den kateket. undervisn. i Sverige s. 44 not 4] vara oriktig». Ett i vår hand befintligt, Upsala universitetsbibliotek tillhörigt och i Sölvesborg år 1850 tryckt exemplar af Laurelius' kristliga spörsmål ådagalägger dock riktigheten af Wahlfisks uppgift. — Vid redogörelsen för Laurelius' kyrkolagsförslag yttrar förf. s. 138: »Den år 1863 beslutade kyrkomötesinstitutionen se vi sålunda i Laurelii förslag införd», ett nog så förhastadt påstående, da det i kyrkomötet så rikligt företrädda lekmannaelementet icke i minsta mån var representeradt i de af Laurelius föreslagna »synodi nationales».

Äfven om vi i en eller annan punkt föröfrigt icke kunna vara fullt ense med förf., hindrar detta oss för ingen del från att skänka vårt lifliga erkännande åt arbetets många förtjänster. Det är oss särskildt kärt att kunna vitsorda den noggrannhet i uppgifter och den omsorg i fråga om utarbetningen, hvaraf monografien i det hela utmärkes, ett allmänt omdöme, som recensenten så mycket tryggare kan gifva, som han haft tillfälle att på ett flertal viktiga punkter kontrollera förf:s framställning. Genom detta, om oförtruten möda och kärlek till ämnet vittnande arbete har lektor Hacklin lämnat ett värdefullt bidrag till vår kyrkas historia under sjuttonde seklet och är därför förtjänt af uppriktig tacksamhet från deras sida, som hålla den inhemska kyrkohistorieforskningen kär.

A. H. L.

HAGSTRÖM, K. A. *Strängnäs Stifts Herdaminne.* Strängnäs. 3 häften (272 sidor) utkomna 1896.

Åter är ett »herdaminne» under utgifning. Som bekant pläga i arbeten af detta slag ofta de mörka sidorna vara de förhärskande, enär troheten i det lilla och den välsignelserika verksamheten i det fördolda sällan lämna tillräckligt skönjbara spår efter sig i de källor, ur hvilka man företrädesvis plägar ösa sin personalhistoriska kunskap. Flere af de äldre herdaminnena göra ock föga skäl för sitt namn, uppfyllda som de äro af ecclesiastika brottmålshistorier. Det synes då — att döma af de utkomna häftena — lända författaren af föreliggande arbete till förtjänst, att han, utan att fördölja de mörka fläckarne, icke med förkärlek dröjer vid dem och tydligen gått till sitt grannlaga värf med föresats att rättvist fördela skuggor och dagrar i de lifsbilder, han vill teckna.

Strängnäs stift har lika litet som de flesta öfriga saknat sina äldre herdaminnen. Aurelius' år 1785 utgifna öfver Södermanlands prästerskap och Folléns af år 1817 öfver Nerkes, ehuru ingalunda utan sina ganska aktningsbjudande förtjänster, kunna dock icke anses motsvara de berättigade kraf, man i våra dagar ställer på biografiska arbeten af ifrågavarande art. Om icke annat, så behöfdes en mer än ett århundrade omfattande fortsättning af nyssnämnda arbeten. Det var där-

för en i och för sig erkännansvärd tanke, som förmådde kyrkoherden Hagström att taga i tu med utarbetandet af en ny samling biografier öfver det minnesrika Strängnässtiftets prästerskap. Om utgifvaren i alla afseenden varit vuxen sin maktpåliggande uppgift, synes oss dock tvifvelaktigt.

Ett företräde framför Aurelius' och Folléns arbeten eger emellertid det nu under utgifning varande i dess större fullständighet. Här möter oss till att börja med en förut saknad, i det nya arbetet icke mindre än öfver 200 sidor omfattande serie biografier öfver biskoparne i Strängnäs. Men icke nog härmed. I det nya herdaminnet hafva ock uppgifter rörande domkyrkosysslomännen fått plats, och förmodligen kommer arbetet i sin fortsättning att utsträcka sig äfven till konsistorienotarier, kapell- och brukspredikanter, regementspastorer, prästvigda skollärare o. s. v. — Ett annat företräde torde den lifliga och saftiga framställningen anses utgöra. Förf. har tydligen en viss berättartalang till sitt förfogande och vet att på ett lätt och lekande, understundom kanske allt för lekande sätt anföra mer eller mindre karakteristiska drag och anekdoter rörande de män, han skildrar. Men om förf:s styrka ligger i angenäm berättarkonst, framträder enl. vårt förmenande en betänklig svaghet i saknaden af exakt forskningsmetod. Arbetet är i hög grad okritiskt. Visserligen utlofvas i subskriptionsanmälan att gå så långt tillbaka i tiden, »som urkunderna lysa vägen», men i själfva verket gör förf. mer än så. Han går t. ex. i fråga om biskoparna äfven dit, där han icke längre vägledes af urkunderna och han synes skatta källor af så sekundär och otillförlitlig beskaffenhet som t. ex. Rhyzelius' och Hallmans arbeten ungefär lika högt som verkliga urkunder. Däremot har förf. icke tagit kännedom om åtskilliga nyare, lätt tillgängliga och på exakt, historisk-kritisk forskning byggda arbeten såsom t. ex. Annerstedts utmärkta universitetshistoria, Styffes ovärderliga Skandinavien under unionstiden o. s. v. Detta är verkligen skada, ty på grund häraf har arbetet blifvit mera dillettantmässigt, än det behöft vara.

Till bestyrkande af vår allmänna anmärkning anteckna vi några af de felaktigheter och oegentligheter, som vid tam-

ligen flyktigt genomögnande af de nu utkomna häftena väckt vår uppmärksamhet. I sammanhang härmed vilja vi äfven tillfoga en och annan uppgift, som synes vara af beskaffenhet, att den ej bör saknas i ett arbete af ifrågavarande art.

Efter Messenius, Rhyzelius m. fl. uppgifves *Gerder* såsom Strängnäs' förste biskop. Förf. säger, att han »förbigås af Reuterdahl». Ja, väl såsom historisk person, men Reuterdahl känner naturligen ock till antydda biskopskronisters uppgifter om Gerder, men förhåller sig med all rätt kritiskt till dem. I sin Sv. Kyrkans Hist. II: 154 not 5 angifver ock R. skälet till sitt förfarande: »Vi sakna honom (Gerder) i gamla urkunder». Herdaminnets förf. uppehåller sig emellertid ganska länge (s. 3) vid denne tämligen apokryfiska biskop och meddelar bl. a., att han 1148 invigt Botvida kyrka. Då man erhållit denna och andra uppgifter om hans verksamhet, öfverraskas man onekligen af följande utsago: »Beträffande hans verksamhet vet man ej mer, än att han genom inrättandet af ett litet Cluniacenserkloster i Strängnäs och en därmed förenad skola sörjt för utbildandet af präster och munkar för sitt stift.» Det hade varit önskvärdt, att förf. här liksom på många andra ställen lämnat åtminstone en antydan om de »urkunder», som »lysa vägen». Tills detta skett, torde vara säkrast att förvisa såväl Gerders Cluniacenserkloster som hans präst- och munk-utbildningsanstalt till de obestyrkta fablernas område. — S. 4 talas om en påfvens »bulla 1165 7/9». Ifrågavarande aktstycke har väl dag men icke år. Brefvet kan lika väl vara exempelvis af år 1169 eller 1178 som 1165. (Dipl. Sv. I: 86). — Vid tal om biskop Kol yttrar förf. bl. a. (s. 7): »Han måtte ha behållit denna värdighet — rikskanslersvärdigheten — äfven sedan han blifvit biskop, enl. ett gåfvobref 1224 (för så vidt han då verkligen var biskop) på 2 mark silfver till ett franciskanerkloster i Upsala, hvilket begynner sålunda: »C: Dei gracia Streng:sis Ep:us et Cancellarius Regis Sv.» (Rhyzelius utskrifver namnet: »Cols»). Men har Kol i ett gåfvobref af 1224 uttryckligen förklarat sig för biskop i Strängnäs, synes förf:s i parentesen uttryckta tvifvelsmål något egendomligt. Gåfvobrefvet har för öfrigt med all säkerhet hvarken förf. eller någon annan sett. Det är dock orimligt

och åtminstone icke af äkta urkunder bestyrkt, att franciskanerorden hunnit så hastigt etablera sig i höga norden, att den redan året efter erhållen stadfästelse af påfven ägde ett kloster i Upsala. Veterligen slogo sig gråbröderna ned i Östra Aros först mer än 20 år senare. — Den s. 16 tecknade biskopens namn var väl *Sigmund* och icke »Sigismund». 1345 skrifver han: »ego Sigmundus tunc electus ecclesie Strengnensis non confirmatus». (Dipl. Sv. V: 3954.) Något mer känna vi föröfrigt om biskop Sigmund än hvad förf. meddelar. Se t. ex. Dipl. Sv. V: 3955. — I biografien öfver biskop Tord meddelas (s. 18), att han »var förut kyrkoherde och domprost i Jäder, därefter prost i Strengnäs». Uttrycket »domprost i Jäder» hade väl tarfvat någon förklaring. Om arten och graden af Tords lärdom nämnes intet, och dock känner man om honom, att han studerat vid universitetet i Prag, år 1367 blifvit magister, därpå i 4 år uppträdt som lärare och år 1374 inskrifvits såsom baccalaureus in decretis i juridiska fakulteten i Prag. — Biskop Petrus Johannis säges (s. 20) hafva »studerat i Prag 1394». Af hans »in studio Pragensi» afskrifna, numera bland Upsala universitetsbiblioteks handskrifter befintliga arbeten i kanonisk rätt och filosofi, hvilka föröfrigt i herdaminnet gärna kunnat omnämnas, framgår, att somliga af dessa afskrifter verkställts 1374, andra 1375. Dessa år befann sig således P. Johannis i Prag. Måhända är 1394 blott tryckfel, men synes äfven i sådant fall förtjäna påpekas. — Konrad Rogge är tecknad med lif och schwung. Om hans studier utomlands meddelas endast, att han »i Perusium 1460» blifvit »doctor decretorum et utriusque juris». Uppgiften strider mot hvad Annerstedt (a. a. s. 17) meddelar, nämligen att K. R. i Perugia endast blifvit »decretorum doctor», men däremot aldrig natt juris utriusque doktorsgrad. Man hade föröfrigt väntat, att i ett arbete sådant som det föreliggande finna någorlunda fullständigt samlade de säkra uppgifter, man äger rörande denne renaissance-personlighet. (Annerstedt a. a. s. 19 och Aminson: Bibl. Templi Cath. Strengn. Suppl.) — S. 39 uppgifves, att af *Missale Strengnense* »endast ett exemplar är kändt och detta skadadt, som finnes i Strengnäs». Tack vare G. E. Klemmings samlarenit äger dock äfven Kongl. Biblioteket

i Stockholm sedan åtskilliga år tillbaka ett exemplar af denna sällsynta bok, som ursprungligen utgick i en upplaga af 170 exemplar. (Sveriges Bibliografi s. 21, 22.) — S. 49 kunde omnämnts, att Magnus Sommar år 1500 inskrefs vid Rostocks universitet, liksom (s. 222) att Laurentius Andreæ immatrikulerades därstädes 1498 och (s. 228) att äfven domprosten Reinholdus Ragvaldi vid nämnda universitet idkat studier. Den sistnämnde inskrefs där Juli 1553. (L. Daae, Matrikler over Nord. studerende ved fremmede Universiteter. Chria 1885. Ad. Hofmeister, Die Matrikel d. Univ. Rostock. Rost. 1889. I.) — Ericus Nicolai Swart, som 1556 blef biskop i Strängnäs och afled 1572, förväxlas s. 54 tydligen med den Ericus Nicolai, äfven kallad *E. Swede,* som i början af 1500-talet sannolikt varit anställd som lärare vid Upsala universitet efter att förut under åren 1485—89 varit akad. lärare i Leipzig, där han år 1487 t. o. m. beklädde värdigheten af universitetets rektor. (Annerstedt a. a. s. 35.) — Uppgifterna ang. bisk. Nic. Olai Helsingus (s. 55, 56) kunna icke obetydligt kompletteras från de i Kammararkivet förvarade Acta Synodalia in Dioecesi Strengnesiano (för år 1582 och följande år). I dessa Acta får man t. ex. veta, att N. Olai H., efter 5 års studier i Tyskland, vid hemkomsten år 1551 blef rector scholæ i Strängnäs, 1555 kyrkoherde i Gefle och att hans dödsdag var 16 Sept. 1585. — Petrus Jonæ, som s. 56 uppgifves åren 1585—1607 innehaft Strängnäs' biskopsstol, valdes dock först 1586 till biskop (se anf. Acta). Förf. säger, att han »lärer» hafva blifvit magister i Rostock, men känner ej året. Han promoverades därstädes 10 Sept. 1567 (se Hofmeister a. a. I: 164).

Förf. synes understundom varit ledd mera af sträfvan efter roliga notiser än efter korrekthet i uppgifter. Så berättas s. 85, att, då L. O. Wallius år 1612 stod i begrepp att företaga en utrikes resa, Göran Gyllenstiernas fader yttrat, att »L. Wallius ock en gång skulle få heta *doktor* Lars lika väl som biskopen». »Den profetian — fortsätter förf. — gick ock märkvärdigt snart i fullbordan.» — Här föreligger dock en starkt i ögonen fallande anakronism, som gör hela anekdoten misstänkt och inom den angifna tidsramen rent af omöjlig. År 1612 ägde biskopen i Strängnäs icke någon rätt att kallas

»doktor Lars» och kallades i verkligheten icke så. Nämnda hederstitel erhöll Paulinus först efter doktorspromotionen i Upsala 1617.

Efter redogörelsen för Wallius' kallelse till änkedrottning Kristinas hofpredikant och hans sista utländska resa heter det s. 85: »Knappt hade doktor Lars beträdt fosterjordens mark, förrän han möttes af budskapet om ännu en utmärkelse, denna gång från den store Gustaf Adolfs hof. Han utnämndes till »aulicus concionator primarius», förste hofpredikant eller öfverhofpredikant, den förste veterligen bekante öfverhofpredikanten i Sverige, med skyldighet att städse uppehålla sig i hofvets närhet såväl i Stockholm som på resor.» Men Wallius har *aldrig* varit utnämnd ens till hofpredikant hos Gustaf Adolf, än mindre till hans »öfverhofpredikant». Lika litet har han varit »den förste veterligen bekante öfverhofpredikanten i Sverige». Vid hemkomsten från sin tredje utländska resa tillträdde han helt enkelt sin före utresan erhållna befattning såsom hofpredikant *i furstendömet* och tjänstgjorde vid änkedrottning Kristinas och hertig Karl Filips hof i Nyköping. (Se det hos Westén: Sv. Kungl. Hof-Clericiets Hist. I s. 380 o. f. aftryckta aktstycket.) Gustaf Adolfs biktfader och förste hofpredikant var ju föröfrigt redan före Wallius hemkomst och sedan allt intill år 1631 *Johannes Bothvidi*, som under denna tid var præses i hof- och fält-konsistoriet. Icke ens Bothvidi förde föröfrigt titeln öfverhofpredikant, som tillhör en senare tid. Till följd af nu påpekade fel blir hela framställningen s. 86 och 87 skef och i väsentligt afseende oriktig. Så uppfattas tvisten mellan änkedrottningen och Karl Filip å ena sidan samt Wallius å den andra såsom en tvist mellan konungen och hans hofpredikant, och själfva orsaken till missämjan blir för läsaren fullständigt obegriplig. Förf. nämner vidare s. 88, att Wallius kort efter det »han fört ett oerhördt djärft språk mot öfverheten — och detta mot Gustaf Adolf — »(!), dock af honom utnämnts till professor i Upsala och »kyrkoherde både vid domkyrkan och trefaldighetskyrkan, en förmån, som troligen — tillfogar förf. — hvarken förr eller senare tilldelats samma person». Förmånen har dock under århundraden blifvit beskärd kyrkoherdarne i Upsala både före och efter Wallius. Först 1806

löstes Trefaldighetsförsamlingen från den sekelgamla förbindelsen med domkyrkoförsamlingen, så att hon erhöll egen kyrkoherde. Vidare heter det: »Domprosten Er. Modulenus måste rymma fältet och med annan lägenhet försörjas!» Någon domprost i Upsala med detta namn har icke funnits. Förmodligen menas E. Medolerus, som väl var kyrkoherde i Upsala, men *icke* domprost. — Riktigt uppgifves s. 230, att domprostvärdigheten i Strängnäs vid början af 1600-talet icke var bunden vid kyrkoherde-ämbetet i denna stad. Oriktigt är däremot påståendet: »I Strängnäs stift var — — — under dessa 50 år kyrkoherden i Strängnäs utesluten ur konsistorium». I själfva verket intog kyrkoherden i Strängnäs vid denna tid i konsistorium närmaste platsen efter domprosten och före rektor och lektorer, såsom framgår af underskrifterna i konsistoriets officiella skrifvelser af t. ex. $^{7}/_{7}$ 1613, $^{18}/_{3}$ 1623, $^{19}/_{7}$ 1632, $^{9}/_{3}$ 1635. (Se Strängnäs Kons. Skrifv. t. K. M:t i R. A.) — S. 114 nämnes den Thomasius, som var E. Benzelius d. ä:s lärare i Leipzig, såsom en af »Tysklands förnämsta teologer». Den åsyftade personen är Jakob Thomasius, Leibnitz' lärare, som var framstående filosof och skolman, men icke teolog. Från år 1659 till sin död 1684 beklädde han professuren i eloquens i Leipzig. Någon egendomlig förväxling synes här ägt rum.

Sid. 129 antages Filip Jakob Spener hafva samtidigt med Aug. Herman Francke varit lärare i Halle. — Huru uppgiften s. 228, 229, att Reinholdus Ragvaldi var domprost »i 34 år» eller 1565—1599 skall kunna förenas därmed, att förf. låter Henrik Gadolenus vara domprost samtidigt under åren 1592—93, synes ej lätt att förstå. Ägde Strängnäs stift samtidigt två tjänstgörande domprostar? — I biskopsserien sakna vi åtminstone ett namn, nämligen *Petrus Kenicius,* som utnämndes till Petrus Jonæ efterträdare och var biskop i Strängnäs 1608. (Se t. ex. Riksreg. 1608 $^{25}/_{7}$.) Bland domkyrkosysslomännen saknas en *Oluf,* som enl. kapitulares bref af $^{7}/_{7}$ 1613 (Str. Kons. Skrifv. t. K. M:t i R. A.) var en »god och vällärd prästman», då nyligen utnämnd till nämnda syssla. — Det är skada, att förf. icke till grund för sin biografi öfver Olaus Magnus Gothus lagt några nyare arbeten, utan, som det tyckes, Rhyzelius' Episcoposcopia. På grund häraf företer denna

biografi många oriktigheter, exempelvis i fråga om Olai Magni födelseort, hans resor och ställning i Rom. Hans resa till Rom företogs icke 1523 utan anträddes först i November 1524. Hans dödsår är 1557, icke 1858. (H. Hjärne, Bidrag till Olai Magni historia, Sthlm 1893.) — S. 261 säges Stephanus Pauli Hellenius blifvit »'Domkapellan' 1628, da han resp. vid prästm.» Angifna år hölls dock intet prästmöte i Strängnäs, men väl åren före och efter. — S. 269 heter det: »*Canutus Petri Wesmannus Ström* anmodas 1625 af konsistorium att mottaga Oeconomium Templi efter herr Hans (Mörk), tillträdde 1627.» Af Strängnäs kons. protokoll synes dock, att D. Canutus, som förut varit kollega i Nyköping, först den 18 Januari 1626, »anmodades aff Consistorio til at antaga oeconomiam templi, hwilken han och widertogh». Af konsist. protokoll för såväl nämnda dag och $^{2}/_{8}$ 1626 som för $^{13}/_{7}$ 1627 framgår äfven, att Canutus redan 1626 tillträdt sin tjänst vid domkyrkan.

Förf:s sätt att referera och citera är understundom anmärkningsvärdt. Vi vilja anföra ett par exempel. Sid. 16 säges om biskop Frender: »Hans dödsår uppgifves af Reuterdahl orätt till 1344». Då efterträdaren, såsom föröfrigt förf. själf upplyser, var vald redan den 9 Juni 1345, så kan felet i hvarje fall icke hafva varit betydligt. Men gå vi så till Reuterdahls eget arbete, (II: 448), finna vi, att han utan att för sin del fixera något visst dödsår, endast uppgifver, att Frender »*dör snart*». Upplysningsvis tillägger han inom parentes: »(efter senare uppgifter 1344)». Beskyllningen för »orätt» uppgift är sålunda obefogad. — I biografien öfver biskop Paulini förekommer ett citat, som, enligt hvad förf. i en not meddelar, skulle vara hämtadt från H. Lundströms afhandling om L. Paulinus Gothus. Citatet är ytterst förvrängdt och bildar en fullstandig omening, som icke återfinnes i nämnda afhandling. (Jfr Herdam. s. 64 med nämnda afh. s. 43.) Korrekturläsningen hade kunnat vara noggrannare. S. 229 läses «Ilsbordinus» i st. f. Ilsbodinus; s. 56 »Gadolemus» för Gadolenus o. s. v.

Slutligen blott ett ord. Vår flyktiga granskning har — behöfva vi väl säga det — företagits uteslutande af intresse för saken själf under förhoppning, att de af våra anmärknin-

gar och vinkar, som befinnas befogade, kunna komma till gagn vid arbetets fortsättning. Det är ju af verklig vikt, att i en af forskaren så ofta rådfrågad uppslagsbok som ett herdaminne så exakta och fullständiga uppgifter som möjligt inflyta. För arbetets fortsättning må en önskan tillåtas: hellre litet mindre anekdoter och oväsentligheter, men något mera korrekthet, tillförlitlighet och real fullständighet!

A. H. L.

RUNDGREN, VIKTOR, Fil. kand., komminister, *Statistiska studier rörande Svenska Kyrkan.* Sthlm, Nordin & Josephson (distr.). 83 s. 8:o. Pris 1,25.

Beträffande värdet af den s. k. moralstatistiken i och för bedömandet af det sedliga tillståndet inom ett visst folk och en viss tid äro meningarna bland nutida teologer tämligen delade. Under det att exempelvis v. Oettingen byggt sin etik på moralstatistikens grundval, ställer sig v. Frank betydligt kritisk i förhållande till den senares betydelse. Onekligen finnas dock »talande siffror» likaväl som »talande stenar» (Kkl. Tidskr. 1896, s. 475). Och da, sasom fallet i öfvervägande grad är uti ofvan angifna arbete, siffrorna afse dels ekonomiska förhållanden, dels den ställning vårt folk intager till nådemedlens offentliga förvaltning, torde nog åtskilliga värdefulla slutsatser af dem kunna dragas.

Pastor Rundgrens studier samla sig omkring fem olika rubriker: Den ecklesiastiska indelningen. — Prästerskapet. — Aflöningsförhållanden och utgifter för kyrkliga ändamål. — Dissenters och separatister. — Det kyrkliga lifvet. I en rad tabeller med tillhörande förklaring redogöres för de olika stiftens storlek, antalet församlingar, pastorat och kyrkor, socknarnas areal o. s. v. I andra afdelningen lär man bl. a. känna, hurusom i Sverige-Norge i medeltal 1 präst finnes för 1,714, invånare, under det att proportionen t. ex. inom Italiens katolska kyrka är 1: 267 och inom Rysslands evangeliska kyrka 1: 3,600. Vidare att svenska prästerskapets antal icke obetydligt minskats under de sista 60 åren, under det folkmängden vuxit och andra ämbetsmannakårer, särskildt lärarekåren, vunnit stor tillväxt. »I sjelfva verket förutsätter den nuv.

ställningen på många orter, att flertalet församlingsmedlemmar mer eller mindre undandrager sig den kyrkliga verksamheten (s. 25). Beträffande befordringsförhållandena fäster förf. uppmärksamheten på »det (i jämförelse med förhållandet inom andra ev. kyrkor) egendomliga faktum, att ej fullt hälften af de svenska prästerna äro pastorer». Ett mindre pastorat vinnes i medeltal vid 45 års ålder och efter 17 års tjänstgöring!

Aflöningsförhållandena åskådliggöras genom åtskilliga tabeller, som, i likhet med de af landshöfding Treffenberg i hans motion anförda, tydligt nog, lägga i dagen behofvet af en grundlig omreglering i detta stycke. — I sammanhang med frågan om »utgifter för kyrkliga ändamål» skulle vi gärna sedt en »studie» rörande de inom våra församlingar årligen insamlade *Kollekterna*, ett ämne som tvifvelsutan kunde gifva anledning till åtskilliga betraktelser.

Ojämförligt största intresset tillkommer, synes det oss, de båda sista kapitlen i förf:s bok. Det är en, om än icke oväntad, så dock sorglig syn, som där möter oss. Redan de 23,307 odöpta barnen (däraf 655 i en enda norrländsk församling) äro ägnade att ingifva hvarje vår kyrkas vän allvarliga bekymmer. Och hvad skall man säga därom, att i fråga om bruket af den heliga nattvarden en del svenska församlingar göra sig skyldiga till större försummelse än hvad fallet är i någon annan del af den lutherska kristenheten? Stiften kring Mälaren, (Upsala, Strängnäs, Västerås) äfvensom Karlstads stift stå i detta hänseende till största delen lägre än själfva det för sin okyrklighet beryktade Berlin. Orsaken till den nedslående kyrkliga ställningen i just dessa delar af vårt land söker förf., måhända icke utan grund, däruti, att nästan hela mellersta Sverige förblef oberördt af de s. k. äldre andliga rörelserna i början af 1800-talet. Där åter dessa gått fram (såsom stora delar af Kalmar, Växjö och Göteborgs stift), står det kyrkliga intresset i allmänhet högre, nådemedlen brukas flitigare, och dissenters framgång är ringa.

Naturligen kunna vi ej här utförligare referera det nu anmälda arbetet, lika litet som vi varit i tillfälle att granska förf:s från åtskilliga håll sammanhämtade uppgifter, men vi rekommendera dess studium åt alla dem, hvilka vår svenska

kyrkas väl ligger om hjärtat. Vi dela förf:s i slutet af hans bok uttalade förhoppning om, att det skall ljusna igen för vår gamla, älskade svenska kyrka. *J. T. B—g.*

SEEBERG, REINHOLD, *Die Kirche und die soziale Frage.* Leipzig, Deichert, 1897. 44 sid. Pris 75 öre.

Efter ett kort påvisande af såväl den sociala frågans som den kristna kyrkans art häfdar professor Seeberg i denna uppsats med kraft kyrkans förpliktelse att positivt befrämja den sociala frågans lösning. Kyrkan kan i en fyrfaldig form bidraga till lösningen af denna den nuvarande tidens viktigaste uppgift, nämligen: 1) genom att i den s. k. inre missionen taga sig an de nödlidande och eländа; 2) genom att fordra denna frågas lösning från kärlekens ståndpunkt och hålla lefvande det etiska idealet i detta hänseende; 3) genom att gestalta sin predikan och undervisning i öfverensstämmelse därmed; och 4) genom att gifva anledning till bildandet af ett politiskt parti, som i kristlig ande förfäktar det s. k. småfolkets intressen. I synnerhet äro de anvisningar af intresse, hvilka gifvas med afseende på pastorns ställning till den sociala frågan och särskildt till ett tilläfventyrs befintligt kristligt socialt parti. — Om än författaren helt naturligt tager mycken hänsyn till tyska förhållanden på detta område, har hans lilla skrift äfven för oss mycket af väckande och undervisande art. Godt vore, om äfven bland vårt lands präster den allvarsamma sociala frågan blefve alltmer både studerad och behjärtad. Författaren har rätt däri, att segern skall tillfalla den kyrka, som förmår lämna det mesta bidraget till den sociala frågans lösning. Såsom en sporre till att taga närmare kännedom om denna sak och ej stanna vid en blott fördömelsedom öfver en rörelse, hvars innebörd man ej förstår, bör denna väl skrifna och snart lästa broschyr kunna tjäna. *Hj. D.*

CHRISTENSSON, CARL, komminister och folkskoleinspektör, *Den kristliga Barnauppfostran,* i sina hufvuddrag framställd, Göteborg, H. L. Bolinders förlag 1897, 150 sidd., 8:o. Pris 2 kr.

Såsom ett slutord i syfte att påpeka arbetets allmänna karakter säger förf. på bokens sista sida: »Härmed lägga vi

då fram till offentligt bedömande vårt försök till en kortfattad framställning af den kristliga barnauppfostrans hufvuddrag. Denna framställning är, det erkännes gärna, icke så mycket fotad på omfattande studier af pedagogisk litteratur, något som kritiken kanske ej skall uraktlåta att påpeka. Dess underlag är helt enkelt studium af den heliga skrift, själfva grundkällan för all kristlig uppfostringslära, dels en mangårig, ej så litet både omfattande och omväxlande uppfostrareverksamhet, dels fortsatta, af brinnande intresse för uppfostringsarbetet framkallade, iakttagelser af företeelserna på uppfostrans fält, dessa må nu hafva varit af det ena eller andra slaget, positivt eller negativt lärorika». Med dessa ord har förf. antydt den synpunkt, från hvilken han vill ha sitt arbete bedömdt, och då såväl den grund, på hvilken han byggt sin framställning, som den metod han valt, synes oss fullt berättigad, så har man ej att fordra sådant, som förf. ej haft för afsikt att gifva, äfven om man kunde betona, att ämnet delvis kunnat fattas och behandlas på ett annat, särskildt i de psykologiska detaljerna mera ingående sätt. Och huru måste då omdömet om hans bok, betraktad fran den angifna synpunkten, blifva? Enligt min mening kan det ej blifva annat än ganska fördelaktigt. Det är i själfva verket en liten förträfflig bok. Förf., som från kristlig, resp. ev. luthersk, ståndpunkt behandlar sitt ämne, har icke lämnat någon sida däraf oberörd. Efter en inledning, hvari behandlas uppfostran i allmänhet, och särskild barnuppfostran såsom bland annat fordrad af nödvändigheten och såsom både en plikt och en hög och ädel konst, öfvergår förf. till framställning af uppfostrans *objekt* (»ett barn, ett människobarn, skapadt till Guds bild, men syndigt»), därefter talas om dess *subjekt* (ytterst Gud själf och sedan de af honom satta organen), vidare om uppfostrans *mål*, själfva den uppfostrande *verksamheten*, *hindren* och de *hufvudsakliga felen* vid uppfostran och slutligen *den kristliga uppfostrans resultat*. Förf:s grundsatser äro alltigenom sunda, hämtade som de äro ur Guds ord och en omfattande erfarenhet. Stilen är enkel och klar; ingen lärd apparat försvårar uppfattningen och utländska ord förekomma endast sparsamt. I enlighet med karakteren af framställningen i dess helhet kunde dock

förf. gärna i stället för objekt och subjekt för uppfostran begagnat de svenska orden: »föremålet för uppfostran och uppfostraren. Ehuru principiellt ense med förf. i hans ogillande af den från reformert håll hos oss införda och vanligen i separatistisk riktning bedrifna söndagsskolan, vågar jag dock icke utan vidare bryta stafven öfver denna verksamhet, ty vi lefva nu en gång under tämligen anormala kyrkliga förhållanden, och ställningen i vissa delar af vårt land är sådan, att prästen behöfver begagna alla lofliga medel och bland dem äfven söndagsskolan för att i någon mån kunna på barnen utöfva ett kristligt kyrkligt inflytande. I Finland är denna verksamhet kyrkligt ordnad öfver hela landet och har burit ganska goda frukter. Framför allt ha dock egentliga barngudstjänster visat sig både af behofvet påkallande och af välsignelse ej blott för barnen, utan äfven för deras föräldrar, af hvilka flera åtminstone vid dessa tillfällen bruka komma till kyrkan. Förf. har sin verksamhet i ett stift, där den kyrkliga upplösningen ej synes ha hunnit synnerligen långt, men där, såsom fallet är på flera ställen och särskildt i Uppland, kyrkorna nära nog stå tomma, ja, där gudstjänsten ibland måste inställas, emedan ingen enda människa kommit till kyrkan, där ter sig saken i ett annat ljus. Allmän är ock den klagan, att äfven där äldre personer i ett icke allt för obetydligt antal besöka den allmänna gudstjänsten, barn får man nästan aldrig se där. Som sagdt, den ståndpunkt, förf. till den nu omnämnda verksamheten intagit, är tvifvelsutan den principiellt riktiga, men i praktiken torde den i följd af omständigheternas makt och just i kyrkligt intresse böra modifieras. För öfrigt är ingenting annat än godt att säga om den lilla skriften. Måtte den finna många läsare och måtte dess innehåll behjärtas. Blefve den uppfostrande verksamheten i hem, skola och kyrka buren af den anda och ledd i enlighet med de af förf. uttalade grundsatserna, så skulle tvifvelsutan det inom kort komma att se helt annorlunda ut ibland oss, än nu beklagligen är fallet.

Nby.

LUNDGREN, FREDR., seminarierektor, *Handledning vid bibelläsningen i skolan.* II. Kort utveckling af *Jakobs* bref 64 s. Pris 75 öre. II: 2. Kort utveckling af *Jesu bergspredikan.* 79 s. Pris 85 öre. III. Kort utveckling af *Johannes'* bref. 83 s. Pris 90 öre. Norstedt & Söner. Sthlm.

Den omständigheten, att ofvan angifna skrifter på titelbladet endast bära inskriften »Handledning vid bibelläsningen i skolan», kunde möjligen gifva orsak till, att de icke blefve så uppmärksammade, som de i själfva verket förtjäna. Närmast afse de visserligen att tjäna lärare i folkskolan (del II) och i den s. k. fortsättningsskolan (del III) — den längre fram utkommande 1:sta afdeln. skall afse småskolan —; men att äfven andra, och icke minst församlingslärare, kunna hafva icke ringa gagn af dem, kunna vi af egen erfarenhet intyga. Bättre än många lärda kommentarer — och huru mången präst är väl i besittning af dylika! — ägna sig dessa enkla, praktiska utläggningar, dels af bergspredikan, dels af apostoliska bref, för förberedelse till bibelordets utläggning för konfirmanderna eller ute i församlingen.

I fråga om enstaka ställens uttolkning kan ju den ene och den andre vara af olika mening med författaren, men i det stora hela borde man dock få gifva honom rätt. Det samma gäller sammanförandet af några på hvarandra följande verser till ett helt under en gemensam öfverskrift. Så t. ex. delas 1 Joh. bref i följande afdelningar: Det apostoliska ordets visshet (kap. 1: 1—4), Ljusets barn bekänna sin synd (kap. 1: 5—10), Ljusets barn öfvergifva sin synd (kap. 2: 1—6), Ljusets barn älska hvarandra (kap. 2: 7—11), Ljusets barn fly världskärleken (kap. 2: 12—17) o. s. v.

Äfven vid enskild uppbyggelse borde rektor Lundgrens bibelutläggningar kunna göra tjänst, därigenom att de lära den uppmärksamme bibelläsaren allt bättre »förstå hvad han läser» (Ap. G. 8: 30). Vunne företaget uppmuntran både inom och utom var folkskollärarekår, skulle man måhända kunna hoppas, att författaren läte flera häften följa i dessa förstas spår.

J. T. B—g.

SALOMON, A. E., Fil. Kand., V. D. M., *Religionslärarens svenska bokskatt.* En vägledning genom den svenska skol- och handboksliteraturen i kristendom, hufvudsakligen fr. åren 1880—1895. Lund, Gleerup 1896. 87 s. l. 8:o. Pris 75 öre.

Denna lilla skrift har helt visst sin plats att fylla inom vår bokmarknad. Inom ett begränsadt utrymme meddelar den icke blott uppgift å på vårt språk förefintliga läro- och handböcker i de ämnesgrenar, som falla under kristendomsundervisningen, utan redogör tillika för hvilka frågor, tillhörande samma område, behandlats i svenska tidskrifter och skolprogram under de sista 15 åren. Därvid hänvisas för hvarje uppsatstitel till vederbörande pag. i den tidskrift, hvarest den återfinnas, och om genmäle eller recension däraf framkallats, hänvisas äfven därtill.

Icke blott skolans lärare, utan jämväl Sveriges prästerskap torde vid åtskilliga tillfällen kunna skörda gagn af denna lilla bok. *J. T. B—g.*

HOLMBERG, TEODOR, *Från skolsalen.* Föredrag, uppsatser m. m. Första häftet. Pris 80 öre. Samson och Wallin, Stockholm.

I rätt sympatisk gestalt framlägges här ett resultat af folkhögskolans arbete i Sverige. Författaren, om han också ej visar någon egentlig ursprunglighet, har innerligt tillägnat sig och söker på ett varmhjärtadt sätt göra tankar ur »svensk idealism» tillgängligare för bredare lager. Vikner, Rydberg m. fl. äro hans lärare. Om också hans idealism här och där är — som man brukar säga — litet »blå», visar den sig dock genomträngd af konkreta lifsintressen: fosterlandskänsla och kristlig tankegång. Och öfver det hela hvilar poetisk stämning. »Ofta har jag — säger förf. — lyssnande stått och sett på huru ett hus bygges upp med sång, när dess grundstenar med spetten läggas och vändas, och jag har tänkt: på samma sätt skall kyrkan, Guds församling, byggas upp med psalmer och andliga visor och samhället, fosterlandet, med kraftig, eldande folksång.» »Vårt jordiska samhälle är äfven det ett

Guds verk, så visst som Gud enligt den första trosartikeln är himmelens och jordens skapare.»

Allvarliga ord talas om »samvetskulturen» i motsats till den ensidiga kunskapskulturen, som kan leda till »karaktersslapphet, inlindad i massor af teoretiskt vetande». — Grundtvigs tankar, t. ex. tanken på modersmålets betydelse, möta vi här på svensk mark. »All andlig och folklig väckelse i tal, sång och skrift måste ske på detta dyra mål. Med fina, osynliga, men starka, oslitliga band binder det Sveriges barn från Öresund till polkretsen samman till en enhet, ja, det sträcker sitt inflytande från Systerbäck i öster, nära Rysslands stolta kejsarstad, till Mississippidalens majs- och hveteslätter i Amerikas yttersta väster.»

Om den praktiska erfarenheten ådagalagt — och en så länge praktiskt verksam folkhögskollärare har väl haft tillfälle att göra sådan erfarenhet — att bildningselementer kunnat i den af förf. gifna formen vara tillgängliga för de intresserade af våra allmogebarn, så ligger däri ett godt vitsord för dessa. Och om våra folkuppfostrare i kyrkans tjänst, där så kan ske, efter förmåga försökt något i samma väg, borde det tilläfventyrs icke vara utan frukt. *J. A. E—d.*

BENNECHE, CHR., Distriktslæge, *Tilværelsens Hemmelighed.* En studie. Kristiania 1896. Alb. Cammermeyers Forlag. Pris 5 kr.

Förf. har till motto valt: »Audiatur et altera pars», hvilket han tillämpar på sig gentemot biskop J. C. Heuch i Kristiansand, hvilkens bok *Vantroens Væsen* genom de däri förekommande orden: »Vantroen maa have det aldrig endende Oprør som sin modne Frugt, fordi den egoistiske Menneskevillies Selvherlighed og trotsige Opror mod Guds Authoritet er Vantroens inderste Væsen», uttryckligen angifves vara föreliggande studies närmaste anledning. Själf karakteriserar sig ock förf. såsom en otrons målsman i den af biskop Heuch fattade bemärkelsen; men icke desto mindre betygar han »sin klippefaste Tillid til Universets vældige Herre». At tva håll riktar han alltså sitt angrepp: å ena sidan »mod den efter hans Mening paa en ensidig og forældet Opfattelse af Skriften

baserede Christendom» och å den andra »mod den paa en ensidig Opfatning af Videnskabens Resultater byggede Vantro og Atheisme».

Efter en kortare inledning går förf. att i bokens första hufvuddel redogöra för »Religionens Standpunkt» och »Videnskabens Standpunkt». I den förra redogörelsen möta vi en mycket egendomlig framställning af de historiskt gifna religionsformernas inbördes förhållande, hvilken utmynnar däri, att det egentligen gifves blott två religiösa ståndpunkter: den österländska, som från brahmism utvecklat sig till buddhism, och den västerländska, som på motsvarigt sätt öfvergått från katolicism till protestantisk kristendom. Att förf. låter österlandets öfriga religionsformer väsentligen absorberas af buddhismen må så vara. Men att icke blott »den christne Lære er en directe Udvikling af den jødiske Religion», utan att mohammedanismen skulle vara »mere at betragte som en Sect eller Afart af Christendomen, end som en selvstændig Religion», är dock väl starkt.

Större behållning har man visserligen af denna hufvuddels senare afdelning, som handlar om den ståndpunkt, vetenskapen i våra dagar till den föreliggande frågan intager, där han uppvisar de oöfverstigliga gränserna mellan naturen, lifvet och anden, för hvilkas öfvergång från ett lägre till det högre erkännes behofvet af en gudomlig skapelse lika väl som för tillkomsten af den materiella världens grundbeståndsdelar, materia och kraft, hvartill förf. för att förklara ljusets och värmens fenomen lägger etern såsom »et ikke paaviseligt men hypothetisk Stof». Men han motsätter sig hvarje uppfattning af naturkrafterna »som noget fra Guddommen forskjelligt», enär de »intet andet ere end Guddommens Villie, omsat i Handling», hvarför, om någon inverkan af dem är för handen, den måste tänkas vara »den absolut den eneste; den modsatte Antagelse involverer jo, at den Guds Handling representerende Naturkraft er ufuldstændig og trænger at fuldstændiggjøres eller corrigeres ved en ny Handling, et nyt Indgreb». Ingalunda neka vi heller, att ett mekaniskt föreställningssätt i forna tider ofta nog inom den kristna dogmatiken förekommit rörande förhållandet mellan de i naturen nedlagda krafter

och Guds skaparekraft, i stället för den lefvande växelverkan, hvari de böra tänkas stå till hvarandra. Genom förf:s förklaring kommer man dock till den motsatta ytterligheten, hvilken den finske professorn G. G. Rosenquist i sin lärorika afhandling om *Guds förhållande till världen med särskild hänsyn till det skapades själfständighet och lagbundna ordning i anslutning till Euken, die Grundbegriffe der Gegenwart,* kallar »den religiösa dyrkan man velat ägna lagen, Kultus des Gesetzes».

I den andra hufvuddelen går förf. öfver till att behandla arbetets själfva föremål: Tilværelsens Hemmelighed; men jag får bekänna, att mitt intryck däraf rätt mycket liknar en recensents af detta arbete i *Luthersk Kirketidende,* som tycker den nämnda titeln ljuda nästan som en parodi, då man finner lifvets många, ännu af ingen lösta gåtor här framställda »saa klare som Vand». Svårt har man ock i sanning att fatta denna »Losning af Tilværelsens Hemmelighed, der er saaatsige kemisk ren for Forstaaelse af Synd, Skyld, Hjertets Higen efter Fred og Forsoning». Detta hindrar ingalunda, att förf. lägger i dagen icke blott stilistisk förmåga utan jämväl ganska stort personligt allvar. Det tyckes gå från hjärtat, då han tillägnar sig Döbelns ord hos Runeberg:

Fritänkare jag nämns, det är min heder,
Friboren är jag, och jag tänker fritt;
Dock vet jag, att, hvar helst min tanke hunnit,
Har ytterst Dig den sökt och Dig blott funnit,
Du, i hvars vilja lifvets banor gå.

Minst tillfredsställande har bokens slut förefallit oss, där förf. söker göra gällande »den hellige Skrifts Vidnesbyrd» för den förut framställda lösningen af sitt vidtomfattande problem. Man kunde vara frestad att på förf:s ofta rent af vidunderliga bibeltolkning lämpa — i alldeles motsatt bemärkelse till den mening han velat däri inlägga — det af honom begagnade mottot för detta sista kapitel: *Ljuset lyser i mörkret, och mörkret fattar det icke.*

G. v. S.

LIPZIUS, R. A., Professor, D:r, *Schleiermacher och Romantiken.* Öfversättning af Herman Palm. Upsala 1897. Distribueras genom Lundequistska bokhandeln. 29 sid. Pris 40 öre.

Vi vilja fästa uppmärksamheten vid denna synnerligen väl skrifna och högst intressanta broschyr, som förer oss tillbaka till en tid, hvars åskådningssätt i så många hänseenden utgör en motsats till vår egen »realistiska» tidsålder. Man lärer sig också genom den skildring, som här gifves, bättre förstå teologen Schleiermacher och hans betydelsefulla insats i teologiens utvecklingshistoria. Den lilla skriften skall säkerligen läsas med stort intresse af alla, som intressera sig för de märkliga rörelser, hvilka känneteckna slutet af förra och början af detta århundradet. *Hj. D.*

Tankar och Frågor vid sökandet af lycka och frid. Öfversättning från tyskan af Sven Nilson, komminister. Stockholm, Z. Hæggströms Förlagsexpedition, 1897. 109 sid. Pris häftad 1,25, inb. 1,50.

I en följd af korta, sins emellan fristående stycken och på ett enkelt, åskådligt sätt framhåller den anonyme författaren den sanna lyckans och fridens väsen. I synnerhet betonar han kristendomens enastående kraft, lidandets välsignelse, bekännaremodets samt den kristliga barmhärtighetens och välgörenhetens vikt. På grund af den ständiga anknytningen till berättelser och den rika användningen af bilder från olika områden torde boken i synnerhet lämpa sig för de unga i konfirmationsåldern, men skall säkerligen äfven af äldre läsas till mycket gagn. *Hj. D.*

Paulus i Aten.

Ap. G. 17: 16—34.

Den bibliska berättelsens gudomliga karakter framträder äfven i det egendomligt klarsynta sätt, hvarpå densamma skildrar och bedömer människorna och de mänskliga riktningar, som framträdt i människohistorien. Dessa riktningar, hvilka bibeln sålunda omnämner, äga därför en typisk karakter. De sammanfatta på ett åskådligt sätt de egendomliga åskådningar och sträfvanden, som åter och åter framträdt under den mänskliga utvecklingens gång. Därför äro dessa bibliska historiska skildringar en spegel för alla tider, som osminkadt återgifver den verkliga beskaffenheten af dessa af människoanden skapade riktningar och skoningslöst bedömer desamma, läggande i dagen deras verkliga halt. Sådana typiska riktningar på judendomens område äro fariseism och sadduceism, mot hvilka Herren under hela sitt lif kämpar. När kristendomen senare begynte arbeta och spridas på hedendomens mark, trädde den i kamp med de inom denna uppkomna anderiktningar, hvilka voro ett uttryck af hedendomens krampaktiga försök att fatta tillvarelsen, och äfven dessa, för så vidt bibeln framställer dem, äga en typisk art. Den apostel, hvars stora, af Gud gifna, uppgift var att bringa evangelii budskap till de folk, greker och romare, som företrädesvis voro bärare af hedendomens kultursträfvanden i tidens fullbordan, samme apostel, Paulus, träder ock i beröring med och kamp emot dessa riktningar. Och äfven denna kamp äger en typisk karakter, lärorik för alla tider. Pauli besök

och verksamhet i Aten under hans andra missionsresa, skildrad i Apostlagärningarnes 17 kap. 16 ff. v., äger i detta afseende en särskild betydelse.

Det är bekant, hvilken betydelse denna stad ägde i hela forntidens kulturhistoria. Här hade mänsklig konst och vetenskap firat sina största triumfer under den mörka tid, då folken af den gudomliga försynen lämnades åt sig själfva att vandra sina egna vägar utan omedelbart gudomligt ljus. Här bodde ett folk, väl litet, men utrustadt med rik andlig begåfning. Omgifvet af barbarer, hvilka hotade dess frihet, hade detta ringa folk med uppoffrande fosterlandskärlek försvarat sin hembygd och vunnit segrar, hvilkas minne med oförbleknad glans strålar i häfderna. Det hade värnat och utvecklat sin egendomliga kultur åt olika håll och bragt densamma till en höjd, hvars like icke fanns i forntidens historia. Hvart blicken vände sig på denna klassiska jord, möttes den af företeelser, mäktigt vittnande om kraften och intelligensen hos denna nation. Aten är öfversålladt med konstverk, tempel och byggnader, i hvilka det mänskliga snillet ådagalagt smak och insikt. Den sköna formen behärskar allt. Men dessa sköna former, dessa konstverk, som äro atenarens stolthet och i hvilka man söker likasom trotsa förgängelsen och föreviga det mänskliga snillets makt — hvad dölja de under sin skimrande yta? är det sedlighet? frihet? självuppoffring? sant ädelmod? Nej, vid den tid, om hvilken här är fråga, äro dessa sköna former blott falska omhöljen för en inre ruttenhet utan halt och kraft. Atens politiska frihet är förbi — endast formen däraf är kvar. Folket slafvar under romarrikets ok. Och hvad värre är, det gafs i detta ännu så lysande Aten ett slafveri, vida nesligare än det romerska oket — det är lasternas, njutningslystnadens träldom. I dess bojor suckar folket. Den gamla grekiska hedendomen hade aldrig visat sig äga kraft att ens fatta den sanna sedligheten till dess väsende, än mindre att praktiskt

förverkliga densamma. Äfven i tider af politisk frihet, af konstens och vetenskapens blomstring härskade här laster, hvilka fräckt men mäktigt frätte på sedlighetens rot, och nu var förhållandet vordet ett ännu bedröfligare. Ett förvekligadt släkte, girigt efter allt som var nytt, men likgiltigt för sedlighet och manligt allvar, framlefde här sina dagar. Man var stolt öfver fädernas bragder, ju mer man vansläktats från deras kraft, man lefde i konstens drömda, overkliga värld, men var främmande för den sanna verkligheten. Man åskådade under jubel de skådespel, som förhärligade nationens stora, tappra minnen — men man var själf vansläktad från fädrens sinnelag. Den gamla världen hade öfverlefvat sig själf, och om någonstädes detta var fallet, så var det i Aten. Till denna stad kom aposteln Paulus. Ringa och okänd är denne man. Han bär ej filosofmanteln, som var ett tecken på den tidens vise; han bär en ringa mans dräkt. Det är tältmakaren från Tarsus, som, fastän i besittning af sin tids visdom, blifvit en Kristi lärjunge och nedlagt sina insikter, sin kraft, ja hela sin personlighet vid foten af Jesu Kristi kors, såsom en kärlekens fria offergåfva för den kärlek, som Gud i Jesus Kristus beter de ångerfulla syndarne. Drifven af denna kärlek har han lämnat sitt fädernesland och gått ut för att tända evangelii ljus i hednavärldens mörker. Han begär ej ära för sin person — det är Guds ära han åsyftar, han vill ej samla åt sig lärjungar, han vill leda själar till Jesus Kristus, för att de hos honom må finna det lif, som ingen mänsklig makt kan gifva. Så ensam han är, denne föraktade jude, rädes han ej att höja sin röst till predikan af evangelium midt i en stad, där hvarje medborgare berömde sig af bildning och kunskaper och där man med förakt blickade ned på hvarje främling. Låtom oss närmare betrakta den andliga ståndpunkten hos dem, till hvilka Paulus riktar evangelii predikan. Vi hafva talat om fördärfvet i Aten. Dock huru fördärfvad en tid än må vara, så kan

det rådande fördärfvet dock ej helt nedtrycka den enskildes religiösa behof. Massan af folket hängde ännu af vana fast vid den gamla folkreligionen; men dock var man behärskad af medvetandet om haltlösheten af denna religion. Ett bevis därpå var ej blott den af aposteln Paulus omnämnda omständigheten, att man i Aten hade upprest ett altare »åt den okände Guden». I en tid af nöd och elände, då alla offer åt de hedniska gudarne ej ländt till båtnad, hade man vändt sig i bön till den Gud, man ej kände, men hvars hjälp man behöfde. Men icke blott detta bevisar, att detta folk behärskades af misstro mot de gudar, man fordom dyrkat. Denna ifver att se och höra något nytt, hvarom Apostlagärningarna tala såsom hörande till ateniensarnes egendomligheter, denna böjelse att förnimma någon ny gudalära var ett mäktigt bevis på detsamma. Sådant var mängdens religiösa tillstånd. Men en sådan öfvertygelse, som öfverlefvat sig själf, äger ingen kraft att gestalta ett sedligt lif. Därför är det utlefvade Aten en tummelplats för de mänskliga lidelserna. Men detta nyfikna släkte, som för ett ögonblick lyssnar till Pauli predikan af evangelium, men i nästa ögonblick hängifver sig med samma uppmärksamhet åt en österländsk svartkonstnärs bedrägerier, täres dock i grunden af ett behof att förstå tillvarelsens hemlighet och vinna ett fäste midt i denna växlande värld, ett stöd för den evighet, för hvars verklighet människan med eller mot sin vilja bäfvar. Men man finner ej detta stöd, ty man söker det *lättsinnigt*. Hela denna folkhops religiösa ståndpunkt är en ytlig eklekticism.

Människohjärtat är sig likt i alla tider, och den falska ståndpunkt med afseende å sökandet af sanning, som vi här anmärkt, genomgår hela människosläktets historia, och äfven i vår tid är ett sådant långt ifrån sällsynt. Låtom oss stanna ett ögonblick inför anblicken af denna böljande folkhop, som tränges på Areopagen i Aten kring aposteln Paulus, och pröfva

vår ställning till de stora evighetsfrågor, hvarpå äfven vi måste hafva fått ett fullgiltigt svar för att en gång frimodigt kunna gå döden till mötes. Vi lefva i en tid, då många föreställningar löpa storm emot själarna och särskildt de, som ägnat sitt arbete, sin uppmärksamhet åt vetenskapen, tvingas att midt igenom detta virrvarr af mänskliga meningar, gissningar, föregifna resultater söka skaffa sig en öfvertygelse icke blott angående de frågor, som angå de synliga tingen, utan angående människoanden och dess förhållande till sitt mål, dess framtid i evigheten. Men just därför är man äfven i vår tid i fara att hemfalla åt detta falska sanningssökande, som utmärkte ateniensarne i allmänhet. Det gifves människor, hvilka i religionens högviktiga frågor — om andra är här ej tal — intaga en lättsinnig och dock välmenad hållning. De ägna ett visst deltagande åt de olika åsikter, som omgifva dem. De äro icke materialister, vilja ej vara utan Gud — men hvem den sanne Guden är och på hvilken väg man måste vandra för att uppnå den förening med Gud, hvarefter människosjälen törstar, detta har ännu ej blifvit dem en hufvudfråga. De önska ej så mycket att kunna förstå sanningen och lefva i henne som fastmer att njuta af det *sannolika* utan att behöfva närmare bestämma sig för ett eller annat. Deras åsikt äger icke ringa likhet med den bekante konungslige tänkare, som ansåg, att »enhvar kunde blifva salig på sitt sätt». Dessa människor gifva i dag ett oöfverlagdt bifall åt sanningen, i morgon kasta de sig lika oöfverlagdt i njutningar, hvilka besudla själen och under skenet af det berättigade dräpa dess evighetsbegär. I dag försvara de det, som är sant och godt, i morgon öfva de lögnen, lättsinnet, den förnedrande njutningen. Allt detta bevisar, att hela deras ståndpunkt är en lättsinnets. På denna väg kommer man aldrig till sanningen. Så länge vi betrakta de religiösa frågorna med detta ytliga sinne, kastas vi hit och dit mellan olika åskådningssätt. Hela vår

tillvaro, huru lysande den än må vara, är en förfelad, ty den saknar all djupare sammanhållning, på samma gång vår själ är tom på all verklig frid. Ty utan att träda i ett rätt förhållande till evigheten, blir hela vår tillvaro på jorden en ömklig gåta. Må enhvar besinna detta. Hvarje människa måste söka sanningen; men hon måste äfven finna den, annars skall hela hennes tillvaro förfela sin bestämmelse. Allt andligt arbete skall blifva utan verkligt sammanhang och utan varaktigare frukter, om vi ej finna den religiösa sanningen — ej blott dess teorier utan dess verklighet. Vi behöfva en världsåskådning, som gifver ett nytt, kraftigt lif åt hela vår personlighet, som gestaltar dess förhållande till Gud, till oss själfva, till vårt arbete, till de förhållanden, som omgifva oss. Men för att vinna denna åskådning är ej nog, att vi ägna några ögonblicks uppmärksamhet däråt. En sanning, som skall blifva vårt lifs kraft, kräfver af oss, att vi uppfatta dess ernående och bibehållande såsom vår främsta lifsuppgift. Vi måste lära känna vårt verkliga tillstånd, vår andes verkliga behof, vi måste hafva mod att vilja älska och göra det goda — Guds heliga vilja; vi måste villigt låta evighetens ljus skina in i vårt mörka hjärta, blotta dess synder, bestraffa dess dolda brister och elände, döda dess själfviskhet. Vi måste lära känna Gud såsom vårt upphof och vårt mål, vi måste känna den väg, hvarpå vi skola kunna uppnå gemenskap och förening med Gud. Med ett ord, vi få ej vara nöjda med själfviskt väsende, utan eftersträfva ett helgadt lif, där Gud är kraften, ljuset, väsendet. — Äga vi denna allvarliga åstundan? Må vi ej låta tidens flyktiga företeelser skymma vår blick för det nödvändigaste af allt! Vi måste *i dag* med allvar söka sanningen.

Dock det är icke nog, att vi göra det till en lifsuppgift att erhålla en världsåskådning, som behärskar hela vår tillvaro, vi måste äfven erhålla den rätta uppfattningen af denna

högviktiga fråga. Det gifves människor, som väl icke kunna sägas söka sanningen lättsinnigt, men de *söka henne orätt*, och därför finna de ej hvad de söka. Vi se bland aposteln Pauli åhörare flere, hvilka icke delade mängdens tanklösa lättsinne, utan berömde sig af en världsåskådning, hvilken de ansågo såsom den rätta. Apostlagärningarna berätta: »och några filosofer, nämligen de *epikureer* och de *stoiker*, begynte kämpa med Paulus». Och huru högt de skattade den världsvishet, de ägde, bevisas bland annat af det föraktfulla uttryck, de fällde om Paulus: »Hvad vill väl denne skvallrare säga?» Dessa filosofer ägde det gemensamt, att de högvist föraktade andras öfvertygelse, men öfverskattade sin egen. De hade visserligen fått sin blick öppen för eländet på jorden och sökte finna och gifva bot för detsamma. Dessa filosofiska riktningar liksom den grekiska filosofien öfver hufvud ägde framför allt en praktisk karakter. Det gällde ej blott för dem att gifva ett system, som förklarade tillvarelsen, utan en lifsfilosofi, som angaf för den enskilde vägen till sällhet, lycka, seger öfver tillvarelsens elände. De ville gifva den på hedendomens mängguderi trötta mänskligheten en filosofisk religion, som skulle gifva hvad folkreligionen lofvade, men ej förmådde meddela. Onekligen inneburo sålunda dessa filosofiska skolor försök att finna svar på människoandens lifsfrågor. Må vi gifva akt på de särskilda svar härpå, som hvardera af dessa skolor sökte gifva. Deras sätt att härvid gå tillväga är betecknande ej blott för dem, utan öfver hufvud för den själfviska människoandens sätt att behandla tillvarelsens frågor. Grundtankarna i epikureernas lära äro allmänt kända. Den är en njutningens filosofi. Aposteln Paulus har i 1 Kor. XV på ett lefvande sätt sammanfattat grundtankarna i densamma i denna sats: »*Låtom oss äta och dricka, ty i morgon skola vi dö*». Man betviflade väl ej gudomens tillvaro, men det dolda, oklara medvetandet, som finnes i hvarje människohjärta om en hämnande, rättfär-

dig Gud, trängde man tillbaka. Man ville njuta, och tanken på den heliga och rättfärdiga gudomen var för de njutningslystna farlig. Man sköt därför denna tanke åt sidan och lärde, att Gud ej befattar sig med världen och dess invånare. Äfven för honom är njutningen det högsta, och denna vore ej möjlig, om han deltoge i världens elände. Men tanken på evigheten var för den efter sinnlig njutning törstande människan en störande tanke, och därför lärde dessa njutningens slafvar, förnekande människoandens djupa evighetsbehof, att ingen evighet fanns; andarne äga ej odödlighet. Förintelse är människans mål.

Den lefnadsfilosofi, man bjöd alla de hungrande själarne, var denna: njut på allt upptänkligt sätt, men njut med mätta, på det njutningen må vara så länge som möjligt. — Sådan var denna den låga självviskhetens lära. — Huru underbart att se anhängarne af denna riktning gent emot Paulus i kamp om sanningen. Å ena sidan dessa ögonblickets människor, som med illa dold evighetsfasa i sina hjärtan jaga efter njutning, tänka blott eller företrädesvis på sig själfva, nedböjda i stoftet, fråssande utan återvändo med betänksamt brådskande, i illa dold bäfvan, medvetna därom, att döden smög i deras spår. — Å andra sidan en man, som älskar försakelsen af sig själf och världen, som offrar sig för Guds rike och mänskligheten, lider utan knot allt hvad världen har bittert, men fröjdas i lidandet. Glad i Jesu Kristi tro vandrar han framåt sin mörka väg och utsprider sanningens ljus i mörkret; med barnslig fruktan för Gud i sitt hjärta hvilar han trygg i Guds hand; mot döden och evigheten blickar han utan fruktan, ja med fröjd, ty för honom har den stora sanningen blifvit lefvande, att han, såsom alla Guds vänner och Jesu Kristi lärjungar, ehvad han lefver eller dör, hör Herren till. — Vi behöfva ej slösa några ord för att bevisa ohållbarheten och haltlösheten af den lära, dessa den sinnliga njutningens vänner hyllade. I ljuset af kri-

stendomen, sådan den framträder förverkligad i Pauli lif, framstår denna lära såsom en eländig karrikatyr af sanningssökande. Det är en världsåskådning, som krälar i stoftet, men fasar för himmelen, för evigheten. Och dock, så ömklig och otillfredsställande för människans samvete den än är, så hafva dess idéer ej dött bort med det gamla Grekland och Rom. De gå igen tidehvarf efter tidehvarf i nya former, och de behärska än i våra dagar tusende sinom tusende. Epikureismen är ett foster af en i sedligt afseende sjunken tid, och den, hvars barn vi äro, är en sådan tid, då jordens njutning fördunklat människoandens blick för evighetens allvar, den evighet, hvars förgård Guds rike på jorden är. Och vi måste med vaket samvete pröfva vår väg, på det vi ej må falla i spåren af denna låga hedendom och skörda dess lön — ett förspilldt lif och ett fridlöst samvete.

Kasta vi vår blick omkring oss, så finna vi tydligt, att den sträfvan, som genomgår de kristna kulturfolken i våra dagar, är njutningsbegäret. För dess mättande får allt tjäna som medel, konst, vetenskap, industri, ja, in på själfva religionens områden, in i helgedomen har njutningslystnaden ock trängt in och velat uttränga kristendomens allvarliga lära om självförsakelsen samt öppet predikat en lära, som, skonande synden, världs- och självkärleken, vill göra det närvarande lifvet till den självviska njutningens tummelplats och himmelen till ett hem för högmodiga opånyttfödda andar, hvilka äro främmande för Guds heliga vilja och det nya lif, som Kristi evangelium ensamt kan gifva. Men icke blott tiden i allmänhet slafvar under njutningens afgudar. Det finnes riktningar, som tillägnat sig en eller flere af de egendomligheter, som utmärkte den skola, hvarom här är fråga, och hvilka alla bevittna förhandenvaron af en det religiösa medvetandets förslappning. Så finnas de — särskildt bland vetenskapens idkare — hvilka väl icke tvifla på tillvaron af en Gud, men som likt epiku-

reerna förneka eller inskränka hans ingripande i världen. De göra denne Gud bunden af naturlagarna, och fastän den kännedom om dessa, som en på erfarenheten byggd forskning kan gifva, är så ringa, inskränka de, uppblåsta öfver sin styckvisa kunskap, Guds allmakt inom de tränga gränserna af den mänskliga uppfattningen. Gud kan ej vara, ej göra annat än hvad dessa högvisa anse möjligt. Huru däraktigt det är, då människan, masken, dagsfjärilen, hvars lif och kunskapsförmaga äro bundna i ändligheten, företager sig att stifta lagar för Gud — det skall enhvar inse, som *vill* förstå hvad Gud är. Men i synnerhet om vi gifva akt på det personligt religiösa behof, som bor i vårt hjärta, så skola vi inse, huru kall och mörk hela vår tillvaro blifver, om vi hylla denna falska uppfattning af Gud. Tänk dig en sådan människa i lidande; hon är utan mänsklig hjälp, hon är förgäten, missförstadd, förtrampad af människor; hvart skall hon vända sig? Ingen människa hör henne, och om de hörde henne, skulle de bemöta henne med hån — och Gud hör henne ej, ty enligt denna åsikt befattar sig ej Gud med den värld, han frambragt — därför är bönen ett oting. Icke sant, våra samveten ropa ur vårt väsendes innersta djup: en sådan religion, en religion utan bön, utan en lefvande, älskande Gud, är en kall, hjärtlös lögn, hvars tomhet blir uppenbar just då, när tillvarelsen framträder i dess nakna, rena verklighet såsom en tillvarelse i lidande. — Dock, den världsåsikt, mot hvilken Paulus kämpade, där han i Aten förkunnar evangelium, framträder i synnerhet praktiskt i den närvarande tiden. För mången har lidandets och eländets verklighet blifvit tydlig, och man söker ett värn däremot. De skärande missljuden i denna värld tvinga mången att söka en försonande harmoni — man tror sig finna denna i njutningen under olika former. Vi tala ej om dessa grofva, syndiga njutningar, hvilka äro skrikande skamfläckar på den till Guds afbild skapade människan —

dessa höra dock ty värr icke till sällsyntheterna i en tid, som försmår Herrans tuktan — vi tala om den skenvärld, i hvilken mången söker en ersättning för tillvarons elände. Det mänskliga snillet har skapat en sådan värld full af skimrande företeelser. Skaldekonsten har användt sin tjusande makt för att gifva åt denna värld innehåll. De bildande konsterna hafva sökt gifva former åt dess företeelser, höja dem öfver växlingen, förgängelsen och gifva dem den varaktighet, som intet inom de synliga tingens värld äger. Jag vill ej förneka betydelsen af denna ideella, af den diktande fantasien skapade värld. Men då människan i densamma söker frid, sällhet, lif för sin ande; då denna värld blir för henne allt, och hon där söker hvad religionen kan gifva, då hon böjer knä för det mänskliga snillet, oberoende af dess personliga förhållande till sedligheten och den högsta sanningen — och detta är ty värr fallet med icke så få i vår tid — då far hon vilse och förlorar sig bland idel overkligheter — och likasom det efter den skönaste dröm gifves ett uppvaknande till den bittra verkligheten, så måste ett lif, där man köpt sig ro genom att hängifva sig hejdlöst åt en inbillad värld, vara förfeladt och en gång som sådant framstå i hela sin förskräckliga verklighet; den njutning, som åstadkommes genom att glömma det bittra, är endast en början till något ännu bittrare. Därför må vi icke sky att betrakta oss själfva och den värld, som omgifver oss, sådana de verkligen äro. Må vi hata all lögn, huru skimrande dess yta än må vara. Må vi minnas, att vi äga en odödlig ande, som törstar efter gemenskap med Gud och som aldrig kan finna verklig frid förr, än den vunnit personlig förening med denne helige Gud, delaktighet af hans lif, hans anda, hans härlighet. Men må vi äfven ihågkomma, att all njutning, som är främmande för den helige Gudens vilja och icke för oss närmare honom och verkar hos oss ett himmelskt sinne, är en hal lögn, som blott

binder oss under njutningslystnadens och själfviskhetens ok, och leder oss allt längre bort från vår bestämmelse. Ty förening med Gud, delaktighet af hans heliga anda, hans lif — se detta är boten mot eländet på jorden, likasom det är vår andes härliga mål; och enhvar, som håller sitt samvete öppet för människoandens verkliga behof och för lifvets och evighetens allvar, måste utan tvifvel instämma i den gamle sångarens ord: *Såsom hjorten ropar efter friskt vatten, så ropar min själ, Gud, till dig, min själ törstar efter Gud, efter den lefvande Gud, när skall jag därtill komma, att jag måtte få se Guds ansikte.*

Men huru skall denna förening med Gud blifva verklig? Denna fråga hade människoanden före Kristi inträde i världshistorien tusende gånger gjort sig själf. Man hade frågat, forskat, lidit, kämpat; själarnes törst efter Gud hade tvungit de försmäktande att försöka alla medel af försakelse, betraktelse, njutning — allt var förgäfves.

Bland aposteln Pauli åhörare i Aten funnos ock de, som, medvetna om detta mål, hade sökt ett svar på denna fråga och trodde sig hafva funnit det — det är dessa *stoiker*, om hvilka det heter, att de disputerade med Paulus. Låtom oss ägna några ord åt deras egendomliga åsikter. De äro panteister; de känna ingen lefvande personlig Gud, ingen personlig odödlighet. Äfven de behärskas af denna fruktan för evigheten och den helige, lefvande Guden; därför utesluta de båda dessa begrepp ur sin världsåskådning. Men de behärskas dock af en viss längtan efter förening med Gud. Andarne äga väl ej personlig odödlighet, men deras mål är dock att återgå och försvinna i denna världssjäl, som de anse såsom Gud — och vägen till detta mål är, att människan i stolt resignation höjer sig till förakt för alla växlingar i tillvarelsens värld. De tillropa de efter evighet törstande själarne: förakta allt, lidande, fröjd, förakta i liknöjd känslolöshet hela tillvarelsen —

ja, sök döden, ty döden är boten för lidandet! Men döden medför enligt deras mening förintelse. — Detta var det bästa råd de hade att gifva. Se vi ej klart i denna förvrängda öfvertygelse ett bevis på hurusom människan, åt sig själf lämnad, är oförmögen att ställa samvetet tillfreds. Hon känner ej Gud, vill ej känna honom, därför stannar hon i idel självmotsägelser. Högmodet blir för henne sedlighetens drifkraft, tillintetgörelsen blir boten för människoandens evighetstörst. — Dock, i dylika motsägelser, hvilka slutligen leda till en resignerad förtviflan, hafva ej blott anhängarne af denna riktning kommit — dit komma alla de, hvilka förneka själens behof af tron på en lefvande, personlig Gud och ej vilja ödmjuka sig under den Guds vilja, som talar i samvetet. Och dock äro de icke få, som ännu luta åt ett likartadt åskådningssätt och hvilka därför slutligen hemfalla åt förtviflans hemska makter, dukande under för tillvarons elände. — Vi fråga då: huru skall den förening med Gud vinnas, som ensam kan gifva förklaring af och bot för ångesten och lidandet i världen? Svaret därpå gifves oss, då vi betrakta hufvudinnehållet af Pauli predikan i Aten. Det heter: *han förkunnade dem evangelium om Jesus och uppståndelsen*, och detta evangelium innebär just ett svar på de frågor, hvilka med förtärande ångest rufvade öfver den gamla hednavärldens samvete, men på hvilka man ännu ej funnit svar och hvilka medvetet eller omedvetet bo i hvarje människohjärta. Förening med Gud är människoandens mål. Men hvarje djupare erfarenhet bevittnar, att vi af naturen äro skilda från Gud; — vi fasa för Gud i stället för att stå till honom i ett innerligt barnaförhallande. För den till verklig självkännedom väckta människan framstår *Guds helighet* i allt dess djupa, förskräckande allvar. Och dock kunna vi ej förneka, att vi längta efter gemenskap med denne Gud, ty var ande törstar efter det oändliga, eviga. Allt, som i denna synliga värld vittnar

om honom, drager till sig vår andes längtan. Men ju mera vi af oss själfva söka med klart medvetande om Guds helighet nalkas denne Gud, desto mer måste vi erfara, att den *helige* Guden är en förtärande eld för syndaren. Vår synd träder mellan vår Gud och oss såsom en gapande afgrund, öfver hvars djup vi ej kunna tränga fram. — Så slites vår själ mellan angestfull bäfvan och längtan, ju mer vi känna oss själfva. Hvad skola vi göra? Skola vi likt hedningen söka utplåna ur vår själ medvetandet om den helige Guden och sålunda köpa vårt samvete frid? Nej, ty då hängifva vi oss åt lögnen. Skola vi störta oss i den synliga världens njutningar för att där glömma vår andes nöd? Ve oss, om vi det göra, ty då förneka vi vår andes djupaste behof, och detta skall dock en gång vakna med förskräckelse. — Hvem skall hela vår sönderslitna själ? Hvem skall borttaga våra synders förbannelse? Hvem skall göra oss delaktiga af det himmelska lif, vi måste äga, för att vi må kunna blifva förenade med Gud, delaktiga af hans helighet och af dess frukt, hans oförgängliga härlighet? På dessa det till verkligt själfmedvetande väckta människohjärtats frågor svarar Kristi evangelium: Gud var i *Kristus* och försonade världen med sig själf. »Honom, som af ingen synd visste, hafver Gud gjort till synd för oss, på det vi skulle blifva Guds rättfärdighet genom honom.» »Det, som var omöjligt för lagen (den med yttre makt tvingande), det gjorde Gud, i det han sände sin son i syndigt kötts liknelse och fördömde synden i köttet genom synd, på det lagens rättfärdighet skulle varda uppfylld i oss, som icke vandra efter köttet utan efter anden.» Så lyder detta svar. — I Jesus Kristus har den helige Guden, om hvars tillvaro samvetet bar vittne, betett sig som den barmhärtige. I honom har han verkställt den försoning, hvarefter människoanden längtar. I honom har Gud förenat sig med mänskligheten och återställt den af synden brutna gemenskapen mellan henne

och sig. Han är medlaren. Genom sitt lif, sitt lidande, sin död har han verkställt försoningen, genom sin uppståndelse och himmelsfärd har han segerrikt fulländat sitt verk, och frukten däraf är utgjutandet af Guds andes nya, helgande, segerrika lif, som nu i Kristi tro såsom en friskänkt gåfva erbjudes och gifves åt alla dem, hvilka vilja frälsta varda och på Kristi efterföljares väg utvecklas i hans Andes skola från klarhet till klarhet. Blott i lifsgemenskap med honom, i lydnad för och delaktighet af hans ande vinnes den rätta förening med Gud, som är bot mot tidens elände, en fast klippa, där hans lärjungar trygga kunna stå, under det förgängelsens vågor svalla och dödens stormvind mäktigt brusar. Under det allt växlar i denna värld, under det släkten komma och försvinna, under det människosnillets ljus slocknar som stjärnskott i natten, utvecklar sig Jesu Kristi rike och mognar till seger, under lidande och kamp. Och segerns dag stundar viss och snar. Ty denne Jesus Kristus, i hvilken försoning och ett nytt lif blifvit gifna åt dem, som äro främlingar och gäster på jorden, han har själf uppstått ur döden såsom förstlingen af den med Gud återförenade mänskligheten. Hans uppståndelse är morgongryningen för Guds rike, och denna gryning skall förvandlas till full, strålande dag, när han återkommer i uppenbaradt majestät för att föra sitt rike till seger. Då, när den nya himmelen och den nya jorden, där rättfärdighet uti bor, framgå på Herrens skapareord ur denna världs stoft, då borttages förgänglighetens träldom från hans skapelse, då aftorkas tårarna, då får hans folk skåda hans ansikte i härlighet. Men villkoret för delaktighet i denna seger är delaktighet af Guds ande och det nya helgande lif, som denne ande verkar. Men detta kunna vi ej utan genom Jesus Kristus och på grunden af den försoning, han fullbordat — *ty i ingen annan är salighet* — *det är icke heller nå-*

got annat namn under himmelen människorna gifvet, i hvilket de kunna frälsta varda, *än Jesu Kristi, Guds sons namn.*

Detta var grundtankarna i den predikan om Jesus Kristus, som aposteln Paulus höll för det ateniensiska folket från Areopagen i Aten och det är denna gamla sanning, som än i dag ljuder i Kristi kyrka och i hvars ljus hela tillvaron i denna värld, så gåtfull den än i sig må förefalla, förklaras till ett stort sammanhängande helt, en härlig kedja af Guds tankar. I skenet af detta ljus förklaras ej blott det glada, frimodiga arbetet för sanningen, såsom ett arbete för andarnas eviga framtid — i dess strålar belysas lidandets, nödens, ja dödens mörka frågor, och alla tidens skärande missljud smälta samman till den härligaste lofsång af den Gud, som i Jesus Kristus uppenbarat sin kärlek och som genom honom vill leda denna värld till dess slutliga förklaring. Många i denna tid äro ty värr främmande för detta ljus, och därför är hela deras lif genomtärdt af mer eller mindre illa dold oro och ångest; de äro bortkomna från sin tillvarelses mål. Ty visst är, att det hvad Paulus tillropade ateniensarne: *I ären Guds släkte,* det gäller äfven hvarje människa. Alla äro de skapade för den Gud, som i Jesus Kristus uppenbarat sin kärlek, och aldrig skall vår ande finna sitt mål, sin ro och glädje, förrän vi finna denne Gud för att lefva med honom, dö i hans namn och på hans bud en gång uppstå i härlighet.

Herman Råbergh

Om det religiösa och sedliga tillståndet i Estland 1561--1710[1].

Af den estländska befolkningens religiösa och sedliga tillstånd under den fredsperiod, som föregick Ivan den förskräckliges anfall på Svärdsriddareordens länder har, såsom kändt är, Rüssow i sin krönika gifvit en dyster skildring. Man har väl i våra dagar påstått, att den gamle författaren målat förhållandena i allt för mörka färger, men äfven om man till någon del skulle hafva rätt härutinnan, kan det icke betviflas, att det under nämnda skede stod mycket illa till i Estland med gudsfruktan och sedlighet. De estniska bönderna voro, såsom det sedermera yttrades om dem, bestiæ. Med en betänklig okunnighet äfven om kristendomens hufvudsanningar förenade de en grof vidskeplighet, tygellöshet och råhet. Äfven de högre stånden utmärkte sig för en vandel, som väckte de allvarligt sinnades afsky, och då den ryske tsarens vilda horder sedermera drogo fram genom provinsen, betecknande sin väg med mord och plundring, hördes mer än en gång röster, som förkunnade, att detta vore det gudomliga straffet för invånarnes förra lastbarhet.

Ännu djupare sjönko emellertid inbyggarne efter 1558 under inverkan af fruktansvärda krig, hvilka på ett sorgligt sätt upplossade alla samhällsband. Om de estniska bönderna veta vi, att de i slutet af 1500-talet rent af höllo på att falla tillbaka i hedendomens mörker. Lyckligtvis saknades det icke ädla och kraftiga personligheter, hvilka nitiskt kämpade för åstadkommande af ett bättre tillstånd, och utan framgång hafva deras bemödanden icke varit. Diakonen vid Helgeandskyrkan i Reval Georg Müller († 1608) skall i sina pre-

dikningar upprulla mången skön tafla från de fruktansvärda åren i begynnelsen af 1600-talet, förtäljande, huru till och med barn i dödsstunden aflade rörande vittnesbörd af äkta tro och med fröjd skildes hädan, hänvisande sina klagande föräldrar till den ende tröstaren[2]. På det hela taget hade likväl förbättringsarbetet, som kan anses hafva blifvit upptaget 1583, icke hunnit uträtta mycket vid den tid, då nyssnämnda predikningar författades, och äfven sedermera skred det endast långsamt framåt. Många svåra lyten vidlådde det kristliga lifvet under hela den period, som vår skildring omfattar. Om några af dessa skola vi i det följande tala.

I slutet af 1500-talet hade, såsom vi nyss nämnde, de estniska bönderna nära nog försjunkit i hedendom, och det var icke lätt att lyfta dem till en högre ståndpunkt, då de i allmänhet ej visade stort intresse för den kristliga förkunnelsen. Under visitatorn Dubberchs tid klagades det öfver att allmogen icke kom i kyrkan på böndagarne. En orsak härtill var visserligen, att dessa firades på arbetsdagar, men äfven de söndagliga gudstjänsterna försummades. Det hjälpte icke, att Dubberch förmanade till flitiga kyrkobesök och påbjöd, att ena söndagen skulle husfadern och drängen infinna sig i templet, andra söndagen husmodern, pigan och barnen från 6 eller 7 års ålder, samt att prästerna för kontrollens skull borde hålla ordentliga upprop och frånvarande bötfällas[3]. I 1627 års synodalbeslut heter det, om ock med öfverdrift, att bönderna gingo sällan i kyrkan och aldrig till nattvarden, och ännu under Jherings biskopstid höres upprepade gånger påståendet, att många icke visade sig i Guds hus och föraktade altarets sakrament. De voro för gamla, sade dessa personer, för att ändra sin åskådning, och de ville dö på samma sätt som deras fäder. När prästerliga husbesök under nyssnämnde biskops styrelse började komma i bruk, ådagalade esterna en djup motvilja mot dessa och rymde vid

prästens ankomst så mangrant som möjligt till skogs, en vana, som de under hela århundradet bibehöllo[4]. Detta oaktadt kan man dock påstå, att de genom prästerskapets verksamhet och världsliga myndigheters påbud småningom blefvo mera villiga att lyssna till det heliga ordet. Historieskrifvaren och kyrkoherden Kelch förmäler, att på hans tid, d. v. s. i slutet af 1600-talet, gingo de fleste ester gärna till kyrkan och nattvarden och röjde äfven andakt vid gudstjänsten[5], men ganska många funnos dock alltjämt, särdeles bland dem, som bodde vid ryska gränsen, vid kusterna eller i det inre Estlands stora skogsregioner, hvilka icke intogo denna glädjande hållning. Man får emellertid icke uppskatta de gjorda framstegen alltför högt. Äfven hos en stor del af dessa bönder, hvilka i de yttre åthäfvorna tycktes rätt fromma, påträffar man ända till den svenska periodens slut mycken hedendom i tänkesätten och mycken gudlöshet i lefvernet.

Vid det svenska väldets begynnelse härskade det bland esterna en nästan otrolig vidskepelse, som än bar en katolsk, än en rent af hednisk prägel. Man kan dock icke undra häröfver, då man känner, huru okunniga och enfaldiga de voro. För att belysa deras ståndpunkt vilja vi anföra en liten historia. År 1564 uppträdde en livländsk bonde, hvilken vistades vid Kusals ödelagda kyrka, såsom profet och gjorde sig till förkämpe för det gamla bruket att högtidlighålla torsdagen. Denna dag, ej söndagen, borde bönderna fira, sade han, ty en gång hade Gud varit i stor nöd och kallat alla veckodagarne till sin hjälp, men ingen hade infunnit sig utom torsdagen, och därföre borde denna dag hållas heligare än andra. Så lydde profetens berättelse — och huru orimlig den än var, vann den likväl enligt Rüssows försäkran[6] tilltro bland allmogen ej blott på ett ställe, utan i hela landskapet.

Innan vidskepelsen något minskades, dröjde det länge. Öfverallt fann man på biskop Jherings tid (1638—1657) »djäf-

vulskt häxeri, spådom och besvärjelse». Heliga orter ägde esterna då ännu i mängd. Vanligt var bland dem att sammankomma under vissa träd, i regeln gamla lindar, ekar och askar, samt där offra och bedja. Man såg här och hvar, företrädesvis på kullarne, dylika träd med kors, inskurna på stammarne, och brokiga band, som hängde vid grenarne[7]. Äfven vid källor, stenar, pålar och kors, hvilka blifvit uppresta i åkrar och lundar eller vid vägarne, utfördes på bestämda dagar religiösa ceremonier. Gärna vallfärdade esterna till en mängd gamla, förfallna kapell för att anropa helgonens bistånd, när barn och boskap sjuknade eller skörden hotade att slå fel. Det mest besökta synes hafva varit ett Mariakapell i Maholms socken i Allentacken, hvarest stora människoskaror från när och fjärran plägade årligen församla sig den 2 juli (visitatio Mariæ), och hade man då tillfälle att skåda, huru hjälpsökande stackare offrade, brände vaxljus och på sina bara knän kröpo omkring kapellet[8]. Likaledes öfvades mycken vidskepelse vid själfva sockenkyrkorna, särdeles på deras dedikationsdagar. När t. ex. den helige Mårtens dag inföll, ville bönderna i de församlingar, där kyrkorna voro invigda åt nämnda helgon, nödvändigt fira hans minne, och det hjälpte icke ens att då hålla templen tillstängda, ty i sådan händelse förrättade menigheten, som kommit tillstädes, sina andaktsöfningar på kyrkogårdarne och instack sina offerskänker i kyrkomurarnes springor[9].

För att motverka öfvertron nöjde man sig icke med att använda sådana medel som predikande och undervisning, utan tillgrep också enligt tidens sed våldsamma åtgärder. Om trolldom och häxeri gällde stränga bestämmelser. I Krusenstjernas landträtt heter det, att den, som ingick förbund med satan, öfvade trolldom och skadade människor och djur, skulle brännas, men åstadkom någon skada genom trolldom utan att hafva förskrifvit sig åt den onde, skulle han afrättas med

svärd. Understod sig åter någon att spå, bota sjukdomar eller samtala med djäfvulen, men icke skadade någon, skulle han fängslas, och om han därmed åter beträddes, skulle han straffas med ris och landsförvisning[10]. Man skydde ej heller att tillämpa dylika lagstadganden. År 1615, då en häftig razzia synes hafva hållits efter trollkarlar och häxor, brändes t. ex. ej mindre än 9 trollkarlar på Weissensteins område och afrättades flere trollkvinnor i Reval på Domen[11]. För att hindra tilloppet till de heliga orterna torde under lång tid föga hafva blifvit gjordt, men sedan Jhering fått stiftets styrelse i sina händer, ändrades detta förhållande. Han påbjöd upprepade gånger, att alla kors, stenar och dylika föremål, vid hvilka vidskepelse öfvades, skulle förstöras, och härutinnan gillades hans förfarande af guvernörerna och landtradet. Vallfärderna till kyrkor och kapell sökte han äfven förebygga, så mycket heldre som de voro förknippade med dryckenskap och hvarjehanda oordningar. Vid synoden 1641 uppmanade han sina ämbetsbröder att på kyrkornas dedikationsdagar inställa gudstjänsten, ett bruk, som för öfrigt redan då var vanligt i de flesta församlingarna[12]. De på nämnda dagar förekommande kyrkomarknaderna blefvo gång efter annan af öfverheten förbjudne. Besökarena vid Maholms kapell skingrades på guvernören Erik Oxenstjernas befallning af soldater[13].

Sådana mått och steg blefvo icke alldeles utan resultat. »Afguderiet», som ännu i början af Jherings biskopstid blomstrade helt öppet, drog sig därefter något mera undan i det fördolda. Vi vilja ock gärna tro, att en ökad kristendomskunskap verkligen minskade vidskepelsen i esternas hjärtan. Den var dock i alla fall synnerligen stor äfven under det svenska väldets senaste år. Äfven då omtalas trollkarlar och häxor. Äfven då — och långt efteråt — hemburo esterna sina offer åt helgon och hedniska makter vid stockar, stenar, kyrkor och kapell[14]. Visitationshandlingar från 1690-talet

ådagalägga, att åtskilliga hedniska gudomligheter, hvilka ansagos hafva inflytande på årsväxten, ännu lefde hos allmogen i friskt minne. Så dref man t. ex. i St. Michaelis församling i Wieck ett »afgudiskt väsen» med den bekante skörde- och gränsguden Mitzik, hvilken bönderna framställde på det sätt, att de bildade en figur af halm, stucko ett spetsigt trästycke i densamma och styrde ut den ena året som en karl med hatt och mössa, andra året åter som en kvinna med hufva och kvinnodräkt. Därpå buro de sin halmgud en afton i mörkret till skogen, bundo den vid toppen af ett träd och hoppades sedan, att genom honom skulle åkerväxten befrämjas[15]. Många andra hedniska bruk voro bland dem samtidigt i svang. Så fortforo t. ex. plägsederna att på alla själars dag anställa ett gästabud för de aflidnes andar och att hålla torsdagen i helgd —[16] för att icke säga något om vanan att nedgräfva de dödas kroppar i s. k. kalmeter[17].

Mindre än hos esterna var öfvertron hos de svenska bönderna och hos de högre samhällsklasserna. Dock var den — såsom i andra länder — äfven hos de sistnämnda ganska stor. Svärmiska åsikter kunde därför äfven bland dem finna anhängare, hvilket ådagalägges af en rörelse, som på 1640-talet uppstod i provinsen, förmodligen genom inflytande från Tyskland. I detta land gaf under det trettioåriga kriget det svåra betrycket näring åt svärmeriet. En bonde från Meissen vid namn Johan Warner eller Werner började år 1629, såsom det uppgifves, att profetera. Han utgaf sina syner på tryck och nämnde Georg Reichard, en klockare i det 3 mil från Leipzig belägna Rösa, till sin efterträdare i profetämbetet. Denne förmenade sig hafva haft öfver 300 visioner, i hvilka Herrens ängel för honom uppenbarat, huru Kursachsen, Brandenburg, Pommern och andra länder skulle straffas för invånarnes stora synder. Till dessa svärmare sällade sig flere andra såsom Johan Vilitz, senior i Qvedling-

burg, en viss Henrik Ammersbach m. fl. En person vid namn Lorenz Matthæi använde de ej blott att trycka sina skrifter, utan ock att utbreda dem. Matthæi genomvandrade Tyskland och de nordiska rikena, afyttrande sina varor och förtjänande ganska mycket penningar. I Sverige lär han ej hafva ådragit sig någon större uppmärksamhet, men detta var däremot fallet i andra länder. I Pommern uppträdde själfve superintendenten i Stettin till profetiornas försvar trots dessas eländiga beskaffenhet. I början af 1641 kom Matthæi till Dorpat, hvarest han påstod, att så många af Reichards uppenbarelser gått i fullbordan, att blott 70 ännu väntade sin uppfyllelse. Han berättade därjämte, att han af Reichard var utsänd till åtskilliga furstar och herrar för att meddela dem och deras teologer dessa Guds hemligheter, för att de skulle kunna spegla sig i sina grannars olyckor. Från Dorpat begaf han sig till Reval[18], där han tyckes hafva uppträdt som botpredikant. Om hans verksamhet i Estland är mig ingenting bekant, men utan frukt synes den icke hafva varit. År 1646 omtalas ej blott, huru fanatiska »visionister» ville från landsbygden insmyga sig i Reval[19], utan ock huru dessa hade meningsfränder inne i staden. Den mest framstående af den svärmiska riktningens anhängare var diakonen vid Olaikyrkan i Reval Andreas Sandhagen, en man, som förut varit lärare i historia och politik vid universitetet i Dorpat, men som trött på de där rådande stridigheterna år 1645 antagit kallelsen till en blygsam diakonatsbefattning i Reval. Denne Sandhagen framställde i en predikan 1646 en Weigeliansk åsikt om syndafallet, hvilket efter hans förmenande ej bestått i ätande af den förbjudna frukten, utan i Evas umgänge med den onde i människogestalt[20]. Äfvenledes uttalade han sig både muntligen och skriftligen för möjligheten af visioner. Han påstod, att man kunde tro på sådana, ehuru icke i trossaker, så likväl i det, som angick kyrkans yttre tillstånd, världs-

liga ting och enskilda personer. Då Werners och Reichards uppenbarelser just rörde sig omkring dylika ämnen, förefaller det otvifvelaktigt, att Sandhagen hört till deras anhängare. Flertalet af prästerna i Reval och pa domen gillade emellertid för ingen del den förre akademikerns lösa hugskott. De icke allenast fördömde Werners och Reichards syner, utan höllo i allmänhet före, att Gud ej vidare meddelade några uppenbarelser[21]. En häftig strid upplägade därföre 1646. I självfva Reval uppträdde diakonerna von Höweln och Specht med ifver mot sin kollega och visionisterna, och på domen angrepos dessa af den tyske pastorn Abr. Winkler, som i predikningar varnade sina åhörare för att lyssna till okallade profeter eller människor, hvilka utgåfvo sig för botpredikanter[22]. Därjämte höll rektorn vid domskolan Petrus Lidenius ett offentligt tal mot Reichards uppenbarelser[23]. Biskopen och provinsens båda konsistorier fruktade likväl, att yran icke skulle stillas genom föredrag och predikningar allenast, och vardt Sandhagen därför álagd vid tjänstens förlust att hålla inne med sina meningar[24]. Denna befallning har han väl åtlydt, emedan vi finna honom innehafva sin syssla till 1657, då han afled. Den svärmiska rörelsens förlopp är mig för öfrigt okänd.

Hvad befolkningens lefnadssätt angår, utmärkte det sig för en hög grad af tygellöshet. Många grofva laster voro gängse, särskildt bland esterna. Vid bröllop och andra festliga samkväm hängåfvo sig dessa gärna åt ett omåttligt drickande, ty därpå voro de synnerligen begifne. Ett mycket dåligt rykte åtnjöto slåtterkalasen, i Estland kallade talküssen, vid hvilka man åt och drack samt dansade vid säckpipans toner. Äfven hos präster förekommo dylika gillen, hvilket dock icke hindrade, att prästerskapet i sin helhet ifrade mot dem, emedan de plägade urarta till orgier och ofta anställdes på söndagarne. Med anledning häraf hafva löften gifvits af

landträdet, att alla talküssen på lördagar och söndagar skulle förbjudas[25], men den gamla oseden stod icke att utrota. Mest florerade superiet, när större människoskaror kommo tillsamman på en plats, såsom vid sockenkyrkorna eller de förfallna kapellen, ty samvetslösa personer drogo icke i betänkande att då tillhandahålla rusgifvande drycker i öfverflöd. Rent af invid kyrkorna eller i deras närhet upprättades ofta krogar, och i dem drefs utskänkningsrörelse äfven om söndagarne. Upprepade gånger sökte prästerskapet få bort dessa skadliga inrättningar, men det lyckades ej, emedan de vanligen tillhörde adliga herrar, hvilka af dem skördade en riklig vinst. Vederbörande nöjde sig med att utfärda bestämmelser, som skulle i någon mån inskränka den smutsiga handteringen. Så synes man hafva velat åt godsägarne förbehålla rätten att vid kyrkorna hålla krog[26]. Så föreskrefs det ock gång efter annan, att före och under gudstjänst skulle försäljning af starka drycker icke vara tillåten. För dem, som öfverträdde förbudet, stadgades straff[27], och i Krusenstjernas landträtt tillägges, att vid kyrkor, hvarest förut inga krogar existerat, skulle det därefter icke vara medgifvet att anordna nya[28]. Sistnämnda föreskrift blef dock lika litet åtlydd som den om utskänkningstiden. Snarare tillväxte under senare delen af 1600-talet de fördärfliga lokalerna i antal. År 1690 räknade man allenast i församlingen Ampel 5 dylika i närheten af templet[29].

Verkningarna af dessa kyrkkrogar voro högst beklagliga, framför allt därför, att till dem strömmade esterna, då de på söndagarne samlade sig till gudstjänst. Många drucko sig redan om morgonen berusade och tillställde sedan de skandalösaste uppträden. Utanför kyrkan tillgick det som på en marknad. Där ljödo förbannelser och trätor, där dracks, där utkämpades vilda slagsmål, som stundom slutade med dråp — allt under ackompanjemang af den i Estland så älskade säckpipan. Och föga värdigare skickade sig rätt ofta den inuti

Herrens hus befintliga skaran, i hvilken rusiga ingalunda saknades. I Rötels pastorat yttrades vid biskopsvisitationen 1645, att särskildt på stora högtidsdagar lupo bönderna med starkt skri ur kyrkan, sönderbrytande stolar och bänkar och bärande dem med sig ut[30]. I Koschs församling sades de 1690 anställa sådant oväsen, att predikanten kunde tveka, om han skulle förrätta gudstjänst eller icke[31]. Ej ovanligt var i kyrkorna, att somliga sofvo, medan andra förde oljud. Det ständiga springet ut och in genom dörrarne var en så inrotad vana, att man 1690 bestämde, att en karl från hvarje gods skulle vid dem hålla vakt[32], men icke ens därigenom såg man sig i stånd att förebygga det störande oskicket. Med största skäl klagade sålunde de fromme, att söndagen vanhelgades på det grufligaste i landet.

Att grofva förbrytelser mot det femte budet ofta begingos nämnda dag, hafva vi i det föregående redan antydt. Här vilja vi tillägga, att med den personliga säkerheten var det, öfver hufvud taget, illa beställdt i provinsen. Dråp och mord förekommo mycket ofta bland esterna och vållades ej sällan af den obetydligaste anledning. Till belysning nämna vi, att omkring 1650 funnos samtidigt i Jewe församling 9 dråpare, af hvilka en ihjälslagit fyra människor, samt att prosten Bender meddelar, att under åren 1646—1693 föröfvades i Klein St. Mariens pastorat 22 dråp och 9 barnamord — och hans förteckning är likväl icke fullständig[33]. Bland orsakerna till våldsdådens talrikhet må här framhållas, att bönderna under den långa krigsperioden efter 1558 blefvo i hög grad förvildade och, äfven sedan fredligare tider hade inträdt, länge bibehöllo vanan att ständigt föra med sig vapen. Men huru farlig denna plägsed skulle vara, kan man förstå, då man besinnar deras åtrå efter starka drycker och deras benägenhet att i rusigt tillstånd gräla och slåss.

Äfven i förhållandet mellan könen framträder en stor rå-

het hos de estniska bönderna, och ständigt talas om deras osedlighet. I slutet af 1500-talet var det brukligt öfver hela landet bland »otyskarne» att flytta tillsamman utan vigsel[34], och denna sed var icke lätt att utrota. Länge förekommo också godtyckliga skilsmässor. Vid Dubberchs visitationer i Jerwen omnämnes ännu den skändliga vanan, att bönderna läto minderäriga söner gifta sig med fullvuxna kvinnor, hvilka fäderna sedan behöllo för egen räkning[35]. Äktenskapsbrott var så öfligt, heter det i Krusenstjernas landträtt, att det af några nästan icke aktades såsom synd. Dock lära de gifta kvinnorna mycket bättre hafva iakttagit sin äktenskapliga trohet än männen. Ännu vid slutet af den svenska tiden gäller det om esterna, att de mindre noga aktade det sjätte budets helgd.

Bland de svenska bönderna, borgerskapet och adeln var utan tvifvel det moraliska tillståndet bättre än bland esterna, men äfven bland dem var det långt ifrån godt. Dryckenskap och andra laster anställde sina härjningar icke minst bland de förnäme, och huru litet dessa skattade värdet af sitt och medmänniskors lif, ådagalägga de äfven i Estland förekommande duellerna. För öfrigt anmärkte man såsom i ögonen fallande fel hos »herrskapen» deras »öfvermåttan stora prakt, öfverflöd och högfärd», hvilken sistnämnda egenskap dref somliga att hänga sina porträtt på själfva altartaflorna och att kifvas »om stolsrum och öfverställe», i kyrkorna, så att de »med skällsord och bannor under gudstjänsten angrepo hvarandra och flyttade stolarne för hvarandra, refvo och utkastade»[36]. Värre var det emellertid, att högfärden kom dem att undandraga sig den kyrkliga ordningen och att ringakta de lägre samhällsklasserna. De lifegna bönderna betraktade åtskilliga — ehuru visst icke alla — nära nog såsom kreatur, hvilka endast därför hade något värde, att man kunde draga nytta af dem. Det stod i öfverensstämmelse med denna åskådning,

att många herrar bekymrade sig föga om sina underhafvandes gudsfruktan och moral. Ofta gåfvo de dem dåliga präster[37] och underläto att beifra begångna brott. För en snöd vinnings skull upprättade de krogar i kyrkornas närhet och tillhandahöllo brännvin och öl äfven på andra ställen, dit större folkskaror strömmade tillsamman, och på denna fördärfliga plägsed ville icke ridderskapet i sin helhet göra slut. Gång på gång klagades det också öfver att vid somliga gods fingo arbetarne ej ens hafva söndagen ledig, utan släpptes från sina sysslor, först då gudstjänsttimmen nalkades och måste redan på aftonen åter upptaga dem. Adeln förnekade väl detta förhållande, men beskyllningen är så ofta framställd af trovärdiga personer, att den icke kan vara grundlös. Slutligen blefvo på det estländska prästerskapets begäran åtgärder vidtagna af bondevännen Karl XI för att stäfja ofoget. Han förordnade nämligen i förklaringen öfver kyrkolagen d. 30 nov. 1692, att de arbetande skulle hemförlofvas om lördagarne kl. 4 e. m.[38] och sedan åtnjuta frihet till måndagen, och ålade han generalguvernören att »med allvar» öfvervaka iakttagandet af detta bud. Emellertid var till och med Karl XI icke i stånd att utrota det okristliga arbetet på söndagarne. Man ser det af visitationshandlingar från de följande åren.

Jämväl prästerskapets sedliga beskaffenhet lämnade mycket öfrigt att önska, särdeles fore Jherings styrelsetid. Vi vilja visst icke förneka, att det äfven då räknade inom sig många fromma och nitiska män, som med all trohet vårdade sina församlingar, men å andra sidan gjorde ett icke ringa antal föga heder åt sitt ämbete. Ännu så sent som 1626 förklarade landtrådet, att prästerskapet »mestadels» var så beskaffadt, att det på det högsta behöfde en grundlig reformation[39]. Biskop Rudbecks visitation år 1627 ådagalade ock till fullo sanningen af detta påstående. Bland folkets herdar påträffade biskopen rent af uppenbara ogärningsmän. Pastorn i Wesen-

berg Andreas Finno hade rymt för hor, blodskam och barnamord. Pastorerna Jakob Pavo i Haljall och Stefan Badwitz i Kegel hade bland annat gjort sig skyldiga till hor, och pastorn Johannes Poppius i Kosch hade fallit i samma synd, hvartill kom, att han huggit klockaren i ryggen med en knif. Om andra prästmän anföras vid visitationen drag, hvilka röja deras — minst sagdt — oprästerliga sinne. Så använde t. ex. kyrkoherden i Kirrefer sitt tempel till brygghus och matbod och plägade hans ämbetsbroder i Rappel frånröfva de viaticerande djäknarne deras piska och häst och köra ut dem med sin blottade värja[40]. Tydligt är, att en del af klerus var djupt besmittad af tidens våldsamhet och råhet. Axel Oxenstjerna säger sig i Livland hafva sett präster, hvilka icke ens dugde till stalldrängar. Sådana kunde man för visso utan svårighet påträffa äfven i Estland. Den rensning af ståndet, som Rudbeck verkställde, var i sanning af behofvet högligen påkallad. Dock förmådde han icke synnerligen förbättra detsamma. Ännu 1641 yttrar Jhering, att somliga präster förde »ett rätt och illa beryktadt lefverne med frosseri och dryckenskap» samt voro »platt oduglige» för sin tjänst[41].

Att det estländska prästerskapets sammansättning så länge var ovanligt dålig, berodde på åtskilliga omständigheter, bland hvilka vi vilja påpeka några. Bland de talrika främlingar, som begåfvo sig till Estland för att där söka sin utkomst på den prästerliga banan, utgjordes en icke ringa procent utaf äfventyrare — vaganter — hvilka i sina egna hemtrakter icke hade hopp om befordran[42]. Mycket ofta blefvo utländingarne i början anställda såsom huspredikanter och informatorer hos adliga herrar, men i betraktande af det råa lefnadssätt, åt hvilket dessa gärna hängåfvo sig, torde vistelsen i deras närhet icke hafva utöfvat någon välgörande inverkan på de unga teologerna. Förstodo de att vinna sina principalers bevägenhet, erhöllo de emellertid lätt nog ett pastorat, äfven

om deras vandel icke var så fläckfri eller deras bildning så hög, ty så godt som alla pastoraten voro patronella och med pröfningen före ordinationen tog man det icke så noga. Mötte det salunda inga större svårigheter för tvetydiga existenser att tränga sig fram till prästerliga befattningar, så kunde de ock lätt bibehålla sig vid dessa, om de allenast förstodo att åt sig bevara sockenpatronernas gunst. I allmänhet var nämligen myndigheternas kontroll öfver de andliges lif och verksamhet mycket slapp före Jherings tid, ehuru visserligen män som Agricola och Dubberch sökte hålla uppsikt öfver sina underordnade.

Med 1638 inträder en vändning till det bättre i Estlands kyrkliga förhållanden. Den kyrkliga styrelsen blef då organiserad på ett mera tillfredsställande sätt än förut och den världsliga makten började att kraftigare understödja densamma i dess sträfvande att på sitt område införa ordning och skick. Själasörjarne blefvo därefter mera ordentligt pröfvade än förut, innan de fingo tillträda sina ämbeten, och de öfvervakades äfven i sin tjänsteutöfning noggrannare än under äldre tider. Jhering lät prostarne till och med undersöka, om de så inrättat sina studier och sin hushållning, som det anstode ordets uppriktige tjänare [43]. Till följd af denna skärpta uppsikt i förening med andra orsaker steg prästerskapets sedliga halt på ett märkbart sätt efter 1638. De nitiske och duglige predikanterna tillväxte i antal, och de öfriga tvungos åtminstone att föra ett i yttre måtto någorlunda anständigt lif. Slagsmål, fylleri och andra gröfre förseelser omtalas ej efter Jherings första ämbetsår i någon anmärkningsvärd grad. Att sinnelaget dock fortfarande hos åtskilliga var ondt, kan man se däraf, att somliga af snikenhet underhöllo krogar för böndernas räkning [44]. Förmodligen saknade icke heller ridderskapet befogad anledning för sina mera än en gång framställda påstäenden, att vissa pastorer kräfde för mycket af sina socken-

bor för sjukbesök, begrafningar och dylika förrättningar[45]. Mera gängse och äfven hos framstående medlemmar af ståndet förekommande brister voro rangsjuka och stridslystnad. Båda yttrade sig i häftiga, af förargelseväckande uppträden åtföljda tvister mellan prästerna i Reval och i biskopsstiftet angående platsernas fördelning dem emellan vid större begrafningar och andra högtidliga tillfällen. Till de tvistandes ursäkt må anföras, att tidehvarfvet på rang- och etikettsfrågor lade en vikt, som förefaller oss småaktig. Försvaras kan det däremot icke, om, såsom Kelch förmäler, somliga präster af sin fåfänga förleddes att gifva skänker åt biskop Lang för att erhålla prostvärdigheten[46]. De rent personliga fejderna mellan kyrkans tjänare antogo någon gång en så bitter karakter, att regeringen måste ingripa, såsom i de långvariga grälen mellan biskop Virgin och domprosten Oldekop samt mellan denne och kyrkoherden Bergius. Öfver obenägenhet att lyda gifna befallningar fanns ofta befogad anledning att klaga.

Dylika brister i den estländska befolkningens religiösa och sedliga lif tyda på, att kyrkotukten uppehållits mindre noga. Vid närmare undersökning finner man ock, att detta varit förhållandet. Under krigen i slutet af det 16:de och början af det 17:de århundradet sågo prästerna sig oförmögna att genom disciplinära åtgärder uträtta något mot den rådande tygellösheten, emedan tiderna voro oroliga, kyrkostyrelsen befann sig ett oordnadt skick och den världsliga makten skänkte deras sträfvanden ett alltför knapphändigt understöd. Vid Rudbecks visitation i landet 1627 upplystes det, att prästerna höllo ringa eller ingen disciplin och refererade inga »kasus» för superintendenten[47]. Ej bättre stod det till i början af Jherings styrelse. Vid alla kyrkor, yttrar han 1641, märktes grofva missgärningar, hvilka icke bestraffades[48]. För egen räkning ville de högre samhällsklasserna icke underkasta sig någon

kyrkotukt, men icke nog därmed, utan herrarne fritogo äfven bönderna ofta därifrån. »När de satt in en ogärningsman ett par dagar och med piskan slagit honom öfver ryggen, ville de, att han skulle admitteras till nattvarden utan kyrkobot»[49]. Vid hvilka förseelser sådan skulle ifrågakomma, var för öfrigt ännu icke klart. Emellertid har Jhering icke utan framgång arbetat för kyrkotuktens förbättring. Han utverkade af landtrådet löfte, att det skulle tvinga delinkventer till kyrkobot[50], när de voro motspänstiga, och han har i dylika fall verkligen haft god hjälp af guvernörerna, särskildt af Erik Oxenstjerna. Nyttigt var också, att denne 1650 publicerade en s. k. interimskyrkoordning, hvilken innehåller många viktiga bestämmelser angående kyrkodisciplinen. I dennas handhafvande borde de tyska kyrkoföreståndarne skänka pastorn sitt biträde, och intet herrskap skulle få taga sina underlydande i försvar. Åt kyrkoföreståndarne anförtroddes afstraffandet af vissa mindre excesser, såsom fylleri och tvister vid kyrkorna under gudstjänsten, men från deras »inkvisition» skulle alla privilegierade personer vara fria. Dock fingo de gifva dessa förmaningar, och om de sågo dem ovillige att försona sig med församlingen, skulle de därom underrätta guvernören. Deras straffmakt sträckte sig till ådömandet af vissa par spö, hvilka likväl kunde lösas med penningar. Andra förseelsers bestraffning, såsom lönskaläge bland de lifegne, skulle räknas till adelns husdiciplin i enlighet med hvad som förut hade brukats, under det att domstolarne skulle vid gröfre brott bestämma påföljden.

Efter Jherings död råkade kyrkotukten å nyo i förfall[51], och den låg ännu alldeles nere, när Karl XI:s kyrkolag utkom. I denna samt i vissa förordningar, såsom om slagsmål i kyrkorna (d. 22 dec. 1686) och om eder och sabbatsbrott (d. 17 okt. 1687), gåfvos ej mindre än i förklaringen öfver kyrkolagen (d. 30 nov. 1692) delvis nya bestämmelser för

kyrkodisciplinen. Med afseende på kyrkostraffen äro föreskrifterna mycket stränga. Så heter det t. ex. i nyssnämnda förklaring, att de, som af ondska ej ville inhämta någon kristendomskunskap eller bruka salighetsmedlen, samt de, hvilka lefde i skörlefnad utom äktenskapet — icke aktande prästernas förmaningar — skulle först med fängelse på de adliga godsen tvingas till lydnad eller sättas i stocken framför kyrkdörren, och hjälpte icke dessa åtgärder, skulle de fängslade föras till slottet och där späkas med arbete eller annat straff. Bönder, som kommo druckna eller oskriftade till altaret för att mottaga nattvarden, skulle därför erhålla spö utan att få lösa sig med penningar. Betecknande är, att, medan risslitningen småningom upphörde i Sverige under 1600-talet såsom kyrkostraff, ansågs den för de estländska förhållandena nödvändig. Då kyrkolagen för lönskaläge införde stadgandet om att stå på straffpallen, opponerade sig både adeln och prästerskapet däremot, försäkrande, att en sådan exposition ej skulle synnerligen aktas af bönderna. Konungen måste tillåta, att för dessas räkning spöslitningen bibehölls vid nämnda förseelse, ehuru den visserligen såsom förr skulle kunna få utbytas mot penningeböter[52]. För öfrigt tillåta vi oss att i fråga om den omtalade skampallen anmärka, att den synes hafva varit en för Estland alldeles ny inrättning. Enligt hvad konsistoriet 1699 upplyser, brukade före 1693 tjufvar, menedare, dråpare och dylika brottslingar aldrig sitta på en sådan, utan stodo de under gudstjänsten vid kyrkdörren eller midt i kyrkan under predikstolen eller annorstädes på viss plats efter kyrkstolarnes beskaffenhet. Efter predikan bekantgjordes deras förseelse för folket och fingo de bedja om förlåtelse, hvarefter de absolverades framför altaret. Först sedan 1693 års handbok kommit stiftstyrelsen till handa, började förbrytare, lika de nyss omtalade, behandlas i öfverensstämmelse med förfaringssättet i Sverige[53]. — Trots Karl XI:s lagstiftning fortfor

emellertid kyrkotukten under hela den svenska tiden att vara dålig. Det var ej möjligt att kufva det djupt inrotade självsvåldet under de förhållanden, som gjorde sig gällande i provinsen till följd af den stora hungersnöden på 1690-talet och det år 1700 utbrytande nordiska kriget.

Klart är likväl, att de af oss framhållna skuggsidorna i befolkningens lif icke förklaras blott af kyrkodiscipliens svaghet, utan att de också bero på åtskilliga andra orsaker. Skulle vi påpeka några af dessa, torde vi först och främst böra erinra därom, att det stod illa till med invånarnes gudsfruktan och moral, redan när det svenska väldet grundlades, och att arbetet på folkets förbättring sedermera långa tider hämmades genom krig och andra svåra olyckor, hvilka träffade provinsen. Äfven bör det ihågkommas, att de prästerliga krafterna i Estland alltid voro för svaga. I första rummet gäller detta omdöme om krigsperioderna 1558—1617, 1656—1661 och 1700—1710, under hvilka en mängd predikanter bortrycktes af döden i förtid, så att ofta en enda måste betjäna flere sockenmenigheter. Dock äger det sin giltighet äfven för fredsåren, under hvilka mera normala förhållanden härskade. I regeln hade kyrkoherden nämligen icke att päräkna någon ämbetsbroders biträde, ehuru pastoraten på landsbygden voro så stora, att arealen för ett sådant i medeltal uppgick till omkring 8 tyska kv.-mil[54]. Tydligen var det icke möjligt för den ensamme pastorn att, såsom han borde, handhafva själavården inom ett så vidsträckt område, i synnerhet som vägarne mångenstädes befunno sig i ett så eländigt skick, att man blott under vintern kunde på dem taga sig fram. Särskildt torde invånarne i annexförsamlingarna och kapellen blifvit mindre väl tillgodosedda. Stundom fingo de ej på många veckor höra någon predikan, eller också måste de nöja sig med att en studerande eller någon annan läskunnig person för dem uppläste en dylik. Och huru vardt icke menigheten försummad, om en

kyrkoherde bortrycktes af döden! I denna händelse ålåg det väl de öfriga prästerna i kontraktet att uppehålla tjänsten, tills efterträdare blifvit utsedd, men man förstår lätt, att omständigheter ofta hindrade dem därifrån[55]. Svåra olägenheter medförde alltså prästernas fåtalighet. Kanske ännu mera hindrande för det religiösa arbetet var det emellertid, att de präster, som funnos, till stor del ägde underhaltiga insikter i det estniska språket[56], ty därigenom förlamades i högsta grad deras verksamhet, för såvidt som den afsåg esterna. Framför allt under äldre tider voro de ofta ur stånd att rädda dessa »från att växa upp, lefva och mången gång dö såsom boskap». Till slut må det icke heller förtigas, att regeringen under vissa skeden ägnat alltför ringa omtanke åt främjandet af gudsfruktan och sedlighet i landskapet, och att Estlands inbyggare själfva icke så behjärtat vikten af denna angelägenhet, som önskvärdt hade varit. Grava anmärkningar kunna riktas både mot adeln, hvars omvårdnad om allmogens andliga välfärd var ganska bristfällig, och mot prästerskapet, som låtit mycken pliktförgätenhet komma sig till last, samt slutligen äfven mot bönderna, hvilka ej ådagalade synnerlig villighet att lyssna till de sanningar, som prästerna hade att förkunna.

Med hvad vi nu yttrat är det naturligtvis icke vår mening att neka, att under här ifrågavarande tidehvarf mycket arbete blifvit nedlagdt på den estländska befolkningens förädling i religiöst och sedligt afseende. För denna behjärtansvärda sak hafva bland andra Gustaf II Adolf, Axel Oxenstjerna och Karl XI nitiskt verkat, så ock guvernörer och adelsmän i landskapet, åt dess befordrande hafva äfven många präster ägnat sina bästa krafter. Att dylika bemödanden icke blefvo utan resultat, är nog säkert, men man bör icke uppskatta framstegen alltför högt. Bland den svenska allmogen synes tillståndet i början af 1700-talet varit ganska till-

fredsställande. Så uppgafs det vid visitationen på Wormsö 1709, att föräldrarne i socknen plägade tidigt medtaga sina barn till kyrkan, att sällan någon svordom hördes, att de förmögne gåfvo de fattige, hvad de till sin nödtorft behöfde, att ingen annan kyrkodisciplin erfordrades än förmaningar o. s. v.[57]. De estniska bönderna åter stodo ännu vid slutet af det svenska väldets tid mycket lågt, såsom framgår af den föregående skildringen. Likväl hade dessas barbari något minskats, särskildt under senare delen af 1600-talet, emedan de då erhöllo en bättre undervisning än förut, och emedan andaktsböcker då funnos på deras eget språk. De iakttogo mera än förr i det yttre kyrkliga föreskrifter, sökte dölja sin vidskepelse och hade äfven bortlagt en och annan af sina råa plägseder. Säkerligen funnos äfven bland esterna många verkligen fromma och troende kristna. Vi kunna ej tvifla därpå, då vi veta, att så var fallet redan i början af 1600-talet. Hvad slutligen angår de högre stånden, så kunna vi åtminstone konstatera, att prästerskapets beskaffenhet under den svenska perioden i hög grad förbättrades.

Anmärkningar.

[1] Förkortningarnas betydelse: R. reg. = Riksregistraturet i riksarkivet i Stockholm; Liv. = Livonicasamlingen i riksarkivet; R. K. A. = Konsistoriets arkiv i Reval; Samson = Landtrådet Samson von Himmelstjernas utdrag ur protokoll och akter i det estländska ridderskapets arkiv i Reval. — [2] Om Müllers predikosamling se min afh. Meddelanden om den kyrkliga kulten i Estland etc. s. 18. — [3] Visitationer i Karusens och Kirrefers församlingar 1586 och 1593. Liv. 353 och 535 a. — [4] Min afh. Meddelanden om folkundervisningen i Estland 1561—1710. Kyrklig Tidskrift 1896 ss. 347, 350. — [5] Kelch, Liefländische Historia s. 17. — [6] Rüssow, Livl. Chronik s. 135. — [7] Olearius, Persianische Reisebeschr. s. 109; Russwurm, Eibofolke II s. 186, 187. — [8] Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands I s. 139—140. — [9] Se t. ex. visit. i Rötels församling 1645. Visit. akt. 1638—50. R. K. A. — [10] Ewers, Ritter- und Landtrechte s. 398. — [11] Hexen und Zaubereien in Reval 1615—18. Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands II s. 329 ff. —

[12] Synodalprop. d. 3 febr. 1641. Liv. 118. — [13] Ellen Fries, Erik Oxenstjerna såsom Estlands guvernör. Hist. Tidskr. 1885 s. 314. — [14] Se t. ex. pastor Goesekens berättelse d. 4 jan. 1694 om tillståndet i St. Michaelis församling. Visit. akt. 1654—91. R. K. A. Russwurm, Eibofolke II s. 186; Willigerod, Gesch. Estlands s. 260. — [15] Se pastor Goesekens nyss omtalade berättelse. Vid visitation i Ampels' församling 1698 nämnas andra "brödgudar", som folket kallade Wilja Krattit. Visit. akt. 1698. R. K. A. — [16] Se Kreutswald, Der Ehsten abergläubische Gebrauche von J. W. Boecler s. 89, 97. Kons. prot. d. 14 nov. 1700. I kons. prot. d. 29 juli 1692 berättas, att bönderna i Merjama församling ville fira torsdagen i st. f. söndagen, hvilket de sade sig hafva lärt af en piga, som föregaf sig hafva uppenbarelser. — [17] Se min afh. Meddelanden om den kyrkliga kulten i Estland etc. s. 32. — [18] Gadebusch, Livl. Jahrbücher del. III, afd. I s. 141 ff. — [19] Kons. mem. d. 12 nov. 1646 t. guvernören. Liv. 132. — [20] Kons. prot. d. 24 april 1646. R. K. A. — [21] Bref utan år och dag från Andr. Sandhagen. Erik Oxenstjernas reg. Liv. 132. — [22] Kons. prot. d. 24 och 29 april 1646. — [23] Examen visionum Georgii Reichardt, tr. i Dorpat 1647. Gadebuschs anf. arb. på anf. ställe. — [24] Kons. prot. d. 24 april 1646. — [25] Se t. ex. landtrådets svar d. 25 febr. 1647 på dom-konsistoriets skrifvelse. Samson s. 350. — [26] Se t. ex. öfverläggningen mellan guvernören och landtrådet d. 28 jan. 1639. Samson s. 260. Präster förbjödos flere gånger att idka utskänkning, men såsom det tyckes, hjälpte icke förbuden. — [27] Se t. ex. öfverläggning mellan guvernören Erik Oxenstjerna och landtrådet d. 13 jan. 1650. Handl. om Estland 1646—54. Oxen. saml. R. A. — [28] Ewers, Ritter- und Landtrechte s. 471. — [29] Biskop Gerths visit. 1690. Visit. akt. 1690. R. K. A. Om krogarnes tillväxande antal se prästerskapets desideria hos guvernören d. 11 febr. 1667. Liv. 348. Hos Russwurm, Eibofolke II s. 152 uppgifves, hvilket förefaller otroligt, att i Wieck fanns 1620 blott en enda krog och i hela Estland ej flere än 13. — [30] Visit. akt. 1638—50. R. K. A. — [31] Visit. akt. 1690. R. K. A. — [32] Instruktion för de otyske förmyndarne d. 25 och 26 sept. 1690. Visit. i S:t Michaelis förs. 1694. Visit. akt. 1654—91. R. K. A. — [33] Uppgift af pastor Waldberg i Jewe (omkr. 1650) Acta 1651—58. R. K. A. Knüpfer, Beitrag zur Gesch. d. estn. Predigersynodus s. 6. Vid Reval afrättades årligen ett stort antal förbrytare. Konsistoriet skrifver 1696 till generalguvernören, att den dåvarande finske pastorn vid domen på 5 år till afrättsplatsen följt 100 personer, hvilka alla voro ester utom en, som var finne. Liv. 146. — [34] Instr. f. Agricola d. 6 jan. 1586. Liv. 353. — [35] Knüpfer anf. arb. s. 5. — [36] Jherings frågor t. regeringen d. 23 juli 1643. Liv. 120. Biskopen säger icke uttryckligen, att det just var adelsmännen, som så förforo, men det synes oss sannolikt. — [37] Se t. ex. Olearius, Pers. Reisebeschreibung s. 110. — [38] Äfven i Krusenstjernas landsrätt förbjudes det att tvinga underhafvande till söndagsarbete. — [39] Landtrådet t. Gustaf II Adolf d. 18 febr. 1626. Liv. 245. — [40] Handl. om visitationen 1627. Liv. 348 a. — [41] Synodalprop. d. 3 febr. 1641. Liv. 118. Relation t. reg. d. 7 maj 1641. Liv. 118. Superint. Stahl berättar, att prästerna "löpte efter gällen", lefde illa, icke öfvade kyrkotukt o. s. v. Knüpfer anf.

arb. s. 7. — [42] Om svenskarne vid Dorpats universitet säger Jhering, att de endast önskade befordran i Sverige utom några få, hvilka misströstade om framsteg i studierna, och dessa mottogos i Livland. Relat. t. reg. d. 7 maj 1641. Liv. 118. — [43] Jherings cirk. d. 18 okt. 1642. Acta 1639—79. R. K. A. — [44] Synodalprop. d. 3 febr. 1641. Liv. 118. Ännu 1707 beskyller adeln somliga präster för att underhålla krogar. Adelns grav., ing. d. 7 mars 1707. Acta 1709. R. K. A. — [45] Samtal mellan några landtråd och biskopen d. 25 febr. 1645. Samson s. 333. Ridderskapets klagopunkter d. 11 febr. 1647. Handl. om Estland 1646—54. Oxen. saml. R. A. Om likartade förh. i Sverige och Finland se Odhner, Sveriges inre hist. under Kristinas förmyndare s. 375. — [46] Kelch, Liefl. Hist. Cont. s. 593. — [47] Synodalbeslutet 1627. Liv. 348 a. — [48] Jherings och kons:s rel. d. 7 maj 1641. Liv. 118. — [49] Pastor Fuhrman i Kosch t. kons. d. 30 maj 1647. Acta 1647—50. R. K. A. Knüpfer anf. arb. s. 6. — [50] Synodalprop. d. 25 jan. 1642. Liv. 119. — [51] Se t. ex. präst:s desideria d. 11 febr. 1667 (Liv. 348) och 1680 (Liv. 349). Tengström, Gezelius d. y:s minne s. 65. — [52] Förklaringen öfver kyrkolagen d. 30 nov. 1692. Liv. 350. — [53] Kons. t. Kungl. Maj:t d. 26 juli 1699. Kons. koncepter 1693—1700. R. K. A. — [54] Se min afh. Meddelanden om kyrkoförfattningen i Estland etc. s. 30. — [55] Jhering till pastorerna i Wierland d. 8 dec. 1647 (Acta 1639—50), domkonsistoriets skrif. d. 18 april 1659. Kons. konc. 1659. R. K. A. — [56] Jmfr min afh. Meddelanden om den Kyrkliga kulten i Estland etc. s. 20. — [57] Visit. handl. Liv. 353.

G. O. F. Westling.

”Evolution” och teologisk forskning.

I.

Alla politiska, estetiska, etiska, religiösa partier hafva sina slagord. De tjäna såsom lösensord inåt och såsom fältrop utåt. De tjäna också såsom bevisningsmedel, visserligen icke af logisk halt, men i många fall med en »öfvertygande» verkan i den andliga världen, ungefär i analogi med ett franskt »vive l'empereur!» som har bakom sig en half million bajonetter. Därför är det egentligen ingen visdom i att förakta eller tala ringaktande om slagorden. De äro ofta koncentrerade uttryck för en massa andlig kraft och ange vanligen på

mer eller mindre tydligt sätt denna andliga kraftmassas riktning — det må nu vara »en massa intelligens» eller »en massa vilja». Slagordet är ofta nog ett kort symbolum, en koncentrerad trosbekännelse.

Äfven de olika tidehvarfven kunna igenkännas på sina slagord. De få stundom t. o. m. sina historiska namn efter dessa. Det är icke utan skäl man kallar förra århundradets sista tid för »upplysnings»- eller »förnufts»tidehvarfvet. Dess slagord voro orden »upplysning» och »förnuft».

Skulle man för senare hälften af 19:de århundradet söka efter motsvarande slagord, så torde tvenne uttryck tämligen själfmant erbjuda sig. Det ena är ordet »natur». Det andra är ordet »utveckling» eller evolution.

Det är skäl att stanna och undersöka, hvad det kan vara, som gjort, att detta senare uttryck med hela makten af en trollformel bemäktigat sig en ganska betydlig del af den tänkande människovärldens sinnen. Man kan, såsom erfarenheten visar, icke läsa månget modernt arbete utan att stöta på utvecklingstanken i en eller annan form. Så mycket kan nog däraf slutas, att tanken på något särskildt sätt sammanhänger med eller är uttryck för en grundriktning i vårt århundrades karakter. Svårt är det ju alltid att förstå sin samtid. Men i detta fall torde det icke vara för djärft att antaga, det utvecklingstanken är ett koncentreradt uttryck för en egendomlig tendens hos hela den moderna västerländska karakteren. Denna karakter har i sig ett prononceradt framat!, en rörlighet, en spänning af krafterna, en benägenhet af lifvets mångfaldigande eller, för att bruka evolutionismens eget sprak: differentiering, som nog är en jämförelsevis ny faktor i historien. Just därför, att människan, samhället, vetenskapen, uppfinningarna äro — något bättre uttryck kunna vi icke finna, utan äro nödsakade att stanna vid tavtologien — stadda i utveckling, en hastig, brådstörtad förändring, som vi

åtminstone äro benägna att fatta som en förändring till ett bättre, just därför resulterar studiet af lifvet i teorier, som söka ange formlerna för denna förändring.

Och när vetenskapen under sitt arbete oupphörligen utbredt sig öfver nya områden, har den också sökt, så långt sig göra låter, fatta allt som har skett i världen under rubriken af en fortgående process, en evolution. Hela forskningsområdet har genomarbetats eller håller på att genomarbetas under inflytande af denna tanke. Att konstatera och klassificera typer, att definiera begrepp och sammanställa dem i system, att demonstrera satser ur hvarandra »more geometrico» eller »logico» är ett arbete, som i våra dagar icke har hög kurs. Intresset är alltid att finna huru typ har framgått ur typ; de begrepp, som sökas, äro sådana som innebära formler för detta procederande; det yttersta system man tenderar till har icke formen af ett geometriskt eller logiskt tankehelt, utan snarare formen af ett historiskt återspeglande af processen — eller: ett system af *lagar*, om möjligt subordinerade under gemensam lag.

Nu råder det förhållandet, att ju allmännare och mera ett ord brukas, desto mångtydigare blir detsamma. Så också med ordet evolution. Det är ingalunda samma plastiskt afrundade eller logiskt begränsade tanke, som framträder öfverallt, där man brukar detta ord. Ordet är ett mynt, på hvilket en hvar som brukar det bidrager att sätta prägeln. Däraf blir det t. ex. en följd, att när den rene materialisten brukar ordet, menar han med evolution en materialistiskt fattad process, i någon mån analog med en mekanisk företeelse.

Den omständigheten, att naturvetenskapen och särskildt Darwin kommit att på sitt område först på vetenskapligt och mera omfattande sätt göra bruk af tanken har också gifvit upphof till den illusionen, att Darwin och den moderne naturvetenskapsmannen skulle vara dess upphofsmän, dess rätte

bärare, som hade ett — lyckligt eller olyckligt — monopol på densamma. Det är dock blott en illusion. Tanken »låg i luften» förut. Den föddes med »det historiska sinne», som mer och mer blifvit en egendomlighet för vårt sekel.

Det som lockat oss att något vidröra detta ämne, har varit, att skäl synas oss föreligga att undersöka, om ej tanken innehåller något värdefullt och speciellt för det kristligt fostrade tänkandet värdefullt, som vi icke borde vilja gå miste om. Att tänka med ledning af evolutionens idé kunde tilläfventyrs vara en metod, som vi icke borde lämna endast åt våra motståndare. Den metoden är möjligen ett af de vapen vi böra lära oss själfva att bättre än hittills bruka till vår fördel.

Hvad är då det värdefulla i evolutionsteorien?

Vår mening om dess värde kunde vi måhända uttrycka så: *Evolution eller utveckling är den bästa hittills funna formeln för det lefvande*, eller rättare: *för det i vår värld framträdande lifvets företeelser.*

Vi vilja i ett elementärt exempel söka framställa hvad evolution är. Det kan ju hända, att vi icke lyckas göra det så, att naturvetenskapsmän skulle godkänna framställningen. Men vi försöka det i alla fall; så godt vi kunna anslutande oss till naturvetenskapens terminologi.

Om t. ex. en ström går förbi en rörlig sten, så äger en »afpassning» eller »anpassning» rum mellan den framströmmande vattenmassan och stenen, en anpassning naturligen i hvarje ögonblick och in i det minsta lagbundet bestämd. Strömmen afpassar sin riktning efter stenen och stenen afpassar sitt läge efter strömmens våldsamhet och öfriga omständigheter. Men denna afpassning fortgår på alldeles samma sätt i dag som för tusen år sedan, ifall stenen ligger kvar. Här är ingen »utveckling», blott större eller mindre förändring. Det är en evinnerlig repetition af samma fall. Strömmen och

stenen äro i sitt inbördes förhållande alltjämt likställda. »Yttre» förändring kan äga rum, men ingen utveckling. Något »framåt» föreligger icke. Man kan ju möjligen påvisa en rytmik eller en evig cirkelgång — men det är ett evigt enahanda i den eviga växlingen.

Annorlunda, så fort »lifvet» eller något lefvande är med i spelet. Det började — kunna vi antaga — att spira några exemplar af en växtart i strömfårans botten, som hade »tendens» — uttrycket är helt bildligt — att utbreda sig äfven öfver det område, där strömmen var stark. Plantan hade en viss liten »förmåga» att afpassa sig för läget genom sin mjukhet och seghet — den böjer sig t. ex. efter strömmen. Men strömmen var för våldsam och ryckte sönder den oupphörligen — låt oss antaga i några tusen år. Men de exemplar som växa där i år hafva hållit profvet. Plantan har »anpassat» sig. Det har skett på ett ganska egendomligt sätt. De oupphörliga repetitionerna hafva fört till ett resultat: plantan är så mjuk och seg, att hon håller. Och detta resultat har vunnits därigenom, att, som man brukar säga, »anpassningarna hopat sig» och denna upphopning — t. ex. den ökade segheten, de starkare rötterna, bladens oljeartade beklädning som gör att vattnet lättare glider förbi — den har *ärfts*. Den planta, som växer där i år, har ärft resultatet af de tusen årens anpassningar. Hon har icke behöft »repetera» från början, eller om en repetition skett har den varit i hög grad förkortad — exempelvis: exemplaret af plantan har på några dagar fått en beskaffenhet, som det behöfts tusentals år att bringa till stånd. I hvilken form föreligger resultatet? I form af en viss »ändamålsenlig organisation». Att så kunna utvecklas, organiseras — det är det lefvandes företräde.

Vi vilja anmärka att genom upptagande af denna term, »organisation», har den evolutionistiska tankegången i sjalfva verket tillägnat sig den bestämning, som varit den äldre forsk-

ningens »bästa formel» för det lefvande: »organiskhet». Skillnaden är att för den äldre forskningen var denna organisation likasom något från himmelen fallet, något a priori färdigt; icke egentligen ett resultat, utan en utgångspunkt; icke något föränderligt, utan en i det hela konstant faktor.

Utveckling är *fortskridande* organisation. Den är å ena sidan differentiering af det homogena. Men på samma gång samordnas det genom differentieringen uppkomna heterogena så, att resultatet blir en ny förmedlad homogenitet, hvars bästa uttryck är ändamålsenlig organisation.

Låt oss taga ett exempel från evolutionstankens tilllämpning på det animala lifvets område. I ett nervelement förefinnes en retbarhet och en därmed innerligt förenad förmåga af reaktion, som enklast yttrar sig i gestalten af reflexverkan. Sensibilitet och motivitet äro de mest elementära yttringar af det animala lifvet. Retbarheten, som kanske till att börja med är alldeles ospecificerad, d. v. s. är densamma för mekanisk inverkan, för värme, för ljus o. s. v., specificeras, differientieras, organiseras. I *en* grupp af nerver blir resultatet en specifik sensibilitet för ljus. Denna »hopas» under de lefvande generationernas kamp för tillvaron ända till dess det högt utvecklade synorganet, ögat, är bildadt. På samma sätt danas de öfriga specifika organerna för förnimmelse och rörelse. Och den »hierarkiska» organisationen fortgår, så att ju högre man kommer på evolutionsskalan, dess mer medverka de olika organerna för ett enhetligt syfte — det hela är organiseradt till ändamålsenlighet.

Fortskridande organisation till större ändamålsenlighet — så kunna vi möjligen definiera, hvad som menas med evolution.

II.

Vi vilja nu söka påvisa några af de enligt vår mening tillfälliga förfalskningar af evolutionsidéen, som ägt rum därigenom, att den tagits om hand af den moderna naturfilosofien. Dessa »förfalskningar» torde i det hela kunna återföras till inflytelsen af ett »naturalistiskt» tänkesätt.

Endast i förbigående vilja vi anmärka en oklarhet, som råder om *omfånget för tillämpningen af evolutionstanken*, beroende därpå, att man tagit sig för att äfven på det som är dödt tillämpa termen utveckling. Detta kan helt enkelt vara ett på tanklöshet beroende missbruk af ordet. Och är väl så i många fall. Men äfven fullt afsiktligt synas sådana uttryck begagnas om »solsystemets evolution», »jordens geologiska utveckling». Därunder synes oss emellertid ligga en latent vivifikation — uttrycket fattadt analogt med »personifikation». Detta sätt att uttrycka sig insmugglar eller stöder i sin ordning lätt den tanken, att, när ett lefvande föremål utvecklas, ingenting annat föregår, än t. ex. då jordytan afkyles eller berg bildas genom lagrande af mekaniska föremål. Och eftersom detta är i god öfverensstämmelse med en hel del »mekanistiska» teorier, så är språkbruket i detta fall ett välkommet vehikel för dessa. Från vår ståndpunkt hafva vi all anledning att strängt hålla fast hvad vi ofvan sagt, att evolution endast äger rum inom det lefvande. Man kan ju mycket väl tillåta en »metaforisk» användning af termen på döda föremåls processer — men det är i sådant fall skäl att hålla klar för sig »bildligheten». Det är nämligen en ingalunda sällan begagnad inkörsport för mänskliga och vetenskapliga förvillelser att vänja sig vid ett oriktigt uttryck och låta detta draga med sig och blifva ett stöd för en oriktig föreställning. Vetenskapsmännen äro ingalunda frigjorda från denna språkets makt öfver tanken.

En annan egendomlighet är, att naturalisterna oupphörligen låta »lif» betyda lifvets fenomen eller process. De kunna säga: »lif är utveckling» och: »utveckling är lif», eller betrakta dessa två uttryck som ungefär liktydiga. Om de vilja vara agnostici, borde agnosticismen endast medföra, att man ingenting säger om något »väsen», något varande innanför fenomenet. Den motiverar icke ett *förnekande* af väsendet — lifvets väsen. Men, som bekant, fortgår den naturalistiska evolutionismen till ett sådant förnekande. Vi påstå emellertid, att man, äfven om man accepterar evolutionsidéen, därmed ingalunda behöfver acceptera, vare sig agnosticismen eller fenomenalismen. Icke ens det förkättrade uttrycket »lifskraft» måste nödvändigt släppas. Den »kraft» som yttrar sig exempelvis i ett organiseradt och verksamt lifselement kan mycket väl få heta lifskraft, äfven om den närmaste yttringen är mekanisk. Och vill jag kalla den lilla begynnande »tendens» till eller »förmåga» af afpassning, som konstateras eller poneras såsom utgångspunkten vid en evolution för lifskraft, så synes icke ett enda skäl föreligga däremot — om jag nämligen icke accepterar vissa mekanistiska teorier, som i och för sig icke hafva med evolutionsidéen att skaffa. Att man icke kan konstatera lifvet eller lifskraften med sådana hjälpmedel, som äro anlagda endast för konstaterandet af eller mätandet af mekanisk kraftyttring, bevisar ingenting — lika litet som det bevisar mot förnimmelsens realitet, att man ännu aldrig kunnat väga en förnimmelse.

Evolutionsprocessen är till en del ett faktum. Äfven om vi vore de allra bestämdaste motståndare till hvarje »världsförklaring» under formen af 'utvecklingslära', kunna vi naturligen icke förneka, att åtminstone inom en viss, måhända mycket trång, ram äger rum en sådan »fortskridande organisation till större ändamålsenlighet», som vi talat om. Inom hvarje individs lif från det embryoniska tillståndet till kulmen

försiggår ju tydligen en dylik organisation. Men det låter sig väl icke helt bestridas, att äfven arten och släktet — »inom artens och släktets typ» — *kan* genomgå en dylik organisationsprocess. Det faktum som mer än andra inspirerade Darwin till hans evolutionsteori var iakttagelsen af den medelst ändamålsenligt urval vid korsning af raser åstadkomna typförändringen hos t. ex. hästarne. Och detta faktum är ett, som i icke ringa mån låter sig experimentellt eftergöras på växt- och djurlifvets område. Äfven det förhållandet, att organisationen fortgår genom ett ärfvande af redan vunna »afpassningar», är till någon del ett faktum. Det tillhör fackmännen att konstatera, huru långt det föreligger bevis, t. ex. i fossilierna, för att en evolutionsprocess ägt rum mellan urart och nuvarande arter. Några dylika obestridliga fakta, om också icke så många, äro, synes det oss, konstaterade.

Ingen kan sålunda vilja afvisa hvarje evolutionsidé såsom ett rent fantom.

Men det är tydligtvis icke detta konstaterande af vissa fakta, som gifvit teorien dess betydelse. Utan *sin egentliga betydelse har* den ur ett fåtal fakta abstraherade *utvecklingstanken fått därigenom, att den gjorts till en hypotes för att förklara en massa andra fakta på lifvets område.* Är ett sådant bruk af en tanke öfver hufvud berättigadt? Ja. Vi skola icke blott säga: så går alltid den empiriska vetenskapen till väga. Utan vi kunna tillägga: så går hvarje tänkande, hvarje förnuftigt erfarande människa tillväga, då hon vill leta sig framåt genom den obekanta världen. Men så mycket kan man med skäl begära, att man sätter de tillbörliga frågetecknen vid de punkter, där erfarenheten alls icke talar för utan kanske snarare emot teoriens tillämplighet. Att lif — t. ex. — framgått ur det döda är icke såsom faktum ådagalagdt. Att förnimmelseförmåga framgått ur det vegetativa lifvet är icke såsom faktum visadt. I våra exempel framhöllo vi att evolutionen alltid förutsätter

en förhandenvaro i elementär form af de egenskaper, som utvecklas. Vi erinra om den lilla »seghet», som från början fanns hos växtarten i flodbädden, om den sensibilitet, som ponerades såsom förhandenvarande i nervelementet vid utvecklingsprocessens begynnelse.

I sammanhang med detta förhållande står emellertid en missriktning vid evolutionsteoriens användande i vår samtid. Behofvet att så fort som möjligt få en hel, omfattande »naturlig» teori för »hela lifvet», ja hela tillvaron å ena sidan och fientligheten mot denna teori å andra sidan ha gjort, att *striden för och emot kommit att alltför öfvervägande stå omkring de punkter, där det är svårast att häfda teorien.* Man strider om vallgrafven och glömmer staden. Vid generatio æquivoca, vid artgränsfenomenen, vid förnimmelselifvets rudimentäraste gestaltningar har tanken kommit att stanna. Många visste länge nog icke mycket mer om utvecklingsläran än att det är en teori om människans härstamning från apan. Man borde snarare enligt vår mening mera ägna sig åt de områden, där tanken obestridligen har en positiv, fruktbar användning. Så hafva botanici, zoologer, ja äfven filologer, sociologer och historici gjort. De hafva med ledning af den omstridda tanken — lämnande åt tiden att afgöra dess världsförklaringsvärde eller dess förmåga att bli filosofiens sista ord — gräft sig till mycket guld i de olika forskningslagren.

Att teologien i detta fallet möjligen blifvit efter, har sina skäl. Vi kunna gärna medgifva, att *evolutionsteorien med glädje accepterats såsom ett hjälpmedel att »slippa undan Gud»* — för att uttala saken summariskt. Nu — tänkte man — nu, när allt kan förklaras på »naturlig», mekanisk väg, behöfva vi icke vidare någon kristendom, någon tro, någon Gud, någon moralisk lag o. s. v. Ja, det finns icke rum för något dylikt. Det är rätt eget att bevittna de barnsligt naiva glädjeutbrotten hos dem som trodde, att nu sluppo de undan Gud

och tanken på honom, liksom ock den naiva rädslan hos dem som trodde, att man nu i fiendens läger hade fått makt att taga bort allt som var dem kärt och heligt. Men det var å båda hållen — en naivitet. Den historiskt-psykologiska process, som förde till det nämnda glädjeutbrottet är kanske icke så ogenomskådlig. Kanske var det så, att äfven hos »det otrogna» människosläktet i det hela genom kristendomen blifvit inplantad en gudsidé, bakom hvilken lågo vissa reminiscenser af »den lefvande Guden». Man hade visserligen i den gamla rationalismen lyckats göra denna idé relativt oskadlig genom att åt »Gud» lämna endast en ofattlig skapelsehandling i tidens urgrund. Men äfven denna skugga af Gud spökade ännu i hjärnorna, så fort man kom till de yttersta grunderna för allt. Man kunde liksom icke så noga veta, om ej skaparen kunde hafva intresse af sitt verk — han var som den bortreste husbonden i Jesu liknelse om tjänaren, som ville vara herre i huset. Men så — med teorien om världens »helt naturliga» tillblifvelse utan Gud — kom evangeliet: vi behöfva icke frukta, att han kommer igen; han finns icke; han har ej ens skapat. Man hade, trodde man, »afskaffat Gud» — vetenskapligt. I själfva verket hade man blott kastat bort den rationalistiska gudsidéen — hvilket är något helt annat. Det är emellertid sannolikt, att just denna tanke att nu för godt pris komma undan kristendomen och vinna ett det bästa skyddsmedel mot dess förhatliga kraf varit så mäktig, att just den förskaffat teorien i dess Darwinska form dess glänsande triumftåg genom den bildade världen.

Men ruset är förbi. Man har på ömse håll vaknat. Och man har funnit, att förhållandena äro ungefär som förr. Gud dyrkas lika ifrigt som förr. Konvertiter till kristen tro vinnas bland lek och lärd lika väl som förr. Samvetet talar som förr. Ja, man bevittnar det skådespelet, att själfva evolutionsfilosoferna söndra sig i de bekanta partierna: de som tro på Gud och

de som förneka — ja t. o. m. för och mot Kristus. Och man börjar tänka: kanske var det litet förhastadt, då vi trodde, att evolutionsteorien var en frälsare från Gud. Den tron var kanske blott en filosofisk utsväfning, sådan som de många historien förr sett och öfvervunnit.

Det har enligt vår mening just börjat luta därhän, att man är i stånd att besinna sig och se till, om icke *förnekelse af Gud är någonting för sig och evolutionsteorien något för sig.* Det där trolofningsförbundet mellan utvecklingslära och naturalism kan möjligen slås upp. Och ett annat erkännande blir också det allt allmännare: »evolutionen» är icke en slutgiltig lösning af världsgåtan. Den är egentligen ingen »förklaring» af tillvaron. Den är, så långt den är ett faktum, själf i behof af förklaring. Och det är alls icke gifvet, att den naturalistiska, den mekanistiska förklaringen af evolutionen är den riktiga.

Den mest utbredda af de naturalistiska förklaringarna är *Darwins.* Den karakteriseras bäst genom sitt slagord: naturligt urval. Man bör hafva klart för sig detta, att hvad man kan kalla *Darwinism* i speciell mening *är icke själfva uppställandet af eller genomförandet af utvecklingstanken, utan ett specifikt försök att fatta eller förklara denna utveckling.* Darwinismen är icke »läran om evolution» utan »läran om evolution genom natural selection». Den häfdar, att utvecklingen gått i riktningen af den bäst organiserade typen, därigenom att för lifvets kamp sämre utvecklade individer generation efter generation dött och endast de i denna kamp relativt bäst rustade lefvat öfver. Hvad som exempelvis af trädgårdsmästaren åstadkommes genom hans förnuftiga urval, då han endast låter de för ett visst ändamål lämpligaste exemplar fortplanta sig, det har i det stora hela åstadkommits af naturen själf, utan att annat behöfver tagas i beräkning än tendensen att lefva. Eller, för att återgå till vårt exempel

af »plantan i flodbädden»: att de nu lefvande exemplaren fått sin nuvarande beskaffenhet beror därpå, att alla de exemplar som varit mindre ägnade att hålla sig vid lif i stromfåran oupphörligen dött och endast de i hvarje generation som haft relativt större förmåga att anpassa sig lefvat öfver och fortplantats. Denna Darwinska specificering eller rättare förklaring af tanken är öfver hufvud underkastad alla de invändningar, som kunna drabba en naturalistisk, mekanistisk, materialistisk världsåskådning. Ty en dylik åskådning är förutsättning och obevisad förutsättning för systemet.

Evolutionsteoretici af den naturalistiska skolan förneka, att i lifvets företeelser yttrar sig någon särskild »kraft» — de bilda blott en särskild form af t. ex. mekanisk, fysisk eller kemisk kraftyttring. Klart är, att om man blott ser på det lefvandes förmåga att yttra sig i mekanisk kraftverkan — så finner man i denna intet annat än mekanisk kraft. Men detta är allenast en mekanistisk cirkel i tankegangen. Och t. o. m. »mekanistiskt» tänkt, är denna tankegång ganska litet sägande, om det gäller att visa lifvets likhet med det icke lefvande. Ty redan det där faktum af »upphopning» t, ex. af mekanisk spännkraft i cellväfven hos vår planta är just något som icke förekommer i det döda utan är egendomligt för det lefvande. Bakom förnekelsen af att lifvet är något essentialiter olika den döda kraften ligger materialismens vanliga postulat af en högre eller uteslutande essentialitet hos den mekaniska kraften eller materien — äfven om materialisten skyler sig i någon dräkt, som gör utseendet mera aristokratiskt, t. ex. agnostikerns. *Denna naturalistiska eller materialistiska förutsättning vid evolutionens förklaring är ingalunda en nödvändig förutsättning.* Den är blott en tillfällig förvanskning af evolutionstanken, beroende på vissa tidsströmningar.

En annan därmed sammanhängande vilja vi påpeka. Evo-

lutionsteoriens öfvervägande bruk i naturvetenskapernas tjänst har fört till ett *oproportionerligt uppskattande af lifsprocesserna i deras lägre former och stadier.* För den som är »biolog» och uteslutande forskar i växt- och djurvärld — kanske mest via kadaver — saknas tillbörligt tillfälle att observera t. ex. förnimmelselif, medvetande, förnuftig utveckling, personlighetsutveckling. Han nöjer sig då ofta med att okritiskt med ledning af ytliga analogier öfverföra på t. ex. människans själs- och samfundslif hvad han finner gälla växt- och djurlif. Detta, så kalladt vetenskapliga, ofog har gått ganska långt, och det torde bli mer och mer vanligt, att psykologer och sociologer måste tillropa de alltför djärfva biologerna ett: ne sutores ultra crepidam! Om det t. ex. kunde ådagaläggas, att de mekaniska eller fysiska omgifningarnas inflytande eller kampen för tillvaron gent emot omgifvande lefvande arter äro för växt- och djurevolutionen de uteslutande bestämmande, så följer däraf på intet sätt, att detta skulle vara händelsen äfven med människolifvets evolution. *Denna behöfver särskildt studeras* och studeras *i sina specifika egendomligheter,* innan den saken kan afgöras.

Detta är icke skedt. *Naturfilosoferna hafva till dato väsentligen endast dekreterat naturlagens uteslutande giltighet för människovärlden.* De hafva icke uppvisat denna giltighet. Man kan icke utan skäl säga, att de för att undkomma därmed sammanhängande svårigheter bemöda sig att nedsätta till betydelselöshet allt som karakteriserar det högre lifvets stadier i intresse att slippa undan förklaringen af detta specifika. Man finner oupphörligen t. ex. förnimmelsen reducerad till en tillfällig, beledsagande omständighet vid organiska, fysiologiska förlopp. Medvetandet är en tillfällig biprodukt, åt hvars förklaring eller utforskande man icke behöfver ägna särskild uppmärksamhet. Den sig själf bestämmande personligheten är ett tillfälligt alster af medvetandet — en illu-

sionär förnimmelse. Allmänt kända äro de ytliga förklaringarne af religion såsom en utveckling af den rädsla som t. ex. vid vissa förhållanden visar sig i djurvärlden. Kärlek i etisk mening är en förtäckt egoistisk yttring af släktets kamp för tillvaron, ungefär som girigheten är en förtäckt njutningslystnad. Allt detta rubricerande af allt, som för människolifvet har konstituerande betydelse och afgörande värde, såsom biprodukter, tillfälliga, icke organiserade, väsenlösa kombinationer visar blott, att naturalismens representanter icke studerat människolifvet. Annars skulle de icke komma med sådana utsagor, som gå ut på, att endast t. ex. muskler, nerver, hjärnor eller andra fysiologiskt fattbara föremål äro underkastade evolution och organisation, under det att hos medvetandet, viljan, personligheten, samhället o. s. v. icke förekommer »organisation till större ändamålsenlighet» under lagbunden utveckling. De behöfva lära sig inse, att denna senare organisation icke är känd därigenom, att man uteslutande fysiologiskt studerar hjärnor hos grodor eller människor, utan att man skall studera hvarje forskningsföremål inom sin art och under sina kategorier.

Den *ändamålsenlighet*, som bildar evolutionsprocessens relativa slutstadium och som åtminstone bildligt kan fattas såsom det eftersträfvade (om också omedvetet eftersträfvade) syftet för evolutionsprocessen, *fattas* naturligen *af naturalisterna så »fysiskt» som möjligt, exempelvis såsom bestående i tjänlighet för artens fysiska uppehållande*. Detta är åter intet annat än dogm, framfödd ur den naturalistiska tron. Att det syfte, som ligger bakom en arts »struggle for life», skulle vara endast det egna släktets uppehållande och att således »ingen plan» skulle ligga bakom det hela, är blott ett utslag af den tankegång, som pretenderar irrationalitetens makt i världsalltet. »Natura non cogitat, modo agit.» Man kan er-

inra sig Darwins motvilja mot att erkänna hvarje plastisk drift i naturen.

Vidare ligger det alls intet berättigande i det resonnemanget, att *man skall bedöma en evolutionsprocess med hänsyn till dess betydelse icke efter dess resultat utan efter dess ursprung*. Det i tiden första är ingalunda gifvet det högsta. Detta resonnemang är emellertid allmänt i evolutionsteoriernas vulgära användning. Det blir ständigt fråga, då t. ex. en lifsföreteelse skall etiskt eller estetiskt bedömas eller likasom värdemätas, om ett degraderande till närmast lägre utvecklingsform. Människan är egentligen ingenting annat än en modifierad urapa. Djuret en komposition af modifierade urceller. Växten ett slags form af kristallisation. Naturtillståndet, det ponerade djurtillståndet hos människan skall vara det normerande. Dit bör man eller kan man efter behag återvända. Så resonnerar osedlighetsifraren contra den sedliga världsåskådningen, så anarkisten contra det utvecklade och organiserade samhället, så anti-kristendomsifraren contra kristendomen, så den moderne Rosseauisten mot uppfostran — alla lånande ur de naturalistiska evolutionsteoriernas termförråd. Att söka nedsätta ett resultat med påpekande af urämnets eller begynnelsens obetydlighet är helt enkelt nonsens — alldeles frånsedt, huruvida evolutionens tanke är tilllämplig i de citerade fallen. I finare former spelar detta tänkesätt in hos en oerhörd mängd tänkare, och gör t. o. m. att det medvetna lifvet fattas såsom en sjuklig utväxt på det omedvetna, den sedligt organiserade viljan såsom en abnorm gestaltning af naturdriften, den »positiva religionen» såsom en oberättigad konstprodukt. »Det naturliga» hypostaseras i naturalismens tankekult till något heligt gentemot det »förnuftigt» utvecklade.

Synnerligen ifrig är man från naturalistiskt håll att framhäfva, det ändamålsenligheten icke är ett afsedt, framför

allt icke »förnuftigt» resultat. Och då »det afsedda resultatet» är ett erfarenhetsfaktum, nämligen i den medvetna människovärlden, är tendensen alltid att nedsätta betydelsen af detta faktum så mycket som möjligt. »Naturen» är en mästarinna; förnuftet» en klåpare. Man skall akta sig noga, så att man ej tänker sig detta senare spela någon roll i världsprocessen. Det är åter ett utslag af *naturalismens förutfattade kärlek till »irrationaliteten»*.

Ett annat uttryck för samma sak föreligger i *obenägenheten* och den däraf alstrade bristande vanan och förmågan *att tänka »logiskt»*. Att tänka sig en substans såsom grund för bestämningar, en perdurerande verklighet såsom subjekt för de växlande fenomenen är i den naturalistiska skolans ögon ett otillåtet personifierande, hypostaserande, metafysicerande, lika naivt som de mindre reflekterande folkens sätt att tänka sig en ande i hvarje träd. Det måste framför allt med ifver förföljas, ifall någon vill tala om »lif» i betydelsen af något substantiellt. Man får på inga villkor tänka teleologiskt. Men man får icke heller — om man vill vara strängt vetenskaplig — tänka kausalitetsmässigt. Att kalla något orsak i förhållande till ett annat såsom verkan är egentligen en personifikation — man gör verkligheten till något förnuftigt. Det enda tillåtna är att konstatera fakta och deras inbördes förhållande i rum och tid — och sådana deras förhallanden, som kunna få ett mekaniskt eller matematiskt uttryck. Det är därför icke underligt, att man utan den ringaste misstanke om att tänka dåligt förblandar med hvarandra sådana begrepp som villkor, medel, omständigheter och orsaker. »Äro omständigheterna gifna» — heter det — uppstår lif. Äro villkoren, ljus, öga, hjärna o. s. v. gifna, så uppstår förnimmelse. Härmed anser sig ofta den moderna naturalismen »höja sig öfver» alla föregående tänkares sätt att tänka. Det är nog snarare så, att den dekaderat till den

ståndpunkt, då man ännu icke lärt sig att tänka, och att filosofien, den ringaktade, en dag kommer igen, närmast i form af skarp kritik öfver naturalismens okritiska förutsättningar.

Man har vidare teoretiskt *förälskat sig i evolutionsprocessen*, dess lag och typernas modifierande enligt densamma. Under denna »Verliebtheit» har man alltför mycket glömt, att i verkligheten typerna, tingen, »det substantiella», väsendet, de konstanta egenskaperna just spela rollen af *faktorerna* i evolutionen, och att, om dessa försvinna, ingen evolution kommer till stånd. Vore icke de väl organiserade arterna, de lifskraftiga typerna för handen, så skulle det icke bli någon lifsutveckling. Vi hafva därför helt visst en reaktion att vänta. Särskildt på det området, där den naturalistiska evolutionsläran verkat destruerande, utvecklingshindrande. Och det har den gjort på det humana lifvets område genom att förneka realiteten, betydelsen och verkningskraften af t. ex. den sedliga personligheten, den faktiska, positiva religionen, sedligheten, samhällsordningen o. s. v. Där kommer striden att stå.

(Forts.)

J. A. Eklund.

En nyfunnen samling af några Jesu utsagor.

(Λόγια Ἰησοῦ).

Hvad än statspolitiken må hafva att säga om rättmätigheten af Englands intrång i Egypten, så måste vetenskapen i alla afseenden glädjas åt, att en kulturmakt sådan som England med dess alltid vakna sinne för empirisk forskning fått fast fot i detta gamla kulturland. Sedan artusenden slumra där i ruiner och grafkamrar stora litteraturskatter, som för en sen eftervärld kunna vittna om den andliga odling, som där

rådt. Med ifver arbeta nu engelsmännen att uppsöka och tillvarataga dessa skatter. Sedan 1883 bedrifvas där systematiskt ledda utgräfningar, bekostade af en därför särskildt bildad fond, Egypt Exploration Fund. Forskarne E. Naville och W. M. Flinders-Petrie hafva varit hufvudledare af arbetet. Bland anmärkningsvärda resultat äro att nämna identifieringen af Pithom-Succoth, en af de förrådsstäder som Farao tvang israeliterna att uppföra (2 Mos. 1, 11). Äfven har man funnit en hel del förut såsom förlorade ansedda eller helt okända litteraturalster från den grekisk-romerska perioden och fran den kristna kyrkans första århundraden. Härvid kan erinras om aterfinnandet af grekiska litteraturverk sådana som Aristoteles bok om Athens författning, Herondas komedier och Bachylides' oden. Här har man också funnit en grekisk öfversättning af de 32 första kapitlen af den förut endast i ethiopisk dräkt kända judiska apokryfen Henoks bok (författad omkring år 100 f. Kr. citerad i Judas' bref v. 14). Äfvenså har man här funnit fragment af ett par förut blott till namnet kända fornkristliga apokryfer, nämligen de s. k. Petrus-evangeliet och Petrus-apokalypsen[1].

Nu senast fästades för några månader sedan uppmärksamheten vid detta forskningsfält genom en notis, att man där funnit en samling Jesu utsagor (λόγια), hvilken man t. o. m. något förhastadt antog kunna vara den af Papias i 2:dra seklet (Euseb. Hist. Eccl. 3, 39) omtalade och kommenterade logiesamling af Matteus, hvilken man antager hafva varit hufvudkällan till de synoptiska evangelierna. Detta antagande visar sig visserligen vara ogrundadt och fyndets vikt måste betydligt reduceras, men icke desto mindre kan det vara värdt en liten redogörelse.

Det är tvenne engelska forskare B. P. Grenfell och A.

[1] Se förf:s: Det s. k. Petrusevangeliet, ett nyfunnet fragment ur en fornkristlig apokryf. Text med öfversättning och kritisk undersökning. Lund 1893.

S. Hunt, hvilka under sistlidne vinter, delvis med understöd af nämnda Egypt Exploration Fund, verkställt utgräfningar af ruinerna efter den gamla staden Oxyrhynchus, hufvudstad i 19:de provinsen, och där framdragit en oräknelig hop papyrusrullar; det uppgifves, att ända till 280 kistor sändts till England och dessutom en del stannat i Egyptens statsmuseum. Det mesta är väl mer eller mindre värdelösa handlingar från provinsadministrationen, men mycket torde ock vara att vänta af värdefullare odlingsskatter, när samlingarna hunnit undersökas. Till en början hafva upptäckarne skyndat publicera här i fråga varande logiesamling, för hvilken vi gå att redogöra. Till ledning hafva vi dels den för blott ett par veckor sedan utkomna orginalupplagan af Herrar B. P. Grenfell och A. S. Hunt: Λόγια Ἰησοῦ, Sayings of our Lord, from early greek papyrus, discovered and edited, with translation and commentary. With two plates. London 1897. Six pence., dels ock en med vanlig raskhet utkommen tysk bearbetning af den grundlige kännaren af hela den äldre kristliga litteraturen A. Harnack: Ueber die jüngst entdeckten Sprüche Jesu. Freiburg i. B. 1897. 75 Pfen.

Det nyfunna dokumentet utgöres af ett enda litet papyrusblad, 15 cm. i höjd och 9 cm. i bredd. Ovanligt nog, när det gäller papyrus, synes det ej vara del af en rulle utan af en bok, codex. Det är beskrifvet med grekisk uncialstil, motsvarande således ungefär de nu i tryck brukliga bokstafstyperna för stora grekiska alfabetet. Hvardera sidan (bladets afvigsida synes vara att läsa först) rymmer 21 rader om 15—18 bokstäfver hvarje. Utgifvarne förmena, att ursprungligen ännu en rad rymts nederst på sidan, men Harnack påvisar (sid. 15), att sammanhanget ej synes kräfva detta. Beträffande skriftens ålder vilja utgifvarne af åldern hos omgifvande fynd samt på paläografiska bestämningsgrunder antaga, att den bör sättas till en period emellan åren 150 och 300, sannolikast till

kort efter 200. Vi undra dock, huruvida den konstanta förekomsten af de sedan vanliga förkortningarne för orden Ἰησοῦς, πατήρ, θεός och ἄνθρωπος tillåta att föra skriften så högt upp i tredje seklet. I fråga om stafningen förekomma de i handskrifter vanliga förväxlingarne af αι för ε och ει för ι; på ett par ställen äro korrekturer. Accenter och interpunktion saknas.

Innehållet utgöres af ett urval utsagor, som tilläggas Jesus, flera af dem helt olika alla i våra evangelier innehallna. De inledas hvar för sig med ett: λέγει Ἰησοῦς. Utgifvarne antaga spår af 8 särskilda utsagor, men H. synes på goda skäl reducera dem till 7. Skriften börjar så:

ΚΑΙΤΟΤΕΔΙΑΒΛΕΨΕΙΣ
ΕΚΒΑΛΕΙΝΤΟΚΑΡΦΟΣ
ΤΟΕΝΤΩΟΦΘΑΛΜΩ
ΤΟΥΑΔΕΛΦΟΥΣΟΥΛΕΓΕΙ
ΙΣΕΑΝΜΗΝΗΣΤΕΥΣΗ etc.

Dock vi återgifva hellre med de mera lättlästa minuskeltyperna, tillfogande accenter och rättelser och med begagnande af utgifvarnes sätt att markera supplerade bokstäfver med [ ] samt osäkert lästa sådana med ( ) såsom Harnack.

Utsagan 1.

— — — *καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου.*

— — *och då skall du se klart nog för att uttaga grandet, som är i din broders öga.*

Detta är den kända utsagan ur bergspredikan, återgifven ordagrant så som uti Lk. 6, 42 i Textus Receptus efter codd. ℵ ACD fl. medan Tischend. o. a. efter B sätta ἐκβαλεῖν sist. Huru början af detta logion varit här formulerad, är ovisst.

Utsagan 2.

Λέγει Ἰησοῦς, ἐὰν μὴ νηστεύσητε τὸν κόσμον, οὐ μὴ εὕρητε τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ· καὶ ἐὰν μὴ σαββατίσητε τὸ σάββατον, οὐκ ὄψεσθε τὸν πατέρα.

Jesus säger: *Om I icke försaken världen, skolen I icke finna Guds rike; och om I icke hållen sabbaten, skolen I icke skåda Fadren.*

Detta yttrande är något svårfattligt till formen och frapperar med uttryck, som vi ej äro vana höra af Jesu mun. νηστεύειν, fasta, med innehållsaccusativ förekommer ej annars; det måste vara detsamma som försaka, helt afstå från. Då att döma af facsimilet skriften här är otydlig, kunde man af den Johanneiska klangen i språket vara benägen vilja korrigera till νηκήσητε (= νικησ.): utan att I öfvervinnen världen, jfr Joh. 16, 38; 1 Joh. 2, 13; 4, 4. Innehållet blir dock detsamma, ett absolut kraf på världsförsakelse. Detta behöfver icke vara något i Jesu mun främmande, då lika kraftiga i paradoxens form klädda uttryck möta oss i evangelierna, t. ex. Lk. 14, 33. Och särskildt är här att påakta, att κόσμος här icke är vox media utan såsom i Johanneiskt språkbruk betecknas världen i dess gudsfientlighet, jfr 1 Joh. 2, 15. Äfven uttrycket »skåda Fadren» är Johanneiskt. Likväl har satsen något främmande i sig; vi finna ej hos evangelisterna Jesus hafva användt ordet fasta i sådan öfverförd betydelse, och det förefaller knappt troligt, att han användt det så, enär det kunnat missförstas, då han eljest polemiserade mot fasta i vanlig mening. Utgifvarne påpeka en apokryfisk parallell i den gnostiska Pistis Sophia, där såsom föregifvet ord af Herren säges: »ἀποτάσσετε κόσμῳ toti et ὕλῃ toti». Den främmande tonen framträder än skarpare i det andra membrum. Σαββατίζειν τὸ σάββατον är hos LXX det vanliga hebraiserande uttrycket för hålla sabbat i egentlig mening (Lev. 23, 32 etc.). Naturligast

synes nu visserligen att taga det äfven här i sådan egentlig betydelse, eftersom intet i sammanhanget angifver att det bör tagas i öfverförd och bildlig bemärkelse. I så fall måste dock utsagan genast dömas som apokryfisk i sämre mening och antagas från en judaiserande häretisk ståndpunkt lagd i Jesu mun. Likväl har påvisats, att icke blott σαββατισμός förekommer Hebr. 4, 9 i öfverförd betydelse utan också ordet σάββατον hos Barnabas, och hos Justinus och hos den senare t. o. m. uttrycket σαββατίζειν σάββατον i Dial. 12 om den sedliga vandeln i Guds tjänst såsom den rätta sabbatsfirningen i Nya förbundet (σαββατίζειν ὑμᾶς ὁ καινὸς νόμος διαπαντὸς ἐθέλει). Vi tillåta oss i samma dialog c. 15 påpeka samma spiritualiserande uppfattning af fastan, med hänvisning till Jes. 58. Men därmed äro vi också inne på en sådan allegoriserande (typologisk) tolkning af alla Gamla testamentets ceremoniella stadgar, som just utmärker dessa andra seklets män, hvartill visserligen Hebreerbrefvets författare kan sägas hafva gifvit impulsen, men som ingalunda spörjes hafva någon anknytningspunkt i Jesu egna ord. Det synes dock ej gärna tänkbart, att orden uti den korta sammanfattning, uti hvilken de sta, skulle kunna fattas i öfverförd (antijudaistisk) betydelse utan måste anses hafva dels judaiserande dels enkratitisk färg.

Utsagan 3 (utgif. 3 och 4).

Λέγει Ἰησοῦς, ἔ[σ]την ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου, καὶ ἐν σαρκὶ ὤφθην αὐτοῖς, καὶ εὗρον πάντας μεθύοντας καὶ οὐδένα εὗρον διψῶντα ἐν αὐτοῖς, καὶ πονεῖ ἡ ψυχή μου ἐπὶ τοῖς υἱοῖς των ἀνθρώπων, ὅτι τυφλοί εἰσιν τῇ καρδίᾳ αὐτῶ[ν] κ(αὶ) . . β(λ)ε [. .] [. . . .] . . [. τ]ὴν πτωχείαν.

Jesus säger: *Jag inträdde midt i världen och i kött syntes jag dem, och jag fann alla druckna och ingen fann jag törstande ibland dem, och min själ lider för människobarnens skull, emedan de äro blinda i sitt hjärta (och se icke) sin fattigdom.*

Så torde efter Harnack de sista orden böra kompletteras, καὶ οὐ βλέπουσιν τὴν πτωχείαν, då de lätt ansluta sig till det föregående, och man icke behöfver med utgifvarne antaga någon rad utfallen, som skulle inledt en ny med πτωχείαν slutande fjärde utsaga.

Äfven här lägges i Jesu mun en utsaga, som åtminstone till formen icke har någon motsvarighet i de kanoniska evangelierna. Smärtan öfver världens blindhet och förhardelse omtala de nog: jfr Mk. 3, 5 συνλυπούμενος ἐπὶ τῇ πωρώσει τῆς καρδίας αὐτῶν, Lk. 19, 41 Jesus grät öfver Jerusalem; men att Jesus under sitt jordelif talar om sig själf och sin ensarkosis i sådana ordalag, finna vi ingen motsvarighet till. Johanneiska prologen (1, 10, 14) framställer ju den apostoliska uppfattningen, som för lärjungarne först blef klar i uppståndelsens ljus, och 1 Tim. 3, 16 ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ är ju likaledes ord om, ej af Jesus. Mest slående parallel synes oss vara Joh. 9, 39 εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα . . . τυφλοὶ γένωνται. Med rätta papekar Harnack, att här icke blott är ett evangelium med en Logos-uppfattning utan ett, som går längre än Johannesevangeliet genom att förlägga denna tillbaka i Jesu egen mun, något som erinrar om de egyptisk-gnostiska evangelierna. Men då H. menar här vid detta evangelium icke vara att tänka på beroende af Johannesev. utan på en dualistisk, med detta parallell utveckling från en synoptikerna närmare stående källa, så tillåta vi oss därvid sätta ett frågetecken. Släktskapen med Johannesevangeliet synes för stor för att tillåta bortse från ett sådant beroende, hvilket endast H:s åsikt om Johannesevangeliets sena ursprung torde afhålla honom från att ponera.

Utsagan 4 (5).

Λέ[γει [Ἰησοῦς ὅπ]ου ἐὰν ὦσιν [. . . .] ε [. . .] . . (θ)εοὶ καὶ [. .](σο) [.] ε [. .] ἐστιν μόνος [. .](τ)ω ἐγὼ εἰμι μετ' αὐτ[οῦ]· ἔγει[ρ]ον τὸν λίθον κἀκεῖ εὑρήσεις με, σχίσον τὸ ξύλον κἀγὼ ἐκεῖ εἰμί.

Jesus säger: *Hvarhelst där äro . . . . och . . . . där är allena . . . är jag med honom. Lyft stenen och du skall där finna mig, klyf veden och jag är där.*

Här råder mycken bristfällighet i läsningen. Utgifvarne mena, att i första raden böra de otydliga bokstäfverna kunna dechiffreras till ett αθεοι. Harnack konjektuerar en läsning: ὅπου ἐὰν ὦσιν, οὐκ εἰσὶν ἄθεοι, καὶ ὥσπερ εἷς ἔστιν μονος. οὕτω ἐγὼ etc.: Hvar helst de må vara, där äro de icke utan Gud (jfr Ef. 2, 12 ἄθεος objektive = skilda från Gud) »und gerade wie einer allein ist, in dieser Weise bin ich mit ihm». Själfva tanken är nog därmed träffad. Det är densamme som Mt. 28, 20: Si, jag är när eder alla dagar. Då likväl en konstruktion ὥσπερ—οὕτω svårligen synes kunna här hafva användts, efter det måste vara koncessivt ej komparativt förhållande mellan bisats och hufvudsats, och då utgifvarne antaga möjligheten af ett εἷς framför ἐστίν. så torde man kunna våga ett annat försök till supplering: ὅπου ἐὰν ὦσιν οἱ ἕτεροι ἄθεοι καὶ ἄπιστοι, εἰ εἷς ἐστιν μόνος πιστός ἐγὼ etc. — hvarhelst än de öfriga äro gudlösa och otrogna, om en enda är trogen, så är jag med honom. Öfvergången i satsfogningen är ej ovanlig. En sådan motställning mellan de månge gudlöse och den ene trogne äro ock utgifvarne benägne att antaga. Därigenom framträder ock allra mest den slående likheten med det från Tatian genom Efrem Syrern bevarade agraphon; ubi unus est, ibi et ego sum (Resch Agrapha sid. 295). Då undvikes ock Harnacks antagande af en Jesu självfidentifiering med Gud (οὐκ ἄθεοι—ἐγω μετ᾽αὐτοῦ). Utsagan är en stegring af Mt. 18, 20; hvar två eller tre äro församlade, där är jag midt ibland dem, måhända icke utan inflytande af Joh. 16, 32: οὐκ εἰμι μόνος, ὅτι ὁ πατὴρ μετ᾽ ἐμοῦ ἐστίν. Äfven utsagans senare membrum torde då bli klarare. Harnack relaterar som parallel det af D:r Lisco honom påvisade stället ur Predikareb. 10, 9 ἐξαίρων λίθους . . . . σχίζων ξύλα — den som bryter

sten rifver sig på dem, den som klyfver vedträn löper fara därvid. Då skulle meningen vara, att äfven i det alldagligaste arbete vill Jesus vara när de sina. Det hela är dock blott en likhet i de ordspråksartadt valda orden. Men enligt vår ofvan antagna supplering, är det en så skarp betoning af att Jesu närvaro icke beror af mängden af lärjungar, att den synes allra kraftigast framhållas genom tankens nedförande till att han vill för den troende låta sig finnas midt ibland det opersonliga (jfr det betonade ἐκεῖ). Detta behöfver väl ej vara ren panteism, då närvaron gäller för den trogne, men tenderar dit. Jfr Lk. 3, 8: Gud kan af dessa stenar uppväcka säd åt A. d. ä. troende. Lk. 19, 40.

Utsagan 5 (6).

Λέγει Ἰησοῦς, οὐκ ἔστιν δεκτὸς προφήτης ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, οὐδὲ ἰατρὸς ποιεῖ θεραπείας εἰς τοὺς γινώσκοντας αὐτόν.

Jesus säger: *En profet är icke väl upptagen i sitt fädernesland, ej heller öfvar en läkare helbrägdagörelser bland dem, som känna honom.*

Yttrandets förra hälft är ordagrant lika med Lk. 4, 24 utom den lilla varianten οὐκ för οὐδείς; jfr ock Mt. 13, 57; Mk. 6, 4; Joh. 4, 44, men dessa hafva alla ἄτιμος eller τιμὴν οὐκ ἔχει, medan Lk ensam liksom detta logion har δεκτός. Senare delen kan också vara ett ordspråksartadt uttryck, af traditionen tillfogadt som parallel. Till innehållet visar det påfallande sammanhang med det från samma Jesu besök i sitt fädernesland omtalade faktum Mt. 13, 58 och Mk. 6, 5, att Jesus där ej gjorde många kraftgärningar för deras otros skull. Men måhända behöfva vi ej gå ifrån Lukas. Märkligt nog hafva utgifvarne såväl som Harnack ej observerat den tydliga parallellen just i Lukasstället: ἰατρέ θεράπευσον σεαυτόν. ὅσα .... ποίησον καὶ ὧδε ἐν τῇ πατρίδι σου. Det var denna uppmaning, som framkallade Jesu svar. Denna andra sats skulle kunna

vara äkta just såsom närmaste svar, ehuru man hade då snarast väntat, att den gått före den om profetens ställning. Då likväl Jesus verkligen utförde enligt Mk. några helbrägdagörelser där, synes satsen vara en sekundär abstraktion ur uppmaningen.

Utsagan 6 (7).

Λέγει Ἰησοῦς, πόλις οἰκοδομημένη ἐπ᾽ ἄκρον ὄρους ὑψηλοῦ καὶ ἐστηριγμένη οὔτε πε[σ]εῖν δύναται οὔτε κρυ[β]ῆναι.

Jesus säger: *En stad, som är byggd på toppen af ett högt berg och fast grundad, kan hvarken falla eller döljas.*

Här synas kombinerade Mt. 5, 14 och 7, 24, 25 på ett föga ursprungligt sätt. Det förra stället har begreppen πόλις och κρυβῆναι, det senare οἰκοδομεῖν och θεμελιοῦν = ἐστηριγμένη. Lukas har väl parallell till den senare utsagan af Jesus, men ej till den förra.

Utsagan 7 (8).

Λέγει Ἰησοῦς, ἀκούεις .(ι)σ(τ)ο(ε) . . (τ)ιον σου (το).

Här är för litet gifvet, för att någon mening häraf kan vinnas. Utgifvarne antaga som möjlig lösning ett εἰς τὸ ἐνώπιον σου. Ovisst. εἰς τό ὠτίον σου måhända fyller ej rummet, annars vore det tänkbart. De såväl som Harnack antaga här ett annars okändt yttrande. Månne ej, då det förra var ur bergspredikan, vi äfven här kunna antaga hafva stått ett af de i Mt. 5 med ett ἀκούετε införda?

Hvad är nu att säga om denna samling utsagor? Den kan ej vara ett lösryckt blad ur ett berättande evangelium, då hvarje antydan om den historiska situationen för yttrandena fattas. Ej heller tillåter innehållet i t. ex. 3:dje utsagan att tänka på en af de tidigaste samlingar af logier (Matteuslog.), som kunnat ligga till grund för de kanoniska evangelierna; äfven dessa logiesamlingar torde i öfrigt ej helt hafva

saknat en berättande ram. Frånvaron af hvarje förbindelse mellan de olika logierna visar, att det nog är ett sekundärt utdrag ur ett fullständigare evangelium. Hvilket? Eller hvilka? Vi återföra i minnet några af anknytningspunkterna till våra kanoniska evangelier. Första utsagan är fullt identisk med en hos Lukas, 6, 42. N:o 5 a är likaledes identisk med Lk. 4, 24, och 5 b visar också snarare beroende af Lk. 4, 23 än frändskap med Mt. och Mk. N:o 6 visar till Mattei ev. (åtminstone ej Lk. ensamt). N:o 7 kan visa på Mt (Harnacks »ganz Lukanisch» sid. 26 måste vara en lapsus). N:o 2, 3 och 4 äro de, hvilka egentligen skola innehålla något nytt och vara bevis om en självständig källa. Här finna vi endast uti n:o 4 möjligen i själfva tanken en frändskap med Mt. 18, 20 och i n:o 3 τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων ett uttryck, som blott finnes hos Mk. 3, 28, men i öfrigt är vanligt i hebraiserande språk. Däremot förete dessa utsagor en likhet med Johannes ev., hvilken vi mena böra än mera betonas, än hvad Harnack gjort. I n:o 2 κόσμος, νικᾶν τὸν κόσμον(?) 1 Joh. 2, 13; 4, 4 i dess absoluta motsats till Gud och Guds rike (äfven detta begrepp är ju ej helt främmande för Johanneiskt språkbruk, jfr 3, 3, 5) och ὁρᾶν τὸν πατέρα. I n:o 3 är hela ståndpunkten Johanneisk, ja så att säga supra-Johanneisk, genom att den lägger i Jesu egen mun en tydlig utsaga om hans ensarkosis. Det är Johannesprologens inläggande i Jesu egen mun, en hel dogmatik uti sådana Jesu ord som 9, 29 εἰς τὸν κόσμον ἦλθον jfr Joh. 8, 37, jfr 1 Joh. 4, 2 fl.; τυφλός i öfverförd betydelse Joh. 9, 39, 1 Joh. 2, 11; πονεῖ ἡ ψυχή μου jfr 12, 27 ἡ ψυχή μου τετάρακται (Mt. 26, 38, Mk. 14, 34). Medlidandets smärta dock äfven hos synoptikerna. N:o 4 talar med så kraftiga uttryck om Jesu närvaro hos lärjungarne efter sin bortgång, att endast afskedstalet hos Johannes t. ex. 14, 18 fl. närmar sig, men hans närvaro i den inre personliga

lifsgemenskapen har utbytts mot en mera yttre (panteistiskt fattad?) sådan.

Äro nu dessa för samlingen karakteristiska utsagorna nog originella och trovärdiga för att kunna anses hafva sitt ursprung i en verklig tradition vid sidan af den, som ligger till grund för våra kanoniska evangelier? Utgifvarne antaga möjligheten, Harnack anser det vara visst, om ock denna tradition är sekundär eller t. o. m. tertiär. Om så är, hvar är då det evangelium, ur hvilket språken äro excerperade, ty att det är blott excerpt vi hafva för oss, måste vara obestridligt? Redan utgifvarne hafva pekat på det sannolikt i början af andra århundradet uppkomna s. k. Egypter-evangeliet, Εὐαγγ. κατ᾽ Αἰγυπτίους, hvilket en tid var ganska mycket brukadt (äfven af den i Rom c. 176 lefvande förf. till 2 Clemensbrefven eller homilian) och ej till en början ansågs hæretiskt, men dock gaf stöd åt och åberopades af Enkratiterna och Modalisterna och därför sedan helt förkastades af kyrkan. Harnack stannar helt för att tillskrifva de nyfunna utsagorna till Egypterevangeliet. Utsagan 2 synes kunna gifva stöd åt enkratitisk askes, n:o 3 åt modalism såväl som åt andra seklets gnostiska fantasier om Kristus såsom »ett öfverjordiskt andeväsen, som vandrat fram öfver denna världens skådebana». Evangeliet skulle hafva vid fullt upprätthållande af den synoptiska typen lagt en pneumatisk kristologi i Jesu egen mun och utvecklat sig parallellt med Johannesevangeliet (!), ej nödvändigt vara beroende däraf. Möjligt är ju ett sammanhang med Egypterevangeliet, ehuru det då förefaller oss egendomligt, att medan där i alla kända citat användes ordet κύριος eller t. o. m. θεός, det här lika konstant heter Ἰησοῦς. Då därjämte frändskapen med Johannesevangeliet är så omisskännelig, att den endast kan förklaras under antagande af litterärt beroende, synes tillsvidare åtminstone fullt så mycket tala för den andra af utgifvarne äfvenledes framlagda möjligheten,

att vi här hafva endast att göra med en fri citation från våra förhandenvarande evangelier. Samlingen torde kunna ledas tillbaka till en privat uppteckning efter t. ex. en muntlig predikan, vid hvilken upptecknaren ej fullt förmått skilja emellan anförda yttranden af Jesus och en fri användning af sådana, i hvilken Jesu ord och predikantens gnostiserande tankegång sammansmält. Ännu torde åtminstone frågan böra stå öppen. Huru som helst, hafva vi blott ett nytt vittne, som ej förmår i någon mån förringa utan genom jämförelsen i stället kraftigt bidrager att styrka ursprungligheten, renheten och sanningen uti våra gamla evangelier.

M. Lundborg.

I frågan om lekmannadop.

Det Kongl. cirkuläret af den 13 juni 1896 är så formuleradt, att en lång strid om dess mening har kunnat utkämpas. Den rimligaste tolkningen af detsamma har synts oss vara den, att det innebär en tillåtelse att anteckna och bekräfta sådant dop, då det ej uttalar någon befallning härom, och då någon sådan befallning ej finns förut. Den striden bör nu kunna slutas, sedan utslaget i det Lövgrenska målet kommit såsom ett supplement och en förklaring. Ty visserligen rör detta utslag blott ett enskildt fall, men det är dock af den beskaffenhet, att det ger en säker vink om, huru Kongl. M:t kommer att döma i andra fall: den som företer ett bevis om, att dop af lekman skett enligt bestämmelserna i formuläret, kan ha visst hopp om att få detta dop erkändt af Kongl. M:t. Och när så en gang bekräftelse begäres på detta dop, är präst enligt cirkuläret förbunden att meddela densamma.

Ställningen är sålunda enkel och klar. Lekmannadopet är så godt som inordnadt såsom en laglig funktion i kyrkans

verksamhet, och saken hjälpes ej mycket med att cirkuläret kallar det ett dop »utan nödfall».

Men härmed har ställningen blifvit ohållbar. Otillfredsställande är redan det, att man för bekräftelsen af ett dop »utan nödfall» använder formuläret för ett dop i nödfall. Det är något osant i detta. Vidare står cirkuläret, så tolkadt som skett i Lövgrenska målet, ej i full öfverenstämmelse med gällande kyrkorättsliga förhållanden. Och, hvad som är det svåraste, ett öfverlämnande åt det enskilda godtycket af en kyrkans väsentliga funktion bidrager till hennes upplösning som samfund.

En storm har uppväxt landet rundt bland kyrkans lärare. Och det är ej blott de s. k. högkyrklige, som knota, utan äfven många bland de s. k. frikyrklige. Detta kan man första. Dock gäller det att bibehålla besinning och hopp och vederbörlig vördnad för öfverheten. Ett par saker få vi ej glömma. Kongl. M:t har säkerligen utfärdat cirkuläret i verklig välmening för att skaffa någon reda i oredan. Hade det fått tillämpas med den frihet och den begränsning vi angåfvo i vår förra uppsats, så hade faran icke kunnat bli så stor. Vidare må vi komma ihåg, att den omständigheten, att lekmannadop skall *bekräftas* af präst, om det skall få giltighet, innebär ett handlande från kyrkans sida.

Hvad är nu att göra? Det goda har cirkuläret åtminstone med sig, att det bringar krisen till mognad. *Nu måste en verklig lösning af frågan ske.* Lyckligtvis stundar ett kyrkomöte. Där måste förslag om sakens ordnande på ett tillfredsställande sätt framläggas och antagas. Tanken härpå bör bidraga att stärka vårt tålamod. Såvida ej Kongl. M:t själf vidtager någon åtgärd för att under tiden skapa en dräglig situation, måste prästerna dra sig fram efter bästa förstånd. Den som därtill ej känner sig af sitt samvete förhindrad, må under tiden anteckna lekmannadop, dock sedan han

ordentligt och samvetsgrant pröfvat, om betingelserna för dop varit för handen eller ej, ej på grund af hvilka lösa lappar som helst hvilka förevisas.

Men huru skall nu saken ordnas? Så vidt vi kunna se kan det endast ske på ett af de tvenne sätt vi antydde i vår förra uppsats, antingen genom omdop eller bekräftelse. Redan i den förra uppsatsen antydde vi, att vi skulle finna det skäligt att under vissa svåra förhållanden använda omdop. Sådan som stämningen för ögonblicket är, skulle man tro, att de fleste af våra präster äro benägna för att lösa frågan på detta enkla sätt. Ja, den saken tål att tänka på, men den är dock ej så lätt, som man kanske i en något upprörd sinnesstämning föreställer sig. Om man helt och hållet förkastar ett lekmannadop utan nödfall, så kan detta synas leda till den åsikten, att dop är ett verkligt dop, först då det förrättats af präst på kyrkans uppdrag. Men då kan frågan bli: kommer man så ej nära en katolsk åskådning, ja, är denna åskådning ej något besläktad med den, som gör ordets kraft beroende af predikantens person? Värdet af Guds handlande göres ju beroende af hvilka människor som handla och under hvilka former det sker. Men är ordet verkligt Guds ord, äfven om en lekman förkunnar det, så är det svårt att komma ifrån, att ett dop skulle ha något realt i sig, om en lekman förrättat det enligt Herrens stiftelse.

Men man skulle också kunna tänka sig, att kyrkorättsliga ordningar ej behöfva vara i detalj bundna af dogmatiska bestämningar. Redan i vår förra uppsats sökte vi visa, att det har en stor betydelse för nademedlens verksamhet och verkan, om de förvaltas inom samfund och på deras uppdrag. Och detta gäller mest sakramenten, som äro handlingar, och allra mest dopet, som är den handling, genom hvilken människan blir en medlem af kyrkan. Och nu skulle man kunna resonnera på följande sätt. Ordets predikan upprepas, natt-

varden upprepas, då kan väl ock dophandlingen upprepas. Häremot kan invändas, att den enligt sin natur bör ske blott en gång, man kan ju ej flere gånger göras till medlem i Guds rike. Men då kan man fortsätta resonnemanget så här. Lekmannadopet är ju ofullständigt, det skall bekräftas, den som fått detta dop är ännu ingen fullt verklig medlem af kyrkosamfundet. Skulle det då vara så orimligt, att man, äfvén med erkännande af något realt i lekmannadopet, för god ordnings skull utförde en fullständig dophandling. Denna blefve ej ett blott upprepande, den blefve en relativt *annan* handling, en sådan dophandling, som fullständigt insatte den döpte i kyrkosamfundet, och på samma gång innebure den en bekräftelse på det redan förut skedda dopet, hvilket den liksom absorberade och renade. Vi tro, att ett sådant resonnemang ej kan utan vidare kasseras, och då skulle det ock vara möjligt att, utan att alterera dopets väsen, stadga, att man döpte om dem, som fått lekmannadop, då de ville blifva medlemmar af kyrkan. Och vi skulle vilja tillstyrka en sådan anordning, om lekmannadöpandet urartade på ett alltför betänkligt sätt.

Men vi tro dock, att bekräftelse efter ett särskildt formulär skulle göra tillfyllest. På detta sätt blefve ej detta dop en lagligen erkänd handling, såsom det nu är på väg att bli. Först skulle sträng pröfning föregå bekräftelsen. Och så skulle denna meddelas enligt ett formulär, som annonserade, att dopet varit olagligt, som således hade kyrkotuktsnatur och som äfven annonserade, att bekräftelsen hade till uppgift att göra den döpte till verklig medlem af vederbörande kyrkosamfund, och i och med detsamma till en fullt värdig och erkänd medlem af Kristi församling i allmänhet. Härvid må vi komma ihåg tvenne ting. Denna bekräftelse blefve just ett kyrkans handlande, genom hvilket hennes rätt och plikt att genom officiella organ intaga nya medlemmar vore i ej ringa mån

bevarad. Och vidare: då den, som fått lekmannadop, på egen eller målsmäns begäran finge det bekräftadt, så innebure ju detta, att han franginge den separatistiska ståndpunkten och genom en kyrkans handling infördes i kyrkans sköte. Genom bekräftelsen upphäfdes, objektivt sedt, det syndiga och farliga i den olagliga dophandlingen.

Man kunde ju börja med att stadga bekräftelse af lekmannadop på sätt vi nu föreslagit. Skulle detta sätt ej visa sig kraftigt nog att stäfja ofoget, kunde man sedan gripa till det kraftigare medlet att utan vidare fordra fullständigt dop för alla, som skulle bli medlemmar af kyrkan.

F. A. Johansson.

Om granskningen af Bibelkommissionens proföfversättning.

Domprosten Personne har i en uppsats i »Ny Ecklesiastik-tidning» om »Bibelkommissionens proföfversättning» äfven kommit att tala om granskningen af densamma, och därvid kommer han till det nedslående resultatet, att granskningen genom konsistorierna och de teologiska fakulteterna, äfven om de göra värdefulla detaljanmärkningar, dock ej lämnar någon nämnvärd garanti, ja, ej ens om de finge hålla på med granskningen två eller tre år. Orsaken härtill skall vara den, att medlemmarna af dessa korporationer äro så upptagna af annat arbete, att de ej kunna medhinna ett så drygt arbete, som den nämnda granskningen.

Men detta tyckes ej vara den enda orsaken enligt hans mening. Har han rätt, så lär det stå illa till med kompetensen att göra detta arbete inom de nämnda korporationerna.

En sådan mening synes blicka fram ur detta yttrande: »äfven om en och annan medlem af dessa korporationer jämför hela öfversättningen, ord för ord, med grundtexten under rådfrågande af lexikon och någon kommentar, så kan detta ju knappt få namn af granskning». Den som under arbetet med granskningen oupphörligt är beroende af lexikon och någon, d. v. s. en enda, kommentar, måtte vara en rätt grön nybörjare, en som samtidigt får lära sig hebreiska. Nu söker visserligen förf. att mildra sitt omdöme genom att medgifva, att de nämnda korporationerna kunna afgifva ett omdöme om öfversättningen såsom kyrkobibel. Men då få de ej säga något speciellt, utan böra yttra sig i blott allmänna ordalag. Visserligen kan det ligga något uti detta, att det är olika saker att yttra sig om en öfversättning såsom produkt af ett vetenskapligt arbete och såsom blifvande kyrkobibel, men skall man med någon säkerhet yttra sig i det senare afseendet, så måste man väl ha vetenskapliga insikter i någon mån. Skall jag t. ex. bedöma, om ett ställe är rätt öfversatt eller ej, så måste jag göra detta på grund af språkliga insikter. Men en falsk öfversättning duger ej ens i en kyrkobibel.

Nu finge det väl gå för sig med den svaga kompetensförklaring, som konsistorierna och de teol. fakulteterna få, men saken har en farligare sida, nämligen att allmänheten kan få den föreställningen, att man är helt beroende af bibelkommissionen, att ingen egentligen kan veta, hurudan öfversättning vi få.

Men så farligt är det dock icke. Visserligen bör bibelkommissionen, som öfvervägande sysslat med detta arbete i många år, bäst vara inne ej blott i principerna, utan äfven i detaljerna. Men det finns dock andra, som ha insikter i dessa ting. Vi ha professorer i exegetik, och de skola väl ej alldeles vara nybegynnare. Och jag känner teol. professorer i andra ämnen, som ha god reda på sitt gamla testamente. Ja

jag känner domkapitelsledamöter utanför universitetsstäderna, som ej sakna kompetens för granskningen af en öfversättning. Det torde således bland oss finnas män, som kunna döma ej blott om några detaljer i öfversättningen, utan äfven om kommissionens principer och hur de tillämpas. Och att kommissionen ej finner granskares meningar om sina principer alldeles betydelselösa, torde framgå redan däraf, att förf. i sin uppsats talar utförligare om dessa och anför ex. på deras användning. Så talar han om den text, som användes. Han söker försvara kommissionens princip att använda textus receptus, den gängse hebreiska texten. Han medgifver, att denna text ej alltid är den ursprungliga, men påstår, att textkritikens resultat ännu äro så osäkra, att det är bäst att hålla sig till en gifven text. Vi inse nog vanskligheten i textkritiken, men vi äro dock öfvertygade om, att kommissionen hade bort en och annan gång afvika från textus receptus. Det finns fall, då den hebreiska texten är alldeles orimlig, under det t. ex. Septuagintas text ger en bättre mening. Det finns fall, där den hebreiska textens riktighet är högst osannolik, under det att textkritikens resultat äro högst sannolika eller sannolikare. I fall, där intet är visst, bör man välja det sannolikare och det som ger den bättre meningen. Vi skola nämna ett par ex. för att belysa vår mening i denna fråga.

I 2 Sam. boks 15 kap. talas om Absaloms uppror. Där berättas, att han stal bort Israels mäns hjärtan, och sedan, att han *40 år* därefter ville gå till Hebron att infria ett löfte. Nu är det uppenbart, att grundtextens 40 här är ett fel; men kommissionen har öfversatt det så. Hvarför ej ändra här till en rimlig siffra?

I 2 Sam. 12 kap. berättas, att David lät utföra folket från Rabba och lade dem under sågar och tröskvagnar af järn och bilor af järn och öfverlämnade dem åt Molok. Det var ju en förskräckligt barbarisk behandling. Men nu är tex-

ten något osäker här. Och det som öfversättes: under sågar, kan öfversättas: vid sågar o. s. v. Af det motsvarande stället i Krön.-B. ser det tydligare ut än här, som det skulle vara fråga om ett verkligt söndersågande af människor. Men Krön.-böckernas uppgifter äro ej alltid så säkra. Nu är det en ej ovanlig tendens att fatta detta ställe i Sam.-B. så, att det skulle betyda, att David gjorde folket till trälar, som finge arbeta vid sågverk o. s. v. Och det är en förklaring, som är mera human och passar bra i hop med de historiska förhållandena. Vi påstå, att i ett sådant fall som detta, där meningen är oviss, är det rimligast att välja den humanaste och mest passande öfversättningen. Äfven om David verkligen ej söndersågat folk, så skall han dock enligt provöfversättningen för långliga tider gälla för en af de gröfsta barbarer. Flere ex. skulle kunna anföras.

Vi tro, att granskningen af provöfversättningen lämnar någon verklig garanti. Se vi på de utlåtanden, som nyligen afgifvits, så syssla de ej blott med detaljer, utan ock understundom med principerna. Så försökte Upsala teol. fakultet (och domkapitel) att inordna sina anmärkningar under vissa rubriker, som ville vara uttryck för principer. Och i dessa utlåtanden torde vara åtskilligt sant, som således lämnar verklig garanti för att man granskat riktigt. — Till sist vågar undertecknad utan fruktan för att hugga i vädret upprepa den mening, jag förut uttalat, att den nya öfversättningen till gamla testamentet, när den blir färdig, blir en mycket god öfversättning, som vår kyrka skall ha stor välsignelse af i långa tider.

Vi skulle gärna se, att »Ny Ecklesiastiktidning» intoge denna uppsats.

F. A. Johansson.

Ännu några ord om den första upplagan af Luthers Kleiner Katechismus på svenska.

Anledningen att vi ännu en gång återkomma till denna fråga är, att docenten H. Lundström i *Samlaren* (Årg. 1897 p. 172 f.) upptagit den. Vi anse nämligen, da Kyrklig Tidskr. nu en gång tagit initiativet till denna diskussion, vår plikt vara att allt fort följa dess vidare utveckling.

I hvad mån har då doc. L. lyckats att föra frågan verkligen framåt?

För att kunna härpå svara blir nödigt att kasta en kort återblick på diskussionens gång hitintills.

Dess utgångspunkt är följande yttrande i *F. L. Schaumans Prakt. Theol.* I: 383: »*Luthers lilla katekes öfversattes på svenska år 1548 af Laurentius Petri*» (lika kategoriskt upprepadt af *J. Wahlfisk. Den kateket. undervisn. i Sverige. Sthm 1889* p. 10, äfven af honom utan ringaste spår till källanvisning: »Först 1548 utkom Luthers lilla katekes på svenska, öfversatt af Laur. Petri»). Man skulle tro sig här stå inför ett bibliografiskt axiom. Och dock är faktum, att än i denna stund den svenska bibliografien *icke känner någon Luthers lilla katekes på svenska före 1572.*

Detta har gifvit d:r (numera biskopen i Kristiania) A. Chr. Bang anledning att i sina *Dokumenter og Studier vedrørende den luth. Katechismus' historie i Nordens Kirker* (Christ. 1893) kritiskt ingå på frågan. Äfven han erkanner frånvaron af hvarje direkt bevisning och stöder sitt resultat uteslutande på sannolikheter. Detta sitt resultat sammanfattar han själf sålunda (p. 41): »Resultatet af disse undersøgelser falde da sammen med den tradition, som Schauman maa forudsettes at have gaaet ud fra, forsaavidt som der lader sig eftervise sterke spor efter en svensk katekismus-

udgave ældre end 1572. At denne ikke skriver sig fra en senere tid end 1548, anser jeg for meget sandsynligt. Hvorvidt Laur. Petri kan antages at være oversætteren, det er jeg ude af Stand til at kunne undersøge, da de fleste af denne fremragende mands trykte skrifter ikke er mig tilgjængelige»*.

Alltså: d:r Bang menar sig ha lyckats uppvisa, att med stor sannolikhet *redan 1548* en svensk upplaga af L:s lilla katekes förelåg, lämnande dess författareskap därhän. Och hans bevisning häraf erhåller i doc. L:s recension af hans arbete (Kyrkl. Tidskr. 1895 p. 470 f.) amplaste erkännande.

Det var särskildt detta lifliga erkännande, som gaf mig anledning att något närmare taga reda på d:r Bangs undersökning. Ty redan länge hade den hemlighetsfulla uppgiften i Schaumans Prakt. Theol. sysselsatt mig. Skulle verkligen gåtan vara sin lösning så nära?

För så vidt vi tills vidare hålla oss till endast hufvudfrågan *(tillvaron af en svensk L:s lilla katekes »fra en ikke senere tid end 1548»)*, måste jag erkänna, att mitt slutintryck blef, att vi stodo kvar på ungefär samma punkt som förut. Sannolikheten för en sådan upplaga var för mig hvarken större

* Vi citera här *in extenso,* då vårt föregående citat af d:r Bangs ståndpunkt icke fullt godkännes af doc. L. Det lydde: "Häremot förfäktar emellertid d:r A. Chr. Bang det redan af den finske teologen F. L. Schauman utan hvarje bevisning framkastade påståendet, att "Luthers lilla katekes öfversattes på svenska år 1548 af Laur. Petri". Hvad häri skulle vara "icke fullt korrekt", fatta vi icke. Att Laur. Petris namn är med, ehuru d:r Bang efter det satt ett frågetecken, beror därpå, att orden inom citationstecken äro *ordagrant* citat från Schauman.

Däremot tro vi oss ha verkligt skäl att sätta i fråga, huruvida doc. L. själf i just denna punkt citerat "fullt korrekt". Ty hur lyder hans eget referat af d:r Bangs resultat? "Resultatet af d:r Bangs undersökning", heter det pag. 172, "rörande vårt spörsmål torde kunna uttryckas så, att han uppvisat, att sannolikt en tidigare (från 1548?) svensk upplaga af L:s lilla katekes existerat än den till våra dagar bevarade af år 1572." Hänvisande till d:r Bangs egna ord här ofvan, hemställes, huruvida icke korrektare varit att säga: "att han uppvisat, att sannolikt en svensk upplaga af L:s lilla katekes existerat redan 1548 (författad af Laur. Petri?)".

eller mindre efter genomläsningen af d:r Bangs arbete. Jag sammanfattade därför min pröfning med dessa ord: (»Kyrkl. Tidskr. 1896, p. 325): »Resultatet af vår granskning blir alltså, att, oaktadt värdet af mången detalj i d:r Bangs intressanta undersökning, han dock icke lyckats öfvertyga oss, att Luthers lilla katekes redan på 1540-talet förelegat i svenskt tryck; utan förblir för oss, *till dess kraftigare bevis anskaffats*, prof. Schücks antagande, att 1572 års öfversättning är *den första*, det troligaste.»

Och nu är frågan: har doc. L lyckats anskaffa dessa »kraftigare bevis»?

I intetdera af doc. L:s båda uttalanden i frågan har jag kunnat finna ett enda försök att häfda 1540-talets katekes-upplaga. Han undviker konsekvent att inläta sig härpå. I denna punkt skulle alltså han och jag vara ense, och kontroversen oss emellan slut. Ty hvad den andra frågan vidkommer, *huruvida i allmänhet någon svensk upplaga af L:s lilla katekes »före 1572» är att antaga*, så leder oss den, intill dess direkta bevis föreligga, så in på vida fältet och öppnar så många sannolikheter och osannolikheter, att jag hvarken har häröfver uttalat mig eller tills vidare ämnar göra det.

På något *direkt* bevis för tillvaron af en sådan upplaga gör nu ej heller doc. L. anspråk. Dock menar han sig kunna meddela en sannolikhet härför, som i det närmaste samman faller med ett dylikt bevis. Bibliotekarien d:r L. Bygdén har nämligen i riksarkivet funnit en bokförteckning från 1568 (»*Register wppå Mine Bööker köptt y Köpenhaffn, Anno etc. 68*») i hvilken det bland annat heter: »Jtem denn Suenske Psalmebook, Jtem Chatechismus, Jtem en bönebok, Jtem alle Euang. och Epistlar och en lithen bön hos huartt Euangelium, Jtem hele Passion, Jtem Christi vpstondelse och himmelsfärd, Jtem Jherusalems förstöringh». Det är alldeles icke osannolikt, att denna d:r Bygdens intressanta upplysning kan innebära ett nytt uppslag till frågans lösning. Åtminstone

innebär den för mig större historisk sannolikhet än något föregående, mig kändt uttalande i denna fråga.

Innan jag slutar, är jag skyldig doc. L. ett par medgifvanden. Jag hade i min föregående uppsats kallat 1572 års psalmbok »en vanlig boktryckare-spekulation, utgifven af boktryckaren Amund Laurentzson». Detta mitt yttrande underkastar doc. L. en mycket lärd och sträng kritik, upplysande, att bemälte Laurentzson »under mer än 30 år (1534—1575) var *kunglig* boktryckare». Detta visste jag verkligen icke; och jag skyndar att ändra mitt uttryck till: »*kunglig* boktryckarespekulation». Ty att det varit en kungens egen privatspekulation, menar väl ej doc. L.? Öfver hufvud synes det vara en orimlighet att tänka sig ens möjligheten, att någon som helst svensk censur skulle 1572 satt i fråga att rent af *förbjuda* tryckningen af Luthers lilla katekes.

Mycket sysselsätter sig äfven doc. L. med mina argument från *1571 års K.O.* för osannolikheten af uppgiften, att *Laur. Petri* skulle öfversatt L:s katekes. Då emellertid i sak doc. L. tyckes vara lika öfvertygad som jag om denna osannolikhet, ser jag icke betydelsen af ett vidare ordande härom. Är verkligen intresset att vetenskapligt *reda* denna mycket invecklade fråga, så är önskligt, att diskussionen hålles så saklig som möjligt.

Vidare erkännes, att art. V af *1574 års 10 Artiklar* ovillkorligen förutsätter kännedom af Luthers *Kleiner Katechismus.* Men hvad stöd häri skulle ligga för antagandet af en Johan III:s sympati vid denna tid för detta Luthers arbete, inser jag icke. Och detta så mycket mindre, som redan följande år *1575 års Ordinantia* (hvilken på ett helt annat sätt än 1574 års Artiklar anger Johans verkliga tankar) gifver »thet rådh för wår Suenska, att the eenfåldighe sparsamliga ther aff (»de många säckters skrifter») läsa, och ehuras scripta the läsa, mera Lutheri, Philippi, Brentij eller andras, så skola altijdh rätta sigh effter then forklaringh, som

vthi then prentade kyrko ordningh kan om några articlar allaredho wara författat.»

Doc. L. slutar sin uppsats: »Redan för nära trenne år sedan har prof. Schück offentligen uttalat sig annorlunda än i Sv. Literaturhistoria och utan ringaste invändning i anslutning till den af den norske kyrkohistorikern häfdade standpunkten. I sin afhandling *Våra äldsta reformationsskrifter och deras författare* förklarar han nämligen, att i d:r Bangs nämnda arbete »*bl. a. med mycket starka skäl visas sannolikheten af, att Luthers katekes redan 1548 funnits öfversatt på svenska — således 24 år före den äldsta kända svenska upplagan*». Här är tydligen ett riktigt dråpslag mattadt åt undert.: själfve den populäre förf., på hvilken jag (»till dess kraftigare bevis anskaffats») åberopat mig, har alltså själf obetingadt böjt sig för de Bangska argumentens *nervus demonstrationis!* Hvad göres väl nu mer vittnen behof? Skada endast, att t. o. m. för doc. L. själf denna underkastelse tyckes varit blott *alltför* obetingad. Ty icke utan en mild reservation anser han sig kunna göra bruk af det skarpa vapnet (»I *liknande**, om än *något modifierad** riktning, har ock undert. vid ett föregående tillfälle dristat yttra sig»). Doc. L. är tydligen något generad af, att prof. Schück utan vidare tar t. o. m. *1548 års katekes* för god, ett antagande, med hvilket doc. L. noga aktat sig att göra sig solidarisk. Men det betyder ju icke så mycket, om satsen i och för sig icke är i allo hållbar. *Namnet, auktoriteten* står ju kvar! —

Vi neka alltså icke, att doc. L. genom meddelandet af d:r Bygdéns upptäckt af bokförteckningen från 1568 lämnat en icke oväsentlig insats till frågans lösning. Blott anse vi denna insats vara af den art, att den mycket väl kunde hafva gjorts med lika många *rader*, som det nu skett med *sidor*.

Oscar Quensel.

* Kursiver. af undert.

Granskningar och anmälningar.

SCHARLING, C. HENRIK, professor i teologi, *Mänsklighet och kristendom* i deras historiska utveckling. En framställning af historiens filosofi, efter andra omarbetade upplagan på svenska utgifven af Abraham Ahlén, lektor i teologi och historia. 2 delar. Stockholm, J. Beckmans förlag 1896. Pris 6 kr.

Ändamålet med detta arbete är enligt förordet att gifva en samlad totalbild af människosläktets andliga utveckling och kristendomens ställning till denna. Syftet är dock icke att framställa alla former af andlig utveckling. De former af sådan, hvilka företrädesvis afhandlas, äro religionen och människans uppfattande af sitt lifs mål. Icke heller åsyftas en i enskildheter gående framställning af utvecklingens gång, utan det är hufvudsakligen frukterna af utvecklingen under större tidrymder, som fattas i sikte. Begränsningen i nämnda båda hänseenden angifves, i det arbetet betecknas som en framställning af *historiens filosofi*. Det faller visserligen af sig själft, att i en afhandling om mänsklighetens andliga utveckling redogörelse för kristendomens inverkan på denna måste utgöra en hufvudsak. Då detta i såväl titeln som förordet uttryckligen framhålles, så antydes, att författaren velat ådagalägga, att kristendomen är det största i historien. Historien ses i det ljus, som från kristendomen faller öfver henne. Det visas, hvad den förkristna mänskligheten ägt och saknat i jämförelse med det andliga goda, som kristendomen skänker. Angående tiden efter Kristus visas, hvilka hufvudmoment af kristendomen de olika kristliga hufvudkyrkorna tillägnat sig och hvilka de icke eller blott i ringa grad upptagit. Tillika framställas de företeelser, som tyda på ett affall från kristendomen. Det är alltså en *kristlig* historiens filosofi, som författaren vill framställa. Att den mänskliga historien är ett sammanhängande helt, som har Kristus till medelpunkt, uttalas redan i den Heliga Skrift, då där säges, att det varit i tidens fullbordan, som Kristus kommit, samt då öfverblickar

gifvas i stort öfver mänsklighetens upplefda och kommande öden. Man kan säga, att författaren utför dessa stora i den Heliga Skrift uttalade hufvudtankar. Han framställer därvid icke ensidigt Guds ledning af historien, utan låter den mänskliga fria verksamheten framträda samt afhandlar de hufvudformer af socialt, politiskt, vetenskapligt och konstnärligt lif, i hvilka människornas religiösa och etiska ståndpunkt klarast framträder. Tydligt är, att ett sådant företag påkallar synnerlig uppmärksamhet. Det är ägnadt att tillmötesgå en astundan, som säkert finnes eller lätt uppväckes hos bildade personer, som äga kristlig tro.

Författaren har många föregångare i fråga om både åstadkommandet af en historiens filosofi öfver hufvud och af en kristlig sådan. Förf. gifver själf en öfversikt och karakteristik af sina föregångare. Därvid hade Augustinus, De civitate Dei, förtjänat att uttryckligen omtalas. Framför de flesta bland sina föregangare har författaren företrädet att äga ett rikare vetenskapligt material; framför kyrkofäderna tillika företrädet af ett mångsidigare betraktande och högre uppskattande af den mänskliga verksamheten. Flera nyare står han framom till följd af sin afgjordt biblisk-kristliga ståndpunkt. Som en brist måste dock anses, att de religionshistoriska uppgifterna och omdömena till stor del äro hämtade från skrifter, som nu måste räknas som föråldrade. I mångtaliga fall har inom den nyare religionshistorien en annan uppfattning af religiösa företeelser, af gudomligheters karakterer m. m., än den författaren hyser, på framgångsrikt sätt gjort sig gällande. Det torde dock ej kunna med skäl påstås, att man genom författarens teckning i det hela far en falsk föreställning om det religiösa tillstandet hos forntidens folk. Indelningen af religionerna är hos författaren väsentligen densamma som i Hegels Religionsfilosofi, med undantag däraf, att författaren åt Israels religion gifver den vikt, som tillkommer densamma som kristendomens direkta förberedelse. Då Israel betecknas som *gudbestämd* mänsklighet till skillnad från de öfriga icke kristna folken, bör dock den meningen förebyggas, att religionen hos dessa andra folk icke också varit sammanväfd med det enskilda, husliga och borgerliga lifvet eller att den verklige Guden i

deras religioner icke öfvat någon makt. Åtskiljandet af de öfriga forntida folken i *naturbestämd* och *själfbestämd* mänsklighet medför svåra olägenheter. Tänka vi på gränsen mellan den naturbestämda och själfbestämda mänskligheten i religiöst hänseende, så är denna stundom synnerligen svår att draga, t. ex. då bland folk, som leda sitt ursprung från samma stamfolk och från detta erhållit sina föreställningar om gudomligheten, de ena skola räknas till den naturbestämda och de andra till den själfbestämda mänskligheten. Det är svårt att förstå, hvarför i religiöst hänseende de gamle germanerna skola anses intaga en annan och högre ståndpunkt än Rig-Veda-tidens inder, då bådadera dyrkat väsentligen samma hufvudgudomligheter. Finnas hos greker och romare gudomligheter, som antingen aldrig tänkts vara ett med någon naturföreteelse, eller med afseende på hvilka den ursprungliga enheten med naturen blifvit förgäten, så kan man hos folk, som författaren räknar till den naturbestämda mänskligheten, likaledes påvisa gudomligheter, om hvilka föreställningar hämtats från människolifvet i dess åtskillnad från naturlifvet, eller gudomligheter, som väl ursprungligen tänkts som ett med naturföreteelser, men sedan till den grad uppfattats som etiska makter, att deras enhet med naturen blifvit glömd. Max Müllers yttrande, att semiterna dyrka Gud i historien, under det indogermanerna dyrka gud i naturen, saknar icke all grund, och därmed angifves, att vissa hedniska folk, som af författaren räknas till den naturbestämda mänskligheten, höja sig öfver naturen i åtminstone vissa föreställningar om gudomligheten. Genom författarens klassifikation kommer äfven muhammedanismen att tillhöra den naturbestämda mänsklighetens religioner, hvaraf den konsekvensen kunde dragas, att densamma stode lägre än grekisk, romersk och nordisk hedendom. I antropologiskt hänseende är väl sant, att friheten i allmänhet är större eller åtminstone tillerkännes åt flere individer hos greker, romare och nordbor än hos de orientaliska folken. Dock saknas icke inom den s. k. naturbestämda mänskligheten exempel på väsentligen lika stor frihet som inom den s. k. själfbestämda. Republikansk författning bör kunna anföras som vittnesbörd om frihet i politiskt hänseende. En sådan borde då ställa

lika väl Kartago som grekiska fristater i den självbestämda mänsklighetens led. Det påträffas stundom inom den naturbestämda mänskligheten ett erkännande af människovärdet öfver hufvud samt en aktning för kvinnan som maka och moder, som ej stå efter samma erkännande och aktning inom den självbestämda mänskligheten. Emellertid framhåller författaren själf, att skillnaden mellan naturbestämd och självbestämd mänsklighet blott är relativ. Men fråga är, om densamma icke är till den grad relativ, att det varit med full rätt som nyare religionshistoriker helt och hållet uppgifvit denna skillnad.

Otillfredsställande är det sätt, hvarpå författaren (I, s. 353 f.) söker visa kritiken i fråga om Israels historia inom sina gränser. Han yttrar nämligen: »Det förra (det vetenskapliga vetandet) går ut på enskildheter, det senare (det religiösa vetandet) på det hela, och det senare skall därför alltid blifva bestämmande för det förra. En objektiv vetenskaplig framställning af Israels historia är därför likaså omöjlig som en objektiv vetenskaplig framställning af Jesu lif. I båda fallen träder den religiösa kunskapen, som är af öfvervägande subjektiv natur, hindrande i vägen.» Han påstår äfven, att kritiken saknar de nödvändiga hjälpmedlen för att afgöra sådana frågor som: om Abraham existerat eller icke, och om lagen vore äldre än profeterne eller om det omvända förhållandet ägde rum. Här kan nu anmärkas, att ingen vetenskap lär afstå från att »gå ut på det hela» och att teologer, som intaga väsentligen samma standpunkt som författaren, ej torde medgifva, att den religiösa kunskapen skulle vara af öfvervägande subjektiv natur, samt att författaren i nämnda exempel undandrager vetenskapen vissa enskildheter, under det han förut anvisat enskildheterna åt det vetenskapliga vetandet. Detta undandragande sker dock under förmenande, att vetenskapen i de angifna fallen saknar tillräckliga hjälpmedel. Kärnan i de anförda yttrandena tyckes vara den, att så väl den religiösa tron skall fälla utslaget, då de vetenskapliga hjälpmedlen ej räcka till, som ock att för tron vissa historiska fakta stå fast oberoende af all vetenskaplig kritik. Detta senare åter vore förhållandet, emedan samma fakta framstode som nödvändiga beståndsdelar af

Israels historia som ett helt, och emedan denna historia i sin helhet utgjorde en gudomlig uppenbarelse. Det är dock ej lätt att i enskilda fall afgöra, om en yttre tilldragelse är en nödvändig länk i uppenbarelsens kedja. Åt tron ensam kan ej tillmätas förmåga att döma, om vissa händelser, som uppgifvas hafva timat, verkligen inträffat, och om de inträffat just på det sätt, som uppgifves. Tron kan väl igenkänna de gudomliga tankar, den gudomliga helighet och kärlek, som är den inre kärnan i det, som inom Israels historia förtäljes, men icke kan hon bestämma, om tilldragelser i det yttre händt eller bokstafligen inträffat på samma sätt, som de i berättelserna framställts. Eller om detta ock kan ske i fråga om vissa frälsningsfakta, så låter det sig i allmänhet ej göra. Det kan ej heller i förväg afgöras, hvilka fakta vetenskapen med sina hjälpmedel icke skall kunna konstatera, helst då det är tal om sådana, som ej äro under.

Den i framställningen genomgående grundtanken, att folkens tillstånd i religiöst hänseende är icke blott uttryck för, utan äfven grund till deras tillstånd i moraliskt, politiskt och ekonomiskt hänseende, blifver stundom för långt drifven. Hardt när alla missförhållanden i de romersk-katolska landen skrifvas på den romerska kyrkans räkning, och henne tillvitas, att hon druckit folkens hjärteblod och stulit kraften från dem (II, sid. 160). Den reformerta kyrkan blifver dömd alltför mycket efter vissa satser i hennes lärosystem. Till följd häraf påstås, att inom henne personligheten icke kommer till någon sann inre frigörelse (II, sid. 245). Vid framställningen af den moderna humanismen blifver det stundom oklart, om icke författaren till den humanism, som aflägsnar sig från kristendomen, räknar äfven sådana tänkare, som, om än deras åskådning från biblisk synpunkt lämnar åtskilligt öfrigt att önska, likväl i det tidsläge, hvari de befunnit sig, och genom anden i deras verksamhet i själfva verket bidragit till människors återförande till kristendomen. En sådan var helt visst t. ex. Herder. Af honom synes författaren hafva en alltför trång uppfattning. Icke sällan lida författarens uttryck uppenbarligen af öfverdrift. Det säges t. ex., att pietismen näst efter bibelläsning och psalmsång icke känner något annat arbete att

anvisa oss än att förfärdiga vår likkista och uppkasta vår graf (II, s. 298), att det religiösa medvetandet i rationalismen nått sin nollpunkt (II, s. 304), och att det etiska var för Goethe lika ofattbart som färgerna för den blinde (II, s. 383). Då författaren afhandlar och karakteriserar en stor mångfald af företeelser, som höra till olika forskningsområden, så är ej underligt, om hans framställning i många stycken framkallar tvekan och motsägelse. Oförnekligt är dock, att det nu ifrågavarande arbetet förråder vidsträckta insikter på många vetandets områden. Framställningssättet är lifligt målande och rikt på träffande bilder. Ett varmt deltagande för mänsklighetens öden och ett rikt hopp i afseende på hennes mål breder värme och ljus öfver det hela. Goda öfverblickar öfver utvecklingen af de särskilda formerna af mänskligt andelif kan man finna af arbeten i allmän historia, kyrkohistoria, filosofiens historia, konsthistoria m. m. Man får i det nu anmälda på ett synnerligen underhållande sätt en sammanfattning af hvad eljest fran flere håll maste inhämtas och allt samladt under en enhet och bragt i samband med historiens högsta mål.

Öfversättningen synes vara väl gjord. Endast någon enskildhet kan vara att anmärka, såsom att det danska »vilkaarlig» blifvit öfversatt med villkorlig (I, s. 8).

J. A. E.

EKLUND, PEHR, förste teologie professor och domprost i Lund, *Den apostoliska tron i Martin Luthers katekesutläggning.* (Lekmannabibelns hjärta). Lund, C. W. K. Gleerup 1897, 1 häftet. Pris 1 krona.

Då arbetet ännu ej utkommit fullständigt, kunna vi nu mera påpeka dess tillvaro än ingå på någon närmare betraktelse af det.

Det är en lycklig idé att välja Luthers katekeser till grund för en framställning af den lutherska kyrkans läroåskadning (ty till en sådan framställning torde förf. syfta). Här ha vi Luthers stora tankar i deras enklaste och konkretaste former. Den som teologiserar ur Luthers katekeser, teologiserar ur den lutherska församlingens hjärta. Teologiserar, säga vi, ty förf. vill ge mer än en enkel, folklig analys af innehållet.

Han vill låta oss se, huru katekesernas innehåll ter sig för den vetenskapliga betraktelsen.

Detta häfte innehåller först en inledning, där man särskildt fäster sig vid den *metod*, förf. vill följa. Och denna är den metod, som är den riktiga vid all exeges. Han vill låta Luther tolka sig själf. Han nöjer sig ej med att låna tolkningen från traditionen efter Luther. Naturligtvis måste äfven denna rådfrågas, då ju all riktig tolkning är en frukt af fleres samfällda arbete.

Därefter öfvergår förf. till själfva afhandlingen, som dock får sin särskilda inledning, nämligen en tolkning af Luthers egen inledning till hufvudstycket. Denna inledning fyller det mesta af detta häfte. Här afhandlas ytterst viktiga grundbegrepp, nämligen förhållandet mellan religion och moral, tron (tro och vetande), samt indelningen af hufvudstycket efter trenighetsschemat.

Den viktiga frågan om religion och moral har omöjligen här kunnat få en uttömmande utredning. Förf. har antydt sin grunduppfattning af den. Han vill ej låta religionen uppslukas af moralen. Man kan dock med honom diskutera t. ex., hvad det påståendet närmare sedt innebär, att Gud i religionen gifver oss gåfvor. Men jag förmodar, att vid en sådan diskussion skulle förf. säga, att Gud gifver sig själf i gåfvorna, hvilket ju är nödvändigt, om det skall vara tal om ett personligt förhållande mellan Gud och människa.

Vid trosbegreppets utredning anmärker förf., att vi först ha att tänka på det läroinnehåll, Luther vill låta komma till uttryck i hufvudstycket. Men han är rädd för att tron skall fattas blott såsom en fides quæ creditur, såsom ett försanthållande af vissa sanningar. Med styrka och med rätt framhåller han, att trons väsen enligt Luther är förtröstan på Gud, »kristendomen är för Luther ej en lära utan ett lif» (sid. 55). Dessa ord betyda naturligtvis ej i en verklig och skicklig teologs mun detsamma som i munnen på tanklösa hatare af en bestämd kristendomsaskådning. Förf. menar naturligtvis, att kristendomens väsen ej kan bestå i lärosatser, lika litet som t. ex. växtrikets väsen kan bestå i vår uppfattning och i våra teorier om detsamma. Att förf. erkänner nödvändigheten

af en bestämd kristendomsåskådning ser man redan längre ned på sid. 55.

Härvid skiljer han strängt mellan tro och vetande; dock gör han sig ingalunda skyldig till det stora felet att sätta en dualism dem emellan, i hvilket fall tron måste sjunka ned i en ofruktbar dimvärld. Han framhåller, att »vetenskapen i sin fulländning må hvila på religionens grund» (sid. 68), och (sid. 69) på ett lyckligt sätt, att ock religionen hör med till det »*sanna* och *verkliga*», som är vetenskapens föremål.

Då man talar om dessa ting, gör man rätt i att betona, att trons egentliga väsen är förtröstan på Gud. Men man må ock (med Luther) kraftigt framhålla vetandets, trosinnehållets stora betydelse. Den troende människan har ju intelligensen såsom en väsentlig bestämning. Intelligensens verksamhet drages med nödvändighet inom troslifvets område. Först när jag vet hvad jag tror, har tron ett verkligt värde för mig, först då har jag den visshet jag behöfver. Kyrkan har en skatt af heliga sanningar, som, grundade på det i skriften forvarade uppenbarelseinnehållet, träda i lefvande växelverkan med tron och blifva medel för hennes näring och tillväxt. Då vi tänka på detta, se vi, att de gamla hade åtminstone relativt rätt, då de talade om ett försanthållande i tron. En annan fråga kan det bli, om det var så korrekt att så, som de gjorde, sätta detta såsom ett väsentligt moment af tron såsom religiös.

I fråga om indelningen framhåller förf. träffande, att det är sinnet för det historiska i kristendomen, som förmått Luther att antaga uppdelningen efter treenighetsschemat. Luther har klar syn på Guds trefaldiga uppenbarelse i den heliga historien. Glömmas må dock ej (hvilket förf. ej gör), att Luther äfven tänkt på de tre gudomspersonerna i deras evighetsvarande. Men hufvudintresset faller för förf. i katekesen på deras verksamhet i tiden, en sak för hvilken han har ett särskildt klart öga. — Då han anger grundkarakteren af de tre artiklarnes innehåll, såsom att Gud enligt 1:a art. är upphöjd öfver världen, så har han ej helt sagt, hvad Luther och bekännelsen här in concreto mena, ty skapelse t. ex. innebär mer än upphöjdhet öfver världen. Men det andra

konkreta innehållet skall väl tagas fram vid den särskilda utläggningen af hvarje artikel.

Arbetet utlofvas färdigt till i januari nästa år till ett pris af 4 à 5 kronor.

Den som läst första häftet, väntar med stort intresse på fortsättningen af detta spirituella och på nya synpunkter rika arbete. *F. A. J.*

Populärt vetenskapliga föreläsningar vid *Göteborgs högskola.* I. Paulson, Johannes: Oidipussagan i den grekiska tragedien. II. Stavenow, Ludvig: Den stora engelska revolutionen i det sjuttonde århundradets midt. III. Koch, Axel: Om språkets förändring. V. Wising, Johan: Dante. Göteborg, Wettergren & Kerber 1895, 1896.

Det kan ej vara annat än glädjande för vänner af svensk odling att iakttaga, huru sträfvandet att nå en större allmänhet än den, som direkt har vetenskaplig forskning eller vetenskapligt studium till sin uppgift, drifver vetenskapsidkarne själfva att, såsom i ofvan angifna skriftserie sker, göra forskningens resultat kända genom populära framställningar. Detta redan därför, att på denna väg förekommas de olägenheter, som uppkomma därigenom, att inkompetenta personer i skrift eller muntligt föredrag taga sig för att tala i vetenskapens namn. Men också därför, att det inverkar hälsosamt på vetenskapsmännen själfva. Genom att bevara sambandet med de mera allmänt-mänskliga intressena hindras de att alltför mycket sjunka ned i fackmässighetens skråväsen. Och deras sätt att tänka och uttala sina tankar blir icke så lätt i dålig mening »lärdt» som annars. Sammanhanget med det allmänt mänskliga kunskapsintresset är i själfva verket en lifsnerv för vetenskapen. Men skall sträfvandet att upprätthålla detta samband lyckas, måste det också mötas af verkligt intresse från allmänhetens sida.

Professor *Paulsons* framställning af *Oidipussagan* i dess dramatiska behandling synes oss mycket beaktansvärd. Man får intrycket af en ädel »kärlek till det gamla Grekland» och märker, huru studiet af den klassiska världen alltjämt medför förmåga af enkelhet och plastisk klarhet i uppfattning och framställning. Själfva ämnesvalet är ett lyckligt grepp. För oss, som äro stängda från källorna, är det uppfriskande att i denna form få reproducerad för oss denna storartade skapelse från den grekiska tankens och diktens centralaste område.

Här spela de djupaste frågor in: frågor om öde, skuld, försoning. Det »öde» vi möta är enligt författarens mening icke att tänka som en fatalistisk naturmakt. Utan ödet är det objektiverade psykologiska tillstånd, ur hvilket handlingarna springa fram; det utesluter icke friheten och kan darför vara förenadt med skuldmedvetande och behof af försoning. Om sa är, visar detta likasom mycket annat, att den moderna hedendomen står lägre än den antika.

Oklara äro dock ännu dessa tankar. Oidipus, som anklagar sig själf, kan dock äfven säga:

"mina gärningar
dem har jag lidit snarare än öfvat själf".

Och att försoningen icke ligger i lidandet ensamt, utan också i sinnet, hvarmed det bäres — det är något som endast glimtvis uppfattas, t. ex. i orden:

"Min tro är, att en enda själ i renhet klädd
kan för tallösa syndare försoning ge."

Professor *Wising* har sökt på sitt område behandla en lika central företeelse som Professor Paulson på sitt, då han till sitt föremål valt Dante — de romaniska folkens diktarheros.

Dante, den svårfattlige, på mångfaldigt olika sätt bedömde, klandrade och afgudade skalden, delar väl endast med Shakspere äran att i så oerhördt stor utsträckning sysselsätta tänkare och forskare. Man behöfver icke få veta mer än att den förteckning öfver nya Dante-publikationer, som föres

i de italienska Dantetidskrifterna, årligen plägar upptaga närmare 300 nummer» för att visa, hvilken enorm dragningskraft den gudomliga komediens författare utöfvar.

Författaren delar Dantes mannaålder i tre afdelningar. Den första är ungdomskärlekens period, då hans »vita nova» började från den stund han mottog Beatrices första hälsning och då han svärmade i dyrkan af henne — »den renaste och skönaste blomma, som står i Guds örtagård». Minnet däraf återverkar, då han på sin ålderdom skref komedien. Den andra perioden är vetenskapens och politikens. Dess erfarenheters bitterhet ger anledning till en tredje; författaren kallar den misströstans, ödmjukhetens, den religiösa undergifvenhetens. Det är då han inför Beatrice i hennes förhärligade gestalt söker en försoning i arbetet på il sacro poema, den heliga dikten. Men erfarenheten från politikens tid får också sitt rum i diktningen. I den stora dikten »trona den rätta ghibellinska politikens förfäktare i himlarnes heliga boningar; där försmäkta guelferna och de svarte (det ena af de politiska partierna i Florens), med påfvarne främst, i helfvetets pinorum».

Professor Wisings arbete ger mindre än man kunde ha anledning att vänta. Hela betraktelsesättet, hela ståndpunkten ligger så pass nedom Dantes värld, att vi ej kunna få någon öfverblick däröfver. Det är t. ex. mycket litet sägande att utan vidare kalla de sfärer, där Dantes genius rör sig, för »obefintliga världar». Onödig är också den apologi inför publikum, att i den icke realistiska poesien »icke blott ligger något vidskepligt, som fördomsfria själar hafva rätt att göra sig lustiga åt, utan äfven en andens oeftergifliga trängtan utöfver hvardagslifvets och vår jords trånga gränser». Man skall icke onödigtvis stödja kälkborgaren i den uppfattningen, att han är en fördomsfri själ. Af problematisk giltighet är den förklaringen, att »ju mindre ens värld är, ju enformigare lif man för, desto mera irrar tanken ut i drömmar». Den stämmer föga in i ett sammanhang, där talet är om Dante, ty hans verkliga värld förefaller icke trång och hans lif icke enformigt. Det kan lika väl vara så, att ju rikare det »reala» lifvet är, dess rikare blir idéernas, fantasiens och — hvarför

icke — drömmarnes värld. — När man läser en sats sådan som denna: »Det var således redan vibrerande strängar Dante anslog, då han talade om lifvet efter detta», så förvånar man sig nästan öfver, att den kunnat uttalas från en högskolas kateder.

Hvad stilen beträffar, har föreläsaren här och där anbringat små »populariteter», som verka banalt, emedan gåfvan af adlande humor icke förefinnes.

Professor *Stavenows* arbete synes oss vara af framstående värde. Och värdet ligger för oss framför allt i den åskådning författaren gör gällande vid betraktelsen af historiens företeelser. Den historiska utvecklingen är för honom ett stort idédrama, och de mera djupgående striderna äro innerst att fatta såsom en idéernas brytning mot hvarandra. En sådan »idékonflikt af hög principiell betydelse» är just den stora engelska revolutionen. Och det intressantaste är, att å båda sidor lågo sådana tankar och intressen, som icke kunde eller skulle dö. Jämförelsen med den franska revolutionen synes oss synnerligen tänkvärd. I denna senare låg idéernas makt endast på den ena sidan, och de institutioner, som ramlade, voro genomträngda af »ideal murkenhet». Men just därför göra dess stora scener »ofta snarare ett teatraliskt intryck än de förmå att väcka medkänsla eller ett intryck af verklig storhet».

Frågan, huruvida den politiska eller den religiösa konflikten varit den mest väsentliga i de engelska revolutionsstriderna, besvarar författaren så, att den politiska motsatsen är den innersta. »Den religiösa konflikten spelar endast på protestantisk grund och har icke äldre anor än från Elisabets dagar. I detta afseende ligger emellertid från vår synpunkt nära till hands att sätta i fråga, om icke detta omdöme kan hafva sin grund i, att författaren helt naturligt har större vyer öfver de politiska tidsströmningarna än öfver de religiösa. För kyrkohistorikern, som mera omfattande studerar de senare än de förra, torde möjligen de religiösa tankar, som å de olika sidorna representerades, befinnas hafva lika höga anor, liksom de, alldeles som de politiska tankarne, ännu alltjämt fortlefva — kampen mellan independentism och episkopalkyrka är sannolikt en episod i en minst lika omfattande och

genomgripande världshistorisk strid som striden mellan krona och parlament.

Det ligger en välgörande »optimism» i ett betraktelsesätt som författarens; samma välgörande optimism som i det äkta tragiska dramat. Likasom stundom alla hjältar i detsamma dö, så ser det ut, som hade alla kämpar i det drama förf. skildrar fallit på slagfältet. Men ingen enda af de bärande tankarne dö, ingen enda idé göres om intet i massan af blod och våldsdåd. Utan striden är »födslovånda», döden är död till uppståndelse. Resultatet af det förödande idékriget är positivt. Det finnes intet bättre bevis på den dolda »rationaliteten» i världsförloppet än denna produktiva kraft i historiens stora tragiska händelser. Studerar man dem med öga för denna sida, blir historien en »magistra vitæ» — den »lär att lefva», lefva i hopp och tro på lifsmakternas seger — ytterst Guds seger. Om vi en gång komme att stå i en värld, där allt synes smulas sönder i spillror och öfvergjutas af blod, så kunde ändå en siare, som i tron lärt sig läsa historiens språk, profetera: det är ändå icke till döds — nej, just nu födas nya tankar, just nu förebådas nya segervinningar åt anden och lifvet.

I arbetet *om språkets förändring* finna vi naturligen mindre af sådant, som kan ligga vårt intresse nära. Men vi äro i hvarje fall intresserade af att se, huru äfven på ett så periferiskt forskningsområde som lingvistikens märkas böljeslagen af de stora tidsströmningarna. Vi märka exempelvis, huru äfven där råder den metod för forskning, som blifvit den egentligen moderna: utforskandet af utvecklingen. »Språkets förändring är problemet för alla lingvister inom alla de skilda språkområdena.» Och vid angifvandet af lagarne för denna förändring göra sig tydligt de principiellt olika världsåskådningarna gällande. Den ena tendensen är den mekanistiska, som vill förklara allt ur omedvetet verkande fysisk lag och ser i språkutvecklingen endast mekaniska förändringar af, man kan kalla det, Darwinska »nyttighets»-hänsyn. Den andra riktningen ser äfven här den andliga faktorn: »betydelsen» spelar sin rol; orsaken till mångfaldiga företeelser är att söka utanför ljudförhållandena och deras mekanism. Och förvisso

— äfven språkets utforskande skall föra till den slutsaten, att icke allt är maskineri, utan att det råder ande och lif äfven i det skenbart så mekaniska bildandet af ljud och ljudkomplexer.

En glädjande sak är det, att vi hos svenska forskare just aldrig påträffa den fanatiska anderädsla, som annorstades ofta bär vetenskaplighetens namn. De stå i allmänhet nyktert på en ståndpunkt, som låter dem se tillvarons andliga sida. *J. A. E—d.*

NIELSEN, FREDRIK, *Kirkeleksikon for Norden*, häftena 2—6.

Vi hafva redan haft anledning att i tidskriftens första häfte för i år anmäla detta arbete. De omdömen vi då uttalade ha vi funnit ytterligare bestyrkta af dessa häften. Kirkeleksikonet innehåller korta uppsatser och artiklar, som i korta drag på ett i allmänhet tillfredsställande sätt meddela det behandlade ämnets grunddrag. Naturligen kan man emellanat träffa på en ensidighet eller ofullständighet eller oriktighet i framställningen. Ett par exempel. I artikeln om Ansgarius behandlas hans uppträdande i Sverige såsom en jämförelsevis underordnad sak. I artikeln om Johan Arnd säges det: »I motsats till tidens starka framhäfvande af Kristus för oss lägger han hufvudvikten på Kristus i oss, på heliggörelsen framför rättfärdiggörelsen.» Nu är det så, att Arnd i motsats till tidens oheliget och missbruk af de lutherska försonings- och rättfärdiggörelselärorna starkt betonar helighetslifvet. Men detta sker ingalunda i motsats till de nämnda härliga lutherska fundamentallärorna, utan *på grund af dem*. Rättfärdiggörelse, syndaförlåtelse för försonarens skull är en af fundamentallärorna i t. ex. hans »Sanna kristendom», en af lutherska kyrkans yppersta andaktsböcker, och detta gör, att han är en så ypperlig luthersk kristen och lärare. Flere sådana brister skulle kunna anmärkas. — Arbetet är i det hela godt och värderikt, en frukt som det är af många lärdas och sakkunniges flit och möda. *F. A. J.*

Die Seelsorge in Theorie und Praxis. Centralorgan zur Förderung der Seelsorge. Eine Monatschrift mit Stahlstichporträts. Hrsg. v. Pfarrer D:r *Liebermann*. Leipzig, Arv. Strauch. Årspris 3 mark.

På praktisk-teologiska, enkannerligen homiletiska tidskrifter lider reformationens moderland ingalunda brist. Däremot har den speciella gren af den praktiska teologien, hvarät ofvanstående tidskrift vill ägna sig, hittills saknat ett eget organ. På ett synnerligen erkännansvärdt sätt söker »Die Seelsorge» att fylla bristen i detta hänseende. Hvarje månadshäfte innehåller i regeln 1:o) en kort uppbygglig uppsats öfver något själavården belysande bibelord; 2:o) en artikel rörande något pastoralt ämne; 3:o) en kort lefnadsteckning och karakteristik öfver någon framstående »Seelsorger», åtföljd af ett fint utfördt porträtt i stålstick; 4:o) meddelanden »aus dem Arbeitsfeld», samt 5:o) bokanmälningar, smärre notiser o. s. v. Äfven musikbilagor förekomma.

För svenska läsare bör det vara af särskildt intresse att här möta porträtt och lifsbilder af framstående svenska lärare, såsom A. Nohrborg, P. L. Sellergren, K. Schartau, Sam. Holm. För öfrigt skildras män från både äldre och nyare tid, t. ex. Just. Jonas, Savonarola, Matthesius, Oberlin, Löhe, Hofacker, Kögel m. fl. Fr. o. m. i år har tidskriften äfven en fast anställd svensk medarbetare, hofpr. E. Klingstedt i Göteborg. Bidrag lämnas jämväl icke blott från Tyskland, utan äfven från England, Frankrike och N. Amerika. Vi meddela här en förteckning på de viktigaste bland de ämnen, som i n. v. årgång behandlats: »Seelsorge an den Kranken» (Bauerfeind), »Die Thränen des Seelsorgers», »Seelsorge und Lokalschulinspektion» (Frobenius), »Die Waisenpflege» (Ebeling), »Zur Seelsorge an den Konfirmanden» »(Rindfleisch) etc.

Så vidt vi kunna döma af den bekantskap, vi hittills hunnit göra med »Die Seelsorge», förtjänar denna tidskrift vid sidan af andra väl att blifva spridd och läst af dem, som fått det höga och heliga uppraget att vårda Guds hjord, som är ibland oss.

J. T. B—g.

LUNDBLAD, G. T. komminister i Hendene. *Om psalmvalet vid högmessan.* Föredrag vid Skara stifts prestsällskaps möte 1897. Skara 1897. — *Några erinringar rörande vår evangel.-luth. gudstjänst och kyrkosång.* Föredrag hållet vid Skara stifts prestsällskaps sammanträde juli 1897. Skara 1897.

Såsom af de angifna titlarna framgår, erbjuda sig dessa båda små häften till ledning vid bruket af vår handbok och vår psalmbok. Och vi kunna tryggt anförtro oss åt denna ledning. Ty den hvilar alltigenom på en sund, sant luthersk kultåskådning.

Förf. grundar psalmvalet på följande säkra basis: »allt i en gudstjänst bör bilda ett heligt, harmoniskt helt, där det ena ledet naturligt och organiskt sluter sig till eller växer fram ur det andra och där dagens heliga gudsord sätter på allt sin säregna prägel.» Från denna principiella ståndpunkt bestämmas därefter vår högmässas olika psalmmoment. Vår enda nämnvärda anmärkning härvid gäller en viss tendens att i ett och samma psalmmoment inlägga väl många och olikartade tankar. Så t. ex. skall ingångspsalmen, förutom denna sin betydelse, äfven uppbära ett slags introituskarakter vid sidan af vår verkliga introitus (Es. 6: 3). Och likaså psalmen före predikan. Det är icke nog med att denna längtande, bedjande sträcker sig mot den stundande evangeliiförkunnelsen. Den skall därjämte äfven taga hänsyn till både evangeliet och trosbekännelsen, ja, t. o. m. till hymnen, om en sådan förekommer. Icke blott torde i de flesta fall dessa mångskiftande kraf vara outförbara; de grumla därjämte vårt högmassoritualś mycket enkla och klara tankegång.

I förf:s önskan, att vår onaturliga bundenhet af psalmens egen versföljd med det snaraste måtte uppgifvas, instämma vi. Något lagligt hinder härför torde icke förefinnas; näppeligen heller något praktiskt, då hela reformen innebär blott anskaffandet af några flera hakar på nummertaflan, på hvilka de enskilda versernas nummer kunna upphängas (t. ex. v. 1. 5. 6. 7.).

Genom ett skrif- eller tryckfel har biskop Amalarius blifvit en »svensk» författare.

Äfven förf:s *Erinringar rörande vår evangel. luth.-gudstjänst och kyrkosång* äro väl värda våra liturgers behjärtande. Och dock äfven här ett frågetecken. När förf. (p. 3.) talar om, huruledes i och med den kyrkliga »konstsången» (körsången) tonens konst med sina fagraste blommor söker smycka bönen eller lofvets heliga ord»: öppnar han icke härmed dörren för den gudstjänstens »esteticering», mot hvilken han annorstades polemiserar? Eller hvarest *principiellt* draga gränsen för denna bönens och lofvets konstmässiga »utsmyckning»? Rätt bestämmer förf. körsången såsom *församlingssång*. Blott skulle vi vilja tillägga: *öfverjordisk* församlingssång. Den är nämligen för oss det kultuella uttrycket för *communio sanctorum*, för den *fulländade* församlingens egendomliga, högt öfver jorden höjda erfarenheter — vinkande hälsningar, vittnande, beseglande röster från ofvan till den ännu vid stoftet bundna församlingen. Åtminstone möjliggöres från denna ståndpunkt en principiell begränsning: *endast där i gudstjänsten, hvarest ett dylikt ord från ofvan osökt och organiskt låter sig inlemmas i den gudstjänstliga tankegången, må kören införas.*

Är åter fråga om *jordisk* församlingssång, då bör denna icke vara konstmässigare affattad, än att jordeförsamlingen, utan hvarje stallföreträdareskap, må själf få utsjunga, hvad hon själf känner och tror. *O. Q.*

"Evolution" och teologisk forskning.

III.

Men enligt vår mening kommer striden icke närmast att stå mellan »evolution»! och »icke evolution»! Utan emellan blott »natur-evolution» och — om jag får bruka detta ord för en sak, som saknar sin tekniska term — *»personlighetsevolution»*. Det är icke mot evolutionsläran som striden skall föras, utan mot naturalismen och de naturalistiska idéer, med hvilka den gängse evolutionsläran är försatt.

Det förefaller kanske underligt, om vi trots vår kritik af den gängse evolutionsläran säga: vi behöfva evolutionsteorien i den teologiska forskningen. Men vi mena, att inom dess område förefinnes också evolutionen såsom ett faktum, som behöfver förklaring.

Ja, vi påstå, att *först på det personliga lifvets område får evolutionen sin rätta karakter.* Och det är just för den rätta uppfattningen af det personliga lifvets företeelser af vikt att fatta i sikte evolutionstanken och på dem tillämpa densamma. Äfven för det personliga lifvets företeelser är »utveckling till ändamalsenlig organisation» den bästa formel vi känna. I själfva verket torde, mer än man hittills velat vidga, evolutionstanken vara en från det mänskliga lifvet mer eller mindre medvetet lånad idé, äfven då det gäller naturalisternas tillämpning af densamma. Den slående benägenheten till personifikation af de biologiska företeelserna, som möter äfven hos en så »exakt» forskare som Darwin, pekar åt detta håll.

Naturligen kan här icke komma ifråga ett försök att framställa eller skissera en genomförd evolutionsteori för det personliga lifvet. Vårt syfte är blott att påpeka *några af de egendomligheter, som enligt vår mening karakterisera det personliga lifvets utveckling i likhet med eller motsats mot hvarje under-personlig evolution.*

Vi hafva — synes det oss — icke att vänta af evolutionsteorien, att den skall för oss klargöra det personliga lifvets »väsen» — lika litet som någon naturalistisk evolutionslära förmår säga oss något om hvad lif är. Däri äro båda områdena likställda. Det kan ju synas betydligt enklare att förstå »lifvet» i en encellig organism, som knappt i något annat skiljer sig från en kristallbildning än däri, att den har någon af det lefvandes egenskaper — exempelvis fortplantningsförmåga. Men i grund och botten är just denna »förmåga» till sin egentliga beskaffenhet något lika mystiskt som lifvet i den mest utvecklade organism. Den förnimmelse, som förmedlas genom en enkel nervcell är icke förklarligare eller mera genomskådlig till sitt väsen än den genom människoögat förmedlade synförnimmelsen. Man väntar därför för mycket af evolutionsteorien, om man tror, att den skulle kunna lösa det personliga lifvets gåta. *Den kan icke leda längre än till detta lifs fenomen, dess företeelser och dessas lagar.* Men just där torde den icke blott komma att klargöra många oförstådda fakta utan ock leda till betydelsefulla upptäckter.

Vår mening är härvidlag icke, att vi skulle utan vidare från t. ex. naturvetenskapen eller naturfilosofien låna någon af dess evolutionsteorier och så utan vidare tillämpa dem såsom giltiga normer för vårt område. Detta skulle endast kunna leda till ett upprepande af de många misslyckade konciliationsförsök med främmande riktningar, hvarom just teologiens historia har så mycket att förtälja — jag påminner endast om teologisk rationalism, teologisk hegelianism o. s. v.

Oss synes, som vore den bekante Drummonds teologi ett alltför oförmedladt öfverflyttande af spencersk filosofi på kristendomens företeelser. Alla sådana konciliationsförsök äro uttryck för en oberättigad »ödmjukhet» hos teologien eller rättare en alltför stor benägenhet att acceptera en filosofi eller vetenskaplig riktning såsom den slutgiltigt sanna och universellt giltiga. Tillvägagåendet vore för öfrigt helt ovetenskapligt, sedt i ljuset af den moderna vetenskaplighetens egna grundsatser. Ty dessa gå ut på, att tingens lagar endast genom studiet af tingen själfva kunna konstateras — de kunna icke hämtas genom något filosofiskt lånande från andra håll. Det är ju klart att det utgör ett svårt försyndande mot dessa grundsatser, då man från naturfilosofiskt håll utan vidare tillämpar exempelvis på samfundslifvets företeelser samma lagar som råda i växtvärlden — lämnande ur räkningen allt som är för det mänskliga samfundslifvet specifikt karakteriserande. Men ett liknande tillvägagående från teologernas sida vore än mindre förlåtligt.

Nej, utvecklingens faktum skall verkligen studeras på det inomteologiska området. *Den evolutionsteori vi kräfva är icke den naturvetenskapliga, utan en med denna parallell.*

Men för så vidt det kan på goda skäl antagas eller rent af adagaläggas, att den på naturområdet brukade teorien verkligen riktigt karakteriserar naturlifvets process, och att denna process i viss mån är likartad för *allt* lif — så kan också det arbete, som naturvetenskapen på sitt område presterat, blifva för den på mänskligt själslif riktade forskningen främjande. — Finnas några sådana för allt lif gällande lagar? Otvifvelaktigt. Vi päpeka endast, huru Kristus t. ex. i sina liknelser hänvisar på växandets process i den lägre organiska världen såsom typisk bild för Guds rikes historiska lif.

Det finnes därför gifvetvis moment i den naturvetenskapliga och naturfilosofiska evolutionsläran, som äro brukbara

äfven för teologen. Och här bör ingen skuggrädsla för att »låna» uttryck skrämma honom. »Allt är det edert.» *Fortskridande organisation till större ändamålsenlighet äger rum i den kristliga individens och kyrkans lif* likaväl som i plantans. Man kan också där tala om »afpassningar», om man vill. Kanske också om en »kamp för tillvaron». Ärftlighetens betydelse är ju en gammal erfarenhet i den kristna världen. O. s. v.

Vi hafva för vår del uttalat oss afvisande med hänsyn till berättigandet af att söka förklara lifvets uppkomst ur det icke lefvande genom någon slags generatio æquivoca eller att på samma sätt söka härleda medvetandet ur det vegetativa lifvet. Än mer vilja vi på det personliga lifsområdet häfda, att *man bör stanna vid att bruka evolutionstanken uteslutande inom hvarje art af lif.* Det faktum, att hvarje individuellt personligt lif framträder ur ett opersonligt, ur fröet och det vegetativa embryot, får icke förvilla. Ty inom vår erfarenhet förutsätter — lika konstant — hvarje embryo och frö i sin ordning ett genererande personligt lif. »Omne vivum ex ovo» — men hvarje ovum tillkommer enligt erfarenheten ur ett organiseradt lif af samma art. Icke heller i den andliga verkligheten kunna vi konstatera någon generatio æquivoca. Äfven det andliga lifvet af en viss karakter förutsätter ett förhandenvarande lif af likartad karakter. Ett kristligt gestaltadt lif utom den kristna kyrkan är en fullkomligt okänd och diktad företeelse. Den kristliga sedlighetens förklarande ur hednisk naturbestämdhet, kristendomens förklarande ur annan religion på utvecklingens väg och dylika försök äro därför enligt vår mening fruktlösa.

Också bör märkas, att *början för en evolutionsprocess* med nytt innehåll *på det personliga lifvets område icke är så fattig*, som man från den naturalistiska sidan är benägen att framhålla. Kristendomen är t. ex. historiskt icke danad genom

en långsam upphopning af små förändringar. Utan den första länken i dess historiska process — Kristus — är en »färdig» produkt. *Processens början är* icke en fröartad eller embryonisk ansats till lif af en viss karakter, utan *en organiserad lifskraftig princip*, i grunden intensivt rikare än processens senare momenter, om än denna lifsbegynnelse, ifall man tänker på lifvets extensitet och formella utgestaltning i mangfald, med skäl liknas vid senapskornet i jämförelse med den utbildade plantan. Och det förhållandet är icke enstaka. Är det svårt att alls icke erkänna »skapande» momenter i den underpersonliga lifsprocessen — här blir det än svårare att genomföra den i viss mån mekaniska modifikationsteorien.

Likasom på naturevolutionens område gäller det äfven här att *skilja mellan* evolutionen såsom ett *faktum* och *de medel genom hvilka man söker förklara* detta faktum.

Beträffande *metoden* vid konstaterande af fakta kan naturvetenskapen endast skrifva lag för sig själf. Om de realiteter vi hafva att undersöka tilläfventyrs synas oåtkomliga för en naturvetenskapligt experimentell metod, som är beräknad endast på det fysiska, så visar detta för oss endast metodens otillräcklighet att omfatta hela det verkliga lifsområdet. *Man får lof att rätta metoden efter realiteten* och icke lata frågan om realiteten afgöras efter en förut bestämd metod. Synes t. ex. det mänskliga tanke-, känslo-, vilje- och troslifvet för naturalisten kaotiskt, därför att han där icke igenkänner sina lagar, så bör detta blott inge tanken, att han möjligen finner det så, emedan han icke brytt sig om att utforska detta lifsområde. Vår experimentella metod kan endast vara formellt analog med naturvetenskapens. »Empirien» är en annan än den sinnliga.

De naturalistiska förklaringsförsöken beträffande personlifvet och dess utveckling afvisa vi såsom konstruktioner a priori. Naturalisterna hafva i känslan af sin makt på det

samtida tankelifvets område med en segrande eröfrares djärfhet kastat in sina hypoteser på vårt område — och stundom skrämt teologer och filosofer till underkastelse. Vi tänka t. ex. på deras slagord: »kamp för tillvaron». Detta ord återger, såsom vi påpekade, Darwins försök att förklara evolutionen i den lefvande världen. Han postulerar hos individ och art en tendens att behålla, bevara lifvet, hvilken yttrar sig så, att hvarje individ och art med alla till buds stående medel i sitt intresse söker omintetgöra andra individers och arters lif. I denna kamp, hvilken endast gäller fortsatt »fysisk» tillvaro, ligger den starkare öfver. Denna tanke har mekaniskt inkastats i den personliga världen. Äfven där råder samma »struggle for life» och samma »natural selection». Och kampen afser äfven där ingenting annat än ökad fysisk tillvaro — för individ eller släkte. När kristendomen segrar öfver hedendom, så är det endast därför, att den förra ger större resurser i denna kamp. Allt hvad medvetandet säger om ett annat syfte desavoueras. Om kristendomen säger, att man icke skall sätta sitt lifs mål »i denna världen», och denna predikans representanter vinna segrar bland dem, som förut lefvat endast för ett jordiskt syftemål, t. ex. för grekernas ἡδονή eller för Roms världsvälde, så har denna predikan sin framgångsgrund endast däri, att den är »nyttig» för denna världen. Alla »profeter», som predika mot egoismens evangelium, äro endast på ett mera raffineradt och omedvetet sätt »egoismens» och »nyttans» predikanter. När det som är »svagt för världen» lefver öfver det starka, så sker det blott på den grund, att det dock hade betingelser att ligga öfver i det naturliga urvalet. Vi äro i alla fall allesamman — alla, från Kristus till den siste troende i hans församling — »innerst» endast drifna af samma lag, som gör, att den ena djurarten besegrar den andra genom att så småningom utrota den.

Klart är, att ingenting hindrar oss att, om vi så vilja, i

det personliga lifvets evolution tala om personligheternas, idéernas, religionernas, de sedliga samfundsorganisationernas »struggle for life», och betydelsen af denna kamp för evolutionen. Ett framhållande af detta kräfves af sakens egen natur. Historien är full af fakta, som visa på dylik kamp. Men det måste förefalla oss såsom ett kolossalt förbiseende att icke observera, huru *hvarje lifsgestaltning strider för sin tillvaro, för tillvaro i sin art*, och strider *med de specifika medel, som äro henne gifna*. Organismen med det blott animaliska lifvet strider för detta animaliska lifs fortvaro med fysiska hjälpmedel. Men t. ex. den sedligt organiserade individen strider icke blott eller ytterst för sitt fysiska lifsbestånd, utan för sitt eget sedliga lifs och det af samma art varande sedliga lifvets bestånd, utbredning, organisering. Han vinner icke, såsom djuret vinner seger i kraft af starkare horn och segare klöfvar, utan tilläfventyrs i kraft af större förmåga af självförsakelse och förmåga att offra sitt fysiska lifs kraf, eller i kraft af tålamod och tro. Och detta gäller icke uteslutande etiska realiteter. Homeri sånger lefva kvar i vår värld bland massor, som dött, på grund af öfverlägsenhet i *sin* art. Här sker för visso på alla områden af det personliga lifvet ett »urval». Men urvalet är icke »natural selection», utan »rational selection», om jag med »natural» betecknar det för underpersonligt lif karakteriserande och fattar »rational» såsom karakteristiskt för det personliga lifvet. Eller — för att fatta i sikte det personliga lifvets olika områden — man kan tala om *religiöst urval, moraliskt urval, estetiskt urval* o. s. v. En lifskraftig religiös tanke, som trängt undan en hel del motsatta, har gjort det, icke därför, att de individer, som omfattat de senare, genom dem blifvit mer eller mindre urståndsatta att lefva, »fysiskt» taget, och därigenom gått under, utan därför, att den inneburit större resurser att häfda sig i och för den religiösa människan.

Vi definierade äfven den personliga utvecklingen såsom fortskridande organisation till större ändamålsenlighet. Men äfven denna ändamålsenlighet eller detta ändamål måste fattas och bestämmas på annat sätt än det som föreligger på det under-personliga området. *Ändamålet är här personlighetens, individens, samfundets, kyrkans organisation till fullkomlighet i sin art.* Och denna fullkomlighet, som här kan fattas i medvetandet och fritt göras till syfte, blir just hvad vi bruka kalla »idealet» för utvecklingssträfvandet. Processen får på grund af medvetenhetslifvet *en medveten planmässighet.* »Idealet» i den ena eller andra gestalten verkar i form af medvetet motiv såsom en den kraftigaste faktor i utvecklingsprocessen.

»*Lagen*» för utvecklingen blir på det personliga området moralisk, icke fysisk eller blott naturlag. Den *blir sedlig, personlig, gudomlig lag.*

Inga idealer ramla för den »förnuftiga» evolutionsteorien. Ingen moralisk lag destrueras. Tvärt om — denna teori skall lära oss, huru »lagen och profetiorna» icke upplossas utan fullbordas, om jag med lag menar den som råder i djupet af Guds personliga värld och med profetia menas ett anticiperande af det, som skall genom evolutionens process fullbordas.

Först här, i det personliga lifvet, blir det fråga om ett verkligt framåt, ett verkligt framsteg, ett verkligt nytt. Om också det vegetativa och animala lifvet har ett sådant relativt »framåt» i motsats mot det dödas eviga enahanda, eviga rytm, eviga cirkel eller eviga förändring, så är där dock åter blott en cirkel, ett upprepande, hvari hvarje nytt led af serien icke kommer väsentligen utom den sfär, hvari de föregående leden rört sig. Något »värde» och någon stigning i värde föreligger ej, om icke i relation till den mänskliga utvecklingen. I det mänskliga lifvets evolution däremot har hvarje led sitt värde för sig och hvarje nytt led ett nytt värde.

Det är emellertid väl att märka, att det personliga lifvet

ingalunda sväfvar öfver naturlifvet såsom en från detta afsöndrad verklighet, med hvilkens process dess egen utveckling intet har att göra. Nej, det råder *en lefvande växelverkan, under hvilken det underpersonliga lifvet*, det vegetativa och animala, *samorganiseras med, inorganiseras under det personliga*. Med mera utveckladt själslif följer exempelvis den mera utvecklade hjärnan, det mera utvecklade kroppslifvet. Och denna från personligheten utgående organisation sträcker sig längre och längre ut öfver den fysiska tillvaron i form af ett underläggande af dess krafter under personlifvets syften, enligt det gamla ordet: »råden öfver jorden». Och därför blir det antagande, den hypotes, som sätter hela vår tillvaros mål i det personliga lifvet, den ledande praktiska grundsatsen, efter hvilken människan handlar. Ingen, icke ens en inbiten naturalist kan umbära den hypotesen.

Vill man hypotetiskt göra denna personliga evolutionsteori till »världsförklaring», så har denna världsförklaring sin *erfarenhetsgrundval i det sakförhållandet, att det underpersonliga visar sig »disponeradt» att* teoretiskt i begripandet, och praktiskt, »experimentellt», genom det mänskliga handlandet *underläggas det förnuftiga* begrepp af causa och det förnuftiga telos, som uppgått för människoanden. Det är ingen obetydlig sfär af »empiri», som talar för att allt kan och bör underläggas personlighetens tankar och syften. Den empirien omfattar hela vetandets värld. Den omfattar hvarje människovarelses förnuftiga handlande med naturtingen alltifrån en ur-individs arbete att skapa sig ett verktyg ända till kulturmänsklighetens största segrar i sträfvandet att behärska naturföreteelserna. *En rationell evolutionsteori tenderar till en teleologisk betraktelse, hvilken ser hela tillvarons*, äfven naturtillvarons *yttersta ändamål i en personlig verklighet af ideal fullkomlighet.*

Men denna evolutionsteori är icke blott förenlig med,

utan förutsätter den kausala tankegång, som ser den yttersta orsaken till processen, icke i en blind, planlöst verksam makt, utan tänker denna yttersta orsak personligt. Den omstörtar på intet vis, utan *förutsätter tvärt om den teistiska skapelseteorien* och försynsteorien. Den skall, enligt vår mening blifva i stånd att se i ny belysning det Paulinska ordet: »*af* Gud, *genom* Gud, *till* Gud äro alla ting.»

IV.

Tidsenligt vore det sträfvandet att vinna en för oss giltig evolutionsteori, en teori som åtminstone med hypotetisk giltighet förklarar utvecklingens process. Teologien skulle genom en sådan vinna ökadt intresse.

Den öfverlägsne tänkarens öfverlägsenhet ligger mycket ofta däri, att han bestämmer *öfver hvad* som skall tänkas. Detta — icke metoden för tänkandet eller skarpsinnigheten — är det afgörande. När t. ex. på reformationstiden teologien behärskade forskningsvärlden, berodde det på, att dess föremål för den tänkande världen blifvit det viktigaste, det man mest sysslade med. När i vår tid naturvetenskapen blifvit den härskande och tongifvande forskningen, är orsaken analog. Det gäller således, om vi vilja vinna ökad terräng för teologisk tankegång, att söka rikta ökad uppmärksamhet på dess föremål: »bestämma ämnet». Det kan naturligtvis icke ske på samma sätt, som professorn bestämmer diskussionsämnena på sitt seminarium, eller såsom en stat bestämmer hvad som för det ena eller andra ämbetet skall studeras, eller som en allsmäktig kyrka tilläfventyrs kan genom lagbud leda forskningen i sin tjänst. Vi hafva icke och vilja ej hafva

denna professorns, statens eller kyrkans maktfullkomlighet. Men uppmärksamhetens riktande pa det i våra tankar mest studievärda området måste ske på det sättet, att vi själfva hängifvet studera det och praktiskt visa dess intressevärdhet. Men just för att väcka och lifva intresset har studiets metod sin betydelse. Den behöfver vara »tidsenlig». Tidens tankar äro riktade på att utforska utvecklingsprocesser. Rent psykologiskt sedt, är ett gammaldogmatiskt system eller en gammal botanik eller zoologi utan evolutionstanken oss jämförelsevis främmande. Därför vore det just tid att vända blicken till de sidor af teologiens föremål, där utvecklingstanken låter sig tillämpas. Det är där den teologiska forskningen kan blifva »modern», eller tidsenlig — för att välja det nagot mindre missbrukade och för misstydning mindre utsatta uttrycket.

Nu hafva vi dock alltför mycket talat så, som vore arbetet för en evolutionsteori på teologiens område något som nu skulle likasom från början begynnas. Så är ej fallet: arbetet är nog redan i gång. Vi fantisera ej, när vi tala om en dylik förnuftig eller personlig eller, om man hellre vill, *»etisk» evolutionsteori* på den humana och den teologiska forskningens område. Ty *den finnes redan och är verksam i forskningen.* Den har redan börjat och till icke ringa grad hunnit revoltera hela denna sida af det mänskliga tänkandet. En revolution är det, men en hälsosam, som ägt rum genom hvad man kallar »det historiska» betraktelsesättets tillämpning på det personliga lifvets vetenskapsområden. Ty *historia* är i grund och botten endast ett annat ord för personlig evolution. Ja, det är just det ord, som oftast brukas för att beteckna den personliga evolutionen. Naturen har, stricte taget, ingen historia.

Alla vetenskaper hafva en gång varit främmande för utvecklingstanken. Ingalunda blott teologien eller filosofien hafva så varit, utan lika väl naturvetenskapen. Man tänkte sig i

äldre tider verkligheten icke såsom ett föremål i lefvande process, utan den stod för tanken i gestalten af fixt system. Detta systems vetenskapliga afbild kan man, formellt taget, se beskrifven i hvilken gammal logik som helst under definitionens, demonstrationens och klassifikationens kategorier. Det gamla botaniska systemet är en klassifikation. På språkvetenskapens område gick sträfvandet ut på att konstatera en viss form, en viss betydelse, ett visst bruk af orden, satsställningen o. s. v. såsom »klassisk», hvilken klassiska form sedan, såsom all gammal grammatik visar, med logiska hjälpmedel analyserades, klassificerades, demonstrerades. Den moderna botaniken är däremot ett stycke natural»*historia*». Den moderna språkvetenskapen är genetisk betraktelse af språket. Hvarje ljud, hvarje ord, hvarje formgrupp, hvarje språk har en historia, och man bemödar sig att uppvisa och förklara den ofta mångtusenåriga evolutionsprocessen. Det gamla systemet på olika områden var såsom ett tvärsnitt genom verklighetens världsträd; det moderna är såsom ett längdsnitt: man försöker få reda på, huru lifvets banor gå från världsträdets rot till dess krona. Naturligen bör därvid alltjämt fasthållas det gamla tänkesättets relativa giltighet och betydelse.

Att man i den gammallutherska teologien var främmande för den historiska synpunkten, visar sig däri, att man icke ens förstod att tillämpa den på sådana punkter i lärosystemet, där historisk utveckling alldeles påtagligt ägt rum. På sådana punkter uppenbarar sig då också helt naturligt den gamla teologiens svaghet allra mest. Vi kunna exempelvis påpeka skriftläran och läran om Kristi person. Resultatet måste bli bättre, i samma mån dessa områden genomforskas under ledning af utvecklingstanken.

Med afseende på läran om den heliga skrift är man i nutiden så godt som ense om, att saken måste behandlas hi-

storiskt, psykologiskt, genetiskt. Vid den gammaldogmatiska läran i dess renhet stannar egentligen ingen enda forskare. Och skriftläran har på denna väg redan vunnit icke så litet under vårt århundrades arbete. Man har helt visst kommit till en mycket rikare uppfattning af uppenbarelsen, af Guds rådslut och hans uppfostrande ledning af vårt släkte, sedan man fått syn på den historiska gången af denna uppenbarelse. Om striden ingalunda är slut mellan olika uppfattningar af det historiska förloppet i dess detaljer eller af de olika uppenbarelselagrens historiska ordningsföljd, så eggar detta endast till fortsatt arbete och ingifver förhoppning om, att mycket ännu återstår att vinna i den inslagna riktningen.

I kristologien är förändringen af metod lika påtaglig. Ingen torde nu på allvar vilja fasthålla den kristusbild, som blir resultatet af t. ex. de lutherska teologernas lära om communicatio idiomatum. Det blir, åtminstone för våra ögon, ingen bild alls. Detta schema af genera är som ett galler, bakom hvilket vi finna än en egendomlig uppenbarelse af en allestädes närvarande, allvetande och allsmäktig Gud, än en underlig människotyp, hvilka aldrig vilja eller kunna blifva *ett*, och i hvilka man därför icke känner igen vare sig Guds son eller Människosonen i den liffulla verklighet och enhet, i hvilken han står målad för oss i den heliga skrift. Att den nyare teologien på sin väg icke hunnit långt i förståendet af Kristus, erkännes gärna. Men äfven det manar blott till förnyadt arbete. Skall en sann Kristusbild, teologiskt och vetenskapligt taget, gifvas oss, ett är visst: den vinnes icke förr än vårt af Kristus själf och i hans ande fostrade sinne för psykologisk sanning och historisk verklighet blir fint nog att bättre än vi nu förmå uppfatta honom i hans egen psykologiska *utveckling* och i hans historiska ställning i uppenbarelsens *utveckling*. D. v. s. historisk och psykologisk forskning äro äfven här nödvandiga. Och det är just dessa två former af forskning,

som behöfva hvad vi kallat en teori för evolution tillämplig på den andliga verklighetens område.

En evolutionistisk åskådning af kristendomen, sådan den inträdt i och fortlefver i människolifvet skall medföra en omgestaltning af tänkandet, som skall bli ej blott af teoretisk utan äfven af den största *praktiska* betydelse. Kristendomen är ett system af tanke-, tros- och lifsgestaltningar, hvilka lefva och växa ungefär som växtvärlden är ett rike af lefvande, i mångfaldig rikedom organiserad och sig organiserande kraft. Kristendomen, detta historiska Kristus-lif» i världen, reproducerar sig i kraft af en andlig ärftlighetslag i individ efter individ, släkte efter släkte. Det finnes i detta lif en mångfald af typer. Det finnes, kunna vi gärna säga på utvecklingsläran s språk, släkten och hufvudarter af kristliga lifsgestaltningar; det finnes abnorma typer, urartningar i mängd. Detta, antingen man betraktar de individuella personligheternas karakterer, deras system af troslärorna, deras sedliga lifsideal, eller man betraktar kyrkornas och samfundens etiska och religiösa beskaffenhet. Men i allt detta råder ingalunda godtycklighet och laglöshet. För allt gäller lag — psykologisk och historisk, etisk och religiös, »naturlig» och »gudomlig» lag. Och att söka de lagarne och den lagen är en forskningens uppgift, och det af den största praktiska betydelse. Naturevolutionisten tror, att han har funnit naturlagarne och naturlagen i sin evolutionsteori. Om han med rätta tror så, må lämnas därhän. Skäligast är nog att antaga, att det ännu icke är slut på sökandet. Men att han relativt lyckats, att han funnit ett och annat af lagarne på sitt område, slår icke fel. Knappast bör det heller nekas, att han på sitt område hunnit litet längre än vi på vårt. Om vi, som tänka öfver kristendomen, vore jämförelsevis så långt komna som han, kunde vi tilläfventyrs skatta oss lyckliga. Och kanske kunde vi komma litet längre åt det rätta hållet, ifall vi företoge oss

att tänka som han, med de väsentliga olikheter, som de skilda föremålen kräfva.

Ingen säge: hvartill skulle det tjäna? Man påstår ibland, att teologien och filosofien icke medföra något synnerligt gagn. Men så skulle ingen vittnesgill våga säga om en filosofi eller teologi, som verkligen i någon betydligare mån lyckats lägga i dagen den lag eller de lagar, enligt hvilka kristendomens lif utvecklar sig hos individ och släkte.

Ty hvad *betydelse* har det *att känna lagen för en verklighet?* Det har den betydelsen, *att man* i relativt högre grad *får denna verklighet* och dess kommande gestaltning *i sin makt.* Naturlagarnes finnande visar detta i kolossal skala. Tack vare vår kunskap om ångans, elektricitetens o. s. v. lagar hafva vi fått dessa krafter i vår tjänst i hög grad. Hade vi en liknande kunskap om lagen för själslifvets och speciellt det religiösa och etiska själslifvets evolution, vi skulle helt visst — utan att vi därvid förgäta frihetens faktor — kunna bättre behärska detta själslif.

Några exempel! Lägg märke till, med hvilken ifver den moderne pedagogen studerar barnet och dess psykologi. Han forskar efter själslifvets lag, ty han vet, att, om han får bättre insikt däri, skall han kunna fylla sitt kall mangfaldigt bättre än nu. Han har klart för sig, huru i gångna tider uppfostran stundom varit föga bättre än ett djurplågeri, äfven då man icke ville plåga, utan endast handlade förvändt af okunnighet om barnets natur. Har pedagogen förmånen af självkritik, finner han tilläfventyrs, att han själf oupphörligen misslyckas eller famlar i mörkret, därför att han för litet känner den värld, på hvars gestaltning han skall inverka: barnasjälens värld och dess lagar. Och äro icke teologerna också kallade till pedagoger? Om det med något skäl säges om oss, att vår undervisning, kristendomsundervisningen, är relativt svagast, så beror det tilläfventyrs på, att vi känna för

litet lagarne för barnets religiösa lif — och därvidlag borde ingen glömma den förmildrande omständigheten, att dessa, personlifvets, och särskildt det gryende personlifvets, innersta lagar sannerligen icke ligga i öppen dag. Värre är det ju, om vi icke ens tagit tillräckligt vara på de lagar, som verkligen äro konstaterade, om vi t. ex. behandla barnen som skulle de religiöst, etiskt och intellektuellt kunna stå på samma utvecklingsståndpunkt som äldre — hvilket är omöjligt.

Vi hafva såsom själasörjare att göra med människor af mångfaldigt olika slag: förnekare, tviflare, sökare efter Gud, skrymtare o. s. v. Och vi handla kanske oftast ungefär efter instinkt. Ibland »lyckas» det — ibland »misslyckas» vi; och det kan innebära, att vi — skada människosjälar. Kanske våra försök att inverka på förnekare icke sällan bidraga att befästa dem i förnekelsen — äfven där detta icke beror på deras egen viljeförvändhet? Kanske en ärlig skeptiker, som frågar oss till råds i den ärligaste afsikt att finna någon liten hjälp, blott får stenar i stället för bröd af det enkla skäl, att vi icke visste, hvad som för honom i hans ställning var sten eller bröd. Och så smädar man oss, som vore vi illasinnade, kanske äfven då, när vi blott äro okunniga — okunniga om »trons evolution».

Hur har det t. ex. i vår kyrka gått i ganska stor skala med det religiösa lifvet under femtio år? Det religiösa lifvet har spirat med ganska rik växtkraft. Vi, i någon mån teologiskt bildade män, voro satta att vårda detta lif. Att studerade män fått den kallelsen, berodde på det antagandet, att de som studerat ett föremål böra bättre förstå det, förstå dess lagar, och därför kunna bättre hafva det om hand. Huru hafva vi under dessa femtio år vårdat det religiösa lifvet i Sverige? Så, att det »växt vildt» på många håll. Så, att man på ganska många håll »in re» afsatt oss från att vårda det. Så, att man smädar oss för både ett och annat, t. ex.

för personlig okristlighet och kristendomsfientlighet. Och det har kanske i många fall blott berott på, att vi icke »begripit oss på» det religiösa lifvet, eller för att upprepa vårt förut brukade ord, icke känt lagarne för detta lifs utveckling.

Själfva den tankegång, att kristendomen är en verklighet underkastad evolution och inom sig rymmer en mångfald af typer, är också af praktisk betydelse i den svåra ställning, hvari mången står, sväfvande mellan absolut ortodoxi af en viss typ och absolut förnekelse. Så länge man icke vet om något annat än att det gäller att till punkt och pricka omfatta ett visst utbildadt system och icke kan antaga detta, så famlar man i ovisshet. Och den erfarenheten, att några tiotal partier och historiskt taget några tiotal kyrkor och sekter och världshistoriskt taget några hundratal olika religioner stå där hvar och en med kraf på, att deras ortodoxi är den enda ortodoxien — ja, den förvirrar. Och så griper man till en utväg — abstraktionens, och söker komma ur svårigheten medelst denna rationalismens gamla käpphäst. Det är ju, tänker man, icke möjligt, att alla dessa systemer kunna vara sanna, men någon sanning innehålla de väl allesamman. Och denna sanning, den finner jag möjligen genom att taga det gemensamma i många eller alla. Och så söker man draga ut den matematiska medelproportionalen af allt och står där med rationalistens religion af värdet $\pm$ o. Mera naivt är det samma motiv, som drifver den enfaldigt troende — han kan ju för öfrigt stå på hvilken pinne af samhällsstegen som helst — att tänka: här är lutheran, metodist, baptist, mormon, katolik — allt är väl beställdt, blott de äro kristna; jag bryr mig icke om att vara det ena eller det andra, utan vill endast vara kristen broder, broder med dem allesamman. Och så uppnår han möjligen att bli hvarken katolik eller lutheran eller metodist o. s. v. Han blir hvarken det ena eller det andra, utan han blir litet af hvarje, ett konglomerat, ett and-

ligt embryo utan ben, en andlig röra utan konsistens; rädd för att tänka, emedan tanken så lätt fordrar något bestämdt; rädd för att läsa, ty i en bok bör det *stå* något visst — ehuru visserligen konsten att skrifva religiösa böcker, i hvilka ingenting är sagdt, är mycket högt uppdrifven —; rädd för allt utom att springa och höra och försöka »känna» något; absolut tolerant, utom möjligen mot dem som likna teoretiska karakterer.

Räddningen ur detta karakterslösa väsen ligger enligt vår mening just i utbildningen af sinnet för de verkliga lifstyperna i den religiösa och sedliga evolutionen. Detta sinne drifver med nödvändighet till att göra val mellan typerna, att fråga efter bättre och bästa typ, att fråga efter urtyp, efter lifskraftig typ, som lofvar utveckling. Och däri ligger tendens att »själf blifva typisk». Karakter i lif, tro, tanke, bekännelse — det är typ. Och det är något som hvar och en skulle bli genom utveckling under lefvande samband med kristendomens världshistoriska faktum — det största i människosläktets utveckling. Och det bidrager till bildandet af en sådan typiskhet, om en individ och ett samfund studerar evolutionen.

J. A. Eklund.

Om de gammaltestamentliga skrifterna.

Det har gifvits tider, då man ansåg skriften, och följaktligen äfven gamla testamentet, såsom en samling af skrifter, som voro inspirerade af Anden, så att inga fel förekommo i dem, de voro ofelbara. Då man fick någon känning af oegentligheter, förklarade man dessa på konstlade sätt. Denna

uppfattning af skriften fortlefver ännu hos somliga, men ur den teologiska vetenskapen är den försvunnen.

Det praktiska intresset med denna åskådning var att äga en säker källa för vissheten i religiösa ting. Hade man ett i alla afseenden ofelbart Guds ord att hålla sig till, så visste man hvart man skulle vända sig för att få säkert svar på lifvets högsta frågor. Var då detta ett bedrägeri? Kan ej skriften med en friare uppfattning af dess inspiration vara en säker källa för kunskap och visshet i salighetssaken? Jo, vi äro öfvertygade om, att den äldre tron på skriftens absoluta giltighet såsom en sådan källa är i det väsentliga alldeles riktig, det är blott sättet, som får fattas olika.

Om vi nu hålla oss till gamla testamentet, så må vi fråga: hvad är detta? Det är en samling af skrifter, som rör sig kring det Israelitisk-judiska folkets lif och reflekterar detta i rik mångfald. Det är en samling af skrifter, som kommit till såsom en produkt af detta folks andliga lif och verksamhet. Hvarje kulturfolk har sin litteratur, i hvilken dess andliga lif till dess olika sidor reflekterar sig. I hvarje folks lif ingå sanna och falska element, äfven det senare emedan de handlande människorna äro ofullkomliga och syndiga. Detta falska uppenbarar sig då äfven i dess litteratur.

Om vi nu tänka på det israelitiska lifvet i dess historiska verklighet, så var det ju behäftadt med allehanda fel och brister, såsom vi se just af det gamla testamentets skrifter. Det folket var ej ofelbart, intet folk är ju ofelbart. Skulle det då vara möjligt att, när en person af detta folk satte sig ned att skrifva, han då skulle göra något i alla afseenden ofelbart? Det skulle varit onaturligt och opsykologiskt, om så varit fallet. När t. ex. en person i gamla testamentets tid ville beskrifva en förfluten tids historia, så kunde det väl ej tillgå på det viset, att Anden gaf honom ofelbara årtal och andra uppgifter, utan han fick såsom en historieskrifvare hos

andra folk taga reda på sakerna med hjälp af de urkunder och andra källor, som stodo honom till buds. Detta är ju naturligt och självklart. Då det gamla testamentets skrifter äro ett visst folks litteratur, så kunna vi ej vänta annat, än att de i vissa afseenden skola bära spår af mänsklig brist och inskränkthet.

Om nu något visst och ofelbart finns i dessa skrifter — och det finns där — huru skola vi finna och fatta det? För att komma till ett svar på den frågan vilja vi börja med ett exempel, en jämförelse. Låtom oss tänka på ett annat folks litteratur, t. ex. vår egen. Den innehåller åtskilligt bristfälligt och osant, men dock en stor rikedom af sanning, som vi kunna skilja från det falska. Se vi på vår historieskrifning, så lämnar den till resultat fakta, som aldrig kunna förnekas. Det kan finnas i t. ex. Gustaf Vasas historia flere dunkla punkter, men att Gustaf Vasa funnits till och skapat ett nytt Sverige, det bestrider väl ingen, som har sina sinnen i behåll. I vår naturvetenskapliga litteratur finnas vissa säkra forskningsresultat, i vår religiösa litteratur bestämda sanningar om Gud och gudomliga ting o. s. v. Med ett ord: vår kultur innehåller en säker fond af sanning, som återspeglar sig i vår litteratur och som man i allmänhet kan utfinna.

Nu är förhållandet ett annat och högre i fråga om gamla testamentet, men en viktig och lärorik likhet finns här. Låtom oss närmare se på den. Israel har funnits till såsom ett folk, det bestrider väl ingen. Detta folk har såsom hvarje annat haft sina egendomligheter, lefvat ett på vissa sätt bestämdt lif och fullbordat en uppgift. Detta allt kunna vi med säkerhet och klarhet få reda på ur dess skrifter, äfven om i dessa skulle finnas åtskilligt, som är oegentligt och bristfälligt. Israel har haft en särskild uppgift, hvilken sammanhänger nära med dess religion. Det har haft en religion, och denna lära vi ock med full säkerhet och visshet känna ur dess skrifter.

Men denna religion var af alldeles särskild art. Den förråder väsentliga olikheter med andra folks religioner. Och den stora hufvudolikheten är den, att Israel känner en lefvande, helig, rättfärdig och barmhärtig Gud, hvilken kännedom inverkar på hela dess lif. Hvarifrån hade folket fått den kunskapen? Enligt dess egna skrifter hade den fått den på det sättet, att Gud själf uppenbarat sig, gjort sig känd, man tillskref ej blott sin egen tankekraft denna kunskap. Då profeten talar, så ställer han sig själf i skuggan och liksom skjuter fram Gud såsom den där egentligen är den talande.

Det gammaltestamentliga folkets religion hör nu med till dess lif, är den allra viktigaste delen af det lifvet. Och på samma gång vi ur dess skrifter få en säker kunskap om hela detta lif, få vi ock en säker kunskap om dess religion, om Gud, som uppenbarat sig för det, om de gärningar han gjort bland och med sitt folk. Vi få lära känna Gud, som själf uppenbarat sig för folket, vi få lära känna det heliga lif han med sin Ande verkat bland det, vi få lära känna alla de erfarenheter de fromme gjort vid det andliga lifvets uppkomst och utveckling m. m. Allt detta ligger klart för oss i de heliga skrifterna såsom verkligheter hos ett folk, som varit verkligt, funnits till. Och hvad begära vi mera? Det är detta och intet annat vi behöfva veta och få visshet om i gamla testamentet, och det vetandet och den vissheten få vi verkligen där. När vi läsa dessa skrifter, så känna och veta vi, att, äfven om vi misstänka en och annan detaljuppgift och tro, att ett och annat ej får tagas efter bokstafven, lika visst som det är att en Mose, en David, en Salomo o. s. v. varit till och utfört ett visst verk, lika visst är det, att Gud uppenbarat sig för detta folk såsom den lefvande Guden i motsats till förhållandet hos alla andra folk. Då vi läsa profeternas profetior, så veta vi, att de innehålla Guds egna hotelser eller löften, ty de tala i hans namn. Då vi läsa om de frommes

erfarenheter i t. ex. i psalmerna, så veta vi, att detta är erfarenheter, som medfölja ett lif, som Gud själf verkat. Ja, då vi läsa om detta underbara folk, så se vi, att hela dess historia är en enda Guds underbara gärning, som nått sin fulländning i Jesus Kristus. Och allt detta är fullt visst och klart.

Liksom hos andra folk ha det israelitisk-judiska folkets skrifter kommit till efter en viss ordning, allteftersom folket hunnit mogna och utveckla sig. Och häri måtte väl ej ligga något ondt, blott vi veta, att dessa skrifter *innehålla sanning*, hvilket är hufvudsaken. En egendomlighet, som vi skola ge akt på, är att ganska många af de skrifter vi nu äga från detta folk, äro sammanarbetade eller samlade genom användning af mindre källskrifter. Taga vi t. ex. Konungaböckerna, så se vi, att de ej kunna vara författade förrän åtminstone under senare delen af exilens tid, och de anföra själfva flere källskrifter, som förf. användt. Psaltaren är en samling af psalmer från mycket olika tider, af David, ja kanske från Makkabeer-tiden.

Samma är förhållandet med de mycket omtvistade Moseböckerna. Somliga bli rent förskräckta, då man säger, att Mose ej skrifvit Moseböckerna, och ändock är detta intet farligare än om man säger, att David ej skrifvit hela Psaltaren, hvilket naturligtvis ingen som något känner saken påstår. Det står ingenstädes, att Mose skrifvit Moseböckerna, men man har trott detta bland judarna och i kyrkan; det är alltihop. Mose kan ej ha skrifvit Moseböckerna, men de innehålla sannfärdig historia om Mose och mycket annat, de innehålla lagar, som gudsfolket verkligen hade, de innehålla sanning och det är hufvudsaken. Mose kan ej ha af Gud mottagit och stiftat alla de lagar, som finnas i Moseböckerna, ty här finnas lagar, som äro ibland mycket olika och visa sig tillhöra olika tider. Men Mose lade en fast och god grund

genom sin lagstiftning i Herrens namn, och sedan byggde man vidare på den grunden.

Nu ta vi en kort och allmän öfversikt öfver skrifternas uppkomst i sammanhang med lifvets egen utveckling hos folket. Mose kunde skrifva och skref. Det berättas på flere ställen, att han gjorde uppteckningar. Under hans tid tog folket ett nytt steg framåt från ett nomadfolk till ett mera kultiveradt folk. Det skulle nu intaga det land, där det skulle blifva bofast. Inom sig slöt det nu män, såsom Mose själf, hvilka fått del af den egyptiska kulturen. Det var naturligt, att den stora uppgift, som Mose och folket nu kände sig ha, skulle väcka behof af att göra skriftliga uppteckningar, uppteckningar af lagar och viktiga tilldragelser. Så skedde ock.

Då folket blifvit bofast i Kanaan, var det naturligt, att det för sin kulturutveckling skulle betjäna sig af den skrifskicklighet, som redan fanns bland det. Detta blef så mycket lättare, som man här kom i beröring med ett annat folk, landets dåvarande inbyggare, hvilket kände skrifkonsten. I Dom.-b. 8: 14 se vi en uppgift, som tydligt visar, att man nu skref. Detta bestyrkes ock af andra omständigheter. I Dom.-b. 5 kap. finns den s. k. Deboras sång. Om denna äro forskare af olika riktningar ense, att den är diktad ungefär samtidigt med de händelser, som här besjungas. Men då den kunnat bevaras åt eftervärlden, så ligger det nära till hands att tro, att den blifvit upptecknad snart nog. För öfrigt visar tillvaron af denna sång på ett lysande sätt, att man redan nu förstod att författa utmärkta saker.

I bibeln nämnas samlingar af gamla sånger, som besjunga tilldragelser från de äldre tiderna. En sådan samling är »Boken om Herrens krig», som omtalas i 4 Mos.-b. 21 kap. En annan sådan är »Den frommes bok» som nämnes i Jos. 10 och 2 Sam. 1 kap. Frånsedt när dessa samlingar blifvit färdiga, så innehålla de åtskilliga gamla sånger af största värde,

hvilka besjunga forntida tilldragelser, och hvilka just genom sin poetiska form voro ägnade att särskildt väl kvarhålla innehållet i minnet. Från Moses tid och från domaretiden fanns det således en del skriftliga källor i bunden form och troligen äfven i obunden, som innehöllo berättelser, lagar m. m., hvartill slöt sig en helig muntlig tradition, omsorgsfullt vårdad bland ett folk, som hade stora historiska minnen att bevara och kände sig äga en särskild uppgift i världen.

Konungadömets införande betecknar en viktig vändpunkt i Israels lif. Nu var folket t. v. ett, med en enad makt, med nya stora kulturansatser. Och religionen fick ny lyftning bl. a. genom det Davidiska konungahuset, som blef en typ för Messias, och genom gudstjänstens ordnande och begynnande centralisering i Jerusalems tempel. Nu började också en ny litterär verksamhet. Detta påkallades af nya förhållanden. Man behöfde studera de förflutna stora tiderna, de grundläggande, och man behöfde ge uttryck och form åt de nya tankar, som rörde sig i tiden. En historieskrifning uppstod. Under konungadömets äldre tider framkommo tvenne viktiga historiska verk, »Jahvisten och Elohisten», som så småningom sammanslogos till ett, hvilket behandlar föregående tider från världens skapelse. Detta verk har sedan ingått i våra nuvarande Moseböcker, och innehålla berättelser om skapelsen, om patriarkerna, om Mose m. m. Äfven andra historiska arbeten sågo nu dagen. Och så började man uppteckna samtidens historiska tilldragelser, hvilka uppteckningar användts af förf. till Konungaböckerna och på ett eller annat sätt äfven ligga till grund för Krönikeböckerna.

Samlingar af lagar gjordes ock. På grundvalen af Moses lagar hade nya utbildat sig. En samling lagar finna vi i »dekalogen» och »förbundsboken» 2 Mos. 20–23, hvilken möjligen tillhör den äldre konungatiden, ja kanske domaretiden. En annan samling ha vi i 5 Mos.-b., som röjer vissa

likheter med den förutnämnda, men har flere och mera utvecklade lagbestämmelser, hvilket visar, att den gjorts senare, troligen någon tid före konung Josias reformation, vid hvilken den spelade en viktig rol. Under tidernas lopp utbildades ock de mosaiska rituallagarna, som vi ha i deras mest utbildade gestalt här och hvar i Moseböckerna, hufvudsakligen i 3. Moseb., som mest innehåller sådana lagar.

Under denna tid fick äfven diktningen ny lyftning. Så psalmdiktningen. I spetsen går här den store sångarkungen David, hvilken visserligen ej skrifvit så många psalmer, som man ibland förmenat, men som dock är en af Israels störste sångare. Många af psalmerna i psaltaren tillhöra konungatiden. Men hit hör ock mycket annat af diktning, såsom ordspråk, hvilka genom Salomo fingo ny fart, Jobs bok och annat. — En särskildt märklig gren af författarskap från konungatiden äro profeternas skrifter.

I tiden under och efter exilen togo de litterära sträfvandena nya vändningar. Man behöfde nu dels taga vara på det gamla, dels bearbeta det och skrifva nytt för tidernas behof. I Babylon kom man i närmare beröring med dess kultur, och då folket där fick lefva ett till en viss grad fritt och själfständigt lif, så fick också dess eget andelif nu en ny utveckling. Från dessa tider härstamma de flesta af våra gammaltestamentliga skrifter, sådana de nu föreligga i större och på sitt sätt helgjutna samlingar. I historieskrifningen uppkommo nu Konunga- och Krönikeböckerna m. fl. Och man beskref folkets återupprättelse i Esra-Nehemias böcker, dess räddning genom Makkabeerna i Makkabeerböckerna o. s. v. Nu först blefvo Moseböckerna färdiga. Man hade samlat de gamla rituallagarne, bearbetat dem och gjort tillägg efter tidernas behof. Till denna samling hade man ock fogat historiska berättelser om skapelsen, patriarkerna, Mose m. m. Detta nya skriftverk brukar man kalla »Prästkodex». Sedan sam-

manarbetade och sammanslog man »Jahvisten-Elohisten», »Deuteronomion och »Prästkodex», så vidt de handla om Mose och tiden före honom, till ett enda stort verk, de nuvarande Moseböckerna.

Äfven fick man samlingar af poetiska alster. Nya psalmer författades, och slutligen sammanfördes alla psalmsamlingar till en enda, vår nuvarande psaltare. Samlingar af ordspråk gjordes i Ordspråksboken och Syrak. Äfven skrefvos andra poetiska skrifter, såsom Predikareboken och kanske Höga Visan. — Den profetiska verksamheten fortsattes genom Hez., förf. till Es. 40—66, Haggai, Sakarja, Malcaki och kanske flere. Denna verksamhet fick med högstämd apokalyptisk vändning en storartad afslutning i den under Makkabeerboken författade Daniels bok, som med sina höga profetior om gudsriket och »människosonen», för öfver till nya testamentet.

Vår uppfattning af de gammaltestamentliga skrifternas uppkomst är produkten af en vetenskapligt-undersökande verksamhet, som efter att för århundraden tillbaka ha gjort svaga ansatser, för något öfver 100 år sedan fick mera fart och sammanhang. Till denna verksamhet hör ock den moderna kritiken på detta område. Af dess resultat är vår uppfattning i åtskilliga afseenden bestämd, för så vidt nämligen som vi funnit dessa resultat innebära sanning, och sanning får väl bli sanning hvem som än uttalar den. Men ingalunda är vår ståndpunkt densamma som den moderna kritikens. Det första som skiljer oss åt är, att vi tro på en verklig gudomlig uppenbarelse, som ledt egendomsfolket genom tiderna. En annan olikhet emellan oss och kritiken är, att vi tro mycket i skriften vara sant, som den förklarar för dikt och sagor. Så t. ex. ha vi en alldeles annan mening om patriarkernas historia, Moses historia, Samuels historia o. s. v. En tredje olikhet är, att då kritiken anser rituallagarne till mycket stor del vara gjorda i tiden under och efter exilen, så anse vi dem på ett

väsentligt sätt ha ett mosaiskt ursprung och sedan alltmer utbildats efter förefallande förhållanden och behof. I många andra afseenden ha vi andra meningar än kritikens män.

Om vi nu se på denna vår uppfattning af det gamla testamentets skrifter, hvad ligger det för fara i den, hvilken anledning kan den väl ge till berättigad fruktan och oro? Det är blott frågan om förändrade litteraturhistoriska synpunkter, skrifternas uppkomst ställes i mera organisk förbindelse med epokerna i folkets egen lifsutveckling, de befinnas ha kommit till på samma yttre sätt som hos andra folk. Men vi förlora intet på denna uppfattning, intet af det historiskt sanna i Israels lif, som tvärt om framträder i klarare belysning, intet af Guds handlande med sitt folk, hvilket handlande tvärt om så framstår mera lefvande och i lifvet ingripande, då det ses mera historiskt.

Hvilken betydelse ha då de gammaltestamentliga skrifterna för oss enligt nu framställda uppfattning? De ha den betydelsen, att vi af dem lära känna patriarkernas underbara företeelse i deras stora ideella grunddrag på basis af verkliga fakta, få en klar uppfattning af folkets historia ända från Moses dagar, få en säker inblick i Guds handlande med detta folk, lära känna Guds heliga uppenbarelse till detsamma, hvilken samlar och allt mer konkrescerar sig i messiasidealet, tills detta ideal träder fram i lefvande gestalt i den människovordne Gudssonen, Jesus Kristus. Allt detta få vi med visshet veta, och hvad vilja vi mer begära? Så ha vi här en samling af heliga skrifter, som äro inspirerade, emedan äfven de äro en produkt af Andens verksamhet hos Guds folk för att skapa ett nytt Guds verk på jorden, i hvilka Gud tiderna igenom talar till sin församling dessa eviga sanningsord, som hans heliga sändebud i gamla förbundets dagar i hans namn talade till detta folk, denna förstling af människorna, som först i historiska tider skulle höra de sanna och rena toner från en

högre värld, hvilka genomklinga den syndiga jord och komma människohjärtan att klappa af glädje öfver ett af Gud själf gifvet visst salighetshopp.

F. A. Johansson.

Femte nordisk-lutherska missionsmötet.

Då tidningarne redan lämnat mer eller mindre utförliga referat från detta möte, som hölls i Stockholm den 26—29 sistlidne augusti, vilja vi här endast söka gifva en samlad bild af detsamma samt påpeka de därvid förekommande förhandlingar, som synas värda en särskild uppmärksamhet.

Det är en tilldragelse af icke ringa betydelse, att de på evangelisk-luthersk grund stående missionerande samfunden inom de fyra nordiska länderna, Sverige, Norge, Danmark och Finland, på sätt som här skett, mötas för att ömsesidigt gifva och mottaga lärdomar, väckelse och uppmuntran. För ett femtiotal år sedan skulle ett dylikt möte ha varit en omöjlighet. Det vittnar på ett glädjande och stärkande sätt därom, att de nordiska ländernas lutherska kyrkor numera äro och fröjdas öfver att få vara missionerande kyrkor, låt vara att denna verksamhet ännu, med undantag blott för vår egen svenska kyrka, närmast utföres icke af samfunden själfva, utan endast af fria sällskap. Bland de många nedslående erfarenheterna på det kyrkliga området står den alltmer växande missionskärleken såsom ett tidens glädjande tecken. Visserligen saknas icke heller på missionsområdet vittnesbörd om ovist nit, om bristande förstånd för kristendomens djup och om söndring med thy åtföljande svaghet. Men det är dock icke något ringa, att ett tusental missionsvänner från de nämnda fyra länderna och i hufvudsak stående på den evan-

geliskt-lutherska bekännelsens grund samlas omkring missionens heliga sak. Mötet var också buret af en god, varm och endräktig ande, äfven då olika tankar måste bryta sig mot hvarandra. Helt visst har det därför varit till välsignelse för såväl många missionsvänner som de missionärer, hvilka det förunnades oss att vid detta tillfälle se och höra.

Att gudstjänsterna med den kraftigt ljudande, sköna sången skulle vara gripande högtidsstunder, behöfver icke särskildt sägas. Så bildade t. ex. inledningsgudstjänsten i Jakobs kyrka en skön begynnelse till mötets förhandlingar.

En ganska stor del af mötets tid upptogs med lämnandet af historiska öfversikter af de olika nordisk-lutherska missionernas utveckling sedan år 1893, då det närmast föregående liknande mötet hölls i Köpenhamn. Sådana öfversikter gåfvos nu af de respektive sällskapens och samfundens representanter beträffande Danska missionssällskapets tamuler- och kinamission, Norska missionssällskapets Zulu- och Madagaskarmission, den norska Schreuderska Zulumissionen, Finska missionssällskapets verksamhet bland Owambofolket i sydvästra Afrika, Svenska kyrkans Zulu- och Tamulermission, Ev. Fosterlandsstiftelsens mission i Östafrika och i Indiens centralprovinser samt den nordiska santalmissionen. Framåt har det i stort sedt gått äfven under de sist förflutna fyra åren, ehuru lidan den och svårigheter ingalunda saknats. I synnerhet har den norska missionen på Madagaskar haft och har ännu en allvarsam strid att utkämpa i följd af Frankrikes annektering af ön och den katolsk-jesuitiska missionens i samband därmed stående försök att förstöra den förut så blomstrande evangeliska missionen därstädes. Ett godt vittnesbörd om norrmännens grundliga, i luthersk ande bedrifna arbete på Madagaskar ligger i det sakförhållandet, att deras mission under innevarande svåra förhållanden visat sig äga betydligt större motståndskraft än den engelsk-reformerta missionen därsamma-

städes. — Ifrågavarande historiska öfversikter, som redan vid mötet voro ägnade att skänka en god inblick i såväl öfverensstämmelsen som olikheten emellan de särskilda nordiska missionernas skaplynne, äfvensom att i allmänhet gifva ökad kunskap om den lutherska missionen och dess arbetsfält, torde blifva af ännu större värde, då de, såsom vi hoppas, snart komma att i likhet med mötets öfriga förhandlingar föreligga i tryck.

Såsom konkreta bilder, belysande de gifna historiska redogörelserna, kunna de korta anföranden betraktas, hvilka under mötesdeltagarnes besök vid Johannelunds missionsinstitut höllos af flere vid mötet närvarande nordiska missionärer tillhörande olika arbetsfält. De sålunda mottagna personliga hälsningarna från missionsfälten och meddelandet af karakteristiska drag från såväl hednafolkens lif som arbetets olika art i olika länder värmde hjärtat och gåfvo ökadt lif och bekräftelse åt de historiskt-statistiska berättelserna, som förut lämnats. Efter hvarandra uppträdde nämligen här missionärer från mellersta och södra Indien, från Sydafrika och Madagaskar, vittnande om hvad de själfva sett och upplefvat. Och sådana personliga, omedelbara beröringar med kärlekens föremål i fjärran hednaland äro alltid på en gång uppmuntrande och manande för hemlandets kyrka och dess evangeliserande medlemmar.

Af de trenne diskussioner, som fördes vid mötet, tilldrog sig i synnerhet den om »*den nyare engelsk-amerikanska missionsuppfattningen*» mycken uppmärksamhet. Denna moderna missionsteori innehåller i korthet följande*. Dess lösensord är detta: *världens evangelisering i denna generation!* Hvad som i detta sammanhang menas med världens evangelisering är ej så lätt att säga, emedan ifrågavarande teoris målsmän ej

* Jfr G. Warneck, Die moderne Weltevangelisations-Theorie, i Allg. Miss. Zeitschrift, 1897, h. 7.

äro synnerligen starka i en klar begränsning af sin uppgift och därför dels motsäga sig själfva, dels stanna vid retoriska talesätt. Oklarheten består hufvudsakligen däri, att man å ena sidan synes vilja i begreppet evangelisering inlägga en sådan betydelse, att därmed afses ej blott proklamation af evangelium eller blott afläggandet af ett vittnesbörd för världen, utan äfven församlingsbildning, förnyelse af familjelifvet, grundande af skolor, utgifvande af skrifter m. m. dylikt, å andra sidan åter synes vilja inskränka nämnda begrepps betydelse till ett blott proklamerande af evangelium och afläggande af ett vittnesbörd därom. Åt denna senare inskränkning af evangeliseringens begrepp synes man i allmänhet luta. Och endast då får tillsatsen »i denna generation» någon betydelse. På grund af denna missionens art och uppgift yrkas på utsändande af stora skaror af evangelister, och man anställer matematiska beräkningar öfver det antal missionärer, som behöfves för att inom en viss tid evangelium skall vara förkunnadt för hvarje människa. Så har man t. ex. förklarat, att 100,000 missionärer äro erforderliga för vinnandet af detta ändamål, och skulle då hvar och en evangelist få 10,000 icke-kristna på sin lott. Vidare yrkas på skyndsamhet. Missionärerna skola utgå *snart*. Det är nog, att de själfva äro omvända och här hemma hafva omvändt några; därtill bör komma någon undervisning i bibeln och en språklig kurs. Missionerandet bör, i följd af skyndsamhetens vikt, hufvudsakligen ske genom resepredikningar, och man bör ej stanna länge, endast några veckor eller rent af dagar, på hvarje ställe. Ändtligen bör evangelium predikas där intet vittnesbörd förut blifvit hördt. Frågan huruvida ett land är öppet för evangelium eller ett folk förberedt på dess mottagande, synes vara förgäten. — Man åberopar sig nu för denna missionspraxis på Kristi befallning och den apostoliska missionens förebild, men tyngdpunkten ligger i den eskatologiska åskåd-

ningen. Missionen hänger samman med Jesu återkomst, och vi kunna påskynda Jesu återkomst, om vi skyndsamt förkunna evangelium för hela världen.

Om denna teori, hvilken nu, särskildt i den s. k. studentfrivillige-rörelsen, söker att äfven i våra nordiska länder förvärfva sig anhängare, uppstod på mötet en synnerligen liflig och i stort sedt väl förd diskussion. Hufvudtalaren på deras sida, hvilka ställde sig öfvervägande gynnsamt mot den engelsk-amerikanska uppfattningen, var inledaren, den begåfvade och anderike teol. lic. pastor H. Ussing från Köpenhamn, men det synes oss otvetydigt, att han, för att kunna intaga denna ståndpunkt, högst väsentligt idealiserade och omtydde den ifrågavarande teorien. Medgifvande, att det i denna rörelse funnes mycket af skum, ville han i densamma se en god kärna, men måste för den skull t. ex. tolka fältropet: »världens evangelisering i vår tid» så, som om det blott betydde: vi böra energiskt fatta målet i sikte och göra allt som står i vår förmåga, för att det, i hvad på oss ankommer, må kunna uppnås i vår tid. Den nämnda rörelsen vore enligt hans mening ett tecken till att vi nu stode inför hufvudkrisen i missionens och kyrkans utveckling. Å motsatt sida, representerad i synnerhet af dansken, sognepräst Sørensen, framhölls, att i denna teori, om den tages sådan den verkligen föreligger, ligger ett svärmiskt förbiseende af växandets lag och att hela den kvantitativt numeriska synpunkten ej får i missionen vara hufvudsynpunkt. Villigt medgafs dock, att vi äfven af denna rörelse kunna hämta väckelse och äfven på vissa punkter lärdomar med afseende på vår missionspraxis. — För vår del ställa vi oss bestämdt på deras sida, hvilka måste intaga en väsentligen afvisande ställning till denna moderna missionsteori. Äfven medgifvet, att i denna rörelse kan finnas mycket, som för reformerta kristna kan vara naturligt, måste vi bestämdt säga, att ett omfattande af dessa meningar skulle för oss

lutherska kristna innebära en stor otrohet mot kristendomens sanning, sådan den inom vår kyrka afspeglat sig. Ett dylikt omfattande af nämnda teori vore också ett gillande af de skefheter, som vidlåda den reformerta engelsk-amerikanska kristendomen. Hänförelse, energi, praktiskt tillvägagångssätt m. m. dylikt vilja vi gärna lära oss af dessa våra reformerta bröder, men om de vilja förvandla oss icke blott från svenskar till engelsmän eller amerikaner, utan jämväl från evangeliska kristna med luthersk tro och därför äkta bibliskt stilla, stark troshängifvenhet till reformerta kristna med metodistiskt mekanisk apparat och likgiltighet för *hvad* vi tro, — då vilja vi säga ett bestämdt *nej;* hvad *Gud* anförtrott oss, vilja vi bevara, på det vi icke må försynda oss och ådraga oss och våra efterkommande dom.

De tvenne andra diskussionsämnena voro: »*förhållandet i nutidens missionsarbete mellan hedna- och Israelsmissionen*» samt »*betydelsen af sambandet mellan missionsarbetarne och den missionerande församlingen*». I diskussionen öfver det förra ämnet betonades i synnerhet den ofta förbisedda Israelsmissionens vikt samt de sannolikt för framtiden betydelsefulla rörelser, som pågå hos nutidens judar, rörelser, som, om de bidraga till evangelii seger bland judarne, därmed äfven äro af den största betydelse för hednamissionen. Diskussionen öfver det andra ämnet utmynnade i en allvarlig maning till hemlandets kristna att låta bön för och kunskap om missionen och dess arbetare gå hand i hand: bönen gör kunskapen kär och efterlängtad; kunskapen gifver innehåll i bönen.

Vi sammanfatta hvad som sagts i den önskan, att våra nordiska kyrkosamfund måtte allt mer troget och grundligt utföra sitt arbete i hednalanden och därigenom äfven stärkas i fyllandet af sina viktiga uppgifter här hemma.

Hj. Danell.

Granskningar och anmälningar.

VON SCHÉELE, FRANS: *Det mänskliga själslifvet.* Stockholm, Jos. Seligmann 1896.

För dem, som vilja orientera sig på den psykologiska forskningens område, lämnas här en värdefull ledning. Våra grannländer, Finland och Danmark, hafva redan förut i Reins och Höffdings arbeten ägt liknande handböcker, som den föreliggande. Vid jämförelse med dessa synes oss *en* öfverlägsenhet obestridligen böra tillerkännas det svenska arbetet: författarens högt utbildade lärareförmåga och framställningskonst gör boken till en synnerligen angenäm läsning. Men också med afseende på ståndpunkten känna vi oss för vår del mera tilltalade af vår landsmans åskådning. Denna står, kan man säga, på en mera nationell grund, har sina rötter i vår svenska filosofi och förhåller sig mera kritisk mot den rådande sinnliga empirism, som för närvarande lagt äfven psykologien under sig.

Då vi i Kyrklig Tidskrift påpeka detta arbete, sker det i den öfvertygelsen, att psykologien är en framtidsvetenskap af intresse äfven för teologen. Ligger det någon sanning i vår författares ord: »Vårt århundrade har kallats naturvetenskapernas; kanske skall det nästa seklet komma att kallas psykologiens» — så bör teologen lyfta upp hufvudet och vänta bättre tider. Och yttrandet kan innebära en sanning. Har det varit det snart tilländagångna halfseklets uppgift att genomarbeta vetenskapens forskningsföremål med ledning af evolutionstanken och den historiska åskådningen af fakta, torde förhållandena nog medföra, att man mer och mer börjar inse, att alla vetenskapliga fakta från en sida äro *psykologiska* fakta, och att denna deras egendomlighet kräfver sin noggranna undersökning. »Alla vetenskapliga fakta» — ty självfva vetandet är ett psykologiskt faktum. Icke ens naturvetenskapen skall kunna undgå en blifvande psykologisk revision. Och naturligen än mindre alla »Geisteswissenschaften». Hvad teologien beträffar, skall psykologien med all sannolikhet bli

icke blott en viktig propedeutisk vetenskap, utan också ett hjälpmedel att bättre fatta många af de fakta andra teologiska discipliner hafva att behandla. Vi hafva också den bitanken, som möjligen kan synas förestafvad af någon nationell öfverskattning, att vi nordbor äro anlagda för att bli psykologer. Vi grunda denna vår tanke därpå, att vi ej synas vara så bundna i sensualistisk empirism som exempelvis engelsk filosofi och icke heller i det abstrakta s. k. objektiva begreppskalkylerande, som är ett tyskt specialdrag. Kommer den sinnliga empirismen från sin ståndpunkt aldrig fram till själen, så hittar den idealism, som glömt, att hvarje begrepp är en faktor i det personliga subjektet, aldrig tillbaka till själen. Vi intaga en lycklig och sund mellanställning, och vår filosofi hänvisar oss traditionellt till direkt betraktelse af det personliga lifvet, själens lif, och att försöka den enda metod, som i psykologien kan föra längre framåt mot dess mål: en inre, andlig empiri.

Redan i sin utgångspunkt ställer sig Förf. på denna, »den inre erfarenhetens», mark. I motsats till positivismens påstående, att det faktiska i själslifvet skulle endast vara »en mångfald af psykiska fenomen, en serie af förnimmelser, känslor och viljeyttringar», häfdas, att »i vår erfarenhet visst icke äro gifna några sådana subjektslösa psykiska fenomen», som positivismen förmenar. »Det faktiska är ett själslif bundet vid vissa enskilda personer, af hvilka hvar och en fattar sig själf såsom ett *jag* och kallar själsfunktionerna för *sina* funktioner, bestämdt skilda från hvarje annat jag, och denna enhet själf, subjektet eller jaget, är lika väl gifvet i den omedelbara själserfarenheten som mångfalden». Hvarje försök att lära något om själslifvet med uteslutande af all inre erfarenhet är blott självbedrägeri. I detta kunna vi icke annat än lifligt instämma.

Å andra sidan är Förf. villig att erkänna, att »för närvarande psykologiens förhoppningar om nyvinningar närmast måste fästas vid omsorgsfulla experimentella undersökningar» i fysiologiskt-psykologisk riktning, churu han ej kan undgå att märka »den missriktning af det psykologiska hufvudintresset, hvartill denna sida af nutidspsykologien är ägnad att förleda.

Det är endast de lägsta själsfunktionerna, som stå i omedelbar förbindelse med de fysiologiska processerna och sålunda genom iakttagelser å dessa kunna blifva föremål för studium. Vid ett ensidigt odlande af den fysiologiska psykologien löper man därför fara att förbise den centrala betydelsen af det högre själslif, som ej för dessa metoder är tillgängligt.» Att den experimentella metoden skulle vara obligatorisk, d. v. s. att utan en sådan psykologien ej skulle vara värd att kallas vetenskaplig, är i Förf:s ögon ingenting annat än »en tidsfördom, som uppstått såsom en följd af de konkreta naturvetenskapernas öfvervikt i den nutida vetenskapliga bildningen» alldeles som en liknande universell betydelse stundom blifvit tillmätt den matematiska metoden t. ex. på den tid, då man sökte framställa hela filosofien »more geometrico demonstrata». Hvarje vetenskap har i grunden sin speciella metod.

Hos Förf. torde emellertid kunna spåras en viss dualism, beroende på, att han å ena sidan kommer till sitt föremål s. a. s. uppifrån, med förutsättningar hämtade från den idealistiska filosofiens åskådning af det personliga lifvet, å andra sidan under tidsströmningens tryck drifves att åtminstone kvantitativt öfvervägande undersöka sitt föremål s. a. s. nedifrån med tillhjälp af experiment i fysiologisk riktning. Måhända kunde detta försvaras såsom det normala sättet att betrakta människan, då hon ju faktiskt lär känna sig själf i sitt underliga dubbelväsen på en gång utifrån och inifrån. Men det kan väl ej betraktas såsom annat än ett försök att genom »konstruktion» undkomma dualismen, då vid läran om förhållandet mellan själ och kropp häfdas den Boströmska tankegången, att det materiella endast är en specifik form af andlig verklighet. Oss vill det nästan förefalla såsom något tryggare och med erfarenheten mera stämmande att tillsvidare enfaldigt vara »dualist» och erkänna sig såsom sådan, då det kroppsliga och det andliga, det fysiska lifvet och personligheten icke på någon af oss funnen väg låta sig reduceras till verkligheter af samma slag.

Vi kunde naturligen hafva ett och annat att invända mot Förf:s åskådning. Vi anse exempelvis hans fruktan för erkännande af »det omedvetna» i själslifvet vara alltför stor. Det

aprioriska beviset, att omedveten förnimmelse eller själsfunktion synes motsägande må hafva sin betydelse — men ren logik är alltid vansklig, då det gäller verkligheten. Åtminstone såsom ett hypotetiskt giltigt försök att beteckna de fakta, hvilka peka därhän, att vårt själslif är åtskilligt »djupare» än medvetandets ljus når, kan man enligt vår mening bruka den tanken, att något analogt med tänkande och viljande försiggår, äfven då vi icke äro nog »hemma hos oss själfva» för att vara medvetna om hvad som sker i oss. I hvarje fall kan Förf. icke undgå att få ett helt område i vårt lif, där medvetenheten är så minimalt ringa, att den icke spelar någon roll — ett område, som ändå icke kan utan vidare räknas till de kroppsliga funktionerna.

Vi kunna — för att nämna en annan punkt — icke vara med om att skarpt klyfva i sär det mänskliga föreställningslifvet i reproducerande och producerande och betrakta det förra såsom något mera mekaniskt lagbundet, i hvilket själen skulle s. a. s. vara öfvervägande passiv, och det senare såsom ett mera af organiska lagar ledt område, där själens aktivitet mera spelar in. För oss — om vi skulle våga fram med våra lekmannafunderingar — är den verksamhet, som vi vanligen kalla fantiserande, det generella, som omfattar hvad som äger rum både då vi relativt *re*producera och då vi producera; i båda är produktionen af inre bild det väsentliga och måste psykiskt tänkas äga rum på samma sätt; en biomständighet är det sedan, om det producerade förut varit i medvetandet i samma form eller icke. Eller på annat sätt uttryckt: erinrandet är ett specialfall af fantiserandet. När Spencer talar om *erinrande* och *uppbyggande* (reproduktiv och konstruktiv) fantasi, är den förra för oss = hela »minnet». »Ofta består nog ett såsom starkt beundradt minne till stor del i bördig fantasi» — detta Förf:s yttrande skulle vi kunna med någon förändring så konvertera: en bördig fantasi, som på samma gång är i stånd att tukta sig själf och drifva sig in på vanda, »organiserade» banor, så att det lyckas att korrekt producera på nytt förut af själen öfvade funktioner är just »ett godt minne». Det kräfves kanske mera aktivitet att korrekt minnas än att i inskränkt mening — »fritt» — fantisera. Att

minnas är att bilda en förut danad bild så noggrant som möjligt om igen. »Idéassociationen» är enligt denna åskådning icke den egentliga förklaringsgrunden till erinrings- eller fantasibildernas uppkomst. Den är blott uttryck för det förhållandet, att själens bildskapande kraft lättare producerar det, som endast är omformning af i förnimmelsen omedelbart förut förhandenvarande bild: man har exempelvis lättare att tänka sig bilden af Mälaren omedelbart efter bilden af Stockholm, emedan man för den öfvergången endast behöfver s. a. s. klippa bort den ena delen af fantasibilden och utvidga den andra. Man skulle kanske kunna säga, att den lägre, ofrivilliga idéassociationen blott är ett uttryck för »själens lättja» — produktionskraften yttrar sig i riktning af det minsta motståndet. Att den högre idéassociationen är »tuktad» genom logiska lagar, normerad af vilja, känsla och individens totalintresse, framhåller Förf. med skäl.

Rätt har Förf. däri, att man allt för litet, exempelvis i uppfostran, vårdar fantasien. En väl tränad »realist» kan redan på gymnasialstadiet drifvas upp till en oerhörd fantasifattigdom — åtminstone då han sitter på skolbänken. Man har i stället för att gifva honom bilder mättat honom med ord och abstrakta satser: formler. Och den af brist på vård vildt växande fantasien är måhända vårt unga släktes farligaste psykologiska fiende. — Den inre »åskådning», hvilken psykologiskt hör till fantasiens område, behöfver mer än som nu sker utvecklas, särskildt emedan den är den egentliga formen för den konkreta förnimmelsen af det personliga lifvets högsta verkligheter, de sedliga och religiösa. Den religiösa oemottaglighet, som så ofta konstateras, beror enligt vår mening icke alltid på sedliga grunder, såsom bristande god vilja, utan ofta nog på en allmän oförmåga att psykologiskt koncipiera inre bild eller åskådning.

Förf:s arbete visar, huru öfvervägande psykologien ännu håller sig till det sinnliga lifvet. Sedan ett par hundra sidor ägnats åt förnimmelselifvet med sinnligt innehåll, få »de ideala förnimmelserna» nöja sig med fyra sidor. Att denna proportion icke är den normala, synes oss påtagligt. Äfven om frågan om objektiviteten i dessa förnimmelser icke hör till psy-

kologien, utan till metafysiken eller religionsfilosofien, är dock det rent psykologiska material, som hör hit, så rikt, att det verkligen kräfver större uppmärksamhet. Men likasom den naturvetenskapligt intresserade öfvervägande får lämna stoff åt nutidspsykologen, så behöfdes det, att den religiöst och sedligt intresserade också lade fram sitt stoff — det kommer väl också att läggas fram för framtidens psykologer. Ty att den tanke- och föreställningsvärld, som i alla tider haft sådan betydelse i människans själslif som den religiösa tankevärlden, endast i förbigående skulle med några ord beröras i själsvetenskapen par préference, är icke det riktiga.

Med afseende på Förf:s antydningar på detta område ville vi för vår del sätta ett frågetecken vid uttalandet, att om den praktiska filosofien skulle sluta med ett verkligt förnekande af de absoluta idealen, man svårligen skulle kunna »inom psykologien ådagalägga omöjligheten af de ideala föreställningarnes uppkomst ytterst ur den sinnliga erfarenheten samt dess bearbetning af förstånd och fantasi». Oss synes, att författaren här momentant är alltför eftergifven gentemot trycket af den »positivism» han annars bekämpar, och att han är mera sig själf, då han omedelbart efteråt uttalar såsom sin mening, »att den osinnliga, ideala erfarenheten spelar hos den sedliga människan samma rol af en ständigt fortgående lifsform som den sinnliga erfarenheten. Hos vissa individer, de religiösa och moraliska snillena, har denna ideala erfarenhet en omfattning, klarhet och intensitet, som öfverstiger det vanliga måttet.»

Att sammanfatta de ideala erfarenhetsmomenten, så länge de öfvervägande hafva åskådningens konkreta form, under termen religiös och sedlig *tro* och låta denna tro intaga samma ställning till vetandet om den ideala verkligheten som den sinnliga varseblifningen till det sinnliga vetandet, ger begreppet tro en ganska universell betydelse. Men då sammanfattas i grunden under denna rubrik på ett mycket summariskt sätt en massa lifsyttringar utaf mycket olika psykologisk karakter — i sin man ett vittnesbörd om, att »trons psykologi» är ett område, som väntar sin odling.

Den moderna psykologien vänder sig med stadigt växande

intresse till känslolifvet och viljelifvet. Man inser och framhåller, såsom också vår Förf. gör, huru viljan utöfvar ett mäktigt inflytande å förnimmelserna och tankarne genom att bestämma öfver uppmärksamhetens riktning och intresset, hvarför man också i långt högre grad, än man vanligen torde föreställa sig, är moraliskt ansvarig för sina åsikter. — Talet om determinismen såsom en nödvändig förutsättning, om man öfver hufvud vill bedrifva psykologi, bedömes såsom en af dessa tidsfördomar, som kunna psykologiskt förklaras ur vanan vid naturvetenskapligt tänkande. Förf. citerar ett ord, som i denna fråga enkelt häfdar den inre erfarenhetens rätt: »Vi veta med större tydlighet, att vår vilja är fri, än att allt som sker måste hafva en orsak. Kunde man då icke en gång vända om argumentet och säga: våra begrepp om orsak och verkan måste vara mycket oriktiga, enär vår vilja icke kunde vara fri, om de voro riktiga?»

Om det också äger sin riktighet, »att den psykologiska forskningen ännu är så godt som vid sin början», och det här omnämnda arbetet på många punkter bekräftar detta genom att gifva problem i stället för lösningar, så är detta icke något, som bör afskräcka den för människosjälens lif intresserade från att taga kännedom om den pågående forskningen. Det är kanske tvärt om mera lockande att syssla med en vetenskap, som står nära sin början än med en, som står nära sitt slut. Och vi upprepa hvad vi sagt: teologen bör icke stå främmande för psykologien. Och vi kunna tillägga: icke heller *prästen* bör här vara likgiltig.

J. A. E—d.

WUTTIG, P., Lic. *Das Johanneische Evangelium* und *seine Abfassungszeit*. Leipzig, A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung Nachf. 1897, 134 sidd. Pris: 2 Mark.

Denna skrift vill vara ett inlägg i den viktiga Johanneiska frågan. Förf:s hufvuduppgift synes ej vara att bemöta kritikens inkast, äfven om ansatser i det afseendet ej saknas. Hufvudsyftet är att söka bevisa, att hufvudstommen af detta evangelium är äldre än de synoptiska, en ogenomförbar upp-

gift. Men trots detta innehåller boken åtskilliga beaktansvärda och väckande observationer. Vi vilja ej i detalj granska förf:s bevisföring. Blott något ex. må nämnas. Han gör t. ex. gällande, att det vore besynnerligt, att synoptikerna uteslutit det mesta af Jesu lif i Judeen, om de varit skrifna först. Men lika besynnerligt skulle det vara, att Johannes uteslutit det mesta af Jesu lif i Galileen, om han skrifvit först.

Johannes Evangelium är en af de yngsta nytestamentliga skrifterna. Det har sina egendomligheter, som man ej får förbise, om man skall förstå det. Det tager ej direkt hänsyn till andra skrifter och till gängse villomeningar. Det är ett i hög grad själfständigt arbete, en frukt af ett stycke lifsutveckling i kyrkan, som ej är obetydligt, en framställning af vissa delar af Jesu lifs historia i fria former, som dock ej skymma bort den verkligt historiska grunden.

F. A. J.

EBERHARDT, MAX, Lic. Theol. *Ev. Joh. C. 21.* Ein exegetischer Versuch. Leipzig 1897. Pris: 1 Mark 80 Pfennige.

Ett litet godt och noggrant gjordt arbete, som behandlar blott ett enda kapitel i skriften, men ett kap., som har stor betydelse i sitt sammanhang, såsom en del af Joh. evangelium. Efter en exegetisk behandling af kap. vers för vers anger förf. slutresultatet, af hvilket vi särskildt nämna, att han anser detta kap. med undantag af vv. 24—25 vara författadt senare af evangelisten själf, och att denne är en lärjunge af apostelen Johannes.

F. A. J.

SPURGEON, C. H., *Människofiskare.* Öfvers. af V. Emanuelsson. Stockholm, P. Palmquists aktiebolag 1896. 322 sidor. Pris: h. 2: 25; b. 3 kr.

Titeln på detta arbete af den nu aflidne framstående predikanten angifver dess innehåll och syfte. Det utgöres af 15 föredrag eller predikningar, af hvilka de sex första uti ett sammanhang hallits af författaren vid hans predikantsemina-

rium. Med vår anmälan önska vi blott fästa uppmärksamheten särskildt hos ämbetsbröder på denna bok, emedan vi äro öfvertygade, att de däri skola finna mycket af god väckelse och ledning för sin kallelse att vara »människofiskare».

Vi blunda icke för, att här förekommer ett och annat, för hvilket vi måste sätta frågetecken, eller att mycket är lämpadt till förhållanden, för hvilka vi, i synnerhet såsom präster i vår kyrka, måste stå främmande. Ett kritiklöst läsande af boken vilja vi därför icke rekommendera. Men ingen kritik bör hindra någon att göra sig till godo det myckna af gediget värde, som här bjudes.

Det hela bäres af författarens egen fulla och brinnande hängifvenhet åt det heliga uppdrag, som han fått af sin Herre, och hvari han äfven vill införa andra. Den grund, på hvilken han står och alltigenom vill stå och hvarifrån han kämpar, är ordet om Kristus, den korsfäste. Stor rikedom på sanningstankar och visa lärdomar, noggrann människokännedom, skarp blick för människors andliga behof och krankheter, öppet öga för lifvets praktiska sida, enkelhet, reda och klarhet i framställningen i förening med en frisk humor och rikligt användande af slående bilder, allt taget i tjänst för det ena nödvändiga — det är hvad som utmärker boken. Vi hålla äfven före, att föredragen kunna tjäna såsom mönster för en tematisk utveckling af en gifven text; detta förhållande bidrager att göra dem på en gång lättlästa och kraftiga. — Öfversättningen, som vi ej varit i tillfälle att jämföra med originalet, torde kunna vitsordas såsom mycket god.

Vår önskan är, att i en tid, då på det religiösa området mycket reser sig emot oss för att göra vårt sinne ovisst och vårt arbete modlöst, äfven denna skrift i sin mån må få stärka och värma mången präst och teologie studerande för hans dyrbara kall genom det lefvande och kraftiga sanningsvittnesbörd, hvarmed han här får göra bekantskap.

Några få strödda citat ur arbetet, som här bifogas, kunna blott gifva ringa smak af dess innehåll.

»Hvilka äro de vägar, på hvilka en själ föres till Gud och till frälsning? Jag anser, att ett af de viktigaste medlen är att *undervisa människorna, så att de lära känna sanningen*

om Gud. — — — — Evangelium är ett budskap, det finnes däri ett kungörande, där är undervisning rörande sådana ting, som människor behöfva veta, och uppgifter, som skola blifva till välsignelse för dem, som lyssna därtill. — — Evangelium är en uppenbarelse af fakta och sanningar, som fordra kunskap och tro. Det är ett förnuftigt system, som vädjar till människans förstånd; det är ett ämne för eftertanke och begrundan, och det talar till samvetet och omdömet. Därför, om vi icke *lära* människorna något, så må vi väl ropa: Tro, tro, tro! — men *hvad* skola de tro? Hvarje uppmaning fordrar en motsvarande undervisning, annars är där ingen mening i den.»

»En felaktig framställning af Kristus alstrar en felaktig tro; och när denna tynar bort genom sin egen kraftlöshet, hvem skall man klandra därför?»

»Vissa omvända lefva som salamandern i elden, men dö vid drägligare temperatur. Jag älskar ej den kristendom, som kräfver eller skapar hetsighet. Hellre den gudsfruktan, som växer på Golgata, än på Vesuvius! Det mest brinnande nit för Kristus kan stå tillsammans med förstånd och sundt förnuft; stora, högtrafvande ord och fanatism äro alster af ett annat nit, som icke är visligt. Vi vilja bereda människor för Guds rike, men icke för dårhuset.»

»Hvad predikan om den korsfäste beträffar, den må nu vara populär eller icke, så är vårt sinne fast och orubbligt. Vi hysa alls ingen tvekan beträffande vår egen väg. Om det är dåraktigt att predika försoning genom blodet, så vilja vi vara dårar; och om det är galenskap att hålla fast vid den gamla sanningen, sådan Paulus förkunnade den, i all dess enkelhet, utan förskönande eller förbättring, så vilja vi hålla oss till den, äfven om vi blifva brännmärkta såsom ur stånd att följa med vår tid.»

»Öfvervinn Gud, så skall du också öfvervinna människor. Låtom oss gå direkte från bönevrån till predikstolen med smörjelseoljan från Guds Ande på oss.»

»Att sänka sig själf för att frälsa andra, det är apostelens tanke. Att kasta ifrån oss alla egendomligheter och uppgifva tusen likgiltiga småsaker för att föra människor till

Jesus är vår vishet, om vi skola utvidga vår Mästares rike. Aldrig må någon vår godtycklighet eller våra seder och bruk afhålla en själ från evangelium — det vore i sanning fruktansvärdt. Bättre är det att själf erfara olägenhet genom lämpandet efter andra i likgiltiga ting, än att hindra en syndares omvändelse genom tvist om småsaker.»

C. E. B.

ANJOU, N. E., *Berättelser till valda psalmer i Svenska Psalmboken*, samlade och bearbetade samt folkskolans barn tillägnade. 48 sid. Pris 10 öre. Eget förlag.

SAMELIUS, G., *Kyrkliga bilder* eller Det sköna Herrens hus. 32 s. Pris 25 öre. H. Halls boktryckeri, Jönköping.

Ehuru af helt olika innehåll hafva likväl båda dessa skrifter ett gemensamt och enligt vårt förmenande synnerligen lofvärdt syfte: att hos vårt folks barn väcka och nära kärleken till vår svenska kyrka, här särskildt till dess psalmsång och dess gudstjänstrum. Hvarje försök i sådan riktning synes oss, synnerligast under närvarande tidsförhållanden, tacknämligt och välkommet.

I våra gamla kärnpsalmers ställe hafva mångenstädes allehanda mer eller mindre nymodiga sånger och visor trängt sig in. Kunde benägenheten för sådana i någon mån minskas och i stället våra gamla, sköna psalmer återvinna vårt sjungande folks öra, vore det förvisso en god sak. Ett bidrag härtill har organisten Anjou velat lämna genom den lilla samling »berättelser till valda psalmer i svenska psalmboken», som han begynt utgifva, närmast till tjänst för folkskolans barn, hvilka han tillägnat sin lilla bok. Begynt, säga vi, ty en fortsättning ställes i utsikt, därest den gjorda början röner uppmuntran. De psalmer, ur hvilkas historia några drag här meddelas, äro n:ris 16, 17, 24, 77, 94, 124, 216, 239, 272, 442 och 480, således några af de mest använda i vår psalmbok. Flere af de anförda berättelserna äro i all sin enkelhet särdeles tilltalande, och vi kunna ej annat än önska dem lyckosam väg till många barnahjärtan. Till utdelning vid skolafslutningar lämpar sig den lilla skriften väl, helst utg. lämnar rabatt vid rekvisition af större antal exemplar.

Rörande den symboliska betydelsen af våra kyrkors yttre och inre anordning råder helt visst bland breda lager af vårt folk ganska stor okunnighet, hvilket utan tvifvel i sin mån bidrager att göra åtskilliga till försumliga och liknöjda gudstjänstbesökare. Kyrkoherden Samelius har med ofvan anförda skrift sökt råda bot på denna brist i vårt folks kyrkliga uppfostran. I korta drag framställer han, under ett (fingeradt?) samtal med en f. d. konfirmand, betydelsen af kyrkans klockor, tornspira, kors, ur o. s. v. samt därefter af hennes grundplan och inredning (dörr, skepp, kor, altare, predikstol, dopfunt m. m.). Slutligen tillfogas äfven något om »vår kyrkogård, den heliga örtagården» samt om den prästerliga ämbetsdräkten. Att författaren understundom vid förklarandet af de kyrkliga symbolernas betydelse lämnat sin fantasi väl fritt spelrum, äfvensom att hans framställning här och där lider af en onödig bredd och en viss oklarhet, torde ej kunna bestridas. Utrymmet tillåter oss ej att ingå på speciella anmärkningar. Genom det hela går dock en ton af vinnande hjärtlighet och värme, och månget sanningsord för lifvet har förf. att säga särskildt till vår ungdom. I hennes händer förtjänar en sådan bok att sättas.

J. T. B—g.

BALDENSPERGER, W., Prof. D:r, *Karl August Credner*. Sein Leben und seine Theologie, mit Credners Bildniss, Leipzig, Verlag von Veit & Comp. 1897, 99 s. in 8:o. Pr. 1 M.

Detta försök att låta en misskänd och därför förbisedd teologisk storhet åter komma till heders, är i flera hänseenden beaktansvärdt. Ty Karl August Credner var i trots af sin rationaliserande riktning och sin politiska liberalism en om den nytestamentliga kritiken och inledningsvetenskapen förtjänt forskare, som bröt med upplysningstidehvarfvets ohistoriska uppfattning af de heliga skrifterna och i stället banade väg för den opartiska historiska granskning, som på ett exakt sätt söker fatta deras ursprungliga mening och de tidsförhållanden, under hvilka de äro skrifna. Då nu den 10 januari 1897 jämt ett hundra år förflutit sedan Credners födelse, firades i Giessen vid det universitetet, där han haft sin verksamhet såsom

lärare, en högtidlig åminnelsefest, hvarvid professor Baldensperger, en hans efterträdare, höll fest-talet. Det är detta i utvidgad form och försedt med vidlyftiga vetenskapliga noter, som sedan under ofvan stående titel utgifvits. Äfven för oss, som icke dela Giessener-teologernas fria uppfattning af den heliga skrifts inspiration, ej heller gilla deras antikonfessionella hållning, har det ändock sin betydelse att ej alldeles förbigå deras arbeten, helst de i stort sedt göra en beaktansvärd vapentjänst i kampen mot den ultramontana obskurantismen, hvilken, hvar den kommer till makten, arbetar på att döda de teologiskt vetenskapliga intressena. Dessas vidmakthållande är likväl af största vikt såväl för protestantismens självbevarelse, som för dess sanna framåtskridande. Ur nu antydd synpunkt och med däremot svarande restriktioner anse vi oss kunna rekommendera Credners biografi till läsning för intresserade, helst den därjämte låter oss göra bekantskap med en karaktersfast och ädel personlighet, som vågat och velat göra offer för sin öfvertygelse.

E. H.

Teologiska föreläsningar och öfningar i Upsala och Lund under höstterminen 1897.

I. Upsala.

RUDIN, W., Professor i exegetik, föreläser offentligen 2 timmar hvarannan vecka och 1 timme hvarannan vecka *profeten Hesekiel* samt leder proseminarieöfningar öfver *de paulinska brefven.*

EKMAN, J. A., Professor i teologiska prenotioner och teologisk encyklopedi, Förste Teologie Professor och Domprost, föreläser offentligen 2 timmar i veckan om *religionens väsen* samt 2 timmar *religionshistoria;* leder proseminarieöfningar i *religionshistoria.*

BERGGREN, J. E., Professor i dogmatik och moralteologi, föreläser offentligen 4 timmar i veckan *dogmatik (antropologi).*

JOHANSSON, F. A., e. o. Professor i exegetisk teologi, utnämnd professor i exegetik vid Lunds universitet, föreläser offentligen 2 timmar i veckan *valda psalmer* samt 2 timmar *ebreerbrefvet.*

TOTTIE, H. W., Professor i pastoralteologi, föreläser offentligen 3 timmar i veckan *konstruktiv liturgik* samt leder i seminariet för praktisk teologi öfningar i *svensk kyrkorätt (kyrkolagens kap. 3 och följande).*

DANELL, HJ., e. o. Professor i dogmatik och moralteologi, föreläser offentligen 3 timmar i veckan *den kristliga etikens historia* samt leder proseminarieöfningar (*Confessio Augustana* i förening med apologien).

MARTIN, C. R., Assistent på den praktiska afdelningen inom fakulteten, leder *kateketiska öfningar.*

QUENSEL, J. O., Docent i praktisk teologi, förordnad att upprätthålla e. o. professuren i praktisk teologi, föreläser offentligen 2 timmar i veckan öfver *första årgångens högmässotexter* samt leder *de homiletiska öfningarna.*

STAVE, E., Docent i exegetik, förordnad att biträda vid upprätthållandet af ordinarie professuren i exegetik, föreläser offentligen 2 timmar i veckan *Jesaja, 48:de och följande kapitel.*

LUNDSTRÖM, A. H., Docent i svensk kyrkohistoria, förordnad att upprätthålla professuren i kyrkohistoria, föreläser offentligen 2 timmar i veckan *skismernas historia.*

EKLUND, J. A., Docent i apologetik, leder seminarieöfningar i *teologiska prenotioner* i anslutning till A. Sabatier's Esquisse d'une philosophie de la réligion.

II. Lund.

EKLUND, P. G., Professor i dogmatik och moralteologi, Förste Teologie Professor och Domprost, föreläser offentligen 3 timmar i veckan *dogmatik* samt leder *moralteologiska* seminarieöfningar och *liturgiska* öfningar.

AHNFELT, O. N. T., Professor i kyrkohistoria och symbolik. föreläser offentligen 2 timmar i veckan *nordisk kyrkohistoria* samt 2 timmar *symbolik.*

HOLMSTRÖM, O., e. o. Professor i praktisk teologi och moralteologi, förestår professuren i praktisk teologi, föreläser offentligen 2 timmar i veckan *diakonik* och *församlingsvård* samt 1 timme *homiletik;* leder homiletiska seminarieöfningar samt leder eventuellt *kyrkorättsliga och liturgiska* öfningar.

PFANNENSTILL, G. M., Docent i systematisk teologi, förestår e. o. professuren i praktisk teologi och moralteologi, föreläser offentligen 2 timmar i veckan *Schleiermachers etik* och 1 timme *kateketik* samt leder *kateketiska* seminarieöfningar.

LUNDBORG, M., Docent i exegetisk teologi, förestår professuren i exegetisk teologi, föreläser offentligen 2 timmar i veckan *Mattei evangelium* samt 2 timmar *Romarebrefvet.*

HAMMAR, A. T., Docent i praktisk teologi, leder *kateketiska* seminarieöfningar.

Några tankar om dopet såsom nådemedel.

(Särskildt med blick på närvarande situation).

I Luth. Månadsblad för innevarande år N:r 9 har prof. Otto Ahnfelt författat en uppsats med följande öfverskrift: »*Hvilka äro enligt Matt. 28: 19 och 1 Petri 3: 21 de väsentliga betingelserna för dopets giltighet såsom nådemedel?*». Denna uppsats öfver ett ämne, som särskildt nu har mer än vanligt aktuelt intresse, har gifvit undertecknad uppslag och anledning till följande framställning.

Utgående från en tolkning af själfva instiftelseurkunden för dopets sakrament Matt. 28: 18 ff. sammanfattar prof. A. (s. 133 i nämnda tidskrift) resultatet af sin undersökning sålunda: »Dopets *väsen*, det för dophandlingen väsentliga, ligger däri, att den är en med den treenige Gudens namn såsom det frälsningsuppenbarelsen sammanfattande lifsordet förenad vattenbegjutning, en handling, genom hvilken den döpande afser att göra Fadrens och Sonens och den Helige Andes i ordet uppenbarade väsen till det för all framtid bindande innehållet i den döptes tro och bekännelse». Vid denna definition på dopets väsen äro två omständigheter påfallande: såsom subjekt (agent) vid den sakramentliga handlingen ställes här icke Gud den treenige själf, utan det tillfälliga personliga verktyget vid dopförrättningen, »den döpande» — detta är det ena; och det andra, som i denna framställning förefaller en lutherskt sinnad kristen sällsamt,

är, att dopets evangeliska väsen tyckes vara reduceradt egentligen blott till en »förbindande» läronorm för den döptes tro och bekännelse.

Denna ensidiga etiskt-dogmatiska uppfattning af dopets väsen skärpes ytterligare, när författaren härefter öfvergår till att tolka det andra skriftställe 1 Petr. 3: 21, som han för sitt syfte ansett nödigt att taga med såsom komplement till själfva stiftelseordet i Matt. 28. Resultatet af det petrinska skriftställets utläggning sammanfattar förf. (sid. 136) sålunda: »Det står såsom otvifvelaktigt visst, att dopet här framställes såsom en *helig förbundsakt*, en *samvetsförpliktelse* till Gud och att just därigenom vattnets frälsande verkan får sin djupt etiska betydelse. Tydligt är ock, att denna tanke endast är ett utförande af Herrens egna ord: Gören alla folk till lärjungar, döpande dem till Fadrens och Sonens och den Helige Andes namn, lärande dem hålla allt det jag har befallt eder». Strax därpå yttrar sig förf. så: »Sammanfatta vi nu bägge ställenas innehåll, så finna vi det kristna dopets väsen bestämdt så, att det är en handling, genom hvilken människan under begjutande med vatten insättes i det lifsförhållandet, att Fadrens, Sonens och den Helige Andes i ordet uppenbarade väsen blir innehållet i hennes tro och bekännelse och sålunda föremålet för hennes hela lifvet omfattande samvetsförpliktelse». Förstå vi förf. rätt — och hans ord äro visserligen så tydliga, att de knappt kunna missförstås — ligger alltså dopets väsen såsom nådemedel egentligen blott däri, att den som döpes i och genom dopet försättes i en viss, religiöst-etiskt bestämd ställning till Gud, i det att han får Guds i ordet uppenbarade väsen till innehåll i sin tro och bekännelse och till föremål för sin samvetsförpliktelse.

Hvad vi vid denna framställning af dopets väsen finna betänkligt undanskymdt är den objektiva sakramentgåfvan, den evangeliska frälsningsnåden, som Gud i dopet erbjuder och

skänker. Enligt förf:s åskådning blir dopet ej egentligen begynnelsen till ett *förhållande* (Verhältnis), som *Gud* intager *till* den döpte, ej ett objektivt existerande, af den döptes tro eller otro oberoende nådeförbund, där *Gud* är hufvudpersonen; utan dopet blir här i grunden endast uppslag till ett visst *förhållande* (Verhalten) *mot Gud* från det mänskliga subjektets sida. Visst nämner förf. någon gång i sammanhang med dopet både syndaförlåtelsen och försättande in i gemenskap med Gud; men dessa objektiva gudomliga dopgåfvor framträda såsom någonting mera sekundärt och accidentelt; de tyckas utgöra blott en mer eller mindre tillfällig *verkan* af dopet, de tillhöra ej dopets väsen såsom nådemedel. Det grundväsentliga i dopet är enligt förf. detta, att den som döpes i och genom dopet erhåller en förbindande norm för sin kristna tro och bekännelse samt förpliktas till ett visst etiskt förhållande mot Gud. Härmed är då själfva tyngdpunkten i dopets sakrament flyttad öfver från den objektiva, gudomliga faktorn till den subjektiva, mänskliga faktorn. Men då har ock dopet med detsamma väsentligen förlorat sin trösterika, fasta evangeliska karakter och har närmat sig till att väsentligen utgöra blott grundlaget för en subjektiv själsställning hos den döpte själf gent emot Gud.

Det intryck, man öfver hufvud erhåller af ifrågavarande uppsats om dopet, är det, att enligt författarens mening Gud, den treenige, visserligen erbjuder någonting stort och godt at den som döpes, men blott på det villkor, att denne också i och med själfva dopakten förbinder sig till ett visst motsvarande välförhållande mot Gud. Ända från början och omedelbart innebär alltså dopet enligt denna åskådning ingåendet af ett ömsesidigt förbund mellan Gud och den som döpes, ett slags stipulation mellan dessa båda parter, snarlik en i laga form afslutad öfverenskommelse eller ett kontrakt mellan människor.

En sådan åskådning af dopförbundet tyckes emellertid icke väl stämma med hvad den heliga skrift låter oss veta om arten af Guds uppenbarelse, hans självfmeddelelse och förbundsstiftande verksamhet öfver hufvud, sådan denna möter oss i frälsningshistorien. Den öfver allting upphöjde Herren Gud förekommer härvid allt människornas viljande, sökande och åtagande. Han erbjuder dem i gudomligt ädelmod att få komma i förbindelse med honom samt gifver dem oändligt innehållsrika nådelöften. Han låter dem äfven veta, hvad han enligt sin heliga kärlek fordrar af sitt förbundsfolk, och säger dem, att därest de icke låta Gud gifva sig ett härmed öfverensstämmande, förbundsmässigt sinnelag och väsen, de ej kunna i längden förblifva i hans förbund. Men icke underhandlar Herren med människobarnen så som om det vore fråga om en ömsesidig förbundsöfverenskommelse; och han fordrar ej af dem några löften såsom villkor för att han skall upptaga dem i sitt förbund. Nej, Herren, han allena, tillvägabringar hela saken; sådan är den gudomliga nådens suveräna rätt, och så allena passar det sig för Guds omätliga majestät, *af* hvilken och *genom* hvilken och *till* hvilken allting är.

Nämnda mer eller mindre kontraktsmässiga uppfattning af dopförbundet står ej heller i samklang med den nytestamentliga frälsningsekonomiens nådemedel. *Kristi evangelium* erbjuder oss nådens rikedomar i Kristus, men fordrar och påbjuder därvid alls intet välförhållande från syndares sida såsom något slags vederlag för nådens gåfvor. Visst innehåller evangelium öfverallt klara och bestämda kännemärken på löftenas arfvingar. Men dessa kännetecken innebära endast ett karakteriserande af, hvilka det är som äro i stand att mottaga och som äga befogenhet att tillägna sig löftenas innehåll. *Nattvarden* gifver allenast i kraft af Herrens stiftelseord de himmelska sakramentgåfvorna åt alla Herrens bords gäster,

om ock visserligen endast Jesu redlige lärjungar äro i den ställning, att de kunna tillägna sig nattvardens välsignelse. På liknande sätt är det äfven med *dopet:* såsom varande ett lika trösterikt som klart uttryck för Guds alltomfattande, fria och förekommande kärleksvilja, har dopsakramentet universel syftning; *folken* vill Herren göra till lärjungar genom dop och därtill sig anslutande fostran till kristendom. Dem, som döpas, vill Herren i sin barmhärtighet, som har intet anseende till personen, genom dopet ställa under inflytelsen af inrättningarna och Andens verksamhet inom nådens rike. Han vill genom dopet flytta in dem inom den hälsosamt och successivt assimilerande atmosferen af sitt, den Treeniges, nådeförbund; men han ålägger därvid den som skall döpas ingen prestation, som denne liksom a priori skulle hafva att lofva såsom betingelse för att vinna inträde i den gudomliga kärlekens uppfostringsanstalt.

Allra mest åskådligt framträder denna dopsakramentets karakter af fri evangelisk nådesutkorelse, före och oberoende af hvarje motsvarande prestation å människans sida, i *barndopet* — och till sin egentligaste syftning och allra innersta art är ju dopet såsom sådant just barndop, de spädas specifika nådemedel; härom må vi, den evangelisk-lutherska kyrkans barn, vara allesamman ense. I samma mån som vi nu betona dopets objektivt sakramentala gåfva, den gudomligt verksamma faktorn, den fria utkorelsen utan all positiv aktivitet å människans sida, i samma mån kunna vi med all frimodighet döpa våra späda. Men ju mera vi betrakta och behandla dopet hufvudsakligen från synpunkten af ett »förbund» i bemärkelsen af ömsesidig öfverenskommelse, där parterna åtaga sig vissa prestanda gent emot hvarandra, desto starkare och oafvisligare inställer sig den frågan, huruvida dopet verkligen är fullt befogadt och på sin plats, när det gäller små späda barn.

Göra vi fullt allvar af, att dopet främst och väsentligen är Guds verk och gåfva före och oberoende af all människans förmaga och själfförpliktelse, då äro vi både berättigade och skyldiga att låta våra späda redan i tidigaste ålder blifva däraf delaktiga. Ty det är visst och fast enligt den heliga skrifts lära, att de små icke blott behöfva himmelrikets välsignelse och frälsningsgåfvor, utan äfven äro i stånd att dem mottaga (se t. ex. Mark. 10: 13 ff.). Människan, danad till Guds bild, är ju till sin inre anläggning af Skaparen bestämd för att lefva *i* Gud och *för* Gud, och detta naturliga anlag för Gud är hos det späda barnet ännu icke genom fördomar, otro och synd förvridet och fördärfvadt. När nu den gudomlige lifsanden i dopet, pånyttfödelsens sakrament, nalkas denna hemlighetsfulla punkt i barnasjälen, som just är ämnad och danad att vara den plats, där gudomlig nåd och mänskligt andelif skola mötas och träda i ömsesidig beröring, måste vi då icke tänka oss, att detta med inre nödvändighet framkallar en motrörelse hos den späda barnasjälen, så att denna öppnar sig för Guds kärlek och griper dess helbregdagörande inflytelser? Om barnet redan i dess spädaste ålder faktiskt har förnimmelse af föräldrarnes kärlek och gifver det tillkänna med sitt glada, tacksamma leende, skulle det då icke vara åtkomligt äfven för sin Skapares, sin Frälsares i dopet annalkande kärlek, som är oändligt starkare än faders och moders kärlek? Jo, för visso. Den allsmäktige, människoandarnas fader (Ebr. 12: 9), som utan allt barnets medvetande eller medverkan gifvit det dess naturliga lif med hela rikedomen af dess förmögenheter och anlag, han förmår ock sannerligen utrusta den späda varelsen med himmelrikets välsignelser, såsom han lofvat, och planterar i dess innersta första fröet till frälsande lifsgemenskap med sig själf, den lefvande Guden.

Så står saken, när vi enligt Nya testamentets anvisning och åskådning fasthålla dopets objektiva karakter, dess gu-

domliga kraftverkan såsom dopets egentliga väsen. Men annorlunda ter den sig, om vi börja i någon mån försvaga denna evangeliska, sakramentala åskådning af dopet genom att lägga obehörig tonvikt på den subjektivt etiska förpliktelsen i dopet, såsom om där vid dophandlingen vore fråga om något slags förbundsaftal mellan Gud och människan. Den självverksamhet, som detta skulle förutsätta hos den som döpes, är verkligen af sådan art, att den omöjligen kan utföras af ett människobarn, hos hvilket det självmedvetna viljelifvet, självbestämnings- och handlingsförmågan ännu alls icke har kommit till utveckling. Skall denna sida af dophandlingen, den etiska förpliktelsen, lydnadslöftena, den personliga bekännelsen, dragas med in uti själfva dopsakramentet såsom någonting för detta konstituerande, såsom ett väsentligt korrelat till dopets objektivt gudomliga frälsningsgåfva, då lära vi få svårt nog att försvara barndopets berättigande emot dess många vedersakare, både irreligiösa och religiösa, bland de senare särskildt baptisterna.

I själfva verket kan man ej heller uppvisa tillräckligt stödjande bevisgrunder i den heliga skrift för ifragavarande, så att säga, fördragsmässiga uppfattning af dopet. Jag måste bekänna, att, såvidt jag kan finna, icke heller den bibelbevisning, som professor A. har i nämnda hänseende andragit, synes vara fullt tillfredsställande. Det skriftställe, han starkast framhåller, är, egendomligt nog, icke själfva dopinstiftelseordet Matt. 28: 18 f., utan det petrinska ordet 1 Ep. 3: 21. Sistnämnda utsaga synes emellertid mindre lämplig att i sagda syfte användas, enär dess tolkning, särskildt uttydningen af det mycket dunkla uttrycket ἐπερώτημα (nya bibelöfvers. »förpliktelse»), ännu allt jämt är en olöst gåta, hvarom, såsom bekant, meningarna äro i hög grad delade äfven bland de förnämsta skriftutläggare. Och det hjälper då föga, om prof. A. (sid. 136) konstaterar det »såsom otvifvelaktigt visst, att

dopet här framställes såsom en helig *förbundsakt*, en *samvetsförpliktelse* till Gud och att just därigenom vattnets frälsande verkan får sin djupt etiska betydelse». Ja, då prof. A. (sid. 134 f.) förklarar, att enligt ifrågavarande petrinska ställe »dopet frälsar såsom varande en tillspörjelse om ett godt samvete i förhållande till Gud, d. v. s. en handling, i hvilken man förbinder sig till ett godt samvete i förhållande till Gud», då synes denna tolkning omöjligen kunna vara riktig. En sådan sats är nämligen, rent dogmatiskt sedt, alldeles ohållbar och mot skriftens läroåskadning stridande, att nämligen dopets »frälsande» verkan skulle grunda sig på den döptes själfförpliktelse och föresats att behålla ett godt samvete inför Gud; och just därför är det ock otänkbart, att när aposteln, enligt hvad det exegetiska sammanhanget visar (jämför analogien med det för Noah och hans familj räddande vattnet vid syndafloden, v. 20), här just vill framhålla dopsakramentets objektivt »frälsande» kraft, han skulle hafva förlagt denna till den döptes etiska själfförpliktelse. Dopets »frälsande» förmåga har ju alls icke sin grund i någonting som den döpte, den skröpliga människan, själf lofvar eller gör, utan endast och allenast i Guds frälsande kärleks syfte, verk och gåfva.

Öfver hufvud lär det väl vara riktigast att vid undersökning om de väsentliga beståndsdelarne i dopets sakrament såsom sådant först och främst rikta sin uppmärksamhet på själfva det hithörande hufvudstället Matt. 28: 18 f. och därur deducera dopets väsen. Här i Matt. 28 träder emellertid den etiska dopförpliktelsen eller doplöftet å människans sida nästan helt och hållet tillbaka för att så mycket mer lämna utrymme för hvad den treenige Guden i dopet gör och lofvar i afseende på den som döpes till hans namn. Hvad beträffar de orden: »lärande dem (de döpta) hålla» o. s. v., nekar jag visst icke, att här såsom syfte för den efter dopet följande och på dopet grundade undervisningen och uppfostran an-

gifves det, att de döpta må bringas till lärjungelydnad jämväl för Herrens etiskt förbindande *bud* i bemärkelsen af den *religiöst sedliga lefnadsordning*, som Herren anvisat sina bekännares församling att efterkomma. Men ensidigt och missvisande vore det, om vi skulle tolka de orden »allt det jag har befallt eder» endast i denna bemärkelse. Både det grekiska uttrycket för ordet »hålla» (τηρεῖν) och den tekniska termen »allt hvad jag (Herren) har befallt (ἐνετειλάμην, anbefallt eller uppdragit åt) eder» nödga oss till en vida mer omfattande tolkning af dessa Jesu ord. »Allt hvad Herren Jesus har anbefallt» eller öfverlämnat såsom uppdrag åt sin församling, representerad af apostlakretsen, omfattar nämligen *hela den nytestamentliga riksordningen*, alltså främst det nådefulla *frälsningsordet* samt *nådesinrättningarna* i Kristi församling, som de döpta skola genom kristlig undervisning vägledas till att »hålla i sikte», hålla fast vid och göra bruk af. (Man jämföre de analoga uttrycken t. ex. Ebr. 9: 20; 1 Joh. 3: 23; 1 Tim. 6: 14; 2 Petr. 2: 21). Här är således lika så mycket fråga om att i *tron hålla Kristi evangelium* som att i kärlekens *lydnad hålla hans bud*. Men båda delarne, såväl tron som lydnaden, framträda här ingalunda såsom någonting, hvarom den i dopförbundet inträdande har att vid sitt dop aflägga löfte, utan såsom något, hvartill den döpte i och med dopet varder kallad och hvartill han genom fortgående undervisning och fostran i församlingen på dopets grund och i kraft af dopets gåfva skall vägledas och iståndsättas.

Härmed är då också redan den nära liggande frågan besvarad: finnes då i dopet och det härigenom grundlagda förhållandet mellan Gud och den döpte ingen plats för det sedligt förpliktande momentet? Jo visserligen; men saken förhåller sig sålunda: Gud upptager människan af oförskyld barmhärtighet genom döpelsen i sitt *nåde*förbund utan vidare; men i och med detsamma bringar han den döpte

under sin Andes omvårdnad inom Kristi församling på jorden, och härigenom fostras denne efterhand, om han lämnar rum hos sig för Andens inverkan, till lydaktig kärlekshängifning åt sin förbundsgud på grundvalen af Guds själfmeddelelse åt honom. Så framväxer alltså det *etiska lydnadsförhållandet* mot Herren ur det *religiösa gemenskapsförhållandet*, som Gud utan människans åtgörande har bragt till stånd. Äfven vid sådant häfdande af denna objektivt evangeliska uppfattning af dopet kunna vi alltså med fullaste rätt tala om ett *»döpelse-förbund»*. Men vi tala härom — jag upprepar det — icke i betydelsen af ett ömsesidigt förbundsaftal, utan i *den* meningen, att Gud i och genom dophandlingen, som han med oss företagit, har försatt oss i en outgrundlig, men real *förbindelse med sig själf*, hvilken för oss öppnar tillgång till syndaförlåtelse, barnaskap och frid, men ock till nytt lif och helgelsekraft. Och detta, att Gud så har försatt oss i förbindelse med sig, detta allena utgör just dopsakramentets innersta väsen. Så blir då alltsammans i dopet *idel gudomlig nåd*, och å *människans* sida gäller endast och allenast att *mottaga* och *tillägna sig nåd;* nåd såväl till förlåtelse och barnarätt som till barnasinne och barnalydnad. *Soli Deo gloria!*

På grund af hvad nu i det föregående framhållits kan jag för min del icke instämma uti hvad prof. A. (s. 137) yttrar såsom själfva det praktiskt kyrkliga slutresultatet af sin framställning, att svenska kyrkan handlat mindre välbetänkt, då hon under innevarande århundrade har efterhand uteslutit ur sitt barndopsritual den s. k. abrenuntiations- eller afsägelsefrågan samt tros- och dopfrågan, hvilka frågor sedan gammalt plägat ställas till det späda barnet, som skulle döpas, och som plägat besvaras i barnets ställe af dopvittnena (faddrarne) för att redan vid själfva dophandlingen gifva ett yttre förnimbart uttryck åt den späda varelsens personliga ingående på dopförbundets etiskt förbindande sida.

Bevisligen är det ett historiskt faktum, att nämnda frågor, liksom åtskilligt annat i barndopsritualet, dit inflyttats från det ursprungligen med hänsyn till *vuxna* dopkandidater (proselyter) formulerade dopritualet. Men om ock de nu afsedda frågorna och svaren af kyrkopedagogiska grunder äro ändamålsenliga och fullt berättigade vid vuxna personers dop, som med personlig medvetenhet och själfbestämmelse kunna och böra med egen mun bekänna sin öfvertygelse om kristendomens sanning och afgifva sina löften, då de upptagas i församlingen, månne de utan vidare äro på sin plats jämväl vid de spädas dop? Månne icke dylikt här, vid barndop, lätt kan förefalla rent af såsom en barndopets själfironi, när man ställer spörsmål till det späda barnet, hvilka det egentligen självt skulle besvara, men hvilkas besvarande förutsätter och innebär en viljeafgörelse, som barnet är alldeles ur stånd att prestera. Inom kyrkans lifssfer öfver hufvud, och ej minst på området af hennes liturgi, måste sanningens grundsats noga upprätthållas, detta både i innehållet och uttrycksmedlen; och där så ej sker, uteblifva ej skadliga följder. Dessa hafva ej heller bland oss uteblifvit. De som haft tillfälle att på närmare håll följa baptismens proselytmakeri inom vår kyrka, de veta nogsamt, att denna sekt klokt har förstått att draga fördel just af nu ifrågavarande stycke i vår barndopsliturgi. Vid sidan af den felaktiga öfversättningen af dopets stiftelseord i N. T. har bevisligen dopfrågornas användning vid späda barns döpelse synnerligen bidragit att främja baptismens utbredning ibland oss samt gifva stöd åt dess mot barndopet fiendtliga agitationer. Ingalunda är det mig obekant, med hvilka skäl och grunder man plägat motivera bibehållandet af de ifrågavarande dopspörsmålen (inclus. abrenuntiationen) *äfven i barndopsritualet:* och jag har annorstädes underkastat dessa grunder en tämligen ingående granskning (jämför min Liturgik, Fjärde Afd. sid. 208 f.). Nu må det vara nog att blott

erinra om det starkaste argumentet, som plägar andragas till stöd för sagda frågors bibehållande: att de äro en förträfflig praktisk anknytning för kyrkans undervisande och handledande arbete på de döpta och att de äfven för den döpte själf innefatta en eftertrycklig maning att under hela sitt lif vinnlägga sig om att hålla de löften och uppfylla de förpliktelser, som han genom sina faddrars mun i dopets stund åtagit sig. Men näppeligen lär det väl vara mer ändamålsenligt eller uppbyggligt, om kyrkan anknyter sin kateketisk-pedagogiska verksamhet i afseende på de unga döpta vid en af andra å deras vägnar under deras spädaste ålder afgifven bekännelse och förpliktelse, än att hon tager till utgångspunkt själfva dopets väsen såsom främst och närmast varande ett nådeförbund från *Guds* sida. Äfven om inga frågor vid själfva dopakten framställts till den döpte eller af faddrarne i hans ställe bejakats, har ju själfva den stora hufvudsaken vid dopet, det nådefulla dopförbundet, till hvars saliggörande delaktighet Gud upptagit den döpte, en så evangeliskt uppfordrande art och innebörd, att där det rätt ställes de unga döpta för ögonen och lägges dem på hjärtat, det sannerligen är ägnadt att kraftigare och djupare än någonting annat beveka dem till att tro och älska honom, som först har älskat dem.

Det torde väl alltså böra erkännas vara en välbetänkt och välgrundad åtgärd af svenska kyrkan, att nämnda dopfrågor numera äro uteslutna ur barndopsformuläret, ehuruväl man kan för dem åberopa urgammal kyrklig häfd. Annorlunda är förhållandet vid vuxnas dop och äfvenledes vid de i barndomen döptas konfirmation. Vid dessa tillfällen synas för visso viktiga grunder af kyrkopedagogiskt och kyrkodisciplinariskt slag tala för bibehållandet af vissa motsvarande frågor — *blott att dessa i allo formuleras på tillfredsställande sätt.*

När man kommer till de allra sista sidorna af den uppsats, som närmast föranledt ofvanstående framställning, öfverraskas man ej litet däraf, att dess författare plötsligt rycker fram med det påståendet, att de »tendenser», som förmått svenska kyrkan att ur sitt barndopsritual utesluta afsägelse- och dopfrågorna, i grunden också varit det som framdrifvit såväl det k. cirk. den 13 juni 1896 om anteckning af s. k. lekmannadop som äfven den bekanta »noten» i nya kyrkohandbokens nöddopsritual, hvilken man då tolkar såsom en förelöpare till cirkuläret. Uteslutandet af frågorna ur barndopsritualet skola, enligt hvad prof. A. låter förstå, hafva banat väg för den nuvarande situationen beträffande dopets ställning i svenska kyrkan — en situation, som prof. A. sannerligen ej utan skäl anser vara mycket betänklig, ja rent af ödesdiger.

För min del måste jag bekänna, att jag icke kan finna, på hvad sätt ett sådant påstående kan sägas vara motiveradt genom prof. A:s framställning i sagda uppsats. Kausalsammanhanget mellan det af honom ogillade reformerandet af vårt barndopsritual och nyssnämnda båda företeelser (noten och cirkuläret) synes mig vara ganska dunkelt — om öfver hufvud något sammanhang alls dem emellan förefinnes. Äfven om man hyser den uppfattning af dopet, hvilken fått ett uttryck i den omordade ändringen af svenska handbokens barndopsformulär, att nämligen *dopet* (liksom den hel. nattvarden) är till sitt väsen ett *sacramentum*, ett evangeliskt frälsnings- och nåde-medel, *icke* ett pactum, ett slags *fördragsmässig stipulation* mellan Gud och den som döpes, så både *kan* man och *måste* man — om man annars är en lutherskt sinnad kristen — fasthålla, att *dopet*, för att verkligen vara ett kyrkans sakrament, enligt Herrens afsikt *måste förvaltas kyrkligt* d. v. s. *i och af Kristi kyrka* eller församling, således

genom dem som äga Kristi kyrkas uppdrag att utföra nademedels- specielt sakrament-förvaltningen.

Hvad nu angår den så mycket omordade noten i nya handboken, kan jag ej underlåta att i detta sammanhang ånyo erinra om, att själfva dess ordalydelse, enkelt fattad utan fördom och misstänksamhet, icke gifver skälig anledning till sådan tolkning, som om den skulle vilja lämna den anvisning, att så kalladt lekmannadop utan nödfall må utan vidare likställas med nöddop och således blott behöfva kyrkligt bekräftas för att vara ett sakramenterligt och kyrkorättsligt gällande dop. Det är en förnärmelse mot ett lutherskt kyrkomöte och mot vår svenska kyrkas summus episcopus (att nu ej tala om kyrkohandbokskomitén) att genom sådan tolkning pabörda nämnda kyrkliga myndigheter en askådning i fråga om dopsakramentets förvaltande, hvilken står i strid ej blott mot ev. lutherska kyrkans, utan mot hela den allmänneliga kristenhetens bekännelse, praxis, tradition och rättsordning.

Af nu antydda grund lära vi äfven vara nödsakade att tolka k. cirk. den 13 juni 1896 angående s. k. lekmannadop på sådant sätt, att Kongl. M:t måtte kunna gå fri från beskyllningen att därigenom hafva velat göra ingrepp i kyrkans bekännelse och gällande rättsbestånd i afseende på dopet. Vi maste acceptera den uppfattningen af cirkuläret, som man med stöd af uttalanden (om ock blott officiösa) från regeringens egen krets är berättigad att anse ha varit vår högsta kyrkostyrelses mening, att nämligen syftet med detta cirkulär endast varit att söka åstadkomma någon enhet och ordning i förfaringssättet vid antecknande af s. k. lekmannadop; att det således här endast och allenast är fråga om reglerandet af en rent formell bokföringsdetalj, och att följaktligen det i cirkularet omnämnda antecknandet alls icke *kan* eller *skall* anses innebära någon som helst afgörelse om den sakramentala eller kyrkorättsliga valören af s. k. lekmannadop.

Med tillräcklig tydlighet har det visserligen redan från flera håll blifvit ådagalagdt, huru föga en sådan tolkning af cirk:ts syfte i själfva verket stämmer öfverens med samma cirkulärs anvisning, att vederbörande prest, innan antecknande får ske, måste genom noggrann undersökning skaffa sig visshet om, att alla för dopsakramentet erforderliga (alltså väsentligen nödvändiga) beståndsdelar varit förhanden vid ifrågavarande lekmansföretag, och hurusom det lika litet står i samklang med nämnda tolkning, att man öfver hufvud skall i den kyrkliga församlingsboken anteckna en sak af denna minst sagdt tvetydiga beskaffenhet såsom ett »*dop*» (nb. »*döpt*» af lekman). Här vilja vi nu emellertid ej vidare orda om dessa sällsamma oegentligheter i cirk:ts uttryckssätt; utan i stället få vi väl söka utjämna dess självmotsägelser genom att så tyda hvad det yttrar om förhandenvaron af dopets beståndsdelar m. m., att vederbörande härmed endast velat beteckna ifrågavarande lekmannaföretag såsom gjordt *i det uppsåt*, att det skulle föreställa ett verkligt dop, att det således icke varit en tillställning, hvarigenom man velat drifva gäckeri med dopets heliga handling.

Dock, huru mycket vi än bemöda oss att på nu angifna sätt tyda till det bästa cirk:ts onekligen ganska vilseledande termer och uttryckssätt, så stå dessa ändå kvar i det ödesdigra aktstycket och komma, kanske för all framtid, när alla beriktigande och välvilliga tydningar af dess oklarheter äro för längesedan bortglömda, att vålla oöfverskådliga svårigheter, mångfaldig förvirring och samvetsnöd. Att denna angelagenhet, som så djupt griper in i kyrkans innersta helgedom, sakramentförvaltningen, i någon form bringas på tal vid nästkommande års kyrkomöte, lär väl svårligen kunna undvikas. Olyckligast af allt vore det emellertid, ifall genom något kyrkomötets atgörande det nu eller framdeles komme till sådana ändringar i vår svenska luth. kyrkas lagligt fast-

ställda ordning, att sakramentförvaltningen på ena eller andra sättet blefve prisgifven åt de enskilda lekmanspersonernas godtycke och egenmäktighet. Genom ett sådant åtgörande skulle kyrkomötet öfverskrida sin befogenhet, ty det antastade da sjalfva var kyrkas konfessionsbestånd, själfva grundvalen för hennes existens; och för öfrigt saknar vårt kyrkomöte saval behörig kvalifikation som erforderlig auktoritet för att genom sina voteringar afgöra nagot i afseende på ett sadant dogmatiskt spörsmal som detta, huruvida s. k. lekmannadop utan nödfall äger eller icke äger objektivt sakramental kraft och betydelse. Skulle emellertid detta ärende dragas inför kyrkomötet och dess eventuela afgörelse utfalla gynnsamt for de separatistiska och kyrkofiendtliga lekmannakretsarnes fordringar på rättighet för lekmän att förvalta sakramenten utan nödfall — fordringar, hittills oerhörda i kristenhetens annaler — då skulle vår svenska kyrka med detsamma omedelbart förverka sin med de öfriga kyrkoprovinserna och kyrkodömena samordnade ställning såsom en samfundsmässigt ordnad lem i den ekumeniska kristenhetens organism, ty hon hade då brutit med en för dessa samtliga gemensam grundsats af rent af konstitutiv innebörd. Ja, hon skulle i och med detsamma hafva tillspillogifvit sitt mandat och sin uppgift såsom Herrens eget organ för nådemedlens kyrkliga d. v. s. samfundsmäsiga och ordentliga förvaltande och skulle då äfven i kraft af naturnödvändighetens oblidkeliga konsekvens inom kort gå sin upplösning och förintelse till möte. Oändligt mycket bättre än en sådan, för Gud och människor oförsvarlig självförstörelse genom helt omotiverade och kyrkosamfundets eget väsen kränkande rubbningar i bekännelse och författning är det då att låta bero vid den nu tillskapade situationen med all dess oklarhet och abnormitet. Och det enklaste och jämförelsevis mest korrekta sättet att komma till klarhet och reda ur det närvarande oefterrättlighetstill-

ståndet är tvifvels utan det, att församlingslärarne, vare sig anteckning skett eller icke, med trogen undervisning, kärleksfull herdevård och grannlaga behandling af de förvillade göra allt hvad de förmå för att i verkligheten få meddela kyrkans dopsakrament åt de unga, omyndiga församlingsmedlemmar, som till följd af människors vare sig välmenta oförstånd och lättsinne eller själftillräckliga förmätenhet ännu ej blifvit däraf delaktiga.

Alla vår kyrkas redliga vänner må emellertid under nuvarande förbistring samfäldt och träget anropa Herren, att han nådeligen värdes afvända från vår församling det hotande fördärfvet; att han ville gifva hennes ledare och medlemmar trohet och endräkt, visdom och fasthet i stormig tid och att han ännu ville bevara och begagna vårt folks kyrka såsom ett redskap för hans namns ära och hans rikes tillkommelse, oss samt våra barn och efterkommande till evärdelig välsignelse! *U. L. Ullman.*

Ännu några ord i frågan om lekmannadop.

Den vördade författaren af föregående uppsats har uttalat andra meningar än dem vi i denna tidskrift gjort gällande. I anledning häraf vilja vi nämna, att vi ej, då vi intagit denna uppsats, frångått vår uppfattning i frågan, och så vilja vi tillägga ännu några ord.

Har det kungl. cirkuläret verkligen skäl för sig, är det välbetänkt att införa en sådan ordning som det föreskrifver? Det tro vi ej. Det kan ej vara riktigt att ålägga en myndighet att bokföra olagliga handlingar för att legalisera dem. En sådan åtgärd strider mot samfundets väsen, mot dess egna innersta lagar. Och ett antecknande af lekmannadopen

blir ett legaliserande af dem, huru man för öfrigt än vill tolka cirkuläret. Kyrkan kan ej ha skyldighet att så att säga juridiskt veta något annat om dessa dop än att de strida mot hennes lagar och ordningar.

Vi må härvid tänka på följande resonnemang. Dopets ändamål har två viktiga sidor, det meddelar guddomlig nåd och det sätter den döpte i gemenskap med kyrkan och ett särskildt kyrkligt samfund. Vi mena, att den förra sidan hufvudsakligen framträder i det olagliga lekmannadopet. Och att detta dop i någon mån har nådemedelskarakter få vi ej neka, ty då börja vi med att hamna hos katolikerna, som göra dopets kraft beroende af prästen, och sluta med att hamna — hos våra motståndare separatisterna, som göra dopet till en församlings- och bekännelse-handling. Gör jag dopets nådemedelskarakter beroende af den döpande personen, så upphäfver jag dess objektivitet såsom nådemedel. Och det skola vi akta oss för, ty det kan ha följder, som vi nu ej beräkna. Nej, likaväl som nåden bor i det ord, lekmannapredikanten talar, likaväl bor hon i den dophandling, han olagligt utför, dock enligt Herrens allmänna instiftelse.

Men blott och bart såsom nådemedel i allmänhet behöfver ett dop ej särskildt antecknas. Anteckning kräfves af dess betydelse att insätta nya medlemmar i ett visst kyrkosamfund. Men kraft att insätta i ett visst kyrkosamfund har ej det olagliga, af privat person förrättade dopet, och därför fordrar också handboken och cirkuläret bekräftelse. Det betyder hufvudsakligen, att den döpte göres till medlem af kyrkosamfundet, och det är då ej en ringa betydelse.

De två nämnda sidorna af dopets ändamål kunna ej mekaniskt skiljas åt. Men till en viss grad kunna de båda betraktas och behandlas hvar för sig. Om jag nu tänker på ett olagligt lekmannadop, så kan jag först ge akt på, att de två sidorna ej få skiljas åt; det har sina följder med sig.

Det har bl. a. den följden med sig, att defekten i dopets samfundsbildande kraft i visst afseende verkar förstörande på dess betydelse såsom nådemedel. Det kommer ej till sin fulla rätt ens i detta afseende. Den som ställer sig utanför kyrkan torkar så småningom bort såsom religiös människa. Att det olagliga dopet ej är specifikt samfundsdop och ej kan ens behålla ett dops fulla valör såsom nådemedel, gör att det måste bekräftas, ja det gör, att vi ej dra oss för att tillråda omdop, om så skulle vara. Det går verkligen ej an att så hålla på lekmannadopets karakter af dop, att man låter rätten att döpa så där lätt öfverflyttas till hvem som helst. Enligt vårt nu förda resonnemang ligger det redan en teoretisk osanning däri. Och de praktiska olägenheterna bli förfärliga. Ingen teori, ingen dogm får så tillämpas, att samfundet går under. Detta har ock sina teorier och sina rättigheter. Nej, lekmannadopsfrågan måste lösas så, att samfundet ej lider därpå, och först då löses hon sant och etiskt.

Med tanken på hvad vi nu sagt tro vi, att frågan bör lösas på följande sätt. Noten i handboken och det kongl. cirkuläret afskaffas; kyrkan har ingen skyldighet, ja vi våga säga ingen moralisk rätt, att bokföra olagliga dop för att legalisera dem. Det strider mot hennes idé såsom samfund. Vi tro, att kyrkan handlar rätt, om hon erkänner, att de olagliga dopen ha ett visst värde såsom nådemedel, men förnekar deras betydelse såsom invigningsmedel i ett visst kyrkosamfund, om hon därför juridiskt sedt ej vet om dessa dop, ej för förteckning öfver dem, utan låter vederbörande själfve hålla reda på och bevisa, att de fått lekmannadop, och om hon, när detta senare skett, på begäran bekräftar detta dop efter ett särskildt formulär, hvilken bekräftelse enligt vår tro kan ske utan ny vattenösning, men ock på grund af det olagliga dopets brister och ofullständighet och på grund af kyrkans rätt att ta vara på sig såsom

samfund, skulle kunna ske i förening med förnyad vattenösning, allt under erkännande af att det första dopet haft ett visst värde såsom nådemedel.

Fortfarande tro vi, att frågan måste till kyrkomötet. Och enligt vår nu uttalade mening har kyrkomötet naturligtvis icke att besluta om något legaliserande af det olagliga döpandet, utan att begära detta: bort med all bokföring af olagliga dop, men låt kyrkan i lämplig form bekräfta dem, då någon det begär och kan bevisa, att han fått sådant dop.

Vi tycka oss redan skönja tecken, som båda ett bättre tillstånd. Vi må observera, att de högsta kyrkliga myndigheterna, den ena efter den andra, uttala den meningen, att cirkuläret blott velat ordna en kyrkoskrifningsfråga. Så i biskop Billings cirkulär till Västerås stifts prästerskap, hvilket efterföljts af liknande cirkulär af biskoparne Sjöbring, Lindström och Rodhe. Och då dessa biskopar uttala sig så bestämdt, kan man våga med visshet antaga, att de veta sig i samförstånd med allra högsta vederbörande. En annan fråga är, hvarom ju särskildt tvistas, om denna tolkning af cirkuläret håller stånd inför dess egen ordalydelse, men den visar i alla fall, att man ej ämnar drifva saken till sin spets. Och hvad viktigast är, på den tolkningen måste cirkuläret själft falla, ty hvad är det för idé med att anteckna dop, som ej ha sakramental karakter? Sådana dop äro inga dop. Ja, må cirkuläret falla och dö, ingen kyrkans vän skall fälla en tår vid dess graf.

F. A. Johansson.

"Musiken till Svenska Mässan" och den Lutherska kultens principer.

Såsom vår öfverskrift anger, ämna vi här behandla vår nya *Liber cantus* endast från *principiell* synpunkt. Med andra ord: vi ämna pröfva, i hvad mån den, oafsedt sitt rent musikaliska värde, tagit hänsyn till de principer, som utgöra *kultlärans (latreutikens)* vetenskapliga basis.

Men äro vi då äfven berättigade att på ett så estetiskt moment af vår gudstjänst som den kyrkliga musiken tillämpa dessa abstrakta kultprinciper? Kan icke fastmer äfven musiken inom kulten göra anspråk på samma frihet, som den sköna konsten för öfrigt där åtnjuter, väl bindande sig af situationens allmänna, religiösa karakter men därutöfver fritt följande sina egna lagar och intressen?

Till svar på dessa frågor erinra vi om musikens egendomliga ställning inom kulten. Under det att byggnaden, bilden, taflan kan sägas utgöra den döda ramen för den gudstjänstliga handlingen, ingår musiken såsom moment i denna själf, blir delvis dess bärare. Detta för så vidt hon är bärare af *det gudstjänstliga ordet.* Blott undantagsvis finnes nämligen plats inom den lutherska kulten för den självständiga tonen. Denna plats inskränker sig till de få hvilopunkter i handlingen, som utfyllas af ett kort orgelpreludium eller mellanspel. Därutöfver gäller såsom allmän, luthersk kultregel, att tonen är *»ordets tjänare»:* antingen åt detta förlänande de stämningens vingar, på hvilka det i form af bön, bekännelse eller lof höjer sig allt upptill Gud Faders tron; eller ock vidgande det begreppsmässiga ordets trånga synkrets bort mot tros-aningens och hoppets ändlösa rymder. Men härmed har

nu äfven musiken blifvit moment af själfva den gudstjänstliga handlingen och såsom sådant på ett helt annat sätt bunden af dennas lagar än konsten för öfrigt.

Denna den kyrkliga musikens principiella ställning inom kulten är ock numera allmänt erkänd. Liksom den tid är förbi, da predikans bestämningar utan vidare lånades af profanretoriken, så ligga lyckligtvis numera äfven »kyrkokantatens» och »kyrkokoncertens» tider bakom oss, då kyrkomusiken bestämdes rent musikaliskt och gudstjänsten till stor del upptogs af musicerande inför församlingen. Sitt vetenskapliga uttryck har detta framsteg fått i hymnologiens koordination med liturgiken och homiletiken, med latreutiken såsom *genus proximum* (så väsentligen redan på 1840-talet den svenske teologen E. G. Bring i sin skrift *De principio theol. pract.*).

Huru hafva vi då att principiellt fatta detta gudstjänstliga handlande, i hvilket äfven musiken alltså ingår såsom integrerande moment?

Vi kunna besvara denna fråga med ett ord af Luther själf: »*dass unser lieber Herr selbst mit uns rede und wir wiederum mit ihm reden durch Gebet und Lobgesang*». I detta ord slår den lutherska gudstjänsten ett af sina innersta hjärtslag. Denna är icke längre, såsom den romerska mässan, ett handlande mellan *kyrkan* och *Gud*, gentemot hvilket den närvarande församlingen blir endast en utanförstående åskådare. *Den lutherska församlingen talar själf, sjunger själf.*

Och härmed hafva vi äfven uttalat, hvad för oss gäller såsom den lutherska hymnologiens själfva hörnsten: *att församlingen själf får utsjunga, hvad hon själf känner och tror.*

Men om hvarje ställföreträdareskap så till vida blir principiellt utelyckt: hvad blir då inom den lutherska gudstjänsten qvar för *kören.*

Vi svara: en både skön och hög uppgift. Ty jordeförsamlingen kan dock ἐν ἀληθείᾳ utsjunga blott sina *egna* känslor och erfarenheter, sitt ännu vid stoftet bundna lifsmedvetande, sin ännu af synden tusenfaldigt grumlade och hämmade frid och fröjd. Men hvad så jordeförsamlingen ännu icke kan med full sanning utsjunga; det kan den himmelska församlingen desto fullare och renare sjunga: det syndfria lifsmedvetandets »segersång», det förverkligade hoppets jubilerande toner. Och till dessa toner må våra församlingar gärna alltfort förhålla sig endast lyssnande, insamlande af dem heliga evighetsintryck, lifvande maningar till förnyad kamp och tro och uthållighet. Här kräfves alltså för den gudstjänstliga handlingens fulla utveckling och afslutning en ny, själfständig faktor, representerande den himmelska församlingen gentemot den jordiska. Och denna faktor är *kören*, bäraren af det himmelska församlingsordet och på samma gång af de toner, som på grund af detta sitt öfverjordiska innehåll på ett helt annat sätt än den gemensamma församlingssången måste anlita musikens högsta konst*.

Och härmed hafva vi kortligen angifvit den principiella ståndpunkt, från hvilken vi nu gå att något pröfva de principer, som legat till grund för vår nya, kyrkliga sångbok.

Något direkt, principiellt uttalande innehåller icke kommitterades för öfrigt innehållsrika och värdefulla *Inledning*.

---

* Denna körens principiella bestämning sammanfaller i hufvudsak med Schoeberleins uppfattning af kören såsom "die Stimme der allgemeinen (idealen) Kirche". Blott fattar han detta uttryck vidsträcktare än vi, för så vidt som han i det innesluter äfven "die irdische Gemeinde". Däremot måste vi med bestämdhet tillbakavisa den Langeska bestämningen af kören såsom ett slags *musikaliskt utskott* af församlingen, med uppgift att öfvertaga de moment af församlingssången, som äro alltför konstmässiga för att kunna utföras af henne själf. Ty ett dylikt utskott kan dock aldrig blifva något annat än den närvarande församlingens ställföreträdare. Men detta är romanism ("*chorus gerit personam multitudinis*"). Församlingen blir än en gång *åhörare* till sina egna känslors tolkning.

Där vi icke utan skäl skulle kunnat vänta ett sådant uttalande, hänvisas vi i stället till »gammal tradition», särskildt till »den äldre, lutherska kyrkans under minst två århundraden gifna föredöme». För utfinnandet af deras principiella ståndpunkt äro vi alltså hänvisade till arbetets hela anläggning och de enskilda momentens anordning.

Vi vända oss närmast till de moment af vår högmässa, hvilka gällande handbok uttryckligen angifver såsom *församlingssång*. Dessa moment äro (responsorierna oräknade): *Kyrie*, *Allena Gud*, *Laudamus*, *Credo-psalmen*, *Sanctus*, *Agnus dei* och *Benedicamus-momentet*.

Och blir här vår första anmärkning af mer kyrkorättslig natur. Den gäller Musikbilagans ställning till handbokens auktoritet. I mer än en punkt hafva vi nämligen funnit, att bilagan blott delvis låtit sig bindas af handbokens uttryckliga: *»församlingen sjunger»*. Ty när äfven sålunda betecknade moment satts för »sopran, alt, tenor, bas»; då är tydligt, att de alternativt tänkts såsom *körsång*. Moment alltså, som af handboken angifvits såsom *endast* församlingssång, hafva af kommitterade delvis omsatts i körsång, konstsång. Så är fallet med *Kyrie*, *Laudamus*, *Sanctus* och *Agnus dei*. Här föreligger alltså en uppenbar konflikt mellan tvenne officiella kulturkunder. På denna konflikts kyrkorättsliga utjämning inlåta vi oss icke här. Däremot skola vi för hvarje enskildt moment taga hänsyn till dess principiella lösning.

Kyrie kan kallas *församlingens omedelbara confiteor*. I dess nästan på ett kvidande sätt utdragna toner utsjunger hon nämligen den botfärdighetsstämning, i hvilken hon följt den från altaret förelästa syndabekännelsen. För så vidt alltså detta moments egendomlighet just ligger däri, att församlingen genom det *bekänner sig till den föregående bekännelsen såsom sin*, torde väl knappast något moment af vårt högmässoritual mindre tåla att på ett ställföreträdande sätt

utföras. Och likväl äro icke mindre än 5 af musikbilagans 13 Kyrie anordnade för *kören*. Själfve den hyperkatolske Durand (*Rationale Divinorum* LVI) erkänner dock, att detta moment städse »*apud grecos simul a clero et populo cantabatur*». Och utan tvifvel var detta det urkristliga bruket*. Annorledes efter Gregorius. Men vi må icke förgäta, att namnet Gregorius representerar utgångspunkten för en hymnologisk missriktning, i hvilken medeltidskulten allt längre och längre fördjupade sig — en missriktning, hvars innersta tanke var just denna: *församlingen lyssnar; kören sjunger*.

Härnäst följa de båda *Laudamus*-momenten: psalmen 24: 1 och »*Vi prisa dig, vi tillbedja dig . . .*»

Af dessa fattas det förra såsom vanlig luthersk koral och föreligger i endast 2:ne sättningar. Häremot kan ej gärna vara något att invända.

Mer invecklad blir saken, när vi komma till det egentliga **Laudamus**. Också klaga kommitterade här öfver särskilda svårigheter. Och icke utan skäl. Ty svårligen kan väl en otacksammare uppgift tänkas än att sätta musik till denna rad af utropstecken, till denna inledning, detta högstämda anslag till ett lof, som aldrig följer. Vi ha alltid betraktat denna stympade spillra af fornkyrkans härliga Laudamus såsom kanske det svagaste draget i vår nya handbok och kunna därför för vår del intet annat än tillråda dess fullständiga ignorerande, oberoende af dess mer eller mindre lyckade musikaliska omskrifning**.

Då här musikbilagans utomordentliga rikedom på alter-

* Jämför *Constit. Apostol.* VIII: 6. "Vid alla af diakonen framsagda böner svarar folket *Kyrie eleison*, framför allt barnen".

** Hade vi däremot haft ett verkligt Laudamus, skulle jag varmt förordat en till mig nyligen hemställd tanke, huruvida å angifna högtidsdagar ej *församlingen* lämpligen kunde först sjunga psalmen 24: 1 samt *kören* därefter, såsom ett mångfaldigadt eko ofvanifrån, uppstämma det egentliga Laudamus.

nativ når sin kulmen (17 olika sättningar!), vilja vi i detta sammanhang en gång för alla uttala vår principiella ställning till det hymnologiska alternativet. Är momentet af *de-tempore*-karakter och afsedt för *kören* eller *liturgen:* då se vi i dylika skiftande uttryck för kyrkoårets växlande tider endast vinning (i hvilka fall äfven uttrycket »alternativ» blir tämligen oegentligt). Tillkommer åter momentets utförande *församlingen*, tro vi *praktiska* skäl bjuda alternativens inskränkning till blott ett ringa fåtal. Ty våra församlingar äro faktiskt musikaliskt tröglärda. Blott mycket enkla och ofta återvändande melodier kunna såsom regel locka dem att mera allmänt sjunga med. En brokigare växling skulle därför lätt här innebära en allvarsam fara att kväfva i stället för att uppmuntra vår redan förut tynande församlingssång.

Äfven *Credo-psalmen* fattas fullt koralmässigt. Och så långt är ju allt godt och väl. Men kan väl någon som helst omskrifning af *symbolum apostolicum*, må vara buren af äfven den skönaste melodi, ersätta på denna plats detta kristenhetens stora enhetsband, denna dess tusenårigt ärevördiga bekännelseformel? Man skulle nästan kunna säga, att den svenska församlingen själf afgifvit ett nekande svar på den frågan, för så vidt som hon blott ytterst sällan hittills begagnat sig af sin gamla rättighet att få utbyta den apostoliska trosbekännelsen mot ps. 17.

Inom »nattvardsmässan» höra *Sanctus* och *Agnus dei* till föreliggande grupp.

Ursprungligen är **Sanctus** en växelsång, såsom bland annat refrängen *Hosianna in excelsis* angifver (jämför *Gemma Animæ* cap. XXXV: »*Hic hymnus partim ab angelis, partim ab hominibus concinitur, quod per christum immolatum humanum genus Angelis conjungitur. Laus quippe Angelorum est, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth: Pleni sunt cæli et terra gloria tua. Osanna in excel-*

sis. Laus vero hominum est: *Benedictus qui uenit in nomine domini. Osanna in excelsis*».)

Från principiell ståndpunkt skulle alltså här rent af ett önskningsmål föreligga, att kören, såsom bärare af »*laus angelorum*», öfvertoge momentets förra del, under det att församlingen antifoniskt sjönge endast orden: »*Välsignad vare han, som kommer i Herrens namn. Gif salighet af höjden*». Men hvad blefve då af handbokens uttryckliga: »*församlingen sjunger*»?

Ännu ett annat skäl förefinnes, att kören delvis utförde detta moment. Dess karakter af himmelsk lofsång (jfr Es. 6: 3) kräfver gärna ett högstämdare, konstmässigare, musikaliskt uttryck, än hvad man af den gemensamma församlingssången rimligen kan vänta.

Däremot blir **Agnus dei** åter ett församlingsord i intensivaste mening. Det är på det närmaste besläktadt med *Kyrie*. Liksom detta är det en djup bönesuck ur församlingens innersta. Med ett 3-faldt *Helig* har annalkandet af den förkunnats, som »kommer i Herrens namn med salighet af höjden». Med ett 3-faldt bönerop om delaktighet i denna salighet svarar församlingen i *Agnus dei*. När därför Musikbilagan i 2:ne fall (N. 60 b. och 67) omsätter äfven detta moment i körsång, torde de åter hafva den lutherska kultens principer emot sig.

Visserligen återstå icke mindre än 10 olika alternativ för församlingen att inlära och utföra. Men skulle vi göra verkligt allvar af samtliga dessa 10 alternativ, införande hvart och ett på den i »Tematisk öfversikt» anvisade platsen: blefve icke månne åter resultatet, att äfven detta moment skulle hamna hos kören på läktaren?

Och ungefär detsamma är förhållandet med det sexfaldiga: »*Herren vare tack och lof*». Äfven detta moment är allt igenom församlingsmässigt: den närvarande församlin-

gen tackar och lofvar Herren för de i gudstjänsten undfangna nådegåfvorna. Men äfven här är omväxlingen för stor, för att nagon utsikt skulle förefinnas, att församlingen verkligen skulle tillgodogöra sig denna sin rätt att *själf* få uttala sitt tack och lof. Vi finna, huru vid hvarje steg faror hota församlingssången att omedelbart glida öfver till kören.

Och härmed lämna vi de moment af högmässan, hvars utförande tillkommer församlingen, för att äfven yttra några ord om de moment, hvilka af *liturgen* sjungas: *Gloria majus*, *Salutatio*. *Præfatio*. *Verba institutionis* och *Pax*.

Hvad närmast **Gloria majus** vidkommer, stå vi här inför det egendomliga förhållandet, att ett ursprungligt liturgiskt *sacrificium* så småningom omsatts i ett *sacramentum*. Så är åtminstone inom den svenska kyrkan förhållandet med föreliggande moment. Enligt upprepade, mer eller mindre officiella uttalanden fattas det nämligen faktiskt numera hos oss såsom ett slags *absolutionsformel*. Och ehuruväl det aldrig kan blifva annat än ett mycket svagt, sväfvande uttryck för absolutionens mäktiga tanke, saknas dock icke helt och hållet stöd för en sådan tolkning. Ty gå vi tillbaka till det skriftställe, hvarifrån det stammar (Luk. 2: 8), skola vi finna, att redan här icke är fråga om blott och bar lofsång. Snarare kunna orden fattas såsom en himmelsk *fridsförkunnelse* öfver jorden i anledning af Jesu födelse, och detta i ungefär denna mening: »nu äras Gud i höjden, ty från denna stund skall frid råda mellan honom och människorna på jorden, och med godt behag skall han kunna se ned till dem». Enligt denna uppfattning skulle Glorias faktiska betydelse på sin närvarande plats inom den svenska högmässan alltså vara denna: såsom svar på församlingens Kyrie ljuder från höjden än en gång julnattens fridsförkunnelse öfver jorden till underpant på, att ännu består fridsförbundet mellan Herren och hans församling.

Men om så, då må väl här Mendelsohns ord äga sin tillämpning: »jedes Wort ruft nach Musik». Ty har ett så omätligt innehåll inlagts i dessa få ord, då räcker visserligen icke längre ordet ensamt till att uttrycka detta. Här kräfves fastmer *mycken* musik; och det af högstämdaste art. M. a. o. här framför allt vore platsen för den körmässiga konstsången.

I någon mån har äfven vår nya handbok tillmötesgått detta kraf, i det hon förordnar, att »prästen vänder sig till församlingen och *sjunger:* Ära vare Gud». Men om »prästen» icke kan sjunga? Ja, då föreligger honom här den hart när omöjliga uppgiften att med ordet ensamt uttrycka allt, hvad här bör uttryckas.

Hafva vi om Gloria sagt, att »hvarje ord ropar på tonen», kan om det näst följande momentet (den prästerliga **Salutationen**: »*Herren vare med eder*») sägas, att »intet ord här ropar på tonen». Ty i hvilken mening skulle väl denna enkla tillönskan om Herrens närhet kräfva tonens fyllnad? Och visst är, att hade vi icke direkt från medeltidsmässan ärft detta »prästen sjunger», skulle ingen luthersk liturg någonsin drömt om att införa det i vår handbok. Och gäller detta i än högre grad om den ännu enklare uppmaningen: »*Låtom oss bedja*» eller »*Tackom och lofvom Herren*» — allt kvarglömda reminiscenser från den tid, då *allt* i mässan skulle sjungas, och hvarje prästens enklaste ord tänktes besitta en mystisk, sakramental verkan. Då härtill musikbilagan fyrfaldigt omväxlar momentets tonsättning, betonas blott än ytterligare denna dess förmenta musikaliska karakter.[1]

Vända vi oss så till nattvardsmässan, möta oss där *präfationen* och *instiftelseorden* samt *pax*.

Samtliga dessa moment kunna enligt handboken af liturgen sjungas. Vi stå här alltså inför denna egendomliga,

[1] Att däremot *församlingen* sjungande svarar, beror af rent praktiska skäl.

liturgiska företeelse, som Schleiermacher kallade »gesungene Rede», och öfver hvilken han fällde det utslaget, att den »nicht wird als vollkommen erscheinen». Och dock tro vi här ett undantag föreligga från en för öfrigt berättigad regel.

Hvad nämligen först **präfationen** vidkommer, uppbäras här tydligen orden af en stark underström af lofsångsstämning. Den kan kallas en lofsägande bekännelse af nattvardens nadefullhet. Grundtonen är alltsa snarare stämningens än talets och därför ingalunda främmande för sången.

Detta gäller nu visserligen icke äfven om *instiftelse-orden*. Dock tro vi, att också här tonen kan försvaras, om än från en annan synpunkt. Ty hvilken är momentets kultuella betydelse? Tydligen icke den att blott utgöra en kateketisk erinran om nattvardsinstiftelsens historiska förlopp. De heliga orden gå vida längre än så. De äro bärare af nattvardens innersta mysterium, af dess sakramentala krafter sasom realt närvarande och verkande. De genomskimras alltså i hvarje punkt af en djupt mysteriös bakgrund. Och denna bakgrund förmår ej ordet ensamt uttrycka. Vi tro därföre, att tonens införande här under form af *accentus* — detta egendomliga, kyrkliga mellanting mellan sang och tal — icke blott kan principiellt försvaras utan är rent af ett önskningsmål.

Något ovissare gestaltar sig frågan med hänsyn till **Pax**. Efter ordalydelsen skulle man nämligen vara frestad hänföra äfven detta moment till den grupp af kultmoment, som bestämmes af personförhållandet: *liturgen och de närvarande församlingsmedlemmarne*. Det skulle sålunda från denna synpunkt uttrycka blott en liturgens personliga fridstillönskan. Men häremot strider hela dess tusenåriga historia. Enligt denna är det fast mer att fatta — icke såsom prästens utan sasom Herrens egen omedelbara fridslysning öfver sin församling. Och i denna mening kan ju ett mysteriöst, öfverjordiskt drag sägas hafva äfven här tillkommit, på grund af

hvilket det *sjungna* ordets rikare och fullare form möjligen kan försvaras.

Såsom ett slags bihang till mässan följa slutligen *Litanian*, »*Brud- och Begrafningsmässan*» samt *ps. 132.*

Från principiell synpunkt hafva vi ingen väsentlig anmärkning att göra mot **Litanians** nya, musikaliska anordning. Till sin natur är detta moment antifoniskt anlagdt; och kommitterade hafva tydligen varit lifligt intresserade att så mycket som möjligt få detta drag fram.

Däremot kunna vi icke alldeles utan protest förbigå deras mycket fria sätt att just här handskas med handbokens uttryckliga föreskrifter. Ett enda exempel må göra till fyllest (N:o 79).

Handboken.		*Musikbilagan.*	
Prästen:	Evige, allsmäktige Gud! Förbarma Dig öfver oss! Herre! Hör vår bön!	*Prästen:*	Evige, allsmäktige Gud!
		Förs.:	Förbarma dig öfver oss!
		Prästen:	Herre! hör vår bön!
		Förs.:	Herre! hör vår bön!
Prästen:	O Jesu Kriste, Guds Son! Förbarma Dig öfver oss!	*Prästen:*	O Jesu Kriste, Guds Son!
		Förs.:	Förbarma dig öfver oss!
Prästen:	Kriste! Hör vår bön!	*Prästen:*	Kriste! hör vår bön!
		Förs.:	Kriste! hör vår bön!
Församl. sjunger:	Herre! Förbarma Dig öfver oss! Kriste! Förbarma Dig öfver oss! Herre! Förbarma Dig öfver oss!	*Prästen:*	Herre!
		Förs.:	Förbarma dig öfver oss!
		Prästen:	Kriste!
		Förs.:	Förbarma dig öfver oss!
		Prästen:	Herre!
		Förs.:	Förbarma dig öfver oss!

Enligt detta exempel tyckas kommitterade fattat musikbilagans uppgift vara att icke blott musikaliskt utföra vissa agendariskt bestämda drag af gudstjänsten utan äfven därutöfver allt emellanåt korrigerande ingripa i själfva dessa agendariska bestämmelser. Men är icke detta att på ett betänkligt sätt öfverskrida en dylik bilagas befogenhet?

När åter kommitterade satt musik äfven till den s. k. **Brudmässan**, är detta endast lydnad för handbokens uttryckliga föreskrift. För vår del ha vi dock svårt att betrakta denna ensliga kvarlefva af medeltidens *Missa pro sponso*

et sponsa med sin långa, *sjungna* bön annorledes än såsom ett liturgiskt curiosum. Och likaså »**Begrafningsmässans**» äfvenledes mässade bön. Däremot äro den senares vackra antifonier utan tvifvel en vinning.

Musikbilagan slutar med *O du Helge Ande kom,* satt för sopran, alt, tenor, bas (i enlighet med handbokens: »Kören, sakta beledsagad af orgeln, uppstämmer ps. 132»).

Och härmed slutar äfven vår granskning. Vi äro beredda på att af våra hymnologiske estetici få den stämplad såsom »kammarteori» eller något dylikt slagord. Men här var i hvarje fall icke fråga om endast »teori». Vi ha under granskningens gång äfven ansett oss böra påpeka en och annan *praktisk fara.* Och vi skulle beklaga, om äfven dessa faror möttes med endast slagord. De synas oss därför alldeles för allvarsamma. Ty de gälla dock vår lutherska *församlingssång.* Och detta från tvenne håll. Redan bilagans rika omväxling vid äfven de moment, som både principiellt och agendariskt måste räknas till denna grupp, innebär för oss en dylik fara, förvissade som vi äro, att denna ständiga växling af melodier, om den genomföres, ovillkorligen skall lägga sig kväfvande öfver vår församlingssång och till sist alldeles förstumma den. Och en än större fara se vi i bilagans (så vidt vi kunna finna) fullkomligt principlösa ställning till körsångens kultuella betydelse. Ty när hon gång på gång lämnar frågan om ett moments utförande antingen i form af körsång eller af församlingssång åt den enskilde liturgens tillfälliga afgörelse; då ha vi härför intet annat namn än *hymnologisk principlöshet.*

Däremot ha vi all anledning att antaga, att musiken i och för sig är alltigenom värdefull. Redan de namn, som läsas under inledningen, utgöra härför en borgen.

Oscar Quensel.

Om missionen bland Kaitomlapparna under 1700-talet.

När man tager i betraktande alla de svårigheter, som varit förenade med missionsarbetet bland våra nomader, kan man icke förundra sig, att det drog ut på tiden, innan kristendomen kunde slå några djupare rötter hos detta folk i allmänhet.

Lapparnas kringströfvande lif i aflägsna och svårtillgängliga ödemarker har gjort det mycket svårt att nå dem med evangelium. Det lapska språket, som tillhör en helt annan språkgrupp än svenskan, och som dessutom är splittradt i en mängd sinsemellan mycket olika dialekter, har också varit till stort hinder för missionsarbetet bland lapparna. Dessutom utmärker sig själfva skaplynnet hos lappen för en skygg misstänksamhet mot allt nytt och främmande och ett fördomsfullt fasthållande vid det traditionella, i följd hvaraf det varit en allt annat än lätt uppgift att förmå detta folk att öfvergifva sin hedniska religion och antaga kristen tro och gudsdyrkan.

Vår svenska kyrka har emellertid aldrig lämnat ur sikte sin heliga plikt att sprida evangelii ljus bland de lappar, som haft sitt tillhåll inom Sveriges gränser och därigenom legat hennes hjärta nära. Men ehuru goda ansatser tid efter annan blifvit gjorda i syfte att omvända lapparna till kristendomen, kom dock ingen fullt organiserad missionsverksamhet i Lappmarken till stånd förr än inemot midten af förra århundradet. Ett mycket viktigt datum i den svenska lappmissionens historia är år 1738. Vid nämnda års riksdag fördes omfattande

förhandlingar angående missionsverket bland lapparna, hvilka förhandlingar bl. a. ledde därtill, att en särskild direktion öfver Lappmarkens ecklesiastikverk tillsattes. Denna direktion, som konstituerades af kongl. maj:t den 12 januari 1739, skulle hafva högsta inseendet öfver missionsarbetet och de kyrkliga angelägenheterna i Lappmarken och äga att i dithörande ärenden samråda med vederbörande landshöfding och konsistorium. Såväl härigenom som genom flere andra viktiga åtgärder, hvilka vidtogos i följd af den underdåniga skrifvelse rikets ständer vid bemälda riksdag afläto till Kongl. Maj:t angående ecklesiastikverket i Lappmarken, började nu en löftesrik tid för den lapska missionen i Sverige.

Lapparna hade väl redan före denna tid påverkats af kristliga inflytelser och äfven till stor del antagit kristendomen. Men i allmänhet hade de fattat denna tämligen ytligt och ofta antagit den endast för att göra de svenska myndigheterna till viljes. Därför var det icke sällsynt, att lappar i hemlighet offrade till sina seitar (afgudar), under det de officiellt bekände sig till kristendomen; och det drog länge om, innan deras hedniska bruk och vidskepelser kunde utrotas. Upplysningen bland lapparna stod ock vid denna tid mycket lågt, och få voro de, som kunde läsa i bok.

Den mörkaste punkten i hela Lappland var emellertid *Kaitom* eller trakten kring Kaitom älf i norra delen af Lule Lappmark. Här bodde Kaitomlapparna, som framför alla andra voro beryktade för sitt hedniska väsende och sina råa seder. De skildras i handlingar från den tiden såsom »vilda och blinda». Gröfre förbrytelser voro bland dem icke sällsynta. Deras aflägsna vistelseort och myndigheternas efterlåtenhet gjorde dem också djärfva. Då någon begått ett mord eller dråp, brukade han hålla sig undan från tingsstället i Jockmock, dit kaitomlapparna eljest hörde. Han blef då litet eller intet efterfrågad och kunde utan någon synnerlig

risk uppträda på andra platser. Många Kaitomlappar, som begått dråp och andra förbrytelser, började ock med öfvergifvande af Jockmock hålla sig till Juckasjärvi tings- och marknadsplats, hvarigenom de undgingo straff för sina brott.

I kyrkligt hänseende hörde hela Lule Lappmark ända till år 1742 till Jockmocks pastorat. I detta pastorat funnos tvenne prester, af hvilka den ene bodde i Jockmock och den andre i Kvickjock. Kaitom låg aflägset från båda dessa platser. Den kyrkliga vården om Kaitomlapparna blef på grund däraf mycket knapphändig. I ett manuskript, som förvaras i Gellivare kyrkas arkiv, finnes därom antecknadt följande: »Emedan Kaitom by såsom den längst aflägsne utom marknadstiderna ej kunde besöka Jockmocks kyrka, hafva prästerna därstädes merendels en eller par gånger om året nämligen Andersmässo-* och Jultiden rest hit samt hållit gudstjänst, döpt barn och vigt brudfolk. Till detta ändamål byggde man vid Nafriluokt omkring 1650 ett kapell eller kyrkostufva, hvarest man höll gudstjänst. Men sedan samma kapell kort därefter antingen af vådeld eller, som man vill berätta, af lapparna själfva blifvit uppbrändt, hölls gudstjänst mest under öppen himmel på de ställen, som lägligast funnos. Ibland dessa ställen var sedermera Askasjocki, ett par mil i väster eller n.-v. från Gellivare vid Lina-älfvens början. Därstädes byggde lapparna själfva en stufva, som dock ej blef stort bättre än en lappkoja, dit prästerna besagda tider några år reste samt höllo gudstjänst genom tolk, emedan ingen präst, innan här blef ett särskildt pastorat, varit lapska språket mäktig. Men emedan detta ställe fanns för prästerna olägligt, begynte man åter stämma Kaitomlapparna till Nafriluokt vid Stor-Luleå (Stora Lulevattnet), hvarest man på marken höll gudstjänst.»

* 1:sta sönd. i Advent.

Kaitomlapparnas beklagliga tillstånd i andligt hänseende förmådde dock vederbörande att nu vidtaga åtgärder till beredande af en förbättrad religionsvård bland detta folk. Den 15 Okt. 1738 beslöto rikets ständer, att en kyrka skulle uppföras i Kaitom by, där lapparna eljest plägade hafva sina sammankomster. Genom ett kongl. bref den 12 jan. 1739 föreskrefs jämväl, »att såväl till Kaitoms nya kyrka som till lapska ecklesiastikverkets fortkomst i gemen skulle efter ständernas allmänna bevillning 1 öre silfvermynt af hvart matlag i hela Sverges rike samlas, varandes ingen undantagen antingen krono-, frälse- eller skatte och säterier såväl som torpare och inhyses, samt med samma uppbörd i fyra är continueras». Härpå erhölls sedermera prolongation.

Till utseende af ett tjänligt ställe för den projekterade nya kyrkan i Kaitom fingo vederbörande ämbetsmän äfvensom prästerskapet i Jockmocks pastorat befallning att göra undersökningar och inkomma med sina förslag. Vid denna undersökning som i anledning däraf anställdes under tings- och uppbördsmarknaden i Jockmock i februari 1741 kom man till det resultat, att Nafriluokta vid Stora Lulevattnet vore det tjänligaste stället för den nya kyrkan. Meningarna synas dock hafva varit något delade angående lämpligheten af detta ställe. Säkert är, att någon kyrka där icke blef byggd.

Samma år förordnade direktionen öfver Lappmarkens ecklesiastikverk tvenne unga prästmän nämligen magistern Per Holmbom och Per Högström till missionärer i Lappmarken. Dessa begäfvo sig nu till Lycksele, där de under ledning af den bekante Per Fjellström inhämtade nödig insikt i lapska språket. Deras språkstudier bedrefvos med sådan framgång, att de redan på hösten 1741 voro rustade att upptaga sitt arbete bland lapparna. De begåfvo sig nu ut på resor i Lappmarken. Efter att hafva dels bevistat, dels ock själfva på direktionens uppdrag förrättat visitationer i åtskil-

liga församlingar ankommo de till Jockmocks kyrkoplats vid marknadstiden i februari 1742. Här fingo de kunskap såväl om den stora okunnighet och råhet, som härskade i Kaitom som ock därom att någon skiljaktighet rådde i meningarna, angående den nya kyrkans förläggningsort. Med anledning däraf begåfvo de sig båda till Kaitom, där de för vinnande af kännedom om rådande förhållanden på hvar sitt håll under en månads tid från medio af februari till medio af mars reste från kåta till kåta. Till den då instundande påskhelgen sammankallade de lapparna till allmän gudstjänst vid Gellivare. Där i nejden fanns emellertid vid denna tid intet hus, hvarför gudstjänsten hölls under bar himmel på en hed, belägen ett stycke norr om Vassarasjön. Denna hed har däraf fått namnet Mässheden. Gudstjänsten hölls på lapska språket, hvaröfver lapparna uttryckte sin synnerliga belåtenhet. Holmbom begaf sig därefter till Kvickjock. Högström däremot stannade kvar vid Soutojärvi, ett nybygge 5 mil norr om Gellivare. Redan i april månad samma år höll han stämma med Kaitomlapparne vid nybygget Killingisuando för utrönande af deras önskningar angående platsen för den nya kyrkan. Sedermera höll han i samma ärende stämma med lapparna i augusti vid Lerikasuando i fjällen samt i slutet af oktober i Killingisuando.

De upplysningar, som vid berörda stämmor vunnos, gåfvo vid handen, att Kaitomlapparna icke ansågo Nafriluokta lämpligt till kyrkoplats. Högström föreslog nu, att kyrkan skulle förläggas vid Gellivare, där han under sommaren utsett en plats vid Vassarasjöns utlopp. Detta förslag vann lapparnas bifall. Nämnda plats blef äfven af kongl. direktionen öfver Lappmarkens ecklesiastikverk antagen och godkänd som kyrkoplats. I följd däraf bestämdes alltså, att kyrkan skulle uppföras vid Gellivare, hvarjämte ett kapell skulle byggas vid Killingisuando till Kaitomlapparnas tjänst höst- och vårtid

samt ett i fjällen, dit prästerna borde resa sommartiden*. Enär dessa platser lågo vidt aflägsna från Jockmock, ingick direktionen till Kongl. Maj:t med underdånig begäran, att Gellivare måtte afsöndras från Jockmock och bilda eget pastorat, hvilket äfven bifölls. Strax därefter den 24 november 1742 erhöll Per Högström konsistorii fullmakt att jämte sitt missionärsämbete vara kyrkoherde öfver Kaitom by och de till Gellivare annars angränsande lappar.

En bättre själasörjare kunde den nybildade församlingen icke hafva fått än Högström. Besjälad af nitälskan för lapparnas evangelisering och utrustad med stora gåfvor, var han just den rätte mannen att upptaga arbetet på detta ouppodlade arbetsfält. Högström var född i Selångers församling i Medelpad den 10 november 1714 och prästvigdes i Stockholm efter i Uppsala fullbordade studier den 12 maj 1741 på kallelse af kongl. direktionen öfver Lappmarkens ecklesiastikverk. Af hans hand finnas många värdefulla skriftalster. Samma år han prästvigdes utgaf han ett arbete med titeln: »Förnuftiga tankar om Gud», på grund af hvilket han år 1743 promoverades till magister. Sedermera öfversatte han på uppdrag af kongl. direktionen Gütners postilla till lapskan. Han har äfven utarbetat en Kateketisk frågebok, som länge användes vid barnens undervisning i kristendom. I lapska psalmboken återfinnas ett tjugotal psalmer, som af Högström blifvit öfversatta och bearbetade. Förhållandena i Lappmarken har han skildrat i sin berömda »Beskrifning öfver de till Sverges krona lydande Lappmarker» samt i sina »Missions-

* Dessa kapell synas emellertid icke hafva blifvit byggda. Visserligen talas i 1758 års ämbetsberättelse från pastor i Gellivare om "Killingisuando-Capellet", men någon kapellbyggnad var dock icke vid den tiden därstädes uppförd, hvilket framgår däraf, att visitator vid 1762 års prostvisitation, alltså 4 år senare, framhåller som ett önskemål, att ett kapell måtte i Killingisuando uppföras. Uttrycket kapell i 1758 års berättelse kommer säkert däraf, att missionären bodde i Killingisuando.

förrättningar». Prof på sin förmåga som andlig talare har han lämnat i trenne band »Christelige tal och betraktelser».

Högströms första omsorg som kyrkoherde blef att få till stånd kyrka och prästgård i sin församling, hvilken saknade bådadera. Det drog dock ut på tiden, innan dessa önskemål kunde förverkligas. Ända till hösten 1744 hölls gudstjänsten under bar himmel på den förut omnämnda Mässheden. En stor sten tjänade därvid Högström som altare och predikstol. Skogen var templet och suset i furornas kronor orgelmusiken. Men här blef månget hjärta till och med under den strängaste köld värmdt med lifvets ord.

Under sommaren 1744 uppfördes några brukshus invid Gellivare, sannolikt för Meldersteins masugnsbruk i Rånea, som tog malm från Gellivare malmberg. Då dessa hus på hösten blefvo färdiga, flyttades gudstjänsterna ditin. Samma sommar undanröjdes skogen från den för kyrkan och prästgården bestämda platsen invid Vassaraälfven, och tomterna utstakades. Genom skrifvelse den 1 aug. sistnämnda år anmodade domkapitlet pastor att till en början inviga kyrkogård på platsen, hvilket ock skedde i hela församlingens närvaro den 11 november 1744. Samtidigt blefvo de första liken där begrafna.

Den nya kyrkans uppförande hade af kongl. direktionen uppdragits åt bruksdirektören Abraham Stenholtz, som åtagit sig saken. I början af december 1744 började han låta hugga timmer därtill på Mässheden och sedermera framföra det. Grundstenarna till kyrkan lades dock icke förr än i sept. månad 1746 och själfva byggnaden påbörjades den 7 mars 1747 af sex bönder från Degersel i Råneå socken, hvilka af direktören Stenholtz blifvit för arbetets utförande anställde. Att kyrkan var skäligen smått tilltagen synes bäst däraf. att dessa sex bönder hunno bedrifva arbetet så, att de den 1 april samma år kunde upplägga kyrkans kroppås. Hon blef

dock icke färdig, under det Högström var kyrkoherde i Gellivare. Visserligen inreddes hon provisoriskt, så att gudstjänsterna åtminstone tidtals, så godt sig göra lät, höllos därinne. Men hon befanns äfven snart vara för liten, hvarför år 1753 ett kors eller tillbygge upptimrades vid södra gafveln. Här fingo Kaitomlapparna sina bänkplatser. Tillbyggnaden fick på grund däraf heta »Kaitomvrån». Under loppet af år 1754 blef kyrkan färdig och invigdes — sannolikt i början af år 1755 — af kyrkoherden Karl Lund. Efter den konungs namn, som förordnat om kyrkans uppbyggande, kallades hon Fredrik.

Prästgårdsbyggnadens uppförande uppdrogs våren 1745 af kongl. direktionen åt kyrkoherden Högström, hvilken genast vidtog nödiga anstalter för anskaffande af behöfliga byggnadsmaterialier. Timmer fanns i tillräcklig mängd på Mässheden äfven för denna byggnad. Tegel däremot kunde icke slås på platsen, emedan ingen tillgång fanns på duglig lera, hvarför Högström måste låta slå och bränna sådant i Degersel, beläget på 13 à 14 mils afstånd från Gellivare. På hösten uppfördes teglet jämte näfver och andra byggnadsmaterialier mot skälig ersättning af malmlapparna*. Timmermän anskaffades från Degersel. Dessa ankommo i februari månad 1746 till Gellivare och upptimrade prästgården under vintern så tidigt, att de hunno återvända hem på sista föret. Om sommaren anskaffades fönster och dörrar med »förtenta lås och järnbeslag». I augusti och september månader inreddes byggnaden, som bestod af »fem vackra rum». Ändtligen kunde nu Högström, som dittills måst hafva sin egentliga bostad i Degersel, med sin familj flytta upp till Gellivare i oktober 1746. Han kunde från denna stund mera odeladt ägna sig åt sin viktiga uppgift att sprida Kristi evangelium

* Malmlappar kallades de lappar, som med renar nedforslade malm från Gellivare till masugnarna vid kusten.

bland de vilda Kaitomlapparna. Allt vittnar ock därom, att han tog denna uppgift på allvar. Till skada för missionsverket i Kaitom kom dock Högström icke länge att stanna kvar på sin plats i Gellivare. År 1748 den 12 december kallades han nämligen genom kongl. fullmakt att vara kyrkoherde i Skellefteå pastorat, hvilket han tillträdde året därpå. Den andra söndagen i fastan 1749 höll han sin afskedspredikan i Gellivare, då han tog det ömmaste afsked af församlingen och befallde den i Guds hand. Högströms verksamhet i Kaitom var sålunda af jämförelsevis kort varaktighet, men den var af stor och grundläggande betydelse för det kommande missionsarbetet därstädes. Med rätta kan han kallas Kaitomlapparnas apostel. Om sin verksamhet bland detta folk erinrar han i sin inträdespredikan i Skellefteå med följande ord: »Det lärer ej vara Eder, mine älsklige Christne, obekant, huru det för få år tillbaka har behagat Gudi att kalla mig utur mitt land och ifrån mine slägt (Ap.-G. 7: 3) ut i ödemarken til en fårahjord, som var förskingrad, såsom de der ingen herdan hafva, som var vilddjuren til spis vorden, som gick vill här och der på bergen och på allom högom backom etc. (Hes. 3: 22): til et barbariskt folk, som jag icke kände (5 Moseb. 28: 36), som et främmande mål och okunnoga tungo hafva, hvilkas ord jag icke förstod (Hes. 3: 6): til et hedniskt folk, som tjente andra gudar, stockar och stenar (5 Moseb. 28: 36): til et vildt och förskingradt folk, som intet visst hemman hafva och hvilkas fotbjälle ingen hvilo få (Cap. 28: 65). Öfver en sådan förskingrad fårahjord, öfver en sådan flyktig samt kring Nordens pol i de aflägsne orter och ödeländer kringspridd församling, den jag (Herren vet) med många trötta fjät och ängsliga stunder, emellan snö och isberg, i fjäll och ödemarker sammansökt, satte mig Herren til en herde och väktare. De tysta öderum, i hvilka jag oftast haft mit tillhold: de klara himlaljusen, som i de

vidtbegripna öknar varit mina vägvisare: de lifsfarligheter, uti hvilka jag ibland et vildt och afgudiskt folk varit stadd: de små och kalla hyddor, som i en ödemark varit mina tillflykter: de hårda hviloställen jag under himmelens dagg ofta mäst söka och utvälja emellan berg och stenar: de aflägsne och vilda skogslundar, som varit mina bönehus: samt de obeprydda parker och bergsklintar, som ej sällan varit mina predikostolar; de skola med mig vitna, huruvida jag erkänt för min pligt och skyldighet at tjena både greker och barbarer, både visa och ovisa. Den allsvåldige Herren, som låtit mig förnimma, at hans nåd ej varit fåfäng uti mig, han har gifvit (mig) trefnad och lif, nöje och säkerhet, lycka och framgång. Hans nådegåfva är min berömmelse, at jag får säja med Paulo: Jag af Guds nåde, som mig gifven är, hafver lagt grundvalen: en annan bygger däruppå (1 Cor. 3: 10). Jag dristar icke säga: som en vis byggmästare, emedan Herren vet, at mycken ovishet och svaghet förelupit, hvilket Herren mig icke tillräkne! Dock vet jag, Herranom vare äran förbehållen, vist, at de folk, som näppeligen mer känt, än lukten af Christo, de hafva i hans ljus begynt finna hälsa och salighet: at det folk, hvilka voro som vilfarande får, de äro omvände til herden och våra själars biskop (1 Pet. 2: 25).»

Högström afled som prost i Skellefteå den 14 juli 1784. För att med större framgång kunna bedrifva det maktpåliggande missionsarbetet i Kaitom beslöt kongl. direktionen att stationera en missionär i Killingisuando. Till denna befattning antogs år 1746 en ung prästman med namnet Johan Zelberg, hvilken då tjänstgjorde som adjunctus præpositi i Luleå. Denna skulle nu framgent hafva sitt boställe i Killingisuando. Här var det jämförelsevis lätt för honom att komma i beröring med Kaitomlapparna, emedan dessa under sina flyttningar drogo förbi nämnda plats höst och vår, då de äfven någon tid vistades i dess närhet. Hit kunde de alltså vid

dessa tider lätt samlas till gudstjänst. Missionären skulle dessutom göra husbesök hos lapparna i deras kåtor, såväl om sommaren, då de vistades uppe i fjällen, som om vintern, då de vistades nedanför Killingisuando i skogsbygden.

Missionären Zelberg, som var född i Niemisel i Råneå socken år 1709 och prästvigd 1741, flyttade alltså år 1746 till Gellivare, där han en tid bodde i de förut nämnda brukshusen, innan han begaf sig till Killingisuando. På denna senare plats bodde han sedermera en lång följd af år under mycket torftiga omständigheter. Sällan har väl en prästman innehaft en mindre afundsvärd befattning, än den Zelberg hade i Killingisuando. Lönen var knappt tillmätt, bostaden dålig och själfva platsen ödslig och aflägsen från bebodda trakter. I Killingisuando, som ligger på mer än 5 mils afstånd i nordväst från Gellivare kyrkoplats, fanns på den tiden endast en nybyggare. Denne synes ock ha varit en allt annat än angenäm granne för missionären, som klagar öfver otidighet och oginhet från hans sida.

I Zelbergs familj rådde stundom verklig nöd. Vid en visitation år 1757 framhöll han sina trångmål för visitator. Härom heter det i visitationsprotokollet: »Herr missionarien Zelberg beklagade, att han i detta år ej ifrån kronoboden fått utlösa de 20 tunnor korn, som han förmedelst höglofl. kongl. direktionens nådgunstiga anstalt ifrån år 1749 fått åtnjuta, vetandes nu hr missionarien ingen utväg, huru han nödig spanmål må kunna sig anskaffa, utan tänker med hustru och barn flytta nedföre till landsbygden, där han på något sätt kunde dem uppehålla.» Visitator var kyrkoherden i Juckasjärvi Lars Engelmark. Denne tillhöll missionären att med sin familj förblifva på sin plats och på något sätt försöka skaffa sig sina förnödenheter. Någon flyttning blef icke heller af det året. Men i januari år 1760 fann sig Zelberg nödsakad att förflytta sin familj till Råneå, hvarom äfven pastor i sin

ämbetsberättelse för år 1759 gör anmälan till Domkapitlet med det tillägg, att Zelberg, som för sin svaga hälsas skull ej tycktes vidare vara i stånd att efter önskan vara lapparna med husbesök i deras byar till betjäning, »berättar sig för dess vidlyftiga familias och hushålls skull ej vidare med missionärslönen i Killingisuando kunna subsistera», hvarför han rekommenderas till erhållande af befordran. Vid 1762 års »prosteting» i Gellivare var Zelbergs ställning åter på tal. I protokollet heter det därom bland annat: »Åtta barn skria efter bröd, men hvar taga det i denna öken, hvilken nöd redan tvungit hr missionären Zelberg att flytta hustru och barn neder på landet, där de gå och bedja om bröd, medan han förtärer både lön och lifskrafter i fjällen.»

Flere gånger sökte Zelberg erhålla befordran från denna plats, men utan framgång. År 1754 begärde han vid en då hållen visitation församlingens intyg öfver sitt förhållande i tjänsten för att biläggas hans ansökan om befordran. Församlingen intygade enhälligt, »det hr missionarien icke allenast genom ett stilla och nyktert lefverne förvärfvat sig sina åhörares kärlek, utan äfven på allt görligit sätt sökt församlingen uppbygga». Vid prostetinget i Gellivare den 18 febr. 1762 »beklagade både hr kyrkoherden (Johan Björkman) och missionarien Zelberg *med tårar*, att ehuru de utan tillvist, mindre bevist fel i lära eller lefverne under 16 år uti Lappmarken tjänt Guds församling och 5 à 6 år förut ostraffeliga vid andra församlingar, så sågo de dock än intet hopp om befordran, hvarom likväl Hans Kongl. Maj:t uppå riksens höglofliga ständers tillstyrkan dem så heligt och nådigt försäkrat». De sade sig märka, huru med åldern deras krafter började förfalla, hvarför det vore så mycket nödvändigare, att de blefve befordrade från denna besvärliga församling, som »lifsfaror af svåra vägar och oväder, ja ock våldsamt folk

(här) kunde snart skrämma en man (till och med) i sina bästa år».

Zelbergs tjänstgöring var synnerligen mödosam, enär han måste dels till fots i oländiga fjälltrakter dels efter ren genom stora snömassor färdas långa vägar för att besöka lapparna i deras kåtor. Ofta hade han ock stora svårigheter att erhålla skjuts och vägvisare på sina resor. Lapparna voro honom i detta hänseende ingalunda tjänstvillige trots »goda ord och betalning». Under de år han tjänstgjorde vid Killingisuando, nedbröts ock hans hälsa, så att han mot slutet var mycket sjuklig.

Till sin anläggning synes Zelberg hafva varit en from och saktmodig man, som visserligen icke var utrustad med några lysande gåfvor, men som däremot ägde en utpräglad pliktkänsla, som dref honom att med nit och allvar utan att taga hänsyn till egen bekvämlighet arbeta på sin ringa plats till lapparnas undervisning och uppbyggelse. När så påfordrades, kunde han ock uppträda med kraft, isynnerhet då det gällde att utrota hedniskt offerväsende. Den 21 juli 1747 uppbrände han lapparnas helgedom vid Saivo, söder om Gellivare-Dundret, »bestående af 5 seitar (stengudar) tillika med de där liggande offren af offentliga hornhögar». Denna helgedom var ett af de förnämsta offerställena i Kaitom. Där fanns äfven en beryktad trollyxa, hvilken Zelberg tog därifrån och öfverlämnade till Gellivare kyrka som ett »ålderdomens monument»*.

Då superintendenten Olof Kiörning år 1764 visiterade Gellivare församling, framhöll han, »att missionarien Zelberg, som isynnerhet haft att syssla med Kaitomlapparna och i 18 års tid med berömlig flit tjänt i denna Lappmark, af här utståndet besvär, arbete och sjukdom i dess 55:te år nu finnes

* Denna yxa har emellertid försvunnit från kyrkan, sannolikt ett offer för någon besökande främlings samlarevurm.

vara af svagare helsa, syn och krafter, än att han här vidare kan åstadkomma den nytta, som han gerna önskade och nödvändigt tarfvas, dock icke så afmattad, att han ju i en mindre besvärlig landtförsamling skulle kunna göra sitt ämbete och åstadkomma uppbyggelse, där han därtill kunde blifva förhulpen, hvilket är så mycket angelägnare, som det synes vara samvetsverk (?), om han efter så lång, trogen och trägen tjänst skulle på ålderdomen med sin hustru och många barn lida nöd». Genom Kiörnings bemedling erhöll Zelberg också verkligen året därpå befordran, i det han utnämndes till kyrkoherde i Sköns pastorat invid Sundsvall. Här verkade han sedermera till sin död den 18 december 1780.

Zelberg var både den förste och siste missionären i Killingisuando. Väl gjordes efter hans förflyttning upprepade framställningar till vederbörande om anställande af ny missionär i Zelbergs ställe, men dessa framställningar hade ingen påföljd. Missionärstjänsten i Killingisuando indrogs. Närmaste orsaken därtill torde väl hafva varit den, att jämte kyrkoherden en prästman numera var anställd såsom lärare vid den år 1755 inrättade lappskolan i Gellivare, hvarför direktionen ansåg, att Kaitomlapparnas religionsvård kunde bestridas af församlingens två ordinarie präster. Dessa skulle nu bl. a. tura om med att besöka Killingisuando höst- och vårtid för att »hålla böndagar» för lapparna. Men oaktadt tvenne präster sålunda voro i församlingen anställde, hade nog en missionär fortfarande varit af nöden bland Kaitomlapparna. Det andliga mörkret var bland detta folk, såsom förut påpekats, stort, och det kräfdes mycket arbete att skingra detta mörker. Prästerskapet fortsatte emellertid att bygga på den grundval Högström lagt. Till kyrkoherde i Gellivare efter Högström utnämndes skolmästaren i Jockmock Karl Lund (f. 1710 † 1755). Denne installerades i sitt ämbete af superintendenten Kiörning år 1751. Vid den visitation, som hölls i samband därmed,

anställdes »undersökning om hvars och ens särskilda insikt i sin Kristendom», hvarvid inhämtades, »att mesta delen kunde på fråga svara, att det är en Gud och tre personer, Gud Fader, Gud Son och Gud den Helige Ande. Större delen visste ock, att de fingo i nattvarden Kristi lekamen och blod. Få visste af själens odödlighet. En eller annan visste, hvad synd var; men i öfrigt kunde märkas, att de ägde ringa eller intet begrepp i salighetskunskapen, ty de viste intet tecken därtill uppå de enfaldigaste frågor, som dem föreställdes. Ingen kunde läsa i bok; få kunde läsa *Fader vår,* och det i mindre redighet, någon läste *Tron,* men ej i sammanhang och redighet, utan här och där; *instiftelseorden* läste en eller annan tämligen väl. Stor del var ock, som intet kunde svara.»

Med anledning af den sålunda rådande okunnigheten gjorde superintendenten lapparna allvarliga föreställningar, att de måtte mera beflita sig om det, som hörde till deras salighet. Särskildt framhöll han nödvändigheten af att anställa kateketer, som undervisade lapparna och isynnerhet deras barn i hemmen. Häremot gjorde de dock energiska invändningar under förebärande, att det vore omöjligt för de mindre bemedlade att mottaga dylika huslärare, helst som de mente, att kateketen skulle i mat bättre hållas än lapparna själfva. De hemställde därför, huruvida det icke vore nog, att de vid sina sammankomster vid kyrkan läste för prästen.

Kiörning svarade härtill, att det »ej gjorde tillfyllest, att lapparna skulle vid predikan i kyrkan förhöras, utan vore därjämte af nöden, att lapparna skulle i deras hemvist besökas af dem, som byar emellan undervisa till utrotande af all hedendom, som vår kristliga öfverhet icke kan lida i sitt rike». I visitationsprotokollet heter det vidare: »Herr Biskopen paminte äfven om förbudet, att lapparna ej böra tillåtas att gifta sig, innan de kunde något läsa sin kristendom, hvilket nu kommer att verkställas, sedan kateketer dem blifvit förord-

nade.» Beträffande kateketernas aflöning skulle superintendenten så laga, att dessa af konungen undfinge betalning, allenast lapparna gäfve dem mat af födan, som de själfva åte. »De fattiga, som icke ägde råd att gifva en sådan kateket mat, kunde väl, när de låge så nära i grannskapet, gifva sina barn litet mat och sända dem till de förmögnare, hvarest kateketen uppehölle sig, där de hade tillfälle att undervisas.»

Efter dessa framställningar frågade Kiörning, »om icke någon till sin heder ville utlåta sig att godvilligt mottaga kateket, som kunde dem påläggas». Härtill fanns dock ingen villig. Slutligen efter flere upprepade föreställningar framträdde lappen Nils Andersson Halt och tillböd sig att gå superintendentens önskningar till mötes och mottaga en kateket.

Det hade sig dock icke så lätt att finna någon person så kvalificerad, att han kunde till kateket antagas. Inom Gellivare församling var ingen att tillgå. Men i Juckasjärvi Lappmark fanns en lappdräng med namnet Per Genberg (eller Jenberg), som åtnjutit någon skolundervisning och »lärt sig läsa sina kristendomsstycken» samt därjämte var kunnig i lapska, finska och svenska språken. Denne förordnades nu af Kiörning att vara kateket i Kaitom. Jenberg tillträdde samma år sin syssla, hvilken han sedermera med några mindre afbrott utöfvade i 35 år eller till sin död år 1786.

I alla visitationsakter äfvensom i pastorsämbetsberättelser från denna tid erhåller Jenberg de bästa vitsord för nit och allvar i sitt arbete. En gång, nämligen vid 1764 års visitation, erhöll han visserligen af superintendenten Kiörning en offentlig tillrättavisning för det han »vid tillfälle något öfverflödat med starka drycker». Men han lofvade då bättring och tackade superintendenten för den undfångna varningen och förmaningen. Detta löfte synes han ock redligt

hafva hållit. Säkert är, att hans verksamhet och vandel städse lofordas. Så sent som år 1784, då Jenberg redan var gammal och skröplig, heter det i pastors årsberättelse: »Kateketen Per Jenberg är i Kaitom och har efter vanligheten varit uppbygglig i dess syssla».

Många voro de lappar både äldre och yngre, som genom Jenbergs undervisning lärde sig att läsa och fingo nödig insikt i kristendomen. Han sökte äfven uppbygga lapparna genom att om söndagarna hålla bön och föreläsa för dem ur postillan, då de vistades på så långt afstånd från kyrkan, att de ej kunde komma dit. Emellertid hade han som kateket att kämpa med många svårigheter. Lapparna voro obenägna att mottaga honom i sina kåtor och underhålla honom med mat. Somliga torde väl ock hafva varit oförmögna därtill. Hos de fattigare fick han icke stanna mer än 1 à 2 eller högst 3 dagar i sänder, och de förmögnare ville icke underhålla honom mer än 1 à 2 veckor om året. Under sådana förhållanden var det icke lätt att vinna några goda resultat med undervisningen. Ekonomiskt betryck gjorde honom ock stundom modlös och hämmade hans verksamhet. Till en början utgjordes hans kontanta lön endast af 20 daler om året. Denna lön utfick han understundom i bankosedlar, hvilka af lapparna icke mottogos som likvid för varor, hvarför han icke ens kunde få köpa mat och kläder, när han så behöfde. Vid 1757 års visitation klagade han såväl häröfver som äfven däröfver, att lappallmogen, hvilken genom en då härjande rensjukdom blifvit utarmad, icke hade utväg att underhålla honom med mat, »och att han ofta stor hunger måste lida», hvarför han begärde entledigande från sin kateketsyssla. Visitator lyckades dock öfvertala honom att blifva kvar vid sin befattning och gjorde framställning till vederbörande, att kateketen måtte utfå sin lön i silfverpenningar. Sedermera erhöll Jenberg äfven någon tillökning i sin lön och synes för

öfrigt mot slutet af sin verksamhet hafva omfattats med större välvilja och tillmötesgående af lapparna själfva. År 1763 anställdes ytterligare en kateket, som framdeles verkade vid sidan af Jenberg.

Till kateketinstitutionen kom snart äfven en annan undervisningsanstalt för församlingens lappar, i det en fast lappskola inrättades vid Gellivare, hvilken trädde i verksamhet år 1756. Ett skolhus uppfördes för detta ändamål år 1754 på statens bekostnad. Skolmästaren, som var prästman, aflönades af staten. Han var skyldig att mot en viss ersättning hålla mat och kläder åt skolans frielever, hvilka utgjorde 6 à 7 stycken. Dessa bodde året om i skolan, tills de inhämtat nödiga insikter i sin kristendom och fingo afgå därifrån. Andra lärjungar, som underhöllos af föräldrar och målsmän, kunde äfven i skolan till undervisning mottagas. Vid 1755 års visitation tillfrågades lapparna, om de vore villiga att sätta sina barn i denna skola. Härtill svarade de: »emedan höga öfverheten sådant befallt, ty lärer ingen därtill neka, som skickliga barn hafver». Det synes icke heller hafva förorsakat någon svårighet att erhålla elever till friplatserna. Tvärt om heter det i några visitationsakter, att »flera ville än finge» komma dit. Att däremot föräldrar på egen bekostnad hållit sina barn i denna skola, torde hafva varit sällsynt.

Lappskolan ansågs blifva af stor betydelse för nomadbefolkningens upplysning. Ty dels hoppades man att här kunna uppfostra dugliga kateketer, dels väntade man, att öfriga elever skulle efter sin afgång från skolan beflita sig om att undervisa sina syskon och föräldrar m. fl. i läsning. Alla dessa förväntningar torde väl icke hafva gått i uppfyllelse, men säkert är likvisst, att lappskolan varit till mycken välsignelse för lapparna och i hög grad bidragit till deras upplysning och evangelisering. Af alla visitationsakter från 1750-talet finner man, att ingen af lappallmogen då kunde läsa i

bok. Under nästa årtionde börjar dock någon ljusning i detta stycke att förmärkas. Visserligen klagas fortfarande öfver stor okunnighet »bland Kaitomlapparna, som i fjällen bo», af hvilka många voro, »som ännu icke lärt sig de forsta orden af Herrens bön, mindre det öfriga af catechesi canonica». Dessa lappar, heter det, hafva »af ålder varit mera hårdnackade och ovilliga att låta undervisa sig än andra». Men da Kiörning höll sin andra visitation i Gellivare den 24 februari 1764, »fanns någon del af ungdom och barn kunna läsa i bok, och största delen hade fattat Catechesin canonicam utantill; några läste ock doktor Lutheri Cateches och prosten Högströms Catechismi frågor samt en och annan Svebilii spörsmål». Äfven de äldre hade sedan Kiörnings första visitation år 1751 gjort åtskilliga framsteg, så att större delen af dem visste, hvad synd var, samt hade kunskap om själens odödlighet och uppståndelsen, hvarom endast ett fåtal vid 1751 års visitation vetat något besked. Kiörning uttryckte med anledning af dessa framsteg sin belåtenhet. I visitationsprotokollet finnes därom antecknadt följande: »Efter ändadt förhör gaf herr Præsul församlingen tillkänna, det han haft hjärtlig fägnad att förnimma, huru Gellivare församling på de förflutna 13 åren tillväxt i kristendomskunskåpen.» Vidare heter det: »Herr Præsul berättade församlingen, att han dagen förut examinerat skolebarnen och funnit, att skolemästaren gjort all flit om deras undervisning, och att barnen voro väl för sig komna, efter den tid de gått i skolan.»

Kaitomlapparna ådagalade ock vid denna visitation en bättre hyfsning i sitt uppträdande än år 1751, hvilket visar, att kristendomen redan börjat öfva inflytande på deras skick och seder. Härom heter det i visitationsprotokollet: »Med mycken fägnad har man vid denna visitation, då församlingen enhälligt varit närvarande, sett, huru lapparna, som vid 1751 års visitation lågo i kyrkan öfver hvarandra och kunde icke

förmås att sitta, nu med all beskedlighet sutto i sina bänkar. Med icke mindre fägnad hördes ock nu, att de framför andra vilda Kaitomlapparna efter hand blifvit allt villigare och villigare att låta undervisa sina barn i kristendomen.»

I samma mån lapparna tillväxte i kristlig kunskap och upplysning, började de äfven värdera nådemedlen. Under det mörker, som förut varit rådande, hade de naturligtvis icke frågat mycket efter vare sig ordet eller sakramenten.

Vid 1751 års visitation klagade pastor, att en del lappar voro vårdslösa att befordra sina barn till dopet. De voro därjämte okunniga om nöddopet, hvilket dem ej heller kunde anförtros, »emedan få kunna läsa Fader vår, och det i mindre redighet; förutom att det vore till att frukta, det en eller annan torde bruka vidskepelse vid nöddops förrättande.»

En ändring till det bättre hade härutinnan emellertid inträdt. I 1764 års visitationsakt omtalas, att de numera voro »måna om att tidigt befordra sina barn till det hel. dopet». Vidare heter det: »Om somrarna, då de äro vistande långt bort i fjällen, förrättas ibland nöddop af kateketen Jenberg och lappmannen Per Nilsson Halt, hvars fader var den förste, som vid 1751 års visitation lät sig beveka att emottaga kateketen Jenberg, hvilket haft den välsignade påföljd, att både föräldrar och barnen äro grundade i kristendomskunskapen, och de senare läsa äfven nya testamentet.»

Kiörning förmanade och uppmuntrade församlingen på det bevekligaste att framgent med all omsorg beflita sig om förkofring i salighetsläran och låta sina barn undervisas af deras lärare och den utsedde kateketen. För att uppmuntra de lappar, som redan lärt sig läsa i bok, att undervisa andra, utlofvade han ett premium åt dem, som så gjorde. Den som lärde en annan att redigt läsa skulle för abc-boken få 6 daler och för katekesen 9 daler, och skulle de, som till sadana premiers undfående sig anmälde, låta den de lärt exami-

neras af prästerskapet, som, då de finnas försvarliga, därom skulle insända bevis till konsistorium. Under den följande tiden utdelades sådana premier icke så sällan, hvaraf synes, att denna Kiörnings åtgärd icke var utan betydelse.

Kiörning påminte äfven å nyo om förbudet för lapparna att gifta sig, förr än de kunde någorlunda redogöra för sin kristendom. Tillika anbefalldes till noggrann efterlefnad det bruket, att ingen skulle få gå till nattvarden utan att hafva undergått förhör.

Predikoförhör höllos hvarje söndag. Vid högtiderna examinerades hela församlingen under eftermiddagen. Husförhör höllos äfven hvarje år öfver hela församlingen.

Som man ser, arbetades på allt sätt för lapparnas höjande i kristlig upplysning. Detta arbete visade sig icke heller fruktlöst. Tio år efter Kiörnings senare visitation, eller år 1774, utgjorde enligt en statistisk redogörelse i pastors årsberättelse antalet af de Kaitomlappar, som kunde läsa i bok, 41. Utantill kunde 119 med redighet läsa Catechesin canonicam och prosten Högströms katekes samt 133 med mindre redighet Catechesin Canonicam *.

Det drog dock länge om, innan kristendomen fick genomföra den omskapande pånyttfödelse i Kaitomlapparnas sinnen, att den blef en lifsmakt bland dem. Många höllo hårdnackadt fast vid sitt gamla lefverne i synd och laster. Kärleken till brännvinet var isynnerhet svår att utrota. Vid kyrkohelgerna och marknaderna hände det allt för ofta, att de intresserade sig mera för krogen än kyrkan. För öfrigt klagas länge, att Kaitomlapparna voro försumliga i sina kyrko-

* I Sjocksjocks lappby, som likaledes hörde till Gellivare, men hvilken icke var så folkrik som Kaitom, ställde sig motsvarande siffror sålunda: 29, 45, 56. Af nybyggarna läste 102 i bok samt 16 Luthers Katekes. Hela församlingens folkmängd utgjordes vid denna tid af omkr. 1,000 personer, af hvilka cirka 15 proc. voro nybyggare och de öfriga lappar. Af dessa senare tillhörde minst 3/4 delar Kaitom.

besök. Vissa kyrkoturer voro fastställda för hvarje hushåll. Vid 1751 års visitation bestämdes, att de som bodde nära kyrkan skulle inställa sig där hvarannan söndag. De längre bort belägna kunde hvar 3:dje, 4:de, 5:te eller 6:te söndag komma till kyrkan. Då hela hushållet icke kunde komma på samma söndag, skulle de alternera, så att de, som icke kommo den ena söndagen, skulle komma den andra. Om någon försummade att iakttaga sin kyrkotur, skulle han af pastor upptecknas, hvarefter han vid domstol belades med böter. Lapparna hade emellertid allehanda ursäkter att anföra för sitt uteblifvande från kyrkan. Än voro deras renhjordar oroade af vargar, så att de ej kunde lämnas utan bevakning, än var renbetet dåligt, än var det oväder, så att de ej kunde slippa fram, än fruktade de för smittosamma sjukdomar såsom kopporna, hvilka understundom gingo nere på landsbygden o. s. v. Ofta föregåfvo de ock, att de besökt kyrkan i Juckasjärvi, då de ej kommit till Gellivare. Efter hand blefvo de dock allt villigare att besöka kyrkan, så att de utan några tvångsmedel kommo dit, så ofta tillfälle därtill gafs. Men klart är, att lapparna, som isynnerhet vissa tider på året vistades på mycket långa afstånd från kyrkan, fortfarande voro tämligen oregelbundna i sina kyrkobesök. Därför erhöllo de ock vid nästan alla visitationer under 1700-talet påminnelser om nödvändigheten att flitigare besöka Guds hus.

Då de ej kommo till kyrkan, hölls dock vanligtvis bön hemma i deras kåtor antingen af kateketerna eller af andra personer, som voro så försigkomna i läsning, att de kunde föreläsa ur evangeliiboken och postillan. Därjämte voro sedan 1764 i byarna tillsyningsmän förordnade, hvilka hade att vaka öfver sabbatens helgd, så att inga oordentligheter skulle på densamma förelöpa.

Hedniska offer och vidskepelser försvunno så småningom, i den mån kristendomen vann insteg. Vid 1751 års visitation

tillfrågades kyrkoherden och missionären Zelberg, »huruvida i församlingen hördes af trolldom och vidskepelser eller andra vederstyggelser samt gångbara laster». Härför visste de dock icke att beskylla någon. Vid 1754 års prostvisitation heter det, att prästerskapet »tackade Gud, att afgudadyrkan, som tillförene härstädes blifvit nog öfvad, hafver nu afstannat och folket begynner vinnlägga sig om den sanne Gudens dyrkan». Liknande uttalanden finnas i flere visitationsakter under 1700-talet. Ett uttalande, som synes tyda på, att något slags religiöst svärmeri, hvilket dock var af snart öfvergående beskaffenhet, yppat sig i Kaitom, förekommer i pastors ämbetsberättelse för år 1778. Detta uttalande har följande lydelse: »Entusiasteriet, som i Norr-Kaitom i förledne vinter hos några lappar yppades, och sades denna besmittelsen vara ifrån Öfver-Torneå kommen, har slocknat, så att ingen numer höres däraf vara besmittad.» För öfrigt vitsordas äfven i denna berättelse, att vidskepelser och dylika oloftigheter icke förspordes, så vidt prästerskapet hade sig bekant. De vitsord, som sålunda förekomma om lapparnas frihet från vidskepelse, få dock fattas med någon modifikation, enär genom muntlig tradition är bekant, att offer för god lycka med renarna äfvensom för jakt- och fiskelycka m. m. sporadiskt förekommo ända in på 1800-talet. Emellertid gjorde prästerskapet sitt bästa för att utrota allt hedniskt väsende. Efter Lunds död voro tre präster med namnet Johan Björkman, far, son och sonson efter hvarandra kyrkoherdar i Gellivare i sammanlagdt mer än 100 år. Vid deras sida stodo skolmästarne vid lappskolan, hvilka äfvenledes, som förut är nämndt, voro präster. Den förste Björkman, som dog år 1788, var en rätt framstående man, som i sin krafts dagar gjorde mycket till hedendomens utrotande och med framgång arbetade på lapparnas evangelisering. Äfven dennes son, som en tid var sin faders adjunkt

och sedermera efterträdde honom i kyrkoherdebefattningen, gjorde ett godt arbete i samma syfte.

Skolmästaresysslan vid lappskolan i Gellivare innehades under 1700-talet först af pastor Nils Sundelin, därpå af magistern Karl Fjellström och slutligen af pastorn Johan Dynesius. Af dessa var den förstnämnde, som tjänstgjorde här åren 1757—1768, den mest framstående. Sundelin var till börden lapp. Han var en af de få präster af lapsk härkomst, som skickat sig sitt ämbete värdigt. I Grapes herdaminne skildras han som »en rättskaffens, ordentlig och utmärkt prästman af sin nation». Vid 1764 års visitation erhöll han af Kiörning vitsord för »sin berömliga sorgfällighet med barnens undervisning», och visitationsakterna i öfrigt från den tiden visa, att han äfven med flit och omsorg deltog i församlingsvården i dess helhet samt sålunda i väsentlig grad bidrog till lapparnas andliga upplysning.

Det var ett vackert och välsignadt verk, som under 1700-talet utfördes i Kaitom. Väl torde många brister hafva vidlädt missionsarbetet därstädes under denna tid. Men sakert är, att Kaitomlapparna vid århundradets slut trots alla sina fel och svagheter voro till sinnelag och seder helt andra människor än vid dess början. En stor förändring till det bättre hade försiggått. Och grunden till denna förändring låg utan all gensägelse i den andliga upplysning, som under stora mödor och bekymmer bibragts dem af de för Kaitomlapparnas omvändelse nitälskande män, hvilkas lif och arbete blifvit i det föregående mer eller mindre berörda.

O. Bergqvist.

Borde vi icke, mera än som vanligen sker, söka göra våra församlingar bekanta med det gamla testamentet, och huru hafva vi därvid att gå till väga?

Huru den fråga, som härmed blifvit uppställd, skall till sin förra, grundläggande del besvaras, beror helt naturligt af, huruvida å ena sidan ett verkligt behof i den antydda riktningen hos våra församlingar förefinnes och å den andra det gamla testamentets skrifter förtjäna att i fullständigare mening än hittills blifva församlingens egendom.

Måste man öfver hufvud taget beklaga, att äfven de religiöst intresserade i våra dagar dels vida mer *höra* än *läsa*, dels ock, när de läsa, vida mer sysselsätta sig med annan religiös litteratur (framför allt tidningar) än med bibeln själf och med sådana skrifter, som äro ägnade att föra in i bibeln och dess åskådning, så torde man ock utan synnerlig tvekan kunna påstå, att äfven af verkliga bibelläsare antingen gamla testamentet i dess helhet eller åtminstone en stor del af dess skrifter lämnas å sido och försummas. Många torde sedan skol- och konfirmationstiden, då äfven gamla testamentets bibliska *berättelser* genomgingos, föga hafva sysselsatt sig med desamma. Än mindre kända torde de *profetiska* skrifterna i allmänhet vara. Är det någon bland G. T:s skrifter, som skulle kunna förutsättas vara något mera känd och använd, skulle det väl vara *Psaltaren*, om vi än betvifla, att mer än ett fåtal behjärtar hvad Luther i sitt sköna förord till denna bibelbok yttrat till dess pris.

Spörja vi efter orsakerna till denna församlingens bristande förtrogenhet med gamla testamentets skrifter, torde de

nog vara att söka i flera, ofta med hvarandra samverkande omständigheter, däribland dels den, att nya testamenten torde vara mer spridda än helbiblar, dels ock att (såsom redan Luther sade) »många akta det gamla testamentet ringa», dels slutligen att åtskilliga låta sig afskräckas från det gamla testamentets läsning därigenom, att de där möta åtskilligt, som synes dunkelt, och icke hafva någon som uttyder det för dem.

Förhåller det sig så, som ofvan blifvit sagdt, torde däraf framgå, att våra församlingar verkligen behöfva göras mera bekanta och förtrogna med sitt gamla testamente. Och hvem skulle det då närmast åligga att förhjälpa dem till en sådan bekantskap, om icke församlingens lärare?

Ytterligare anledning härtill synes oss föreligga med hänsyn till den nedbrytande *kritik*, som — efter att förut hafva företrädesvis riktat sina angrepp mot de nytestamentliga skrifterna — numera med all kraft vändt sig mot det gamla testamentet. Denna kritiks »resultat» stanna, som bekant, allraminst i våra dagar inom de lärdes studiekamrar. På tusende vägar sprider sig kunskapen därom i tal och skrift ut bland den stora mängden. Att härigenom aktningen för gamla testamentet allt mera nedbrytes, bör ej förvåna oss; bevis därpå saknar för öfrigt ej den, som har sin verksamhet förlagd i församlingens midt. Så mycket farligare blifva anfallen, då de riktas mot böcker, som de flesta icke känna och om hvilkas värde de följaktligen icke på förhand kunna hafva någon fast öfvertygelse. En sak, hvars värde jag af egen erfarenhet känner, göres ej så lätt värdelös eller dålig i mina ögon genom andras klander och nedsättande omdömen. Men sådant däremot, som jag aldrig lärt rätt känna och värdera, låter jag mig utan synnerlig svårighet frånryckas.

Med den lärda antikritikens vapen kunna vi präster i allmänhet ej möta bibelkritiken, det skulle ock bland den

stora mängden föga eller intet gagna. Men hvad församlingens lärare *kunna* och enligt vårt förmenande *böra* göra, det är att genom en positiv utläggning och förkunnelse af det gamla testamentets ord söka föra sina församlingar in uti detsamma, lära dem älska och värdera det och därmed äfven gifva dem det bästa stöd och vapen mot alla och allt, som mer eller mindre medvetet åsyftar att nedsätta bibelordets gudomliga anseende.

Härmed hafva vi sökt angifva tvenne s. a. s. mera *yttre* skäl till att våra församlingar böra göras mer bekanta med gamla testamentets skrifter. Därtill komma nu äfven *inre* grunder, hvilka sammanhänga med själfva det gamla testamentets egen art och särskildt med dess förhållande till det nya. De synpunkter, vi härvid önskade framhålla, kunna korteligen sammanfattas sålunda: Gamla testamentets skrifter förhålla sig till det nyas dels *grundläggande*, dels *kompletterande*.

Att gamla testamentet är det nyas oumbärliga grundval, torde för enhvar, som något känner frälsningshistorien och dess utvecklingsgång, vara en tämligen självklar sats. Men när det gällt att draga konsekvenserna häraf på det homiletiska området, har icke desto mindre den satsens sanning ofta fått träda i skuggan. Inom den apostoliska kyrkan lästes och utlades visserligen vid gudstjänsten gamla testamentets skrifter, äfven sedan större delen af de nytestamentliga förefunnos. Men redan hos de s. k. apostoliska fäderna saknas samma sinne för gamla testamentets betydelse, liksom blicken för frälsningshistorien fördunklats. Hos en Augustinus lyser den åter fram. Han var det som tillmätte Guds-rikes-idéen en så stor betydelse; af honom hafva vi sådana om vid och djup inblick i skriftens väsen vittnande ord som dessa: Novum Testamentum in Vetere latet, Vetus in Novo patet» samt »Distingue tempora, et concordabit Scriptura! Under medel-

tiden nära nog försvinner gamla testamentet ur predikningarna; ett lysande undantag utgör Berthold af Regensburg, som ock vid ett tillfälle liknar gamla testamentet vid en mandel, hvaraf judarne gnaga skalet, under det blott de kristna finna kärnan. Näst apostelen Paulus torde ingen hafva varit så hemmastadd i gamla testamentets skrifter som Luther; han genomläste ju också sin bibel två gånger årligen! Ofta har han i tal och skrift utlagt gamla testamentet, särskildt Genesis, profeterna och psalmerna. Och hos honom finnes, mer än hos de flesta, historiskt sinne, djupgående erfarenhet, vidtskådande blick.

Mellan den reformerta och den lutherska kyrkan råder i fråga om den homiletiska användningen af gamla testamentet en ganska stor olikhet, hvilket sammanhänger med båda dessa kyrkors olika uppfattning, särskildt af den heliga skrift. Inom den reformerta kyrkan, som mer betonar enheten än åtskillnaden mellan gamla och nya förbundet och där heller inga perikoper lagt något band på homiletens fria val, har man ägnat gamla testamentet stor uppmärksamhet. En son af denna kyrka var ock den man, som väl må kallas gamla testamentets störste homiletiske utläggare i nyare tid: Gottfried Menken († 1831). Inom den lutherska kyrkan åter, som från början intog en mer antijudaistisk ståndpunkt, lämnade man mer och mer gamla testamentet å sido och höll sig vid uteslutande nytestamentliga perikoper. Först på senare tiden hafva åtskilliga af Tysklands lutherska landskyrkor vid sidan af de nytestamentliga perikopserierna upptagit jämväl gammaltestamentliga sådana.

I förordet till en samling predikningar yttrar den nyssnämnde Menken: »Hvarför så många predikningar öfver texter ur *gamla testamentet?* Bland annat äfven på det att du, min läsare, som så frågar, icke måtte behöfva fråga och klaga: Hvarför så många predikningar öfver *nytestamentliga* texter? Alltid blott predikningar öfver nya testamentet! Be-

höfver ej gamla testamentet uppenbarligen mer förklaring och utläggning än det nya? Skall det förra då endast behandlas med flit och vetenskap i universitetens hörsalar? Och användas ej där flit och vetenskap därpå, för att sätta det gudomliga ordets blifvande tjänare i stånd att en gång förhjälpa sina församlingar till dess förstående och njutande? Hvarför ägnas ej i de kristna församlingarna mera flit och arbete at den bok, som under Guds Sons vandring på jorden var hela hans lifs ljus och rättesnöre? Det nya testamentet är ju utan det gamla likt en byggnad utan grundval, likt den fragmentariska senare delen af en historia, hvars förra del förkommit och hvilken i följd häraf kan fattas och förstås hvarken till sin höjd eller sitt djup och aldrig i den för henne egendomliga sanningen. Det liknar den från försatsen lösryckta, sköna, fulltoniga eftersatsen uti ett tal, hvilken fyller hela vår själ — men icke tillfredsställer, utan lämnar efter sig en smärtsam, brinnande längtan efter att återfinna *den* försats, ur hvilken allena ett sådant mer gudomligt än mänskligt tal kunde framgå, som nu — tyvärr! — icke helt öfvertygar, icke helt tillfredsställer, emedan den är söndersliten, ofullständig och på grund häraf oförståelig.» Så långt Menken.

Måste vi icke erkänna sanningen af sådana ord? Om i Jesus Kristus alla strålarna af den gudomliga uppenbarelsen löpa tillsamman såsom i en brännpunkt, skulle då icke denna sol blifva oss ännu härligare och lysa oss ännu klarare, om vi sökte följa dessa strålar tillbaka genom tiderna? Egentligen förstår ju ingen rätt Israels historia, förebilderna, profetiorna o. s. v. utan att se dem i ljuset af uppfyllelsen i Kristus. Så förstår heller ingen rätt Herren Kristus, hans ord och verk utan grundlig kännedom om förberedelsen i gamla testamentet. En sådan kännedom kunde apostlarna förutsätta hos sina åhörare och läsare, och där de — såsom i en hednisk omgifning — icke kunde det, där sörjde de för att

Israels heliga skrifter sattes i deras händer. Men månne *vi* kunna förutsätta samma kunskap om gamla testamentets för det nya så grundläggande sanningar? Vi tro det icke. Sväfvar då icke ofta den fulltonigaste nytestamentliga förkunnelse i luften?

Intager gamla testamentet en grundläggande ställning i förhållande till det nya, så kan det ock därjämte sägas utgöra ett *komplement* till det senare. Likasom en Johannes, när han skref sitt evangelium, förutsatte tillvaron af äldre berättelser om Jesu lif och därför ansåg sig vid sin skildring däraf kunna förbigå åtskilligt, som visst icke saknade sin stora vikt och betydelse, så kunde ock de nytestamentliga författarne, framför allt när de vände sig till medlemmar af Israels folk, i det hela taget utgå från de gammaltestamentliga grundsanningarna i religiöst och sedligt hänseende såsom förut bekanta. Inför hedningar åter höra vi dem förkunna först och främst just dessa grundläggande sanningar, häfdande *gudsbegreppet* i dess renhet, väckande *synd- och skuldmedvetandet* till lif och framhållande *hoppet*, lifvets, uppståndelsens hopp, — allt gent emot hednavärldens falska gudsdyrkan, lättsinne och hopplöshet.

Dessa tre för den gammaltestamentliga uppenbarelsen så betydelsefulla moment — skulle de icke vara af nöden att framdraga just i en sådan tid som vår, när mångenstädes otro och vantro i förening göra allt för att sönderrifva själfva grunden och rycka ur människors hjärtan tron på den lefvande, personlige Guden, skaparen och härskaren öfver hela naturen, medvetandet om synd och skuld inför honom, den helige och rättfärdige, samt slutligen hoppet om ett evigt, himmelskt lif. Behöfva månne icke den 1:sta trosartikelns sanningar kraftigare predikas för vår naturdyrkande och inför människoskapelserna tillbedjande tid? Behöfver icke den *Herrens fruktans* ande, som strömmar emot oss just ur det gamla testamentet, vinna mera insteg i våra församlingar?

Och i sammanhang härmed en annan sak. Vi äro fullt öfvertygade om, att många i våra församlingar i mångt och mycket ännu stå på en gammaltestamentlig ståndpunkt, om de ens kommit så långt, och vi tro därför, att vid sidan af och till omväxling med förkunnelsen af de stora nytestamentliga trossanningarna också en predikan, som i viss man stege ned till gamla testamentets lägre standpunkt, skulle fylla sin plats. Luther själf, som icke gärna kan misstänkas för att vilja skjuta nya testamentet åt sidan, uttalar vid ett tillfälle följande behjärtansvärda ord: »När man predikar artikeln om rättfärdiggörelsen, sofver folket eller hostar, men när man börjar med berättelser och exempel, spärra de upp båda öronen, äro stilla och höra på».

Och slutligen: äfven i det hänseendet kompletterar gamla testamentet det nya, att det i åskadliga bilder ur lifvet ställer fram för oss människor i olika lefnadsställningar (furstar, präster, krigare, tjänare o. s. v.), hvilka lefvat sitt lif med eller utan Gud. Hvilka bilder *ur* lifvet (samhällets, familjens etc.) *för* lifvet! Hvilken realism, och särskildt: hvilken mångsidig och lärorik belysning af de sociala frågorna, som i vara dagar tilldraga sig allt större uppmärksamhet! Hvilka visdomsord i Ordspråksboken, hvilka böneord i Psaltaren! — Har icke Kübel rätt, då han säger, att »det är obibliskt att aldrig predika öfver gamla testamentet»?

Böra och vilja vi nu göra våra församlingar mer bekanta med det gamla testamentets skrifter, *huru hafva vi att därvid gå tillväga?* — Vi vilja vid besvarandet af denna fråga i korthet fästa oss något vid 3:ne synpunkter, nämligen rörande *tillfällena, textvalet* och *textbehandlingen.*

Hvad först angår de *tillfällen*, som bjudas oss i det antydda syftet, kan det icke nekas, att de f. n. äro ganska få och kringskurna. Vi höra ingalunda till dem, som beklaga sig öfver de fastställda perikoperna såsom ett tvång; tvärt om

se vi i dem ett stöd och en hjälp, en välsignelse för både lärare och åhörare. Men nog känna vi oss frestade att beklaga, det så få gammaltestamentliga texter (inalles 5, alla tillhörande gamla epistelårgången) funnit plats inom våra perikopserier, synnerligast sedan vi sett, huru rikt lottade våra tyska bröder äro just i detta hänseende. Sammanhängande gammaltestamentliga perikopserier, ordnade efter kyrkoårets gang, finnas t. ex. i Sachsen, Bayern, Rhenprovinserna, Nassau, och på andra hall finnes åtminstone bland de föreskrifna perikoperna betydligt rikare tillgång än hos oss på gammaltestamentliga texter. Att sådana kunna uppsökas, väl så öfverensstämmande med våra gamla evangeliiperikoper, som våra nuvarande båda årgångar af s. k. nya texter, därom äro vi för vår del lifligt öfvertygade af hvad vi i den vägen lärt känna. Men som sagdt: för närvarande erbjuda våra söndagstexter föga tillfälle att göra församlingen bekant med gamla testamentets skrifter.

I någon, ehuru ganska ringa mån, kan detta under nuvarande förhållanden ske genom användande af ur gamla testamentet hämtade *exordier*, hvarvid åtminstone en uppmärksam och läraktig åhörare kan få en hänvisning på det gudomliga sammanhanget mellan Skriftens förra och senare del. Ofta, icke minst vid högtiderna, skulle enligt vårt förmenande ett dylikt gammaltestamentligt »anslag» kunna icke så litet bidraga till att försätta åhörarne i den rätta stämningen för dagens nytestamentliga text och den därpå grundade predikan. Särskildt i Davids psalmer finnas många ställen, som väl ägna sig till sådana inledningsspråk, helst de på samma gång anslå något af den bönestämning, hvari församlingen väl må gå till Guds ords betraktande.

Äfven såsom texter för *skriftetal* kunna ställen ur gamla testamentet komma ifråga, både ur psalmerna och ur de historiska och profetiska böckerna. Lärorika vinkar i detta

stycke lämnar *Grashoff*. »Vom Paradiese bis zum Nebo. Der Gang durch den Vorhof des A. T. zum Tische des Herrn», äfvensom samme förf:s »Meditationen» (båda å Missions-bokh:s förlag, Hermannsburg).

Lämpligaste tillfällena att verkligen införa församlingen uti den gammaltestamentliga Skriftens helgedom erbjuda dock å ena sidan *konfirmationsundervisningen*, å den andra *bibelförklaringarna*. Att under närvarande tidsförhållanden inskränka konfirmandundervisningen till katekesen, såsom somligstädes torde vara brukligt, kunna vi ej anse rätt eller klokt. Barnens kunskap i bibliska historien är sällan så grundlig, att den helt enkelt kan förutsättas, och äfven om de äro något så när hemmastadda med berättelserna hvar för sig, hafva de föga eller ingen blick för frälsningshistoriens sammanhang. Huru viktigt då att söka införa dem i detta och i anslutning till den bibliska historien låta dem genom läsning af valda stycken i gamla testamentet göra bekantskap äfven med detta, så att de — om de eljest vilja fortsätta att läsa sin bibel — må i någon mån veta, hvad de hafva i sitt gamla testamente, icke minst i psalmerna och profeterna! — Hvad slutligen angår *bibelförklaringarna*, borde väl till omväxling med nytestamentliga texter stundom äfven gammaltestamentliga sådana kunna väljas.

Men *huru* böra de då väljas? Och särskildt — huru undkomma det »kval», som vanligen följer med ett fritt val? Vi tänka oss tvenne vägar såsom framför andra användbara. Antingen kan man söka ansluta sig till *kyrkoårets* idé och följaktligen bemöda sig om att utse en text, som står i samklang med den innevarande eller nyss firade söndagens perikoper eller ock (vid högtiderna) i allmänhet med högtidens stora firningsämne. Eller ock kan man välja en serie texter, som samtliga gruppera sig kring en viss framstående *biblisk personlighet* (t. ex. Abraham, Josef, Elia, David o. s. v.)

Eller slutligen kan man välja texter, som genom sin följd gifva uttryck åt den *heliga historiens inre utvecklingsgång*, t. ex. under adventstiden några af de löften, som med fortskridande klarhet visa hän på den kommande Kristus, eller under passionstiden sådana ställen ur G. T., där den lidande Frälsarens bild allt klarare framskymtar. — God ledning för textvalet, liksom äfven för textbehandlingen, lämna bl. a. *Langsdorff*, Alttestamentliche Perikopen. Homiletisches Handbuch für ev. Geistliche (Leipzig, Richter), samt: *Bindemann*, Die Bedeutung des Alten Testaments für die christl. Predigt (Gütersloh, Bertelsmann).

Komma vi så slutligen till frågan om *textbehandlingen*, så kunde utan tvifvel därom mycket vara att säga. Att gammaltestamentliga texter, om de rätt skola behandlas, kräfva en grundlig förberedelse, är obestridligt, och mången torde anse detta vara skäl nog att alldeles afstå från deras användning. Skola vi då sky mödan, som det kostar att tränga ned i det gudomliga ordets djupa schakter och därur hämta upp oskattbart guld åt våra församlingar? Skulle vi icke ofta själfva af ett sådant grundligt bibelstudium hämta så mycken vinst, att det mer än lönade sig att bedrifva detsamma? (se därom Kübel: Das Alte Testament in seiner Bedeutung für das geistl. Amt). — Tvenne ensidigheter gäller det framför allt att undvika vid behandlingen af gammaltestamentliga texter. De få icke oförmedladt öfverföras på det nytestamentliga området, men de få icke heller blott fattas i sin ursprungliga inskränkthet. Det gäller att se hvarje text i *dess historiska sammanhang* och ur synpunkten af dess historiska förutsättningar, men det gäller å andra sidan äfven att se allt i gamla testamentet *uti uppfyllelsens ljus*. Iakttages denna hufvudregel, då, men också endast då, blir den kristna församlingens betraktelse af texter ur gamla testamentets heliga skrifter för henne rätt fruktbärande.

Förutom de arbeten, vi redan omnämnt såsom belysande vårt ämne och erbjudande ledning vid tillämpningen af här ofvan utvecklade grundsatser, vilja vi till sist påminna om tillvaron på vårt eget språk af sådana förträffliga arbeten som *Kübels* »Bibelkännedom» och *Edersheims* »Den heliga historien» (båda utgifna å Ev. Fosterl.-Stiftelsens förlag) samt dessutom om det i hög grad värderika arbetet af *W. Grashoff*, Alttestamentliche Bibelstunden zur Einführung der Gemeinde in das Verständniss der Heilsgeschichte» (7 band på C. E. Müllers förlag, Bremen).

Vi sluta med Kübels slutord i hans förut nämnda skrift »Das A. Test.»: »Vilja vi så, som vi det böra, använda Skriften, särskildt gamla testamentet, i vårt ämbete, så gäller det visserligen i första rummet, att vi själfva äro genomträngda af bibelns ande, på det djupaste invigda i henne. Huru kan man tillråda och bjuda andra en spis, hvars kraft man icke dagligen erfar på sig själf? Skola enligt Kristi löfte från vårt lif flyta strömmar af lefvande vatten till andra, så måste vi själfva hafva upptagit detta vatten i oss, vi måste dagligen sitta vid det lefvande vattnets källa och dricka. Sådant verke Gud i oss genom sin Ande!»

J. T. Bring.

Den religionsvetenskapliga kongressen i Stockholm 1897.

Naturligtvis är ej en religionsvetenskaplig kongress i och för sig något farligt. Tvärtom kan det vara hälsosamt att diskutera de stora religiösa grundproblemen, likaväl som vi t. ex. diskutera teologiska frågor på våra prästmöten. Då religionen måste vara föremål för vetande, så är det nödvän-

digt, att de stora religiösa frågorna undersökas och beskådas på allehanda lämpliga sätt. Och härvid kan det gagna, om olika meningar brytas mot hvarandra, så att man får se, hvilken som står sig bäst. Därför må man ej misströsta, om vid en sådan kongress meningar låta höra sig, hvilka ej fullt stämma med vår heliga tro och lära. Blott denna tro och lära få komma riktigt till tals, så äga de nog kraft att visa sin öfverlägsenhet.

Men nu frågas, om religionskongressen i Stockholm motsvarar detta ideal af en religionskongress. Först måste vi här anmärka, att vi såsom källor användt referat i tidningar och tidskrifter, och vi få väl anse, att dessa i det stora hela äro riktiga. Så i fråga om självfva kongressen vilja vi vidare anmärka, att ingen må föreställa sig, att en sådan kan röra sig på en allmänning, där ej de specifika religiösa frågorna beröras. På de andliga betesmarkerna finnas inga allmänningar. Inom det andligas värld individualiserar sig allt, på samma gång det vill vara uttryck för allmänna krafter och lagar. Visserligen ha olika troende och tänkare en hel del allmänna, gemensamma frågor att diskutera, men svaren på dessa frågor gifvas ej i allmänhet. Hvar och en svarar från sin ståndpunkt.

De frågor, som behandlades af kongressen, voro till stor del s. a. s. centralfrågor af andra ordningen. Det var sådana frågor, som hufvudsakligen betraktade religionen ur historisk synpunkt. Hit höra: det af Max Müller författade föredraget om religionens historiska studium, Chantepie de Saussayes föredrag om den jämförande religionsforskningen och den religiösa tron, Söderbloms om religionen och den sociala utvecklingen, Meyers om den moderna forskningen öfver urkristendomens historia, Fries' föredrag om moderna framställningar af Israels historia, Sabatiers om religion och kultur, Myrbergs om kristendomen såsom allmän världsreligion, samt Michelets om de gammaltestamentliga profeterna.

Om nu dessa talare försökte att hålla sig i förgårdarna, så måste de dock enligt sakens natur göra besök i självfva helgedomen. Det kunde ej undvikas, fick ej undvikas, om man skulle komma till något resultat. Den som synes ha ställt sig längst bort i förgården var den berömde språk- och religionsforskaren Max Müller, som i religiösa frågor utom för mycket annat måste berömmas äfven för sitt stora intresse för religion. Vi påminnas i föredraget om hans kända uppfattning af förhållandet mellan de olika religionerna. Han betraktar dem såsom olika utvecklingsformer af s. a. s. mänsklighetens ena och gemensamma religion. I alla finns det något af sanning, och han hoppas på en tid, då människorna skola ha en enda religion, som innesluter sanningen i alla. Han betraktar religionerna såsom historiska företeelser, fakta, som ej få anses ha sin grund i gudomlig uppenbarelse. Genom eget sträfvande ha människorna kommit till sina religiösa åskådningar.

Denna uppfattning är nu trots sin förmenta historiska karakter mycket ytlig och ensidig, d. ä. ohistorisk. Sant är, att vi måste inse, att all religion har sin djupaste subjektiva grund i människans religiösa anlag och behof och att äfven de hedniska religionerna innehålla sanningselement och verkat i någon mån välgörande på sina folks sedliga och sociala lif. Men ohistoriskt är det att förneka uppenbarelsen.

Så ofta den nekas eller förbises, måste det inskärpas, att till religionens begrepp hör, att Gud såsom lefvande personligt väsen gör sig känd för människan på ett *personligt* sätt. Människan kommer aldrig till en tillfredsställande religion blott genom eget sträfvande, genom egen eftertanke. Religionen är ej en tankeprodukt i första hand, eller en tillfällig praxis, utan den är lifsförhållande mellan Gud och människa. Och detta bekräftas just på ett *historiskt* sätt af Israels religion och kristendomen. Särskildt uppkomsten af dessa

religioner är af sådan art, att den icke kan förklaras utan erkännande af ett Guds högre och särskilda, fullt personliga ingripande. Det är ej blott hjärtats behof och religionens egen natur, utan den antydda rent historiska företeelsen, som göra det nödvändigt att tro på en särskild uppenbarelse i de två högsta religionerna, en uppenbarelse, som motsvaras af en ny och härlig uppenbarelse af sant och ädelt mänskligt lif, där dessa religioners strömmar af lifvets vatten gjutit sig ut öfver världen.

Något otillfredsställande i M. Müllers uppfattning erkändes af Chantepie de la Saussaye. Han menade, att den jämförande religionsvetenskapen må hvarken öfver- eller underskattas. Ej öfverskattas, ty med dess hjälp kommer man ej till insikt om religionens väsen, och kulturens makt är ej så stor, att den kan kullslå den religiösa tron, såsom många tro. Ej underskattas, ty den kan bidraga till en bättre insikt i de religiösa frågorna. Vetenskapen och tron skola ingå förening.

Prof. Sabatiers föredrag rör sig om religionens, närmast kristendomens, hvars egendomlighet han erkänner, förhållande till det mänskliga kulturlifvet. Han betraktar nu religionen såsom en traditionell institution och påstår, att förhållandet mellan denna och kulturen kan betecknas med ordet: *konflikt*. Denna konflikt är djupast inom katolska kyrkan med dess påfvedöme. Här är konflikten radikal och ohjälplig. Hos de protestantiska folken mildras och häfves konflikten allt mer särskildt genom en utveckling af teologien och det kristna medvetandet, som ingen auktoritet kan hämma.

Konflikten skall lösas på det sättet, att hvardera får sitt egendomliga område sig tillerkändt i det mänskliga själslifvet. Religionen skall ha sin psykologiska förklaring i utvecklingen af ett inre fromhetslif och vetenskapen i utvecklingen af det teoretiska och praktiska förnuftet. Så kunna de

två förenas; religionen blir kulturens själ och kulturen religionens kropp. Båda behöfva hvarandra.

Många tänkvärda sanningsord ha nog i detta föredrag sagts af den spirituelle och ädle talaren såväl om den svåra konflikten mellan religion och kultur, som om religionens innerlighet och oumbärlighet. Men vi måste säga, att hans åskådning lider af en individualism och subjektivism, som ej kunna hälsosamt inverka på frågans lyckliga lösning. Hans synpunkter äro för mycket franska. Säkerligen är den nämnda konflikten särskildt svår i Frankrike med dess oförbätterliga katolska kyrka, med dess protestantiska kyrkors bristfälliga samfundsformer och med dess brist på sinne för stabila och organiskt verkande institutioner.

Han tror, att de religiösa institutionerna, kyrkosamfund och dylika, hafva skuld i konflikten mellan religion och kultur. Empiriskt ha de naturligtvis det, liksom hvarje person eller personlighet här i världen har sin dryga andel i den gemensamma skulden. Men icke ligger det i institutionernas idé att framkalla den nämnda konflikten. Sabatier vill, att religionen skall få sin plats i det inre, väl i känslolifvet, och därifrån utöfva ett inflytande på människans andliga lif. Men den skall ej skapa yttre former och institutioner; det är vetenskapen, som skall utveckla förnuftet, kulturinnehållet. Men på detta sätt blir religionen i självfva verket undanmakad till en mörk vrå, där hon intet ser och intet förmår. Det är opsykologiskt att tänka sig en lifsrörelse i känslolifvet, som ej skulle taga form i det intellektuela lifvet och viljelifvet och följaktligen skapa yttre former. Om religionen skall visa sig verksam i människans yttre lif, så måste hon ock ha vissa yttre former att verka genom, institutioner. Skola nådemedlen verka, måste de förvaltas, och några bestämda personer måste ha om hand denna förvaltning. Och de, som njuta nådemedlen, sluta sig samman till samfund, hvilka såsom andra

samfund behöfva en viss ordning. Det är ej de religiösa institutionerna, som vålla konflikt med kulturen, då dessa institutioner äro goda, utan konflikten framkallas dels af dessa institutioners vissa representanters oresonlighet, dels af vissa kulturmäns oresonlighet att anse all tro på något öfvernaturligt såsom stridande mot kulturen.

För öfrigt är förhållandet mellan religion och kultur ej blott konflikt. Det är ofta af fredlig art. Religionens insiktsfullare representanter älska och vårda kulturen och dennas bättre representanter se ej sällan i religionen den fasta grund, på hvilken allt måste ställas. Och en fredlig samverkan mellan kyrkan och det jordiska samfundet finns mångenstädes och bär rika frukter för det helas väl, såsom i vårt land.

En viss frändskap finns det mellan Sabatiers fråga och pastor Söderbloms. Pastor S. har fattat den sociala frågan allvarligt i sikte och uttalade också många beaktansvärda sanningar om den samma. Han framhöll, att fastän kristendomen ej är af denna världen, så skall den dock tjänande och hjälpande sänka sig in i denna världens lif. Den skall träda fram öfverallt, dock ej med anspråk på att ändra bestående samfundsförhållanden, hvilket dock ej hindrar, att man i religionens namn skall fordra drägligare villkor för de fattige eller förtryckte.

På samma gång vi erkänna förtjänsterna i pastor S:s föredrag och önska, att hans goda ord i den stora frågan måtte lifligt beaktas, kunna vi ej undgå att fråga, om hans åskådning dock ej hade något af Sabatiers subjektivism. Han började med att påstå, att det religiösa och sociala ha sina skilda områden med hvar sitt organiska lif, hvilka områden dock komma i beröring med hvarandra understundom. Naturligtvis ha de hvar sitt självständiga område, men dessa måste stå hvarandra mycket närmare än hvad som kan uttryckas med en mer eller mindre tillfällig beröring. Inom det

andliga lifvets område stå de särskilda fälten i en inre, nödvändig förbindelse och växelverkan. I alla tider ha de religiösa åskådningarna inverkat på det sociala lifvet. Ja man har fordrat, att det sociala lifvets former skola skapas i öfverensstämmelse med religionens idéer. I religionens namn och genom dess kraft har t. ex. slafveriet upphäfts i de kristna staterna, äfven om det till en tid tolererades. I sammanhang härmed vilja vi säga, att goda institutioner hjälpa till att förbättra de sociala förhållandena.

Det är så sant hvad pastor S. säger, att först »nya människor». Men människorna lefva i vissa gemensamma former, institutioner, af hvilka de bero. Vi säga därför: nya människor och goda institutioner upphjälpa det sociala lifvet.

Närmare religionens heliga centrum rycka de af Fries, Michelet och Meyer behandlade frågorna. Michelet framhåller profeternas stora betydelse för skapandet af en helig religion och en sann moral, för hvilkas herravälde de kämpade äfven i tider af de svåraste kriser. Han betonade ock, att deras verksamhet varit förberedande för Kristus och kristendomen.

Meyers föredrag måtte, om referaten äro korrekta, understundom bjudit på underliga ting. Hela hans ståndpunkt tyckes ha varit mycket svag och otillfredsställande. Han erkänner, att kristendomens första tid är normgifvande för de följande. Grunden för kyrkans lif är ej så mycket tron på Jesus, som hans tro på Gud. Hvad Jesus trodde om sig själf tycks ej bli rätt klart. Man har tydt uttrycket »människosonen» så, att det skulle beteckna hans messiasvärdighet. Men snarare skulle han enligt tal. ha menat »denne människoson», d. ä. denna människa. En fiffig tolkning!

Jesu tro på Gud få vi veta af hans samtidas tro på honom. Denna är äldre än tron på hans uppståndelse. Den berodde ej af hans under, hvilka Jesus själf ej skall ha gifvit stor betydelse, utan på hans personlighet. Ja, naturligtvis

berodde den af hans personlighet, men gjorde han under, så voro de ock uttryck af hans personlighet, genom hvilka han öfvade inflytande på människor. Och när det så gäller att utforska urkristendomens tro om Jesus, så synes det ej förf. så lätt att komma det sanna på spåren. Paulus vållar honom mycket hufvudbry. Kan han ändå ha sagt, att Paulus ansåg sig syndfri och ej visste af bättring? Men han finner Pauli »väldiga person» full af svåra motsägelser. Ja, motsägelser finns det nu i hvar människas lif, och i de allra störstes lif, furstarnes i andevärlden, finns det en mängd af olika sidor och synpunkter, som för det mindre klart skådande ögat te sig som motsägelser. Ej bättre tyckes det ha lyckats talaren att komma till rätta med de öfriga nytestamentliga författarne.

Herrar Björks, Kleins och Martensen-Larsens föredrag ville ock ha en historisk karakter, och vi betrakta dem tillsammans blott af det skälet, att vi finna, att de frågor, de behandlade, äro mera centrala af första ordningen. Den ädle och lärde rabbinen prof. Kleins föredrag: Religion och moral, var ett af de bästa vid konferensen. Fritt och allvarligt sade han ifrån, hvartill en religionslös moral duger. Redan hos grekerna försökte man utan framgång framställa en sådan moral. De åsikter, som i nyare tider framställts om, huru människan med ledning af sin blott naturliga godhet skall fullgöra sina plikter, betecknades såsom naiva. Det är tron på en »helig Gud» som förmår skapa en sann moral. I saknad af ett sådant gudsbegrepp har en sådan mästare som Plato begått svåra misstag i etiska frågor. Israeliterna däremot ägde en helig Gud och kunskapen om honom samt en därpå grundad moral ha genom kristendomens förmedling kommit världen till godo. — Vi känna i detta föredrag fläktar af den tro på Gud och det moraliska allvar, som alltid utmärkt Israels och judendomens bättre representanter.

Pastor Björks föredrag handlade om: I hvad mening

hafva vi att anse bibeln såsom Guds ord. Han ville tro på en inspiration. Den gamla kyrkliga tron på inspirationen hade försvunnit, i samma mån man insett och erkänt, att något mänskligt bristfälligt funnes i skriften. Och detta hade ledt till undergräfvande af skriftens auktoritet. Detta onda skulle afhjälpas genom att med Swedenborg antaga en tvåfaldig betydelse i skriftens ord, en yttre och en inre, andlig. — Det säger sig själft, att detta ej löste frågan, och ej heller löstes den af den följande diskussionen, i hvilken emellertid t. ex. prof. Rudin gjorde ett godt inlägg genom att framhålla skriftens organiskhet och betydelse såsom ett lifvets ord. Kongressen förmådde ej ge en utredning af den viktiga frågan, hvilket måste ske så, att man erkänner att i skriften kan det finnas oegentligheter och brister, emedan den skrifvits af människor och reflekterar mänskligt lif, men att den ändock innehåller inspireradt sanningsord, emedan helig gudomlig sanning bodde hos och talades af det folk och de heliga män, som skriften beskrifver.

Pastor Martensen-Larsen hade fått den vanskligaste uppgiften vid kongressen. Hans föredrag behandlade frågan: Jesus och religionshistorien. Han bestred, att Jesus var en religionsstiftare bland flere andra sådana. Jesus hade en alldeles säregen ställning inom mänskligheten, han är ursprunglig för sin tid. De kristnes barnaförtroende till Gud har sin yttersta källa i Kristus. Sin säregna ställning uttalar Jesus själf i namnet Guds Son. Denna Jesu härlighet kan ingen religionshistorisk forskning fråntaga Jesus, men den bidrager till att klargöra Jesu person genom att skärpa det stora problemet: hvem är Kristus?

Denne talare hade således en hög föreställning om Jesus, men han tycks ej ha uttalat någon mening om, hvem han var till sitt väsen. Och härmed har han ställt sig på en ståndpunkt, som är rätt allmän i vår tid. Man fäster nu blicken

vid Kristi historiska företeelse, beskrifver hans persons härlighet, bedömer värdet af hans lifsgärning och kommer så till det resultatet, att han var något enastående, har utfört en gerning sådan som ingen annan. Detta är riktigt och nödvändigt. Skall man förstå Jesus, måste man se honom såsom historisk person i det stora tidssammanhanget.

Men då man skall svara på frågan: hvem är han, stapplar man på målet. Somliga veta ej hvad de skola svara, och andra komma efter allehanda krumbuktande dock därtill, att han egentligen var till sitt väsen en blott människa. Men så märker man ej den motsägelse som ligger däri, att Jesus skulle vara en blott människa och ändå vara enastående. Den blotta människan är aldrig enastående i världen, hon har sina likar. En tid måste åter komma, då man både kan och vågar ge ett verkligt svar på frågan: hvem är Jesus?

Hvad skola vi nu till slut säga om denna kongress? Först säga vi det, att vid densamma sagts åtskilligt, som har vetenskapligt värde, som är ägnadt att gifva goda impulser och att väcka intresse för religion och religiösa frågor. Men så måste vi ock säga, att de kraf vi i början uppställde på en sådan kongress ha ej kommit till sin rätt. Redan diskussionen, som borde vara liflig och innehållsrik vid ett sådant tillfälle, tyckes ha varit jämförelsevis obetydlig, trängd i bakgrunden af de ofta orimligt långa föredragen.

Och så har en viss tendens röjts vid kongressen, det må ingen försöka neka, en negativt-kritisk rationaliserande tendens. Visserligen ha ej röster af motsatt art saknats, och det har ej saknats positiva element hos de talande i allmänhet. Men den fulltoniga positiva kristendomen kom ej till sin rätt, det visade sig särskildt af det sätt, hvarpå man valt föredragshållare. Man kunde ej vänta, att endast renlärige och konservative skulle få uppträda, men vi fordra, att desse hade varit representerade så, att det åtminstone kunnat bli

en jämnvikt mellan de olika riktningarna. Med den karakter kongressen hade, kan den, trots de sanningar den framhållit, verka skadligt, bidraga till att ge stöd och fart åt individualistiska och rationalistiska tendenser. En religionskongress, som skall vara till rik och obestridlig välsignelse för religionen och Kristi församling måste därför se ut på annat sätt än den vetenskapliga religionskongressen i Stockholm 1897.

F. A. Johansson.

Granskningar och anmälningar.

NAGEL, E., *Zwingli's Stellung zur Schrift.* Freiburg i. B. und Leipz. 1896. Pr. 1: 80 M.

I inledningen till denna skrift erinrar förf. därom, att man inom den teologiska världen under den senaste tiden med stegradt intresse vändt sig till den schweiziske reformatorn Zwingli. »Den vetenskapliga forskningen kan, säger han, berömma sig däraf att under loppet af de sista årtiondena hafva framställt i ljuset mycket hittills ännu oklart och att på de afgörande punkterna definitivt hafva fastställt det rätta sakförhållandet. I synnerhet har reformatorns bildningsgång, hvilken för honom var så utomordentligt betydelsefull, blifvit i förhållande till de tidigare vetenskapliga resultaten allsidigt och säkrare utforskad och i sina särskilda epoker och element klarare framställd. Hans sammanhang med humanismen, de mångfaldiga trådar, hvilka sammanbinda honom med antik och patristisk litteratur, hans förhållande till Luther, hufvudsakligast hans religiösa och reformatoriska egendomlighet gent emot denna tyske förkämpe för reformationen hafva trädt i ett nytt ljus, så att med full rätt det försöket kunde företagas att framställa Zwingli såsom ett med Luther jämnbördigt kristligt trosvittne. Försöket har onekligen lyckats.» — Den hittills gjorda framställningen af Zwinglis teologi behöfver enligt författarens mening i flere afseenden beriktigas och komplet-

teras. Hon behöfver en ny, sorgfällig fundamentering och framställning. Men nu intager inom den samma skriftåskådningen en central ställning, utan hvars riktiga uppfattning Zwinglis reformatoriska arbete omöjligen rätt kan förstås. Hans religionsbegrepp, hans gudsbegrepp, hans åskådning om skriften äro grundelementen i hans teologi, hvilka, sinsemellan på det innerligaste förbundna med hvarandra, bilda den principiella grundval, på hvilken hela hans öfriga teologiska åskådning och äfven hans praktiska verksamhet nästan fullständigt hvilar. — Äfven af ett annat skäl anser förf., att en ingående undersökning af Zwinglis ställning till skriften bör betraktas såsom en viktig uppgift. Man plägar inom den protestantiska världen efter Twesten tala om en dubbel reformationsprincip, formalprincipen och materialprincipen, samt låta Luther och hans reformation företrädesvis betona den senare, men de zchweiziska reformatorerna och den från dem utgående rörelsen däremot den förra. Författaren framhåller, att reformatorerna icke gjort denna skillnad, hvilken är af modernt datum, och han anser henne å ena sidan icke vara träffande och å den andra äfven farlig. Ty bortsedt därifrån att en bok icke kan gifva någon religion och att betonandet af en sådan såsom religiös princip i sig innesluter faran af en innehållslös och liflös biblicism, är det betänkligt att så söndra de båda reformationsprinciperna från hvarandra och göra dem självständiga gentemot hvarandra. Förf. angifver nu Luthers och Zwinglis olika ställning till skriften. Den senare beträdde en väg, som var raka motsatsen till den förres. Han utgick från skriftens formala auktoritet, betonande henne ursprungligen och delvis på biblicistiskt sätt, men blef med åren allt friare; allt afgjordare utbildade sig för honom en ur skriften vunnen religiös princip, hvilken han ställde öfver skriften, och hvilken höjde honom öfver all biblicism. Hos Luther däremot gick utvecklingen i motsatt riktning.

Det vetenskapliga förfaringssättet vid föreliggande arbete betecknas af förf. såsom det historiskt-genetiska. Arbetet lämnar i öfverensstämmelse därmed en framställning 1) af den Zwingliska ståndpunktens genesis i föreliggande fråga, i sammanhang med reformatorns bildningsgång och lefnadsställning;

2) af densammas allmänna grunddrag, sådana de framträdde under förloppet af hans kamp mot Rom och den officiella kyrkan; 3) af modifikationerna i Zwinglis ursprungliga åndpunkt, framkallade genom kontroversen å ena sidan med vederdöparne och å den andra »mit Luther und seinem Anhang».

Gripen af trängtan efter frid och salighet störtade sig Zwingli, säger förf., öfver alla kunskapskällor, hvilka stodo honom till buds. Men lämnad utan tillfredsställelse af dem började han slutligen att under bön och icke utan allvarlig samvetsnöd och inre strider uteslutande sysselsätta sig med skriften. Resultatet däraf var ett slags uppenbarelse; det syntes honom såsom ett ord från Gud, att han skulle vidare fortsätta på den väg han hade beträdt och på den snart komma till det efterlängtade målet, det fullständiga ägandet af sanningen. Genom en inre upplysning, hvilken han till följd af en intensiv sysselsättning med skriften erhöll, genom personlig erfarenhet af hennes kraft och sanning, blef det för honom allt mer och mer klart, att han hade funnit den högsta och enda, men äfven fullt tillräckliga sanningskällan, och redan från början framställde hon sig för honom från den gudomliga auktoritetens synpunkt gentemot den mänskliga, och såsom sådan var hon för honom en praktisk storhet: hon innehöll för honom den religiöst-sedliga lifssanningens totalitet. Han kände numera blott en uppgift: att alltmera ödmjukt i bön och sökande fördjupa sig i denna gudomliga auktoritet, för att alltmera absolut tagas i besittning af henne. Från denna tidpunkt kan man utan tvifvel datera Zwinglis yttre kallelse till reformator; ty från denna tid börjar ett icke vidare blott humanistiskt, utan ett religiöst, genom trosenergi bedrifvet skriftstudium, och redan nu är denna insikt i princip vunnen: blott gudomlig auktoritet åstadkommer gudomligt lif, och det gäller att praktiskt på ett obetingadt sätt i lifvet genomföra den såsom gudomlig insedda, upplefda, legitimerade auktoriteten, och därigenom tillintetgöra all falsk auktoritet jämte de därifrån utgående verkningarna. — Zwinglis ställning till skriften är hans personliga egendom; i henne ligger det mognaste resultatet af hela hans bildningsgång. Under det att man hos Luther öfverallt tydligt märker inflytandet af Augustinus, Bern-

hard och den tyska mystiken, förråder Zwingli alltid lika mycket sin intima, motsägelselösa ställning till skriften. Hans reformatoriska ståndpunkt hvilar därför icke mindre än Luthers på en inre erfarenhet, men icke på en *momentan* krisis, utan på en fortsatt, *konstant, sig upprepande och fördjupande*: den allt rikare, klarare, allsidigare och enhetligare erfarenheten af den evangeliska frälsningssanningen och den alltmera oegennyttiga lydnaden mot densamma; han hade därför lika stolt och modigt som Luther kunnat säga: här står jag; jag kan ej annat; Gud hjälpe mig! Men först intrycket af Leipzigerdisputationens följder gjorde honom fullt medveten om den praktiska räckvidden af hans själfständigt vunna ståndpunkt, och Luthers tragiska öde samt ängsliga vänners nöd bestämde honom för att konsiderationslöst och på ett genomgripande sätt upptaga kampen mot all mänsklig auktoritet genom kraften af den enda och fullt tillräckliga gudomliga och att än djupare intränga i frälsningssanningens centrala kärna. — I ännu starkare ordalag gifver förf. i slutet af sin skrift uttryck åt sin föreställning om den reformatoriska betydelsen af Zwinglis åskådning om skriften. Förf. yttrar där bland annat följande: »det kan icke råda något tvifvel därom, att Zwinglis hela åskådning om skriften är en reformatorisk gärning af oskattbart förblifvande värde. Hon förenar på det skönaste med hvarandra innerlig fromhet, sedligt allvar, nykter ande och skarpt förstånd. Hon är lika främmande för rationalistiskt förflyktigande, biblicistisk inskränkthet och en lifvet hämmande dogmatisk-doktrinär anda. I många afseenden bär hon i sig redan aningsfullt eller till och med redan klart uttaladt det, som först under senare århundraden, delvis först efter långa strider och mödosamt arbete brutit sig fram eller ännu håller på att bryta sig fram i teologien och kyrkan: »die Autorität der Schrift nur da eine sittliche und normale, wo sie freiwillig gesucht und persönlich erfahren wird — die Unterscheidung von Hauptsächlichem und Nebensächlichem in ihr, von Zeitlichem und Ewigem, von Solchem, das nur für die Wissenschaft (opinio), und Solchem, das nur, aber dann auch bedingungslos, für den Glauben (fides) verpflichtend ist, — die Vorderung des Rechtes, ja die Betonung der Pflicht einer Sach-

lichen Untersuchung des äussern Wortes und einer methodischen Erschliessung des innern.» Hade Zwingli i striden med Rom kämpat sig fram till uppställandet af skriftens obetingade auktoritet i trosfrågor och i allt som är beroende af tron, så lyckades han under förloppet af polemiken med vederdöparne och Luther komma därhän, att han kunde undgå faran att göra denna auktoritet till en biblicistiskt-trälbindande och anden förkväfvande. Skriften blef för honom alltmer och mer den — icke genom verbalinspiration, utan genom manifestationen af hennes anda såsom gudomlig auktoritet legitimerade källan till allt religiöst och sedligt lif, hvilken emellertid blott då är bestämd att utöfva sin förpliktande kraft, »wo ihre geistige Essenz dem menschlichen Gemüthe, Verstand und Willen wirklich zwangslos nahe gebracht wird».

Författarens framställning af Zwinglis åskådning om skriften är klar, utredande och intressant. Hon är utan tvifvel frukten af ett noggrant studium af reformatorns skrifter. Men vi sakna i densamma en verklig kritik af de betänkliga sidorna i nämnda åskådning, ty hvad som däraf förekommer kunna vi blott betrakta såsom en svag ansats därtill. Men en sådan kritik kan man icke vänta sig af en författare, hvilken så öfverdrifvet som Nagel uppskattar Zwinglis reformatoriska betydelse i det afseende, hvarom här är fråga. Med J. M. Usteri betraktar han Zwingli såsom »einen Luther ebenbürtigen Zeugen des christlichen Glaubens». Men han stannar ej därvid, utan genom direkt eller indirekt uttalade, mot det faktiska förhållandet dels ej fullt svarande, dels uppenbart stridande utsagor om Luther låter han Zwingli till och med intaga en högre ståndpunkt än denne såsom reformator. Huruvida detta mera har sin grund i obekantskap med Lutherforskningen på hennes nuvarande ståndpunkt och en okritisk ställning till traditionell uppfattning af Zwingli inom den reformerta kyrkan eller i författarens egen teologiska ståndpunkt, därom kunna vi naturligtvis icke uttala oss.

J. E. B.

LUTHARDT, CHR. ERNST, D:r, *Kompendium der theologischen Ethik*. Leipzig 1896. Pr. 7 M.

De ämnen, hvilka Prof. Luthardt i sina offentliga föreläsningar behandlade, voro *dogmatik*, *etik* och *exegetik*. Rec. har hört honom föreläsa i dessa ämnen, och under den termin detta skedde kunde det knappast vara mer än *en* mening därom, att hans framstående talang såsom föreläsare mest gjorde sig gällande vid hans framställning af etikens system. Men detta var icke någon tillfällighet. Hans föreläsningar i *etik* voro i allmänhet mycket uppskattade och flitigt besökta. De betraktades såsom hans *bästa* föreläsningar. Med *förkärlek* tycktes han i katedern behandla de etiska frågorna; med *förkärlek* synes han äfven hafva sysselsatt sig med dem såsom skriftställare. Hans bästa arbeten tillhöra etikens område. Men under sådana förhållanden kan det synas öfverraskande, att ehuru han för mer än 30 år sedan ansåg sig böra sätta i de studerandes hand sitt *Kompendium der Dogmatik*, han ej förr än förlidet år utgaf ett kompendium i etik, och orsaken därtill kunde icke gärna vara *den*, att det förra ansågs vara mera af behofvet påkalladt. »Redan för årtionden sedan, säger han, började jag förberedelserna till detta kompendium. Att utförandet och afslutningen så länge fördröjts, har sin grund icke blott i andra arbeten, åt hvilka jag hade att ägna mig, utan hufvudskälet därtill låg i själfva sakens svårigheter; framför allt däri, att vi icke ha någon dogmhistoria för etiken, under det att vi däremot ha en sådan för dogmatiken. Men det borde dock förstås af sig själf, att den teologiska etiken blott då kan såsom vetenskapligt jämnbördig med dogmatiken ställas vid dennas sida, om hon lika väl som denna hvilar på historisk grundval.» — De skrifter af Luthardt, hvilka föregått och förberedt hans Kompendium der theol. Ethik, äro icke få. Bland dem må här nämnas: *Melanchthons Arbeiten im Gebiete der Moral*; *Die Ethik Luthers in ihren Grundzügen*; *Vorträge über die Moral des Christenthums*; *Die christliche Ethik* (i Zöcklers Handbuch der theol. Wissenschaften) samt hans synnerligen värdefulla *Geschichte der christlichen Ethik* (1888, 1893).

Om vi säga, att Luthardts *Kompendium der theol. Ethik*

med afseende på omfånget och ämnets behandlingssätt pa etikens område fullständigt motsvarar hans *Kompendium der Dogmatik* på dogmatikens, sa ha vi därmed väsentligen karakteriserat det samma för den läsare, som har kännedom om det senare, hvilket ju ock är tämligen allmänt bekant. Han vet då, hvad det åsyftar att vara; han känner då, hvilka dess förnämsta förtjänster äro, och han känner äfven dess brister. Till de förra räkna vi den enkla, klara, öfverskådliga grupperingen af hvad som tillhör etikens omfattande gebit. Förf. erinrar om den brist på öfverensstämmelse i den systematiska grupperingen af materialet på den teol. etikens område, under det att en sådan öfverensstämmelse åtminstone i det stora hela förefinnes på dogmatikens. Den enklaste och i sakligt afseende mest grundade synes honom von Hofmanns disposition vara. Till denna har han därför i det väsentliga anslutit sig, men gifvit den samma en mera systematisk afrundning. »Aus der Aufgabe der theologischen Ethik, Darstellung der christlichen Sittlichkeit zu sein, wird sich naturgemäss ergeben: die Darstellung ihres persönlichen Werdens, ihrer gesinnungsmässigen Wirklichkeit und ihrer thatsächlichen Erweisung, immer in der Doppelbeziehung zu Gott und zur Welt.» Etikens hufvuddelar bli alltså tre, nämligen: Die christliche Sittlichkeit in ihrem persönlichen Werden; die christliche Sittlichkeit in ihrer Wirklichkeit als tugendhafte Gesinnung; die christliche Sittlichkeit in ihrer Bethätigung als pflichtmässiges Handeln.»

Hvad Luthardts teologiska ståndpunkt angår, så är den, såsom bekant, afgjordt luthersk. Från denna behandlar han alltså äfven de etiska problemen. Hvad detta innebär, torde kunna angifvas med följande ord ur hans Vorträge über die Moral des Christenthums (3 uppl., 1882, p. 215): »Das Christenthum ist nicht die Weltflucht, sondern die Heilung und die Heiligung der Welt. Das Christenthum ist zunächst die Botschaft und die Lehre vom Heil der Seelen. Aber eben indem es uns dieses göttlichen Heils gewiss und froh macht, macht es uns innerlich frei, in alles einzugehen was das Leben in der Welt uns bietet und von uns fordert — frei und fröhlich in der Welt, weil innerlich gebunden an Gott. So

arbeiten wir in der Welt und tragen das Reich Gottes hinein in das irdische Leben, und retten aus dem Gericht, dem alles Ungöttliche anheimfällt, in das zukünftige Reich Gottes was sich retten lässt. Das ist die sittliche Aufgabe des Christen.» Med denna uppfattning af kristendomen och det kristliga lifvet har Luthardt icke allenast vändt sig mot den *romerska* uppfattningen däraf, utan i viss mån äfven emot den *reformerta*. Det kristliga lifsidealet ar nämligen icke alldeles det samma efter reformert åskådning som efter luthersk. »Bei Farel und Calvin», har någon sagt, »ist *die Ehre Gottes* so zu sagen immer das dritte Wort», och denna omständighet är en af orsakerna till att det kristliga lifvet inom den kyrka, på hvilken Calvin tryckt sin prägel, har mera lagisk än evangelisk karakter.

Blott i en *enda* etisk fråga må här några ord ur Luthardts kompendium anföras. Hvilken ställning intar han till duellväsendet? hvad har denne inflytelserike akademiske lärare haft att säga sina åhörare om den bland tyska studenter ännu tyvärr allt för ofta förekommande »mensuren»? I den paragraf, som handlar om »die Ehre», säger han: att på duellens väg söka återställa sin kränkta ära kan väl under vissa omständigheter ursäktas, men aldrig såsom sedligt rättfärdigas. Och såsom hans svar på den senare af de framställda fragorna anföra vi följande: »Die student. »Mensur», die als nervenstärkende sittl. Muthbeweisung u. als Hülfsmittel geg. Rohheit vertheidigt wird, ist als Spiel zu ernst u. als Ernst zu sehr Spiel u. e. unverantwortl. Vergeudung der Zeit. Ihrem relativ berechtigten Zweck aber, den gesitteten Ton im Verkehr aufrecht zu erhalten, muss auf anderem Wege eine Genüge geschehen können; u. die Erfahrung zeigt, dass es möglich ist.» Med afseende på den först anförda utsagan kan man med rätta framhålla, att allt här beror därpå, hur långt man är benägen att gå, då det gäller att erkänna förhandenvaron af förmildrande omständigheter. Ty det är icke mycket vunnet därmed, att man visserligen i princip anser duellen sedligt förkastlig, men dock är benägen att i det enskilda fallet ursäkta den samma. Men Luthardt hör ej till dem, som göra sig skyldiga till slapphet vid beifrandet af det onda, hvarom här är fråga.

Den litteraturförteckning rörande de särskilda etiska frågorna, hvilken Luthardt i sitt kompendium lämnar, är med afseende på fullständigheten af mycket stort värde. Ej blott mera bekanta arbeten, utan äfven småskrifter och tidskriftsuppsatser, hvilka lätt kunna bli förgätna eller undgå ens uppmärksamhet äro anförda. Dock inskränker sig förteckningen nästan uteslutande till tyska författare. Då äfven ett och annat af obetydligt värde är upptaget, hade något slags gradering af litteraturen, ett utmärkande af hvad som är det viktigaste bland de upptagna skrifterna och uppsatserna varit välbehöfligt.

Betrakta vi Luthardts Kompendium der theol. Ethik såsom *lärobok*, kunna vi icke alldeles obetingadt gilla det samma. Vi befara nämligen, att för många, kanske för flertalet af dem, hvilka såsom lärobok begagna det samma, resultatet af dess studium skall bli *det*, att de mindre äga förmåga att i någon mån utreda de etiska frågorna än att lämna mer eller mindre viktiga notiser om dem. En hvar studerande har icke förmåga att *på egen hand* rätt tillgodogöra sig det samma; men under förutsättning af lämplig vägledning kan däremot dess studium bli mycket fruktbringande. — Betrakta vi detta kompendium däremot såsom *uppslagsbok* i etik, så är det vår öfvertygelse, att det är den bästa i sitt slag, hvilken för närvarande finnes. *J. E. B.*

VAN KOETSVELD, C. E., *Die Gleichnisse des Evangeliums* als Hausbuch für die christl. Familie bearbeitet. Aus dem Holländischen übersetzt. Leipzig, Jansa, 1896. 316 s. 8:o. 3 Mark.

SPURGEON, C. H., *Die Gleichnisse unsres Herrn und Heilandes* in 52 Predigten. Hamburg, Oncken, 1896. 690 s., stor 8:o. 5 Mark.

SCHMIDT, HERMANN, *Kärlekens makt. Liknelserna i Lukas' evangelium* med hänsyn till nutidens sociala spörsmål. Öfvers. Stockholm, Fosterl.-stift., 1897, 218 s., liten 8:o, h. 1: 50, inb. 2 kr.

Det gemensamma för dessa trenne arbeten är, såsom titlarna angifva, att de behandla Jesu liknelser, antingen dem

alla eller ock vissa af dem. För öfrigt skilja sig de båda senare från det förstnämnda med afseende på behandlingens art. Under det att v. Koetsveld, om än i afgjordt praktiskt syfte egentligen lämnar en fullständig belysning och utredning af hvarje liknelse, möta oss hos Spurgeon och Schmidt utförda predikningar eller betraktelser öfver från liknelserna hämtade ämnen.

Den holländske, numera aflidne hofpredikanten *van Koetsveld* utgaf redan pa 1850-talet ett större vetenskapligt arbete (i två delar) öfver Jesu liknelser, af hvilket den här anmälda boken utgör ett populärt sammandrag, afsedt för undervisning och uppbyggelse inom familjekretsen. Liknelserna fördelas i 8 grupper, nämligen sådana som hämta sina bilder från åkerbruk (7), vinodling (6), boskapsskötsel (2), fiske (2), det husliga lifvet (4), högtider (4), penning- och rättssaker (6) samt från det religiösa området (2), hvartill såsom bihang fogas belysning af skildringarna i Matt. 11: 16 f. samt 12: 43 ff. För hvarje liknelse söker förf. först genom en stundom väl mycket i detalj gående framställning sprida ljus öfver själfva *bilden*. Därpå följer *uttolkning* af dess betydelse, till sist vanligen några korta praktiska anvisningar eller tillämpningar. Boken inledes med en kort biografi öfver författaren samt afslutas med öfver alla i det föregående förklarade eller åberopade bibelställen.

Spurgeons framstående egenskaper såsom predikant torde vara alltför väl bekanta för att här behöfva omtalas. De träda oss till mötes äfven i hans predikningar öfver liknelserna, framför allt å ena sidan hans stora gåfva att tränga in i bibelordets djup och därur framhämta fördolda skatter samt å den andra hans förmåga att praktiskt tillämpa ordets sanningar. Att därvid förf:s engelsk-reformerta ståndpunkt stundom gör sig gällande, är ju ganska naturligt. — Det är icke samtliga liknelser, Spurgeon utlägger (så t. ex. saknas liknelsen om ogräset bland hvetet, om noten, om fikonträdet, om surdegen o. s. v.). I stället äro olika delar af somliga liknelser behandlade i flere olika predikningar, och jämväl åtskilliga bilder, som vi ej strängt taget räkna till parablerna, förekomma såsom texter för föredragen.

Hvad slutligen vidkommer det i svensk öfversättning utgifna arbetet af *H. Schmidt* (om vi ej misstaga oss, reformert pastor i Frankrike), afser det endast Lukasevangeliets liknelser, med hvilka förf. vill sprida ljus öfver våra dagars sociala spörsmål. Att »kärlekens makt» allena förmår till allmän och varaktig båtnad lösa desamma, är den viktiga sanning, förf. därvid ur olika synpunkter framhåller. Mången behjärtansvärd maning riktar han därvid så till höga som låga, så till fattiga som rika. Mången tafla ur det dagliga lifvet upprullar han till en spegelbild för samtiden. Liknelserna äro fördelade i 4 grupper, allt efter som förf. låter dem afse »kärleken till nästan», »kärleken till familj, fosterland och mänsklighet», »kärleken till syndare» samt slutligen »kärleken i bönen» — en indelning, hvaremot nog åtskilligt vore att erinra.

Alla tre här omnämnda skrifter torde hafva sin uppgift att fylla, och deras jämförelsevis billiga pris bör kunna underlätta deras spridning.

J. T. B—g.

WAGNER, C., *L'Évangile et la vie,* Sermons, Deuxième Edition, Paris, Libraire Fischbacher 1897 (337 s. i 8:o). 2: 65.

Denne förf. har begynt hos oss uppmärksammas, sedan flere af hans arbeten genom en af våra främsta pedagogers försorg öfverflyttats till vårt språk. Det etiskt-ädla innehållet, den fina formen, de träffande tankarna äro ägnade att tilltala en hvar, som läst hans *Vaillance* (öfversatt under namnet: Ädel kraft) eller *Le long du chemin* (Vid vägen). Man nästan undrar, om hans predikningar skola lämna samma intryck eller om till äfventyrs behållningen skall blifva mindre, när det gäller att kombinera moral och religion till ett uppbyggligt helt. De äro emellertid verkliga predikningar, utarbetade, sedan de blifvit hållna, och i den för de moderna, fransk-reformerta predikanterna egendomliga *essais*-stilen. Det hela består af ett företal och tolf predikningar, hvardera öfver ett anfördt skriftställe, men med stöd och belysning af ett fem- och sex-tal andra hithörande. I likhet med sin landsman

Bersier eller engelsmannen *Robertson* utvecklar han ämnet psykologiskt och låter den kristligt-etiska synpunkten vara den förhärskande, vare sig han söker drabba samtiden för dess själfviskhet och dess gudförgätna lif, eller han uppfordrar till troskraftiga gärningar i Guds- och människokärlekens tjänst. Så finner han i predikan öfver Johannes-ropet: *Jag är en ropandes röst* icke blott ett ord för Kristi förelöpare, utan till hvar och en, emedan det »définit pour tout homme l'humble et grand devoir de vérité, qu'il est appelé à remplir dans sa sphère et dans la mesure de son pouvoir» (s. 7). I predikan öfver Jesu ord: *Ingen kan tjäna två herrar*, drabbar han med skoningslös skärpa det skrymtaktiga väsen, som »honore Dieu publiquement, et, en secret, le trahit». I predikan öfver Jak. 5: 16: *Bekännen för hvarandra edra öfverträdelser!* uppvisar han nödvändigheten af syndernas bekännande äfven inför människor; ty »confesser nos fautes á nos semblables, est le meilleur moyen de nous préparer á les confesser en vérité à Dieu lui-même» (s. 79). I den upplyftande predikan öfver Jesu ord: *Jag är uppståndelsen och lifvet*, häfdar han icke blott uppståndelsens visshet, utan först och sist det eviga lifvets samband för den troende med det evighetslif, han genom Jesus Kristus redan här bär inom sig; ty »la vie en Dieu, la vie chretienne, la vraie vie et la vie éternelle, c'est tout un, cela se tient comme les anneaux d'une chaîne» (s. 284). I predikan om *änkans skärf* genomför han med allvarlig opartiskhet frågan om de olika tämpelgåfvornas värde inför Gud, tillämpande den allsidigt på den moderna välgörenheten både med hänsyn till gifvarne och mottagarne af allmosa: »l'importance du don du pauvre ne réside pas dans son intention seule. Elle réside aussi dans sa répétition à l'infini» (s. 161). I predikan öfver Jesu ord: *Se, jag gifver eder makt att trampa på ormar och skorpioner* (Luk. 10: 19) uppvisar han med sällspord klarhet kristendomens världsöfvervinnande kraft icke minst »dans la lutte de l'homme contre les dangers matériels et contre les dangers, qui viennent de la méchanceté humaine» (s. 249).

På en gång uppfordrande och lifsstärkande för oss präster är den sista predikan i samlingen öfver 1 Kon. 2: 2:

Blif en man! Den har af författaren hållits vid en prästvigning och börjar med en varning för prästen att vara en partiman eller låta sig besmittas af partianda. »Il est nécessaire d'abandonner tout ce qui divise les hommes et en fait des adversaires, pour rechercher ce qui les unit et en fait des frères» (s. 317). Det hör prästen till att såsom profeten i Israel vara både »*un homme de Dieu*» och »*un homme du peuple*».

Arbetet torde synnerligen för de bildade kunna blifva till gagn, icke minst för dem, som hysa tvifvel, huruvida kristendom och kultur äro i djupare mening förenliga.

E. H.

WOHLENBERG, G., Lic. Pastor in Altona. *Die alttestamentlichen Propheten als Vorbild für uns als Prediger.* Leipz. A. Deichert'sche Verl. 1897, s. 31. M. 0: 60.

KOHLRAUSCH, R. A., Pastor zu Grossmonra. *Vademecum homileticum.* Neue Folge. Dispositionen über alttestam. Texte aus den besten Predigten der Neuzeit gesammelt nebst einer Abhandlung: Über homilet. Verwertung des Alten Testam:s. Leipz. A. Deichert'sche Verlag. 1897, s. 162. M. 2: 50.

Båda dessa skrifter hafva ett gemensamt intresse: att uppmuntra våra dagars predikanter att rikligare tillgodogöra sig det gamla testamentet.

Lic. Wohlenberg söker nå detta mål genom att uppsöka sådana drag i de gammaltest. profeternas lif och förkunnelse, som kunna än i dag tjäna till homiletisk förebild; och han har på denna väg lyckats insamla mången värmande, väckande tanke.

Det senare arbetet är en fortsättning af en likartad skrift öfver nytestam. texter. Det gör intet anspråk på självständighet. Den inledande uppsatsen öfver den gammaltestam. textens »homiletische Verwertung» är föga mer än en samling referat och citat; och de följande 732 utkasten äro samtliga hämtade från främmande håll. I dessa senare ligger bokens egentliga betydelse.

Då båda skrifterna innehålla flera goda, homiletiska vin-

kar, torde de förtjäna äfven det svenska prästerskapets uppmärksamhet. Och detta så mycket mer, som vår egen litteratur på den gammaltestam. textbehandlingens område är synnerligen fattig.

O. Q.

PETTERSSON, AUG., Kontraktsprost och kyrkoherde i Österhaninge, *Om ungdomens fostran och vård i religiöst-sedligt hänseende.* Stockholm, Vårt Lands tryckeri 1897. 61 s. 8:o. Pris 75 öre.

Uti 1896 års årg. af Kyrklig Tidskrift förekom bl. a. en behjärtansvärd uppsats om »Den uppväxande ungdomens förvildning», hvari äfven de medel och vägar berördes, hvilka vore att anlita för motarbetandet af en sådan förvildning. Allesamman torde de kunna innefattas i det ena ordet »religiöst-sedlig uppfostran». Om denna, sådan den har att gestalta sig före och efter ungdomens konfirmation, handlar ofvanstående skrift, ursprungligen utgifven såsom afhandling för Strängnäs stifts prästmöte 1896.

Förf:s framställning är enkel och praktisk. Han berör i fråga om tiden *före* konfirmationen först *hemmets* uppgift och hvad kyrkan kan göra för att förhjälpa hemmet till ett rätt fyllande af densamma. Vidare påvisas *skolans* betydelse och vikten af dess samarbete med kyrkan. Särskildt omnämnas de kraf på reformer i skolans religionsundervisning, som tid efter annan framställts och som förf. tillmäter ett visst berättigande. Han önskar bl. a. »en katekesutveckling, uppställd i sammanhängande form och klädd i enkla (ej alltför koncisa) och efter lärjungarnes fattningsgåfva lämpade ord, anslutande sig till skriften (hvars språk enligt förf:s mening borde gå förut) och belyst af konkreta exempel och berättelser ur det verkliga lifvet». Äfven för en »biblisk läsebok», liknande de i Tyskland numera flerstädes i skolorna begagnade, synes förf. hysa sympatier. I samband med talet om skolans andaktsstunder behandlar förf. vidare frågan rörande söndagsskolor och barngudstjänster, af hvilka han med allt skäl afgjordt föredrager och förordar de senare. Hvad mellantiden mellan skol- och konfirmationsundervisningen angår, framhåller

förf. faran af att barnen under denna tid lämnas åt sig själfva utan fostrande vård. Till bot häremot föreslår han dels att skolgångens begynnelse sättes ett år senare, än nu är fallet, hvarigenom hemmen ej i samma grad som nu skulle utträngas af skolan, dels införandet af obligatoriska, lämpliga organiserade fortsättningsskolar, i hvilka biträde från prästerskapet vore önskvärdt.

I det följande uppehåller sig förf. vid *konfirmationsundervisningen,* hvars åtskillnad från hemmets och skolans undervisning han sätter dels i vissa nya lärostycken, särskildt »i afseende på det specifikt lutherska i vår kyrkas lära», dels ock i konfirmandundervisningens mera tillämpande karakter, dels slutligen i det större utrymme, som vid nämnda undervisning torde böra lämnas åt den akroamatiska metoden. Vikten af att införa barnen i bibelns organism betonas kraftigt. Äfven erinras om kyrkohandbokens föreskrift, att »föräldrar, fosterfäder och husfäder» skola anmäla sin ungdom till konfirmandundervisning, och om det tillfälle, som därmed erbjudes redan vid undervisningens början att intressera barnens målsmän för densamma och därtill vinna kraftigare stöd af dem.

I senare delen af sin skrift framhåller förf., huru litet som i allmänhet göres för att taga vård om den konfirmerade ungdomen, som dock ytterst väl behöfde en fortsatt fostran, om än af i någon mån annan art än förut. Här föreligger en ansvarsfull uppgift för *husbönder* och *arbetsgifvare,* för det *borgerliga samhället,* som kunde och borde öfva noggrannare uppgift öfver vår ungdom, men ock för *kyrkan* såsom sådan. Hennes målsmän böra fortfarande söka samla de unga, icke så mycket till förhör som till fortsatt undervisning i kristliga och kyrkliga (äfven kyrkohistoriska) ämnen. Aftonskolor och goda sockenbibliotek kunna äfven bidraga till ungdomens förädling, liksom ock på stadig och sund grund väl byggda ungdomsföreningar. »Vår lösen måste» — slutar förf. — »blifva: För vårt folks ungdom *ett* hjärta.»

Vi tacka förf. för de goda impulser, han gifvit, och önska hans om varm kärlek till vår ungdom vittnande bok många uppmärksamma läsare.

J. T. B—g.

BOJER, JOHAN, *Olaf den hellige*. Drama. Alb. Cammermeyers forlag. Kristiania 1897. Pris 3 kr.

Vi tillåta oss fästa uppmärksamheten på detta dramatiska arbete af mindre vanlig förtjänst. Det skildrar den märkligaste brytningstiden i Norges historia, då den afgörande striden stod mellan hedendom och kristendom. Vackert visas, hurusom segern icke kunde vinnas, med mindre de högre ideernas bärare offras. »Skaberen og riget gaar under»; så »fødes Frelseren».

De bägge första akterna låta oss blicka in i orsakerna till den alltjämt växande konflikten, både de i själfva saken liggande och de inom konung Olaf förefintliga orsaker. Där råder icke blott en oförsonlig motsats mellan det gamla, som vill hålla sig kvar, och det nya, som söker att bryta sig igenom. Äfven hos konungen finnes ännu ett obrutet sinne, som låter icke blott om honom sägas: »Din Gud maa være haard, kong Olaf», utan kommer honom att själf om sig bekänna: »Du glemmer, at landet det er mig», och: »Jeg er kristendommen, og den mig». Manligt kämpar dock denne dramats hjälte mot mer än ett eget intresse, då han visar bort ifrån sig alla jordiska hjälpmedel, allt medlande, all hugnad, »ikke undtagen kærligheden». Alfhild klagar: »Alle mine modertanker og al min kærlighed til dig og al min tro på din Gud, vil du slukke det ud? Skal Magnus (sonen) og jeg bli husvilde herefter?» Och Olaf svarar med tillkämpad ro: »Nu kommer mine mænd, lad mig allene!»

I tredje akten se vi konungen för sitt omutliga hållande på sanning och rätt, hvari det själfviska jaget likväl spelar in på ett sätt, som påminner om Ibsens *Brand*, drifvas ur landet. »Jeg vil ofre jordmennesket i mig ..... Først nu er jeg seirherre over min egen svaghed», förklarar konungen, sedan han slitit naturens ömmaste band. Först den fjärde akten gifver emellertid konfliktens positiva lösning, då »tidens fylde er kommen». I Gardarike, dit kung Olaf såsom landsflyktig begifvit sig, har han en dröm, som på julnatten återkommer i form af en syn, då valet på djupaste allvar af honom göres. Mycket dramatiskt målas detta val, hvarvid tvenne »skikkelser», en grå och en hvit, föreställande den naturliga och

den helgade personligheten, träda inför honom med sitt dubbla: »Vælg, vælg mig, men helt». »En af os maa dræbes; en af os maa ofres». »Jeg er födt af din kraft og dine seire», säger den gråa; »jeg af dine tab, dine lidelser og din tro», tillägger den hvita. »Hidtil har du villed, herefter faar du være». Efter en våldsam inre kamp uttalar Olaf det afgörande ordet: »Jeg forsager»; och en osynlig kör uppstämmer:

Seiret har Frelseren,
bægret er tømt,
loven er dømt.
Men hvad du haabed og stred,
tabte og led,
regnes nu med.
Alle de bristende bud
gemtes hos Gud.
Nu skal det, viet i døden,
tale fra morgenrøden.

»Nu øjner jeg fred», jublar konungen; och femte akten är egnad åt uppvisandet af huru friden vinnes — under en »sommernat i Værdalen».

En vacker julgåfva, äfven till svensk ungdom!

G. v. S.

Neue Kirchliche Zeitschrift, in Verbindung mit D. von Buchrucker kgl. Geheimerat Oberkonsistorialrat in München; D. Zahn prof. d. Theologie in Erlangen, u. a., herausgegeben von Gustav Holzhauser, Kgl. Gymnasialprofessor in München.

Denna tidskrift är ett af organen för den positiva och kyrkliga kristendomen och teologien i Tyskland, och den är ett värdigt och beaktansvärdt sådant organ, som med kraft motverkar det pågående nedbrytningsarbetet. Redan en blick på namnen af dem, som arbeta i denna tidskrift, visar, att den positiva och kyrkliga teologien förfogar öfver rika personliga krafter. Vi behöfva blott nämna ett sådant namn som Th. Zahn, en skarpsinnig och ofantligt lärd man, som står på

fullt positiv kristlig grund, eller den geniale Klostermann, eller den lärde König. Och tidskriftens sätt att arbeta ger ock goda löften om att detta arbete skall vara fruktbart för teologiens och kyrkans framtid.

Den behandlar ämnen af mycket olika slag från förflutna tider och närvarande tid, exegetiska, dogmatiska, kyrkohistoriska o. s. v. Uppsatserna äro i allmänhet skrifna med vetenskaplig grundlighet och med öppet öga för de sant vetenskapliga krafven, allt under det man bestämdt fasthåller vid biblisk-luthersk tro och bekännelse. Den vill ej blott låta gammalt gå igen. Den är alltför upplyst för att tro på möjligheten af ett sådant förfaringssätt. Men den är ock tillräckligt upplyst för att inse, att sanningen ej är från i dag, utan att fäderna ha skådat dess ljus och att vår uppgift är att lära oss med modern vetenskaps hjälpmedel än tydligare och renare förnimma det ljusets strålar. I fråga om de olika saker, som behandlas i tidskriften, vilja vi särskildt fästa uppmärksamhet på dess inlägg i de bibelkritiska frågornas utredning. Uppsatserna äro i allmänhet så skrifna, att hvem som helst med ordentlig prästerlig teologisk bildning bör kunna följa med deras tankegång.

Tidskriften utkommer nu på det åttonde året med ett häfte i månaden. Pris: 2,50 Mark för kvartal, d. ä. 10 Mark eller ungef. 9 kronor pr år.

F. A. J.

BONWETSCH, N. u. SEEBERG, R., *Studien zur Geschichte der Theologie und Kirche.* I Band, 1—4. II Band, 1. Leipz. A. Deichert'sche Verl. 1897.

Vi fästa härmed uppmärksamheten på en serie teologiska skrifter af stort intresse. Såsom sitt mål angifva utgifvarne att tid efter annan publicera strängt vetenskapliga, kyrkohistoriska arbeten, antingen själfva urkunderna eller på dessa omedelbart hvilande undersökningar.

Hittills hafva följande häften utgifvits: *Bonwetsch, N.*, D:r Prof., *Die Apakolypse Abrahams. Das Testament der vierzig Märtyrer* (text jämte vidlyftig, kritisk apparat). M. 3: —; *Wiegand, Fr.*, Lic. D:r, *Das Homiliarium Karls des*

Grossen (kritisk undersökning jämte innehållsöfversikt). M. 2: —; *Berendts, A.*, Doz. Mag. th., *Das Verhältnis der römischen Kirche zu der Klein-asiatischen vor dem nicänischen Konzil.* M. —: 60; *Bergmann, W.*, Gymnasialoberl., *Die Homilien des Faustus von Reji.* M. 8: —; *Lang, A.*, Lic. Dompred., *Die Bekehrung Joh. Calvins.* M. 1: 35. Hvarje häfte säljes för sig.

Håller fortsättningen, hvad denna början lofvar, har den protestantiska teologien all anledning att med glädje hälsa detta betydande, litterära företag. *O. Q.*

Skrifter, utgifna af Kristliga föreningen af unge män i Upsala: I. *Från tvifvel till tro,* ett ord till unge män af doc. O. QUENSEL; pris 15 öre. — II. *Herrens dag,* några ord till söndagens pris af prof. W. RUDIN; pris 20 öre. — III. *Från mörker till ljus,* ett ord till unge män af doc. O. QUENSEL; pris 15 öre. — IV. *Ungdomens illusioner — Fattad af Kristus,* tvänne föredrag af doc. J. A. EKLUND; pris 20 öre. — V. *Ärbarhet och redbarhet,* universitetspredikan af domprosten J. A. EKMAN; pris 20 öre. — VI. *Kristendom och kultur,* föredrag af KARL KOCH, öfversatt från danskan af AUGUST HESSLÉN; pris 20 öre.

Vi vilja endast påpeka tillvaron af dessa synnerligen goda skrifter. De hafva i allmänhet en utpräglad apologetisk karakter; formen är enkel, men mycket tilltalande, ofta fint mejslad; innehållet är sundt och äkta kristligt och lämpadt särskildt för ungdomens behof. Upsalaafdelningen af K. F. U. M. har helt visst genom utgifvandet af sådana gedigna småskrifter gjort mången en god tjänst, och vi önska, att den må fortsätta på den inslagna vägen

Hj. D.

OEHNINGER, FR., *Paul Oehninger,* V. D. M. Mitteilungen aus seinem Leben und seinen Briefen. Mit Portrait in Lichtdruck. Basel, Geering. 2 Mark.

Att son ristar runa öfver sin fader, är väl icke så alldeles sällsynt; mindre ofta torde det förekomma, att en fader

tecknar sin sons lifsbild för vänner och efterlefvande. Den lefnadsteckning, hvars titel finnes angifven härofvan, är en sådan minnesbild af en älskande fader öfver hans tidigt hemförlofvade son. Det hufvudsakliga materialet till teckningen utgöres af sonens dagboksanteckningar, bref och smärre dikter, äfvensom meddelanden om honom från hans vänner.

Paul Oehninger var född i Schweiz 1863 och dog 30-årig efter en kort tids prästerlig verksamhet. Lefnadsteckningen låter oss framför allt följa hans inre utveckling genom studieårens jäsning och strider till den själens frid och jämnvikt, som präglade sista delen af hans lif. Lärorikt måste det vara, icke minst för blifvande präster eller sådana, som nyligen inträdt i det heliga ämbetet, att stanna inför en sådan bild som denna, full af stärkande och uppfordrande allvar som den är. Mycket tilltalande är det porträtt (i ljustryck) af den unge Oehninger, hvilket inleder boken. Äfven de yttre dragen tyckas oss afspegla en »anima candida», sådan denna skildrings föremål synes hafva varit. — Vi rekommendera boken till välvillig uppmärksamhet äfven af svenska läsare.

J. T. B—g.